وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ
(الانعام، ١٥٣)

شرح

پښتو

العقيدة الطحاوية

للامام الجليل أبي جعفر الطحاوي الحنفي رحمة الله عليه
(المتوفى سنة ٣٢١)

تأليف

خادم الأحاديث النبوية مولوي محمد محمدي ابن العلامة مولانا نور محمد غفرلهما
الله تعالى
في المدرسة النورية دار العلوم علامه ابو الفيض – كندهار

باسمه تعالی

د کتاب پېژندنه

❖ د کتاب نوم : **شرح العقيدة الطحاوية**

للامام الجليل أبي جعفر الطحاوي الحنفي رحمه الله عليه

❖ تأليف : خادم الأحاديث النبوية مولوي محمد محمدي

❖ خپرندوی : **صداقت خپرندویه ټولنه/ کندهار**

❖ کمپوز/ ډیزاین : صداقت د کتاب چاپولو اداره

❖ چاپ کال : ۱۳۹۵ ش ۲۰۱٦ع.

❖ چاپ شمېر : ۱۰۰۰ ټوکه

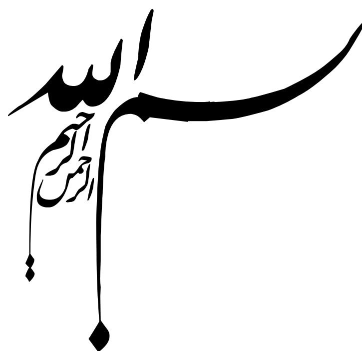
د ترلاسه کولو ځای:

صداقت خپرندویه ټولنه

کندهار - افغانستان

تلیفون: ۰۷۰۰۳۰۵۴۰۷

ایمیل: sadaqat.books@gmail.com


بسم الله الرحمن الرحیم

فهرس

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ○

د امام طحاوي رحمة الله عليه لنډه پېژندنه

د امام طحاوي رحمة الله عليه نوم او نسب: – أحمد بن محمد بن سلامة بن سلمة بن عبدالملک الأزدي المصري الطحاوي، د ده کنيه نوم أبو جعفر دی/ دی په سنه (۲۳۹) په "طحا" نومي کلي کي چي په "مصر" کي موقعيت لري پيدا سوی دی او په سنه (۳۲۱) کي وفات سوی دی او په "قرافه" کي خاورو ته سپارل سوی دی.

امام طحاوي رحمة الله عليه يو جليل القدر او په اطرافو کي مشهور امام دی. امام طحاوي رحمة الله عليه په اول وخت کي شافعي مذهبه ؤ خو وروسته حنفي مذهبه سو سبب يې دا ؤ چي ده پر خپل ماما فقيه مزني شافعي رحمة الله عليه باندي درسونه ويل او د امام ابو حنيفه رحمة الله عليه کتابونه يې ډېر مطالعه کول يوه ورځ فقيه مزني رحمة الله عليه داسي ورته و ويل: (وَاللهِ لَا يَجِيءُ مِنْكَ شَيْءٌ) يعني– زما په الله جل جلاله قسم دی چي ستا څخه به شی هم جوړ نه سي. د دغي خبري په اورېدلو سره امام طحاوي رحمة الله عليه په غضب سو د خپل ماما د مجلس څخه ولاړی او د امام ابو حنيفه رحمة الله عليه پر مذهب يې فقاهت حاصل کړ ترڅو چي امام سو، وروسته چي به يې کله درس کاوه يا به يې د يو مشکل شي جواب ورکاوه داسي به يې ويل (رَحِمَ اللهُ خَالِيْ لَوْكَانَ حَيًّا لَكَفَّرَ عَنْ يَمِيْنِهِ). يعني– الله جل جلاله دي زما پر ماما باندي رحم وکړي که چيري دی ژوندی وای ضرور به يې د خپل قسم کفاره

ورکړې وای.

پر امام طحاوي رحمه الله باندي ډېرو علماؤ ثناء ویلې ده خو دلته د مثال په ډول د څو علماؤ اقوال وګورئ:

۱:– امام ابوسعید بن یونس رحمه الله ویلي دي: (كَانَ الطَّحَاوِيُّ ثِقَةً ثَبَتًا فَقِيهًا عَاقِلًالَمْ يُخَلِّفْ مِثْلَهُ). یعني– امام طحاوي ثقه اعتمادي فقیه او عاقل شخص ؤ د خپل ځان په مثال يې څوک خلف نه دی پرې ایښی.

۲:– سمعاني رحمه الله هم د امام ابوسعيد رحمه الله په شان عبارت ويلى دى.

۳:– ابن عبدالبر رحمه الله ویلي دي: (كَانَ مِنْ أَعْلَمِ النَّاسِ بِسِيَرِ الْقَوْمِ وَأَخْبَارِهِمْ لِأَنَّهُ كَانَ كُوْفِيَّ الْمَذْهَبِ وَكَانَ عَالِمًا بِجَمِيْعِ مَذَاهِبِ الْفُقَهَاءِ). یعني– په خلګو کي امام طحاوي رحمه الله د امام ابوحنیفه رحمه الله او د ده د اصحابو په سیرتونو او اخبارو ډېر ښه خبر ؤ ځکه چي دی حنفي مذهبه ؤ او دی د ټولو فقهاؤ په مذاهبو عالم ؤ.

۴:– امام ذهبي رحمه الله ویلي دي: (الْإِمَامُ الْعَلَّامَةُ الْحَافِظُ الْكَبِيْرُ مُحَدِّثُ الدِّيَارِ الْمِصْرِيَّةِ وَفَقِيْهُهَا وَقَالَ مَنْ نَظَرَ فِيْ تَوَالِيْفِ هٰذَا الْإِمَامِ عَلِمَ مَحَلَّهُ مِنَ الْعِلْمِ وَسَعَةَ مَعَارِفِهِ). یعني– امام طحاوي رحمه الله امام علامه لوی حافظ او د مصري وطنونو محدث او فقیه دي. امام ذهبي رحمه الله داسي هم ویلي دي. کوم کس چي د دغه امام په تألیفاتو کي نظر وکړي نو به د ده علمي رتبه او د ده د علومو فراخي ورته معلومه سي.

۵:– حافظ ابن کثیر رحمه الله ویلي دي: (الْفَقِيْهُ الْحَنَفِيُّ صَاحِبُ الْمُصَنَّفَاتِ الْمُفِيْدَةِ وَالْفَوَائِدِ الْعَزِيْزَةِ وَهُوَ أَحَدُ الثِّقَاتِ الْأَثْبَاتِ وَالْحُفَّاظِ الجَهَابِذَةِ). یعني– امام

طحاوي رحمه الله فقيه حنفي او د ګڼورو تصنيفاتو خاوند دی، دی د معتمدو او باوري کسانو څخه یو کس دی او د هغو حافظانو څخه دی چي احادیث سره بېلولای سي[1].

د (العقيدة الطحاوية) اړوند معلومات

(العقيدة الطحاوية) په عقائدو کي د امام طحاوي رحمه الله مشهور تألیف دی په دغه تألیف کي ذکر سوي عقائد امام طحاوي رحمه الله د امام ابو حنيفه رحمه الله او امام ابو یوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله څخه را نقل کړي دي لکه څنګه چي یې د (العقيدة الطحاوية) په شروع کي یادونه سوې ده دا د ټوله اهل السنة والجماعة عقائد دي دا هغه عقائد دي چي صحابه کرام او د دوی تابعين وروباندي تېر سوي دي همدغه وجه ده چي دغه کتاب ټوله امت قبول کړی دی. په (شرح مختصر الطحاوي) اول جلد (۴۱) مخ کي داسي راغلي دي:

(وقد حظى هذا الكتاب بالقبول والاستحسان بين أهل السنة والجماعة على اختلاف مذاهبهم وفي هذا يقول الإمام السبكي رحمه الله – وهذه المذاهب الأربعة ولله الحمد في العقائدو احدة إلامن لحق منها بأهل الاعتزال والتجسيم وإلا فجمهور ها على الحق

[1] د امام طحاوي رحمه الله دغه پېژندنه د لاندي کتابونو څخه اخيستل سوې ده:
الارشاد فى معرفة علماء الحديث، ١/ ٤٣٢، وجامع بيان العلم ٢/ ٧٨، والأنساب ٤/ ٧٣ و ٩/ ٥٣، و تاريخ دمشق ٥/ ٣٦٩، و وفيات الأعيان ١/ ٧١، وسيرأعلام النبلاء ١٥/ ٢٧، والبداية والنهاية ١٥/ ٧٢، والجواهرالمضية ١/ ٢٧١، ولسان الميزان ١/ ٤١٥. د امام طحاوي رحمه الله په اړوند نور معلومات د (شرح مختصر الطحاوي) اول جلد څخه ترلاسه کړئ.

يقرون عقيدة أبي جعفر الطحاوي التى تلقاها العلماء سلفا وخلفا بالقبول[1].

يعني- د اهل سنت والجماعت که څه هم مذهبونه مختلف دي خو دا کتاب (العقيدة الطحاوية) د دوی په منځ کي په قبول او ښه ګڼلو سره برخه مند سوی دی (يعني ټولو په اتفاق قبول کړی دی) په همدغه موضوع کي امام سبکي رحمه الله وايي: دغه څلور مذهبونه (لله الحمد) په عقائدو کي يو دي مګر هغه څوک چي له دغو څلورو مذاهبو څخه وتلي دي او په معتزله ډلي او مجسمه ډلي پوري تړل سوي دي که نه نو د دغو مذاهبو ډېر خلګ (يعني هغه خلګ چي په دغو مذاهبو کي پاته دي) پر حق دي د امام طحاوي په عقيده (العقيدة الطحاوية) سره اقرار کوي مني يې دا يوه داسي عقيده ده چي ټولو علماؤ مخکنيو او ورستنيو په قبول سره اخيستې ده.

نو (العقيدة الطحاوية) بېله شکه د دې لياقت لري چي هر طالب العلم يې حفظ کړي، په دې وروستيو وختونو کي د مکتبة البشریٰ له خوا د (العقيدة الطحاوية) متن په ډېر ښه کيفيت سره چاپ سوی دی او پر (۱۰۵) عقيدو باندي يې تقسيم کړی دی موږ د خپلي شرحي لپاره همدغه نسخه غوره کړې ده.

امام طحاوي رحمه الله د (العقيدة الطحاوية) ترڅنګ نور هم ګڼ شمېر او لوی لوی تأليفات لري چي نومونه يې په لاندي ډول دي:-

۱: احکام القرآن، ۲: بيان مشکل الآثار، ۳: التسوية بين حدثنا وأخبرنا، ۴: شرح معاني الآثار، ۵: صحاح الآثار، ۶: احکام القرَان، ۷: اختلاف الروايات على مذهب الكوفيين، ۸: اختلاف العلماء، ۹: الأشربة، ۱۰: حکم اراضی مکة، ۱۱: شرح الجامع الصغير، ۱۲: شرح الجامع الكبير، ۱۳: الشروط الأوسط، ۱۴: الشروط الصغير، ۱۵: الشروط الكبير، ۱۶: العزل. ۱۷:

[1] معيد النعم ومبيد النقم)، (۲۵مخ).

الفرائض، ۱۸: قسم الفئ والغنائم، ۱۹: المحاضرو السجلات، ۲۰: المختصر فی الفقه، ۲۱: النحل، ۲۲: النوادر الفقهية، ۲۳: الوصايا، ۲۴: التاريخ الكبير، ۲۵: الردعلي ابي عبيدفيما أخطأفيه فی (كتاب) النسب، ۲۶: الردعلى كتاب المدلسين، ۲۷: مناقب أبي حنيفة النعمان بن ثابت، ۲۸: النوادر والحكايات، ۲۹: الردعلي عيسی بن أبان، ۳۰: الرزية. د دې ټولو تفصيل په (شرح مختصر الطحاوي) اول جلد کي وګورئ.

د علم العقائد اړوند لنډ معلومات

په عقائد سره مراد هغه احکام او مسائل دي چي د هغو څخه مراد يوازي اعتقاد او يقين کول وي د مثال په ډول- الله تعالی يو دی، (الله تعالی عالم دی)، (الله تعالی قادر دی)، تر مرګ وروسته ژوندون حق دی، جنت حق دی، دوزخ حق دی، ښکاره خبره ده چي د دغسي مسائلو څخه مراد يوازي اعتقاد او تصديق دی دغسي مسائلو ته اعتقاديه او اصليه مسائل هم ويل کېږي اما هغه مسائل چي د هغو څخه مقصود عمل وي د بېلګي په ډول- لمونځ فرض دی، زکات فرض دی، دغسي مسائلو ته عمليه او فرعيه مسائل ويل کېږي دا چي زموږ د شرحي متن (العقيدة الطحاوية) په علم العقائد کي دی نو بايد د علم العقائد چي علم الکلام او علم التوحيد هم ورته ويل کېږي، تعريف موضوع او غرض وپېژندل سي ترڅو طالب العلم د ښه بصيرت او پوهي له مخي په دې فن کي شروع وکړي- د علم العقائد تعريف ملا علي القاري رحمه الله په داسي ټکو کي کړی دی: علم يبحث فيه عما يجب الاعتقاد، يعني- علم العقائد يو داسي علم دی چي په هغه کي د داسي شيانو څخه بحث کېږي چي اعتقاد وربانديواجب

دی[1].

مطلب دا دی چي په علم العقائدکي اعتقاديه او أصليه مسائل بيانېږي، او د علم العقائد موضوع د مخکنيو علماؤ په آند د الله تعالی ذات او د الله تعالی صفات دي ځکه چي د علم العقائد څخه اصلي مقصود د الله تعالی او د ده د صفاتو پېژندل دي، او د ځينو علماء کرامو په آند بيا هغه معلومات دي چي اعتقاد ورباندي لازم دی، او د علم العقائد عمده غرض په ديني او دنيوي سعادت سره مشرف کېدل دي، له دغه بيان څخه دا ښکاره معلومه سوه چي علم العقائد په علومو کي اشرف علم دی ځکه چي علم العقائد د شرعي احکامو اساس او د ديني علومو رئيس دی او مسائل يې اسلامي عقائد دي چي د کتاب او سنت څخه اخيستل سوي دي او غرض يې هم تاسو ولوستی چي د دنيا او آخرت سعادت او کاميابي ده نو دا چي علم العقائد په علومو کي اشرف اهم او بهتر علم دی يو ښکاره او روښانه حقيقت دی.

د علم العقائد اکثره عقيدې قطعي دي يعني په قطعي دلائلو سره ثابتي دي د دغسي عقيدو منل ضروري دی د يوې عقيدې څخه يې هم انکار کفر دی او په علم العقائد کي ځيني ظني عقيدې يعني داسي عقيدې چي په ظني دلائلو سره ثابتي وي هم سته د دغسي عقيدو منل هم ضروري دی که چيري په دغسي عقيدو کي له يوې څخه څوک منکر سي نو هغه د اهل سنت والجماعت د کړی څخه وتلی دی، د دې خبري د اثبات لپاره چي په عقائدو کي ځيني ظني عقائد هم سته وګورئ (المسامرة) (۲۱ مخ)، والنبراس ۲۴ مخ).

[1] شرح الفقه الاکبر (۱۹۴ مخ).

زموږ د شرحي ترتيب او طريقه

لږ دمخه دا خبره تېره سوه چي موږ د شرحي لپاره د (العقيدة الطحاوية) د متن هغه نسخه غوره کړې ده چي مکتبة البشرىٰ چاپ کړې ده د متن دغه نسخه پر (۱۰۵) عقيدو باندي تقسيم سوې ده زموږ د شرحي ترتيب او طريقه دا ده چي د هري عقيدې سره مو يو مناسب عنوان ليکلی دی، وروسته مو هره عقيده لمبر داره ليکلې ده بيا مو د هري عقيدې پښتو ژباړه کړې ده وروسته مو د ضرورت په اندازه د هري عقيدې شرحه کړې ده په شرحه کي مو د لويو علماء کرامو د اقوالو څخه کار اخيستی دی بيا مو د هري عقيدې دلائل راوړي دي خو په ځينو ځايونو کي داسي سوي دي چي د عقيدې دلائل په شرحه کي درج سوي دي داسي ځايونه هم ډېر سته چي د يوې عقيدې سره مو نور مناسب مبحثونه او مضمونونه هم ليکلي دي امام طحاوي رحمه الله په ځينو عقائدو کي د تاکيد لپاره تکرار کړی دی نو چي کله موږ د يوې عقيدې شرحه وليکو او وروسته بيا هغه عقيده مکرره سي دغه د تکرار په ځای کي موږ په لنډ ډول څه ليکو او د تفصيل حواله يې په همهغې عقيدې باندي ورکوو چي موږ يې دمخه شرحه کړې ده او په شرحه کي چي کوم آيتونه او حديثونه موږ ليکلي دي د هغو مو تخريج کړی دی همدا شان مو د علماؤ د اقوالو مأخذونه هم معلوم کړي دي په ډېرو کمو ځايونو کي مو د بل چا پر تخريج او حواله اکتفاء کړې ده او په شرحه کي مو د عمده او اعتمادي کتابونو څه کار اخيستی دی لکه څنګه چي به يې تاسي د کتاب په آخر کي وګورئ، د کمزورو اقوالو د راوړلو څخه مو ډډه کړې ده همدا شان مو د ضعيفو حديثونو د راوړلو څخه هم تر ډېره حده پوري ډډه کړې ده په ځينو ځايونو کي چي موږ ځيني ضعيف روايتونه راوړي دي هغه مو د مسئلې د

اثبات لپاره نه بلکي د تاکيد او تائيد لپاره راوړي دي خو دغسي ځايونه ډېر کم دي نور نو د شرحي په ليکلو کي ما خپل ټوله قدرت ښندلی دی په دې باره کي مي ډېر کوښښ کړی دی چي شرحه په ساده او آسانه الفاظو سره وليکل سي ترڅو عام مسلمانان استفاده ورڅخه وکړي خو بيا هم انسان د خطاء څخه خالي نه دی (وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِيْ) يعني – زه د خپل ځان تبريه او پاکي نه کوم چي زما څخه په دې شرحه کي هيڅ خطا نه ده سوې کېدای سي چي زما څخه خطاوي او غلطي سوي وي نو کوم عالم چي زما په ژوند کي په دې شرحه کي يوه خطا يا غلطي و ويني هغه دي د مهربانۍ له مخي ماته اطلاع راکړي ترڅو يې په راتلونکي چاپ کي اصلاح کړم.

هُوَاللهُ الْهَادِی إِلَیٰ سَوَاءِ السَّبِيْلِ.

د شرحي مقدمه

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ○

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِى، وَيَسِّرْلِيْ أَمْرِيْ، وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّنْ لِّسَانِيْ، يَفْقَهُوْا قَوْلِي– اَلْحَمْدُلِلّٰهِ وَاجِبِ الْوُجُوْدِ الْإِلٰهِ الْمَعْبُوْدِ خَالِقِ كُلِّ مَوْجُوْدٍ جَامِعِ النَّاسِ لِيَوْمِ الْمَوْعُوْدِ ذِى الْكَرَمِ وَالْفَضْلِ وَالْجُوْدِ الْأَوَّلِ الْقَدِيْمِ بِلَاإِبْتِدَاءٍ وَالْآخِرِالْكَرِيْمِ بِلَاإِنْتِهَاءٍ لَمْ يَزَلْ وَلَايَزَالُ صَاحِبِ نُعُوْتِ الْكَمَالِ مِنْ صِفَاتِ الْجَلَالِ وَالْجَمَالِ الْمُنَزَّهِ عَنْ سِمَاتِ النُّقْصَانِ وَالْحُدُوْثِ وَالزَّوَالِ وَعَمَّا يَقُوْلُهُ الظَّالِمُوْنَ مِنْ أَهْلِ الزَّيْغِ وَالضَّلَالِ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى عَبْدِهٖ وَرَسُوْلِهٖ مُحَمَّدٍ سَيِّدِ الرُّسُلِ وَخَاتَمِ النَّبِيِّيْنَ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ وَشَفِيْعِ الْأُمَّةِ وَعَلٰى آلِهٖ وَأَصْحَابِهٖ هُمْ أَصْفٰى الْأَصْفِيَاءِ وَخَيْرُالْأَوْلِيَاءِ وَعَلٰى مَنْ تَبِعَهُمْ بِإِحْسَانٍ إِلٰى يَوْمِ الدِّيْنِ مِنْ عِبَادِهِ الصُّلَحَاءِ. وَبَعْدُ: –

په دې کې شک نسته چې اسلامي عقائد د ټولو نېکو اعمالو اساس او بنیاد دی د خرابي او فاسدي عقیدې په صورت کې هیڅ یوعمل د الله تعالی په نزد مقبول نه دی همدغه وجه ده چې په ګڼ شمېر آیتونو او حدیثونو کې د عقیدو په اصلاح او سمون ډېر ټینګار سوی دی د عقیدې خرابي د اعمالو تر خرابي په څو چنده زیاته ده ځکه چې د عقیدې خرابي تر کفر پوري رسېدای سي او یوازي د عمل خرابي کفر نه دی کېدای سي چې الله تعالی عفوه ورته وکړي د اسلام د دښمنانو هم اول یرغل د مسلمانانو پر عقائدو دی د دوی اول مقصد هم دغه دی چې د مسلمانانو عقائد ور خراب کړي په دې باره کې دوی له هري وسیلې څخه کار اخلي لکه څنګه چې یې تاسو وینئ نو د خپلي عقیدې سمون د هر

مسلمان سړي او مسلماني ښځي لومړی کار دی او دا د هر مسلمان دنده ده چي خپلو اولادونو ته تر ټولو شیانو دمخه سمه عقیده وښیي سمه عقیده د اهل السنة والجماعت عقیده ده دا عقیده به له مذهبي او باوري علماؤ څخه اخیستل کېږي یا به له هغو اعتمادي کتابونو څخه اخیستل کېږي چي په عقائدو کي لیکل سوي دي د دغسي کتابونو له جملې څخه یو هم (العقیدة الطحاویة) ده چي د امام طحاوي رحمه الله تألیف دی دغه کتاب په عربي کي ډېري شرحي لري چي په ځینو کي یې څه ناڅه تشدد هم سته او په پښتو کي یې ما تر اوسه پوري شرحه نه ده لیدلې او دا یو داسي کتاب هم دی چي اوس یې ډېر خلګ په مدرسو او پوهنتونونو کي تدریس ته لېواله دي نو له همدغي وجهي څخه ډېرو ملګرو زما څخه غوښتنه وکړه چي د دغه کتاب پښتو شرحه ولیکم داسي شرحه چي د اهل سنت والجماعت د عقائدو نمایندګي وکړي نو ما هم د ډېرو مصروفیتونو او مشکلاتو سره سره د دوی غوښتنه ومنله او د (العقیدة الطحاویة) پښتو شرحه مي د الله تعالی په توفیق ولیکله.

الله تعالی دي زموږ دغه کوښښ قبول کړي او الله تعالی دي په دغه شرحه سره عامو مسلمانانو ته نفعه ورسوي او الله تعالی دي دا شرحه زما او زما د مور او زما د پلار او استاذ علامه مولانا نور محمد صاحب رحمه الله او زما د ټولو مخلصینو قریبانو لپاره صدقه جاریه وګرځوي آمین- (وَمَا تَوْفِيْقِي إِلَّا بِاللهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيْبُ).

د متن مقدمه

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ○

هٰذَا مَارَوَاهُ الْإِمَامُ اَبُوجَعۡفَرِ الطَّحَاوِيُّ رحمة الله عليه فِي ذِكۡرِ بَيَانِ اِعۡتِقَادِ اَهۡلِ السُّنَّةِ وَالۡجَمَاعَةِ عَلٰى مَذۡهَبِ فُقَهَاءِ الۡمِلَّةِ اَبِيۡ حَنِيۡفَةَ النُّعۡمَانِ بۡنِ ثَابِتِ الۡكُوۡفِيِّ وَاَبِي يُوۡسُفَ يَعۡقُوبَ بۡنِ اِبۡرَاهِيۡمَ الۡأَنۡصَارِيِّ وَاَبِيۡ عَبۡدِاللّٰهِ مُحَمَّدِ بۡنِ الۡحَسَنِ الشَّيۡبَانِيِّ (رِضۡوَانُ اللّٰهِ تَعَالٰى عَلَيۡهِمۡ اَجۡمَعِيۡنَ) وَمَا يَعۡتَقِدُوۡنَ مِنۡ اُصُوۡلِ الدِّيۡنِ وَيَدِيۡنُونَ بِهٖ لِرَبِّ الۡعَالَمِيۡنَ.

ژباړه: دا هغه مضمون دی چي امام ابوجعفرطحاوي رحمة الله عليه د اهل سنت و الجماعت د اعتقاد په بيان کي د امام ابوحنيفة النعمان بن ثابت الکوفي او امام ابويوسف يعقوب بن ابراهيم الأنصاري او امام ابوعبدالله محمد بن الحسن الشيباني رضي الله عنهم چي د ملت فقهاء دی پر مذهب رانقل کړي دي همدا راز دا مضمون د دوی د اعتقادي مسئلو په بيان کي دی چي هغه د دين اصول بلل کېږي او د هغې اعتقادي طريقې په بيان کي دی چي د هغې په ذريعه دوی د الله جل جلاله طاعت کاوه.

شرح: د امام ابو حنيفه او امام ابو يوسف او امام محمد رحمهم الله په باره کي د ډېرو ويلو ضرورت نسته ځکه چي په ذکر سوي عبارت کي تاسو ولوستل چي دوی د ملت فقهاء دي ټوله اسلامي نړۍ د دوی د مبارکو نمونو سره آشنا ده د امت لويو علماؤ د دوی په اړوند مستقل کتابونه ليکلي دي د دوی مناقب د

جهان په هر طرف کي شهرت ته رسېدلي دي او بله خبره دا ده چي د دوی د ژوند تړوله مناقب بيانول زما عاجز په توان کي نسته نو له همدغي وجهي څخه زه د دوی په باره کي نور څه نه ليکم- په (اهل السنة والجماعة) کي درې لفظونه دي:

اول: لفظ د "اهل" دی معنا يې د اشخاصو افرادو او ډلو ده.

دوهم: لفظ د "سنت" دی معنا يې په لغت کي د طريقې ده او د شريعت په اصطلاح کي د دين هغې طريقې ته ويل کېږي چي موږ ته د نبيﷺ په واسطه معلومه سوې وي که څه هم په قرآن کريم کي د هغې ذکر راغلی وي- کوم شی چي په قرآن کريم او حديث دواړو کي راغلی وي هغه شی په دې حيث چي په قرآن کريم کي راغلی دی د الله تعالى حکم دی او په دې حيث چي په حديث کي راغلی دی سنت دی.

دريم: لفظ د "جماعت" دی د دې لفظ څخه د صحابه کرامو جماعت مراد دی نو اهل سنت والجماعت هغي ډلي ته ويل کېږي چي د نبيﷺ پر طريقو او سنتونو همدا راز د صحابه کرامو پر طريقو روان وي فقهاء کرام او حضرات محدثين او متکلمين اولياء او عارفين دا ټوله اهل سنت والجماعت دي حضرات فقهاء د دين په اصولو کي يو متې دي يوازي په څو فروعي مسئلو کي د دوی اختلاف سته دا په دين کي څه نقصان نه دی ځکه چي د دوی اختلاف حق ته د رسېدو لپاره وو نو د دوی اختلاف پردې امت د الله ﷻ رحمت دی او کوم اختلاف چي وروستنيو فقهاؤ کړی دی دا د هغه اختلاف تابع دی چي په صحابه کرامو کي موجود وو نو د حضراتو مجتهدينو اختلاف بېله شکه مشروع او ګټوررر دی.

دغه اهل سنت و الجماعت هغه ډله ده چي نبيﷺ په مشهور حديث کي

(الفرقة ناجية) يعني د الله ﷻ د عذاب څخه خلاصه ډله بللې ده- په اوسني زمانه کي اهل سنت والجماعت په څلورو مشهورو مذهبونو کي حصر سوي دي نو په اوس وخت کي د څلورو مشهورو مذهبونو څخه وتل بدعت او ضلالت دی راسئ دا خبره له علامه سید احمد طحطاوي رحمه الله څخه واورو:

(فعليكم معاشر المؤمنين باتباع الفرقة الناجية المسماة باهل السنة والجماعة فان نصرة الله وحفظه وتوفيقه فى موافقتهم وخذلانه وسخطه ومقته فى مخالفتهم وهذه الطائفة الناجية قد اجتمعت اليوم فى مذاهب اربعة وهم الحنفيون والمالكيون والشافعيون والحنبليون رحمهم الله ومن كان خارجا عن هذه الاربعة فى هذه الزمان فهو من اهل البدعة والنار) [1].

ژباړه: ای د مسلمانانو ټولګي! تاسي پر اتباع (پیروي) د هغې ډلي چي د الله ﷻ د عذاب څخه خلاصه ده ټینګ ودرېږئ د دغي ډلي نوم اهل سنت والجماعت دی. ځکه چي د الله ﷻ نصرت حفظ توفیق د دوی په موافقت کي دی او د الله ﷻ خذلان، غضب، قهر د دوی په مخالفت کي دی دغه ډله چي د الله ﷻ د عذاب څخه خلاصه ده په اوس وخت کي په څلورو مذهبونو کي راټوله سوې ده دغه د څلورو مذهبونو خلګ په لاندي لیک کي دي:

۱: حنفي مذهبه، ۲: مالکي مذهبه، ۳: شافعي مذهبه، ۴: حنبلي مذهبه، هر هغه څوک چي په اوس وخت کي د دغو څلورو مذهبونو څخه وتلي وي هغه د مبتدعینو او دوزخیانو څخه دي.

کوم کس چي مجتهد نه وي پر هغه د يو مجتهد تقليد لازمي دی ځکه چي دی عامي دی د عامي لپاره يوازيني لاره د يو مجتهد اتباع او تقليد دی که

[1] حاشية الطحطاوي على الدر المختار څلورم جلد (۱۵۳مخ).

چيري دغسي كس هم د مذهب پيروي نه كوي مثال يې د هغه مريض دی چي په علاج كي د يو طبيب لار ښووني نه مني بلكي پخپله د ځان علاج كوي ښكاره خبره ده چي ددغسي مريض آخري انجام به مرګ وي.

په دې موضوع كي موږ يو كتاب (زبدة التحقيق فی الاجتهاد والتقليد) ليكلی دی د لا زياتو معلوماتو لپاره هغه ته رجوع وكړئ، نو هغه كسان چي مذهب بدعت يا شرک بولي مذهبي خلګ مبتدعين يا مشركين بولي د خلفاء راشدينو سنت او طريقه حجت نه بولي لكه د اوس وخت وهابيان او سلفيان يقيناً دغه كسان د اهل سنت والجماعت څخه وتلي دي، كوم كسان چي شل ركعته تراويح سنت نه بولي او په يوه وخت كي درې طلاقه معتبر نه بولي چي پردې د صحابه كرامو اجماع سوی ده نو دوی لره په كار ده چي د صحابه كرامو جمعه سوی قرآن هم حجت ونه بولي او پخپله رأيه بايد قرآن جوړ كړي، لكه څنګه چي د الله جل جلاله او رسول ﷺ اتباع فرض ده همدا شان د صحابه كرامو اتباع هم لازمي ده لاندي دوه دليلونه وګورئ:

۱:- الله تعالی فرمايلي دي: ﴿وَعَدَاللّٰهُ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا مِنۡكُمۡ وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَيَسۡتَخۡلِفَنَّهُمۡ فِى الۡاَرۡضِ كَمَا اسۡتَخۡلَفَ الَّذِيۡنَ مِنۡ قَبۡلِهِمۡ ۖ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمۡ دِيۡنَهُمُ الَّذِى ارۡتَضٰى لَهُمۡ﴾[1]. [النور – ۵۵].

ژباړه: وعده كړې ده الله جل جلاله له هغو كسانو سره چي ايمان يې راوړی دی له تاسي او كړي يې دي ښه عملونه چي قسم دی خامخا به خليفګان كړي الله جل جلاله دوی په ځمكه كي لكه چي خليفګان كړي يې ؤ هغه كسان چي پخوا ؤ له دوی نه او خامخا ثابت قوي به وګرځوي دوی ته دين د دوی هغه دين د اسلام چي غوره

[1]. الحديث- حديث صحيح رواه ابو داؤد برقم (۴۶۰۷) والترمذی برقم (۲۶۷۶).

کړی دی الله ﷻ دوی ته.

په دې آیت کریمه کي الله تعالٰی د صحابه کرامو سره د خلافت وعده کړې ده چي زه به تاسي د خپل نبي خلیفه ګان جوړ کړم د دې خلافت مطلب یې دا بیان کړی دی چي د دغو خلفاؤ پر لاس به موږ خپل خوښ کړی دین محکم وګرځوو نو دا خبره معلومه سوه چي د خلفاء راشدینو پر لاس چي کومه طریقه ښکاره سوې ده هغه د الله تعالٰی دین دی او د الله تعالٰی خوښه ده.

۲-: همدا راز رسول الله ﷺ فرمایلي دي: (فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِيَ وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِيْنَ الْمَهْدِيِّيْنَ)

ژباړه: زما پر سنت ټینګ ودرېږئ همدا شان د خلفاء راشدینو پر سنت چي دوی ته لاره ښوول سوې ده هم ټینګ ودرېږئ.

تاسو وګورئ نبي ﷺ په دې حدیث کي د خپل ځان د اتباع سره یو ځای د صحابه کرامو اتباع هم لازمي ګرځولې ده. نو کوم کسان چي د صحابه کرامو اتباع لازمي نه بولي هغوی په اصل کي د نبي ﷺ اتباع نه کوي. (أَعَاذَ نَاللهُ مِنْ سُوْءِ إِعْتِقَادِهِمْ).

د توحید عقیده او د شرک نفي

قَالَ الْإِمَامُ وَبِهِ قَالَ الْإِمَامَانِ الْمَذْكُورَانِ (رَحِمَهُمُ اللهُ) نَقُوْلُ فِيْ تَوْحِيْدِ اللهِ مُعْتَقِدِيْنَ بِتَوْفِيْقِ اللهِ تَعَالٰى (۱) إِنَّ اللهَ تَعَالٰى وَاحِدٌ لَاشَرِيْكَ لَهٗ.

ژباړه: امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله ویلي دي موږ د الله تعالی په توفیق د الله جل جلاله د توحید په موضوع کي په ژبه سره د زړه له اعتقاده وایو چي یقیناً الله تعالی په ذات صفاتو افعالو او خپلو احکامو کي یو دی او ده لره هیڅ شریک نسته. همدغه د امام ابویوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله قول هم دی.

شرح:- د (ان الله تعالی) څخه شروع د کتاب تر پایه پوري (۱۰۵) عقیدې دي دا ټولي د امام ابوحنیفه رحمه الله اقول دي امام ابوجعفر الطحاوي رحمه الله یې نقل کړی دی همدغه د امام ابویوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله اقول هم دي.

په لغت کي د توحید معنا: پر یو شي د واحد حکم کول، او په شریعت کي دا اعتقاد کول چي الله جل جلاله پخپل ربوبیت آلهیت اسماؤ او صفاتو کي یو دی شریک نه لري، نو توحید د بنده اعتقاد او فعل دی اما وحدانیة چي دی هغه د الله جل جلاله صفت دی لکه څنګه چي د الله جل جلاله د نامه واحد او احد څخه دا ښکاره معلومېږي د مؤلف رحمه الله په دې کلام کي (نقول فی توحید الله معتقدین) دې طرف ته اشاره ده چي په توحید همدا راز په نورو عقائدو کي اعتقاد واجب دی اعتقاد هغه محکم حکم دی چي هیڅ شک په کي نه وي او دې طرفته هم اشاره

ده چي په توحيد كي د زړه اعتقاد او د ژبي اقرار دواړه ضروري دي يو يې بسنه نه كوي.

او په (بتوفيق الله) كي دې طرفته اشاره ده چي موږ ته ايمان د الله ﷻ په توفيق او هدايت حاصل سوى دى نه زموږ په قوت، د توفيق معنا په اصطلاح كي بنده ته د خير او طاعت لاره آسانه كول، پردې كار يوازي الله ﷻ قادر دى، توحيد د دين د اصولو څخه يو لوى اصل دى د ټولو احكامو لپاره اساس دى د اعمالو لپاره د زړه حيثيت لري د ټولو اعمالو صحت پر توحيد باندي موقوف دى د الله ﷻ د رسولانو اول دعوت خلكو ته توحيد دى لكه څنګه چي الله تعالى فرمايلي دي:

﴿ لَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ﴾. [الاعراف: ٥٩].

ژباړه: قسم دى په تحقيق ليږلى ؤ موږ نوح په لوري د قوم د ده نو و ويل نوح اې قومه زما عبادت كوئ تاسي د الله ﷻ نشته تاسي ته هيڅ معبود بېله دغه الله ﷻ.

همدا شان هود عليه السلام خپل قوم ته ويلي: ﴿ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ﴾. [الاعراف: ٦٥].

همدا شان صالح عليه السلام خپل قوم ته ويلي: ﴿ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ﴾. [الاعراف: ٧٣].

همدا شان شعيب عليه السلام خپل قوم ته ويلي: ﴿ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ﴾. [الاعراف: ٨٥].

او داسي نور آيتونه.....

لکه څنګه چي توحيد د رسولانو اول دعوت دی او د دوی د دين اصل دی همدا شان توحيد سره د دې شاهدي چي محمد ﷺ د الله ﷻ رسول دی پر مکلف کس اول واجب دی لکه څنګه چي نبي ﷺ فرمايلي دي: (أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَاإِلٰهَ إِلَّااللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللهِ)[1].

ژباړه: زه امر سوی يم چي د خلکو سره جګړه وکړم ترڅو چي دوی دا شاهدي اداء کوي چي د الله ﷻ څخه ماسوٰی بل څوک د عبادت لائق نسته او محمد ﷺ د الله ﷻ رسول دی.

کله چي توحيد دغسي اهم شیٔ او پر الله ﷻ ايمان تر ټولو ارکانو دمخه وو همدغه وجه ده چي امام طحاوي رحمه الله دغه عقيده د کتاب په سر کي راوړې ده.

د دې عقيدې آخرنی جمله (لاشريك له) د مخکني جملې (ان الله تعالیٰ واحد) لپاره تاکيد ده ځکه چي وحدت (يو والی) د شريک سره ضد دی نو په کوم ذات کي چي وحدت وي هلته به ضرور شريک نه وي.

د توحيد دلائل

اوس راسئ د توحيد څو دليلونه وګورئ:

۱:- ﴿وَإِلٰهُكُمْ إِلٰهٌ وَّاحِدٌ لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيْمُ﴾. [البقرة: ۱۶۳].

ژباړه: او معبود ستاسي معبود يو دی نشته بل څوک لائق د عبادت مګر هم دی ډېر مهربان پوره رحم لرونکی دی.

۲:- ﴿وَّهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ﴾. [الرعد: ۱۶].

[1] رواه البخاري (۲۵) و مسلم (۲۲) من حديث ابن عمر رضي الله عنهما.

ژباړه: او هم دی دی یو قوي غالب (پر هر شي او هر چا).

۳:- ﴿وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّآ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ﴾.[المائدة: ۷۳].

ژباړه: حال دا چي نشته بل هيڅ لائق د عبادت مګر خوشته معبود يو چي الله ﷻ دی.

۴:- ﴿لَا شَرِيْكَ لَهٗ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِيْنَ○﴾.[الانعام: ۱۶۳].

ژباړه: نشته هيڅ شريک ده لره او هم په دې توحيد امر سوی دی ماته او زه اول د مسلمانانو څخه يم.

او داسي نور آيتونه چي په قرآن کريم کي ډېر دي. يو روغ عقل هم دا شاهدي ورکوي چي الله ﷻ يو دی هيڅ شريک نه لري ځکه چي شراکت عيب دی او الله تعالیٰ له هر عيب څخه پاک دی همدا شان د شريک ضرورت په هغه وخت کي وي چي يو څوک کافي او مستقل نه وي او الله ﷻ پخپله کافي او مستقل دی نو دا خبره يقينا ثابته ده چي الله تعالیٰ يو دی شريک يې محال (ناشونی) دی.

(وَبِاللّٰهِ التَّوْفِيْقُ وَبِهٖ نَسْتَعِيْنُ).

د توحيد اقسام

د اهل سنت والجماعت علماء کرامو توحيد درې قسمه ته وېشلي دي:

۱: توحيد الربوبية، ۲: توحيد الالهية، ۳: توحيد الاسماء والصفات.

د توحيد الربوبية معنا:- الله تعالیٰ پخپلو افعالو لکه خلق تدبير احياء اماتة کي يو بلل يعني دا اقرار کول چي الله تعالیٰ لره پخپلو افعالو کي شريک نسته.

د توحيد الالهية معنا:- يوازي الله تعالیٰ د عبادت لائق بلل يعني دا اقرار کول چي د الله تعالیٰ څخه ماسویٰ بل څوک د عبادت لائق نسته.

د توحيد الاسماء والصفات معنا: الله تعالی پخپلو نمونو او صفتونو کي يو بلل يعني دا اقرار کول چي الله تعالی پخپلو نمونو او صفتونو کي يو دی د ده هيڅ نوم او صفت په مخلوق کي نه سي پيدا کېدلای.

د سورة النمل (۶۰) آيت څخه تر (۶۴) پوري دا ښکاره معلومېږي چي له توحيد الربوبية او توحيد الاسماء والصفات څخه اصلي هدف توحيد الإلٓهية دی دا ځکه چي په توحيد الربوبية او توحيد الاسماء سره مشرکينو هم اقرار کاوه يوازي توحيد الإلٓهية يې نه مني دوی داسي ويل:

﴿أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَٰهًا وَاحِدًا ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ۝﴾. [ص: ۵].

ژباړه: آيا ده ګرځولي دي دغه (۳۶۰) معبودان الله يو بېشکه دغه ګرځول د ډېرو معبودانو يو ته خامخا يو څيز ډېر عجيب دی.

همدغه وجه ده چي د ټولو انبياؤ عليهم السلام رالېږل د توحيد الإلٓهية د تعليم لپاره وو او د اسلام کلمه هم (لااله الاالله محمدرسول الله) مقرره سوې ده لاموجود الاالله (يا) لاموجود الاهو – نه ده مقرره سوې.

د توحيد د مبارکي کلمې څخه غلطه استفاده

د مسلمانانو په ټولنه کي ځو بې علمه کسان چي د وهابيانو يا سلفيانو يا اهل حديثو يا غير مقلدينو په نامه يادېږي د توحيد له کلمې څخه غلطه استفاده کوي دا کلمه دوی د خپلو ځانونو لپاره شعار ګرځولي ده پخپلو خبرو او مجلسونو کي يې ډېره استعمالوي حتّی د خپلو مسجدونو، کورونو، دکانونو او نورو ځايونو په نمونو کي هم دا کلمه کاروي دا خو بېله شکه د حق کلمه ده ځکه چي توحيد د ټولو احکامو لپاره اساس دی هر مسلمان يې د اورېدلو څخه

خوشحالېږي لېکن د دوی د دغسي خبرو په باطن کي وژونکی زهر دي ځکه چي د دوی له دغسي خبرو څخه مطلوب دا دی چي زموږ څخه ماسېوٰی نور ټوله خلګ مشرکين دي دغه مطلوب له دوی څخه پخپله اورېدل سوی او په رسالو کي يې ليکلي دي په دې کار کي دوی د خوارجو پر مسلک روان دي ځکه چي هغوی هم دغسي د حق کلمې استعمالولې خو مراد به يې باطل وو د مثال په ډول دوی به ويل (لَا حُكْمَ اِلَّالِلّٰهِ) يعني- د الله تعالیٰ څخه ماسېوٰی بل چاته حکم نسته، کله چي حضرت علي رضي الله عنه له دوی څخه دغه خبره واورېدل نو يې داسي وفرمايل: دا خو ښېله شکه د حق کلمه ده ځکه چي د دې آيت سره برابره ده ﴿اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ﴾. [الانعام: ۵۷]. لېکن په دې کلمه سره د دوی مراد باطل دی هغه دا چي هيچا لره امارت نسته او نه په ديني امورو کي يو څوک حَکَم (منصف) ټاکل جواز لري حال دا چي يو څوک حَکَم (منصف) ټاکل په شريعت کي وجود لري الله تعالیٰ فرمايلي:

﴿وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوْا حَكَمًا مِّنْ اَهْلِهٖ وَحَكَمًا مِّنْ اَهْلِهَا﴾.

[النساء: ۳۵].

ژباړه: او که وېرېږئ تاسي له مخالفت څخه په منځ د مېړه او ښځي کي نو ور ولېږئ يو منصف له خپلوانو د دې سړي او بل منصف له خپلوانو د دې ښځي.

لکه څنګه چي خوارجو دغسي حق خبري کولې او مراد به يې باطل وو همدغسي وهابيان هم څه ناڅه د حق خبري کوي خو مراد يې باطل وي يو مثال يې تاسي وليدی نوري خبري يې هم دغسي سته وګورئ (الملتقط) (۱۵) مخ، مولانا عبدالستار رحمة الله عليه په دغه کتاب کي د (کشف الارتياب) په حواله د خوارجو او وهابيانو مشابهت په (۱۲) وجهو سره بيان کړی دی وګورئ

(الملتقط) (۱۵) مخ الى (۲۱) او علامه ابن عابدين رحمة الله عليه په ردالمحتار دریم جلد (۳۰۹) مخ کي وهابيان کټ مټ خوارج بللي دي، خوارج یوه ګمراه ډله ده چي څه ناڅه عقائد به یې د شرحي په جریان کي راسي[1].

د شرک مفهوم او قسمونه یې

د شرک لغوي معنا- په یوه صفت کي د دوو شیانو شراکت یا په یو شي یا یو کار کي د دوو یا ډېرو کسانو شراکت- او په شریعت کي د شرک معنا- دا عقیده درلودل چي د الله تعالی سره په ذات یا صفت یا په یو داسي فعل کي چي یوازي تر الله تعالی پوري خاص وي یو مخلوق برابر دی د مثال په ډول د الله تعالی په شان یو کس عالم الغیب بلل یا د الله تعالی څخه ماسېویٰ بل څوک معبود بلل یا د الله تعالی څخه ماسېویٰ له بل چا څخه پخپلو مشکلاتو او حاجاتو کي په دې عقیده کومک غوښتل چي دی حقیقي متصرف دی یا مخلوق ته داسي قدرت ثابتول لکه څنګه چي د الله تعالی صفت دی یا د الله تعالی په شان پر بندګانو بل څوک حاکم ګڼل. لوی محدث شاه عبدالعزیز دهلوي رحمة الله عليه په تفسیر عزیزي کي د شرک لس ۱۰ اقسام د مشرکینو د هغو ډلو په بیانولو سره ذکر کړي دي چي په دنیا کي وجود لري:

۱:- د هغو کسانو شرک دی چي عالم ته د دوو پیداکونکو عقیده لري یو یې حکیم چي د خیر پیدا کونکی دی او بل یې سفیه چي د شر پیدا کونکئ دی د مشرکینو دغي ډلي ته ثنویه وایي.

۲:- د یوې داسي ډلي شرک دی چي دوی وایي الله تعالی د عالم ټوله کارونه ستورو ته حواله کړي دي د خیر او شر تدبیر یې د دوی په واک کي

[1] همدا راز وګورئ زموږ تألیف (زبدة التحقیق فی الاجتهاد والتقلید) (۳۶۹) مخ.

ورکړی دی نو موږ باید د ستورو د ارواحو عبادت وکړو ترڅو کارونه مو را اصلاح کړي د مشرکینو دغي ډلي ته صائبین ویل کېږي.

۳:– د هندوانو شرک دی دوی وایي غیبي ارواح سته د دې عالم تصرف کوي ډول ډول صورتونه لري خو موږ یې نه وینو نو موږ باید د دغو ارواحو صورتونه د ښو او ښکلو جسمونو څخه لکه سره او سپین زر جوړ کړو او عبادت یې وکړو.

۴:– د پیر پرستانو شرک دی دوی وایي چي یو نېک او پرهېزګار سړی د ډېر ریاضت او عبادت په وجه د الله تعالی په نزد مقبول الشفاعة او مستجاب الدعوة وګرځي او مړ سي نو یې روح ته لوی قوت پیدا کېږي هر څوک چي د ده د ناستي او ولاړي پر ځای یا د ده پر قبر سجده وکړي نو یې روح په ده خبرېږي په دنیا او آخرت کي یې شفاعت کوي.

۵:– د هغو جاهلانو شرک دی چي دوی وایي الله تعالی پخپل ذات کي له دې څخه پاک دی چي یو کس دي د ده د عبادت توان ولري نو د عبادت لاره دا ده چي الله تعالی لره یو مخلوق د توجه قبله وګرځول سي ترڅو زموږ توجه دغي قبلې ته عین الله تعالی ته وي کوم مخلوق چي د دغه کار قابلیت لري هغه یو خاص جنس نه دی بلکي هر شی چي عجیبه او غریبه خواص ولري هغه قبله جوړېدلای سي هغه که درخته وي، حیوان وي، نبات وي، غر وي یا نور داسي شیان– دا د عوامو هندوانو مذهب دی.

۶:– د هغو کسانو شرک دی چي د الله تعالی له نوم سره د مخلوق نوم برابر بولي او د ثواب حاصلولو په نیت د مخلوق نوم داسي ذکر کوي لکه د الله تعالی نوم.

۷:– د هغي ډلي شرک دی چي د څارویو په ذبحه او نذر او قربانیو کي د الله

تعالیٰ سره مخلوق برابر بولي يعني هغه کارونه چي يوازي د الله تعالیٰ د رضا لپاره کېږي دوی يې د مخلوق د خوښي لپاره کوي- دا خبره ياد وساتئ چي نذر به يوازي د الله ﷻ لپاره وي بل د هيڅ مخلوق لپاره نذر نه دی روا مړ وي که ژوندی لکه څنګه چي علامه حصکفي رحمه الله ويلي دي: (واعلم ان النذرالذی يقع للاموات من اکثر العوام ومايؤخذ من الدراهم والشمع والزيت ونحوها الی ضرائح الاولياء الکرام تقربا اليهم فهو بالاجماع باطل و حرام مالم يقصدوا صرفها لفقراء الانام وقدابتلی الناس بذالك ولاسيما فی هذه الاعصار)[1].

ژباړه: پوه سه هغه نذر چي د ډېرو عوامو لخوا د مړو لپاره کېږي او هغه دراهم شمع او زيت او داسي نور شيان چي د بزرګانو د قبرونو لپاره دوی ته د تقرب په نيت اخيستل کېږي دا د علماء کرامو په اجماع باطل او حرام کار دی مګر که نذر الله تعالیٰ ته د تقرب لپاره وي او د يو شيخ يادول د دې لپاره وي چي د صرفولو ځای يې د ده مسکينان وي بيا دا کار روا دی او يقيناً په دغه حرام کار سره خلګ اخته دي خاص بيا په اوسنيو زمانو کي[2].

۸:- د هغو کسانو شرک دی چي د نوم په ايښودلو کي د عبدالله په ځای عبد فلان وايي لکه: عبدالحسين، عبدالرسول، عبدالمصطفیٰ دا يوازي په نوم ايښودلو کي شرک دی. حقيقي شرک نه دی ځکه چي په دغسي ځای کي عبد د مطيع او تابع په معنا دی په عربي لغت کي دغسي استعمال مشهور دی، لوی استاذ مولانا رشيد احمد ګنګوهي رحمه الله فرمايلي دي د عبد اضافه د الله څخه ماسوا بل چاته په درې قسمه ده:

---

[1] الدرالمختار علي هامش ردالمحتار. دوهم جلد (۱۲۸) مخ.
[2] د دې مسئلې د تفصيل لپاره وګورئ فتاویٰ خيرية د تنقيح الحامدية پرهامش اول جلد (۳۰) مخ.

۱- داسي شي ته اضافه ده چي هغه خلګو د الله تعالی څخه بغير معبود ګرځولی وي لکه (عبدالعزی) "عزی" د يو بت نوم دی د مکې مکرمې مشرکينو يې عبادت کاوه دغسي نوم ايښودل حرام دی.

۲- اضافه داسي چاته ده چي هغه خلګو د الله تعالی څخه بغير معبود نه وي ګرځولی لېکن د غير الله د عبادت توهم ورڅخه کېږي لکه (عبدالنبی) دغسي نو م ايښودل مکروه دی.

۳- اضافه داسي چاته چي نه هغه خلګو د الله تعالی څخه بغير معبود ګرځولی وي او نه د غيرالله دعبادت توهم ورڅخه کېږي لکه (عبدالمطلب) دغسي نوم ايښودل جائز دی هيڅ کراهت په کي نسته اوس نو د هغو بې علمه کسانو خبري مه اورئ چي دوی وايي فقهاء ولي داسي وايي عبيد فلان او عبد فلان[1].

۹:- د هغو کسانو شرک دی چي د مصيبتونو په دفع همدا شان د منافعو په راجلبولو کي مخلوق ته رجوع کوي د توسل په ډول نه بلکي مستقل يې ګڼي. يعني د الله تعالی څخه ماسوٰی بل څوک مستقل او حقيقي متصرف ګڼي، او که چيري يو څوک مستقل او حقيقي متصرف يوازي الله تعالی بولي خو پخپلو ښو عملونو او ذواتو فاضلهٔ سره الله تعالی ته توسل کوي دا نه شرک او نه حرام دی بلکي مشروع او د اسلامي امت وربانديِ تعامل دی.

۱۰:- د هغو کسانو شرک دی چي د عام علم او عام قدرت په ځای کي د الله تعالی د نوم سره د بل چا نوم برابر ګرځوي لکه چي امام نسائي رحمة الله عليه او ابن ماجه رحمة الله عليه د ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی چي يوه ورځ يو کس نبي ﷺ ته و ويل (مَاشَاءَاللهُ وَمَاشِئْتَ) يعني- هغه شی چي الله تعالی يې د

---

[1] الکوثر البخاري (۲۵۵) مخ.

کولو اراده ولري او ته يې وغواړې هغه به کېږي نبي ﷺ ورته وفرمايل (جَعَلْتَنِيْ لِلّٰهِ نِدًّا بَلْ مَاشَاءَ اللّٰهُ وَحْدَهٗ) يعني- تا زه د الله تعالی سره شريک وګرځولم بلکي هر هغه شی چي يوازي الله تعالی يې اراده وکړي هغه به کېږي. دا د شاه عبدالعزيز رحمه الله عليه د عبارت خلاصه ده[1].

د شرک لفظ بې ځايه استعمالول

زموږ په زمانه کي وهابيان او سلفيان د شرک لفظ ډېر او بې ځايه استعمالوي په مذهب کي دا خل خلګ مشرکين بولي تقليد، توسل، تعويذ، تصوف، تبرک، د يو چا لاس مچول يو چاته د هغه د اکرام په وجه ولاړېدل او داسي نور حرام او شرک بولي حال دا چي دا ټوله د شريعت څخه ثبوت لري دلائل يې په هغو کتابونو کي وګورئ چي خاص په دغسي موضوعاتو کي ليکل سوي دي لکه (البصائر) د مولانا حمدالله جان رحمه الله عليه تأليف او داسي نور. نو دغه کسان د شرک لفظ دومره ډېر او بې ځايه کاروي چي دغسي مشروع کارونو ته هم شرک وايي (نعوذبالله) خو دا کار له دوی څخه ډېر عجيب نه ښکاري ځکه چي د دوی امام او مؤسس محمد بن عبدالوهاب هم دغه کار کاوه راسئ دا خبره له لوی محدث محمد انور شاه کشميري رحمه الله عليه څخه واورئ:

(أَمَّا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالْوَهَّابِ النَّجْدِيُّ فَإِنَّهُ كَانَ رَجُلًا بَلِيْدًا قَلِيْلَ الْعِلْمِ فَكَانَ يَتَسَارَعُ إِلَى الْحُكْمِ بِالْكُفْرِ اه)[2].

ژباړه: محمد بن عبدالوهاب النجدي يو ناپوه او بې علمه کس وو په کفر سره

---

[1] د لا زياتو معلوماتو لپاره وګورئ: تفسير عزيزي طبع دهلي (۱۲۶) مخ. نعوذبالله من جميع انواع الشرک.
[2] فيض الباري لومړی ټوک (۱۷۱) مخ.

حکم کولو ته يې تلوار کاوه.

د دې خلکو همدغه لويه غلطي ده چې خپل ځانونه پر حق بولي قطعا او نور مسلمانان پر باطل بولي قطعاً دا د خوارجو مسلک دی خوارجو هم خپل ځانونه پر حق بلل او د حق خلک حضرت علي ﷺ او د ده ملګري يې پر باطل بلل هغه آيتونه چې د مشرکينو په باره کې نازل سوي دي هغه يې پر دوی ور اړول لکه څنګه چې د حضرت ابن عمر ﷺ څخه نقل راغلی دی:

(وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ ﷺ يَرَاهُمْ شِرَارَ خَلْقِ اللهِ وَقَالَ إِنَّهُمْ انْطَلَقُوا إِلَى آيَاتٍ نَزَلَتْ فِي الْكُفَّارِ فَجَعَلُوهَا عَلَى الْمُؤْمِنِينَ)[1].

ژباړه: حضرت ابن عمر ﷺ د الله تعالی په مخلوق کې خوارج ډېر بد خلک بلل او داسي يې فرمايلي دي چې دوی هغو آيتونو ته متوجه سوي چې د کفارو په باره کې نازل سوي او هغه يې پر مسلمانانو باندې ور اړولي دي.

عجيبه خبره خو دا ده چې دا خلک خپلو ځانو ته اهل حديث هم وايي حال دا چې په صحيح حديث کې د هغه چا په اړوند چې مسلمان ته د شرک نسبت کوي داسي فيصله راغلې ده:

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ إِذَا قَالَ الرَّجُلُ لِأَخِيهِ يَا كَافِرُ فَقَدْ بَاءَ بِهِ أَحَدُهُمَا)[2].

ژباړه: د حضرت ابوهريره ﷺ څخه نقل راغلی دی چې نبي ﷺ و فرمايل کله چې يو کس خپل ورور ته و وايي (ای کافره!) نو يقيناً په دوی کې يوه يې دغه کفر و اخيست.

[1] صحيح البخاري دوهم جلد (۱۰۲۴) مخ.
[2] رواه البخاري رقم الحديث (۶۱۰۳).

يعني په دغو دوو كسانو كي يو كافر دى وجه يې دا ده كه چيري د دغه لفظ ويونكى صادق وي نو بيا خو هغه كس چي ده د كفر نسبت ورته وكړ هغه كافر دى او كه چيري ويونكى دروا‌غجن وي نو بيا خو ده پر ايمان باندي د كفر فيصله وکړه ځوک چي ايمان كفر وبولي هغه كافر دى دا د امام بخاري رحمه الله تحقيق دى كه څه هم نورو علماؤ دغه حديث پر زجر او تغليظ باندي حمل كړى دى[1].

الله تعالی لره مثل نسته

۲ :- وَلَاشَيْءَ مِثْلُهُ.

ژباړه: د الله تعالی په مثل هيڅ شى نسته.

شرح- دا جمله او څو را رواني جملې د مخكني جملې لپاره لكه تفصيل داسي ښكاري مطلب يې دا دى چي په عالم كي هيڅ شى نه د الله تعالی د ذات امقدس سره مشابهت لري او نه يې د صفاتو او افعالو سره مشابهت لري د الله تعالی قياس پر هيڅ يو مخلوق نه سي كېداى موږ يوازي دومره خبر يو چي الله تعالی په ټولو كمالاتو سره موصوف دى له هر عيب او نقصان څخه پاک دى.

دلائل ۱ :- ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾.[الشورى: ۱۱]..

ژباړه: نسته په شان د دغه الله هيڅ څيز.

۲ :- ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَّهٗ كُفُوًا اَحَدٌ﴾.[الاخلاص: ۴].

ژباړه: او نسته دغه الله جل جلاله لره برابر سيال هيڅوک.

---

[1] والله اعلم. ارشاد الساري شرح صحيح البخاري (۱۰) جلد (۲۸۶) مخ.

۳: - ﴿ فَلَا تَجۡعَلُوۡا لِلّٰهِ اَنۡدَادًا وَّاَنۡتُمۡ تَعۡلَمُوۡنَ ﴾.[البقرة: ۲۲].

ژباړه: نو مه ګرځوئ د الله تعالی سره شریکان حال دا چي تاسي پوهېږئ چي الله ﷻ شریک نه لري.

ذکر سوې عقیده پر مشبهه ډلي رد دی دا یوه داسي ګمراه ډله ده چي د الله ﷻ تعالی صفات د مخلوق د صفاتو په شان ګڼي همدغه وجه ده چي دوی ته مشبهه، ممثله او مجسمه ویل کېږي دوی وایي الله تعالی لره جسم اندامونه او جهت سته لکه څنګه چي یو باچا پر یو ځانګړي تخت کښېني الله تعالی هم دغسي پر عرش ناست دی (نعوذبالله) د وهابیانو او سلفیانو د کتابونو د مطالعې څخه دا ښکاره معلومېږي چي د دوی همدغه عقیده ده نو د دغي عقیدې پر بناء دوی د مشبهه ډلي څخه بلل کېږي. دوی له هغو نصوصو څخه استدلال کوي چي په هغو کي د (وجه) ذکر سته لکه: ﴿ كُلُّ شَيۡءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجۡهَهٗ ﴾.[القصص: ۸۸]. او د (ید) ذکر سته لکه ﴿ يَدُ اللّٰهِ فَوۡقَ اَيۡدِيۡهِمۡ ﴾.[الفتح: ۱۰]. او د نفس ذکر سته لکه ﴿ تَعۡلَمُ مَا فِيۡ نَفۡسِيۡ وَلَاۤ اَعۡلَمُ مَا فِيۡ نَفۡسِكَ ﴾. [المائدة: ۱۱۶]. او د عین ذکر سته لکه ﴿ وَلِتُصۡنَعَ عَلٰى عَيۡنِيۡ ﴾. [طه: ۳۹]. او پر عرش د استواء ذکر سته لکه ﴿ اَلرَّحۡمٰنُ عَلَى الۡعَرۡشِ اسۡتَوٰى ﴾.[طه: ۵]. او د اصابعو ذکر سته لکه په دې حدیث کي: (إِنَّ قُلُوبَ بَنِي آدَمَ كُلَّهَا بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ الحدیث)[1].

او همدغه شان له هغو نصوصو څخه استدلال کوي چي له هغوی څخه په

[1] صحیح مسلم (۲۶۵۴).

سطحي نظر جهت ورڅخه فهمېږي لکه: ﴿ اِلَيۡهِ يَصۡعَدُ الۡكَلِمُ الطَّيِّبُ ﴾.[فاطر: ۱۰]. او دې ته ورته نور آيتونه او حديثونه دوی وايي له دغسي آيتونو او حديثونو څخه دا ښکاره معلومېږي چي الله تعالی ته د مخلوق په شان جسم، اندامونه، مکان او جهت سته.

جواب: تاسي دمخه هغه تنزيهي آيتونه ولوستل چي ښکاره مطلب يې دا دی چي د الله تعالی په مثل هيڅ شی نسته نه په ذات نه په صفت نه په يو فعل او نه په يو حکم کي اوس نو که چيري د الله تعالی صفتونه د مخلوق د صفتونو په څير سي لکه څنګه چي مشبهه ډله وايي نو بيا خو مخلوق د الله تعالی مثل سو دا خو په ښکاره ډول د هغو تنزيهي آيتونو څخه انکار دی چي موږ لږ دمخه ذکر کړه، اما کوم صفات چي دوی په استدلال کي ذکر کړي دي هغه خو متشابهات دي د دغسي صفاتو په اړوند د اهل سنت والجماعت عقيده دا ده چي دا دي الله تعالی ته ثابت او تسليم کړل سي پخپله رأيه او قياس کشف او الهام سره دي د دغسي صفاتو د حقيقت معلومولو هڅه او کوښښ نه کېږي يعني اصل صفات الله تعالی ته ثابت دی خو کيفيت (څرنګوالی) يې موږ ته نه دی معلوم دا د ټولو سلفو صالحينو عقيده ده په هم دغه عقيده سره الله تعالی لوی علماء داسي ستايلي دي:

﴿ وَالرّٰسِخُوۡنَ فِى الۡعِلۡمِ يَقُوۡلُوۡنَ اٰمَنَّا بِهٖ كُلٌّ مِّنۡ عِنۡدِ رَبِّنَا ۚ وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّاۤ اُولُوا الۡاَلۡبَابِ۝﴾. [آل عمران: ۷].

ژباړه: او هغه کسان چي پاخه دي په علم کي وايي دوی چي ايمان راوړی دی موږ په دې (متشابه چي په معنٰی يې نه پوهېږو په مثل د ايمان زموږ په محکم باندي چي دواړه حق دي).

دا ټول محکم او متشابه له طرفه د رب زموږ دي او پند نه اخلي په دې مګر خو پند اخلي خاوندان د عقلونو.

اما هغه کسان چي د دغسي متشابه صفتونو پلټنه کوي او يوازي د ظاهري معنا پر بناء يې الله تعالی ته ثابتوي لکه مشبهه ډله الله تعالی دغه کسان اهل زيغ يعني د کږې لاري خلک بللي دي الله تعالی داسي فرمايلي دي:

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ﴾. [آل عمران: ۷].

ژباړه: نو هر څه هغه کسان چي په زړونو د دوی کي کوږوالی دی پس پيروي کوي د هغو کلماتو چي متشابه وي (په معنا يې موږ نه پوهېږو). له دې قرآنه لپاره د طلب د فتنې او ګمراهي او دپاره د طلب د معنا د هغو[1].

همدا شان ملا علي قاري رحمة الله عليه ليکلي دي، امام اعظم ابوحنيفه رحمه الله په کتاب الوصية کي داسي ويلي دي موږ اقرار لرو چي الله تعالی پر عرش استواء لري خو عرش ته محتاج نه دی او نه پر عرش استقرار لري الله تعالی د عرش او نورو شيانو حافظ دی که چيري عرش ته محتاج وای نو به د مخلوق په شان د عالم پر پيدا کولو قادر نه وای همدا شان که الله تعالی د عرش ناستي او قرار ته محتاج سي نو د عرش تر پيدا کېدو دمخه چيري ؤ (فهو منزه عن ذلك علوا كبيرا) همدا راز د امام مالک رحمه الله څخه د استواء اړوند سوال سوی دی ده يې په جواب کي داسي فرمايلي، استواء معلومه ده خو کيف يې

[1] د لا زياتو معلوماتو لپاره وګورئ: شرح العقائد (۳۴) مخ، او شرح کتاب الفقه الاکبر للامام علي القاري رحمه الله (۶۶) مخ الی (۷۰).

مجهول دی او سوال يې بدعت دی ایمان وربانديو اجب دی[1].

معتزله ډله يا د مشبهه ډلي په خلاف د الله تعالٰی څخه هغه صفات نفي کوي چي الله تعالٰی پخپله خپل ذات په موصوف کړی دی دوی د نصوصو د ښکاره معناؤ نفي کولو او د حقيقت څخه د مجاز خوا ته د ګرځولو دومره بې پروايي کړې ده چي د تعطيل (د الله تعالٰی څخه د صفاتو نفي کولو) تر حده رسېدلي دي دا کار يې د کوم دليل له مخي نه دی کړی بلکي صرف په شبهاتو پسي روان دي دوی وايي که چيري الله تعالٰی ته صفات ثابت سي نو به د مخلوق سره مشابه سي د مثال په ډول مخلوق په علم، قدرت، سمع او اراده سره موصوف دی که چيري دغه صفات الله تعالٰی ته هم ثابت سي نو به تشبيه راسي (يعني الله تعالٰی به له مخلوق سره مشابه سي) او الله تعالٰی خو د تشبيه څخه پاک دی.

جواب: دا خبره حق ده چي الله تعالٰی د تشبيه څخه پاک دی خو دا عقيده درلودل چي الله تعالٰی ته د صفاتو ثابتول تشبيه ده جهالت او ضلالت دی الله تعالٰی په ټولو هغو صفاتو سره موصوف دی چي په قطعي دلائلو ثابت دي خو د الله تعالٰی صفات د مخلوق د صفاتو په شان نه دي چي تشبيه راسي د مثال په ډول زموږ علم د الله تعالٰی له طرفه موهوب دی او يوازي په يو څو شيانو د آلاتو او هغو صورتونو په واسطه دی چي زموږ په ذهنونو کي دي او د الله تعالٰی علم په ټولو شيانو کلياتو او جزئياتو ذاتي ازلي او ابدي دی نو د علم اطلاق د الله تعالٰی پر علم او زموږ پر علم يوازي د لفظي اشتراک په وجه دی نور يې هيڅ مشابهت نسته د علم څخه ماسېوا نور صفتونه هم دغسي دي لکه څنګه چي امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله په الفقه الاکبر کي فرمايلي دي: (وصفاته كلها بخلاف

---

[1] شرح الفقه الاكبر (۷۰) مخ.

صفات المخلوقين يعلم لاكعلمنا ويقدر لاكقدرتنا ويرى لاكرؤيتنا ويسمع لاكسمعنا).

ژباړه: د الله تعالی ټوله صفتونه د مخلوق د صفتونو په خلاف دي الله تعالی په علم سره موصوف دی خو داسي نه لکه زموږ علم الله تعالی په قدرت سره موصوف دی خو داسي نه لکه زموږ قدرت الله تعالی په رؤيت (ليدلو) سره موصوف دی خو داسي نه لکه زموږ رؤيت الله تعالی په سمع (اورېدلو) سره موصوف دی خو داسي نه لکه زموږ سمع[1].

د قونوي په شرح کي داسي راغلي دي: (قال نعيم بن حماد من شبه الله بشئ من خلقه فقد كفر ومن انكر ما وصف الله به نفسه فقد كفر).

ژباړه: نعيم بن حماد رحمه الله ويلي دي که چيري يو کس الله تعالی د ده له يو مخلوق سره مشابه کړي نو هغه کس کافر دی او که چيري يو کس د الله تعالی د يو داسي صفت څخه منکر سي چي الله تعالی پخپله خپل ذات اقدس په موصوف کړی وي نو هغه هم کافر دی.

(وقال اسحق بن راهويه من وصف الله فشبه صفاته بصفات احد من خلق الله فهو كافر بالله العظيم)[2].

ژباړه: اسحق بن راهويه رحمه الله ويلي دي هغه څوک چي الله تعالی په صفاتو سره موصوف کړی او صفات يې د يو مخلوق له صفاتو سره مشابه وګرځوي نو دغه کس په الله تعالی سره کافر دی.

(فَسُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى مِنْ إِلٰهٍ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ الْمُتَعَالِ).

---

[1] تفصيل يې د ملا علي القاري رحمه الله په شرح (۵۷) مخ کي وګورئ.

[2] شرح الفقه الاكبر (۳۲) مخ.

الله تعالی د عجز څخه پاک دی

۳: – وَلَا شَیْءَ یُعْجِزُهُ.

ژباړه: داسي یو شی نسته چي الله تعالی د خپلي ارادې څخه عاجز کړي.

شرح – یعني هیڅ یو شی نه سي کولای چي الله تعالی د خپلي ارادې څخه منع کړي دا که څه هم د الله تعالی یو سلبي صفت دی خو مطلب د الله تعالی د کامل قدرت بیانول دی همدا شان د الله تعالی هر سلبي صفت چي په قرآن کریم یا سنت کي راغلی دی هغه د دغه صفت د ضد د کمال د ثبوت لپاره دی لاندي دوه مثالونه وګورئ:

۱: ﴿وَلَا يَظۡلِمُ رَبُّكَ أَحَدٗا﴾. [الکهف: ۴۹].

ژباړه: او نه کوي ظلم رب ستا پر هیچا.

په دې آیت کي د الله تعالی څخه ظلم سلب سوی دی خو په حقیقت کي د الله تعالی د کامل عدل بیانولو لپاره دی.

۲: ﴿لَا يَعۡزُبُ عَنۡهُ مِثۡقَالُ ذَرَّةٖ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِي ٱلۡأَرۡضِ﴾. [سبأ: ۳].

ژباړه: نه پټېږي د الله تعالی څخه په اندازه د یوې ذرې شئ په آسمانونو کي او نه په ځمکه کي.

دا هم د الله تعالی یو سلبي صفت دی مګر د الله تعالی د کامل علم بیانولو لپاره دی.

دلائل ۱: – ﴿وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُعۡجِزَهُۥ مِن شَيۡءٖ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِي ٱلۡأَرۡضِۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَلِيمٗا قَدِيرٗا﴾. [فاطر: ۴۴].

ژباړه: او نه دی الله ﷻ داسي چي عاجز يې کړي کوم شئ نه په آسمانونو او نه په ځمکه کي بېشکه چي الله ﷻ دی ښه عالم (په احوالو د مخلوقاتو) ښه قادر (په اجراء د ارادې خپلي).

۲: - ﴿ وَلَا يَـُٔودُهُۥ حِفْظُهُمَا ﴾. [البقرة: ۲۵۵].

ژباړه: او نه ستومانه کوي الله ساتنه د آسمانونو او ځمکي.

۳: - ﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِن لُّغُوبٍ ﴾. [ق: ۳۸].

ژباړه: او په تحقيق پيدا کړي دي موږ آسمانونه او ځمکه او هغه نور مخلوقات چي په منځ د دغو آسمانونو او ځمکه کي دي په شپږو ورځو کي او نه وه رسېدلې موږ ته هيڅ ستوماني.

د توحيد کلمه

۴: — وَلَا إِلَهَ غَيْرُهُ.

ژباړه: د الله تعالى څخه ماسوى بل هيڅ د حق معبود نسته.

شرح– دا هغه کلمه ده چي د ټولو انبياؤ (عليهم الصلاة والسلام) د دعوت شعار ؤ مطلب يې دا دی لکه څنګه چي د الله تعالى سره د قدرت په صفت کي هيڅ شريک نسته همدغه شان د معبوديت په صفت کي هم ده لره هيڅ شريک نسته په دې کلمه سره د توحيد اثبات د نفي او اثبات په طريقه سره دی چي دا حصر فائده کوي او هر شيطاني احتمال د منځه وړي دلته د حصر معنا دا ده چي د عبادت لائق يوازي الله تعالى دی (وبس) همدغه ته توحيد الالهية ويل کېږي

تفصيل يې په اوله عقيده کې تېر سوی دی هلته يې مطالعه کړئ.

دلائل۱:- ﴿ وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيْمُ ﴾.[البقرة: ۱۶۳].

ژباړه: او معبود ستاسي معبود يو دی نسته بل څوک لائق د عبادت مګر هم دی خورا ډېر مهربان پوره رحم لرونکی دی.

۲:- ﴿ فَاعْلَمْ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ ﴾. [محمد: ۱۹].

ژباړه: نو پوه سه اې مخاطبه! شان دا دی چي نسته هيڅ برحق معبود مګر يوازي الله جل جلاله دی.

دې ته ورته آيتونه ډېر دي، عبدالرحمٰن بن ناصر البراک د دې عقيدې په شرحه کي داسي ليکلي دي کوم کس چي د الله تعالىٰ د ذکر اراده ولري هغه به داسي وايي: (لا اله الاالله- سبحان الله- والحمدلله) اما کوم ذکر چي صوفيه يې په الله الله سره کوي مبتدع (له ځانه څخه جوړ سوی) ذکر دی د لغت عقل او شرعي له مخي باطل دی ځکه چي (الله) مفرد لفظ دی نسبت بنده ته هيڅ حکم نه فائده کوي. نو يوازي په (الله الله) ويلو کي نه ذکر سته او نه ايمان او نه کفر[1].

جواب: (الله) که څه هم ظاهراً مفرد لفظ دی مګر په حقيقت کي مرکب دی (الله) مبتدأ ده خبر يې (معبودي) يا (حسبي) محذوف دی اصلي عبارت داسي دی- الله معبو دی) يا (الله حسبي) د خبر حذف په عربي لغت کي ډېر مشهور دی زه نه پوهېږم چي پر دغه عالم دغسي مشهور شی ولي پټ سو، اوس نو يوازي په (الله) ويلو کي هم ذکر سته او هم ايمان، همدا راز يوازي (الله الله)

---

[1]شرح العقيدة الطحاوية، تأليف عبدالرحمٰن بن ناصر البراک (۳۶) مخ.

ویل د شرعي څخه هم ثبوت لري.

نبي ﷺ داسي فرمایلي دي: لَا تَقُوْمُ السَّاعَةُ عَلٰى أَحَدٍ يَقُوْلُ (اللّٰهُ اللّٰهُ)[1].

ژباړه: پر هیڅ یو داسي کس به قیامت رانه سي چي دی (الله الله) وایي.

الله تعالی ازلي او ابدي دی

۵: – قَدِيْمٌ بِلَا ابْتِدَاءٍ دَائِمٌ بِلَا انْتِهَاءٍ.

ژباړه: الله تعالی همېشه ؤ وجود لره يې ابتداء نسته همېشه به وي وجود لره يې پای نسته.

شرح– امام طحاوي رحمه الله د مخه څو هغه شیان ذکر کړه چي د هغو څخه د الله تعالی پاکي واجب ده لکه شریک مثل او عجز اوس څو هغه شیان ذکر کوي چي الله تعالی ته يې اثبات واجب دی لکه قدم او دوام د الله تعالی په حق کي قدم د ازلیت په معنا دی. الله تعالی قدیم دی یعني وجود لره يې ابتداء نسته د (بلا ابتداء) له زیادت څخه دغه معنا ښکاره معلومېږي همدغه د قدیم اصطلاحي معنا ده د الله تعالی په حق کي قدم د ډېري زمانې د تېرېدلو په معنا نه دی ځکه چي قدم په دغه معنا سره د مخلوقاتو صفت دی لکه په دې آیت کي:

﴿وَالْقَمَرَ قَدَّرْنٰهُ مَنَازِلَ حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُوْنِ الْقَدِيْمِ﴾. [یس: ۳۹].

ژباړه: او سپوږمۍ ته اندازه کړې دي موږ منزلونه تر هغه پوري چي وګرځي (په نظر کي). لکه زړه وچه څانګه د خرما (چي کلکه کږه ژېړه او نری سي)[2].

همدا شان دائم په دې معنا نه دی چي ډېره زمانه موجود وي نور نو که ابدي

[1] رواه مسلم، مشکوة دوهم جلد (۴۸۰) مخ.
[2] المسامرة (۳۴) مخ.

وي او که نه بلکي دائم په دې معنا دی چي وجود لره يې پای نسته دغه معنا هم د (بلا انتهاء) له زيادت څخه ښکاره معلومېږي.

(**دليل**) ﴿هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ﴾. [الحديد: ٣].

ژباړه: همدغه الله ﷻ اول دی (له هر شي څخه چي ابتداء نه لري) او آخر دی (له هر شي ځني چي انتهاء نه لري). د دې آيت تفسير په لاندي حديث کي وګورئ:

(اَللّٰهُمَّ أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ وَأَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ)[1].

ژباړه: ای الله ته تر ټولو شيانو اول يې چي ترتا دمخه هيڅ شی نه ؤ او ته تر ټولو شيانو آخر يې چي ترتا وروسته به شی نه وي. يعني ستا وجود لره نه شروع سته او نه پای.

نو د امام طحاوي رحمه الله دا قول (قديم بلا ابتداء) د الله تعالی د دې اسم (الاول) معنا ده او (دائم بلاانتهاء) د الله تعالی د دې بل اسم (الآخر) معنا ده. هُوَاللهُ الْمُسْتَعَانُ.

د الله تعالی ذات نه فاني کېږي

٦: – لَا يَفْنٰى وَلَا يَبِيْدُ.

ژباړه: د الله تعالی ذات نه فاني کېږي او نه هلاکېږي.

شرح– يعني د الله تعالی ذات نه پخپله بېله سببه فاني کېږي او نه ده لره يو داسي سبب سته چي د هغه په ذريعه سره هلاک سي.

---

[1] صحيح مسلم: ٢٧١٣.

دلائل ۱:- ﴿ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ۝ وَّيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلٰلِ وَالْاِكْرَامِ ۝ ﴾. [الرحمٰن: ۲۶، ۲۷].

ژباړه: ټول هغه څوک چي په دې ځمکه کي دي فاني کېدونکي دي او باقي به پاته سي ذات د رب ستا چي خاوند د لويي او عزت ورکولو دی.

۲:- ﴿ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ ۝ ﴾. [القصص: ۸۸].

ژباړه: هر شی فاني کېدونکی دی مګر ذات د ده (چي تل باقي دی).

د امام طحاوي رحمه الله ذکر سوی قول د دمخه قول (دائم بلا انتهاء) لپاره تاکید دی.

اراده د الله تعالی ازلي صفت دی

۷:- وَلَا يَكُوْنُ اِلَّا مَا يُرِيْدُ.

ژباړه: هيڅ شی نه سي پيدا کېدای مګر هغه شی چي الله تعالی يې د پيدا کولو اراده وکړي.

شرح- اراده او مشيت د الله تعالی يو داسي ذاتي او ازلي صفت دی چي په هغه سره په يو خاص وخت کي د يو شي د کولو يا نه کولو طرفته ترجيح ورکول کېږي حال دا چي قدرت يې ټولو موجوداتو ته يو شان دی دغي ارادې ته اراده کونيه ويل کېږي يعني هغه اراده چي د مخلوق تر ايجاد (پيدا کولو) پوري تعلق نيسي، د ذکر سوي جملې څخه مطلب دا دی چي په عالم کي هيڅ شی د الله تعالی د ارادې او تقدير څخه وتلی نه دی يعني هغه شيان چي دمخه پيدا سوي دي او يا وروسته پيدا کېږي د دې ټولو الله تعالی په ازل کي پخپلو وختونو کي

د پيدا کولو اراده کړې ده او هر شي ته يې اندازه معلومه کړې ده چې دې ته تقدير ويل کېږي همدا راز ټوله شيان د الله تعالی مخلوق دی الله تعالی يې خالق دی بل څوک خالق نه سي کېدلای د دې عقيدې د اثبات لپاره چې ټوله شيان د الله تعالی په اراده دي لاندي څو آيتونه د مثال په ډول وګورئ:

۱: ﴿وَمَا تَشَآءُونَ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾. [التکوير: ۲۹].

ژباړه: او نه سئ اراده کولای تاسي مګر د هغه چې اراده وفرمايي الله ﷻ (د ارادې ستاسي) چې رب د ټولو عالميانو دی.

د دې آيت څخه دا ښکاره معلومه سوه چې بنده د الله تعالی د ارادې څخه ماسېوی د يو شي اراده هم نه سي کولای نو د الله تعالی د ارادې څخه پرته يو کار خو بېخي نه سي کولای.

۲: - ﴿كَذَٰلِكَ ٱللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ﴾. [آل عمران: ۴۰].

ژباړه: همدا رنګه (خلاف العادة) الله ﷻ کوي هغه کار چې اراده يې وکړي.

۳: - ﴿فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ﴾. [البروج: ۱۶].

ژباړه: ډېر ښه کونکی دی د هر هغه شي چې اراده يې وفرمايي.

۴: - ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ﴾. [المائدة: ۱].

ژباړه: بېشکه الله ﷻ حکم کوي د هر هغه څه چې اراده يې وفرمايي.

۵: - ﴿وَأَنَّ ٱللَّهَ يَهْدِي مَن يُرِيدُ﴾. [الحج: ۱۶].

ژباړه: او بېشکه چې الله سمه لاره ښيي هر هغه چاته چې اراده وکړي د هغه د هدايت.

۶: - ﴿وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِي مَن يَشَآءُ﴾. [النحل: ۹۳].

ژباړه: او که اراده فرمايلې واى الله ﷻ نو خامخا ګرځولي به يې واى تاسي يو امت لېکن الله ﷻ ګمراه کوي هر هغه څوک چي اراده وکړي د ضلالت يې او پر لاره د حق برابروي هر هغه څوک چي اراده وفرمايي د هدايت يې.

۷:- ﴿ فَمَنْ يُّرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَّهْدِيَهٗ يَشْرَحْ صَدْرَهٗ لِلْاِسْلَامِ ۚ وَمَنْ يُّرِدْ اَنْ يُّضِلَّهٗ يَجْعَلْ صَدْرَهٗ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَآءِ ﴾. [الانعام: ۱۲۵].

ژباړه: پس هر هغه چي اراده وفرمايي الله ﷻ چي هدايت وکړي ده ته نو پراخوي سينه د ده لپاره د قبلولو د اسلام او هر هغه چي اراده وفرمايي الله د ګمراه کولو د هغه نو وګرځوي الله ﷻ زړه د ده تنګ نهايت تنګ ګواکي پورته درومي دی په زحمت سره آسمان ته.

ذکر سوي آيتونه په ښکاره ډول د دې شاهدي ورکوي چي هيڅ يو شی خير وي که شر د الله تعالی له ارادې څخه وتلی نه دی بلکي ټوله شيان د ده په اراده کونيه سره دي د امام طحاوي رحمه الله هم په ذکر سوي عقيده کي له ارادې څخه همدغه اراده کونيه مراد ده.

اراده کونيه او اراده شرعيه

د ارادې کونيې په اړوند مو تحقيق ولوستی اوس د ارادې شرعيې په اړوند څه بيان وګورئ:

اراده شرعيه د رضا او محبت په معنا ده لکه څنګه چي په قرآن کريم کي الله تعالی ته د ارادې کونيې نسبت سوی همدغه شان الله تعالی ته د ارادې شرعيې نسبت هم سوی دی د دې لپاره هم څو لاندي شواهد وګورئ:

۱:- ﴿ تُرِيْدُوْنَ عَرَضَ الدُّنْيَا ۖ وَاللّٰهُ يُرِيْدُ الْاٰخِرَةَ ﴾. [الانفال: ۶۷].

ژباړه: اراده کوئ تاسي ای مؤمنانو! اسباب د دنیا او الله ﷻ اراده لري تاسي لره ثواب د آخرت. یعني الله تعالی ستاسي لپاره د آخرت ثواب خوښوي.

۲:- ﴿يُرِيْدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيْدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾. [البقرة: ۱۸۵].

ژباړه: اراده لري الله ﷻ په تاسي د آسانتیا او اراده نه لري په تاسي باندي د سختي. یعني الله تعالی ستاسي لپاره آسانتیا خوښوي په تاسي باندي سختي نه خوښوي.

۳:- ﴿وَاللّٰهُ يُرِيْدُ اَنْ يَّتُوْبَ عَلَيْكُمْ﴾. [النساء: ۲۷].

ژباړه: او الله ﷻ اراده لري چي رجوع وکړي په رحمت سره پر تاسي، یعني الله تعالی پر تاسي رحمت کول خوښوي.

د ارادې کونیې او ارادې شرعیې څه فرق دی

د ارادې کونیې او ارادې شرعیې په منځ کي دوه لاندي فرقونه وګورئ:

اول:- اراده کونیه د الله تعالی یو داسي صفت دی چي ټولو شیانو ته عام دی که د الله تعالی خوښ وي لکه ایمان او طاعت او که یې خوښ نه وي لکه کفر او معصیت یعني هیڅ یو شی د الله تعالی د ارادې کونیې څخه وتلی نه دی. اما اراده شرعیه چي ده هغه یوازي تر هغو شیانو پوري خاصه ده چي د الله تعالی خوښ وي تر هغو شیانو پوري تعلق نه لري چي د الله تعالی خوښ نه وي. لکه څنګه چي امام ابوحنیفه رحمه الله په (الفقه الاکبر) کي فرمایلي د بندګانو ټوله افعال د الله تعالی په مشیت (اراده کونیه) علم، قضاء او قدر سره دي او د بنده ګانو ټوله طاعتونه د الله تعالی په امر محبت، رضا، علم، مشیت، قضاء او تقدیر سره دي. اما د بنده ګانو ګناهونه د الله تعالی په علم، قضا، تقدیر او

مشيت سره دي خو په محبت رضا او امر سره يې نه دي ځکه چي الله تعالی فرمايلي: ﴿وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيْنَ۝﴾. [آل عمران: ۵۷]. ژباړه: او الله نه خوښوي ظالمان. ﴿وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ﴾. [الزمر: ۷]. ژباړه: او نه خوښوي الله د پاره د بندګانو خپلو کفر. ﴿قُلْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَآءِ﴾. [الاعراف: ۲۸]. ژباړه: و وایه اې محمده! دوی ته چي بېشکه الله نه کوي امر په ناکاره کارونو سره[1].

دوهم:- د ارادې کونيې سره خپل مراد د همېشه لپاره لازم دی يعني هر هغه شی چي الله تعالی يې د پيدا کولو اراده کړې وي هغه به خامخا پيدا کېږي، او د ارادې شرعيې سره خپل مراد لازم نه دی د مثال په ډول هغه بدبخته کس چي پر کفر مړ وي لکه ابوجهل ايمان يې د الله تعالی مراد ؤ لېکن يوازي په اراده شرعيه سره خو ايمان يې نه دی راوړی په دې ځای کي اراده شرعيه سته او مراد يې نسته. او د کافر کفر همدا شان د ګنهکاره کس معصيت هم د الله تعالی مراد دی لېکن يوازي په اراده کونيه سره همدغه وجه ده چي کافر په کفر او ګنهکار په ګناه کي روان دی ځکه چي دلته اراده کونيه تعلق لري د ارادې کونيې څخه خو خپل مراد نه جلا کېږي. او د مسلمان ايمان او طاعت بيا د الله تعالی هم په اراده کونيه سره مراد دی او هم په اراده شرعيه سره نو دلته هم اراده او مراد دواړه سته.

د تقدير مسئله

د دې خبري د اثبات لپاره چي ټوله شيان خير دي که شر د الله تعالی په قضا او قدر سره دي چي دا دواړه پر راحج قول د ازلي تقدير په معنا دي لاندي څو دلائل

[1] شرح الفقه الاكبر (۹۴) مخ.

وګورئ:

۱:- ﴿قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ﴾. [النساء: ۷۸].

ژباړه: و وایه ای محمده! دوی ته دا ټول خیر او شر له جانبه د الله دي. (یعني د ټولو شیانو خیر او شر خالق الله دی او د ده په تقدیر او تدبیر دي).

۲:- ﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنٰهُ بِقَدَرٍ﴾. [القمر: ۴۹].

ژباړه: بېشکه موږ هر شی پیدا کړی مو دي په (ړومبنی ازلي) اندازه سره.

۳:- ﴿وَكُلُّ صَغِيرٍ وَّكَبِيرٍ مُّسْتَطَرٌ﴾. [القمر: ۵۳].

ژباړه: او هر وړوکی او لوی عمل (که خیر وي که شر) لیکل سوی دی (په لوح محفوظ کي).

همدا شان په یو حدیث کي چي امام بخاري رحمة الله علیه او امام مسلم رحمة الله علیه یې دواړو روایت کړی دی داسي راغلي دي چي جبرئیل علیه السلام د نبي ﷺ څخه د ایمان په اړه سوال وکړئ نو نبي ﷺ یې په جواب کي داسي وفرمایل: (أَنْ تُؤْمِنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ)[1].

ژباړه: ایمان دا دی چي ته په الله جل جلاله او د الله جل جلاله په ملائکو او د الله جل جلاله په رالېږل سوو کتابونو او د الله جل جلاله په رسولانو او په آخره ورځ باندي ایمان ولرې او په دغه هم ایمان ولرې چي خیر او شر د الله تعالی په تقدیر دي.

حضرت علي رضي الله عنه د وترو په دعاء کي د نبي ﷺ څخه داسي روایت کړی دی (وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ)[2].

ژباړه: ای الله! ما د هغه شي د شر څخه وساته چي تا قضا ورباندي کړې ده.

---

[1] مشکوة اول جلد (۱۱) مخ.

[2] اخرجه ابوداؤد ۱۴۲۵، والنسائی ۱۷۴۶، والترمذي ۴۶۴، وصححه ابن خزیمة ۱۰۹۵.

له دغه حديث څخه دا خبره هم معلومه سوه چي د الله تعالیٰ قضاء ته د شر نسبت جائز دی يعني د شريعت له مخي دا ويل جائز دي چي شر د الله تعالیٰ په قضا سره دی، په دې باره کي آيتونه او حديثونه ډېر دي خو کوم ايتونه او حديثونه چي موږ يې يادونه وکړه هغه کفايت کوي.

لکه څنګه چي ټوله شيان د الله تعالیٰ په تقدير دي همدغه شان د الله تعالیٰ مخلوق هم دی الله تعالیٰ يې خالق دی بل خالق نسته د دې لپاره هم څو دليلونه وګورئ:

۱:- ﴿قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَّهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ﴾. [الرعد: ۱۶].

ژباړه: و وايه (ای محمده! دوی ته) خاص الله پيدا کونکی د هر څيز دی او هم دی يو قوي غالب پر هر څيز او هر چا دی.

۲:- ﴿هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ﴾. [فاطر: ۳].

ژباړه: آيا شته بل کوم پيدا کونکی بېله الله (بلکي نسته).

۳:- ﴿وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُوْنَ﴾. [والصفٰت: ۹۶].

ژباړه: حال دا چي الله پيدا کړي يې تاسي او هغه عمل چي کوئ يې تاسي.

د ذکر سوو آيتونو او حديثونو څخه دا ښکاره معلومېږي چي ټوله شيان که په دنيا کي دی که په آخرت کي کوچني دی که لوی، لږ دي که ډېر، خير دي که شر، همدا شان هر هغه څه چي خلګ يې کوي او چي پر دوی باندي تېرېږي ښه دی که بد ګټه ده که تاوان ايمان دی که کفر طاعت دی که عصيان حتّٰى هغه خبري چي خلګ يې کوي دا ټوله د الله تعالیٰ په علم اراده تقدير او خلق سره دي او په لوح محفوظ کي ليکل سوي دي که چيري ټوله خلګ پر دې کار باندي اتفاق وکړي چي له الله تعالیٰ د ارادې څخه پرته په عالم کي يوې ذرې ته حرکت ورکړي يا يې ودروي دا کار به دوی هيڅکله ونه کړي همدغه د اهل سنت والجماعت عقيده ده.

د تقدير مسئله د معتزله ؤ په آند

د تقدير په مسئله کي معتزله چي قدريه هم ورته ويل کېږي اختلاف لري دوی دا گمان کوي چي د خير او شر تقدير نسته د بنده افعال د الله ﷻ په اراده نه دي او نه د الله ﷻ مخلوق دي بلکي بنده د خپلو افعالو خالق دی دوی د دې خبري د اثبات لپاره چي شر د الله ﷻ په تقدير او خلق سره نه دی بلکي بنده يې خالق دی دا آيت ذکر کړی دی:

﴿ مَآ اَصَابَكَ مِنۡ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ۫ وَمَآ اَصَابَكَ مِنۡ سَيِّئَةٍ فَمِنۡ نَّفۡسِكَ ؕ ﴾.[النساء: ۷۹].

جواب: د دې آيت معنا دا ده هر هغه شی چي ورسېږي تاته ای انسانه! له نېکي څخه نو هغه د الله تعالی د فضل او احسان څخه وګڼه او هر هغه شی چي ورسېږي تاته له بدي څخه، نو هغه د خپلو عملونو له شأمته وبوله. يعني د هغې گناه لکبله چي تا يې کسب کړی دی تاته دغه بدي رسېدلې ده.

دا يې معنا نه ده چي بدي پخپله بنده پيدا کوي ځکه چي هغه آيتونه مو لږ دمخه ولوستل چي په هغو کي د ټولو شيانو خالق يوازي الله تعالی بلل سوی دی. د دې تفسير تائيد له دې آيت څخه واورئ:

﴿ وَمَآ اَصَابَكُمۡ مِّنۡ مُّصِيۡبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتۡ اَيۡدِيۡكُمۡ ﴾.[الشورى: ۳۰].

ژباړه: او هغه څه چي رسېږي تاسي ته له کوم مصيبته پس له شامته د هغو اعمالو دی چي کړي دي لاسونو ستاسي.

معتزله ډلي ته تعجب دی چي دوی د ذکر سوي آيت د دې برخي ﴿ وَمَآ اَصَابَكَ

مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ ﴾ تفسير داسي کوي: کومه بدي چي تاته ورسېږي هغه ستا مخلوق دی.

او بیا يې د دې عقيدې لپاره چې بنده د خپلو بدو افعالو خالق دی دليل ګرځوي اوس نو د دوی د دغه تفسير پر بنا د آيت د دې برخي ﴿ مَآ أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللهِ ﴾.

معنا دا ده چي تاته کومه نېکي ورسېږي هغه د الله تعالی مخلوق دی.

حال دا چي د دوی په آند بنده د خپلو ټولو افعالو نېک وي که بد خالق دی. نو بيا خو دا آيت د دوی لپاره دليل نه بلکي پر دوی باندي حجت سو[1].

معتزله ډله په ټولو اختلافي مسائلو کي له قرآن او سنت څخه کوم ښکاره دليل نه لري دوی د خپلو فاسدو تأويلاتو او فکري شبهاتو پر بنا صريح آيتونه او حديثونه شاته غورځوي لکه څنګه چي په دې مسئله کي تاسي وليدل.

د معتزله ؤ له خوا څو شبهات او د هغو جوابونه

اوله شبهه: - د بنده بد افعال د الله تعالی په اراده او تخليق سره نه دي ځکه چي د بد شي اراده او تخليق خو بد دی؟

جواب: کوم آيتونه او حديثونه چي مخکي يې يادونه وسوه د هغوی څخه دا ښکاره ثابتېږي چي ټوله شيان خير دي که شر د الله تعالی په اراده تقدير او تخليق سره دي نو تردې وروسته دغسي شبهات که د شيطان لخوا نه دي نو څه دي د الله تعالی څخه پخپلو کارونو کي سوال نه کېږي.

﴿ لا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُوْنَ ﴾. [الانبياء: ٢٣].

---

[1] المعتمد فی المعتقد (٥٠) مخ.

ژباړه: سوال نه کېږي د الله څخه د هغو شيانو چي کوي يې او له دوی څخه سوال کيږي.

(د دوی د افعالو احوالو او اقوالو).

که چيري معتزلهٔ ته و ويل سي چي شيطان شر دی که نه؟ دوی به ضرور و وايي چي شر دی، بيا چي دا سوال ورڅخه وسي چي شيطان چا پيدا کړی دی دوی به ضرور و وايي چي الله پيدا کړی دی نو بيا خو کومه شبهه چي دوی د بنده د بدو افعالو په باره کي درلوده هغه دلته هم سته نو بيا يې ولي دا اقرار وکئ چي شيطان د الله ﷻ مخلوق دی. خو د اصلي شبهي څخه علامه تفتازاني رحمة الله عليه داسي جواب ورکړی دی.

د بد شي اراده او تخليق بد نه دی بلکي د بد شي کسب او هغه د ځان لپار صفت ګرځول بد دی يعني خلق او اتصاف فرق لري خلق که د خير وي که د شر کمال دی اما په شر سره اتصاف يعني خپل ځان په شر سره موصوف ګرځول چي دا د بنده کار دی بد دی د مثال په ډول که يو کس بيت الخلاء ته ورسي او خپل ځان په نجاست ولړي نو دا يې بد کار دی او که چيري بناء (آبادي جوړونکی) په يو قصر "ماڼۍ" کي د نورو ځايونو ترڅنګ د قضاء حاجت لپاره بيت الخلاء هم جوړه کړي نو دا خو د ده نقصان نه بلکي کمال يې دی[1].

دوهمه شبهه:- که چيري کفر د الله تعالی په قضاء او قدر سره وي نو بيا خو په کفر سره رضا واجب ده ځکه چي په قضا سره رضا واجب ده حال دا چي په کفر سره رضا کفر دی؟

جواب: کفر لره دوه اعتباره دي يو اعتبار يې دا دی چي الله تعالی د خپل حکمت سره سم پيدا کړی دی او د ده په قضاء او ازلي اراده سره دی په دې

[1] شرح العقائد – ۶۳ مخ.

اعتبار باید رضا وي که نه نو د الله تعالیٰ پر قضاء او اراده به اعتراض راسي دا خو هیڅ مسلمان نه قبلوي.

بل اعتبار یې دا دی چي کفر د خپل ذات په حیث واخیستل سي یا په دې حیث واخیستل سي چي د یو کس لپاره د ده پخپل اختیار او کسب سره صفت جوړیږي په دغه اعتبار سره کفر بد دی او رضا یې کفر دی[1].

دریمه شبهه:- که چیري د بنده افعال د الله تعالیٰ په تقدیر او تخلیق سره سي نو بیا خو چي بنده څه کوي په هغه کي مجبور سو کافر په کفر، فاسق په فسق کي مجبور سو بیا خو په ایمان او طاعت سره د دوی تکلیف صحیح نه دی او نه دوی ته پر کفر او فسق عذاب ورکول جائز دی؟

جواب: دا خو د جبریه ډلي مذهب دی چي بنده پخپلو کارونو کي مجبور دی ده ته هیڅ قسم قدرت او اختیار نسته د ده حرکات او سکنات د درختي او ډبري د حرکاتو او سکناتو په شان دی. دا مذهب د نقل او عقل دواړو په خلاف دی دا خبره حق ده چي ټوله شیان د الله تعالیٰ په اراده تقدیر او تخلیق سره دی خو له دې څخه دا نه لازمیږي چي بنده ته هیڅ قدرت او اختیار نسته او دی پخپلو ټولو کارونو کي مجبور دی بلکي الله تعالیٰ بنده ته هم څه اختیار او قدرت ورکړی دی خو دغه اختیار یې مستقل نه دی لکه څنګه چي معتزله وایي بلکي غیر مستقل دی یعني د الله تعالیٰ په اراده سره دی دغه اختیار ته د شریعت په اصطلاح کي کسب او عمل ویل کیږي نو بنده چي کوم افعال کوي د هغوی خالق الله ﷻ دی بنده یې کاسب فاعل او عامل دی د جزاء او سزاء مرتب کېدلو لپاره همدغه کسب کافي دی.

د دې خبري د اثبات لپاره چي بنده ته اختیار او اراده سته لاندي څو دلیلونه

---

[1] شرح العقائد – ۶۲ مخ.

وګورئ:

۱:– ﴿وَمَا تَشَآءُوْنَ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ۝﴾.[التكوير: ۲۹].

ژباړه: نه سي اراده کولای تاسي مګر هغه چي اراده وفرمايي الله چي رب د عالميانو دی.

له دې آيت څخه دا ښکاره معلومېږي چي بنده ته ميشت او اراده سته خو د الله تعالی تر ارادې او ميشت لاندي.

۲:– الله تعالی په قرآن کريم کي خلق خپل لوري ته او عمل يې د بندګانو لوري ته منسوب کړی دی لکه په دې آيت کي:

﴿وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُوْنَ ۝﴾.[والصفٰت: ۹۶].

د دې آيت هم ښکاره مفهوم دا دی چي د بندګانو او د دوی د افعالو الله تعالی خالق دی مګر بنده ته يې هم څه ناڅه قدرت او اختيار ورکړی دی چي په هغه سره بنده کولای سي چي خپل کارونه وکړي.

۳:– نبيﷺ د اهل بدر په باره کي داسي فرمايلي دي:

(لَعَلَّ اللهَ اطَّلَعَ إِلى أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ اعْمَلُوْا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ وَجَبَتْ لَكُمُ الْجَنَّةُ)[۱].

ژباړه– يقينا الله تعالی د اهل بدر په احوالو خبر دی نو يې د دوی په باره کي داسي فرمايلي دي تاسو هغه کارونه وکړئ چي خوښ مو وي بېله شکه تاسي ته جنت واجب سوی دی.

له دې حديث څخه هم دا ښکاره معلومېږي چي بنده ته اراده سته. همدا شان هر کس پوهېږي چي زما حرکات د ډېري په شان نه دي د ډېري حرکت غير اختياري دی او زما حرکت اختياري دی نو چي کله دا ثابته سوه چي بنده ته

[۱] صحيح البخاري دوهم جلد (۵۶۷) مخ. رقم الحديث (۳۹۸۳).

اختيار او اراده سته نو بنده پخپلو کارونو کي مجبور نه دی بلکي هر کار پخپل اختيار سره کوي همدا راز د کافر او فاسق تکليف په ايمان او طاعت سره صحيح دی او هم ده ته پر کفر او فسق عذاب ورکول جائز دی لنډه دا چي بنده پخپلو افعالو کي نه صرف مجبور دی لکه څنګه چي جبريه ډله وايي او نه مستقل فاعل دی لکه څنګه چي قدريه ډله وايي بلکي د قدر او جبر په منځ کي دی يعني ده ته پخپلو کارونو کي د کسب (عمل کولو) قدرت او اختيار سته دغه قدرت ته په اصطلاح کي قدرت کاسبه ويل کېږي همدغه د اهل سنت والجماعت عقيده ده.

څلورمه شبهه: – که چيري د بندګانو افعال د الله تعالی مخلوق او د بندګانو په کسب سره سي نو بيا خو يو فعل دوو فاعلانو ته منسوب سو دا کار خو د سره ممکن نه دی.

جواب: الله تعالی ته د بندګانو د افعالو نسبت په دې معنا دی چي د الله تعالی مخلوقات دي او بندګانو ته يې نسبت په دې معنا دی چي د دوی په کسب سره دي د يوه شي نسبت دوو فاعلانو ته په جلا معناوو سره روا دی لکه څنګه چي الله تعالی د خلکو د مرګ نسبت خپل ذات ته کړی او هم يې ملائيکو ته کړی، خپل ذات ته يې په دې وجه نسبت کړی دی چي دی يې خالق دی او د ده په تقدير او تدبير سره دی او ملائيکو ته يې په دې وجه نسبت کړی چي دوی يې روح قبضوي همدا شان د يو کس نسبت الله تعالی ته په دې وجه کېږي چي د ده مخلوق دی او مور او پلار ته يې بيا له دې کبله نسبت کېږي چي د دوی په کسب سره دی. دا يو ښکاره حقيقت دی چي هيڅ يو داسي څوک چي متعصب يا جاهل نه وي انکار نه سي ورڅخه کولای[1].

---

[1] المعتمد فی المعتقد. (۵۴ مخ).

د الله تعالی ذات ته د چا عقل نه سي رسېدلای

٨ :– لَا تَبْلُغُهُ الْأَوْهَامُ وَلَا تُدْرِكُهُ الْأَفْهَامُ .

ژباړه: د الله تعالی ذات ته د خلکو ګمانونه نه سي رسېدلای او نه د الله تعالی پر ذات د خلکو عقلونه احاطه کولای سي.

شرح– يعني بنده ګان نه سي کولای چي د الله تعالی د ذات حقيقت ته په عقل وهم يا تخيل سره ورسېږي د الله تعالی د پېژندلو ذريعه يوازي د الله تعالی صفات، افعال او د انبياؤ عليهم السلام تعليمات دي.

(**دلائل**) ١:– ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ﴾. [الانعام: ١٠٣].

ژباړه: او احاطه نشي کولای پر الله سترګي.

٢:– ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ۝﴾. [طه: ١١٠].

ژباړه: او نه شي احاطه کولای دوی په ذات او معلوماتو د دغه الله جل جلاله له جهته د علم.

٣:– ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ﴾. [البقرة: ٢٥٥].

ژباړه: او نه شي احاطه کولای دوی په هيڅ شي له معلوماتو د ده مګر احاطه کولای سي په هغه شي چي اراده وکړي الله جل جلاله د هغه شي د معلومولو دوی لره.

الله تعالی د مخلوق سره هیڅ مشابهت نه لري

٩:– وَلَا يُشْبِهُ الأَنَامَ.

ژباړه: الله تعالی د مخلوق سره هیڅ مشابهت نه لري.

شرح– دا عقيده فرض ده چې الله تعالی د دوه ډوله تشبيه څخه پاک دی:

١: د مخلوق تشبيه له خالق سره.

يعني د خالق صفتونه مخلوق ته ثابتول لکه څنګه چې مشرکانو خپل معبودان له خالق سره په الوهيت کې مشابه ګرځولي دي د دغه تشبيه نفي امام طحاوي رحمه الله په مخکنی جمله (ولاشئ مثله) سره کړې دی.

٢: د خالق تشبيه له مخلوق سره.

يعني د مخلوق صفتونه خالق ته ثابتول لکه څنګه چې مشبهه ډله الله تعالی ته جسميت جهت او مکان ثابتوي امام طحاوي رحمه الله دا عقيده د دغې تشبيه د نفي لپاره ذکر کړې ده که څه هم د دغې تشبيه نفي په مخکنی جمله سره هم سوې ځکه چې د اولي تشبيه له نفي سره د دوهمي تشبيه نفي لازمي دی لېکن هغه نفي ضمني دي اما په دې جمله کې دا نفي صريحي "ښکاره" دی د همدغې فائدې لپاره امام طحاوي رحمه الله دغه جمله راوړې ده نو په دې عقيده کې پر مشبهه ډلې ښکاره رد دی تفصيل يې په دوهمه عقيده کې وګورئ.

(**دلائل**) ١:– ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ﴾. [الشورى: ١١].

ژباړه: نسته په شان د دغه الله جل جلاله هيڅ شی او همدغه الله جل جلاله دی ښه اورېدونکی ښه ليدونکی.

٢:– ﴿سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يَصِفُوْنَ﴾. [الانعام: ١٠٠].

ژباړه: پاکي ده الله ﷻ لره له ګردو عيبونو او ډېر پورته دی شان د ده له هغو بدو خبرو چي بيانوي يې ورته دوی.

۳:- ﴿ وَلَمْ يَكُنْ لَّهٗ كُفُوًا اَحَدٌ ﴾.[الاخلاص: ۴].

ژباړه: او نسته دغه الله ﷻ لره برابر سيال هيڅوک.

الله تعالی حَیّ او قَیُّوم دی

۱۰:- حَیٌّ لَایَمُوْتُ قَیُّوْمٌ لَایَنَامُ.

ژباړه: الله تعالی همېشه ژوندی دی هيڅکله مرګ نه ورته راځي او قائم کامل تدبير والا دی هيڅکله خوب نه ورته راځي.

شرح- امام طحاوي رحمه الله په مخکنی عقيده کي د تشبيه نفي وکړې اوس يې هغو شيانو ته اشاره کړې چي په هغو سره د الله تعالی او مخلوق فرق کېږي د هغو شيانو له جملې څخه د (حي لايموت) صفت دی دا صفت يوازي تر الله تعالی پوري خاص دی ځکه چي ابدي حيات يوازي الله ﷻ لره دی مخلوق ته خو مرګ راځي همدا شان د (قيوم لاينام) صفت هم يوازي تر الله تعالی پوري خاص دی ځکه چي مخلوق ته خو خوب ورځي په دې عقيده کي دې طرفته هم اشاره ده چي د تشبيه د نفي څخه د صفاتو نفي مطلوب نه دی لکه څنګه چي معتزله وايي بلکي الله تعالی په ټولو کماليه صفتونو سره موصوف دی تفصيل يې په دوهمه عقيده کي وګورئ.

(الحي) او (القيوم) چي د الله تعالي له نهه نيوي(۹۹) نومونو څخه دي د قرآن کريم په درو سورتونو کي دواړه يو ځای سره ذکر سوي دي:

۱:- ﴿ اَللّٰهُ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ اَلْحَیُّ الْقَیُّوْمُ ۚ لَا تَاْخُذُهٗ سِنَةٌ وَّلَا نَوْمٌ ﴾.[البقرة: ۲۵۵].

۲:- ﴿ الٓمّٓ ۞ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ ۞ ﴾. [آل عمران: ۱، ۲].

۳:- ﴿ وَعَنَتِ الْوُجُوْهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّوْمِ ﴾. [طه: ۱۱۱].

ابن القيم ويلي دي (الحى القيوم) د الله تعالیٰ ټولو صفتونو ته شامل دی ځکه چي (الحي) د الله تعالیٰ ټولو ذاتيه صفتونو ته لکه: علم، سمع، بصر، قدرت او داسي نورو ته شامل دی او (القيوم)

بيا ټولو فعليه صفتونو ته لکه خلق تدبير احياء اماتت او داسي نورو ته شامل دی[1].

همدا شان شارح ابن ابي العز په شرح العقيدة الطحاوية (۷۱ مخ) کي همدغسي ليکلي دي تفصيل يې هلته وګورئ. نو (الحى القيوم) د الله تعالیٰ د لويو اسماؤ څخه دی حتیٰ په يوه روايت کي دا دواړه اسم اعظم بلل سوي دي.

(عَنْ أَبِي أُمَامَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ إِنَّ اسْمَ اللهِ الْأَعْظَمَ لَفِي ثَلَاثِ سُوَرٍ مِنَ الْقُرْآنِ فِي سُوْرَةِ الْبَقَرَةِ وَآلِ عِمْرَانَ وَطٰهٰ)[2].

ژباړه: د حضرت ابي امامه رضي الله عنه په روايت نبي ﷺ فرمايلي دي د الله تعالى اسم اعظم د قرآن کريم په درو سورتونو کي دي: (۱) سورة البقرة، (۲) سورة آل عمران، (۳) سورة طه.

حضرت هشام رحمة الله عليه له دغو درو سورتونو څخه ذکر سوي درې آيتونه ښودلي دي چي په هغو کي (الحى) او (القيوم) دواړه راغلي دي[3].

---

[1] بدائع الفوائد / ۲/ ۶۷۸/.

[2] رواه ابن ماجه (۳۸۵۶) والطحاوي في شرح مشكل الآثار /۱/ ۱۶۲/ والطبراني فى الكبير (۷۷۵۸) والحاكم /۱/ ۵۰۵/.

[3] وګورئ صفوة التفاسير اول جلد (۱۱۳ مخ).

الله تعالی د حاجت او مشقت څخه پاک دی

۱۱:- خَالِقٌ بِلَا حَاجَةٍ رَازِقٌ بِلَا مُؤْنَةٍ.

ژباړه: الله تعالی بېله حاجته د مخلوق پیدا کونکی دی او بېله مشقته مخلوق ته رزق ورکونکی دی.

شرح- کله چي یو انسان د یو شي د ایجاد اراده وکړي نو يې اول د خپلي فائدي فکر کوي وروسته يې پخپل کسب سره ایجاد کوي ځکه چي انسان محتاج دی همدا شان خپلو اولادونو او نورو قریبانو ته د دوی لازمي نفقه تر ډېرو تکلیفونو او مشقتونو وروسته برابروي خو الله تعالی له دغسي نواقصو څخه پاک دی الله تعالی د ټولو مخلوقاتو خالق دی خو مخلوقات يې د دې لپاره نه دي پیدا کړي چي په دوی سره عزت یا غنا حاصله کړي ځکه چي الله تعالی له ټولو مخلوقاتو څخه پوره غني دی هیڅ یوه ته هم احتیاج نه لري همدا شان ټولو مخلوقاتو ته رزق ورکوي خو په دغه رزق ورکولو کي پر الله تعالی هیڅ تکلیف او مشقت نسته.

(**دلائل**) ۱:- ﴿ مَآ أُرِيْدُ مِنْهُمْ مِّنْ رِّزْقٍ وَّمَآ أُرِيْدُ اَنْ يُّطْعِمُوْنِ○ ﴾.[الذاریات: ۵۷].

ژباړه: او اراده نه لرم زه له دوی څخه د هیڅ رزق (ما لره او ځانونو خپلو ته) او اراده نه لرم زه د دې چي طعام راکړي مالره دوی او ځانونو خپلو ته.

۲:- ﴿اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُوْ الْقُوَّةِ الْمَتِيْنُ○﴾.[الذاریات: ۵۸].

ژباړه: بېشکه الله ﷻ هم دی ښه زرق ورکونکی دی خاوند د قوت محکم

مضبوط دی.

۳: - ﴿وَاللّٰهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيْدُ ○﴾. [فاطر: ۱۵].

ژباړه: او الله ﷻ هم دی دی غني بې پروا ښه حمد ثناء ویلی سوی.

۴: - ﴿وَلَا تَقْتُلُوْٓا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ ؕ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ ؕ﴾. [الاسراء: ۳۱].

ژباړه: او مه وژنئ تاسي اولاد خپل د ویري د فقره ځکه چي هم دا موږ روزي ورکوو دوی ته او تاسي ته هم.

۵: - ﴿وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْاَرْضِ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا﴾. [هود: ۶].

ژباړه: او نسته هیڅ تلونکی ذي روح په ځمکه کي مګر چي دی پر الله رزق د هغه تفضلا نه وجوبا.

الله ﷻ له بېري څخه پاک دی

۱۲: - مُمِيتٌ بِلَا مَخَافَةٍ بَاعِثٌ بِلَا مَشَقَّةٍ.

ژباړه: الله تعالی بېله هیڅ ویري د مخلوق وژونکی دی او بېله هیڅ مشقته د امواتو دوهم ځل ژوندی کونکی دی.

شرح: یعني الله تعالی د یو چا په هلاکولو وژلو کي د هیڅ چا څخه نه وېرېږي د هر شي اراده چي وکړي هغه کوي د هر چا د وژلو اراده چي وکړي هغه وژني له عکس العمل څخه یې نه وېرېږي ځکه چي تر الله تعالی لوړ هیڅوک نسته بلکي الله ﷻ د هر شي مالک دی. اما که چیري یو کس د بل چا د وژلو اراده وکړي ضرور به ډېر خطرونه په نظر کي نیسي بیا به اقدام کوي خو الله تعالی له دغسي

نواقصو څخه پاک دی همدا شان لکه څنګه چي الله تعالی ټوله مخلوقات په اول کي بېله هيڅ زحمته او مشقته پيدا کړي دي همدغسي د قيامت په ورځ د ټولو امواتو ژوندی کوونکی دی.

(**دلائل**) ۱:- ﴿ فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰهَا ۝ وَلَا يَخَافُ عُقْبٰهَا۝﴾. [الشمس: ۱۴، ۱۵].

ژباړه: نو سخت عذاب يې ولېږه په دوی باندي رب د دوی په سبب د ګناه د دوی نو برابر يې کړل سره دغه ټول په هلاک کي او نه وېرېږي الله له عقوبت او هلاکت د دوی څخه.

۲:- ﴿قُلْ اِنَّ الْاَوَّلِيْنَ وَالْاٰخِرِيْنَ۝ لَمَجْمُوْعُوْنَ ۙ اِلٰى مِيْقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُوْمٍ ۝﴾.

[الواقعة: ۴۹، ۵۰].

ژباړه: و وايه ته ای محمده! دوی ته بېشکه چي ړومبني خلق او وروستني خلق به خامخا ګرد به ټول کړل شي وخت د ورځي معلومي ته چي قيامت دی.

۳:- ﴿اَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللّٰهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ ۭ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرٌ۝﴾.

[العنکبوت: ۱۹].

ژباړه: آيا نه وينئ دغه منکران له بعثه چي څرنګه اول پيدا کوي الله دا خلق بيا به يې دوهم ځلي هم خلق کړي بېشکه دغه اعاده د مخلوق پر الله ﷻ آسانه ده.

۴:- ﴿مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ وَّاحِدَةٍ ۭ ﴾. [لقمان: ۲۸].

ژباړه: نه دي پيدا کول ستاسي او نه بيا را پاڅول ستاسي مګر داسي دی لکه پيدا کول او ژوندی کول د يوه نفس (يعني آسانه دی.)

الله تعالی پخپلو کمالیه صفتونو کي ازلي او ابدي دی

۱۳: – مَازَالَ بِصِفَاتِهِ قَدِيْمًا قَبْلَ خَلْقِهِ لَمْ يَزْدَدْ بِكَوْنِهِمْ شَيْئًا لَمْ يَكُنْ قَبْلَهُمْ مِنْ صِفَتِهِ وَكَمَا كَانَ فِيْ صِفَاتِهِ اَزَلِيًّا كَذَالِكَ لَايَزَالُ عَلَيْهَا اَبَدِيّاً).

ژباړه: الله تعالی همېشه په ازل کي د مخلوقاتو تر پیدا کولو دمخه پخپلو کمالیه صفتونو سره موصوف ؤ او د مخلوقاتو د پیدا کولو په وجه يې يو داسي زائد صفت نه دی حاصل کړی چي تر دوی دمخه نه ؤ لکه څنګه چي الله تعالی پخپلو صفتونو کي ازلي دی همدغسي د همېشه لپاره پخپلو صفتونو باندي ابدي هم دی.

شرح– (مازال) په تېره سوې زمانه کي پر دوام دلالت کوي او (لايزال) بيا په راتلونکې زمانه کي پر دوام دلالت کوي مطلب دا دی لکه څنګه چي الله تعالی ازلي او ابدي دی همدغسي صفتونه يې هم ذاتيه دي که فعليه دي ټوله ازلي دي اول نه لري او ابدي دي پای نه لري[1].

د الله تعالی هيڅ يو صفت نوی نه دی پیدا سوی او نه له ده څخه يو صفت ليري کېدای سي ځکه چي الله تعالی پخپل ذات او صفاتو کي کامل دی نو که چيري ده ته يو صفت نوی پیدا سي يا يو صفت ورڅخه ليري سي نو به د هغه صفت تر پیدا کېدو دمخه او د دا بل صفت تر ليري کېدو وروسته کامل نه وي دا

[1] بدائع الصنائع دريم جلد ۹ مخ.

د الله تعالی په شان کي امکان نه لري نو د الله تعالی ټوله صفتونه ازلي او ابدي دي لکه څنګه چي امام ابو حنیفه رحمه الله علیه فرمایلي دي:

(لم يزل ولايزال باسمائه وصفاته لم يحدث له اسم ولا صفة لم يزل عالما بعلمه والعلم صفة فى الازل قادرا بقدرته والقدرة صفة فى الازل و متكلما بكلامه والكلام صفة فى الازل وخالقا بتخليقه والتخليق صفة فى الازل وفا علا بفعله والفعل صفة فى الازل و الفاعل هو الله تعالى والفعل صفة فى الازل والمفعول مخلوق وفعل الله تعالى غير مخلوق)[1].

ژباړه: الله تعالی پخپلو اسماؤ او صفاتو کي ازلي او ابدي دی یو نوم او یو صفت هم ده ته نوی نه دی پیدا سوی همېشه په ازل کي پخپل علم سره عالم ؤ علم یې ازلي صفت دی او همېشه په ازل کي پخپل قدرت سره قادر ؤ قدرت یې ازلي صفت دی او همېشه په ازل کي پخپل ذاتي کلام سره متکلم ؤ ذاتي کلام یې ازلي صفت دی او همېشه په ازل کي پخپل تخلیق سره خالق ؤ تخلیق یې ازلي صفت دی او همېشه په ازل کي پخپل فعل سره فاعل ؤ فعل یې ازلي صفت دی فاعل الله تعالی دی او فعل یې ازلي صفت دی مفعول مخلوق دی او د الله تعالی فعل مخلوق (نوی پیدا) نه دی.

په دې عقیده سره پر کرامیه ډلي رد دی چي دوی د الله تعالی صفتونه حادث بولي همدا راز پر معتزله او جهمیه ډلي هم رد دی چي دوی بیا د الله تعالی صفتونه نفي کوي د دې څه بیان په دوهمه عقیده کي تېر سوی دی هلته یې وګورئ. د لا زیاتو معلوماتو لپاره شرح العقائد / ۳۶ (او) ۳۷ مخونه وګورئ.

[1] شرح الفقه الاکبر، (۴۴) مخ.

(**دلائل**) ۱: - ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ۝﴾. [النساء: ۵۸].

ژباړه: بېشکه چي الله دی ښه اورېدونکی ښه لیدونکی.

۲: - ﴿ إِنَّ اللهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا۝ ﴾. [النساء: ۵۶].

ژباړه: بېشکه چي الله دی ښه غالب لوی حکمت والا.

۳: - ﴿إِنَّ اللهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا۝ ﴾. [النساء: ۱۱].

ژباړه: بېشکه چي الله دی ښه عالم ښه حکمت والا.

۴: - ﴿إِنَّ اللهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا۝ ﴾. [النساء: ۲۳].

ژباړه: بېشکه چي الله دی ښه مغفرت کوونکی ډېر رحم والا.

نور هم داسي آيتونه او حديثونه ډېر دي چي په هغوی کي پر الله تعالی د عالم قادر حي متكلم او نورو داسي نومونو اطلاق سوی دی ښکاره خبره ده چي دا هر یو د واجب الوجود پر مفهوم په یوه زائده معنا باندي دلالت کوي او هر یوه لره جلا معنا سته او دا یو منل سوی قانون دی چي کوم مشتقي پر یو شي صادق سي نو د دغه مشتقي مصدر به هغه شي ته ثابت وي د مثال په ډول که چيري یو کس ته ضارب (وهونکی) و ويل سي نو به دغه کس ته ضرب "وهل" چي د ضارب مصدر دی ثابت وي يعني دغه کس به وهونکی وي او که چيري ضرب ورته ثابت نه وي يعني وهونکی نه وي نو ضارب نه ورته ويل کېږي.

نو کله چي پر الله تعالی د عالم قادر حي متكلم عليم، سميع، بصير او داسي نورو اطلاق سوی دی نو خامخا الله تعالی په علم، قدرت، حيات، كلام، سمع، بصر او داسي نورو صفتونو سره موصوف دی[1].

په ذکر سوو آيتونو کي د مدح او ثناء په ځای کي د (کان) لفظ راغلی دی دا

---

[1] شرح العقائد (۳۶ مخ).

هم يو منل سوی قانون دی چي د (کان) لفظ په دغسي ځايونو کي پر دوام دلالت کوي نو دا خبره ثابته سوه چي الله تعالی په کماليه صفتونو سره موصوف دی او ټوله صفتونه يې ازلي او ابدي دي. هو الله الموفق.

ذاتيه او فعليه صفتونه

ذاتيه د الله تعالی هغه صفتونه دي چي د هغوی په ضد (مخالف) سره الله تعالی نه سي موصوف کېدلای لکه حيات، قدرت، علم او داسي نور د حيات ضد موت د قدرت ضد عجز د علم ضد جهل دی دا شيان د الله تعالی لپاره صفات نه سي کېدلای نو دغسي صفاتو ته صفات ذاتيه ويل کېږي.

او فعليه صفتونه د الله تعالی هغه صفتونه دي چي د هغوی په ضد سره هم الله تعالی موصوف کېدلای سي لکه رحمت، غضب، تخليق، اماتت او داسي نور[1].

سوال او جواب:

سوال: که چيري د الله تعالی فعليه صفتونه هم ازلي سي او الله تعالی په ازل کي خالق وبلل سي او تخليق يې ازلي صفت سي نو بيا خو مخلوق هم ازلي سو ځکه چي تخليق خو بېله مخلوقه نه وي لکه ضرب چي بېله مضروبه نه وي حال دا چي مخلوق د اسلامي امت په اتفاق حادث (نوی پيدا) دی؟

جواب: تخليق د الله تعالی ازلي صفت دی خو تر مخلوق پوري تعلق يې حادث دی نو تخليق ازلي او ابدي دی او مخلوق حادث دی لکه څنګه چي د الله تعالی علم ازلي او ابدي دی خو بعضي معلومات يې لکه مخلوق حادث دی، د

[1] شرح الفقه الاکبر، (۴۲ مخ).

ضرب او تخليق فرق سته ضرب اضافي صفت دى بېله مضروبه يې تصور نه سي كېداى اما تخليق چي دى هغه خو حقيقي صفت دى لكه علم قدرت او داسي نور صفتونه نو لكه څنګه چي علم ازلي او ابدي دى او بعضي معلومات يې حادث دي همدا ډول تخليق هم ازلي او ابدي دى او مخلوق يې حادث دى[1].

همدا ډول علامه فضل الله تور پشتي رحمه الله د دې موضوع په اړوند داسي ليكلي دي: تخليق همېشه د الله تعالى صفتؤ كه څه هم مخلوق نه وو كه چيري د تخليق صفت نه وي نو مخلوق به څرنګه پيدا سي دا يوازي مخلوقات دي چي دوى ته تر فعل دمخه فاعل نه ويل كېږي ځكه چي په دوى كي قدرت ګړى په ګړى پيدا كيږي تر فعل دمخه د فعل قدرت ورسره نسته نو دوى ته تر فعل دمخه فاعل نه ويل كېږي او الله تعالى خو سرله ټولو صفتونو ازلي او ابدي دى كه يې څه هم په ازل كي مخلوق نه دى پيدا كړى مګر د پيدا كولو قدرت يې درلودى له همدغي وجهي څخه خالق د الله تعالى ازلي نوم دى او تخليق يې ازلي صفت دى[2].

د الله ﷻ تعالى صفات نه عين ذات د الله ﷻ دي او نه غير دي

د الله تعالى صفتونه نه عين ذات د الله دى چي ذات او صفات د معنا په اعتبار بالكل يو سي او نه غير په دې معنا چي په ذات او صفاتو كي يو يې پرته له بل څخه موجود سي عين خو ځكه نه دي چي په دې صورت كي الله تعالى ته صفات نه ثابتېږي حال دا چي الله تعالى پخپلو ټولو كماليه صفتونو سره

---

[1] شرح العقائد (۵۲ مخ) او شرح الفقه الاكبر (۴۲ مخ).
[2] المعتمد فى المعتقد، (۲۴ مخ).

موصوف دی دا بیان مو لږ دمخه ولوستی غیر بیا ځکه نه دي چي په دې صورت کي باید دا ممکنه وي چي ذات د خپلو صفاتو څخه خالي سي حال دا چي دا محال (ناشونی) دی چي د الله تعالی صفات د ده له ذات څخه جلا سي نو دا خبره ثابته سوه چي د الله تعالی صفات نه عین ذات د الله ﷻ دي او نه غیر[۱].

همدا شان د الله تعالی په صفتونو کي د زمانې په اعتبار کوم ترتیب نسته یعني داسي نه ده چي الله تعالی دي اول په یوه صفت سره متصف وي او وروسته دي بیا په بل صفت سره متصف سي ځکه چي دا یوازي مخلوقات دي چي صفات یې په ترتیب دي اول ژوندي کېږي بیا علم ورته حاصلېږي نور صفتونه یې هم دغسي په ترتیب دي اما الله تعالی خو پخپلو ټولو صفتونو کي ازلي او ابدي دی په صفتونو کي یې کوم ترتیب نسته[۲].

الله تعالی ته هغه صفتونه او نومونه ثابت دي چي په کتاب او صحیح سنت کي راغلي وي

الله تعالی پخپلو نومونو او صفتونو کي ازلي او ابدي دی مخلوق یې صفتونه او نومونه یاد کړي یا نه په هر صورت الله تعالی ته ثابت دي بنده ګان صرف د هغو نومونو او صفتونو حکایت کوي چي په ازل کي الله تعالی ته ثابت دی نو د الله تعالی د نومونو او صفتونو د پېژندلو لاره یوازي د الله تعالی کتاب او د نبي ﷺ څخه را رسېدلی صحیح خبر دی، پخپل فکر او قیاس یې باید د معلومولو کوښښ ونه سي یوازي پر هغو نومونو او صفتونو باید بسنه وسي چي په کتاب او صحیح سنت کي راغلي وي ځکه چي الله تعالی فرمايلي دي:

---

[۱] شرح العقائد (۳۷ مخ).
[۲] المعتمد فی المعتقد (۲۵ مخ).

﴿ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ ؕ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْـُٔوْلًا ○﴾. [الاسراء: ۳۶].

ژباړه: او ته هغه شي پسې مه ګرځه (پیروي یې مه کوه) په کوم باندي چي تا ته علم نه وي ځکه چي یقيناً غوږونه او سترګي او هم زړه هر يو له دغو څخه د خپل ځان په هکله د قيامت په ورځ مسئول دي.

همدا شان الله تعالی فرمايلي:

﴿ وَّاَنْ تَقُوْلُوْا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ○ ﴾. [الاعراف: ۳۳].

ژباړه: او الله ﷻ دا هم حرام کړی دی چي تاسو په الله ﷻ باندي هغه څه و وایاست چي د هغو په ثبوت باندي تاسي نه پوهېږئ[۱].

د الله تعالی د نومونو په الله ﷻ باندي د اطلاق ډول

د الله تعالی نومونه ټوله ښه دي او ټوله په مطلق کمال او مطلق حمد باندي دلالت کوي او د الله تعالی د صفاتو څخه جوړ دي د مثال په ډول: عالم د علم څخه، قادر د قدرت څخه، حي د حيات، څخه جوړ دي چي دا هر يو علم قدرت او حيات د الله ﷻ د صفتونو څخه دي نو د الله تعالی په نومونو کي هيڅ يو نوم دده له يوه صفت سره څه ټکر نه لري خو په الله تعالی باندي يې اطلاق په دوه ډوله دی يو قسم هغسي نومونه دي چي په الله ﷻ باندي يې يوازي يوازي او هم له نورو نومونو سره يو ځای اطلاق کېږي د الله تعالی اکثره نومونه همدغسي دي د مثال په ډول قدير، بصير، عزيز، حکيم دا د الله تعالی له هغو نومونو څخه دي چي يوازي يوازي او همدا راز له بل نوم سره د يو ځای کولو په

---

[۱] المعتمد فی المعتقد، (۲۱ – ۲۲) مخونه.

صورت کي يې پر الله تعالی اطلاق جائز دی. او يو قسم نومونه بيا داسي دي چي د يوازي والي په صورت کي يې پر الله تعالی اطلاق نه کېږي بلکي په هغه صورت کي چي د دغه نوم د مخالف سره يو ځای سي نو يې پر الله تعالی اطلاق کېږي لکه (الضار) يعني ضرر رسونکی او (المنتقم) يعني انتقام اخيستونکی او (المذل) يعني ذليل ګرځونکی دا هغه نومونه دي چي يوازي يوازي يې پر الله تعالی اطلاق نه دی جائز بلکي له دوی سره چي کوم مخالف نومونه دي له هغوی سره د يو ځای کولو په صورت کي يې پر الله تعالی اطلاق جائز دی.

د (الضار) مخالف (النافع) دی چي د نفع رسونکي په معنا دی او د (المنتقم) مخالف (العفو) دی چي عفوه کونکی يې معنا ده او د (المذل) مخالف بيا (المعز) دی چي د عزت ورکونکی په معنا دی د دغسي نومونو د يو ځای کولو طريقه دا ده (الضار النافع) (المنتقم العفو) (المعز المذل) په همدغه ډول يې پر الله تعالی اطلاق جائز دی ځکه چي کمال په هم دغه طريقه کي دی او دغه نومونه همدغسي مرکب د يوه نوم په ځای مقرر سوي دي همدغه وجه ده چي يوازي يوازي يې پر الله تعالی اطلاق نه دی سوی بلکي يو د بل سره مرکب راغلي دي.

دا د سعيد بن علي د کلام خلاصه ده چي د ابن القيم څخه يې نقل کړی دی[1].

د الله تعالی لپاره د (خدا) د لفظ استعمالولو حکم

سوال: ځيني کسان د الله تعالی لپاره د (خدای) لفظ استعمالول حرام او ناجائز بولي اوس د پوښتني وړ خبره دا ده چي آيا په رښتيا هم د الله تعالی لپاره د (خدای) لفظ استعمالول ناجائز او حرام دی او که څنګه؟

---

[1] بدائع الفوائد/۱/ ۱۶۷.

جواب: (خدا) د فارسي ژبې لفظ دی کوم چې د الله په ځای استعمالېږي او د شریعت له مخې د الله تعالی لپاره د هغه لفظ استعمالول جائز دی کوم چې د الله مرادف وي اوس نو که د دغه لغت یعني عربي څخه وي لکه واجب او قدیم یا له بل لغت څخه وي لکه (خدا) دا حکم همدغسې عام دی د الله تعالی ټولو اسماؤ ته شامل دی.

(لما قال العلامة عبدالعزيز فرهادي رحمة الله عليه – واذ اورد الشرع باطلاق اسم بلغة كلفظ الله فهو اذن باطلاق مايرادفه من تلك اللغة كالواجب والقديم او من لغة اخرى كاسم خدا بالفارسية)[1].

اسماء الحسنی ته یو معلوم شمېر نسته

د الله تعالی مبارک نومونه او صفتونه په یو مشخص تعداد کې حصر نه دي ځکه چې الله تعالی ته داسې نومونه او صفتونه شته چې د هغوی په باره کې یې هیچا ته خبر نه دی ورکړی بلکې هغه یې یوازې پخپل علم غیب کې ساتلي دي لکه څنګه چې په صحیح حدیث کې راغلي دي:

(أَسْئَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَلَكَ سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِكَ أَوْعَلَّمْتَهُ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ أَوِ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ)[2].

ژباړه: زه ستا څخه ستا د هر نوم په توسل سوال کوم چې تا په هغه سره خپل ذات مسمی کړی، یا دي هغه پخپل کتاب کې نازل کړی، یا دي له خپل مخلوق څخه یو چا ته ښودلی ،دی یا دي په علم غیب کې د خپل نزد سره ساتلی دی.

---

[1] النبراس (۱۱۲مخ). وګورئ فتاوی حقانیه اول جلد (۲۲۹) مخ.
[2] احمد، ۱/ ۳۹۱.

همدا شان نبيﷺ د شفاعت په حديث كي فرمايلي دي:

(وَيُلْهِمُنِي مَحَامِدَ أَحْمَدُهُ بِهَا لَا تَحْضُرُنِي الْآنَ).

ژباړه: الله به ماته د حمد ويلو لپاره د داسي حمدونو الهام وكړي چي ماته اوس پر هغوى باندي علم نسته[1].

په كوم شي سره چي د الله تعالى حمد او ثناء ويل كېږي هغه د الله تعالى اسماء او صفات دي.

سوال او جواب

سوال: تاسو و ويل چي د الله تعالى نومونه په يو معلوم تعداد كي حصر نه دي حال دا چي نبيﷺ په يو حديث كي د الله تعالى نومونه (٩٩) ښودلي دي نبيﷺ داسي فرمايلي دي:

(إِنَّ لِلّٰهِ تِسْعَةً وَتِسْعِيْنَ اسْمًا مِائَةً إِلَّا وَاحِدًا مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ)[2].

ژباړه: يقينا الله تعالى لره (٩٩) نومونه دي هر چا چي په دعاء كي ذكر كړه جنت ته به داخل سي.؟

جواب: د اكثرو علماؤ په آند په حديث كي دا مطلب نه دى چي د الله تعالى نومونه په (٩٩) كي حصر دي بلكي مطلب د دغو نومونو د دې فضيلت بيانول دى چي كه هر چا په دعاء كي و ويل نو به جنت ته داخل سي حصر ځكه مطلب نه دى چي په دمخه حديث كي تاسو ولوستل چي د الله تعالى په نومونو كي داسي نومونه سته چي الله تعالى پخپل علم غيب كي ساتلى دى بلكي په قرآن كريم او آحاديثو كي هم پر (٩٩) مشهورو نومونو سربېره نور هم په نظر راځي لكه

[1] متفق عليه مشكوة دوهم جلد (٤٨٩) مخ.
[2] صحيح البخاري (٢٧٣٦).

(ذُوالْفَضْلِ– ذِی الْمَعَارِجِ) او داسي نور. د دې مسئلې د تفصيل لپاره وګورئ عمدة القاري (۲۳) جلد (۴۵ مخ).

الله تعالی تر مخلوق دمخه هم خالق او باریٔ ؤ

۱۴:– لَيْسَ مُنْذُ خَلَقَ الْخَلْقَ اسْتَفَادَ اسْمَ الْخَالِقِ وَلَا بِإِحْدَاثِهِ الْبَرِيَّةِ اسْتَفَادَ اسْمَ الْبَارِئِ.

ژباړه: داسي نه ده چي د مخلوقاتو د اندازه کولو څخه را شروع الله تعالی د خالق نوم حاصل کړی دی او داسي هم نه ده چي د مخلوق د پیدا کولو په وجه یې د باریٔ نوم حاصل کړی دی.

شرح– په دې جمله او څو را روانو جملو کي امام طحاوي رحمه الله د مخکنۍ جملې تفصیل کړی دی. د باریٔ معنا ده (پیدا کوونکی) د خالق هم دغه معنا ده خو که چیري د باریٔ سره یو ځای ذکر سي لکه دلته بیا یې (اندازه کوونکی) معنا ده دا دواړه د الله تعالی د ښو نومونو څخه دي له دې عقیدې څخه مطلب دا دی چي الله تعالی د مخلوقاتو تر اندازه کولو دمخه هم خالق ؤ او د مخلوقاتو تر پیدا کولو دمخه هم باریٔ ؤ.

(**دلیل**)– ﴿هُوَ اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ﴾.[الحشر: ۲۴].

ژباړه: دغه الله هغه ذات دی چي اندازه کوونکی دی را ویستونکی دی (له عدم نه وجود ته) صورت ورکوونکی دی.

الله تعالی په دې آیت کي د خپل ذات مدح او ثناء په خالق او باریٔ سره کړې ده نو که چیري د مخلوق په پیدا کولو سره د دغي مدحي لائق وګرځي مخلوق ته به

محتاج سي احتیاج خو د الله تعالیٰ په شان کي محال (ناشونی) دی ځکه چي احتیاج د حدوث (نوی پیدا کېدلو) علامه ده او الله تعالیٰ خو قدیم ذات دی د حدوث او د حدوث له علامې څخه پاک دی نو دا خبره ثابته سوه چي خالق او بارئ د الله تعالیٰ له ازلي صفتونو څخه دي.

الله تعالیٰ په ازل کي په ربوبیت او خالقیت سره متصف ؤ

۱۵:- لَهُ مَعْنَى الرَّبُوْبِيَّةِ وَلَا مَرْبَوْبَ وَمَعْنَى الْخَالِقِيَّةِ وَلَا مَخْلُوْقَ.

ژباړه: الله تعالیٰ د ربوبیت (پاللو) په صفت سره متصف ؤ په داسي حال کي چي هیڅ مربوب (د پاللو قابل) نه ؤ او د خالقیت په صفت سره متصف ؤ په داسي حال کي چي هیڅ مخلوق نه ؤ.

شرح- د دې جملې او مخکنۍ جملې دواړو څخه مطلب دا دی چي الله تعالیٰ د مخلوقاتو تر ایجاد دمخه په ازل کي پخپلو صفاتو سره متصف ؤ د مخلوقاتو د ایجاد له کبله یې هیڅ یو زائد صفت نه دی حاصل کړی نو الله تعالیٰ پخپلو اسماؤ او صفاتو کي مخلوق ته محتاج نه دی. (وَاللهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيْدُ).

د (محیی الموتی) په شان (خالق) هم د الله تعالیٰ ازلي نوم دی

۱۶:- وَكَمَا اَنَّهُ مُحْيِي الْمَوْتٰى بَعْدَ مَا اَحْيَا هُمْ اِسْتَحَقَّ هٰذَا الْاِسْمَ قَبْلَ اِحْيَائِهِمْ كَذٰلِكَ اسْتَحَقَّ اسْمَ الْخَالِقِ قَبْلَ اِنْشَائِهِمْ.

ژباړه: لکه څنګه چي محیی الموتی (مړو ته ژوند ورکونکی) د خلګو تر ژوندي کولو وروسته د الله تعالی نوم دی او د مړو تر ژوندي کولو دمخه هم د داغه نوم مستحق دی همدغسي د خلګو تر ایجاد دمخه د خالق د نوم مستحق دی.

شرح- دا کلام د دمخه عبارت لپاره چي الله تعالی تر مخلوق دمخه په خالقیت سره متصف ؤ دلیل او تفصیل دی مطلب دا دی چي الله تعالی په آخرت کي مړي ژوندي کوي مګر په دنیا کي چي تر اوسه يې لا مړي نه دي ژوندي کړي هم په (محیی الموتی) سره متصف دی همدغسي د مخلوقاتو تر پیدا کولو دمخه هم په خالقیت سره متصف ؤ یعني خالقیت د الله تعالی د نورو صفاتو په شان دده ازلي او ابدي صفت دی.

الله تعالی پر هر شي قادر او هر شی ده ته محتاج دی

۱۷:- ذٰلِكَ بِاَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ وَكُلُّ شَیْءٍ اِلَیْهِ فَقِیْرٌ وَكُلَّ أَمْرٍ عَلَیْهِ یَسِیْرٌ لَا یَحْتَاجُ إِلٰى شَیْءٍ (لَیْسَ كَمِثْلِهِ شَیْءٌ وَهُوَ السَّمِیْعُ الْبَصِیْرُ).

ژباړه: په ذکر سوو صفتونو سره د الله تعالی متصف کېدل له دې کبله دی چي الله تعالی پر هر شي قادر دی او ټوله شیان ده ته محتاج دي او هر کار ورته آسان دی او هیڅ شي ته محتاج نه دی (د الله تعالی په مثل هیڅ شی نسته او هم دی ښه اورېدونکی ښه لیدونکی دی).

شرح- یعني الله تعالی په ازل کي په خالقیت، احیاء، اماتت او داسي نورو

صفتونو سره له دې کبله متصف دی چي دی پر هر شي قادر او هر شی ده ته محتاج دی.

د امام طحاوي رحمه الله دا قول (کل امر علیه یسیر) د (انه علی کل شئ قدیر) لپاره تاکید دی او (لایحتاج الی شئ) بیا د (کل شئ الیه فقیر) لپاره تاکید دی د ذکر سوي عبارت په دې برخه سره چي الله تعالی پر هر شي قادر دی پر معتزله ډلي رد دی دغه ګمراه ډله د بنده ګانو افعال د الله تعالی له قدرت او ارادې څخه بهر بولي بنده ګان د خپلو افعالو پیدا کوونکي بولي د دې تفصیل په ۷ عقیده کي تېر سوی دی هلته یې وګورئ په آخر کي د آیت د یوې حصې په راوړلو سره دې طرفته اشاره ده چي الله تعالی په کمالیه صفتونو سره متصف دی خو صفتونه یې د مخلوق له صفتونو سره هیڅ مشابهت نه لري همدغه د اهل السنة والجماعة عقیده ده نو په (لیس کمثله شئ) سره پر مشبه ډلي رد دی چي دوی د الله تعالی صفتونه د مخلوق د صفتونو په شان بولي او په (وهو السمیع العلیم) سره بیا پر معتزله معطله ډلي رد دی چي دوی بیا د الله تعالی صفتونه نفي کوي د دې تفصیل په دوهمه عقیده کي تېر سوی دی هلته یې وګورئ.

(**دلائل**) ۱:- ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾.[البقرة: ۲۰].

ژباړه: بېشکه الله تعالی پر هر شي ښه قادر دی.

۲:- ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ﴾.[النحل: ۷۰].

ژباړه: بېشکه چي الله جل جلاله ښه عالم دی (پر هر شي) ښه قادر دی (په کولو د هر شي چي اراده یې وفرمایي).

۳:- ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا﴾.[الکهف: ۴۵].

ژباړه: او دی الله ﷻ پر هر شي (چي اراده يې وفرمايي) قادر.

۴:- ﴿ يَآَيُّهَا النَّاسُ اَنْتُمُ الْفُقَرَآءُ اِلَى اللّٰهِ ۚ وَاللّٰهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيْدُ ﴾ [فاطر: ۱۵].

ژباړه: ای خلکو! تاسي فقيران، محتاجان ياست الله ﷻ ته او الله ﷻ هم دی دی غني بې فروا ښه حمد ثناء ويلی سوی.

د دې موضوع په اړوند آيتونه ډېر دي.

سوال او جواب

سوال:- په (كمثله) كي كاف د مثل په معنا دی نو د (ليس كمثله شئ) معنا داسي سوه د الله تعالی د مثل مثل هيڅ شی نسته. او س ښايي يو كس ته دا توهم پيدا سي چي دا خو د الله تعالی له مثل څخه مشابهت نفي سو پخپله مثل خو نفي نه سو حال دا چي الله تعالی ته مثل نسته؟

جواب: عامو مفسرينو د دې سوال ډېر جوابونه كړي دي خو زه يې دلته دوه جوابونه رانقلوم:

اول:- مثل د صفت په معنا دی پردې صورت د (ليس كمثله شئ) معنا داسي كېږي. د الله تعالی د صفت په مثل هيڅ شی نسته. دا معنا بالكل صحيح ده.

دوهم:- كاف د تاكيد لپاره زائد راغلی دی په عربو كي د كاف زيادة د تاكيد لپاره مشهور دی قرآن كريم هم د دوی په لغت نازل سوی دی پردې صورت يې معنا داسي ده. د الله تعالی په مثل هيڅ شی نسته. دغه دوهم جواب شيخ جلال الدين المحلي رحمه الله په تفسير الجلالين دوهم جلد (۴۰۲) مخ كي مختاره كړی دی. او دا يې تر ټولو آسانه جواب دی. والله اعلم.

علم د الله تعالى صفت دی

۱۸ :- خَلَقَ الْخَلْقَ بِعِلْمِهِ.

ژباړه: الله تعالى مخلوق د خپل علم مطابق پيدا کړی دی.

شرح- يعني الله تعالى د مخلوق تر پيدا کېدو دمخه هم پخپل ازلي علم سره پر ټولو شيانو باندي عالم ؤ د هر شي اندازه او د وجود مده ضرر او نقصان همدا راز کفر او اسلام دا ټوله الله تعالى ته معلوم وه هيڅ يو شی د الله تعالى له علم څخه وتلی نه دی هغه که د بندګانو اعمال دي که اقوال دي که احوال دي او که هغه شيان دي چي د خلګو په زړونو کي دي يعني الله تعالى د مخلوق تر پيدا کېدو دمخه او وروسته پخپل ازلي علم سره پر ټولو شيانو عالم دی نو علم د الله تعالى ازلي صفت دی. په دې عقيده کي هم پر معتزله ډلي رد دی چي دوی د الله تعالى صفات نفي کوي تفصيل يې په دوهمه عقيده کي وګورئ.

(**دلائل**) ۱:- ﴿وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾.[الطلاق: ۱۲].

ژباړه: بېشکه چي الله ﷻ په تحقيق رسېدلی دی هر شي ته له جهته د علمه.

۲:- ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ﴾.[البقرة: ۲۳۵].

ژباړه: او پوه سئ تاسي چي بېشکه الله ﷻ معلوم دي ده ته هغه څه چي په زړونو ستاسي کي دی نو وېرېږئ له ده نه.

۳:- ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾.[آل عمران: ۱۱۹].

ژباړه: بېشکه چي الله ﷻ عالم دی په هغو خبرو هم چي په سينو (زړونو) کي دي.

سوال او جواب

سوال:- په قرآن کريم کي له هغو آيتونو څخه چي په هغوی کي د مستقبل صيغي (کلمې) راغلي دي لکه: ﴿اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَّتَّبِعُ الرَّسُوْلَ﴾.[البقرة: ۱۴۳]. ﴿وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ﴾. [آل‌عمران: ۱۴۲]. ﴿فَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِيْنَ صَدَقُوْا﴾.[العنکبوت: ۳]. له ورا داسي معلومېږي چي نعوذبالله د الله تعالی علم پر دغو پېښو باندي وروسته حاصل سوی دی او پخوا پر دې شيانو د الله تعالی علم نهٔ حال دا چي د الله ﷻ علم پر هر شي ازلي دی.

جواب: علماؤ د دې سوال جواب په څو ډولونو سره کړی دی ځيني له علم څخه بېل بېل کول مراد وي ځيني يې آزموينه او امتحان بولي ځينو د داسي علم معنا په رؤيت سره کړې ده ځينو دا د مضارع صيغې د ماضي په معنا تعبير کړي دي خو محققين علماء له دغه علم څخه هغه علم اخلي چي تر وجود وروسته ښکاره کېږي الله تعالی تر خلق دمخه پر هر شي باندي عالم دی چي فلانی شی به په فلاني وخت کي پيدا کېږي خو کله چي پيدا سي بيا الله تعالی د موجود په حيث علم ورباندي لري. بعضي علماء دغه علم ته علم الظهور او علم الوجود وايي[1].

[1] وګوري د مولانا محمود حسن او علامه شبيراحمد عثماني تفسير اول جلد (۹۵مخ).

ټولو شيانو ته مقدار ټاکل سوی دی

۱۹:- وَقَدَّرَ لَهُمۡ اَقۡدَاراً.

ژباړه: الله تعالی د هر مخلوق لپاره يوه خاصه اندازه معلومه کړې ده.

شرح- يعني الله تعالی هر مخلوق د يوې معلومې اندازې سره مطابق پيدا کړی دی د ټولو مخلوقاتو تر پيدا کېدو دمخه يې د هر شي ذات زمانه ځای مقرر کړی دی همدا شان يې د هر چا رزق او عمل مقرر کړی دی يعني د ټولو شيانو لپاره يې په ازل کې اندازه معلومه کړې ده. د دې تفصيل په اوومه عقيده کې وګورئ.

(**دليل**) ﴿وَالَّذِی قَدَّرَ فَهَدٰی ۝﴾.[الاعلی: ۳].

ژباړه: او هغه رب چې اندازه يې کړل (خير او شر د هغوی) نو لاره يې ور وښوده.

د تقدير مرتبې

لوی محدث شاه ولي الله دهلوي رحمة الله عليه د تقدير پنځه مرتبې بيان کړي دي زه به يې خلاصه را نقل کړم:

اوله مرتبه:- د الله تعالی هغه فيصله چې په ازل کې يې د عالم د پيدا کېدو په اړوند کړې ده دغې فيصلې ته ازلي تقدير ويل کېږي.

دوهمه مرتبه:- د عرش او اوبو تر پيدا کولو وروسته او د آسمانونو او ځمکې تر پيدا کولو پنځوس زره (۵۰۰۰۰) کاله دمخه چې الله تعالی ټوله مخلوقات د ازلي تقدير پر بناء په لوح محفوظ کې ليکلي دي. عين همدغه

مضمون د عبد الله بن عمرو رضي الله عنه په روايت په يو حديث کي راغلی دی[1].

دريمه مرتبه:- کله چي الله تعالیٰ آدم علی نبيا و عليه السلام پيدا کی او بيا يې د ده له شا څخه د ده اولادونه را وايستل او په (أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ) سره يې مخاطب کړه په دغه وخت کي هم الله تعالی نېک بختـه او بدبختـه کسان معلوم کړي دي.

څلورمه مرتبه:- هغه تقدير دی چي د ماشوم لپاره د مور په نس کي څو شيان مقرريږي لکه څنګه چي په يو متفق عليه حديث کي راغلي دي چي کله د يو ماشوم د مور په نس کي يو سل او شل ورځي پوره سي نو الله تعالی د څلورو کلماتو د ليکلو لپاره يو ملک ورته راولېږي نو دغه ملک د ماشوم عمل، اجل او رزق وليکي او دا هم وليکي چي دغه ماشوم بدبخته دی يا نېک بخته وروسته په ده کي روح پوه کړل سي[2].

پنځمه مرتبه:- دا هغه تقدير دی چي د حادثې (پېښي) تر پيدا کېدو لږ دمخه دی په دغه وخت کي د الله تعالی له نزد څخه ځمکي ته امر نازلېږي او يو مثالي شی انتقالېږي ترڅو په ځمکه کي ظهور وکړي. د دې څو ځله ما پخپله مشاهده کړې ده[3].

د تقدير اړوند څو ضروري مسئلې

اوله مسئله:- هيڅ يو انسان ته دا نه ده روا چي د تقدير په وجه اعمال پرېږدي او و وايي چي زما لپاره چي هر څه ليکل سوي دي هغه به کېږي نو زما د اعمالو څه ګټه ده.

---

[1] صحيح مسلم، رقم الحديث (۲۶۵۳).
[2] مشکوة اول جلد (۲۰) مخ.
[3] حجة الله البالغة، اول جلد (۱۹۷) مخ الی (۱۹۹).

ځکه چي انسان د شريعت له مخي په عبادت او نيکو اعمالو مکلف دی د پرېښودلو په صورت کي مسئول دی او د انسان نېک عملونه د ده د سعادت علامه ده او پرېښودل يې د ده د شقاوت علامه ده نو د اعمالو له کولو څخه هيڅ چاره نسته. د حضرت علي رضي الله عنه څخه روايت دی چي موږ په (بقيع الغرقد) کي د يوې جنازې په مراسمو کي د نبي ﷺ سره حاضر ؤ نو يې داسي وفرمايل په تاسي کي هيڅوک نسته مګر چي د ناستي ځای يې د جنت يا دوزخ څخه د پخوا څخه لا ليکل سوی دی صحابه کرامو و ويل (يَا رَسُوْلَ اللهِ) آيا موږ پر خپل ازلي کتاب باندي اعتماد نه کوو او عمل نه پرېږدو (يعني چي کله دا خبره ثابته سوه چي د هر کس په باره کي لا د پخوا څخه فيصله سوې ده نو د عمل کولو څه فائده ده ځکه چي عمل خو د الله تعالی قضاء نه سي ګرځولای) نبي ﷺ د دوی په جواب کي وفرمايل تاسو عمل وکړئ هر يوه کس ته آساني درکړې سوې ده (يعني هر څه چي نېکبخته کسان دي نو هغوی ته د نېکبختانو د عمل لپاره آساني ورکوله کېږي او هر څه چي بدبخته کسان دي نو هغوی ته د بدبختانو د عمل لپاره آساني ورکوله کېږي)[1].

دوهمه مسئله:- دا کار هم نه دی روا چي يو کس ګناه وکړي او په تقدير دليل و وايي د مثال په ډول يو ګنهګار کس داسي و وايي چي دغه ګناه ما ځکه وکړه چي زما لپاره يې تقدير سوی وو نو زه په دې ګناه کي ملامت نه يم.

ځکه چي د بنده لپاره اصول دا دي چي دی به د سره ګناه نه کوي که يې چيري وکړي نو بيا به له الله تعالی څخه مغفرت غواړي خو په تقدير به حجت نه وايي. په يوه روايت کي راغلي دي چي يو کس غلا کړې وه خو کله چي محکمې ته حاضر کړل سو نو يې حضرت عمر رضي الله عنه ته پر خپل عمل باندي په تقدير سره

---

[1] صحيح البخاري دوهم جلد (۷۳۷ مخ).

حجت و ويلی حضرت عمر رضي الله عنه يې په جواب کي داسي وفرمايل (وَأَنَا أَقْطَعُ يَدَكَ بِقَضَاءِاللهِ وَقَدْرِهِ). يعني- زه د الله جل جلاله په قضا او قدر سره ستا لاس پرې کوم. البته د مصيبت په وخت کي په تقدير سره حجت صحيح دی د مثال په ډول يو کس ته مصيبت ورسيږي نو دی داسي و وايي زه په دغه مصيبت کي صبر کوم ځکه چي زما لپاره يې تقدير سوی وو دا کار بالکل د شريعت له اصولو سره برابر دی[1].

دريمه مسئله:- قدر د الله تعالی د اسرارو څخه يو سر دی چي نه يې يو ملک او نه يې يو نبي ته ښودلی دی نو يوازي د عقل د لاري په قدر کي بحث کول جواز نه لري بلکي دا عقيده ضروري ده چي الله تعالی مخلوق دوې ډلي پيدا کړي دي يوه ډله يې د فضل له مخي د جنت لپاره پيدا کړې او بله ډله يې د عدل له مخي د دوزخ لپاره پيدا کړې ده.

يو کس د حضرت علي رضي الله عنه څخه د قدر په اړوند سوال وکړ ده يې په جواب کي داسي وفرمايل (طَرِيْقٌ مُظْلِمٌ لَا تَسْلُكْهُ). يعني- دا يوه تاريکه لار ده مزل مه ورباندي کوه. دوهم وار يې بيا سوال را وګرځوئ حضرت علي رضي الله عنه يې په جواب کي وفرمايل: (بَحْرٌ عَمِيْقٌ لَاتَلِجْهُ). يعني- دا يو ژور درياب دی مه ور ننوزه. دريم وار يې بيا هغه سوال ځني وکړ ده يې په جواب کي وفرمايل: (سِرُّاللهِ قَدْ خَفِيَ عَلَيْكَ فَلَاتُفَتِّشْهُ). يعني- دا د الله تعالی سر دی ښيله شکه پر تا باندي پټ سوی دی نو يې پلټنه مه کوه[2].

---

[1] شرح العقيدة الطحاوية (۱۰۱- ۱۰۲مخونه).

[2] المرقاة شرح المشكوة اول جلد (۱۴۵مخ).

د مخلوق لپاره اجل معلوم سوی دی

۲۰:– وَضَرَبَ لَهُمْ آجَالاً.

ژباړه: الله تعالی د مخلوقاتو د بقا وختونه معلوم کړي دي.

شرح– اجل هغه وخت ته ويل کېږي چي د يو مخلوق لپاره معلوم سوی وي همدا شان د دغه وخت پای ته هم ويل کېږي د مثال په ډول دنيا ته اجل ټاکل سوی دی د قيامت په ورځ پای ته رسېږي همدا شان هر امت او هر فرد ته اجل سته د وخت په پوره کېدو سره پای ته رسېږي مطلب دا دی چي الله تعالی د هر شي د وجود او فنا لپاره يو وخت معلوم کړی دی چي تر هغه وړاندي او وروسته کېدای نه سي.

(**دلائل**) ۱:– ﴿لِكُلِّ أُمَّةٍ اَجَلٌ ۚ إِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُوْنَ سَاعَةً وَّلَا يَسْتَقْدِمُوْنَ۝﴾. [يونس: ۴۹].

ژباړه: لپاره د هر امت يوه نېټه ده (د هلاک) کله چي راسي هغه نېټه د دوی نو نه به وروسته کېږي دوی (تر دغي نېټې خپلې) يو ساعت او نه ړومبی کېږي دوی (پرې).

۲:– ﴿هُوَ الَّذِىْ خَلَقَكُمْ مِّنْ طِيْنٍ ثُمَّ قَضٰى اَجَلًا ۚ وَاَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهٗ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُوْنَ۝﴾. [الانعام: ۲].

ژباړه: دغه الله ﷻ هغه ذات دی چي پيدا کړي ياست له خټو پس له هغه مقرر کړی يې دی يو وخت (لپاره د مرګ) او يوه موده معلومه د قيامت ده په نزد د الله ﷻ بيا هم تاسي شک کوئ (په توحيد او بعث کي).

مقتول پخپل اجل سره مړ دی

د ذکر سوي عقيدې پر بناء د اهل السنة والجماعة دا عقيده ده چي مقتول پخپل هغه اجل سره مړ دی چي الله تعالی د ده لپاره معلوم کړی دی لکه څنګه چي الله تعالی اجلونه مقرر کړي دي همدا راز يې د اجلونو د پای ته رسېدو لپاره اسباب هم معلوم کړي دي څوک په مرض سره مري څوک په غرق او څوک بيا په قتل سره مري داسي نور سببونه لکه څنګه چي الله تعالی ژوند او مرګ پيدا کړی همدا شان يې د ژوند او مرګ اسباب هم پيدا کړي دي اوس نو که چيري يو کس د يو بل چا لخوا و وژل سي نو موږ د دغه مقتول په اړوند دا عقيده لرو چي الله تعالی د ده لپاره په همدغه قتل سره اجل مقرر کړی ؤ کله چي يې اجل پوره سو نو مړ سو لکه څنګه چي الله تعالی فرمايلي دي:

﴿وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا﴾. [آل عمران: ۱۴۵].

ژباړه: او نسته هيڅ نفس لره دا چي مړ سي مګر په اذن (حکم) د الله ﷻ سره چي ليکل سوی دی دا مرګ په يوه مقرر وخت کي.

مقتول د معتزله ؤ په نظر کي

معتزله ډله د مقتول په اړوند مخالف نظر لري دوی داسي وايي قاتل پر مقتول خپل اجل را لنډ کړی امکان ؤ چي دغه کس مثلا سل کاله ژوند کړی وای خو قاتل له ده سره ظلم وکړ د شلو کلونو په عمر يې قتل کړی اتيا کاله عمر يې ور ضائع کړی.

د دوی مطلب دا دی چي اجل قطعي نه دی کېدای سي چي يو کس تر خپل اجل د مخه مړ سي لکه مقتول. اوس د دوی دوه دليلونه وګورئ:

۱:- نبي ﷺ فرمايلي دي: (مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ وَيُنْسَأَلَهُ فِي أَثَرِهِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ)[۱].

ژباړه: که د يو کس دا خوښه وي چي په رزق کي يې ډېر والی راسي او په اجل کي يې وروسته والی راسي (يعني عمر يې ډېر سي) نو د خپلو قريبانو سره دي صله رحمي وکړي.

همدا راز نبي ﷺ فرمايلي دي: (وَلَا يَزِيْدُ فِي الْعُمُرِ إِلَّا الْبِرُّ)[۲].

ژباړه: په عمر کي زيادت نه راولي مګر نېکي.

له دغسي حديثونو څخه دا ښکاره معلومېږي چي اجل قطعي نه دی که چيري قطعي وای نو د عمر زيادت چي په ذکر سوو حديثونو سره ثابت دی څه معنا ده؟.

۲:- که چيري مقتول پخپل اجل سره مړ وي نو بيا خو قاتل په دنيا کي د ذم او په آخرت کي د عقاب لائق نه دی همدا راز به پر قاتل باندي د قتل خطا په صورت کي ديت او د عمد په صورت کي قصاص لازم نه وي ځکه چي پر دغه صورت خو د مقتول مرګ نه د قاتل په خلق او نه يې په کسب سره دی.

د اول دليل جواب: د هر چا لپاره قطعي اجل مقدر دی چي تر هغه دمخه او وروسته کېدای نه سي کوم آيتونه چي موږ دمخه ذکر کړه له هغو څخه دا ښکاره معلومېږي نو قاتل نه سي کولای چي مقتول تر خپل اجل دمخه و وژني په طاعاتو سره د عمر د زيادت دا معنا نه ده چي د فلاني کس عمر مثلاً شپېته کلونه مقدر دي خو کله چي صله رحمي وکړي نو يې عمر ډېرېږي بلکي معنا يې

[۱] صحيح البخاري (۵۹۸۶) و مسلم (۲۵۵۷). من حديث انس رضي الله عنه.
[۲] احمد ۵/ ۲۷۷، و ابن ماجه (۹۰).

دا ده چي الله تعالیٰ په ازل کي عالم دی چي که چیري فلانی کس دغه طاعت ونه کړي نو یې عمر د مثال په ډول څلوېښت کلونه دي لېکن الله ﷻ عالم دی چي دی دغه طاعت کوي نو الله تعالیٰ د ده عمر د دغه طاعت په سبب بېله تر د ده اویا کلونه مقدر کړي دي که چیري دغه طاعت نه وای نو د عمر زیادت چي دېرش کلونه دي دا به هم نه وای مطلب دا دی چي د عمر د اوږدېدلو یا لنډېدلو اسباب او وسائل یا دا چي کوم یو به خپل طبیعي عمر ته رسېږي او کوم یو به نه رسېږي دغه ټول د الله تعالیٰ په محیط علم کي موجود دي او د الله تعالیٰ په تقدیر کي داخل دي. نو دعاء هم د نورو اسبابو په شان د الله تعالیٰ تر تقدیر لاندي ده لکه څنګه چي له نورو اسبابو څخه کار اخیستل کېږي او فائده لري همدا شان به له دعاء څخه هم کار اخیستل کېږي او هم فائده لري.

او مولانا شمس الدین خیالي رحمه الله بیا په صله رحمي او نورو طاعاتو سره د عمر د زیادت په اړوند داسي لیکلي دي چي دلته د خیر او برکت په حیث زیادت مراد دی یعني کوم کس چي صله رحمي او نور طاعات کوي نو د هغه په عمر کي به خیر او برکت وي. والله اعلم.

د دوهم دلیل جواب: عقاب او ضمان پر قاتل ځکه ثابت دی چي د قتل سبب یې استعمال کړی دی دا کار د شریعت له مخي پر ده حرام دی او د اکسباد قاتل فعل دی بس هم دغه د عقاب او ضمان لپاره بس دی[1].

---

[1] شرح العقائد (۷۲او ۷۳ مخونه).

اعتراض او جواب

اعتراض: له دې آيت څخه ﴿ وَمَا يُعَمَّرُ مِنۡ مُّعَمَّرٍ وَّلَا يُنۡقَصُ مِنۡ عُمُرِهٖۤ اِلَّا فِيۡ كِتٰبٍ ؕ ﴾.[فاطر: ١١]. داسې معلومېږي چې د يو کس په عمر کې زيادت او نقصان راځي حال دا چې اجل معلوم دی او ږد وي که لنډ نو د دې آيت معنا څه ده.

جواب: ١- په (من عمره) کې ضمير ذکر سوی معمر ته نه بلکې يو بل معمر ته راجع دی پر دې صورت د آيت معنا داسې کېږي.

او نه شي اوږدېدلی عمر د هيڅ عمر اوږد کړی سوي او نه هيڅ قدر کمولی شي له عمره د بل معمر څخه مګر په کتاب (لوح محفوظ) کې ليکلي دي. يعني که يو چاته ډېر عمر ورکول کېږي او بل ته يیا لږ عمر دا ټوله په لوح محفوظ کې ليکل سوي دي.

٢:- حضرت ابن عباس رشي الله عنه فرمايلي دي د هر معمر کلونه، مياشتي، ورځي ساعتونه ليکل سوي دي وروسته چې کله الله تعالی دی پيدا کړي نو په يو بل کتاب کې ليکل کېږي چې د ده د عمر څخه ورځ کمه سوه مياشت کمه سوه کال کم سو تر څو چې خپل اجل پوره کوي نو کوم وخت چې د ده له عمر څخه تېر سوی دی نقصان دی او کوم وخت چې له خپل عمر څخه وروسته تېروي هغه زيادت دی. د دې آيت په تفسير کې نور اقوال هم سته وګورئ[1].

[1] تفسير القرطبي اووم جلد (٦١١) مخ.

الله تعالى تر خلق دمخه هم پر ټولو مخلوقاتو عالمٔ

۲۱: – وَلَمْ يَخْفَ عَلَيْهِ شَيْءٌ مِنْ أَفْعَالِهِمْ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَهُمْ وَعَلِمَ مَاهُمْ عَامِلُوْنَ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَهُمْ.

ژباړه: هيڅ يو شی د مخلوقاتو د افعالو څخه دمخه د دوی تر خلق پر الله تعالى پټ نهٔ همدا راز د مخلوق تر پيدا كولو دمخه الله تعالى په هغه څه عالم ؤ چي دوی يې كوي.

شرح– مطلب دا دی چي الله تعالى تر خلق دمخه پر ټولو مخلوقاتو عالمٔ د مخلوق تر پيدا كولو دمخه الله تعالى پخپل ازلي علم سره عالم ؤ چي څوک به مؤمن وي او څوک به كافر وي څوک به طاعت كوي او څوک به ګناه دا ټوله الله تعالى په لوح محفوظ كي ليكلي دي او مقدر كړي يې دي. دا عقيده د مخكنيو درو جملو لپاره تاكيد ده او پر قدريه ډلي رد دی چي دوی وايي الله تعالى تر خلق دمخه پر هيڅ شي علم نه لري، (اعاذناالله من سوء اعتقادهم) د دې عقيدې تفصيل او دلائل په (۱۸) عقيده كي وګورئ.

پر شرع ايمان واجب دی

۲۲: – وَأَمَرَهُمْ بِطَاعَتِهِ وَنَهَاهُمْ عَنْ مَعْصِيَتِهِ.

ژباړه: الله تعالى مكلف بنده ګان پخپل طاعت سره امر كړي دي او دوی يې د خپلي نافرمانۍ څخه منع كړي دي.

شرح– په مخکنيو عقيدو کي دې طرف ته اشاره وه چي پر قدر ايمان واجب دی او په دې عقيده کي بيا دې طرف ته اشاره ده چي پر شرع ايمان واجب دی همدغه د اسلام مستقيمه لار ده هيڅ يوه د حق ډله په دې کي اختلاف نه لري اما کوم چي جبريه ډله ده هغوی هم قدر مني خو له شرعي څخه مخ اړوي د دوی مقابل قدريه ډله بيا د الله تعالی تقدير نه مني او په شرع اقرار کوي ټوله اهل السنة والجماعة پر شرع او قدر دواړو ايمان واجب بولي.

(**دلائل**) ۱:– ﴿يَاَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوْا رَبَّكُمُ﴾.[البقرة: ۲۱].

ژباړه: ای خلکو عبادت وکړئ د رب خپل.

۲:– ﴿ وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ يُدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ○ ﴾. [النساء: ۱۳].

ژباړه: او هر څوک چي ومني حکم د الله ﷻ او د رسول صلي الله عليه وسلم د ده نو داخل به کړي الله ﷻ دی په هسي جنتونو کي چي بهېږي له لاندي د ماڼيو او ونو د هغو ويالې همېشه به وي دوی په دې جنتونو کي او دا ننوتل جنت ته مراد مونده دی ډېر لوی.

﴿وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَتَعَدَّ حُدُوْدَهٗ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيْهَا ۪ وَلَهٗ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ○ ﴾.[النساء: ۱۴].

ژباړه: او هر څوک چي نافرماني کوي د الله ﷻ او د رسول الله صلي الله عليه وسلم د ده او وځي له حدودو څخه د الله ﷻ نو داخل به کړي الله ﷻ دی اور ته چي همېشه به وي دی په هغه اور کي او شته ده ته عذاب ډېر سپک کونکی.

ټوله شيان د الله تعالی په اراده او تقدير سره دي

۲۳:– وَكُلُّ شَيْءٍ يَجْرِي بِتَقْدِيرِهِ وَمَشِيئَتِهِ وَمَشِيئَتُهُ تَنْفُذُ لَا مَشِيئَةَ لِلْعِبَادِ إِلَّا مَاشَاءَ لَهُمْ فَمَاشَاءَ لَهُمْ كَانَ وَمَالَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ.

ژباړه: هر شی د الله تعالی په تقدير او اراده سره جريان لري او يوازي د الله تعالی اراده چلېږي بنده ګانو ته اراده نسته مګر هغه شی چي الله تعالی يې د دوی لپاره اراده کړی وي نو کوم شی چي الله تعالی يې د بندګانو لپاره اراده کړي وي هغه موجودېږي او هغه شی چي الله تعالی يې اراده نه وي کړې هغه نه موجودېږي.

شرح– مطلب دا دی چي د الله تعالی اراده عامه ده ټولو شيانو ته شمول لري په دنيا او آخرت کي هيڅ يو شی د الله تعالی له ارادې او تقدير څخه وتلی نه دی بنده ته اراده سته خو هغه هم د الله تعالی تر ارادې لاندي ده. د دې عقيدې تفصيل او دلائل په اوومه عقيده کي وګورئ.

هدايت او ضلالت هم د الله تعالی په اراده دی

۲۴:– يَهْدِيْ مَنْ يَّشَاءُ وَيَعْصِمُ وَيُعَافِي مَنْ يَشَاءُ فَضْلاً وَيُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَخْذُلُ وَيَبْتَلِي عَدْلًا.

ژباړه: الله تعالی هغه کس ته هدايت کوي چي د هدايت اراده يې وکړي او له ګناهونو څخه يې ساتي او هغه چاته پخپل فضل سره عفوه کوي چي اراده يې

وکړي او هغه څوک ګمراه کوي چي د ګمراهي اراده يې وکړي او د طاعت توفيق نه ورکوي او يو څوک بيا د خپلي ارادې سره سم د عدل او حکمت له مخي په مصيبت سره ازمويي.

شرح- مخلوق ته د الله تعالی هدايت په دوه ډوله دی:

۱:- بنده ته د خير او شر لاره ښودل، لکه څنګه چي الله تعالی فرمايلي دي:

﴿وَاَمَّا ثَمُوۡدُ فَهَدَيۡنٰهُمۡ﴾. [حم السجدة: ۱۷].

ژباړه: او هر څه چي ثمود وو پس سمه لاره مو وښوله دوی ته (په لېږلو د رسولانو سره).

دغه قسم هدايت ته (الهداية العامة) ويل کېږي الله تعالی د دې هدايت واک رسولانو ته هم ورکړی دی لکه څنګه چي الله تعالی فرمايلي دي:

﴿وَاِنَّكَ لَتَهۡدِىۡۤ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسۡتَقِيۡمٍ﴾.[الشوری: ۵۲].

ژباړه: او بېشکه ته خامخا ښودل کوې خلقو ته په طرف د لياري برابري.

۲:- بنده ته د حق د قبلولو توفيق ورکول. دغه هدايت ته بيا (الهداية الخاصة) ويل کېږي د دې هدايت يوازي الله تعالی مالک دی بل څوک يې نه سي کولای لکه څنګه چي الله تعالی فرمايلي دي:

﴿اِنَّكَ لَا تَهۡدِىۡ مَنۡ اَحۡبَبۡتَ وَلٰـكِنَّ اللّٰهَ يَهۡدِىۡ مَنۡ يَّشَآءُ﴾. [القصص: ۵۶].

ژباړه: بېشکه ته (ای محمده!) هدايت نه سې کولای (حق ته يې نه سې رسولای) هغه څوک چي خوښ وي ستا و لېکن الله ﷻ حق ته رسوي هغه څوک چي اراده وفرمايي د هدايت يې.

په دې عقيده کي پر معتزله ډلي رد دی چي دوی له هدايت د دوهمي معنا څخه انکار کوي ځکه چي دوی د بندګانو افعال د الله تعالی له ارادې او قدرت

ځخه وتلی بولي.

(تعالی الله عما يقوله الظالمون علوا کبيرا).

(**دلائل**) ۱:- ﴿ وَّلٰكِنۡ يُّضِلُّ مَنۡ يَّشَآءُ وَيَهۡدِىۡ مَنۡ يَّشَآءُ ﴾. [النحل: ۹۳].

ژباړه: و لیکن پاک الله ګمراه کوي هر هغه څوک چي اراده وفرمايي د ضلالت يې او په لاره د حق برابروي هر هغه څوک چي اراده وفرمايي د هدايت يې.

(۲) ﴿ مَنۡ يَّشَاِ اللّٰهُ يُضۡلِلۡهُ وَمَنۡ يَّشَاۡ يَجۡعَلۡهُ عَلٰى صِرَاطٍ مُّسۡتَقِيۡمٍ ﴾. [الانعام: ۳۹].

ژباړه: او هر چاته چي اراده وفرمايي الله ﷻ د ګمراهي يې نو ګمراه کوي يې او هر چاته چي اراده وفرمايي الله ﷻ د هدايت د ده نو ګرځوي هغه په سمه صافه لاره (د حق).

په دې باره کي آيتونه ډېر دي.

هیڅ شی د الله تعالی له عدل ځخه وتلی نه دی

۲۵:- وَكُلُّهُمْ يَتَقَلَّبُوْنَ فِي مَشِيْئَتِهِ بَيْنَ فَضْلِهِ وَعَدْلِهِ.

ژباړه: ټوله انسانان د الله تعالی د ارادې په چوکاټ کي د ده د فضل او عدل په منځ کي ګرځي.

شرح- يعني هيڅ يو فرد د الله تعالی له ارادې او عدل ځخه وتلی نه دی ټوله بنده ګان د الله تعالی دتوفيق او خذلان (توفيق نه ورکولو) په منځ کي ګرځي او راګرځي حتی يو کس په يوه ساعت کي د الله تعالی په توفيق سره عبادت کوي لږ وروسته بيا د الله تعالی په خذلان سره نافرماني کوي نو چي الله تعالی کوم کس ته د خير توفيق ورکړي دا يې فضل او رحمت دی او که چيري بيا د هدايت

توفيق ورنه کړي نو دا يې عدل او حکمت دی خو الله تعالی په هر حال کي محمود (ستايل سوی) دی.

(**دلائل**) ۱:- ﴿ذٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَلِيْمًا۟﴾.[النساء: ۷۰].

ژباړه: دا ملګرتيا د صالحينو سره فضل دی له جانبه د الله ﷻ کافي دی الله ﷻ ښه پوه. په ټولو نيتونو او عملونو هم.

۲:- ﴿اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهٗ ؕ﴾.[الانعام: ۱۲۴].

ژباړه: الله تعالی ښه عالم دی په هغه ځای چي ږدي رسالت خپل (هلته).

الله تعالی لره هيڅ شريک نسته

۲۶:- وَهُوَ مُتَعَالٍ عَنِ الْأَضْدَادِ وَالْأَنْدَادِ.

ژباړه: الله تعالی د هر ضد او هر مثل څخه پاک دی.

شرح- ضد مثل مخالف ته ويل کېږي او ند بيا مثل موافق ته ويل کېږي مطلب دا دی چي د الله تعالی ذات د هر ډول شريک څخه مخالف وي که موافق پاک دی هيڅ شی د ده سره شريک نسته.

(**دلائل**) ۱:- ﴿فَلَا تَجْعَلُوْا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَّاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝﴾. [البقرة: ۲۲].

ژباړه: نو مه ګرځوئ له الله تعالی سره شريکان حال دا چي تاسي پوهېږئ (چي الله ﷻ شريک نه لري).

۲:- ﴿سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ۝﴾. [يونس: ۱۸].

ژباړه: الله ﷻ پاک او ډېر پورته دی له هغو اشياؤ څخه چي شريکوي دوی (هغه له الله ﷻ سره په عبادت کي).

یوازي د الله تعالی قضاء او حکم چلېږي

۲۷ :- لَا رَادَّ لِقَضَائِهِ وَلَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ وَلَا غَالِبَ لِأَمْرِهِ.

ژباړه: د الله تعالی فیصلې لره هیڅ یو ګرځونکی نسته او د الله تعالی حکم لره هیڅ یو وروسته کونکی نسته او د الله تعالی پر امر هیڅ یو غلبه کوونکی نسته.

شرح- دا درې جملې د معنا د لحاظه سره نژدې دي او د دمخه عقیدې لپاره تفصیل دی مطلب یې دا دی چې د الله تعالی فیصله هیڅوک نه سي ګرځولای او نه د یو چا سره دا توان سته چې د ده حکم وګرځوي او نه یو کس د الله تعالی پر امر غالب کېدای سي ترڅو مخ یې ونیسي.

(**دلائل**) ۱:- ﴿وَاللّٰهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهٖ﴾.[الرعد: ۴۱].

ژباړه: او الله حکم کوي (په هر څه چې اراده یې وفرمایي) نسته هیڅوک رد کونکی دپاره د حکم د الله تعالی.

۲:- ﴿وَاِذَآ اَرَادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ سُوْٓءًا فَلَا مَرَدَّ لَهٗ﴾.[الرعد: ۱۱].

ژباړه: او کله چې اراده وکړي الله ﷻ پر کوم قوم باندي د بدي (آفت) نو نسته بیرته ګرځېدل د هغه.

۳:- ﴿وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰٓى اَمْرِهٖ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ﴾.[یوسف: ۲۱].

ژباړه: او الله ﷻ غالب دی په کارونو خپلو (چې هیڅوک یې نه سي رد کولی) او لیکن زیات خلګ نه پوهېږي (په دې).

موږ پر ټولو ذكر سوو عقائدو ايمان لرو

۲۸ :- آمَنَّا بِذٰلِكَ كُلِّهِ وَأَيْقَنَّا اَنَّ كُلاًّمِنْ عِنْدِهِ.

ژباړه: موږ پر ټولو ذكر سوو صفاتو ايمان راوړی دی او پردې مو يقين كړی چي ټوله شيان خير دي كه شر د الله تعالی له طرفه څخه دي.

شرح- په (ذلك) سره ټولو هغو عقائدو ته اشاره ده چي دمخه ذكر سوي دي يعني د رسالې له شروع څخه بيا تر دې ځايه پوري چي كوم عقائد ذكر سوه په هغو ټولو باندي زموږ ايمان دی او ټوله موجودات د الله تعالی په تقدير اراده او تخليق سره دی. د تقدير مسئله په اوومه عقيده كي وګورئ.

د نبي ﷺ پر رسالت ايمان فرض دی

۲۹ :- وَاِنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ الْمُصْطَفٰى وَنَبِيُّهُ الْمُجْتَبٰى وَرَسُوْلُهُ الْمُرْتَضٰى.

ژباړه: موږ د نبي ﷺ په شان كي د اعتقاد له مخي د الله تعالی په توفيق وايو چي محمد ﷺ د الله تعالی مختاره بنده دی او د الله تعالی منتخب نبي دی او د الله تعالی خوښ رسول دی.

شرح- امام طحاوي رحمة الله عليه تردې ځايه پوري د (لا اله الاالله) تشريح وكړه اوس د (محمد رسول الله) تشريح كوي دا عقيده پر اوله عقيده يعني (ان الله

واحد لاشريك له) عطف ده زموږ د ژباړي څخه دا ښکاره معلومیږي. د مصطفٰی، مجتبی، مرتضی معنا سره نژدې ده.

د امام طحاوي رحمه الله دا کار چي د عبوديت سره يې اصطفاء راوړې (عبده المصطفٰی) يې ويلی او له نبوت سره يې اجتباء راوړې (ونبيه المجتبی) يې ويلی او له رسالت سره يې ارتضاء راوړې (ورسوله المرتضی) يې ويلی د قرآن کريم د نظم سره موافق دی ځکه چي الله تعالٰی دا سي فرمايلي دي:

﴿قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلٰمٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى﴾. [النمل: ٥٩].

په دې آيت کي الله تعالٰی د بندګانو له پاره اصطفاء صفت ګرځولي ده.

﴿وَمِنْ اٰبَآئِهِمْ وَذُرِّيّٰتِهِمْ وَاِخْوَانِهِمْ ۚ وَاجْتَبَيْنٰهُمْ﴾. [الانعام: ٨٧].

په دې آيت کي بيا الله تعالٰی انبياء په اجتباء سره موصوف ګرځولي دي.

﴿اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَّسُوْلٍ﴾. [الجن: ٢٧].

په دې آيت کي بيا د رسولانو په شان کي ارتضاء راغلې ده.

د نبي ﷺ په نومونو کي محمد ډېر مشهور دی که نه نو ده لره نور نومونه هم سته ځکه چي نبي ﷺ دا سي فرمايلي دي:

(أَنَا مُحَمَّدٌ وَأَنَا أَحْمَدُ وَأَنَا الْمَاحِي الَّذِي يُمْحَىٰ بِيَ الْكُفْرُ وَ أَنَا الْحَاشِرُ الَّذِي يُحْشَرُ النَّاسُ عَلٰى عَقِبِي وَأَنَا الْعَاقِبُ وَالْعَاقِبُ الَّذِي لَيْسَ بَعْدَهُ نَبِيٌّ)[1].

ژباړه: زه محمد يم او زه احمد يم او زه ماحي يم. يعني هغه څوک چي زما په وجود سره کفر محو (نېستي) کېږي او زه حاشر يم. يعني هغه څوک چي خلګ به تر ما وروسته را پاڅول کېږي او زه عاقب يم عاقب هغه څوک دی چي تر ده

[1] رواه البخاري (٤٨٩٦) و مسلم (٢٣٥٤) واللفظ له من حديث جبير بن مطعم رضي الله عنه.

وروسته بل نبي نه وي.

د محمد لفظ په اصل کي له حمد څخه چي د ثناء ویلو په معنا دی را اخیستل سوی دی نژدې مصدر یې تحمید دی دا باب دلته د تکثیر لپاره دی نو محمد هغه څوک دی چي حمدونه او حمد ویونکی یې ډېر وي ښکاره خبره ده چي نبيﷺ د الله تعالی له طرفه همدا راز د ملائکو او رسولانو او ټولو خلګو له خوا ستایل سوی دی نو محمد د نبيﷺ لپاره هم نوم او هم صفت دی که څه هم د اکثرو نورو خلګو لپاره چي په دغه نوم سره نومول سوي دي یوازي نوم دی.

د امام طحاوي رحمه الله له دې جملې څخه (وان محمدا عبده المصطفی) مطلب دا دی چي پر هر انسان باندي دا شاهدي فرض ده چي نبيﷺ د الله تعالی مختاره بنده دی. په مخلوق کي عبودیت (بندګي) یو داسي صفت دی چي یو بنده په دغه صفت کي په کومه اندازه پرمخ تګ کوي په هغه اندازه یې کمال او درجه لوړېږي ښکاره خبره ده چي په نبيﷺ کي دغه صفت په کامله وجه موجود وو د همدغه کامل عبودیت لکبله نبيﷺ په دنیا او آخرت کي پر ټولو خلګو دمخه دی او کله چي خلک د قیامت په ورځ تر ټو انبیاؤ علیهم السلام وروسته د عیسٰی علیه السلام څخه شفاعت طلب کړي نو دی یې په جواب کي داسي فرمایي:

(إِئْتُوا مُحَمَّدًا ﷺ عَبْدًا غَفَرَ اللهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ)[1].

ژباړه: تاسي ورسئ محمد ﷺ ته چي هغه یو معصوم بنده دی.

الله تعالی په ډېرو لوړو مقاماتو کي نبيﷺ د عبد په نوم یاد کړی دی لاندي څو مقامات وګورئ:

۱:-﴿ سُبْحٰنَ الَّذِیْٓ اَسْرٰی بِعَبْدِهٖ ﴾.[الاسراء: ۱]. ۲:- ﴿ وَّاَنَّهٗ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰهِ

---

[1] اخرجه البخاري في حديث الشفاعة الطويل (۴۴۷۶).

يَدۡعُوۡهُ ﴾.[الجن: ۱۹]. ۳:- ﴿ فَاَوۡحٰۤى اِلٰى عَبۡدِهٖ مَاۤ اَوۡحٰىؕ ﴾.[النجم: ۱۰]. ۴:- ﴿ وَاِنۡ كُنۡتُمۡ فِىۡ رَيۡبٍ مِّمَّا نَزَّلۡنَا عَلٰى عَبۡدِنَا ﴾. [البقرة: ۲۳].

د امام طحاوي رحمه‌الله له دې كلام څخه (ونبيه المجتبى ورسوله المرتضى) مطلب دا دى چې محمد ﷺ نبي او هم رسول دى الله تعالى محمد ﷺ ته په (۱۳) آيتونو كې په (يأيهاالنبى) سره خطاب كړى دى او په دوو آيتونو كې يې په (يأيها الرسول) سره خطاب كړى دى نو محمد ﷺ هم نبي او هم رسول دى. صلى الله عليه وعلى اله واصحابه وسلم.

د نبي او رسول فرق

لغوي تحقيق:- د نبي لفظ همدا شان د نبوت لفظ د نون او باء په ضمه سره د نَبأ له لفظ څخه چې د خبر په معنا دى را اخيستل سوى دى نبي فعيل وزن دى د اسم فاعل (منبئ) په معنا دى اصل يې نبئ وو همزه په يا بدل سو ياء په ياء كې مدغمه سوه معنا يې د خبر وركونكي ده ښكاره خبره ده چې نبي هم د الله تعالى له طرفه مخلوق ته خبر وركوي.

يا د اسم مفعول مُنۡبَا په معنا دى يعني ده ته خبر وركول سوى نبي ته هم د الله تعالى له طرفه د وحي خبر وركول سوى دى.

يا د (نبوة) يا د (نباوة) له لفظ څخه چې په دواړو كې نون فتحه لري او معنا يې ارتفاع ده را اخيستل سوى دى پر دې صورت يې اصل (نبيو) وو واو په يا بدل سو يا په يا كې مدغمه سوه دلته هم نبي فعيل وزن دى د اسم فاعل په معنا دى يعني د لوړې مرتبې خاوند. بېله شكه چې نبي ﷺ په ټولو خلګو كې د لوړې

مرتبې خاوند دی یا د اسم مفعول په معنا دی یعني ده ته لویه مرتبه ورکول سوې په دې کي هم شک نسته چي نبيﷺ ته د الله تعالی له طرفه هغه سي علوم ورکول سوي چي بل هيڅوک يې پخپل کسب سره نه سي حاصلولای او نه يې د لويو عاقلانو عقلونه درک کولای سي.

رسول بيا فعول وزن دی د مفعول يعني (استول سوی) په معنا دی رسول هم د الله تعالی له طرفه د احکامو د تبليغ لپاره بندګانو ته را استول سوي دي دا چي په شريعت کي د نبي او رسول څه فرق دی په دې باره کي د علماؤ څو لاندي قولونه وګورئ:

۱:- نبي هغه انسان دی چي الله تعالی د شريعت وحي ورته کړي وي نور نو د شريعت په تبليغ او دعوت يې امر کړی وي يا نه. رسول هغه انسان دی چي الله تعالی د شريعت وحي ورته کړي وي او د شريعت په تبليغ او دعوت يې هم امر کړی وي د دې مشهور تعريف پر بناء نبي عام او رسول خاص دی هر رسول نبي دی او هر نبي رسول نه دی.

۲:- نبي او رسول هغه انسان دی چي الله تعالی مخلوق ته د هغو احکامو د تبليغ لپاره را لېږلی وي چي پرده يې نازل کړي وي. د دې تعريف پر بناء د نبي او رسول فرق نسته ابن الهمامرحمه الله دا تعريف محققينو علماؤ ته منسوب کړی دی خو يو اعتراض وربانديي سته هغه دا دی چي په احاديثو کي د انبياؤ شمېر تر (۱۰۰۰۰۰) زيات راغلی دی او د رسولانو شمېر (۳۱۳) راغلی دی نو معلومه سوه چي د نبي او رسول فرق سته نبي عام او رسول خاص دی.

۳:- نبي هغه انسان دی چي الله تعالی مخلوق ته د احکامو د تبليغ لپاره را لېږلی وي نور نو کتاب ورکول سوی وي يا نه رسول بيا هغه نبي دی چي الله تعالی يو خصوصي امتياز هم ورکړی وي د مثال په ډول نوی کتاب يې ورکړی

وي يا يې نوى شريعت ورکړى وي يا يې د منکرينو سره د مقابلې حکم ورکړى وي يا يې د يو نوى امت لوري ته لېږلى وي مطلب دا دى چې د رسول لپاره ضروري ده چې د انبياؤ په منځ کې به يو خاص امتياز ورکول سوى وي دا ضروري نه ده چې پرده به نوى کتاب نازل سوى وي يا به نوى شريعت ورکول سوى وي ځکه چې حضرت اسمٰعيل عليه السلام د امت په اتفاق رسول دى خو پرده هيڅ يو کتاب او شريعت نه وو نازل سوى همدا راز له يو حديث شريف څخه ښکاري چې د رسولانو شمېر (۳۱۳) او د کتابونو شمېر يو سل او څلور دي نو معلومه سوه چې د رسول لپاره د يو خاص کتاب نازلېدل ضروري نه دى. المسامرة (۱۹۳ او ۱۹۴) مخونه. دا وروستنى تعريف مولانا محمد ادريس کاندهلوي رحمة الله عليه په (عقائد الاسلام) (۶۴)مخ کې محققينو علماؤ ته منسوب کړى دى.

(تنبيه) کوم علماء کرام چې رسول خاص او نبي عام بولي دا په هغه صورت کي چې رسول او نبي دواړه سره نژدې ذکر سي لکه په دې آيت کي: ﴿ وَمَآ اَرۡسَلۡنَا مِنۡ قَبۡلِكَ مِنۡ رَّسُوۡلٍ وَّلَا نَبِيٍّ ﴾.[الحج: ۵۲].

او که چيري رسولان مطلق ذکر سي بيا د انبياؤ په څېر ټولو انبياؤ او رسولانو ته د آدم عليه السلام څخه تر محمد ﷺ پوري شمول لري لکه په دې آيت کي:

﴿ تِلۡكَ الرُّسُلُ فَضَّلۡنَا بَعۡضَهُمۡ عَلٰى بَعۡضٍ ۘ ﴾.[البقرة: ۲۵۳].

ژباړه: دا ټول رسولان (چې له آدم تر محمده پوري ياد شول) فضيلت ورکړى دى موږ ځيني د دوى ته پر ځينو نورو. (وَبِاللهِ التَّوۡفِيۡقُ وَمِنۡهُ الوُصُوۡلُ إِلَى التَّحۡقِيۡقِ).

نبيﷺ خاتم الانبياء او سيدالمرسلين دى

۳۰:- (وَأَنَّهُ خَاتَمُ الأَنْبِيَاءِ وَإِمَامُ الأَتْقِيَاءِ وَسَيِّدُ الْمُرْسَلِيْنَ وَحَبِيْبُ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ).

ژباړه: موږ وايو چي محمدﷺ د ټولو انبياؤ خاتم او آخري نبي دى او د ټولو متقيانو (هغه كه انبياء دي او كه تر دوى وروسته كسان دي) امام دى او د ټولو رسولانو سردار دى او د رب العالمين دوست دى.

شرح- مطلب دا دى چي د انبياؤ سلسله پر محمدﷺ باندي ختمه سوې ده ترده وروسته بل نبي نسته دا يوه داسي خبره ده چي له دين څخه په قطعي ډول ثبوت لري او د لمر په شان روښانه ده هيڅ اختلاف او خفاء په كي نسته كه چيري يو كس په دې خبره كي شک ولري هغه كافر دى او س نو د هغه چا په باره كي څه وايا ست چي پخپله د نبوت دعوٰى وكړي يا يې بل څوک تصديق وكړي دا خو په ښكاره ډول كافر دى حتٰى هغه كس هم زموږ د ځينو علماؤ په آند كافر دى چي له دغه درواغجن څخه معجزه او د نبوت دليل وغواړي[1].

(**دلائل**) ۱:- ﴿وَلٰكِنْ رَّسُوْلَ اللهِ وَخَاتَمَ النَّبِيّٖنَ﴾.[الاحزاب: ۴۰].

ژباړه: مگر د اللهﷻ رسول صلي الله عليه وسلم او د ټولو پيغمبرانو عليهم السلام وروستنى پيغمبرصلي الله عليه وسلم دى.

۲:- ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُوْلٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾.[آل عمران: ۱۴۴].

[1] وگورئ مرقاة/ ۱۰ جلد/ (۲۲۱ مخ).

ژباړه: او محمد ﷺ نه دی مګر يو پيغمبر دی بې شکه له ده څخه وړاندي ډېر پيغمبران عليهم السلام تېر سوي دي.

مطلب دا دی چي ټوله انبياء او رسولان تر ده وړاندي تېر سوي دي نو تر ده وروسته نه نبي سته او نه رسول. حديثونه خو په دې باره کي ډېر دي خو د مثال په ډول يو څو وګورئ:

۱:- نبي ﷺ فرمايلي دي زما او د نورو انبياؤ مثال د هغه قصر (ماڼۍ) دی چي په ښه ډول جوړ سوی وي خو د يوې خښتي ځای يې خالي پرېښودل سوی وي کتونکی ورباندي ګرځي له ښه جوړښت څخه يې تعجب کوي هيڅ يو ځای ته يې ګوته نه نيسي مګر دغه د يوې خښتي ځای چي خالي پرېښودل سوی وي نو زه هغه څوک يم چي دغه د يوې خښتي ځای مي پوره کړ په ما سره د قصر جوړښت پای ته ورسېدی او په ما سره د رسولانو سلسله ختمه سوه[1].

۲:- نبي ﷺ فرمايلي دي ډېر ژر به زما په امت کي دېرش لوی درواغجنان پيدا سي هر يو به دا باطل ګومان کوي چي دی نبي دی حال دا چي زه د انبياؤ خاتم يم تر ما وروسته بل نبي نسته[2].

۳: نبي ﷺ فرمايلي دي ماته پر نورو انبياؤ عليهم السلام په شپږو شيانو سره فضيلت راکول سوی دی د حديث په آخر کي داسي راغلي دي: (وَأُرْسِلْتُ إِلَى الْخَلْقِ كَافَّةً وَخُتِمَ بِيَ النَّبِيُّونَ).

يعني زه ټولو خلګو ته رالېږل سوی يم او په ما باندي انبياء ختم سوي دي[3].

۴:- هغه حديث دی چي لږ د مخه تېر سو په هغه حديث کي نبي ﷺ خپل څو

---

[1] اخرجه البخاري (۳۵۳۵) و مسلم (۲۲۸۶). من حديث ابي هريرة رضي الله عنه.
[2] اخرجه البخاري (۳۶۰۹) و مسلم (۲۲۳۹). من حديث ابي هريرة رضي الله عنه.
[3] اخرجه مسلم (۵۲۳). من حديث ابي هريرة رضي الله عنه.

نو مونه ذکر کړي دي په آخر کي يې داسي راغلي دي: (وَأَنَا الْعَاقِبُ وَالْعَاقِبُ الَّذِی لَيْسَ بَعْدَهُ نَبِيٌّ).

يعني– زه عاقب يم عاقب هغه څوک دی چي ترده وروسته بل نبي نه وي. اخرجه البخاري (۳۵۳۲) و مسلم (۲۳۵۴). من حديث جبير بن مطعم ﷺ.

د دې خبري چي نبيﷺ تر ټولو انبياؤ افضل دی دوه لاندي دليلونه وګورئ:

(۱) ﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾.[آل عمران: ۱۱۰].

ژباړه: (ای مؤمنانو!) تاسو داسي بهتر امت یاست چي د خلکو د ګټي لپاره ميدان ته را ايستل سوي دي.

ښکاره خبره ده چي د يوه امت خيريت د دوی د ديني کمال له کبله دی او دغه کمال د دوی د هغه نبي له کمال څخه سرچينه اخلي چي دوی يې پيروي کوي نو د دې امت د خيرت څخه دا ښکاره معلومېږي چي محمدﷺ تر نورو انبياؤ عليهم السلام افضل دی.

(۲) نبي فرمايلي دي: (أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)[1]. وفی اول حديث الشفاعة (أَنَا سَيِّدُ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)[2].

ژباړه: زه د قيامت په ورځ د ټولو خلکو سيد او مقتدیٰ يم.

مطلب دا دی چي نبيﷺ ته پر نورو انبياؤ عليهم السلام کلي افضليت ورکول سوی دی دا له دې سره ټکر نه لري چي يو بل نبي ته جزئي افضليت ورکول سوی وي يعني په يو خاص شی کي امتياز ورکول سوی وي د مثال په ډول نبيﷺ فرمايلي دي د قيامت په ورځ به خلک بې هوشه سي زه به هم ورسره بې هوشه سم

---

[1] (الحديث) صحيح مسلم (۲۲۷۸). من حديث ابي هريرة ﷺ
[2] اخرجه البخاري (۳۳۴۰) و مسلم (۱۹۴). من حديث ابي هريرة ﷺ.

خو زه به اول هغه څوک یم چې دغه بې هوشي ورڅخه لیرې کېږي خو ناڅاپه به موسیٰ علیه‌السلام و وینم د عرش یو طرف به یې نیولی وي نو نه یم خبر چې دی هم په بې هوشه سوو کسانو کې داخل ؤ خو تر ما دمخه بې هوشي ورڅخه لیرې سوه او که له هغې طائفې څخه دی چې الله تعالیٰ له دغې بې هوشۍ څخه مستثنیٰ کړی دی. صحیح البخاري اول جلد (۳۲۵) مخ.

دا چې موسیٰ علیه‌السلام ته په دغه خاص شي کې افضلیت ورکول سوی دا په دې معنا نه دی چې موسیٰ علیه‌السلام پر نبي ﷺ افضل دی ځکه چې دا جزئي افضلیت دی د جزئي افضلیت څخه کلي افضلیت نه لازمېږي.

سوال او جواب

سوال:- له ذکر سوو نصوصو څخه دا ښکاره معلومه سوه چې محمد ﷺ تر ټولو انبیاؤ علیهم‌السلام افضل دی.

خو په یو آیت کې بیا داسې راغلي دي: ﴿لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ ﴾.[البقرة: ۱۳۶].

ژباړه: موږ د پیغمبرانو څخه د یو پیغمبر په منځ کې هم فرق نه کوو.

همدا شان په یو حدیث کې نبي ﷺ داسې فرمایلي دي: (لَا تُخَيِّرُوْنِي عَلٰى مُوْسىٰ[1])-

یعني- ما پر موسیٰ علیه‌السلام افضل مه بولئ. په یو بل روایت کې بیا داسې راغلي دي:

---

[1] الحديث) صحیح البخاري (۳۴۰۸) و مسلم (۱۸۴۴).

(لَا تُفَضِّلُوا بَيْنَ أَنْبِيَاءِ اللهِ)[١].

يعني- د الله تعالی د انبیاؤ علیهم السلام په منځ کي يوه ته پر بل فضليت مه ثابتوئ. اوس نو د دغو نصوصو په منځ کي د يو ځای کېدلو طريقه څنګه ده.

جواب: دا خبره په قطعي نصوصو سره ثابته ده چي ځيني انبياء پر ځينو نورو انبياؤ فضيلت لري لاندي دوه آيتونه وګورئ:

۱:- ﴿وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَىٰ بَعْضٍ﴾.[الاسراء: ۵۵].

ژباړه: او خامخا په تحقيق فضيلت ورکړی دی موږ ځينو انبياؤ ته پر ځينو نورو.

۲:- ﴿تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ﴾.[البقرة: ۲۵۳].

ژباړه: دا ټول رسولان علیهم السلام (چي له آدم علیه السلام تر محمده ﷺ پوري ياد سول) فضيلت ورکړی دی موږ ځيني د دوی ته پر ځينو نورو.

دا خبره هم ثابته ده چي نبي ﷺ تر ټولو انبياؤ علیهم السلام افضل دی ترده وروسته ابراهيم علیه السلام افضل دی، وروسته نوح، موسیٰ، عيسیٰ علیهم السلام تر نورو انبياؤ علیهم السلام فضيلت لري همدغه پنځه رسولان علیهم السلام د جمهورو علماؤ په نزد (اولوالعزم) رسولان بلل کيږي په سورة الاحزاب (۷) آيت او سورة الشوریٰ (۱۳) آيت کي الله تعالیٰ همدغه پنځه رسولان علیهم السلام سره جمع کړي دي اما کومه منعه چي د تفصيل (بالا ګڼلو) څخه د ځينو انبياؤ علیهم السلام پر نورو انبياؤ راغلې ده دا په هغه صورت کي ده چي دغه تفضيل د تعصب پر طريقه وي يا يې په ضمن کي نورو انبياؤ ته د نقصان نسبت وي يا مطلوب دا دی چي په نفس نبوت او رسالت کي د دوی ترمنځ فرق کول ممنوع دی اما کوم تفضيل چي د

---

[١] صحيح البخاري (۳۴۱۴).

واقع د بيان لپاره وي او پر حق د اعتقاد له مخي وي له دې څخه خو هيڅ چاره نسته ځکه چي دا د اسلام له عقائدو څخه دی[1].

سوال او جواب

سوال: تر نبيﷺ وروسته قيامت ته نژدې عيسىٰ عليه السلام را ښکته کېږي او دجال وژني تفصيل يې په احاديثو کي بيان سوی دی نو دا خو به د ختم نبوت له مسئلې سره څه ټکر نه لري؟

جواب: دا د ختم نبوت له مسئلې سره هيڅ ټکر نه لري ځکه چي کله عيسىٰ عليه السلام ځمکي ته راسي نو دی پخپل پخواني شريعت عمل نه کوي ځکه چي هغه شريعت منسوخ سوی دی او نه ده ته بل نوی شريعت ورکول کېږي بلکي دی د نبيﷺ تابع او خليفه دی. ځکه چي د يو حديث څخه ښکاره معلومېږي چي په آخر الزمان کي عيسىٰ عليه السلام راکښته کېږي او د نبيﷺ په شريعت حکم کوي[2].

اصل سوال او جواب د شرح العقائد (۱۰۱ مخ) څخه را اخيستل سوی دی.

تر محمدﷺ وروسته د نبوت دعوه ګمراهي ده

۳۱ :– وَكُلُّ دَعْوَىٰ النُّبُوَّةِ بَعْدَهُ فَغَيٌّ وَهَوَىٰ.

ژباړه: د محمدﷺ د نبوت تر ظهور وروسته د نبوت هره دعوه ګمراهي او د نفسي خواهشاتو پيروي ده.

---

[1] شرح الفقه الاکبر (۱۹۴الی ۲۰۱).
[2] صحيح مسلم (۱۵۵).

شرح– کله چي دا خبره قطعي وه چي نبيﷺ خاتم النبيين دی نو دا خبره هم يقيني ده چي د نبيﷺ د نبوت تر ظهور وروسته د نبوت هره دعوه باطله ده هغه که د ده په ژوند کي وي او که د ده تر وفات وروسته وي نو کوم کس چي د نبيﷺ تر رسالت وروسته يې د نبوت دعوه کړې ده يا يې کوي هغه د امت په اجماع سره کافر دی قتل يې واجب دی او هر څوک چي د دغه دروغجن تصديق وکړي هغه هم کافر دی دغسي کس الله تعالیٰ په مخلوق کي لوی ظالم بللی دی الله تعالیٰ داسي فرمايلي دي:

﴿وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰی عَلَی اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوْحِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوْحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ وَّمَنْ قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾.[الانعام: ۹۳].

ژباړه: او څوک دی ډېر ظالم (يعني هيڅوک نسته) له هغه چا نه چي تړي پر الله جَلَّ جَلَالُهُ دروغ يا وايي چي وحي کړی شوې ده ماته حال دا چي وحي نه وي کړی شوې ده ته د هيڅ شي او (بل څوک دی ډېر ظالم يعني نشته) له هغه چي وايي ژر به زه هم نازل کړم په مثل د هغه کتاب چي نازل کړی دی الله (تاته ای محمده ﷺ! چي قرآن دی).

د نبيﷺ په ژوند کي دوو کسانو د نبوت دعوه کړې ده چي يو يې (مسيلمة الكذاب) او بل (الاسود العنسی) ؤ اسود عنسی د نبيﷺ د ژوند په آخر کي د مبارک صحابي (فيروز رضي الله عنه) له خوا په صنعاء کي قتل سو او مسيلمة الكذاب بيا د حضرت ابوبکر رضي الله عنه په خلافت کي وحشي قتل کړی. (والحمدلله علی ذالك) همدا شان تر نبيﷺ وروسته هم څو ګمراهانو د نبوت دعوه کړې ده لکه په اوسني وخت کي چي غلام احمد قادياني پاکستاني لعنة الله عليه د يهودو او نصارٰی ؤ په تحريک د نبوت دعوه وکړه او څو جاهلانو ګمراهانو يې تصديق

وکړ د ده پیروي یې شروع کړه اوس هم د دغه کافر پیروان سته قادیانیان ورته وایي خو الحمدلله د دغو گمراهانو په مقابل کي لوی علماء را پورته سول د دوی په رد کي یې رسالې او کتابونه ولیکل او د دوی کفر یې ټولو مسلمانانو ته ښکاره کړی. خو د دغسي گمراهانو په باره کي نبي ﷺ خپل امت ته خبر ورکړی دی داسي یې فرمایلي دي:

(إِنَّهُ سَيَكُونُ فِي أُمَّتِي كَذَّابُونَ ثَلَاثُونَ كُلُّهُمْ يَزْعُمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ وَأَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ لَا نَبِيَّ بَعْدِيْ)[1].

ژباړه: یقیناً زما په امت کي به ډېر ژر دېرش لوی درواغجنان پیدا سي هر یو به یې دا باطله خبره کوي چي دی نبي دی حال دا چي زه خاتم النبیین یم تر ما وروسته بل نبي نسته.

نبي ﷺ ټولو پېریانو او ټولو انسانانو ته مبعوث دی

۳۲:- وَهُوَ الْمَبْعُوْثُ إِلٰى عَامَّةِ الْجِنِّ وَكَافَّةِ الْوَرَىٰ بِالْحَقِّ وَالْهُدَى وَبِالنُّوْرِ وَالضِّيَاءِ.

ژباړه: نبي ﷺ عامو پېریانو او ټولو انسانانو ته را استول سوی دی په داسي دین سره چي هغه حق هدایت او کامل نور دی.

شرح- مطلب دا دی چي د نبي ﷺ رسالت عام دی ټولو انسانانو او پېریانو ته شامل دی دا یوه داسي خبره ده چي له دین څخه په قطعي ډول ثبوت لري نو د دې

[1] رواه احمد /۵/ ۲۷۸، وابوداؤد (۴۲۵۲). والترمذی (۲۲۱۹). ونحوه فی البخاري (۳۶۰۹). ومسلم/ فی الفتن (۱۵۷). من حدیث ابي هریرة رضي الله عنه.

عقيدې تر څنګ چي محمد ﷺ د الله تعالی رسول دی دا عقیده هم فرض ده چي د ده رسالت عام دی دا عقیده چي نبي ﷺ عامو پېريانو ته مبعوث دی دلیل يې سورة الجن او د سورة الاحقاف څو آيتونه دي همدا راز په سورة الرحمٰن کي هغه خطاب دی چي پېريانو او انسانانو دواړو ته سوی دی د دې خطاب څو نمونې وګورئ:

۱:- ﴿ يٰمَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ ﴾.[الرحمٰن: ۳۳]. ۲:- ﴿ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِّنْ نَّارٍ ﴾.[الرحمٰن: ۳۵]. ۳:- ﴿ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْئَلُ عَنْ ذَنْۢبِهٖٓ اِنْسٌ وَّلَا جَآنٌّ ﴾.[الرحمٰن: ۳۹]. ۴:- ﴿ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴾. [الرحمٰن: ۳۸]..

دا آیت خو په سورة الرحمٰن کي ډېر ځایونه مکرر دی. اما دا چي نبي ﷺ ټولو انسانانو ته مبعوث دی د دې دلائل هم ډېر دي خو تاسو يې يو څو وګورئ:

۱:- ﴿ قُلْ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنِّيْ رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَمِيْعًا ﴾.[الاعراف: ۱۵۸].

ژباړه: و وایه ای محمده ﷺ! چي ای خلګو بېشکه زه رسول د الله ﷻ یم تاسي ټولو ته (نه بعضو ته لکه نور انبياء عليهم السلام).

۲:- ﴿ وَمَآ اَرْسَلْنٰكَ اِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ ﴾.[سبأ: ۲۸].

ژباړه: او نه يې لېږلی مونږ ته مګر په دې حال کي چي جامع يې خلګو ته.

۳:- ﴿ وَاُوْحِيَ اِلَيَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِهٖ وَمَنْۢ بَلَغَ ﴾.[الانعام: ۱۹].

ژباړه: او وحي کړې شوې ده ماته دا قرآن لپاره د دې چي و وېروم (خبردار کړم) تاسي په دې سره او هغه څوک چي ور ورسېږي (ده ته دا قرآن په هر زمان او مکان کي).

۴:- د يوه روايت په آخر کي داسي راغلي دي: (وَكَانَ النَّبِيُّ يُبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ

خَاصَّةً وَبُعِثْتُ إِلَى النَّاسِ عَامَّةً)[۱].

ژباړه: په پخوا زمانه کي به نبي يوازي خپل قوم ته را ليږل کېدی خو زه ټولو خلګو ته را ليږل سوی يم.

آيا له پېريانو څخه رسولان سته

په دې کي اختلاف نسته چي ځينو پېريانو د قرآن کريم تر زده کولو وروسته خپل قوم ته رجوع کړې ده او هغوی يې ايمان راوړلو ته هڅولي او د الله ﷻ له عذابه يې ډارولي دي لکه چي په سورة الاحقاف (۲۹) آيت کي ورته اشاره سوې ده. دا خبره هم اتفاقي ده چي انسانانو ته ټول پيغمبران له خپل جنس څخه را ليږل سوي دي او په دوی کي کوم يو پېری نه دی تېر سوی. اختلاف په دې کي دی چي آيا پېريانو ته له خپل جنس څخه پېری پيغمبر استول سوی دی او که څنګه. اکثره علماء کرام په دې نظر دي چي پېری پيغمبر نه دی تېر سوی بلکي پيغمبري په انسانانو پوري ځانګړې ده له پېريانو څخه يوازي بلونکی او وېرونکی سته لکه څنګه چي يې دمخه يادونه وسوه همدغه د حضرت ابن عباس رضي الله عنه او مجاهد رحمه الله او نورو سلفو نظر دی د دوی استدلال له دې آيت څخه دی:

﴿وَمَآ اَرۡسَلۡنَا مِنۡ قَبۡلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوۡحِىۡۤ اِلَيۡهِمۡ مِّنۡ اَهۡلِ الۡقُرٰى﴾.[يوسف: ۱۰۹].

ژباړه: او نه وو ليږلی موږ پخوا له تا (په رسالت سره) مګر سړی (بني آدم نه ملائک نه جن نه ښځی) چي وحي به کوله موږ دوی ته له اهل د قريو.

او حضرت مقاتل رحمة الله عليه او ضحاک رحمة لله عليه بيا ويلي دي چي په

[۱] اخرجه البخاري (۳۳۵ و مسلم ۵۲۱). من حديث جابر رضي الله عنه.

پېريانو کي هم رسولان سته دليل يې دا آيت ګرځولی دی: ﴿ يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ أَلَمۡ يَأۡتِكُمۡ رُسُلٞ مِّنكُمۡ ﴾.[الانعام: ۱۳۰].

ژباړه: ای د پېريانو او انسانانو ټولګيو آيا تاسو ته همدا ستاسو څخه پيغمبران نه وه درغلي.

خو اکثره علماء کرام په دې آيت کي د (منکم) خطاب مجموع پېريانو او انسانانو ته بولي خو مراد يوازي انسانان بولي پردې صورت يې معنا داسي کېږي (چي آيا تاسو ته ستاسو له مجموعې څخه خاص خاص انسانان د پيغمبرانو په صفت نه وه درغلي). د دې مثال دا آيت دی:

﴿ يَخۡرُجُ مِنۡهُمَا ٱللُّؤۡلُؤُ وَٱلۡمَرۡجَانُ ۝ ﴾.[الرحمٰن: ۲۲]. په دې آيت کي د ملغلرو د راوتلو نسبت ظاهراً دواړو دريابونو خواته او تروه ته سوی دی خو مراد يوازي ترو درياب دی.

پر همدغه طريقه له ذکر سوي آيت څخه مطلب دا دی چي رسولان يوازي له انسانانو څخه دی، يا د منکم خطاب پېريانو او انسانانو هر يوه ته دی د انسانانو رسولان خو معلوم دي د پېريانو رسولان هغه پېريان دي چي د پيغمبرانو عَلَيۡهِمُ ٱلسَّلَامُ خبري يې اورېدلي او بيا يې خپل قوم ته رسولي دغسي کسانو ته بلونکی او بېرونکي ويل کېږي. د دې مسئلې د تفصيل لپاره وګورئ[1].

[1] تفسير ابن کثير دوهم جلد (۱۷۷ مخ) او تفسير القرطبي څلورم جلد (۷۷ مخ) او تفسير الجلالين (۱۲۵ مخ) او داسي نور تفسيرونه.

قرآن كريم د الله تعالى كلام دى

۳۳:- وَإِنَّ الْقُرْآنَ كَلَامُ اللهِ تَعَالٰى مِنْهُ بَدَا بِلَا كَيْفِيَّةٍ قَوْلًا وَأَنْزَلَهُ عَلٰى رَسُوْلِهِ وَحْيًا وَصَدَّقَهُ الْمُؤْمِنُوْنَ عَلٰى ذٰلِكَ حَقًّا وَأَيْقَنُوْا أَنَّهُ كَلَامُ اللهِ تَعَالٰى بِالْحَقِيْقَةِ لَيْسَ بِمَخْلُوْقٍ كَكَلَامِ الْبَرِيَّةِ فَمَنْ سَمِعَهُ فَزَعَمَ أَنَّهُ كَلَامُ الْبَشَرِ فَقَدْ كَفَرَ وَقَدْ ذَمَّهُ اللهُ تَعَالٰى وَعَابَهُ وَأَوْعَدَهُ بِسَقَرَ حَيْثُ قَالَ تَعَالٰى ﴿سَأُصْلِيْهِ سَقَرَ﴾. [المدثر: ۲۶]. فَلَمَّا أَوْعَدَ اللهُ بِسَقَرَ لِمَنْ قَالَ ﴿إِنْ هٰذَآ إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ﴾. [المدثر: ۲۵]. عَلِمْنَا وَأَيْقَنَّا أَنَّهُ قَوْلُ خَالِقِ الْبَشَرِ وَلَا يُشْبِهُ قَوْلَ الْبَشَرِ.

ژباړه: موږ د اعتقاد له مخي د الله تعالى په توفيق وايو چي يقيناً قرآن كريم د الله تعالى كلام دى بېله كيفيته د كلام په شكل د الله تعالى څخه ښكاره سوى دى او د وحي په صورت يې پر خپل رسول (محمد ﷺ) نازل كړى دى او مسلمانانو په دغه وحي كي د نبي ﷺ پوره تصديق كړى دى او دا يقين يې كړى دى چي دغه قرآن كريم حقيقتاً د الله تعالى كلام دى د خلكو د كلام په څېر مخلوق (حادث) نه دى نو هر هغه كس چي دغه قرآن واوري او و وايي چي دا د

بشر کلام دی نو یقیناً دغه کس کافر دی الله تعالی دغسي کس مذموم او معیوب بللی او ده ته یې د دوزخ وعده ورکړې ده ځکه چي د دغسي کس په باره کي الله تعالی داسي فرمایلي: (ژر به داخل کړم دی اور د دوزخ ته) کله چي الله تعالی هغه کس ته چي داسي یې ویلي وي (دا قرآن نه دی مګر د بشر قول) د دوزخ وعده ورکړې وه نو موږ پوه سوو او یقین مو وکړی چي دا قرآن د خالق البشر کلام دی او د بشر د کلام سره هیڅ مشابهت نه لري.

شرح– دا عقیده که څه هم ظاهراً یوه ده خو په ضمن کي یې (۸) عقیدې را نغښتي دي او س یې تاسي په تفصیل وګورئ:

اوله عقیده: قرآن کریم د الله تعالی کلام دی.

(دلیل) ﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ﴾.

[التوبة: ۶].

ژباړه: او که یو تن له مشرکانو څخه پناه وغواړي له تا نو پناه ورکړه ته هغه ته څو چي واوري دی کلام د الله ﷻ.

دوهمه عقیده: قرآن کریم د الله تعالی څخه ښکاره سوی دی یعني الله تعالی یې قائل دی.

(دلیل) ﴿تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾.[الزمر: ۱].

ژباړه: رالېږل د دې کتاب (قرآن) دی له جانبه د هغه الله ﷻ چي ډېر قوي غالب د حکمتونو خاوند دی.

دریمه عقیده: الله تعالی بېله شکه متکلم دی خو د تکلم کیفیت یې موږ ته نه دی معلوم ځکه چي د الله تعالی کلام د مخلوق د کلام سره مشابه نه دی بلکي د الله تعالی ټول صفتونه د مخلوق د صفتونو په شان نه دی.

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَيْءٌ﴾.[الشورى: ۱۱].

ژباړه: د الله ﷻ په شان هیڅ شی نسته.

څلورمه عقیده: الله تعالی قرآن کریم د وحي په صورت د جبریل علیه السلام په واسطه پر خپل رسول ﷺ نازل کړی دی.

(دلیل) ﴿نَزَلَ بِهِ الرُّوْحُ الْاَمِيْنُ ۝ عَلٰى قَلْبِكَ لِتَكُوْنَ مِنَ الْمُنْذِرِيْنَ ۝﴾.

[الشعراء: ۱۹۳– ۱۹۴].

ژباړه: راوړی دی دا قرآن جبریل الامین پر زړه ستا دپاره د دې چې سې ته له ویروونکیو (خلکو له عذابه د الله ﷻ).

پنځمه عقیده: مسلمانانو دا تصدیق کړی دی چې یقیناً دا قرآن پر نبي ﷺ نازل سوی دی.

(دلیل) ﴿اٰمَنَ الرَّسُوْلُ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَّبِّهٖ وَالْمُؤْمِنُوْنَ ؕ﴾.[البقرة: ۲۸۵].

ژباړه: تصدیق (باور) کړی دی رسول په هغه شي چې نازل کړی شوی دی ده ته له طرفه د رب د ده او مؤمنانو هم تصدیق او باور کړی دی.

شپږمه عقیده: قرآن کریم حقیقتاً د الله تعالی کلام دی نه مجازا لکه څنګه چې معتزله ډله وایي دوی د کلام الله نسبت الله تعالی ته مجازي بولي دوی وایي الله تعالی متکلم یعني خالق د کلام دی خو دا تأویل یې سراسر غلط دی ځکه چې د مثال په ډول د متحرک معنا دا نه ده چې د حرکت خلق یې کړی وي بلکي معنا یې دا ده هغه کس چې حرکت ور پوري قائم وي یعني حرکت یې صفت وي نو د متکلم معنا هم دا ده هغه ذات چې په کلام سره موصوف وي کلام یې صفت وي. د معتزله ډلي دا غلطي د دوی د هغه فاسد اصل پر بناء ده چې دوی د الله تعالی څخه صفات نفي کوي تفصیل یې په دوهمه عقیده کي

وګورئ.

اوومه عقیده: قرآن کریم چي د الله تعالی کلام دی یعني د الله تعالی کلام نفسي کوم چي منظوم عربي دلالت ورباندي کوي مخلوق نه دی ځکه چي کلام د الله تعالی صفت دی د الله تعالی صفات خو ټوله ازلي دي مخلوق نه دی تفصیل یې په (۱۳) عقیده کي وګورئ.

اتمه عقیده: کوم کس چي له دې څخه انکار وکړي چي قرآن کریم د الله تعالی کلام دی او و وایي چي دا د نبيﷺ یا یو بل مخلوق کلام دی هغه بېله شکه کافر دی ځکه چي کوم کس چي دغسي خبره یې کړې ده لکه ولید بن المغیرة الله تعالی د سورة المدثر په (۱۱) آیت کي بیا تر (۳۰) آیت پوري مذموم او معیوب بللی او د دوزخ وعده یې ورکړې ده. نو زموږ دا یقین دی چي قرآن کریم د خالق البشر کلام دی د بشر له کلام سره هیڅ مشابهت نه لري. د دې عقیدې په شرحه کي د لاندي کتابونو څخه استفاده سوې ده:

۱:- شرح العقائد (۴۶ مخ). ۲: شرح العقیدة الطحاویة لفضیلة الشیخ عبدالرحمٰن بن ناصر البراک (۱۰۴) الی (۱۰۹مخ). (۳) شرح الفقه الاکبر (۴۹ مخ).

د قرآن کریم په اړوند د امام ربانيرحمه الله وینا

امام رباني مجدد الف ثانيرحمه الله وایي قرآن مجید د الله تعالی داسي کلام دی چي د حرف او آواز لباس یې ورکړی دی او زموږ پر نبيﷺ باندي یې نازل کړی دی او بندګانو ته یې په دې سره د امر او نهي په واسطه مخاطبه کړې ده لکه څنګه چي موږ خپل د زړه خبره د تالو او ژبي په ذریعه سره د حرف په آواز کي راوړو او ښکاره کوو یې او همداسي خپل پټ مقاصد او مطالب په ښکاره کوو نو همدا شان الله تعالی خپل نفسي کلام بېله تالو او ژبي یوازي پخپل

قدرت کامله سره د حروفو او آوازونو په لباس خپلو بندګانو ته راو استوی او خپل پټ امرونه او نواهي يې د حروفو او آوازونو په ضمن کي ښکاره کړل نو د کلام دواړه قسمونه نفسي کلام او لفظي کلام په حقيقت کي د الله تعالی کلام دی او پر دواړو کلامونو باندي د کلام اطلاق په حقيقت سره دی لکه څرنګه چي زموږ د کلام دواړه قسمونه لفظي او نفسي په حقيقت سره زموږ کلام دی.

داسي نه ده چي اول قسم (نفسي کلام) حقيقت دی او دوهم قسم (لفظي کلام) مجاز دی ځکه چي د مجاز علامه دا ده چي د هغه نفي جائز وي او د لفظي کلام نفي کول او دې کلام ته کلام الله نه ویل بېله شکه کفر دی[1].

د قرآن کريم په اړوند د امام المسلمين ابو حنيفه رحمه الله وينا

والقرآن كلام الله تعالى فى المصاحف مكتوب وفى القلوب محفوظ وعلى الألسن مقروء وعلى النبى صلى الله عليه وسلم منزل ولفظنا بالقرآن مخلوق و كتابتنا له مخلوقة و قراءتنا له مخلوقة والقرآن غير مخلوق وما ذكر الله تعالى فى القرآن حكاية عن موسى وغيره من الانبياء عليهم الصلاة والسلام وعن فرعون و ابليس فان ذلك كله كلام الله تعالى اخبارا عنهم وكلام الله تعالى غير مخلوق و كلام موسى وغيره من المخلوقين مخلوق والقرآن كلام الله تعالى فهو قديم لا كلامهم وسمع موسى عليه السلام كلام الله تعالى كما قال الله تعالى (وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا) و قد كان الله تعالى متكلما ولم يكن كلّم موسى عليه السلام و قدكان الله تعالى خالقا فى الازل ولم يخلق الخلق (وليس كمثله شئ وهو السميع البصير) فلما كلم الله موسى كلمه بكلامه الذى هوله

---

[1] مکتوب (۶۷) از دفتر دوم، عقائد الاسلام (۴۳) مخ.

صفة في الازل[۱].

ژباړه: قرآن کريم د الله تعالی کلام دی د حروفو د نقوشو او د کلماتو د اشکالو په واسطه په مصاحفو کي ليکل سوی دی او په زړونو کي محفوظ دی او د ملفوظه حروفو په واسطه يې پر ژبو قرائت کېږي او پر نبيﷺ نازل سوی دی او په قرآن کريم سره زموږ لفظ مخلوق دی او د قرآن کريم لپاره زموږ کتابت (ليکل) مخلوق دی او د قرآن کريم لپاره زموږ قرائت مخلوق دی او قرآن کريم غير مخلوق دی او کوم چي الله تعالی د موسیٰ عليه السلام او نورو انبياؤ عليهم السلام څخه همدا راز له فرعون او ابليس څخه د حکايت په ډول کومه يادونه کړې ده دا ټوله له دوی څخه د اخبار په ډول د الله تعالی کلام دی او د الله تعالی کلام غير مخلوق دی او د موسیٰ عليه السلام او نورو مخلوقاتو کلام مخلوق دی قرآن کريم چي د الله تعالی کلام دی قديم دی خو د مخلوقاتو کلام قديم نه بلکي د دوی په شان حادث دی او موسیٰ عليه السلام د الله تعالی کلام اورېدلی دی لکه څنګه چي الله تعالی فرمايلي دي (او کلام کړی دی الله تعالی د موسیٰ عليه السلام سره په کلام کولو) او يقيناً الله تعالی په ازل کي متکلم ؤ په داسي حال کي چي د موسیٰ عليه السلام سره يې خبري نه وې کړي او يقيناً الله تعالی په ازل کي خالق ؤ په داسي حال کي چي مخلوق يې نه وو پيدا کړی او کله چي الله تعالی د موسیٰ عليه السلام سره خبري کولې نو يې په هغه کلام سره خبري ورسره وکړې چي هغه په ازل کي د ده صفت دی.

[۱] شرح الفقه الاكبر (۴۷ مخ).

الله تعالی ته د مخلوق یو صفت ثابتول هم کفر دی

۳۴:- وَمَنْ وَصَفَ اللهَ تَعَالٰى بِمَعْنًى مِنْ مَعَانِي الْبَشَرِ فَقَدْ كَفَرَ فَمَنْ أَبْصَرَ هَذَا اعْتَبَرَ وَعَنْ مِثْلِ قَوْلِ الْكُفَّارِ انْزَجَرَ وَعَلِمَ أَنَّ اللهَ تَعَالٰى بِصِفَاتِهِ لَيْسَ كَالْبَشَرِ.

ژباړه: کوم کس چې د بشر له صفاتو څخه یو صفت الله تعالی ته ثابت کړي نو یقینا کافر کېږي او کوم کس چې د دغې غلطۍ درک وکړي نو عبرت موندلای سي او د کافرانو له دې قول څخه چې د مخلوق صفت الله تعالی ته ثابتوي منعه کوي او پوهېږي چې یقیناً الله تعالی پخپلو صفاتو کې د بشر په شان نه دی.

شرح- له دې عقیدې څخه مطلب دا دی چې د الله تعالی کلام مخلوق بلل په حقیقت کې د مخلوق صفت چې حادث کلام دی الله تعالی ته ثابتول دی چې دا د کفر سبب ګرځي ځکه چې په دې صورت کې الله تعالی له مخلوق سره مشابه بلل دی حال دا چې الله تعالی له تشبیه څخه پاک دی الله تعالی داسي فرمایلي دي:

﴿ وَلَمْ يَكُنْ لَّهٗ كُفُوًا اَحَدٌ ﴾.[الاخلاص: ۴]. ﴿ لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَيْءٌ ۚ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ﴾. [الشورٰی: ۱۱]. تفصیل یې په دوهمه عقیده کې وګورئ، د دې موضوع په اړوند موږ هلته کافي بیان لیکلی دی.

په آخرت کي د جنتیانو لپاره د الله تعالی دیدار حق دی

۳۵:- وَالرُّؤْيَةُ حَقٌّ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ بِغَيْرِ إِحَاطَةٍ وَلَا كَيْفِيَّةٍ كَمَا نَطَقَ بِهِ كِتَابُ رَبِّنَا ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ ۝ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ۝﴾. [القيامة: ۲۲- ۲۳]. وَتَفْسِيْرُهُ عَلٰى مَا أَرَادَهُ اللّٰهُ تَعَالٰى وَعَلِمَهُ وَكُلُّ مَاجَاءَ فِيْ ذَلِكَ مِنَ الْحَدِيْثِ الصَّحِيْحِ عَنْ رَّسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْه وَسَلَّمَ وَعَنْ أَصْحَابِهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ فَهُوَ كَمَا قَالَ وَ مَعْنَاهُ عَلٰى مَاأَرَادَ لَا نَدْخُلُ فِيْ ذٰلِكَ مُتَأَوِّلِيْنَ بِآرَائِنَا وَلَا مُتَوَهِّمِيْنَ بِأَهْوَائِنَا فَإِنَّهُ مَا سَلِمَ فِيْ دِيْنِهِ إِلَّا مَنْ سَلَّمَ لِلّٰهِ تَعَالٰى وَلِرَسُوْلِهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَدَّ عِلْمَ مَا اشْتَبَهَ عَلَيْهِ إِلٰى عَالِمِهِ.

ژباړه: د الله تعالی دیدار د جنتیانو لپاره په جنت کي بېله دې چي د الله تعالی پر ذات اقدس احاطه راسي او بېله داسي کیفیته چي د مخلوقاتو په لیدلو کي لازم دی حق او ثابت دی لکه څرنګه چي زموږ د رب کتاب دلالت ورباندي کوي (الله تعالی داسي فرمایلي دي) (ځیني مخونه [یعني د مؤمنانو] به په دغي ورځي (د قیامت) کي ښایسته تازه روښانه وي خاص ذات د رب خپل ته به کتونکی وي)، د دغه رؤیت حقیقت باید په هغه ډول پرېښودل سي لکه څنګه

چي يې الله تعالٰی اراده کړې او علم ورباندي لري (يعني د حقيقت او کيفيت معلومولو يې بايد کوښښ ونه سي) په دې باره کي چي له نبيﷺ او د ده له صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه هر صحيح حديث راغلی هغه پر هغه ډول دی لکه څنګه چي دوی ويلي او معنا يې هغه ده لکه څنګه چي يې نبيﷺ اراده کړې ده (يعني تأويل يې نه کېږي) موږ پخپله رأيه او قياس سره د تأويل لپاره په هغو آيتونو او حديثونو کي نه داخلېږو کوم چي د الله تعالٰی پر رؤيت دلالت کوي او نه د خپلو خواهشاتو پر بناء له وهم او ګمان څخه کار اخلو (ترڅو د الله تعالٰی رؤيت ته يوه بله طريقه معلومه کړو) دا ځکه چي يو کس پخپل دين کي سالم نه سي پاته کېدای مګر په هغه صورت کي چي د الله تعالٰی او د الله تعالٰی د رسولﷺ قول تسليم کړي او کوم شی چي پر ده پټ سي علم يې د هغه شي عالم ته وسپاري يعني (الله اعلم) و وايي.

شرح– له دې اوږده عبارت څخه درې شيان فهمېږي:

(اول):– په آخرت کي د مؤمنانو لپاره په سترګو سره د الله تعالٰی ليدل حق او ثابت دی.

(**دلائل**) ۱:– هغه آيت دی چي مصنفرحمه الله پخپله ذکر کړی دی په دې آيت کي (ناظرة) په (الی) سره متعدي دی دا يوه اتفاقي خبره ده چي کله (نظر) په (الی) سره متعدي مستعمل سي نو يې معنا په سترګو سره کتل دی[1].

۲:– ﴿ لِلَّذِيۡنَ اَحۡسَنُوا الۡحُسۡنٰى وَزِيَادَةٌ ؕ ﴾.[يونس: ۲۶].

ژباړه: ښته لپاره د هغو کسانو چي نېکي يې کړې وي (ايمان يې راوړی وي) نېکه جزا (جنت) او زيادت.

---

[1] شرح الفقه الاکبر (۱۴۰مخ).

نبي ﷺ پخپله د زیادت تفسیر د الله تعالی ذات ته په کتلو سره کړی دی[1].

۳: - ﴿كَلَّآ إِنَّهُمۡ عَن رَّبِّهِمۡ يَوۡمَئِذٖ لَّمَحۡجُوبُونَ ١٥﴾. [المطففين: ۱۵].

ژباړه: رښتیا ده چي بېشکه دغه کفار به له لقاء د رب خپل څخه په دغي ورځي د قیامت کي هرومرو خامخا په حجاب کي وي (نه به ويني الله ﷻ).

له دې آیت څخه ښکاره معلومېږي چي مؤمنان به د الله تعالی دیدار وکړي که نه نو بیا خو د دوی او کافرانو فرق ونه سو. همدا شان د الله تعالی د دیدار په باره کي له نبي ﷺ څخه ګڼ شمېر حدیثونه راغلي دي چي یو یې د حضرت ابوهریرة رضي الله عنه روایت دی:

(أَنَّ النَّاسَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ هَلْ نَرَى رَبَّنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ تُضَارُّونَ فِي رُؤْيَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ قَالُوا لَا يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ فَهَلْ تُضَارُّونَ فِي الشَّمْسِ لَيْسَ دُونَهَا سَحَابٌ قَالُوا لَا يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ فَإِنَّكُمْ تَرَوْنَهُ كَذَالِكَ)[2]. وقد رواه احدو عشرون من اكابر الصحابة[3] رضي الله عنهم.

ژباړه: خلکو نبي ﷺ ته وویل آیا مونږ به د قیامت په ورځ خپل رب ﷻ و وینو نبي ﷺ یې په جواب کي وفرمایل آیا تاسو د څوارلسم شپې د سپوږمۍ په لیدلو کي څه زحمت محسوسوئ دوی و ویل نه (یا رسول الله) نبي ﷺ ورته وفرمایل کله چي د لمر مخ ته وریځ نه وي آیا په لیدلو کي یې څه زحمت محسوسوئ دوی و ویل نه نبي ﷺ ورته وفرمایل نو تاسو به الله تعالی همدغسي و وینئ.

دا خبره یاد وساتئ چي په ذکر سوي حدیث کي د الله تعالی د رؤیت (لیدلو)

[1] رواه مسلم (۱۸۱). من حديث صهيب رضي الله عنه.
[2] رواه البخاري (۷۴۳۷) و مسلم (۱۸۲) وغيرهما.
[3] شرح الفقه الاكبر (۱۳۷ مخ) و شرح العقائد (۵۸ مخ).

تشبيه د لمر او سپوږمۍ د رؤيت (ليدلو) سره راغلې ده نه د الله تعالى تشبيه د لمر او سپوږمۍ سره، همدا شان په آخرت کې د الله تعالى ديدار د امت په اجماع سره ثابت دی[۱].

(دوهم):- الله تعالى په آخرت کې بېله شکه ليدل کېږي خو بېله مکانه او بېله جهته او بېله مقابلې او بېله اتصاله د سترګو د شعاعو همدغه د اهل سنت و الجماعت عقيده ده ځکه چې دا ټوله شيان د اجسامو په رؤيت کې وي الله تعالى خو جسم نه دی نو لکه څنګه چې د الله تعالى ذات په نص د قرآن بې مثله او بې مثاله دی همدغسي د هغه ليدنه به هم بې مثاله وي يعني د الله تعالى رؤيت به د عادت په خلاف وي.

امام المسلمين ابو حنيفه رحمه الله د دې مسئلې په اړوند داسي فرمايلي دي:

(ولقاء الله تعالى لأهل الجنة بلاكيف ولاتشبيه ولاجهة حق).

ژباړه: له جنتيانو سره د الله تعالى لقاء بېله کيفيته او بېله تشبيه او بېله جهته حق ده[۲].

د العقيدة الطحاوية شارح على بن على بن محمد بن ابى العز پخپل کتاب (شرح العقيدة الطحاوية) (۱۵۹) مخ کې په دې مسئله کې الله تعالى ته د علوي په جهت قائل دی خو په دې خبره کې دی خطا دی ځکه چې دا د اهل سنت والجماعت د مذهب په خلاف ده[۳].

د دغه شارح په شرح کې نوري هم داسي خبري ډېري سته چې د اهل سنت والجماعت د مذهب په خلاف دي دغه کس يو بل کتاب (التنبيه على مشكلات

---

[۱] شرح العقائد (۵۸) مخ.
[۲] شرح الفقه الاكبر (۱۳۸ مخ).
[۳] شرح الفقه الاكبر (۱۴۱) مخ.

الهداية) هم ليکلی دی په دغه کتاب کي يې هم د تعصب او تشدد پر بناء د حنفي مذهب پر يو لوی او معتمد کتاب (هدايه) باندي بې ځايه او بې تحقيقه اعتراضونه کړي دي د ده له نوم سره که څه هم حنفي ليکل سوی دی خو دی په اصل کي حنفي نه بلکي په بعضي خبرو کي د خپلو نفسي خواهشاتو تابع دی نو کوم کس چي وچ او لانده نه سي سره جلا کولای هغه بايد د دغه کس د کتابونو له مطالعې څخه جداً پرهېز وکړي.

(دريم): – په آخرت کي د الله تعالیٰ پر ليدلو ايمان ضروري دی خو له کيفيت څخه يې بايد سوال ونه سي ځکه چي کيفيت يې له متشابهاتو څخه دی موږ ته نه دی معلوم د متشابهاتو په باره کي د ايمان سلامتي همدغه ده چي اجمالي مدلول يې تسليم کړل سي د قياس او وهم پر بناء يې تأويل ونه سي.

د الله تعالیٰ د ديدار مسئله د معتزله ډلي په آند

معتزله ډله د داسي ښکاره دلائلو سره سره چي دمخه يې ذکر وسو د الله تعالیٰ له ديدار څخه انکار کوي دا يو شيطاني حرکت دی شيطان دوی له برابري لاري څخه اړولي دي نو د دوی د دغه انکار نتيجه به دا وي چي په آخرت کي به د الله تعالیٰ له ديدار څخه بې برخي وي.

په دې خبره کي د دوی استدلال له دې آيت څخه دی ﴿لَا تُدۡرِكُهُ الۡاَبۡصَارُ﴾.[الانعام: ۱۰۳]. د دې آيت تفسير دوی داسي کوي سترګي الله تعالیٰ نه سي ليدلای. خو اهل حق د دوی په جواب کي داسي وايي چي د (ادراک) معنا په لغت کي په ليدلو سره نه ده بلکي د يو شي په احاطه کولو او د يو شي پای او نهايت ته د رسېدلو ده د مثال په ډول (ادرک الصبی) کوچنی بلوغ ته ورسېدی،

(ادرک الثمر) مېوه پخه سوه.

الله تعالی فرمايلي دي:

﴿فَلَمَّا تَرَآءَ الْجَمْعٰنِ قَالَ اَصْحٰبُ مُوْسٰى اِنَّا لَمُدْرَكُوْنَ ()﴾.[الشعراء: ۶۱].

ژباړه: پس کله چي سره وليدل دغو دواړو لښکرو يو له بله سره نو و ويل ملګرو د موسٰیؑ چي بېشکه موږ خامخا نيولي شوي يو (له جانبه د قبطيانو.)

نو د دغه تحقيق پر بناء د ذکر سوي آيت معنا داسي کېږي. نه شي موندلای او احاطه نه شي کولای پر الله ﷻ ستر ګي.

عامو مفسرينو يې همدغسي تفسير کړی دی او س نو دغه آيت د الله تعالٰی د ديدار پر اثبات دلالت کوي نه پر نفي نو کوم آيت چي دوی له هغه څخه استدلال کړی هغه پر دوی باندي حجت دی. د دوی د دغي شبهي نور جوابونه هم سته[1].

د کلام خلاصه: د معتزله ډلي دا خبره چي په آخرت کي الله تعالٰی نه ليدل کېږي د کتاب او سنت او اجماع په خلاف ده په دې کي له دوی سره هيڅ دليل نسته صرف د شيطان په تحريک په شبهاتو پسي روان دي. (اعاذنالله من سوء اعتقادهم).

---

[1] وګورئ شرح العقائد (۵۹) مخ.

کوم شی چي د پېژندلو څخه يې منع راغلې وي د هغه فلټنه ګمراهي ده

۳۶:- وَلَا تَثْبُتُ قَدَمُ الْإِسْلَامِ إِلَّا عَلٰى ظَهْرِ التَّسْلِيْمِ وَالْإِسْتِسْلَامِ فَمَنْ رَامَ عِلْمَ مَا حُظِرَ عَنْهُ عِلْمُهُ وَلَمْ يَقْنَعْ بِالتَّسْلِيْمِ فَهْمُهُ حَجَبَهُ مَرَامُهُ عَنْ خَالِصِ التَّوْحِيْدِ وَصَافِي الْمَعْرِفَةِ وَصَحِيْحِ الْإِيْمَانِ فَيَتَذَبْذَبُ بَيْنَ الْكُفْرِ وَالْإِيْمَانِ وَالتَّكْذِيْبِ وَالتَّصْدِيْقِ وَالْإِقْرَارِ وَالْإِنْكَارِ مُوَسْوِسًا تَائِهًا. زَائِغًا شَاكًّا لَا مُؤْمِنًا مُصَدِّقًا وَلَا جَاحِدًا مُكَذِّبًا.

ژباړه: د اسلام قدم نه ټينګېږي مګر پر شا د قبول او انقياد د هغو نصوصو چي له شارع څخه رانقل سوي دي نو کوم کس چي د يو داسي شي د پېژندلو قصد وکړي چي د هغه علم له ده څخه منع سوی وي او د ده فهم د هغه په قبول قناعت ونه کړي (بلکي د تأويل قصد يې وکړي) نو دغه د ده غلط مرام به دی له خالص توحيد او صاف معرفت او صحيح ايمان څخه منع کړي نور به نو دی د کفر او ايمان د تکذيب او تصديق د اقرار او انکار په منځ کي حيران پاته سي په داسي حال کي چي په وسوسه حيرت کوړوالی او شک به مبتلا وي چي نه به يو تصديق کوونکی مؤمن وي او نه به يو تکذيب کونکی منکر وي (بلکي د منافقينو په فهرست کي به قرار لري).

شرح- مطلب دا دی چي د الله تعالی او د الله تعالی د رسولﷺ قول منل د اسلام اساس او بنیاد دی او کوم نصوص چي نبيﷺ او د ده اصحابو يې تأويل نه وي کړی لکه د الله تعالی د رؤيت مسئله د دغسي نصوصو تأويل په قیاس او ګمان سره باید ونه سي ځکه چي د دغسي متشابهاتو تأويل د ګمراهي شک او تردد سبب ګرځي نو د ایمان سلامتي په دې کي ده چي دغسي نصوص په هغه طور چي نقل يې راغلی دی تسلیم کړل سي په قیاس او ګمان يې د تأويل هڅه ونه سي.

(**دلائل**) ١:- ﴿ فَاَمَّا الَّذِيۡنَ فِىۡ قُلُوۡبِهِمۡ زَيۡغٌ فَيَتَّبِعُوۡنَ مَا تَشَابَهَ مِنۡهُ ابۡتِغَآءَ الۡفِتۡنَةِ وَابۡتِغَآءَ تَاۡوِيۡلِهٖ ۚ ﴾.[آل عمران: ٧].

ژباړه: نو هر څه هغه کسان چي په زړونو د دوی کي کوږوالی دی پس پیروي کوي دوی د هغو کلماتو چي متشابه وي له دې قرآنه له پاره د طلب د فتنې او ګمراهي او دپاره د طلب د معنا د هغو.

٢:- ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنۡ يُّجَادِلُ فِى اللّٰهِ بِغَيۡرِ عِلۡمٍ وَّيَتَّبِعُ كُلَّ شَيۡطٰنٍ مَّرِيۡدٍۙ ﴾.[الحج: ٣].

ژباړه: او ځيني له خلکو څخه هغه دي چي جګړه کوي په حق او خبرو د الله ﷻ کي بې له پوهي او متابعت کوي د هر شیطان سرکښ.

٣:- ﴿ وَلَا تَقۡفُ مَا لَيۡسَ لَكَ بِهٖ عِلۡمٌ ؕ ﴾.[الاسراء: ٣٦].

ژباړه: او مه کوه پیروي (تعقیب) د هغه کار چي نه وي تاته په هغه علم (قول وي که فعل).

الله تعالی شیطان ته د انسان په زړه کي د وسوسې اچولو قدرت ورکړی دی

ښکاره خبره ده چي هر فساد عقیدوي وي که عملي د شیطان له وسوسې څخه دی حتی په اسلام کي چي کومي ګمراه ډلي پیدا سوي یا پیدا کېږي لکه: معتزله، مشبهه، خوارج، جبریه، وهابیه، سلفیه، برېلویه او داسي نوري ډلي د دې ټولو منشأ د شیطان وسوسه ده معتزله ډله چي د الله تعالی له دیدار څخه انکار کوي او د ښکاره نصوصو تاویل کوي دا هم د شیطان له وسوسې څخه دی کوم غلط فکرونه او شبهات چي د یو کس ذهن ته راځي دا هم ټوله د شیطان د وسوسې څخه دی لکه څنګه چي امام طحاوي رحمه الله په دې عبارت (مُوَسْوِسًا تَائِهًا) سره اشاره ورته کړې ده نو شیطان پټ دښمن دی الله تعالی د انسان په زړه کي د وسوسې اچولو قدرت ورکړی دی حتّی کېدای سي چي د شیطان وسوسه یو مسلمان کفر ته ورسوي نو دا یوه خطرناکه مریضي ده عاجل علاج ته ضرورت لري.

د شیطاني وسوسې علاج

نبي ﷺ خپل امت ته ټوله هغه شیان ښودلي دي چي جنت ته یې نژدې کوي او له دوزخ څخه یې لیري کوي هر هغه شی چي خلګ په دین کي احتیاج ورته لري هغه یې بیان کړی دی نبي ﷺ د شیطاني وسوسې د علاج لپاره داسي فرمایلي دي:

(۱) (يَأْتِي الشَّيْطَانُ أَحَدَكُمْ فَيَقُوْلُ مَنْ خَلَقَ كَذَا مَنْ خَلَقَ كَذَا حَتّٰى يَقُوْلَ مَنْ خَلَقَ رَبَّكَ

فَإِذَا بَلَغَهُ فَلْيَسْتَعِذْ بِاللهِ وَلْيَنْتَهِ)[1].

ژباړه: شیطان په تاسي کي یو کس ته راځي داسي ورته وايي فلاني شی چا پیدا کړی فلانی شی چا پیدا کړی (په دې صورت کي به د شیطان په جواب کي ضرور دا وايي چي الله تعالٰی پیدا کړی)، ترڅو خبره دې ځای ته رسېږي چي شیطان داسي ورته وايي ستا رب چا پیدا کړی دی نو کله چي شیطان دې قول ته ورسېږي نو دغه کس دی د شیطان له شره په الله ﷻ سره پناه وغواړي یعني (اعوذبالله من الشيطان الرجيم) دي و وايي او دغه وسوسه او له شیطان سره خبري کول دي پرېږدي.

په یوه روایت کي بیا داسي راغلي دي: (فَلْيَقُلْ آمَنْتُ بِاللهِ وَرُسُلِهِ).

یعني په ذکر سوي حالت کي دي (آمنت بالله ورسله) و وايي.

(۲) (وَعَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ رضي الله عنه قَالَ قُلْتُ يَا رَسُوْلَ اللهِ إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ حَالَ بَيْنِيْ وَبَيْنَ صَلَاتِيْ وَبَيْنَ قِرَاءَتِيْ يُلَبِّسُهَا عَلَيَّ فَقَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاكَ شَيْطَانٌ يُقَالُ لَهُ خِنْزَبٌ فَإِذَا أَحْسَسْتَهُ فَتَعَوَّذْ بِاللهِ مِنْهُ وَاتْفُلْ عَلٰى يَسَارِكَ ثَلَاثاً فَفَعَلْتُ ذٰلِكَ فَأَذْهَبَهُ اللهُ عَنِّي)[2].

ژباړه: عثمان بن ابي العاص رضي الله عنه ویلي ما نبي ﷺ ته و ویل یا رسول الله یقیناً شیطان زما او زما د لمانځه او قرائت په منځ کي مانع ګرځي لمونځ را باندي ګډوډ کوي په لمانځه او قرائت کي شکونه راته پیدا کوي نو نبي ﷺ وفرمایل دغه شیطان دی خِنزب ورته ویل کېږي کله چي په دغه شیطان خبر سي نو یې د

[1] رواه البخاري (۳۲۷۶) و مسلم (۱۳۴). من حديث ابي هريرة رضي الله عنه.
[2] رواه مسلم، مشكوة اول جلد (۱۹) مخ.

شره په الله تعالیٰ سره پناه وغواړه (یعني اعوذبالله و وایه) او پر خپل چپه طرف درې واره تف کړه عثمان بن ابي العاص ﷛ ویلي ما دغه کار وکړی نو الله تعالیٰ دغه وسواس ځما څخه لیرې کړی.

د وسوسې معنا او مرتبې

وسوسه په لغت کې کرار آواز ته ویل کېږي او په اصطلاح کې هغه شی دی چې شیطان یې د یو کس په زړه کې وراچوي دغه شی چې شیطان یې د انسان زړه ته وراچوي څلور مرتبې لري:

اوله مرتبه:- د خاطر او حدیث النفس ده؛ د دې مثال د هغه کس وسوسه ده چې په لاره کې خپلې شاته یې د یوې ښځې صورت ذهن ته راسي که چیرې دی ورته وګوري نو به یې و ویني.

دوهمه مرتبه:- د میل الطبع ده؛ د دې مثال دغې ښځې ته د کتلو میل دی.

دریمه مرتبه:- د اعتقاد ده؛ د دې مثال دا حکم کول چې دی به هغې ښځې ته ګوري چې صورت یې د ده ذهن ته راغلی دی.

څلورمه مرتبه:- د عزم بالقلب ده؛ د دې مثال دغې ښځې ته پر کتلو ټینګ عزم کول دی.

دا صرف مثالونه دي نور منکرات هم دغسې دي.

د اولې مرتبې او دوهمې مرتبې په وسوسه کې مؤاخذه نسته ځکه چې دا په اختیار نه دی همدغه دوې مرتبې د نبي ﷺ په دغه قول سره (إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي مَاوَسْوَسَتْ بِهِ صُدُوْرُهَا) مراد دی او دریمه مرتبه کچیرې اختیاري وي مؤاخذه سته او که چیرې غیر اختیاري وي بیا مؤاخذه نسته او څلورمه مرتبه

چي هغه د عزم بالقلب مرتبه ده په هغه کي مؤاخذه سته خو که يې چيري دا قصد او عزم د الله تعالی څخه د ويري په خاطر پرېښووی بيا دا کار د ده لپاره نېکي ګرځي او که يې چيري د يو مانع په وجه پرېښووی يا په دې خاطر ځني پاته سو چي هغه کار ته يې لاس نه رسېدی بيا دغه عزم د ده په باره کي ګناه ليکل کېږي قاضي عياض رحمه الله ويلي دي عام فقهاء او محدثين په دې نظر دي چي کوم کس پر ګناه ټينګ عزم او قصد وکړي مؤاخذه سته ځکه چي په دې باره کي آيتونه او حديثونه ډېر دي چي د زړه پر عزم مؤاخذه سته خو دلته تاسي يوازي دغه يو آيت وګورئ:

﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ ﴾.[الحجرات: ۱۲].

ژباړه: ای هغو کسانو! چي ايمان يې راوړی دی ځان وساتئ ډېر له بدګمانيو بېشکه ځيني بدګمانونه ګناه ده.

ښکاره خبره ده چي بدګماني د زړه عمل دی خو په آيت کي ګناه بلل سوې ده[1].

د معتزله ډلي په شان د الله تعالی د رؤيت (ليدلو) تأويل نه کوو

۳۷: - وَلَايَصِحُّ الْإِيمَانُ بِالرُّؤْيَةِ لِأَهْلِ دَارِ السَّلَامِ لِمَنْ اِعْتَبَرَهَا مِنْهُمْ بِوَهْمٍ اَوْ تَأَوَّلَهَا بِفَهْمٍ اِذْكَانَ تَأْوِيلُ الرُّؤْيَةِ وَتَأْوِيلُ كُلِّ مَعْنًى يُضَافُ إِلَى الرُّبُوبِيَّةِ بِتَرْكِ التَّأْوِيلِ وَلُزُوْمِ التَّسْلِيمِ وَعَلَيْهِ دِيْنُ

[1] خلاصة المرقاة، اول جلد (۱۳۴مخ).

الْمُرْسَلِينَ وَشَرَائِعُ النَّبِيِّينَ وَمَنْ لَّمْ يَتَوَقَّ النَّفْيَ وَالتَّشْبِيْهَ زَلَّ وَلَمْ يُصِبِ التَّنْزِيْهَ فَإِنَّ رَبَّنَا جَلَّ وَعَلَا مَوْصُوْفٌ بِصِفَاتِ الْوَحْدَانِيَّةِ مَنْعُوْتٌ بِنُعُوْتِ الْفَرْدَانِيَّةِ لَيْسَ فِي مَعْنَاهُ اَحَدٌ مِنَ الْبَرِيَّةِ.

ژباړه: د جنتيانو لپاره د الله تعالی پر ليدلو د هغه چا ايمان نه صحيح کېږي چي صرف د وهم او ګمان په مرتبه کي يې قبلوي (يعني يقين نه ورباندي لري) يا د الله تعالی د رؤيت تأويل د خپل فهم مطابق کوي (بله معنا ځني اخلي لکه څنګه چي معتزله له رؤيت څخه علم اخلي) ځکه چي د رؤيت تفسير همدا شان هر هغه وصف چي الله تعالی ته يې نسبت کېږي تفسير يې همدغه دی چي تفسير يې ونه سي او په هغه طور چي نقل يې راغلی دی لزوما تسليم کړل سي همدغه د رسولانو عليهم السلام دين او د انبياؤ عليهم السلام شريعت دی او هغه څوک چي د نفي يعني د الله تعالی د صفاتو له انکار څخه او د تشبيه يعني الله تعالی ته د مخلوق د صفاتو له ثابتولو څخه پرهېز ونه کړي نو به يې پښه د برابري لاري څخه خطا سي او د تنزيه (يعني الله تعالی له ټولو نقصانونو څخه پاک بلل) عقيدې ته به ونه رسېږي ځکه چي زموږ رب جل و علا د يو والي په صفاتو موصوف دی او د فردانيت په صفاتو موصوف دی په مخلوق کي هيڅوک د الله تعالی صفت نه لري.

شرح- مطلب دا دی چي په قياس او ګمان سره د الله تعالی د رؤيت تأويل لکه څنګه چي يې معتزله کوي همدا شان د نورو متشابه صفتونو تأويل د نفسي خواهشاتو پر بنا د مسلمان کار نه دی بلکي د مسلمان دين د دغسي صفاتو په باره کي دا دی چي په هغه ډول قبول کړل سي لکه څنګه چي يې نقل

راغلی دی او له خپله ځانه یې تأویل ونه سي، همدغه د امام المسلمین ابو حنیفةرحمه الله مسلک دی[1].

د دې عقیدې دلائل همهغه د (۳۶) عقیدې دلائل دي.

امام طحاوي رحمه الله په دې عبارت سره (ومن لم یتوق النفی والتشبیه آه) پر معتزله او مشبهه ډلي رد کړی دی معتزله د الله تعالی څخه هغه صفات نفي کوي کوم چي الله تعالی پخپله خپل ذات په موصوف کړی دی او مشبهه بیا د الله تعالی صفات د مخلوق د صفاتو په شان بولي دا دواړي باطلي او ګمراه ډلي دي تفصیل یې په دوهمه عقیده کي وګورئ.

الله تعالی په تنزیهي او جلالي صفتونو سره موصوف دی

۳۸: – وَتَعَالٰى اللهُ عَنِ الْحُدُوْدِ وَالْغَايَاتِ وَالْأَرْكَانِ وَالْأَعْضَاءِ وَالْأَدَوَاتِ لَا تَحْوِيْهِ الْجِهَاتُ السِّتُّ كَسَائِرِ الْمُبْتَدَعَاتِ.

ژباړه: الله تعالی د حدودو او نهایاتو او اطرافو او اندامونو څخه پاک دی شپږ جهتونه (لوړ، کښته، رسته، چپه، مخ، شا) لکه څنګه چي مخلوقات احتیاج ورته لري پر الله تعالی احاطه نه لري.

شرح– الله تعالی له ذکر سوو شیانو همدا شان له مکان او صورت او زمان څخه پاک دی او نه الله تعالی جسم او نه عرض دی ځکه چي دا ټوله د مخلوق لوازمات او علامات دي او الله تعالی د مخلوق له لوازماتو او علاماتو څخه

[1] وګورئ شرح الفقه الاکبر (۶۶) مخ.

پاک دی[۱].

د اهل سنت والجماعت عقیده دا ده چې الله تعالی له مکان جهت او طرف څخه پاک دی ځکه چې کوم شی چې په مکان کې وي نو هغه محدود او مقداري وي په مقدار مسافت او مساحت کې تر مکان کم وي او الله تعالی له مقدار مسافت او مساحت کموالی او زیاتوالی څخه پاک دی او کوم شی چې په یوه طرف او جهت کې وي نو هغه شی په هغه طرف او جهت کې محصور او محدود وي او الله تعالی د دې څخه هم پاک دی چې په یو طرف او هغه جهت کې دی محصور او محدود سي.

مکان، زمان او جهت ټوله د الله تعالی مخلوق دی په ازل کې یوازي الله تعالی وو بل هیڅ شی نه ؤ نه مکان نه زمان نه عرش نه کرسي او نه هم ځمکه او آسمان ؤ دا ټوله الله تعالی پخپل قدرت سره پیدا کړي دي نو الله تعالی د دغو شیانو تر پیدا کېدلو وروسته هم په هغه شان دی چې دمخه وو[۲].

د دې موضوع په اړوند د امام فخرالدین رازي رحمة الله علیه کتاب (اساس التقدیس) ډېر مفید دی د دغه کتاب تر مطالعې وروسته عاقل انسان ته په دغه موضوع کي شبهه نه پاته کېږي. الله تعالی دي موږ او عبدالرحمٰن بن ناصر البراک ته عفوه وکړي ده پخپل کتاب شرح العقیدة الطحاویة (۱۴۱) مخ کي د امام طحاوي رحمة الله علیه ذکر سوي الفاظ د مبتدعینو له الفاظو څخه بللي دي همدا شان شارح ابن ابي العز هم دغه الفاظ ښه نه دي بللي حال دا چې دا د الله تعالی تنزیهي او جلالي صفتونه دي له دغسي آیتونو لکه: ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ﴾.[الشورٰی: ۱۱]. او ﴿وَلَمۡ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدُۢ﴾.[الاخلاص: ۴]. څخه مستنبط

---

[۱] شرح العقائد، (۳۱ مخ).
[۲] عقائد الاسلام (۳۳۳) مخ.

دي او پخپله امام المسلمين ابوحنيفه رحمه الله هم دغسي الفاظ ذکر کړي دي او وروسته يې نورو مشائخو اتباع کړې ده دغه يې عبارت دی:

(وهو شئ لا كالأشياء و معنى الشئ اثباته بلاجسم ولا جوهر ولا عرض ولاحدله ولا ضدله ولاندله ولا مثل له)[1].

ژباړه: الله تعالی موجود دی خو داسي نه لکه نور مخلوق موجودات د دې معنا دا ده چي د الله تعالی ذات بېله جسمه او بېله جوهره او بېله عرضه ثابت دی الله تعالی لره حد او نهايه نسته او نه الله تعالی لره ضد سته او نه الله تعالی لره شريک سته او نه الله تعالی لره مثل سته.

امام طحاوي رحمه الله په دې عقيده سره پر مشبهه او مجسمه ډلي رد کړی دی دغه گمراه ډله د بعضي متشابه نصوصو ظاهر ته په کتلو سره الله تعالی ته جهت او مکان ثابتوي جسم يې بولي عرش د ده لپاره مکان بولي (معاذالله) د دې مسئلې کافي بيان موږ په دوهمه عقيده کي کړی دی هلته يې وګورئ. (وَبِاللّٰهِ التَّوْفِيْقُ وَمِنْهُ الوُصُوْلُ إِلَى التَّحْقِيقِ).

اسراء او معراج حق دی

۳۹ :– وَالْمِعْرَاجُ حَقٌّ وَقَدْ أُسْرِىَ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعُرِجَ بِشَخْصِهِ فِي الْيَقْظَةِ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ إِلَى حَيْثُ شَاءَاللهُ تَعَالٰى مِنَ الْعُلَا وَ اَكْرَمَهُ اللهُ تَعَالٰى بِمَاشَاءَ وَأَوْحَىٰ إِلَيْهِ مَا أَوْحَىٰ ﴿ مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا

[1] شرح الفقه الاكبر (۶۴) مخ.

رَاٰىO ﴾. [النجم: ۱۱]. فَصَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْآخِرَةِ وَالْأُولٰى.

ژباړه: د نبيﷺ معراج حق دی يقيناً په نبيﷺ سره له مکې مکرمې څخه تر بيت المقدس پوري په شپه کي تګ سوی دی او له هغه ځايه څخه پخپل مبارک جسم سره په ويښ والی کي تر آسمانه خېژول سوی دی بيا له هغه ځايه څخه تر هغه ځايه پوري چي الله تعالٰی يې له لوړو مقاماتو څخه اراده کړې خېژول سوی دی او الله تعالٰی يې په هغه څه سره اکرام کړی دی چي اراده يې کړې او د هغه څه وحي يې ورته کړې دي چي د وحي کولو اراده يې کړې (لکه څرنګه چي الله تعالٰی فرمايلي دي (دروغ نه وو شمېرلي زړه د نبيﷺ هغه څه چي ليدلي يې ؤ د قدرت له علامو څخه) نو د الله تعالٰی له لوري دي پر نبيﷺ په آخرت او دنيا کي صلاة او سلام وي.

شرح– معراج په لغت کي د ختلو آلی ته ويل کېږي خو دلته د هغې آلې او وسيلې اثبات مراد نه دي چي د هغې په ذريعه نبيﷺ آسمانونو ته خېژول سوی دی بلکي مراد د نبيﷺ د عروج (خيژولو) اثبات دي د بيت المقدس څخه آسمانونو او نورو هغو لوړو مقاماتو ته چي الله تعالٰی يې اراده کړې د نبيﷺ معراج په مشهور خبر ثابت دی منکر يې مبتدع دی! او په اسراء سره مراد د نبيﷺ تګ دی له مسجد حرام څخه تر بيت المقدس پوري د اسراء ثبوت قطعي دی منکر يې کافر دی الله تعالٰی داسي فرمايلي دي:

﴿ سُبْحٰنَ الَّذِيْٓ اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذِيْ بٰرَكْنَا حَوْلَهٗ ﴾. [الاسراء: ۱].

ژباړه: پاکي د هغه ذات چي بېولی يې ؤ بنده خپل (محمد ﷺ) په يوه برخه د شپې کي له منځه يا له څنګه د مسجد حرام څخه تر مسجد اقصٰی پوري هغه چي

بركت اچولی دی موږ چارچاپېر د هغه.

پردې خبره خو اتفاق دی چي معراج ثابت دی لېکن په کيفيت (څرنګوالي) کي يې اختلاف سته چي آيا معراج په خوب کي ؤ او که يوازي په روح سره ؤ او که په روح او بدن دواړو سره ؤ حق خبره دا ده چي اسراء او معراج دواړه په ويښ والي کي په روح او بدن دواړو سره ؤ لکه څنګه چي مؤلف رحمه الله فرمايلي:

(**دلائل**) ۱:- ﴿سُبۡحَٰنَ ٱلَّذِيٓ أَسۡرَىٰ بِعَبۡدِهِۦ﴾. په دغه آيت کي عبد راغلی دی عبد مجموع روح او بدن ته ويل کېږي لکه څنګه چي د انسان همدغه معنا ده نو له آيت څخه دا ښکاره معلومېږي چي اسراء په مجموع روح او بدن سره وه.

۲:- که چيري معراج په خوب کي يا يوازي په روح سره وای نو کافرانو به انکار نه ځيني کاوه حال دا چي کافرانو له معراج څخه شديد انکار کړی دی په صحيح حديث کي راغلي دي چي کله نبي ﷺ قريشو ته د اسراء او معراج خبر ورکړ نو دوی يې تکذيب وکړ او د بيت المقدس د څو شيانو سوال يې ځني وکړ نبي ﷺ فرمايلي: چي پر ما هغه سي تکليف راغلی چي بل وخت نه وو را باندي راغلی خو الله تعالی بيت المقدس ما ته را پورته کړ ما ورته کتل دوی زما څخه د بيت المقدس په اړوند هيڅ سوال نه دی کړی مګر چي ما دوی ته د هغه خبر ورکړی دی[1]. رضي الله عنه.

نو له معراج څخه د کافرانو انکار د دې خبري ښکاره دليل دی چي معراج او اسراء په ويښ والي کي په روح او بدن دواړو سره وه. ځينو علماؤ ويلي دي چي معراج په خوب کي ؤ لکه څنګه چي له حضرت معاويه رضي الله عنه څخه نقل راغلی دی چي له ده څخه د معراج اړوند سوال وسو نو ده په جواب کي وفرمايل چي دا رؤيا صالحه وه او په آيت کي همداسي راغلي دي:

﴿وَمَا جَعَلۡنَا ٱلرُّءۡيَا ٱلَّتِيٓ أَرَيۡنَٰكَ إِلَّا فِتۡنَةٗ لِّلنَّاسِ﴾. [الاسراء: ٦٠]. په دې آيت کي

[1] رواه مسلم (۱۷۲) من حديث ابي هريرة

هم معراج رؤیا بلل سوی او د رؤیا مشهور استعمال د خوب په لیدلو کي دی.

همدا شان عائشې ﷺ فرمایلي دي: (مَا فَقَدَ جَسَدُ مُحَمَّدٍ ﷺ لَيلَةَ الْمِعْرَاجِ). یعني د معراج په شپه د نبي ﷺ جسد مبارک نه دی مفقود سوی، له دې اثر څخه هم دا معلومېږي چي معراج په خوب کي ؤ.

جواب: د رؤیا مشهور استعمال که څه هم د خوب په لیدلو کي دی لېکن دلته د حضرت معاویه ﷺ په قول کي همدا راز په آیت کي یې معنا د سترګو د لیدلو ده، رئیس المفسرین حضرت عبدالله بن عباس ﷺ یې همدغسي تأویل کړی دی[۱].

نو د همدغه تاویل پر بناء د آیت معنا داسي کېږي. او نه ده ګرځولې موږ ښونه هغه چي ښوولې مو وه تاته د کائناتو په نسبت په سترګو سره په شپه د معراج کي مګر ازموینه دپاره د خلګو د مکې، او د عائشې ﷺ د قول معنا دا ده چي د معراج په شپه د نبي ﷺ مبارک جسد له روح څخه نه دی مفقود سوی بلکي د روح سره یو ځای ؤ؛ یعني معراج روح او جسد دواړو لره ؤ.

او ځیني علماء بیا وایي چي معراج یوازي د نبي ﷺ په روح سره ؤ خو دا قول هم د مخکني قول په شان مستند دلیل نه لري که چیري معراج یوازي په روح سره وای نو کافرانو به انکار نه ځني کولای حال دا چي کافرانو له اسراء او معراج څخه شدید انکار کړی دی او بل دا چي جبریل ﷺ نبي ﷺ ته براق راولي او پر براق یې سپروي او تګ په کوي او بیا نبي ﷺ نورو انبیاؤ ﷺ ته لمونځ ورکوي نو د دې به څه معنا وي[۲].

د کلام خلاصه: اسراء او معراج دواړه د شپې په یوه برخه کي د جبریل علیه السلام

---

[۱] وګورئ صحیح البخاري دوهم جلد (۹۷۸) مخ.

[۲] شرح العقائد (۱۰۴) مخ، و شرح الفقه الاکبر (۱۸۹) مخ، و شرح العقیدة الطحاویة للبراک (۱۴۶) (.

په صحبت حق او ثابت دي او د نبي ﷺ يو ستره معجزه ده په اسراء او معراج کي ډېر عجائب او غرائب دي چي موږ ايمان ورباندي لرو خو کيفيت يې موږ ته نه دی معلوم ځکه چي دا له غيبي امورو څخه دی[1].

آيا نبي ﷺ د معراج په شپه الله تعالی ليدلی دی که نه

يو جماعت صحابه کرام چي په سر کي يې ام المؤمنين عائشه رضي الله عنها ده وايي چي: نبي ﷺ د اسراء په شپه الله تعالی نه دی ليدلی بلکي جبريل عليه السلام يې پخپل اصلي صورت کي د سدرة المنتهى سره ليدلی دی نو دغو صحابه کرامو رضي الله عنهم د (سورة النجم) د اولنيو آيتونو ارتباط تر جبريل عليه السلام پوري ورکړی دی. د بخاري شريف دوهم جلد (۷۲۰) صفحې له څو روايتونو څخه دا ښکاره معلومېږي، او بل جماعت صحابه کرام رضي الله عنهم چي په سر کي يې رئيس المفسرين عبدالله بن عباس رضي الله عنهما دی بيا داسي وايي چي نبي ﷺ د معراج په شپه الله تعالی ليدلی دی خو له حضرت ابن عباس رضي الله عنهما څخه يو روايت داسي دی چي الله تعالی يې پخپلو سترګو ليدلی دی[2].

او بل روايت بيا له حضرت ابن عباس رضي الله عنهما څخه داسي راغلی دی چي الله تعالی يې په زړه سره ليدلی دی[3].

ښکاره خبره ده چي له حضرت ابن عباس رضي الله عنهما څخه د دغه دوهم روايت پر بناء اختلاف بالکل د منځه ځي ځکه چي د ام المؤمنين عائشې رضي الله عنها په قول کي چي د

---

[1] د اسراء او معراج ټوله قصه په تفصيل سره په صحيح البخاري (۳۲۰۷) او صحيح مسلم (۱۶۴) حديث کي وګورئ.

[2] صحيح البخاري (۴۷۱۶).

[3] مسلم (۱۷۶).

رؤيت نفي سوی هغه د سترګو د ليدلو په معنا دی او د حضرت ابن عباس رضي الله عنه په قول کي چي بيا د رؤيت اثبات سوی هغه په زړه سره د ليدلو په معنا دی، لېکن له حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه هغه اول روايت مشهور دی، نو د دغو صحابه کرامو رضي الله عنهم په آند بيا د (سورة النجم) اولني آيتونه تر الله تعالیٰ پوري ارتباط لري، او ځينو علماؤ بيا په دې مسئله کي توقف کړی دی امام قرطبي رحمه الله همدغه قول ته ترجيح ورکړې ده او دا يې د محققينو علماؤ يوه جماعت ته منسوب کړی دی دليل يې هم دا راوړی دی چي په دې مسئله کي قاطع دليل نسته او يوازي ظن بيا په دغسي مسائلو کي کفايت نه کوي[1].

حوض کوثر حق دی ايمان ورباندي لازم دی

۴۰: – وَالْحَوْضُ الَّذِيْ اَكْرَمَهُ اللهُ تَعَالٰى بِهِ غِيَاثًا لِأُمَّتِهِ حَقٌّ.

ژباړه: هغه حوض چي الله تعالیٰ په هغه سره د نبي ﷺ اکرام کړی دی (يعني په قيامت کي به ورکول کېږي) د ده د امت د کومک او مرستي لپاره حق دی.

شرح– حوض کوثر کوم چي به نبي ﷺ ته د محشر په ميدان کي ورکول کېږي حق او ثابت دی او کوم کسان چي د نبي ﷺ اتباع يې کړې وي هغه به دغه حوض ته راځي او اوبه به ځني چيښي لکه څنګه چي يې په احاديثو کي صفت راغلی دی په هغه ډول موږ ايمان ورباندي لرو هيڅ قسم تأويل يې نه کوو کوم حديثونه چي د حوض کوثر په اړوند راغلي دي معنوي تواتر ته رسېږي خو دلته يې تاسو يو څو وګورئ:

[1] اللمعات على هامش الصحيح البخاري المجلد الثاني (۷۲۰) مخ، همدا شان وګورئ مشکوة المصابيح دوهم جلد (۵۰۱) مخ.

۱:– نبي ﷺ انصارو ته فرمايلي: إِنَّكُمْ سَتَلْقَوْنَ بَعْدِي أَثَرَةً فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْنِي عَلَى الْحَوْضِ[۱].

ژباړه: يقينا تاسو به ترما وروسته ژر له اختيارولو سره مخ سئ (يعني نور خلګ به پر تاسو خپل ځانونه مختاره ګرځوي) نو تاسي صبر وکړئ ترڅو زما سره پر حوض ملاقات کوئ.

۲:– إِنِّي فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ مَنْ مَرَّ عَلَيَّ شَرِبَ وَمَنْ شَرِبَ لَمْ يَظْمَأْ أَبَدًا لَيَرِدَنَّ عَلَيَّ أَقْوَامٌ أَعْرِفُهُمْ وَيَعْرِفُونِي ثُمَّ يُحَالُ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَأَقُولُ إِنَّهُمْ مِنِّي فَيُقَالُ إِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ فَأَقُولُ سُحْقًا سُحْقًا لِمَنْ غَيَّرَ بَعْدِي[۲].

ژباړه: يقيناً زه ستاسي لپاره پر حوض فرط يعني دمخه تلونکی يم کوم کس چي زما سره تېرېږي هغه به او به وڅيښي او کوم کس چي دغه او به وڅيښي هغه به د همېشه لپاره تږی نه سي، ضرور به څو داسي قومونه ماته راسي چي زه به يې وپېژنم او دوی به هم ما وپېژني خو وروسته به زما او د دوی په منځ کي مانع واقع سي نو به زه و وايم چي يقيناً دا خلګ خو زما له امت څخه دي په جواب کي به داسي و ويل سي چي ته خو په هغه څه نه يې خبر چي دوی ترتا وروسته نوي پيدا کړي دي نو به زه و وايم ليري والی دی، ليري والی دی هغه چا لره چي ترما وروسته يې دين ته تغير رسولی دی.

۳:– حَوْضِي مَسِيْرَةُ شَهْرٍ مَاؤُهُ أَبْيَضُ مِنَ اللَّبَنِ وَرِيْحُهُ أَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ وَكِيْزَانُهُ كَنُجُوْمِ السَّمَاءِ مَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَا يَظْمَأُ أَبَدًا[۳].

---

[۱] رواه البخاري (۴۳۳۰) و مسلم (۱۰۶۰). من حديث عبد الله بن زيد رضي الله عنه.
[۲] رواه البخاري (۶۵۸۳) و مسلم (۲۲۹۰)، من حديث سهل بن سعد رضي الله عنه وابي سعيد الخدري رضي الله عنه.
[۳] رواه البخاري (۶۵۷۹). من حديث عبد الله بن عمرو رضي الله عنهما.

ژباړه: نبيﷺ فرمايلي - زما حوض د يوې مياشتې مزل دی او به يې تر شيدو سپيني دي او بوی يې تر مشکو ډېر ښه دی او کوزې يې د آسمان د ستورو په شان ډېري دي که چا له دغه حوض څخه اوبه وچيښلې نو همېشه به تږی نه سي.

اما په (إِنَّآ أَعۡطَيۡنَٰكَ ٱلۡكَوۡثَرَ) [الكوثر: ۱] کي چي د کوثر کلمة راغلې ده د دې د معنا په تعين کي امام قرطبي (۱۹) قولونه راوړي دي[1].

خو امام قرطبي په دغو ټولو قولونو کي دوه لاندي قولونه اصح بللي دي:

۱- کوثر په جنت کي يوه وياله ده. ځکه چي نبيﷺ فرمايلي دي:

(رَأَيتُ نَهْراً فِي الْجَنَّةِ حَافَتَاهُ قِبَابُ اللُّؤْلُؤِ قُلْتُ مَاهٰذَا يَا جِبْرِيلُ قَالَ هٰذَا الْكَوْثَرُ الَّذِىْ أَعْطَاكَهُ اللهُ)[2].

يعني - ما د معراج په شپه په جنت کي يوه داسي وياله وليده چي په غاړه باندي يې د ملغلرو خيمې ولاړي وې ما و ويل چي اې جبرائيله! دا څه شی دی ده په جواب کي و ويل چي دا هغه کوثر دی چي الله تعالىٰ تا ته درکړی دی.

۲- کوثر د محشر په ميدان کي د نبيﷺ حوض دی. ځکه چي نبيﷺ فرمايلي دي:

(وَهُوَ حَوْضٌ تَرِدُ عَلَيْهِ أُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ آنِيَتُهُ عَدَدُ النُّجُوْمِ)[3].

يعني - کوثر داسي حوض دی چي زما امت به د قيامت په ورځ د اوبو څښلو لپاره ورباندي توئيږي چي لوښي يې د ستورو د شمېر غوندي دي.

په يوه بل روايت کي بيا راغلي دي چي دغه حوض ته به په دوو ناوو کي د

---

[1] تفسير القرطبي شلم جلد (۲۱۶) مخ.
[2] جامع الترمذی دوهم جلد (۱۷۳) مخ، رقم الحديث (۳۳۵۹).
[3] صحيح مسلم اول جلد (۱۷۲) مخ، رقم الحديث (۴۰۰).

جنت له نهر څخه اوبه راځي[۱].

په دغه روایت سره د کوثر دغه دوې ذکر سوي معناوې سره جمع کېږي. خو له حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه څخه بیا د کوثر په تفسیر کي داسي نقل راغلي دي: (هُوَالْخَيْرُ الَّذِىْ أَعْطَاهُ اللهُ إِيَّاهُ)[۲].

یعني- کوثر هغه ډېر خیر دی کوم چي الله تعالی نبي ﷺ ته ورکړی دی.

د ام المؤمنین عائشې رضي الله عنها څخه هم د بخاري شریف په ذکر سوي صفحه کي دغسي نقل راغلی دی. له خیر کثیر څخه مراد د دنیا او آخرت ټوله خیرونه او نعمتونه دي چي د نبي ﷺ حوض کوثر هم له دغو نعمتونو څخه یو لوی نعمت دی.

امام قرطبي رحمه الله لیکلي دي: چي نبي ﷺ لره دوه حوضه دي یو یې د محشر په میدان کي تر پل صراط دمخه دی او بل په جنت کي دی دغو دواړو ته کوثر ویل کېږي[۳].

د حوض کوثر په اړوند که ډېر معلومات غواړئ نو د امام قرطبي رحمه الله ذکر سوي کتاب ته رجوع وکړئ.

د ګنهګاره مؤمنانو لپاره د نبي ﷺ شفاعت حق دی

۴۱:- وَالشَّفَاعَةُ الَّتِي ادَّخَرَهَا لَهُمْ حَقٌّ كَمَا رُوِىَ فِي الْأَخْبَارِ.

ژباړه: هغه شفاعت چي نبي ﷺ د خپل امت لپاره ذخیره کړی دی حق دی لکه

(۱) صحیح مسلم (۲۳۰۰).
(۲) صحیح البخاري دوهم جلد (۷۴۲) مخ.
(۳) التذکرة للامام القرطبي دوهم جزء (۱۲۲) مخ.

څنګه چي يې په احاديثو کي روايت سوی دی.

شرح– په دې باره کي حديثونه ډېر دي خو دلته تاسو دغه يو صحيح حديث وګورئ. نبيﷺ فرمايلي دي:

(لِكُلِّ نَبِيٍّ دَعْوَةٌ مُسْتَجَابَةٌ فَتَعَجَّلَ كُلُّ نَبِيٍّ دَعْوَتَهُ وَإِنِّي اخْتَبَأْتُ دَعْوَتِي شَفَاعَةً لِأُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَهِيَ نَائِلَةٌ إِنْ شَاءَ اللهُ مَنْ مَاتَ مِنْ أُمَّتِي لَا يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا)[1].

ژباړه: هر نبي لره يوه مقبوله دعاء سته (چي دی به يې په قبول کي متيقن ؤ) خو هر نبي دغه خپله مقبوله دعاء په دنيا کي کړې ده او يقيناً ما خپله دعاء د قيامت په ورځ زما د امت د شفاعت لپاره ذخيره کړې ده نو دغه دعاء ان شاءالله زما په امت کي هر هغه چاته رسېدونکې ده چي په داسي حال کي مړ سوی وي چي د الله تعالی سره يې شی شريک نه وي ګرځولی.

په دې کي شک نسته چي د قيامت په ورځ شفاعت سته مګر دا به د هر چا کار نه وي او نه به د هر چا لپاره وي بلکي خاصو خلګو ته به د شفاعت کولو اجازه ورکوله کېږي او د دوی دغه شفاعت به هم د خاصو خلګو لپاره وي تر ټولو لوی او اول شفاعت به د نبيﷺ له خوا وي.

(**دلائل**) ۱:– الله تعالی فرمايلي دي: ﴿فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشّٰفِعِيْنَ﴾.

[المدثر: ۴۸].

ژباړه: پس فائده به و نه رسوي کافرانو ته شفاعت د شفاعت کونکيو.

د آيت مفهوم دا دی چي مؤمنانو ته به شفاعت فائده ورسوي.

۲:– ﴿مَنْ ذَا الَّذِيْ يَشْفَعُ عِنْدَهٗۤ اِلَّا بِاِذْنِهٖ﴾.[البقرة: ۲۵۵].

ژباړه: څوک به وي هغه چي سپارښت وکړي په نزد د ده (هيڅوک يې نه شي

---

[1] رواه البخاري (۶۳۰۴) و مسلم (۱۹۹). واللفظه له من حديث ابي هريرةﷺ.

کولی) مګر خو کولی يې سي په اذن د ده سره.

۳: – نبيﷺ فرمايلي دي: (وَأَوَّلُ شَافِعٍ وَأَوَّلُ مُشَفَّعٍ)[۱].

يعني – زه اول شفاعت کوونکی او اول هغه څوک يم چي شفاعت يې قبلېږي.

۴: – نبيﷺ فرمايلي دي: (شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي)[۲].

ژباړه: زما له امت څخه د لويو ګناهونو خاوندانو ته زما شفاعت ثابت دی.

د شفاعت په اړوند احاديث د معنا له جهته متواتر دي[۳].

د نبيﷺ تر څنګ د نورو کسانو شفاعت هم ثابت دی په يوه روايت کي راغلي دي چي ملائکه انبياء او مؤمنان به شفاعت وکړي[۴].

په يوه بل روايت کي بيا داسي راغلي دي د قيامت په ورځ به اول انبياء عليهم السلام وروسته علماء او بيا به شهداء شفاعت وکړي رواه ابن ماجه (۴۳۱۳) په يوه روايت کي داسي هم راغلي دي چي د بنده لپاره روژه او قرآن کريم شفاعت کوي روژه به و وايي: اې زما ربه! ماله ده څخه په ورځ کي طعام او شهوتونه منع کړې وه نو ته د ده په باره کي زما شفاعت قبول کړه او قرآن کريم به و وايي: ماله ده څخه په شپه کي خوب منع کړی ؤ نو ته د ده په باره کي زما شفاعت قبول کړه نو به د دوی شفاعت قبول کړل سي[۵].

---

[۱] رواه مسلم وابوداؤد عن ابي هريرة. فيض القدير ۳، ۴۱.

[۲] حديث صحيح بطرقه و شواهده اخرجه ابوداؤد (۴۷۳۹). والترمذی (۲۴۳۵) و احمد/ ۳/ ۲۱۳، والطيالسي (۲۰۲۶) وابو نعيم فی الحلية/ ۷/ ۲۶۱. والطبراني فی الصغير/ ۱/ ۱۶۰، من حديث انس رضي الله عنه وصححه ابن حبان (۲۵۹۶) والحاکم ۱/ ۶۹.

[۳] شرح العقائد (۸۸) مخ، و شرح الفقه الاکبر (۱۵۹).

[۴] رواه البخاري (۷۴۳۹) ومسلم (۱۸۳). من حديث ابي سعيد الخدري رضي الله عنه.

[۵] رواه ابن المبارک فی زوائد الزهد (۳۸۵) والحاکم/ ۲/ ۷۷۳.

د نبي ﷺ د شفاعت ډولونه

نبي ﷺ به د قیامت په ورځ څو ډوله شفاعت کوي خو قاضي عیاض رحمه الله او امام نووي رحمه الله یې پنځه ډولونه ذکر کړي دي:

۱:- اول شفاعت به د قیامت په ورځ د ټوله اهل محشر په حق کي وي دا شفاعت به د دې لپاره وي چي د حشر په میدان کي د راټولو سوو خلکو څخه تکلیفونه لیري سي او له دوی سره ژر حساب او کتاب پیل سي دغه شفاعت ته شفاعت کبري ویل کېږي د دې شفاعت په اړوند حدیثونه ډېر دي چي خلک به د حشر په میدان کي د آدم علیه السلام څخه شفاعت طلب کړي ترڅو له دوی څخه هغه تکلیفونه لیري سي چي د حشر په میدان کي دوی ورسره مخامخ وي او د دوی سره ژر حساب وسي خو آدم علیه السلام به دوی ته عذر و وایي بیا به په هم دغه ډول د نورو اولوالعزمه رسولانو علیهم السلام څخه شفاعت طلب کړي ترڅو چي دا لړۍ به نبي ﷺ ته را ورسېږي[1].

دا شفاعت یوازي تر نبي ﷺ پوري خاص دی بل هیڅوک دا شفاعت نه سي کولای او دا هغه مقام محمود دی چي الله تعالی یې په دې آیت کي د نبي ﷺ سره وعده کړې ده،

﴿عَسَىٰٓ أَن يَبۡعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامٗا مَّحۡمُودٗا﴾. [الاسراء: ۷۹].

ژباړه: ښایي چي وبه دروي تا رب ستا په هغه مقام محمود (ستایلي سوي ځای د شفاعت) کي.

۲:- دوهم شفاعت به د دې لپاره وي چي الله تعالی بېله حسابه ځیني خلک

[1] وګورئ صحیح البخاري (۴۷۱۲) مسلم (۱۹۴).

جنت ته داخل کړي، قاضي عياض رحمه الله او امام رحمه الله نووي ويلي دي چي دغه شفاعت هم يوازي تر نبي ﷺ پوري خاص دی د دغه شفاعت حديث امام مسلم رحمه الله ذکر کړی دی.

۳:- دريم شفاعت به د هغو ګنهکارانو په باره کي وي چي د عذاب فيصله وربانديسوي وي ترڅو الله تعالٰی يې ګناهونه ور معاف کړي او په دې ډول يې جهنم ته له تلو څخه وژغوري، قاضي عياض رحمه الله او ابن سبکي رحمه الله ويلي چي دا شفاعت هم يوازي تر نبي ﷺ پوري خاص دی.

۴:- څلورم شفاعت به له دوزخ څخه د هغو ګنهګارانو د را ايستلو لپاره وي کوم چي تردې له مخه دوزخ ته داخل کړل سوي وي دا شفاعت يوازي تر نبي ﷺ پوري خاص نه دی بلکي نور انبياء عليهم السلام مؤمنان او ملائکي به هم دغه شفاعت کوي لېکن د نبي ﷺ برخه په دغه شفاعت کي ښېله شکه ډېره ده دغه شفاعت هم په آحديثو کي په ښکاره ډول راغلی دی چي نبي ﷺ به څلور واره شفاعت وکړي په هروار کي به خپل رب ته سجده وکړي دعاء به وکړي او شفاعت به وغواړي په جواب کي به داسي ورته و ويل سي: ته سر را پورته کړه او خبري وکړه ستا خبري اورېدل کېږي او سوال وکړه کوم شی چي ته يې غواړې هغه درکول کېږي او شفاعت وکړه شفاعت دي قبلېږي، نبي ﷺ فرمايلي چي زه به شفاعت وکړم نو به ماته په دغو ګنهګارانو کي چي دوزخ ته داخل کړل سوي دي يو حد او مقدار وټاکل سي نو به د دغه حد او مقدار سره سم زه دوی له دوزخ څخه را وباسم[1].

په دې باره کي حديثونه متواتر دي چي دوی به له دوزخ څخه په داسي حال کي را وايستل سي چي د سکرو په شان به ګرځېدلي وي بيا به جنت ته نژدې په

---

[1] صحيح البخاري (۶۵۶۵) و مسلم (۱۹۳).

يوه ويا له کي چي (نَهْرُالْحَيَاةِ) ورته ويل کېږي واچول سي نو به داسي وده وکړي لکه څنګه چي د نباتاتو تخم دانې د سيل په خاوره کي وده کوي[۱].

د دغسي ښکاره دلائلو سره سره معتزله او خوارج دغه شفاعت نه مني.

۵:- پنځم شفاعت به په جنت کي د ځينو مؤمنانو د هغو درجو د لوړولو لپاره وي کومي چي الله تعالی دوی ته ورکړي دي په دې سره به د دوی درجې لوړي سي. له دغه شفاعت او اول قسم شفاعت څخه معتزله ډله هم انکار نه کوي[۲].

لېکن امام قرطبي رحمة الله عليه شپږم قسم شفاعت هم ذکر کړی دی هغه د نبي ﷺ شفاعت دی د خپل اکا ابو طالب په حق کي د عذاب د سپکولو لپاره لکه څنګه چي په يوه حديث کي راغلي دي چي د نبي ﷺ په حضور کي د ده اکا ابوطالب ياد سو نو نبي ﷺ وفرمايل ښايي د قيامت په ورځ ده ته زما شفاعت ګټه وکړي نو به دی په لږ اور کي واچول سي چي صرف تر بجلکو (پړکيو) پوري به يې رسېږي خو له دغه لږ اور څخه به د ده دماغ جوش کوي[۳].

سوال او جواب

سوال:- له مخکنيو دلائلو څخه دا ښکاره معلومېږي چي د ګنهکاره مؤمنانو لپاره شفاعت ثابت دی همدغه د اهل السنة والجماعة مسلک دی لېکن له څو آيتونو څخه بيا په ښکاره ډول دا معلومېږي چي شفاعت نسته په دې باره کي لاندي دوه آيتونه وګورئ:

۱:- ﴿وَاتَّقُوْا يَوْمًا لَّا تَجْزِيْ نَفْسٌ عَنْ نَّفْسٍ شَيْئًا وَّلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَّلَا

---

[۱] صحيح البخاري (۷۴۳۹) ومسلم (۱۸۳).
[۲] شرح العقيدة الطحاوية للميدانی (۷۹) مخ، (التذکرة) للامام القرطبي دوهم جزء (۳۲) مخ.
[۳] مسلم (۲۱۰).

يُؤۡخَذُ مِنۡهَا عَدۡلٌ وَّلَا هُمۡ يُنۡصَرُوۡنَ○ ﴾.[البقرة: ۴۸].

ژباړه: او تاسو د داسي ورځي له عذاب څخه په ايمان سره د خپلو ځانونو ساتنه وکړئ چي په دې کي هيڅ نفس له بل نفس څخه څه شی په غاړه نه سي اخستی او نه ترې د کوم شفاعت کونکی شفاعت منل کېږي او نه ترې فديه اخيستله کېږي او نه به له دوی سره نصرت وکړی سي (په دفع د عذاب کښې).

۲: – ﴿ مَا لِلظّٰلِمِيۡنَ مِنۡ حَمِيۡمٍ وَّلَا شَفِيۡعٍ يُّطَاعُ○ ﴾. [المؤمن: ۱۸].

ژباړه: نه به وي ظالمانو ته (په قيامت کي) هيڅوک دوست او نه کوم شفاعتګر چي خبره يې وملنه سي.

جواب: مونږ وايو چي په اول آيت کي له دوهم نفس څخه بې ايمانه نفس (کافر) مراد دی همدا شان په دوهم آيت کي له ظالمانو څخه کافران مراد دي، نو له دغسي آيتونو څخه مطلب دا دی چي د کافرانو لپاره شفاعت نسته ترڅو دوی د الله تعالی له عذاب څخه خلاص سي[1].

اوس نو په دې تقرير سره هغه دلائل چي د شفاعت د اثبات لپاره راغلي دي او هغه دلائل چي شفاعت نفي کوي سره جمع کېږي ځکه چي شفاعت د مؤمنانو لپاره دی او منع يې د کافرانو په باره کي ده. د دې موضوع په اړوند شرح العقائد (۸۸) مخ هم مطالعه کولای سئ.

[1] وګورئ تفسير القرطبي اول جلد (۳۴۶) مخ، او نور عام تفسيرونه.

میثاق (د عالم الذر عهد) حق دی

۴۲:- وَالْمِيْثَاقُ الَّذِيْ أَخَذَهُ اللهُ تَعَالٰى مِنْ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ ذُرِّيَّتِهِ حَقٌّ.

ژباړه: هغه ټینګ عهد چي الله تعالی د (الست) په ورځ له آدم علیه السلام او د ده له اولاد څخه اخستی دی حق دی.

شرح- له دې عقیدې څخه مطلب هغه قصه ده چي پخوا تېره سوې ده. هغه دا چي الله تعالی د آدم علیه السلام ټوله اولاده آن د قیامت تر ورځي پوري د ده او د ده له اولادې د شاګانو (ملاوو) څخه د سرو میږتنو په ډول را بهر کړه او ټولو ته یې دومره عقلونه ورکړه چي هغوی وربانديي د سوال او جواب صلاحیت پیدا کړ او بیا یې ورته دا سوال راجع کړ چي آیا زه ستاسو رب نه یم؟ ټولو جواب ورکړ چي ولي نه. ته زموږ رب یې او موږ هر یو هم پخپل ځان او هم یو په بل باندي شهادت ورکوو او په همدغي خبري باندي اقرار کوو وروسته یې بیرته په همغو شاګانو کي ور داخل کړل.

(**دلائل**) ۱:- ﴿ وَإِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْۢ بَنِيْٓ اٰدَمَ مِنْ ظُهُوْرِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ ۚ اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۭ قَالُوْا بَلٰى ۚ شَهِدْنَا ۚ ﴾.[الاعراف: ۱۷۲].

ژباړه: او (اې پیغمبره!) هغه وخت هم خلکو ته ور په یاد کړه چي ستا رب د آدم علیه السلام د اولادې د دوی له شاګانو څخه د دوی اولاد واخیست او پخپلو ځانونو باندي یې شاهدان کړه (داسي چي) آیا زه ستاسو رب نه یم (ټولو په یوه خوله) وویل ولي نه ته زموږ رب یې موږ په همدې شاهدي ورکوو.

٢:- نبي فرمايلي دي: (أَنَّ اللهَ يَقُوْلُ لِأَهْوَنِ أَهْلِ النَّارِ عَذَاباً لَوْ أَنَّ لَكَ مَافِي الْأَرْضِ مِنْ شَيْءٍ أَكُنْتَ تَفْتَدِيْ بِهِ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَقَدْ سَأَلْتُكَ مَاهُوَ أَهْوَنُ مِنْ هذَا وَأَنْتَ فِيْ صُلْبِ آدَمَ أَنْ لَا تُشْرِكَ بِيْ فَأَبَيْتَ إِلَّا الشِّرْكَ) [(١)].

ژباړه: الله تعالی به د قيامت په ورځ په دوزخيانو کي هغه کس ته چي عذاب د نورو په نسبت ډېر ورباندي سپک وي داسي و وايي که چيري د ځمکي ټوله موجودات ستا په ملک کي وي آيا ته يې د خپل ځان فداء ګرځوې، دی به په جواب کي و وايي (هو) الله تعالی به ورته و وايي ما له تا څخه تر دغه د يو سپک شي غوښتنه کړې وه په داسي حال کي چي ته د آدم عليه السلام په شا کي وې (يعني د ميثاق په وخت کي) هغه شی دا وو چي ته به ځما سره هيڅ شی شريک نه ګرځوې خو کله چي ما ته دنيا ته راوستې نو تا د شرک څخه ماسېوا له هر شي څخه منع وکړه يعني يوازي شرک دي قبول کړ.

٣:- نور هغه احاديث دي چي په مسند او سنن کي راغلي دي په دغو احاديثو کي داسي راغلي دي چي الله تعالی د آدم عليه السلام شا ور مسح کړه او د ده اولاده يې د سرو ميږتنو په شان را بهر کړه په بعضي احاديثو کي داسي هم راغلي دي چي الله تعالی دوی ته د خبرو کولو قدرت ورکړ او دوی يې پر خپلو ځانونو باندي شاهدان وګرځول الله تعالی داسي ورته وفرمايل آيا زه ستاسو رب نه يم ټولو جواب ورکړ چي ولي نه ته زموږ رب يې [(٢)].

---

(١) اصحيح البخاري (٣٣٣٤) و مسلم (٢٨٠٥).

(٢) / احمد / ١/ ٤٤، وابوداؤد (٤٧٠٣) والترمذی (٣٠٧٥) والنسائی فی الکبری (١١١٩٠) وابن حبان (٦١٦٦) والحاکم١/ ٢٧/ من حديث عمر رضي الله عنه. د لازياتو معلوماتو لپاره وګورئ تفسير ابن کثير/ دريم جلد (٢٢٨) مخ.

د ذکر سوي عهد د اخيستلو ځای

د ذکر سوي عهد د اخستلو په ځای کي مفسرينو کرامو لاندي قولونه ذکر کړي دي:

١:- ذکر سوی عهد په اول آسمان کي اخستل سوی دی کله چي آدم عليه السلام او حواء رضي الله عنها له جنت څخه را کښته کړل سول مګر ځمکي ته لا نه وه را رسول سوي.

٢:- دغه عهد په وادي نعمان کي اخستل سوی دی چي د عرفات د غونډۍ سره نژدې واقعيت لري.

٣:- دغه عهد د هند په ځمکه کي اخستل سوی دی چرته چي آدم عليه السلام اول ځل راکښته سوی وو.

۴:- د عهد اخستلو ځای د طائف او مکې معظمې ترمنځ واقعيت لري.

اول قول د سدي رحمه الله عليه او دوهم او دريم قول د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه او څلورم قول د کلبي رحمه الله عليه دی[1].

سوال او جواب

سوال:- ذکر سوي عهد خو خلګو ته وريه ياد نه دی نو دا به د قيامت په ورځ څرنګه پر کافرانو حجت سي؟

جواب: دغه عهد زموږ څخه الله تعالی د امتحان لپاره هېر کړی دی ځکه چي دنيا د امتحان ځای دی که چيري ذکر سوی عهد زموږ په ياد وای نو به دغه ابتلاء نه وای او نه به موږ د انبياؤ عليهم الصلاة والسلام تذکير ته محتاج وای نو د

---

[1] تفسير القرطبي اووم جزء (٢٧٢) مخ. تفسير البغوی دوهم جلد (٢١٢) مخ.

ذکر سوي عهد هېرېدل د ابتلاء او امتحان لپاره دی ترڅو خلک اول ځل په غيب باندي ايمان راوړي خو دغه عهد موږ ته بيرته پيغمبرانو عليهم السلام را په ياد کړی دی نو ذکر سوی عهد بېله شکه حجت دی[1].

بله خبره دا ده چي دغه عهد ځينو خلکو ته ورپه ياد هم دی لکه چي د ذوالنون رحمة الله عليه څخه يو چا پوښتنه وکړه چي آيا ذکر سوی عهد ستا په ياد دی هغه جواب ورکړ چي (کأنه الآن في اذني).

يعني- لکه چي همدا اوس مي په غوږ کي دی[2].

د الله تعالیٰ علم چي د ده ازلي صفت دی پر هر شي محيط دی

۴۳:- وَقَدْ عَلِمَ اللهُ تَعَالٰى فِيْمَالَمْ يَزَلْ عَدَدَ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ وَعَدَدَ مَنْ يَدْخُلُ النَّارَ جُمْلَةً وَاحِدَةً فَلَا يُزَادُ فِي ذَالِكَ الْعَدَدِ وَلَايَنْقُصُ مِنْهُ وَكَذَالِكَ أَفْعَالُهُمْ فِيْمَا عَلِمَ مِنْهُمْ أَنْ يَفْعَلُوْهُ.

ژباړه: بېله شکه الله تعالیٰ په ازل کي د هغو کسانو په شمېر چي جنت ته به داخلېږي او د هغو کسانو په شمېر چي دوزخ ته به داخلېږي په يوه وار علم درلودی نو نه به په دغه شمېر کي زيادت راسي او نه به له دغه شمېر څخه څه کم سي همدغسي د دوی اعمال هم له هغې جملې څخه دي چي الله تعالیٰ په ازل کي د دوی په اړوند علم درلودی چي دوی به هغه کوي (يعني الله تعالیٰ په ازل کي د دوی په افعالو خبر دی که شر عالمؤ.

---

[1] شرح الفقه الاکبر، (۸۶) مخ.

[2] روح المعاني نهم جلد (۱۰۶) مخ.

شرح- مطلب دا دی چي د الله تعالٰی علم محیط او ازلي دی پر ټولو هغو شیانو چي وروسته پیدا کېږي ازلي علم لري کوم کسان چي جنت ته به داخلېږي او کوم کسان چي دوزخ ته به داخلېږي شمېر يې الله تعالٰی ته په ازل کي معلوم دی په دغه شمېر کي به ځکه زیادت او نقصان نه راځي چي بیا د الله تعالٰی په علم کي تغیر لازمېږي چي دا یو ناشونی کار دی همدا شان الله تعالٰی پر خپلو بندګانو او د دوی پر افعالو ښه دي که بد په ازل کي عالمۀ نوی علم نه دی ورته پیدا سوی.

(**دلائل**) ۱:- ﴿إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾.[الانفال: ۷۵].

ژباړه: بېشکه الله پر هر شي باندي ښه عالم دی.

۲:- ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾.[التوبة: ۲۸].

ژباړه: بېشکه چي الله ﷻ ښه عالم دی (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا (چي هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

دغسي آیتونه په قرآن کریم کي ډېر دي په دغسي آیتونو کي الله تعالٰی خپل ذات په تام (پوره) علم سره موصوف کړی دی د تام علم مقتضٰی دا ده چي الله تعالٰی پر هغو شیانو چي وروسته پیدا کېږي هر اړخیز علم لري نو د هغو کسانو په شمېر چي جنت ته به داخلېږي او د هغو کسانو په شمېر چي دوزخ ته به داخلېږي هم الله تعالی پخپل ازلي علم سره پوره علم لري.

۳:- په یو صحیح حدیث کي راغلي دي چي نبي ﷺ داسي فرمایلي:

(مَا مِنْ نَفْسٍ مَنْفُوسَةٍ إِلَّا كُتِبَ مَكَانُهَا مِنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ)[1].

ژباړه: هیڅ یو مخلوقه نفس نسته مګر چي د هغه ځای له جنت یا دوزخ څخه لا د پخوا څخه لیکل سوی دی. (اَللّٰهُمَّ أَدْخِلْنَا الْجَنَّةَ وَأَعِذْنَا مِنَ النَّارِ).

---

[1] صحیح البخاري (۱۳٦۲) و مسلم (۲٦٤۷). من حدیث علي رضي الله عنه.

د بنده په حق کي خاتمه اعتبار لري

۴۴: - وَكُلٌّ مُّيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ وَالْأَعْمَالُ بِالْخَوَاتِيْمِ وَالسَّعِيْدُ مَنْ سَعِدَ بِقَضَاءِ اللهِ تَعَالٰى وَالشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ بِقَضَاءِ اللهِ تَعَالٰى.

ژباړه: هر کس ته د هغه عمل لپاره آساني ورکول سوې چي دی د هغه عمل لپاره پیدا کړل سوی دی او د اعمالو اعتبار په خاتمه سره دی (یعني که د یو کس خاتمه په ښه عمل سره سي نو دا یې د سعادت علامه ده او که چیري په بد عمل سره سي بیا یې دا د شقاوت علامه ده). نېک بخته کس هغه دی چي د الله تعالی په قضاء او قدر سره نېک بخته سوی وي او بدبخته کس هغه دی چي د الله تعالی په قضاء او قدر سره بدبخته سوی وي.

شرح - په دې عبارت کي درې عقیدې بیان سوي دي:

اوله عقیده: - هر کس ته د هغه عمل لپاره آساني ورکول سوې چي دی د هغه عمل لپاره پیدا کړل سوی دی که چیري یو بنده طاعت وکړي نو دا د الله تعالی په توفیق او تیسیر سره دی او که چیري معصیت وکړي په دې صورت کي بیا د الله تعالی توفیق ورسره نسته، دا چي د معصیت په صورت کي د بنده سره د الله تعالی توفیق نسته بس همدغه د معصیت لپاره تیسیر بلل کېږي په دې عقیده کي دې خبري ته اشاره ده چي د تقدیر په وجه عمل نه پرېښودل کېږي بلکي پر مکلف بنده عمل فرض دی د دې عقیدې دلیل د حضرت علي ﷺ په حدیث کي د نبي ﷺ دا قول دی: (أَمَّا أَهْلُ السَّعَادَةِ فَيُيَسَّرُوْنَ لِعَمَلِ السَّعَادَةِ وَأَمَّا أَهْلُ الشَّقَاوَةِ

فَيُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ الشَّقَاوَةِ ثُمَّ قَرَءَ). ﴿فَأَمَّا مَنۡ أَعۡطَىٰ وَٱتَّقَىٰ﴾[1].

ژباړه: اما کوم چي نېکبخته کسان دي هغوی ته د نېک عمل آساني ورکوله کېږي او کوم چي بدبخته کسان دي هغوی ته بیا د بد عمل آساني ورکوله کېږي بیا نبيﷺ د (سورة الیل) د (۵) آیت څخه تر (۱۰) لایتونه پوري تلاوت کړه چي په هغو کي د تیسیر خبره په ښکاره ډول راغلې ده.

دا حدیث شریف موږ په (۱۹) عقیده کي بشپړ ترجمه کړی دی هلته یې وګورئ.

دوهمه عقیده:- په شریعت کي د اعمالو خاتمه معتبره ده کېدای سي چي یو کس ډېره زمانه مسلمان وي لېکن د عمر په آخر کي کافر سي نو یو انسان باید په خپل عمل مغروره نه سي دا هم کېدای سي چي یو کس ډېره زمانه په کفر او ضلالت کي وي خو وروسته هغه خپل ازلي کتاب ورباندي دمخه سي ایمان راوړي او پر ایمان باندي مړ سي یو مثال یې د فرعون ساحران دي چي ټوله عمر یې په سحر او د فرعون په عبادت کي تېر کړی وو خو کله چي حق ورته روښانه سو نو یې سم دستي ایمان راوړی او پر دغه ایمان کلک ودرېدل او د فرعون د تهدیدونو یې هیڅ فروا ونه کړه لکه څنګه چي دا قصه الله تعالی په سورة الشعراء او سورة (طه) کي ذکر کړې ده.

(**دلائل**) ۱:- نبيﷺ فرمایلي دي: یقیناً ستاسو د یوه د پیدایښت ماده د ده د مور په نس (رحم) کي څلوېښت ورځي د نطفې په صورت جمع کېږي بیا دغه نطفه څلوېښت ورځي کلکي ویني ګرځي بیا څلوېښت ورځي د غوښي ټوټه ګرځي کله چي انساني صورت ور واغوستل سي نو الله تعالی یو ملک د څلورو کلمو د لیکلو لپاره ورته را ولېږي نو یې عمل اجل او رزق ولیکي او دا هم

[1][اللیل:۵]. صحیح البخاري، (۱۳۶۲) و مسلم (۲۶۴۷).

وليكي چي دا كس بدبخته دى يا نېک بخته وروسته په ده كي روح پوه كړل سي زما په هغه ذات قسم دى چي له ده څخه ماسوې بل د عبادت لائق نسته يقيناً په تاسو كي يو كس د جنتيانو عمل كوي تر څو چي د ده او جنت په منځ كي هيڅ مسافه پاته نه سي مګر يو ذراع (ګز) قدر (يعني جنت ته ډېر ور نژدې سي) خو پرده باندي خپل ازلي كتاب دمخه سي نو د دوزخيانو عمل وكړي او په دغه عمل سره دوزخ ته داخل سي او يقيناً په تاسو كي يو كس بيا د دوزخيانو عمل كوي ترڅو چي د ده او دوزخ په منځ كي هيڅ مسافه پاته نه سي مګر يو ذراع قدر (يعني دوزخ ته ډېر ورنژدې سي) خو پرده باندي خپل ازلي كتاب دمخه سي نو د جنتيانو عمل وكړي او په دغه عمل سره جنت ته داخل سي. امام بخاري رحمة الله عليه او امام مسلم رحمة الله عليه دواړو د دغه حديث روايت كړى دى[1].

٢:- نبي ﷺ فرمايلي دي يقيناً يو بنده خامخا د دوزخيانو عمل كوي او حال دا چي دى په واقع كي د ازلي كتاب پر بناء او د آخري عمل په حكم له جنتيانو څخه وي او بل بنده بيا د جنتيانو عمل كوي په داسي حال كي چي دى په واقع كي د ازلي كتاب پر بناء او د آخري عمل په حكم د دوزخيانو څخه وي يقيناً د اعمالو اعتبار په خواتيمو سره دى (يعني پر هر عمل چي خاتمه راغله بس هغه عمل د اعتبار وړ دى). د دې حديث روايت هم امام بخاري رحمة الله عليه او امام مسلم رحمة الله عليه دواړو كړى دى[2].

د دغو حديثونو څخه دا ښكاره معلومېږي چي اصلي اعتبار خاتمې لره دى كه د يو كس خاتمه ښه وه نو دى به هم ښه وي او كه يې خاتمه بده وه نو دى به هم بد وي نو د هر مسلمان لپاره ډېر مهم شى خاتمه ده هر مسلمان بايد له الله تعالى

---

[1] مشكوة اول جلد (٢٠) مخ.
[2] مشكوة اول جلد (٢٠) مخ.

څخه د ښې خاتمې سوال وکړي، د نبيﷺ په دعاء کي داسي راغلي دي: (يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوْبِ ثَبِّتْ قَلْبِيْ عَلٰى دِيْنِكَ)[1].

ژباړه: ای د زړو اړونکې! زما زړه ستا پر دين ثابت او دائم ولره. يعني خاتمه مي ښه وګرځوه.

د نبيﷺ دا دعاء د امت د تعليم لپاره ده، همدا شان نېکانو خلګو هم د الله تعالٰی څخه پر ايمان او اسلام د وفات کېدلو سوال کړی دی چي دا عين د ښې خاتمې سوال دی لکه څنګه چي د فرعون ساحرانو تر توبې ايستلو وروسته ويلي دي:

﴿رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَّتَوَفَّنَا مُسْلِمِيْنَ۝﴾.[الأعراف: ١٢٦].

ژباړه: ای ربه زموږ! راتوی کړه پر موږ صبر او مړه کړه موږ په داسي حال کي چي مسلمانان يو (يعني خاتمه مو په اسلام کړه).

يوسف عليه السلام هم دغه ته ورته سوال کړی دی﴿ تَوَفَّنِيْ مُسْلِمًا وَّاَلْحِقْنِيْ بِالصّٰلِحِيْنَ۝﴾.[يوسف: ١٠١].

ژباړه: وفات کړه ما په دې حال کي چي مسلمان يم او يو ځای مي کړه له صالحانو سره.

دريمه عقيده: - نېک بختي او بدبختي هم د نورو شيانو په شان د الله تعالٰی تر قضاء او قدر لاندي دي. دليل يې همهغه حديث دی چي لږ دمخه تېر سو په هغه حديث کي داسي راغلي دي چي کله د يو ماشوم د مور په رحم کي يو سل او شل ورځي پوره سي نو الله تعالٰی د څلورو کلمو د ليکلو لپاره يو ملک ورته را ولېږي نو دغه ملک د ماشوم عمل، اجل او رزق وليکي او دا هم وليکي چي دغه

---

[1] احمد/٣/١١٢. والبخاری فی الادب المفرد (٦٨٤) والترمذی (٢١٤٠).

ماشوم بدبخته دی یا نېک بخته وروسته په ده کي روح پوه کړل سي[1].

دا خبره یاد وساتئ چي دغه لیکنه د پخواني ازلي تقدیر پر بناء ده او بله خبره دا ده چي نېک بختي او بدبختي لره اسباب سته بېله دغو اسبابو نېک بختي او بدبختي پیدا کېدای نه سي د نېک بختۍ اسباب ایمان، تقویٰ او نېک عمل دي او د بدبختۍ اسباب کفر، عصیان، ظلم دی دا ټوله د الله تعالیٰ په علم قضاء او قدر کي داخل دي نو که یو څوک د الله تعالیٰ په قضاء او قدر کي بدبخته ؤ خامخا به د بدبختۍ اسباب په ده کي موجود وي او که یو کس بیا د الله تعالیٰ په قضاء او قدر کي نېک بخته ؤ نو به خامخا د نېک بختۍ اسباب په ده کي موجود وي.

د قدر مسئله د الله تعالیٰ له اسرارو څخه یو سِر دی

۴۵:- وَأَصْلُ الْقَدَرِ سِرُّاللهِ تَعَالٰى فِيْ خَلْقِهِ لَمْ يَطَّلِعْ عَلٰى ذٰلِكَ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَانَبِيٌّ مُرْسَلٌ وَالتَّعَمُّقُ وَالنَّظَرُ فِيْ ذٰلِكَ ذَرِيْعَةُ الْخُذْلَانِ وَسُلَّمُ الْحِرْمَانِ وَ دَرَجَةُ الطُّغْيَانِ فَالْحَذَرَ كُلَّ الْحَذَرِ مِنْ ذٰلِكَ نَظَرًا وَفِكْرًا وَ وَسْوَسَةً فَإِنَّ اللهَ تَعَالٰى طَوىٰ عِلْمَ الْقَدْرِ عَنْ أَنَامِهِ وَنَهَاهُمْ عَنْ مَرَامِهِ كَمَاقَالَ تَعَالٰى فِي كِتَابِهِ ﴿ **لاَ يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُوْنَ**○﴾. [الانبياء: ٢٣]. فَمَنْ سَأَلَ لِمَ فَعَلَ فَقَدْرَدَّ حُكْمَ كِتَابِ اللهِ

---

[1] مشکوة اول جلد (٢٠) مخ.

وَمَنْ رَدَّ حُكْمَ كِتَابِ اللهِ كَانَ مِنَ الْكَافِرِيْنَ.

ژباړه: د تقدير اساس او حکمت د الله تعالی يو پټ راز دی پخپل مخلوق کي چي هيڅ يو مقرب ملک او نه يو راليږل سوی نبي په هغه خبر دی نو په دې مسئله کي ډېر غور او نظر کول د خذلان (د الله ﷻ د نصرت پاته کېدلو) ذريعه ده او د صحيح ايمان له ثبات څخه د بې برخي کېدلو ځينه ده او د سر کي لپاره درجه (ځينه) ده نو له دغي مسئلې څخه د نظر فکر او وسوسې له جهته بايد پوره پرهېز وکړل سي ځکه چي الله تعالی د تقدير د مسئلې علم له خپل مخلوق څخه پټ کړی دی او دوی يې د دغي مسئلې د علم له طلب څخه منع کړي دي لکه څنګه چي الله تعالی فرمايلي دي: (نه پوښتل کېږي الله له هغو شيانو څخه چي کوي يې او دوی پوښتل کېږي) نو که يو کس د اعتراض په ډول سوال وکړي چي الله تعالی فلانی کار ولي داسي کړی د فلاني شي تقدير يې ولي داسي کړی نو يقيناً دغه کس د الله ﷻ د کتاب حکم چي سوال نه کول دي رد کړی او انکار يې ځيني وکړی او کوم کس چي د الله د کتاب حکم رد کړی هغه د کافرانو له ډلي څخه دی.

شرح- مطلب دا دی چي ټوله شيان د الله تعالی په قضاء او قدر سره دی کوم نظام چي روان دی دا د الله تعالی له ازلي تقدير سره سم روان دی او په دغه قضاء او قدر کي داسي اسرار او حکمتونه سته چي علم يې يوازي تر الله تعالی پوري خاص دی هيڅ يو مخلوق نه سي کولای چي دغو اسرارو او حکمتونو ته ځان ورسوي ځکه چي الله تعالی مخلوق له دغه کار څخه منع کړی دی او دا کار د مخلوق تر علمي معيار لوړ دی د مثال په ډول الله تعالی يو کس غني ګرځوي او بل بيا فقير، يو کس مؤمن ګرځوي بل ګمراه، يو کس طويل ګرځوي بل

قصیر، یو کس ښایسته ګرځوي بل بد رنګه، یو کس عاقل ګرځوي او بل بې عقل، یو کس پوه وي او بل ناپوه اوس نو که یو کس د دغسې خصوصیاتو اسرارو ته متوجه سي څه به لاس ته راوړي هیڅ به لاس ته رانه وړي بلکي پخپل عجز به اقرار وکړي نو انسان باید د هغه شي د معرفت هڅه ونه کړي چي دی یې نه سي پېژندلای او که چیري یو کس دا خبري ټولي شاته وغورځوي د الله تعالی د قضاء او قدر اسرارو ته متوجه سي د اعتراض په ډول داسي سوالونه وکړي چي الله تعالی ولي دا کس مؤمن ګرځولی دی دا یې ولي ګمراه کړی دی فلانی کس یې ولي فقیر ګرځولی دی شیطان یې ولي پیدا کړی دی نو دا کس بېله شکه کافر دی ځکه چي ده د الله تعالی د کتاب حکم (چي سوال نه کول دی) رد کړ هر هغه څوک چي دغسې کار وکړي هغه کافر دی.

د تقدیر په اړوند مفصل بیان موږ په اوومه عقیده کي کړی دی او په خاص طور د دې عقیدې په اړه څه بیان په (۱۹) عقیده کي تېر سوی دی هلته یې مطالعه کړئ خو دلته صرف دغه یو حدیث وګورئ: (عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَبْغَضَ الرِّجَالِ إِلَى اللهِ الْأَلَدُّ الْخَصِمُ)[1].

ژباړه: د عائشې رضي الله عنها په روایت نبي ﷺ فرمایلي دي: یقیناً په خلکو کي الله تعالی ته ډېر مبغوض هغه ډېر جګړه کوونکی او ډېر عداوت کوونکی دی.

د شرعي احکامو اصول دي که فروع منل یې فرض دي

۴۶: — فَهٰذَا جُمْلَةُ مَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ مَنْ هُوَ مُنَوَّرٌ قَلْبُهُ مِنْ أَوْلِيَاءِ اللهِ

[1] صحیح البخاري (۲۴۵۷) و مسلم (۲۶۶۸).

تَعَالٰى وَهِيَ دَرَجَةُ الرَّاسِخِيْنَ فِي الْعِلْمِ لِأَنَّ الْعِلْمَ عِلْمَانِ عِلْمٌ فِي الْخَلْقِ مَوْجُوْدٌ وَ عِلْمٌ فِي الْخَلْقِ مَفْقُوْدٌ فَإِنْكَارُ الْعِلْمِ الْمَوْجُوْدِ كُفْرٌ وَادِّعَاءُ الْعِلْمِ الْمَفْقُوْدِ كُفْرٌ وَلَا يَثْبُتُ الْإِيْمَانُ إِلَّا بِقَبُوْلِ الْعِلْمِ الْمَوْجُوْدِ وَ تَرْكِ طَلَبِ الْعِلْمِ الْمَفْقُوْدِ.

ژباړه: همدغه عقائد چې دمخه يې ذکر وسو د هغه شريعت يوه مجموعه ده چې هر هغه کس چې زړه يې په ايمان سره منور وي او د الله تعالٰی له دوستانو څخه وي ورته محتاج دی (چاره نه ځني لري) همدغه د الله تعالٰی د احکامو منل بېله څه ويلو د هغو کسانو درجه ده چې په علم کې پاخه دي ځکه چې علم پر دوه قسمه دی، يو قسم هغه علم دی چې د هغه فهم د مخلوق تر قدرت لاندي وي او د هغه حقيقت ته رسېدل ممکن وي (لکه د شرعي احکامو علم) او بل قسم هغه علم دی چې د هغه فهم ته مخلوق نه سي رسېدای (لکه د قدر د اسرارو علم او د الله تعالٰی د صفتونو د کيفيت علم او د آخرت د حقائقو علم او د داسي نورو غائبو شيانو علم) نو د اول قسم علم څخه چې علم موجود دی انکار کول کفر دی او د دوهم قسم علم چې علم مفقود دی د علم دعوٰی کول هم کفر دی ايمان صحيح او ثابت نه سي کېدای مګر د موجود علم په قبول او د مفقود علم د طلب په پرېښودلو سره.

شرح– مطلب دا دی چې دغه ذکر سوي عقائد دهغسي شريعت يوه مجموعه ده چې هر مسلمان ورته محتاج دی او قبول يې ضروري دی او د همدغه شريعت قبول د لويو علماؤ وظيفه ده چې دوی پر هغو شيانو تفصيلي ايمان او تفصيلي

علم لري چي پر هغوی تفصيلي ايمان او تفصيلي علم لازم دی او پر هغو شيانو بيا اجمالي ايمان لري او بېله تأويله يې قبلوي چي پر هغوی اجمالي ايمان او بېله تأويله قبول يې لازمي دی لکه څنګه چي الله تعالی فرمايلي:

﴿وَالرّٰسِخُوْنَ فِي الْعِلْمِ يَقُوْلُوْنَ اٰمَنَّا بِهٖ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا﴾.[آل عمران: ۷].

ژباړه: او هغه کسان چي پاخه دي په علم کي وايي دوی چي ايمان راوړی دی موږ په دې (متشابه چي په معنٰی يې نه پوهېږو په مثل د ايمان زموږ په محکم باندي چي دواړه حق دي) دا ټول (محکم او متشابه) له طرفه د رب زموږ دي.

نو د يو کس ايمان پر دغه موقوف دی چي دی به پر ټولو هغو شيانو باور کوي چي الله تعالی خپل نبيﷺ په هغوی سره را لېږلی دی او کوم شيان چي غائب دي او حقيقت ته يې د انسان فهم نه سي رسېدلای پر هغوی باندي په هغه ډول ايمان ضروري دی لکه څنګه چي په نصوصو کي راغلي دي (يعني اجمالي ايمان بس دی) نور به يې د حقيقت معلومولو کوښښ نه کېږي ځکه چي د علم غيب دعوٰی کول کفر دی. الله تعالی فرمايلي:

﴿عٰلِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهٖٓ اَحَدًا ۝ اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَّسُوْلٍ﴾.[الجن: ۲۶، ۲۷].

ژباړه: الله عالم دی پر غائبو اشياؤ باندي نو نه خبروي په غيبو خپلو باندي هيڅوک مګر هغه څوک چي راضي وي تري (او غوره کړې يې وي په اطلاع د غيبياتو) له رسول خپل څخه.

همدا شان الله تعالی فرمايلي: ﴿وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ﴾.[الاسراء: ۳۶].

ژباړه: او مه کوه پيروي (تعقيب) د هغه کار چي نه وي تا ته په هغه علم (قول وي که فعل).

آیا علم غیب له پیغمبرانو علیهم السلام څخه ماسوی بل چاته نه ورکول کېږي؟

که څوک و وایي چي له ذکر سوي آیت څخه ثرګندېږي چي غیبي علوم د الله تعالی له لوري د پیغمبرانو علیهم السلام څخه ماسوی بل چاته نه ورکول کېږي او حال دا چي ځیني اهل الکشف اولیاء الله هم له غیبي علم څخه بې برخي نه دي یعني ځینو اولیاؤ ته د الله تعالی د ارادې سره سم پر ځینو غیبي جزئیاتو علم ورکول کېږي. موږ وایو چي اول خو د اهل الکشف علم یقین ته نه رسېږي په هر وخت کي ورسره دا اشتباه وي چي دا شیطاني نه وي او په آیت شریف کي یقیني علم مطلب دی، او بیا دا وایو چي که بالفرض دوی ته یقیني کشف هم وسي نو هغه به ضرور د نبي کریم ﷺ د متابعت له کبله وي او په کامل اطاعت سره به کشف ته رسېدلی وي چي دې ته وراثي علم وایي[1].

د دې مثال داسي دی لکه چي د سلیمان علیه السلام په متابعت سره د هغه وخت یو سړي ته یو خاص علم ورکړل سوی ؤ لکه چي الله تعالی فرمایلي:

﴿ قَالَ الَّذِیْ عِنْدَهٗ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتٰبِ ﴾.[النمل: ۴۰].

ژباړه: هغه چا و ویل د کوم سره چي د کتاب څخه څه خاص علم موجود ؤ.

کله چي نوموړي سړي ته دغه خاص علم د سلیمان علیه السلام په متابعت سره ورکول سوی ؤ نو سلیمان علیه السلام هم دغه علم د خپل ځان لپاره امتحان بللی لکه چي الله تعالی د ده له خولې څخه فرمایي:

﴿ قَالَ هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّیْ ۖ لِیَبْلُوَنِیْۤ ءَاَشْكُرُ اَمْ اَكْفُرُ ؕ ﴾.[النمل: ۴۰].

[1] روح المعاني څلورم جلد (۱۳۸) مخ.

ژباړه: ده و ويل چي دا زما د رب د فضل يوه ځنډه ده چي ما امتحان کړي چي زه شکر کوم او که ناشکري کوم.

لنډه دا چي د اولياء الله کشفي علم د ثبوت په تقدير سره د پيغمبرانو عليهم السلام د غيبي علم له توابعو څخه ګڼل کېږي او د آيت شريف سره څه منافات نه لري[1].

پر لوح محفوظ او قلم باندي ايمان فرض دی

۴۷:– وَنُؤْمِنُ بِاللَّوْحِ وَالْقَلَمِ وَبِجَمِيعِ مَافِيْهِ قَدْ رُقِمَ فَلَوِاجْتَمَعَ الْخَلْقُ كُلُّهُمْ عَلٰى شَيْءٍ كَتَبَهُ اللهُ تَعَالٰى فِيْهِ اَنَّهُ كَائِنٌ لِيَجْعَلُوْهُ غَيْرَ كَائِنٍ لَمْ يَقْدِرُوْا عَلَيْهِ وَلَوِ اجْتَمَعُوْا كُلُّهُمْ عَلٰى شَيْءٍ لَمْ يَكْتُبْهُ اللهُ تَعَالٰى فِيْهِ لِيَجْعَلُوْهُ كَائِنًا لَمْ يَقْدِرُوْا عَلَيْهِ جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا هُوَكَائِنٌ إِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَمَا اَخْطَأَ الْعَبْدُ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيْبَهُ وَمَا اَصَابَهُ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَهُ.

ژباړه: موږ پر لوح محفوظ او قلم او ټولو هغو شيانو چي په لوح محفوظ کي ليکل سوي دي ايمان او باور لرو (يعني په عالم کي چي کوم شيان پيدا کېږي هغه د هغې ليکني سره موافق دي چي په لوح محفوظ کي سوي ده) نو که چيري ټوله مخلوقات د يو داسي شي پر منع کولو اتفاق وکړي چي الله تعالیٰ يې

[1] د دې موضوع د تفصيل لپاره وګورئ مجموعة رسائل ابن عابدين، الرسالة سل الحسام الهندی دوهم جزء (۳۱۱) مخ الی (۳۱۶).

وجود په لوح محفوظ كي ليكلى وي هيڅكله به پر دغه كار برلاسي نه سي او كه چيري ټوله خلك د يو داسي شي پر پيدا كولو اتفاق وكړي چي الله تعالى يې وجود په لوح محفوظ كي نه وي ليكلى پر دې كار به هم هيڅكله قدرت پيدا نه كړي د تقدير قلم د ټولو هغو شيانو له ليكلو څخه وچ سوى (فارغ سوى) دى چي د قيامت تر ورځي پوري پيدا كيږي هر هغه شى (خير وي كه شر) چي د تقدير په نوشته كي له بنده څخه ګرځول سوې وي (يعني د ده په نوم نوشته سوې نه وي) هيڅكله به دته ونه رسيږي او هر هغه شى چي د تقدير په نوشته كي ده ته رسېدلى وي (يعني د ده په نوم ليكل سوى وي) هيڅكله به له ده څخه خطا نه سي.

شرح- په دې عبارت كي مؤلف رحمه الله څلورو عقيدو ته اشاره كړې ده:

اوله عقيده:- لوح محفوظ او د تقدير قلم دواړه د الله تعالى مخلوق او فى الحاله موجود دي.

(**دلائل**) ۱:- ﴿بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَّجِيْدٌ ۝ فِيْ لَوْحٍ مَّحْفُوْظٍ ۝﴾.[البروج: ۲۱، ۲۲].

ژباړه: بلكي دا قرآن دى شانداره لوى ليكلى سوى دى په لوح محفوظ كي.

۲:- ﴿نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُوْنَ ۝﴾.[القلم: ۱].

ژباړه: قسم دى په قلم او په هغه څه چي دوى يې ليكي.

۳:- نبي ﷺ فرمايلي: (أَوَّلُ مَاخَلَقَ اللهُ الْقَلَمُ قَالَ لَهُ اكْتُبْ قَالَ مَا اَكْتُبُ قَالَ مَا هُوَكَائِنٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ)[1].

ژباړه: كوم شى چي الله تعالى اول پيدا كړى دى هغه قلم دى الله تعالى قلم ته و ويل نوشته وكړه قلم و ويل څه وليكم الله تعالى ورته وفرمايل هغه څه وليكه

[1] احمد/۵/ ۳۱۷، و ابوداؤد (۴۷۰۰) والترمذي (۲۱۵۵).

چي د قیامت تر ورځي پوري پیدا کیږي.

نور نو د لوح محفوظ او قلم پوره کیفیت او په قلم سره د لیکلو کیفیت یوازي الله تعالی ته معلوم دی.

دوهمه عقیده:- ټوله شیان په لوح محفوظ کي لیکل سوي دي.

(دلائل) ۱:- اول دلیل هم هغه د قلم حدیث دی چي دا اوس تیر سو.

۲:- ﴿وَلَا رَطْبٍ وَّلَا يَابِسٍ اِلَّا فِيْ كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ﴾. [الانعام: ۵۹].

ژباړه: او نه دی هیڅ لوند او نه هیڅ وچ مګر (ثابت سوی دی) په کتاب مبین (لوح محفوظ) کي.

دریمه عقیده:- کوم شی چي الله تعالی په لوح محفوظ کي لیکلی دی هیڅوک تغیر نه سي ورکولای که چیري ټوله خلک سره یو موټی سي بیا به هم د هغه شي مخه ونه نیسي چي الله تعالی په لوح محفوظ کي لیکلی وي، او نه به یو داسي شی پیدا کړي چي الله تعالی په لوح محفوظ کي نه وي لیکلی.

(دلیل) د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما په حدیث کي له نبي ﷺ څخه داسي روایت راغلی دی:

(وَاعْلَمْ أَنَّ الْأُمَّةَ لَوِاجْتَمَعَتْ عَلٰى أَنْ يَنْفَعُوْكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَنْفَعُوْكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللهُ لَكَ وَلَوِ اجْتَمَعُوْا عَلٰى أَنْ يَضُرُّوْكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَضُرُّوْكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْكَتَبَهُ اللهُ عَلَيْكَ رُفِعَتِ الْأَقْلَامُ وَجَفَّتِ الصُّحُفُ)[1].

ژباړه: پوه سه که چیري ټوله امت پر دغه اتفاق وکړي چي تاته په یو شي سره فائده ورسوي نو به دوی تاته هیڅ فائده ونه رسوي مګر په هغه شي سره چي الله تعالی ستا لپاره لیکلی دی، او که چیري دوی اتفاق وکړي پر دغه چي دوی تاته

[1] احمد/۱/ ۲۹۳، والترمذي (۲۵۱۶).

په يو شي سره ضرر ورسوي نو به دوی تاته هيڅ ضرر ونه رسوي مگر په هغه شي سره چي الله تعالیٰ پر تا باندي ليکلی دی، قلمونه پورته کړل سوي دي او صحيفې وچي سوي دي (يعني د شيانو د ليکلو کارپای ته رسېدلی دی).

څلورمه عقيده:- کوم شی چي د بنده په تقدير کي نه وي بنده ته نه سي رسېدلای او کوم شی چي د بنده په تقدير کي ليکل سوی وي خطا نه لري.

(دليل) په يو حديث شريف کي د نبيﷺ څخه داسي راغلي دي: (وَاعْلَمْ أَنَّ مَا أَصَابَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ وَمَا أَخْطَأَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَكَ)[1].

ژباړه: پوه سه يقيناً کوم شی چي ستا لپاره په تقدير کي ليکل سوی وي هغه هيڅکله ستا څخه نه خطا کېږي او کوم شی چي ستا په تقدير کي نه وي هغه هيڅکله تاته رسېدلای نه سي. د تقدير په اړوند نور معلومات په (۷) او (۱۹) عقيده کي وگورئ.

د تقدير پر مسئله ايمان په اصل کي د الله تعالیٰ پر توحيد او ربوبيت ايمان دی

۴۸:- وَعَلَى الْعَبْدِ أَنْ يَعْلَمَ أَنَّ اللهَ قَدْسَبَقَ عِلْمُهُ فِيْ كُلِّ كَائِنٍ مِنْ خَلْقِهِ فَقَدَّرَ ذلِكَ تَقْدِيْرًا مُحْكَمًا مُبْرَمًا لَيْسَ فِيْهِ نَاقِضٌ وَلَا مُعَقِّبٌ وَلَا مُزِيْلٌ وَلَا مُغَيِّرٌ وَلَا مُحَوِّلٌ وَلَا نَاقِصٌ وَلَا زَائِدٌ

---

[1] احمد ۱۸۲/۵، و ابوداؤد (۴۶۹۹) و ابن ماجه (۷۷).

مِنْ خَلْقِهِ فِي سَمَاوَاتِهِ وَأَرْضِهِ وَ ذٰلِكَ مِنْ عَقْدِ الْإِيْمَانِ وَأُصُوْلِ الْمَعْرِفَةِ وَالْإِعْتِرَافِ بِتَوْحِيْدِاللهِ تَعَالٰى وَرُبُوْبِيَّتِهِ كَمَا قَالَ تَعَالٰى فِي كِتَابِهِ الْعَزِيْزِ ﴿ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهٗ تَقْدِيْرًا ﴾.[الفرقان: ۲]. وَقَالَ تَعَالٰى ﴿ وَكَانَ اَمْرُ اللهِ قَدَرًا مَّقْدُوْرًا ﴾.[الاحزاب: ۳۸]. فَوَيْلٌ لِّمَنْ صَارَلِلّٰهِ تَعَالٰى فِيْ الْقَدْرِ خَصِيْمًا وَأَحْضَرَ لِلْنَظَرِ فِيْهِ قَلْبًا سَقِيْمًا لَقَدْ الْتَمَسَ بِوَهْمِهِ فِيْ فَحْصِ الْغَيْبِ سِرًّا كَتِيْمًا وَعَادَ بِمَا قَالَ فِيْهِ اَفَّاكًا أَثِيْمًا.

ژباړه: پر بنده دا واجب ده چي دی به په دې خبره پوهېږي چي الله تعالٰی له خپل مخلوق څخه په هر فرد لا د پخوا څخه علم درلودی، او له مخلوق څخه هر فرد لره یې د خپل علم مطابق په ازل کي یوه محکمه او قطعي اندازه معلومه کړې ده داسي یو شی نسته چي دغه تقدیر مات کړي یا یې تعقیب کړي ترڅو مانع یې وګرځي یا یې زائل کړي یا تغیر ور ورسوي یا یې له خپل ځای څخه بې ځایه کړي، د الله تعالٰی له مخلوق څخه په آسمانونو او ځمکه کي تر دغه ازلي تقدیر نه زائد سته او نه کم همدغه عقیده د اصل ایمان او الٰهي معرفت له اصولو څخه ده او د الله تعالٰی په توحید او ربوبیت سره اعتراف او اقرار دی. لکه څنګه چي د تقدیر په اړوند الله تعالٰی پخپل کتاب کي فرمایلي دي: (او پیدا کړی دی الله هر شی نو اندازه کړی یې دی هغه شی په اندازه کولو سره) او

داسي يې فرمايلي دي: (او دی امر (حکم) د الله تعالی يو حکم مقرر کړی سوی).

نو هلاکت (خرابي) ده هغه کس لره چي د الله تعالی سره يې د تقدير پر مسئله کي خصومت کړی دی انکار يې ځيني کړی دی او په دغه مسئله کي يې د غور کولو لپاره د ناروغه زړه څخه کار اخستی دی او په خپل وهم او گومان سره يې د علم غيب په طلب کي د يو پټ راز چي د تقدير مسئله ده فلتېنه کړې ده او دغه د تقدير په مسئله کي د خپلو غلطو خبرو په وجه لوی درواغجن او ډېر گهنکاره گرځېدلی دی.

شرح- امام طحاوي رحمه الله عليه په دې عبارت کي درو عقيدو ته اشاره کړې ده.

اوله عقيده:- بنده به ضرور دا تصديق او باور کوي چي الله تعالی د خپل قديم علم مطابق په ازل کي د هر شي لپاره يوه داسي محکمه اندازه معلومه کړې ده چي هيڅ قسم زيادت او نقصان تغير او تبديل نه په کي راځي بيا يې ټوله مخلوقات د هماغه ازلي تقدير سره مطابق پيدا کړي دي. د دې عقيدې دليل پخپله مؤلف رحمه الله عليه په متن کي دوه آيتونه ذکر کړي دي نور تفصيل يې په (۷) او (۱۹) عقيده کي وگورئ.

دوهمه عقيده:- پر تقدير باندي ايمان او پردې خبره ايمان چي الله تعالی پر ټولو مخلوقاتو لا د پخوا څخه علم درلودی د اصل ايمان او الهي معرفت څخه دی او د الله تعالی په توحيد او ربوبيت سره د اقرار کولو علامه ده که چيري پر تقدير باندي ايمان نه وي نو بيا به توحيد هم صحيح نه وي ځکه چي توحيد الربوبية ايمان دی پردغه چي الله تعالی د هر شي رب دی او پر هر شي باندي قادر دی او کوم شی چي الله تعالی يې اراده کړې وي هغه به کېږي او کوم شی چي الله تعالی يې اراده نه وي کړې هغه به نه کېږي او الله تعالی د هر شي خالق

دی. ښكاره خبره ده چي په دغه مضمون كي ايمان بالقدر هم سته نو دا خبره ثابته سوه چي ايمان بالقدر د توحيد الربوبية څخه دی له هم دغي وجهي څخه د حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه داسي روايت راغلی دی:

(اَلْإِيمَانُ بِالْقَدْرِ نِظَامُ التَّوْحِيْدِ فَمَنْ وَحَّدَاللهَ وَآمَنَ بِالْقَدْرِ فَقَدْتَمَّ تَوْحِيْدُهُ وَمَنْ كَذَّبَ بِالْقَدْرِ نَقَضَ تَكْذِيْبُهُ تَوْحِيْدَهُ)[1].

ژباړه: پر قدر باندي ايمان د توحيد بنياد دی نو كوم كس چي د يو الله تعالی عقيده ولري او پر قدر باندي ايمان ولري نو يې توحيد پوره سو او كوم كس چي بيا قدر درواغ وبولي نو يې دا كار توحيد ورمات (باطل) كړ.

دريمه عقيده: – كوم كس چي په ناروغه زړه سره د تقدير په مسئله كي بحث او مناقشه كوي نو دغه كس په حقيقت كي د الله تعالی سره خصومت كوي او پخپل وهم او ګمان سره د يو پټ راز طلب كوي. د دې عقيدې تفصيل په (۴۵) عقيده كي وګورئ.

امام طحاوي رحمه الله په دې رساله كي د قدر مسئله څو ځايه او په مختلفو الفاظو سره راوړې ده دا كار يې د تاكيد لپاره كړی دی ځكه چي دا يوه ډېره مهمه او باريكه مسئله ده ډېر خلګ د ناپوهي له كبله په كي ګمراهان سوي دي نو د دې مسئلې سره همدغسي تاكيد مناسب دی لكه څنګه چي امام طحاوي رحمه الله كړی دی، (فجَزَاهُ اللهُ خَيْرًا وَرَحِمَهُ).

[1] اخرجه عبدالله بن احمد فی السنة/۲/ ۴۲۲، والفريابی فی القدر ص (۱۴۳).

پر عرش او کرسي باندي ایمان فرض دی

۴۹: - وَالْعَرْشُ وَالْكُرْسِيُّ حَقٌّ.

ژباړه: عرش او کرسي لکه څنګه چي یې په قرآن کریم کي یادونه سوې ده حق دي.

شرح- علامه آلوسي رحمة الله علیه په روح المعاني کي ویلي دي چي عرش په لغت کي د باچا تخت ته ویل کېږي او په شرع کي تر ټولو آسمانونو لوړ یو داسي تخت دی چي پښې لري او داسي ملائکي پر مقرري سوي دي چي دغه تخت یې پورته کړی دی او د قبې (ګنبدي) په شان دی[1].

او کرسي بیا یو جسم دی عرش ته نژدې پر (۷) آسمانونو باندي احاطه لري.

نو کرسي له عرش څخه یو جلا شی دی لکه څنګه چي له یو حدیث څخه دا ښکاره معلومېږي نبي ﷺ فرمایلي: (مَاالسَّمٰواتُ السَّبْعُ مَعَ الْكُرْسِيِّ إِلَّا كَحَلْقَةٍ مُلْقَاةٍ بِأَرْضٍ فَلَاةٍ وَفَضْلُ الْعَرْشِ عَلَى الْكُرْسِيِّ كَفَضْلِ الْفَلَاةِ عَلَى الْحَلْقَةِ)[2].

ژباړه: او وه آسمانونه د کرسي په نسبت نه دی مګر لکه یوه اچول سوې حلقه (کړه) په یو لوی میدان کي او د عرش زیادت پر کرسي دومره دی لکه د یو لوی میدان زیادت پر کړه د لازیاتو معلوماتو لپاره[3].

د دې حدیث څخه دا هم ښکاره معلومېږي چي عرش تر کرسي ډېر لوی دي،

---

[1] روح المعاني (۱۶) جلد (۱۵۳) مخ.
[2] رواه ابن حبان (۳۶۱).
[3] وګورئ روح المعاني دریم جلد (۹) مخ.

او په یو بل حدیث کي راغلي دي چي عرش تر آسمانونو لوړ دی[۱].

او په یو بل حدیث کي راغلي دي چي عرش لره پښې سته[۲].

لنډه دا چي د عرش او کرسي په اړوند هر څه په نصوصو کي راغلي دي پر هغو زموږ ایمان دی نور یې موږ په حقیقت او کیفیت علم نه لرو ځکه چي دا له غیبي امورو څخه دی. د عرش ذکر په ډېرو آیتونو او حدیثونو کي راغلی دی خو دلته تاسي یو څو آیتونه وګورئ:

۱:- ﴿وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾. [التوبة: ۱۲۹].

ژباړه: حال دا چي هم دی رب د عرش عظیم دی.

۲:- ﴿ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ﴾. [البروج: ۱۵].

ژباړه: خالق مالک د عرش دی، لوی دی په ذات او صفاتو خپلو کي.

۳:- ﴿رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ﴾. [المؤمنون: ۱۱۶].

ژباړه: رب مالک د عرش کریم دی.

۴:- ﴿اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى﴾. [طه: ۵].

ژباړه: الله تعالی ډېر مهربان پر عرش باندي یې استواء کړې ده.

استواء علي العرش الله تعالی ته ثابته ده خو د مخلوق د استواء په شان نه ده بلکي هغه سي استواء چي د ده له شان سره لائقه ده نور یې کیفیت موږ ته معلوم نه دی لکه څنګه چي د الله تعالی نور صفتونه همدغسي دي، د ډېر تفصیل لپاره دوهمه عقیده وګورئ، او د (کرسي) ذکر په قرآن کریم کي صرف په یوه آیت کي راغلی دی چي هغه ته آیة الکرسي ویل کیږي الله تعالی داسي فرمایلي دي:

---

[۱] احمد/۱/ ۲۰۶، وابوداؤد (۴۷۲۳) والترمذي (۳۳۲۰).

[۲] (صحیح البخاري) (۲۴۱۲).

﴿وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ ۚ﴾. [البقرة: ۲۵۵].

ژباړه: ارته (محيطه) ده کرسي د ده پر ټولو آسمانونو او ځمکي باندي.

الله تعالى پر عرش استواء لري خو عرش ته محتاج نه دی

۵۰: – وَهُوَ عَزَّوَجَلَّ مُسْتَغْنٍ عَنِ الْعَرْشِ وَمَادُوْنَهُ.

ژباړه: الله عزوجل د عرش او له عرش څخه بغير د نورو مخلوقاتو څخه مستغني (بې پروا) دی.

شرح– د عرش او کرسي تر ذکر وروسته يې د الله تعالى د استغناء ذکر د دې لپاره کړی دی ترڅو دا معلومه سي چي د الله تعالى استواء پر عرش په دې وجه نه ده چي الله تعالى عرش ته محتاج دی بلکي استواء علي العرش بلاکيفه الله تعالى ته ثابته ده لېکن عرش ته محتاج نه دی او نه يو بل شي ته محتاج دی. الله تعالى د عرش، آسمانونو او ځمکي ساتونکی دی لکه څنګه چي الله تعالى فرمايلي: ﴿اِنَّ اللّٰهَ يُمْسِكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ اَنْ تَزُوْلَا ۚ﴾. [فاطر: ۴۱].

ژباړه: بېشکه الله تعالى ساتي دغه آسمانونه او ځمکه له دې نه چي زائل سي (او له خپله محوره بېځايه سي). د استواء په اړوند يو څه بيان لږ د مخه تېر سو او په دوهمه عقيده کي يې هم څه بيان تېر سوی دی هلته يې مطالعه کړئ.

(**دلائل**) ۱:– ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ۝﴾. [آل عمران: ۹۷].

ژباړه: نو بېشکه الله تعالى بې پروا دی له ټول عالم څخه.

۲:– ﴿وَاللّٰهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيْدُ۝﴾. [فاطر: ۱۵].

ژباړه: او الله ﷻ همدی دی غني بې پروا ښه حمد (ثنا) ويلی شوی.

د الله تعالی علم پر هر شي محیط او الله تعالی تر هر شي لوړ دی

۵۱: – مُحِيْطٌ بِكُلِّ شَيْءٍ وَفَوْقَهُ وَقَدْ أَعْجَزَ عَنِ الْإِحَاطَةِ خَلْقَهُ.

ژباړه: الله تعالی د علم او قدرت له جهته پر هر شي محیط دی او تر هر شي فوق دی او مخلوق یې د الله تعالی پر ذات او صفاتو له احاطه کولو څخه عاجز ګرځولی دی.

شرح: امام طحاوي رحمه الله په دې عبارت کي درې عقیدې رانغښتي دي:

اوله عقیده: – الله تعالی د علم او قدرت له جهته پر هر شي احاطه لري.

(**دلائل**) ۱: – ﴿وَّاللّٰهُ مِنْ وَّرَآئِهِمْ مُّحِيْطٌ﴾. [البروج: ۲۰].

ژباړه: حال دا چي الله تعالی د دوی څخه (په علم او قدرت سره) احاطه کړې ده.

۲: – ﴿وَاللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُوْنَ مُحِيْطٌ﴾. [الانفال: ۴۷].

ژباړه: او الله جل جلاله پر هغو کارونو چي کوي یې دوی (په علم او قدرت سره) محیط (چاپیر) دی.

۳: – ﴿وَّاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾. [الطلاق: ۱۲].

ژباړه: بېشکه چي الله جل جلاله په تحقیق احاطه فرمایلي رسېدلی دی هر شی ته له جهته د علمه او قدرته.

دوهمه عقیده: – الله تعالی تر هر شي فوق (لوړ) دی.

(**دلائل**) ۱: – ﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهٖ﴾. [الانعام: ۱۸].

ژباړه: او هم دی غالب زورور دی د پاسه د بندګانو خپلو (په قدرت، قوت، قهر، غلبه سره نه په مکان).

۲: - ﴿يَخَافُونَ رَبَّهُم مِّن فَوْقِهِمْ﴾.[النحل: ۵۰].

ژباړه: ویرېږي دا ملائکي له رب خپل (چي اعلٰی دی پر دوی په قهر او غلبه) له پاسه د دوی.

دغه تفسیر ما د شیخ الهند مولانا محمود حسن دیوبندي رحمه الله او علامه شبیراحمد عثماني رحمه الله له تفسیر څخه رانقل کړ له دغه تفسیر څخه دا ښکاره معلومېږي چي الله تعالٰی پر مخلوقاتو په قهر او غلبه سره فوق دی یعني د الله تعالٰی فوقیت د قهر او غلبې دی مکاني او جسماني فوقیت نه دی او نه یو داسي فوقیت دی چي له هغه څخه جهت لازمېږي، تاسو په دې باره کي وګورئ تفسیر القرطبي دریم جلد (۷۱۶) مخ، او تفسیر النسفي اول جلد (۴۹۵) مخ. او داسي نور تفسیرونه.

لنډه دا چي بېله شکه الله تعالٰی ته فوقیت ثابت دی خو هغه سي فوقیت چي د الله تعالٰی د شان سره لائق دی لکه د قهر او غلبې فوقیت جسماني او مکاني فوقیت نه دی او نه یو داسي فوقیت دی چي له هغه څخه جهت لازمېږي ځکه چي الله تعالٰی له جسمیت مکان او جهت څخه پاک دی وګورئ (۳۸) عقیده، همدغه د ټول اهل السنة والجماعة مسلک دی لېکن یوازي ابن تیمیه او د ده اتباع لکه شارح ابن ابي العز او ابن القیم او داسي نور له فوقیت څخه د ذات فوقیت اخلي او الله تعالٰی ته دعلوي (لوړوالي) جهت ثابتوي دا د دوی خپل شخصي تحقیق دی د دین د اصولو او د اهل السنة والجماعة د مسلک په خلاف دی. د دې مسئلې د تحقیق لپاره شرح الفقه الاکبر (۱۹۶) مخ ته رجوع وکړئ ملا علي القاري رحمه الله دا مسئله هلته ښه په تفصیل سره څېړلې ده او د

شارح ابن ابي العز د شبهاتو يې ښه کافي او شافي جوابونه کړي دي.

دريمه عقيده:- الله تعالىٰ خلګو ته دا قدرت نه دی ورکړی چي د ده پر ذات يا صفاتو احاطه وکړي يعني خلګ نه سي کولای چي د الله تعالىٰ د ذات يا صفاتو حقيقت او کيفيت ته خپل ځانونه ورسوي.

(**دليل**) ١:- ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِهِۦ عِلْمًا ۝﴾.[طه: ١١٠].

ژباړه: او نه شي احاطه کولای دوی په ذات او معلوماتو د دغه الله جَلَّ جَلَالُهُ له جهته د علمه.

نو خلګ به الله تعالىٰ په هغو صفتونو سره پېژني چي الله تعالىٰ خپلو رسولانو عليهم السلام ته رالېږلي دي خو د دغه سره سره هم د الله تعالىٰ پر ذات د علم له جهته احاطه نه سي کولای.

محبت او کلام د الله تعالىٰ له صفتونو څخه دي

٥٢:- وَنَقُوْلُ إِنَّ اللهَ اتَّخَذَ إِبْرَاهِيْمَ خَلِيْلًا وَكَلَّمَ اللهُ مُوْسٰى تَكْلِيْمًا إِيْمَانًا وَتَصْدِيْقًا وَتَسْلِيْمًا.

ژباړه: موږ د ايمان او تصديق او تسليم له مخي وايو (اقرار کوو) چي الله تعالىٰ ابراهيم عليه السلام خپل خليل ګرځولی دی او له موسیٰ عليه السلام سره يې کلام کړی دی په کلام کولو.

(**دلائل**) ١:- ﴿وَاتَّخَذَ اللهُ إِبْرٰهِيْمَ خَلِيْلًا ۝﴾.[النساء: ١٢٥].

ژباړه: او نيولی دی الله جَلَّ جَلَالُهُ ابراهيم عليه السلام دوست (خاص خپل).

٢:- ﴿وَكَلَّمَ اللهُ مُوْسٰى تَكْلِيْمًا ۝﴾. [النساء: ١٦٤].

ژباړه: او کلام کړی دی الله ﷻ له موسٰی علیه‌السلام سره په کلام کولو.

نو ابراهیم علیه‌السلام خلیل الله او موسی علیه‌السلام کلیم الله دی، په یو صحیح حدیث کي راغلي دي چي نبي ﷺ هم خلیل الله دی نبي ﷺ داسي فرمایلي دي:

(فَإِنَّ اللهَ قَدِ اتَّخَذَنِي خَلِيلًا كَمَا اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا)[1].

یعني- یقیناً الله تعالی زه خپل خلیل ګرځولی یم لکه څنګه چي یې ابراهیم علیه‌السلام خپل خلیل ګرځولی دی.

او نبي ﷺ داسي هم فرمایلي دي: (إِنَّ صَاحِبَكُمْ خَلِيلُ اللهِ)[2].

یعني- ستاسو صاحب چي نبي ﷺ دی یقیناً د الله تعالی خلیل دی.

(خُلَّتْ کمال محبت دی نو خلت او محبت او همدا شان کلام د الله تعالی له صفتونو څخه دي خو په هغه ډول لکه څنګه چي د الله تعالی له شان سره لائق وي په دې عقیده سره پر جهمیه او معتزله ډلي باندي رد دی چي دوی دغه صفات له الله تعالی څخه نفي کوي دوی وایي محبت خو د یو مناسبت له مخي وي نو د خالق او مخلوق په منځ کي خو داسي مناسبت نسته چي د هغه په وجه یې په منځ کي محبت راسي په اسلام کي د دغي فاسدي عقیدې بنیاد جعد بن درهم د هجري سنې د دوهمي صدۍ په اوائلو کي ایښی دی خو خالد بن عبدالله القسري رحمه‌الله علیه د عراق او مشرق امیر د لوی اختر په ورځ په واسط نومي ځای کي خلګو ته خطبه و ویل په خطبه کي یې داسي وفرمایل: ای خلګو! تاسو اضحیي (اختریان) وکړئ الله تعالی دي ستاسو اضحیي قبولي کړي او زه جعدبن درهم اضحیه کوم ځکه چي ده ویلي دي چي الله تعالی ابراهیم علیه‌السلام خپل

---

[1] رواه مسلم (٥٣٢).
[2] رواه مسلم (٢٣٨٣).

دست نه دی ګرځولی او نه یې د موسیٰ علیه السلام سره کلام کړی دی نو بیا دغه امیر د منبر څخه را ښکته سو او جعد بن درهم یې ذبح کړ دا کار یې د هغه وخت د لویو علماؤ په فتوٰی کړی دی. (فجزاه الله عن الدین واهله خیرا)[۱].

په ملائکو، انبیاؤ علیهم السلام او نازل سوو کتابونو باندي ایمان فرض دی

۵۳:- وَنُؤْمِنُ بِالْمَلَائِكَةِ وَالنَّبِيِّينَ وَالْكُتُبِ الْمُنَزَّلَةِ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَنَشْهَدُ أَنَّهُمْ كَانُوا عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ.

ژباړه: موږ په ملائکو او پیغمبرانو علیهم السلام او هغو کتابونو چي پر رسولانو علیهم السلام نازل سوي دي ایمان لرو او دا شاهدي اداء کوو چي ټوله دغه پیغمبران علیهم السلام پر ښکاره حق ولاړ وه.

شرح- په ملائکو، انبیاؤ علیهم السلام او نازل سوو کتابونو باندي ایمان له هغو اصولو او ارکانو څخه دی چي نبي ﷺ جبریل علیه السلام ته د ایمان د سوال په جواب کي ذکر کړی دی، نبي ﷺ داسي فرمایلي: (أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ وَ مَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ تُؤْمِنَ بِالْقَدْرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ)[۲].

یعني- ایمان همدغه دی چي ته په الله تعالیٰ او د الله تعالیٰ په ملائکو او د الله تعالیٰ په کتابونو او د الله تعالیٰ په رسولانو علیهم السلام او په آخره ورځ باندي چي قیامت دی ایمان ولري او په دغه هم ایمان ولرې چي ټوله شیان خیر دي که

---

[۱] شرح الفقه الاکبر (۲۰۰) او (۲۰۱) مخونه.
[۲] رواه مسلم (۸).

شر لا د پخوا څخه اندازه کړل سوي وي.

په همدغو اصولو او ارکانو باندي اجمالي ایمان پر هر مکلف باندي نارینه وي که ښځینه فرض دی.

(**دلائل**) ۱:- ﴿اٰمَنَ الرَّسُوْلُ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَّبِّهٖ وَالْمُؤْمِنُوْنَ ؕ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ ۟﴾. [البقرة: ۲۸۵].

ژباړه: تصدیق (باور) کړی دی رسول ﷺ په هغه شي چي نازل کړی سوی دی ده ته له طرفه د رب د ده او مؤمنانو هم تصدیق کړی دی، ټولو د دوی تصدیق کړی دی په الله باندي او په ملائکو د ده او په کتابو د ده او په رسولانو عليهم السلام د ده.

۲:- ﴿وَمَنْ يَّكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًاۢ بَعِيْدًا۝﴾. [النساء: ۱۳۶].

ژباړه: او هر څوک چي کافر سي پر الله جل جلاله او پر ملائکو د دغه الله جل جلاله او پر کتابونو د دغه الله جل جلاله او پر رسولانو د دغه الله او پر ورځي آخري چي قیامت دی نو په تحقیق ګمراه شوی دی په ګمراهي لیري سره (له حقه).

۳:- ﴿وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتٰبِ﴾.

[البقرة: ۱۷۷].

ژباړه: ولېکن غوره نېکي (نېکي) د هغه چا ده چي ایمان یې راوړی وي په پاک الله او ایمان یې راوړی وي په ورځي آخري او په ټولو پرښتو او په ټولو کتابو او په ټولو انبیاؤ.

د ملائکو اړوند څه معلومات

ملائکي د الله تعالی معصوم بنده ګان او د الله تعالی په امر عمل کوونکي دي په هيڅ يو شي کي د الله تعالی نافرماني نه کوي لکه څنګه چي الله تعالی فرمايلي دي:

﴿لَّا يَعْصُوْنَ اللّٰهَ مَآ اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُوْنَ مَا يُؤْمَرُوْنَ○﴾.[التحريم:۶].

ژباړه: نه کوي نافرماني دغه پرښتې د الله ﷻ د هغه څه چي امر يې کړی دی دوی ته او کوي دوی هغه کار چي پرې مأموري وي (من جانب الله)

او دوی د نارينه توب او ښځينه توب له صفت څخه پاکي دي[1].

الله تعالی په قرآن کريم کي پر هغو مشرکينو چي ملائکي ښځي او د الله تعالی لوڼي بولي داسي رد کړی دی.

﴿وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذِيْنَ هُمْ عِبٰدُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًا ؕ اَشَهِدُوْا خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْئَلُوْنَ○﴾.[الزخرف: ۱۹].

ژباړه: او ګرځوي کفار پرښتي هغه چي دوی عبادالرحمن (د الله ﷻ بنده ګان دي) ښځي (لوڼي د الله) آيا حاضر وو دغه کفار په وخت د پيدا کېدلو د دغو پرښتو کي (چي ښځي لوڼي پيدا سوي دي) ژر ده چي وبه ليکل سي شاهدي د دوی او پوښتنه به هم تري وکړه سي (په آخرت کي)، او دوی داسي لطيف (نازک) اجسام دي چي په بېلا بېلو ډولونو کېدلای سي ځيني يې دوه دوه او ځيني يې درې او ځيني يې څلور څلور وزرونه لري، او ځينو ته الله تعالی تر څلورو هم زيات وزرونه ورکوي لکه څنګه چي په يو حديث کي راغلي دي

[1] شرح العقائد (۱۰۳) مخ.

چي جبريل عليه‌السلام شپږ سوه وزرونه لري.
د دوی د ډېرو د سکونت ځای آسمانونه دي[1].
ملائکي د الله تعالی له لوري په بېلابېلو کارونو باندي مقرري سوي دي او د الله تعالی په حکم سره د دې دنیا ساتونکي دي د مثال په ډول ځینو يې د الله تعالی عرش نيولی دی او ځيني بيا د عرش چارچاپېری ولاړي دي لکه څنګه چي الله تعالی فرمايلي دي:

﴿ الَّذِيْنَ يَحْمِلُوْنَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهٗ يُسَبِّحُوْنَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ ﴾.[المؤمن: ۷].

ژباړه: هغه کسان له ملائکو چي پورته اخلي عرش او هم هغه پرښتې چي چارچاپېري دي د عرش تسبيح وايي سره د حمده ثناء د رب د دوی.
او ځيني ملائکي بيا د انسانانو ښه او بد عملونه ليکي او د دوی د اعمالو ساتنه کوي لکه څنګه چي الله تعالی فرمايلي دي:

﴿ وَاِنَّ عَلَيْكُمْ لَحٰفِظِيْنَ ○ كِرَامًا كٰتِبِيْنَ ○ يَعْلَمُوْنَ مَا تَفْعَلُوْنَ ○ ﴾.[الانفطار: ۱۰ تر ۱۲].

ژباړه: حال دا چي بې شکه په تاسي باندي خامخا ساتونکي ملائکي د عمل مقرري دي عزتمني په نزد د الله ﷻ ليکونکی د اعمالو د تاسي پوهېږي دغه ملائکي په هغه څه چي کوی يې تاسي.
او ځيني ملائکي په جنت او ځيني په دوزخ باندي مقرري دي ځيني ملايکي د عذاب او ځيني د رحمت دي ځيني په قبر کي د سوال کولو لپاره مقرري دي ځيني شپه او ورځ د الله تعالی په ذکر او تسبيح مشغولي دي دا مو د مثال په ډول د ملائکو څو اقسام ذکر کړه که نه نو د ملائکو اقسام ډېر دي د قرآن کريم

---
[1] شرح الفقه الاکبر (۲۷) مخ.

او احاديثو له مطالعې څخه ښکاره معلومېږي نو پر ملائکو باندي ایمان فرض دی او انکار يې کفر دی.

د ځينو ملائکو نومونه په قرآن کريم او احاديثو کي راغلي دي

د څلورو مشهورو ملائکو په نومونو علاوه د ځينو نورو ملائکو نومونه هم په قرآن کريم او احاديثو کي راغلي دي لکه: هاروت ماروت، مالک، نکير منکر او داسي نور. الله تعالی فرمایلي:

﴿ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّلّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَرُسُلِهٖ وَجِبْرِيْلَ وَمِيْكٰلَ فَاِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِّلْكٰفِرِيْنَ۝ ﴾. [البقرة: ۹۸].

الله تعالی بل ځای فرمایلي: ﴿ وَنَادَوْا يٰمٰلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ ﴾. [الزخرف: ۷۷].

بل ځای يې بيا داسي فرمایلي دي: ﴿وَمَآ اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوْتَ وَمَارُوْتَ﴾. [البقرة: ۱۰۲].

او په یو حديث شريف کي راغلي دي چي نبيﷺ د شپې لمونځ په دغو کلماتو سره شروع کاوه (اللّٰهُمَّ رَبَّ جَبْرَائِيْلَ وَمِيْكَائِيْلَ وَإِسْرَافِيْلَ) [۱].

په یو بل حديث کي بيا د هغو ملائکو نومونه چي په قبر کي ل ميت څخه سوال کوي منکر او نکير راغلي دي [۲].

[۱] رواه مسلم (۷۷۰).
[۲] رواه الترمذی (۱۰۷۱).

په ملائکو کي الله تعالی ته ډېري نژدې ملائکي

تر ټولو زیاتي مقربي پرښتې دغه څلور دي:

۱: **جبرئيل**علیه‌السلام کوم چي انبیاوو کرامو علیهم‌السلام ته يې وحي راوړلې د وحي راوړلو ذمه‌پر هغه‌وه.

۲: حضرت **میکائیل**علیه‌السلام کوم چي د بارانونو په اورولو د غلو دانو په را زرغونولو او د الله تعالی په حکم سره مخلوق ته د روزي په رسولو مقرره ده.

۳: حضرت **اسرافیل**علیه‌السلام کوم ته چي د قیامت په ورځ شپېلۍ وهل حواله سوی دی.

۴: حضرت **عزرائیل**علیه‌السلام کوم چي د مخلوقاتو د ارواحو په اخیستلو مقرره ده[1].

د جمهورو علماؤ په‌آند **جبریل**علیه‌السلام په ټولو پرښتو کي افضله پرښته ده ځکه چي رسول اکرم ﷺ د ده په باره کي داسي فرمایلي دي:

(أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلِ الْمَلَائِكَةِ جِبْرِيلُ)[2].

ژباړه: آیا زه تاسو ته په پرښتو کي د افضله پرښتې خبر نه درکوم (هو) خبر درکوم هغه **جبرئيل**علیه‌السلام دی.

سوال او جواب

سوال:- د مخه دا خبره تېره سوه چي ملائکي د الله ﷻ معصوم بنده ګان دي او د الله تعالی د امر هیڅ مخالفت نه کوي حال دا چي شیطان له ملائکو څخه ؤ

[1] شرح العقيدة الطحاوية (۲۸۱) مخ، عقائد الاسلام (۷۹) مخ.
[2] مجمع الزوائد – ۳/ (۱۴۰).

ځکه چي په قرآن کريم کي يې د ملائکو څخه استثناء راغلې ده الله تعالی داسي فرمايلي:

﴿ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوْٓا اِلَّآ اِبْلِيْسَ ؕ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ○ ﴾. [البقرة: ۳۴].

ژباړه: او ياد کړه ای پيغمبرهﷺ! کله چي و ويل موږ پرښتو ته چي سجده وکړي آدمعليه‌السلام ته پس سجده وکړه دوی ټولو مګر ابليس منع يې راوړه له سجدې څخه او تکبر يې وکړ او ؤ دی (لا له پخوا څخه په علم د الله ﷻ کي) له کافرانو څخه.

نو شيطان خو دا دی په ښکاره د الله تعالی د امر مخالفت کړی او کافر سوی دی.

جواب: شيطان له ملائکو څخه نه بلکي د پېريانو له نوعي څخه ؤ ده په عبادت کي ترقي وکړه او د پرښتو په ډله کي شامل سو نو ځکه کوم حکم چي پرښتو ته د سجدې کولو وسو هغه شيطان ته هم وسو. الله تعالی د شيطان په باره کي داسي فرمايلي دي:

﴿ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّهٖ ؕ ﴾.[الكهف: ۵۰].

ژباړه: وو دغه ابليس له پېريانو پس و وت له امره د رب خپل (په ترک د سجدې).

نو کله چي شيطان په عبادت او درجې په لوړوالي کي د ملائکو په شان ؤ او دی يوازي د ملائکو په صف کي مستور ؤ له همدغي وجهي يې د ملائکو څخه تغليبا استثناء راغلې ده، يا دغه استثناء متصله نه بلکي منقطعه ده. په دې باره کي عامو تفاسيرو ته رجوع وکړئ. اصل سوال او جواب له شرح العقائد (۱۰۳) مخ څخه را اخيستل سوی دی.

سوال او جواب

سوال: هاروت او ماروت خو له ملائکو څخه دي او ځينو مفسرينو کرامو د دوی په ارتباط داسي قصې راوړي دي چي د دوی په جنايتکاري دلالت کوي نو دا خو د ملائکو له عصمت سره ټکر خبري دي.

جواب: د هاروت او ماروت په باره کي ډېر قولونه سته وګورئ تفسير القرطبي دوهم جزء (۴۶۹) مخ، او تفسير ابن کثير اول جلد (۳۰۸) مخ، خو د اکثرو مفسرينو قول دا دی چي دا دوې پرښتي وې د بابل په ښار کي د انسانانو په صورت اوسېدلې الله تعالی پر دوی باندي سحر نازل کړی ؤ تر څو خلګ امتحان کړل سي چي په سحر باندي عمل کوي او که نه د همدې کبله دوی دواړو به خپل هر يو شاګرد وېراوه دا به يې ورته ويل موږ د الله ﷻ له لوري ازموېښت يو سحر مه زده کوه چي د سحر د جائز ګڼلو او په سحر سره د عمل کولو له امله سړی کافر کېږي که به سره له دغه نصيحته شاګرد د سحر له زده کولو څخه لاس نه اخيست نو يې ورښود الله تعالی د هاروت او ماروت په ذريعه د خپلو بندګانو ازموينه کوله. نو د هاروت او ماروت په دغه کار کي خو هيڅ ګناه نه وه ځکه چي دا يې د الله تعالی په امر د خلګو د امتحان لپاره کاوه[1].

اما د هاروت او ماروت په باره کي هغه نوري قصې چي ځينو مفسرينو راوړي دي او د دوی په جنايتکاري دلالت کوي د هغو په اړوند څو لاندي قولونه وګورئ:

[1]تفسير القرطبي دوهم جزء (۴۷۰) مخ، تفسير ابي السعود اول جلد (۱۳۸) مخ.

۱:– قلنا هذا كله ضعيف وبعيد عن ابن عمر رضي الله عنه وغيره لايصح منه شئ آه. [1]

يعني– موږ وايو دغسي قيصې له حضرت ابن عمر رضي الله عنه او نورو صحابه كرامو څخه را نقل سوي دي خو دا ټولي ضعيفي او د حضرت ابن عمر رضي الله عنه او نورو صحابه كرامو څخه ليري دي له دغو قصو څخه هيڅ شی هم صحيح نه دی.

۲:– وكل هذا من خرافات بني اسرائيل واكاذيبهم التى لايشهد لها عقل ولانقل ولاشرع[2].

يعني– دا ټولي قصې د بني اسرائيلو له هغه سي خرافاتو او درواغانو څخه دي چي نه يې عقل او نه يې نقل او نه يې شرع تائيد كوي.

۳:– و قد رويت قصة هاروت و ماروت عن جماعة من التابعين كمجاهد والسدى والحسن البصرى وقتادة وابي العالية والزهرى والربيع بن انس ومقاتل بن حيان وغيرهم وقصها خلق من المفسرين من المتقدمين والمتأخرين وحاصلها راجع الى اخبار بنى اسرائيل اذليس فيها حديث مرفوع صحيح متصل الاسناد الى الصادق المصدوق المعصوم الذى لاينطق عن الهوى آه[3].

يعني– د هاروت او ماروت قصه د تابعينو له يو جماعت څخه را نقل سوې ده او بيا ځينو مفسرينو له متقدمينو او متأخرينو څخه دغه قصه ذكر كړې ده خو د دې قصې حاصل د بني اسرائيلو له اخبارو څخه سرچينه اخلي ځكه چي په دې قصه كي يو مرفوع صحيح او نبي ﷺ ته متصل الاسناد حديث نسته هغه معصوم نبي ﷺ چي له خپله ځانه څخه خبري نه كوي.

---

[1] تفسير القرطبي دوهم جزء (۴۷۰) مخ.
[2] الاسرائيليات والموضوعات فى كتب التفسير –(۱۶۱) مخ.
[3] تفسير ابن كثير اول جلد (۳۱۶) مخ.

د دې موضوع په اړوند په روح المعاني اول جلد (۳۴۱) مخ کي کافي او شافي بيان سوی دی مطالعه يې ضروري ده. (والله اعلم بحقيقة الحال).

د انبياؤ عليهم السلام اړوند څه معلومات

په ټولو انبياؤ عليهم السلام باندي ايمان فرض دی چي اول يې آدم عليه السلام دی او آخر يې محمد ﷺ دی که يو کس په دوی کي له يوه څخه انکار وکړي او په نورو ايمان لري نو بيا هم دغه کس کافر دی لکه څنګه چي الله تعالیٰ فرمايلي دي:

﴿ اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيُرِيْدُوْنَ اَنْ يُّفَرِّقُوْا بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيَقُوْلُوْنَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَّنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَّيُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّتَّخِذُوْا بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيْلًا ۝ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ حَقًّا ﴾. [النساء: ۱۵۰، ۱۵۱].

ژباړه: يقيناً هغه کسان چي په الله تعالی او د ده په پيغمبرانو عليهم السلام باندي کافر کيږي او غواړي چي د الله جل جلاله او د ده د پيغمبرانو عليهم السلام په منځ کي جدايي وکړي او (داسي جدايي چي) وايي موږ په ځينو پيغمبرانو عليهم السلام باندي ايمان راوړو او په ځينو باندي کافر کيږو او غواړي چي د دې (اسلام او کفر) په منځ کي لاره ونيسي دغه ډله خلک همدوی کافران دي په حقه سره.

د الله تعالیٰ انبياء او رسولان عليهم السلام ډېر دي خو له دوی څخه د ځينو څه حالات الله تعالیٰ په قرآن کريم کي بيان کړي دي او د ځينو حالات يې نه دي بيان کړي لکه څنګه چي الله تعالیٰ فرمايلي:

﴿ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنٰهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ﴾. [النساء: ۱۶۴].

ژباړه: او موږ استولي دي ډېر پيغمبران عليهم السلام چي د دوی څه حالات مو په تا

باندي وړاندي بيان کړي دي او نور ډېر پيغمبران عليهم السلام چې د دوی حالات مو درباندي نه دي بيان کړي.

د انبياؤ او رسولانو عليهم السلام شمېر

د حضرت ابوذرغفاري رضي الله عنه په روايت کي راغلي دي چې ده له نبي ﷺ څخه د انبياؤ عليهم السلام د شمېر په اړه سوال وکړ نو نبي ﷺ په جواب کي داسي وفرمايل: ټوله انبياء عليهم السلام (۱۲۴۰۰۰) دي له دوی څخه دري سوه او ديارلس رسولان دي اول د دوی آدم عليه السلام دی او آخري يې محمد ﷺ دی[۱].

د امام احمد رحمه الله په يو بل روايت کي د رسولانو شمېر دري سوه او پنځلس راغلی دی[۲].

په هر صورت دا شمېر قطعي نه دی ځکه چې ذکر سوی حديث خبر واحد دی او بله خبره دا ده چې په حديث کي هم څه ناڅه خبري سته نو د انبياؤ عليهم السلام او رسولانو عليهم السلام پر يو معلوم شمېر بايد قطعي فيصله ونه سي ځکه چې په دغه صورت کي دا احتمال سته چې يا غير پيغمبر په پيغمبرانو کي وشمېرل سي که په واقع کي پيغمبران له ذکر سوي شمېر څخه لږ وي او يا کوم يو پيغمبر به د پيغمبرانو له ډلي څخه وايستل سي که په واقع کي د پيغمبرانو شمېر د ذکر سوي عدد څخه زيات وي.

نو ښه او سالمه عقيده دا ده چې موږ پر ټولو انبياؤ او رسولانو عليهم السلام ايمان او باور لرو کوم چې الله تعالی خپلو بندګانو ته رالېږلي دي او که چيري يو کس د انبياؤ او رسولانو عليهم السلام ذکر سوي شمېر يادوي نو په کار دی چې يا ورسره د

---

[۱] احمد/ ۵/ ۲۶۵.
[۲] احمد/ ۵/ ۱۷۸.

(شاوخوا) كلمه او يا د (كم او زيات) كلمه اضافه كړي ترڅو د ذكر سوي خطر سره مخامخ نه سي[1].

انبياء عليهم السلام له هر قسم ګناه څخه پاک دي

د ټوله اهل السنة والجماعة دا عقيده ده چي انبياء عليهم السلام له هر قسم ګناه څخه كبيره وي كه صغيره دمخه تر نبوت او وروسته تر نبوت پاک دی امام المسلمين ابو حنيفه رحمه الله په فقه الاكبر كي داسي فرمايلي دي:

(والانبياء عليهم الصلاة والسلام كلهم منزهون عن الصغائر والكبائر)[2].

ژباړه: ټوله انبياء عليهم السلام له صغيره ګناهونو او كبيره ګناهونو څخه پاک دی.

ملا علي القاري رحمه الله د دغه عبارت په شرح كي داسي ليكلي دي:

(ثم هذه العصمة ثابتة للأنبياء قبل النبوة وبعدها على الأصح).

يعني- اصح قول دا دی چي دغه عصمت (د ګناهونو څخه پاک والی) انبياؤ عليهم السلام ته دمخه تر نبوت او وروسته تر نبوت ثابت دی.

مولانا فضل الله توربشتی رحمه الله ليكلي دي: انبياء عليهم السلام همېشه د الله تعالیٰ د امر تابع وه او ټوله عمر د الله تعالیٰ په طاعت كي وه له همدغي وجهي څخه قصداً د الله تعالیٰ د نافرماني څخه پاک پاته سوي دي او د دوی عصمت واجب دی دا الله تعالیٰ د امر مخالفت پر دوی باندي بالكل جائز نه دی ځكه چي الله تعالیٰ خلګ د دوی په اطاعت او متابعت امر كړي دي نو كه چيري دوی معصوم نه وای او قصدا له دوی څخه عصيان كېدلای نو به الله تعالیٰ خلګو ته

---

[1] المسامرة (۱۹۰) مخ، شرح العقائد (۱۰۱) مخ، شرح الفقه الاكبر (۹۹) مخ.
[2] شرح الفقه الاكبر (۹۹) مخ.

د دوی د متابعت امر نه وای کړی[1].

البته د ځینو انبیاؤ علیهم السلام څخه په ځینو مواقعو کي د نسیاني او سهوي په وجه خلاف الاولی کارونه او لغزشونه سوي دي لکه څنګه چي آدم علیه السلام له هغي وني څخه په هېره خوراک کړی چي الله تعالی ځني منع کړی ؤ. خو الله تعالی هیڅکله هم خپل انبیاء علیهم السلام پر دغسي کارونو برقرار نه دي ساتلي بلکي وخت په وخت یې خبرداری ورکړی دی له همدغي وجهي دغسي لغزشونه او سهوي د انبیاؤ علیهم السلام د عصمت سره هیڅ منافات (ټکر) نه لري[2].

سوال او جواب

سوال:- د آدم علیه السلام دغه کار چي له ممنوعه وني څخه یې خوراک وکړ په قرآن کریم کي ظلم بلل سوی دی لکه څنګه چي الله تعالی له آدم علیه السلام او حواء رضي الله عنها څخه حکایت کړی دی:

﴿ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ اَنْفُسَنَا ۖ وَاِنْ لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ۝﴾. [الاعراف: ۲۳].

ژباړه: دواړو و ویل چي اې زموږ ربه! موږ پخپله په خپلو ځانونو باندي ظلم کړی دی او که ته موږ ته بښنه ونه کړې، مهرباني را باندي ونه کړې نو هرومرو به موږ د زیانکارانو څخه جوړ سو.

همدا شان الله تعالی دغه کار د عصیان په نامه یاد کړی دی داسي یې فرمایلي دي:

---

[1] المعتمد فی المعتقد (۷۲) مخ.

[2] شرح الفقه الاکبر (۱۰۱) مخ، المعتمد فی المعتقد (۷۲) مخ.

﴿وَعَصَىٰٓ ءَادَمُ رَبَّهُۥ فَغَوَىٰ ﴾.[طه: ۱۲۱].

ژباړه: او آدم علیه السلام له خپل رب څخه عصیان وکړ نو سمه لاره یې ورکه کړه.

او بله خبره دا ده چې په دې کار کي الله تعالی د آدم علیه السلام توبه قبوله کړې ده لکه څنګه چې الله تعالی فرمایلي دي: ﴿فَتَلَقَّىٰٓ ءَادَمُ مِن رَّبِّهِۦ كَلِمَٰتٖ فَتَابَ عَلَيۡهِۚ﴾.

[البقرة: ۳۷].

ژباړه: نو آدم علیه السلام د خپل رب د پلوه (د اعتذار) د څو کلماتو سره ملاقي سو.

(نو په همدغو کلماتو سره یې خپل رب ته اعتذار وړاندي کړ)، نو خپل رب ورباندي (په رحمت سره) رجوع وکړه (او توبه یې ورته قبوله کړه).

او س سوال دا دی چې له دغو درو شیانو څخه د ګناه وړمه نه او چتېږي حال دا چي دا خبره مو دمخه وڅېړل چي د آدم علیه السلام په شمول ټول انبیاء علیهم السلام له ګناه څخه پاک دي.

جواب: آدم علیه السلام له ممنوعه وني څخه خوراک په هېره سره کړی دی لکه څنګه چي الله تعالی فرمایلي دي: ﴿وَلَقَدۡ عَهِدۡنَآ إِلَىٰٓ ءَادَمَ مِن قَبۡلُ فَنَسِيَ وَلَمۡ نَجِدۡ لَهُۥ عَزۡمٗا﴾.[طه: ۱۱۵].

ژباړه: یقیناً موږ آدم علیه السلام ته کلکه توصیه کړې وه (چي دغي وني ته مه ورنژدې کېږه) خو آدم علیه السلام دغه توصیه هېره کړه او موږ ورته کلک عزم پیدا نه کړ.

نو د آدم علیه السلام ذکر سوی عمل ګناه نه ده، اما دا چي په قرآن کریم کي دغه عمل عصیان بلل سوی دی دا یا له دې وجهي څخه چي صورت یې د عصیان صورت دی که څه هم دا عمل په سهوه او نسیانه سره ؤ. یا د ده د عالي شان په لحاظ عصیان بلل سوی دی له همدغي وجهي څخه توبې ته اړتیا پیدا سوې ده خلک

و ايي: (حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِيْنَ).

يعني- د نېکانو نېک کارونه د مقربينو کسانو په نسبت ګناهونه دي.

اما دا خبره چي دغه عمل په قرآن کريم کي ظلم بلل سوی دا هم د دې دليل نه سي کېدای چي دغه عمل ګناه ده ځکه چي د ظلم تعريف داسي سوی دی (وضع الشئ فی غير محله).

يعني- د يو شي ايښودل په يو داسي ځای کي چي هغه د ده خپل ځای نه وي.

نو د دغه تعريف پر بناء ظلم عام دی (کبيره، صغيره) د افضل کار پرېښودل او داسي نور ټول پکښي راځي خو دلته يې په آخري باندي حمل کول د قرآن کريم د ذکر سوي نص مطابق دی[1].

د الأشباه والنظائر يوه عبارت ته کتنه

سوال:- علامه زين الدين بن ابراهيم بن نجيم رحمه الله په الاشباه والنظائر کي داسي عبارت ليکلی دی: (ولوقال لم يعصوا حال النبوة وقبلها کفر لانه رد النصوص)[2].

ژباړه- که چيري يو کس و ويل چي انبياوٴ عليهم السلام د نبوت په حال کي او دمخه تر نبوت عصيان نه دی کړی نو دغه کس کافر دی ځکه چي دا د نصوصو رد او تکذيب دی.

حال دا چي د اهل السنة والجماعة عقيده په دې باره کي دمخه ذکر سوه چي ټول انبياء عليهم السلام له هر قسم ګناه څخه دمخه تر نبوت او وروسته تر نبوت پاک

[1] فتاوی حقانية، اول جلد (۱۳۲) مخ، المعتمد فی المعتقد (۷۲) مخ.
[2] الاشباه والنظائر کتاب السير- باب الردة (۱۹۰) مخ.

دي. نو ظاهراً د الاشباه والنظائر خبره د اهل السنة والجماعة د عقيدې سره ټکر ښکاري.

جواب: د دې سوال ښه او غوره جواب همهغه دی چې علامه سيد حموي رحمة الله عليه کړی دی او علامه ابن عابدين رحمة الله عليه هم خوښ کړی دی جواب دا دی چې دغه د الاشباه والنظائر خبره د مذهبي علماؤ خبره نه ده ځکه چې پر هيڅ يو مذهبي عالم دا ګمان نه کېږي چې دغه خبره دي کړې وي بلکې دا خبره له بلي خوا مذهبي علماؤ ته راوړل سوې ده نو د دغي خبري ليکل د قلم سهوه ده (والله الهادی للسداد) د دې سوال نور جوابونه هم سوي دي خو د علامه سيد حموي رحمة الله عليه او علامه ابن عابدين رحمة الله عليه له خوا رد سوی دی له همدغي وجهي ئخه مونږ دلته ذکر نه کړه، وروسته علامه ابن عابدين رحمة الله عليه د علامه سيد حموي رحمة الله عليه په حواله د حنفي مذهب د امام حافظ الدين النسفي الحنفي رحمة الله عليه دا خبره رانقل کړې ده چې د انبياؤ عليهم السلام عصمت ضروري دی وروسته يې په دې مسئله کې د نورو علماؤ اقوال هم را نقل کړي دي او ښه پوره يې څېړلې ده[1].

نبوت او رسالت کسبي شی نه دی

د ټوله امت پردې باندي اتفاق دی چې نبوت او رسالت يوازي يو وهبي منصب دی کوم چې د الله تعالیٰ له لوري څخه سړي ته ورکول کېږي دا يو کسبي او اختياري شی نه دی چې په مجاهدي او رياضت سره حاصل سي که د يو چا دا ګمان وي چې دا کسبي شی دی نو دغه کس کافر دی.

الله تعالیٰ فرمايلي: ﴿ وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ

[1] مجموعة رسائل ابن عابدين رحمة الله عليه الرسالة (رفع الاشتباه عن عبارة الاشباه) (۳۰۶) مخ، شرح الحموي دوهم جلد (۹۰) مخ.

الْعَظِيْمِ○﴾.[البقرة: ۱۰۵].

ژباړه: او الله تعالی خاصوي په رحمت خپل (یعني نبوت فضل او احسان) سره هغه څوک چي اراده یې وکړي (د تخصیص په رحمت سره) او الله تعالی خاوند د لوی فضل دی[1].

آیا خضر علیه‌السلام نبي ؤ که ولي؟

د خضر علیه‌السلام په اړوند ځیني علماء کرام دا عقیده لري چي دی ولي ؤ خو د امت جمهور علماء وایي چي خضر علیه‌السلام نبي ؤ د دوی دا خبره د څو دلائلو له مخي ده:

۱:– الله تعالی د ده په باره کي داسي فرمایلي دي: ﴿اٰتَيْنٰهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا﴾. [الکهف: ۶۵].

ژباړه: موږ ده ته له خپله نزده لوی رحمت ورکړی ؤ.

په آیت کي د (رحمة) کلمه نکره نازله سوې ده چي په عظمت باندي دلالت کوي ښکاره خبره ده چي لوی رحمت نه دی مګر نبوت دغه د (رحمة) کلمه په همدغي معنٰی باندي علماء کرامو تفسیر کړې ده[2].

۲:– الله تعالی له خضر علیه‌السلام څخه داسي حکایت کړی دی: ﴿ وَمَا فَعَلْتُهٗ عَنْ اَمْرِيْ ط﴾.[الکهف: ۸۲].

یعني: دغه کار ما د خپله ځانه نه دی کړی بلکي ماته د الله تعالی له لوري امر سوی دی چي همدغسي وکړم.

---

[1] المعتمد فی المعتقد (۷۰) مخ، عقائد الاسلام (۳۶۵) مخ.
[2] تفسیر القرطبي ۱۱ جزء (۱۸) مخ. روح المعاني (۱۵) جلد (۳۲۰) مخ.

امام قرطبي رحمه الله د دې آیت په تفسیر کې داسې لیکلي دي:

(یدل علی نبوته وانه یوحی الیه بالتکلیف والاحکام)[1].

یعني- د الله تعالی له دغه قول د ده پر نبوت دلالت کوي او پردې خبره هم دلالت کوي چې ده ته په تکلیف او احکامو سره وحي کېدلې.

۳:- د ده له افعالو څخه لکه د هلک وژل او د بېړۍ تخریب او داسې نور دا ښکاره معلومېږي چې دی د الله تعالی نبي ؤ ځکه چې د الهي وحي څخه پرته دغسې عملونه سرته رسول جواز نه لري.

ملا علي القاري رحمه الله هم دغه قول ته چې خضر علیه السلام نبي ؤ په څو دلائلو ترجیح ورکړې ده[2].

آیا خضر علیه السلام ژوندی دی که وفات سوی دی

د خضر علیه السلام د ژوند او وفات مسئله هم د علماءکرامو ترمنځ اختلافي ده ځیني علماء کرام یې د دلائلو له مخې ژوندی بولي او ځیني علماء کرام یې بیا د نورو دلائلو له مخې وفات سوی بولي په هر صورت دواړي خبري د دلائلو له مخې دي کومه خبره چې د سم دلیل له مخې وي هغه اسلامي عقیدې ته تاوان نه رسوي لیکن ملا علي القاري رحمه الله دې طرفته ترجیح ورکړې ده چې دی ژوندی دی او کوم کسان چې د ده پر وفات یې دلائل ویلي دي د هغوی یې ښه کافي او شافي جوابونه کړي دي. (وَاللهُ تَعَالٰی أَعْلَمُ بِحَقِيقَةِ الْحَالِ).

تاسو د دې موضوع د تفصیل لپاره همدا شان د خضر علیه السلام په اړوند د نورو

[1] تفسیر القرطبي (۱۱) جزء (۲۸) مخ.

[2] مجموعة رسائل العلامة الملاعلي القاری رحمه الله (۳) جلد. الرسالة الحذر فی امرالخضر.

معلوماتو د حاصلولو لپاره (مجموعة رسائل العلامة الملا علي القاري) الرسالة (الحذر فی امرالخضر) ته رجوع وکړئ هلته دا موضوعات ښه په تفصيل سره بيان سوي دي[1].

انبياء عليهم السلام پخپلو قبرونو کي ژوندي دي

د حضرت محمد ﷺ او نورو ټولو انبياؤ عليهم السلام په باره کي د ټول اهل سنت والجماعت او د علماء ديوبند د ټولو اکابرو مسلک دا دی چي ټول انبياء عليهم السلام تر وفات وروسته هم پخپلو قبرونو کي ژوندي دي او د دوی مقدس بدنونه بعينه محفوظ دي د دوی مبارکانو دغه برزخي ژوند حسي او جسماني دی او دوی مبارکان پخپلو قبرونو کي په بېلا بېلو مصروفيتونو او عبادتونو مشغول دي خو دا کارونه او عبادتونه يې د شرعي مکلفيت په وجه نه بلکي د خوند او خوشحالي حاصلولو لپاره دي، او هغه څوک چي د نبي ﷺ د مبارکي روضې سره نژدې درود او سلام وايي نو هغه دی مبارک بېله واسطې اوري او کوم کس چي له مبارکي روضې څخه ليري پر نبي ﷺ باندي درود او سلام وايي نو هغه بيا د ملائکو په ذريعه نبي ﷺ ته رسول کېږي. دا د ټولو محدثينو او متکلمينو اتفاقي عقيده ده د ديوبند د لويو علماؤ په مختلفو رسالو کي د د دې خبري تصريح سوې ده، د حضرت مولانا محمد قاسم نانوتوی رحمة الله عليه د انبياؤ عليهم السلام په ژوند باندي يو مستقل تصنيف د (آب حيات) په نامه سره موجود دی او د حضرت مولاناخليل احمد رحمة الله عليه چي د مولانا رشيد احمد ګنګوهي رحمة الله عليه راشد خليفه دی يو تأليف د (المهند علي المفند) په نامه هم د

[1] همدا شان د دې موضوع په اړوند روح المعاني (۱۵) جلد (۳۲۰، ۳۳۱) مخونه هم کتلای سئ.

کتلو وړ دی او بل د (انبیاء کرامو ژوند) په نامه یو کتاب چي مرتب یې سید عبدالشکور صاحب دی هم د مطالعې لپاره ګټمن دی. اوس د بېلګي په ډول څو دلائل وګورئ:

۱:- ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ قُتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللهِ اَمْوَاتًا ۭ بَلْ اَحْيَاۗءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُوْنَ﴾. [آل عمران: ۱۶۹].

ژباړه: او له سره ګمان مه کوئ پر هغو کسانو چي وژل سوي دي دوی په لاره د الله ﷻ کي د مړو بلکي ژوندي دي په نزد د رب خپل رزق ورته ورکول کېږي (له جنتي ماکولاتو او مشروباتو څخه.)

نو چي کله شهیدانو ته دغسي ژوند حاصل دی نو بیا خو انبیاؤ علیهم السلام ته په طریقه اولی سره حاصل دی ځکه چي انبیاء علیهم السلام خو تر شهیدانو افضل دي، نو د انبیاؤ علیهم السلام ژوند د دوی تر وفات وروسته د ذکر سوي آیت د دلالة النص له مخي ثابتېږي[۱].

۲:- نبي ﷺ فرمايلي دي: (الْأَنْبِيَاءُ أَحْيَاءٌ فِي قُبُوْرِهِمْ يُصَلُّوْنَ).

یعني- انبیاء علیهم السلام پخپلو قبرونو کي ژوندي دي لمونځ کوي[۲].

۳:- نبي ﷺ فرمایلي دي: (مَنْ صَلَّى عَلَيَّ عِنْدَ قَبْرِيْ سَمِعْتُهُ وَمَنْ صَلَّى عَلَيَّ نَائِيًا أُبْلِغْتُهُ)[۳].

ژباړه- کوم کس چي زما له قبر سره نژدې پرما باندي درود و وایي نو یې زه پخپله اورم او کوم کس چي پر ما باندي د لیري څخه درود و وایي هغه بیا د

---

[۱] وګورئ عمدة القاري ۱۱ جلد (۴۰۲) مخ، فتح الباري ۶ جلد (۲۸۸) مخ، نیل الاوطار ۳ جلد (۲۱۲) مخ.
[۲] مسند ابي یعلی (۳) ۲۱۶/ وصححه ابن حجر فی فتح الباري والقاري فی المرقاة (۲) جلد (۲۱۲) مخ.
[۳] مشکوة المصابیح اول جلد (۸۷) مخ.

ملائکو په واسطه ماته را رسول کېږي.

۴:– نبيﷺ فرمايلي دي: (أَكْثِرُوا الصَّلَاةَ عَلَيَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَإِنَّهُ مَشْهُودٌ تَشْهَدُهُ الْمَلَائِكَةُ وَإِنَّ أَحَدًا لَنْ يُصَلِّيَ عَلَيَّ إِلَّا عُرِضَتْ عَلَيَّ صَلَاتُهُ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْهَا قَالَ قُلْتُ وَبَعْدَ الْمَوْتِ قَالَ إِنَّ اللهَ حَرَّمَ عَلَى الْأَرْضِ أَنْ تَأْكُلَ أَجْسَادَ الْأَنْبِيَاءِ فَنَبِيُّ اللهِ حَيٌّ يُرْزَقُ)[1].

ژباړه: تاسو د جمعې په ورځ پر ما باندي ډېر درود وایاست ځکه چي د جمعې ورځ (مشهود) یعني پرښتې ورته راځي یقیناً یو کس به پر ما باندي درود نه وايي مګر چي د ده درود به پر ما باندي عرض کړل سي ترڅو چي دی له درود څخه خلاصېږي ابوالدرداءﷺ د حديث راوي ويلي دي ما نبيﷺ ته وويل آيا تر وفات وروسته هم پر تا باندي درود عرضېږي نبيﷺ وفرمايل يقيناً الله تعالیٰ پر ځمکه باندي د انبياؤ علیهم السلام د مبارکو بدنونو خوراک حرام کړی دی (يعني انبياء علیهم السلام پخپلو قبرونو کي ژوندي دي) نو نبيﷺ ژوندی دی رزق ورکول کېږي.

دغه ته ورته يو بل حديث په مشکوة شريف اول جلد (۱۲۰) مخ کي هم راغلی دی چي ابوداؤد، نسائي، ابن ماجه، دارمي او بيهقي يې روايت کړی دی.

د دې بيان ډېره برخه له فتاوی حقانيې اول جلد (۱۳۹) مخ څخه را اخيستل سوې ده. د دې موضوع د تفصيل لپاره وګورئ[2].

نور نو د نبي او رسول لغوي او اصطلاحي معناوي او د نبي او رسول په منځ کي فرق زموږ د شرحي په (۲۹) عقيده کي وګورئ، او دا خبره چي محمد ﷺ په ټولو انبياؤ علیهم السلام کي افضل نبي دی او تر ټولو انبياؤ علیهم السلام وروستنی نبي

[1] رواه ابن ماجه (۱۶۳۷).
[2] (البصائر) الرسالة (غوث العباد) ۲۶۰– ۲۶۹ مخونه.

دی او نبوت ورباندي ختم سوی دی په (۳۰) عقیده کي وګورئ، او دا چي نبيﷺ ټولو پېریانو او ټولو انسانانو ته مبعوث دی په (۳۲) عقیده کي وګورئ.

د آسماني کتابونو په اړوند څه معلومات

پر ټولو هغو کتابونو باندي ایمان فرض دی چي الله تعالی پر خپلو رسولانو باندي نازل کړي دي په دغو کتابونو کي څلور يې تر ټولو لوی او مشهور دي:

۱:- قرآن کریم دی چي پر حضرت محمد ﷺ باندي نازل سوی دی لکه څنګه چي الله تعالی فرمایلي دي: ﴿هُوَالَّذِيٓ اَنۡزَلَ عَلَيۡكَ الۡكِتَابَ﴾. [آل عمران: ۷].

ژباړه: الله تعالی هغه ذات دی چي نازل کړی يې دی پر تا باندي کتاب (قرآن).

۲:- تورات دی چي پر حضرت موسیٰ علیه السلام باندي نازل سوی دی لکه څنګه چي الله تعالی فرمایلي: ﴿وَلَقَدۡ اٰتَيۡنَا مُوسَى الۡكِتٰبَ﴾.[حم السجدة: ۴۵].

ژباړه: خامخا په تحقيق ورکړی وو موږ موسیٰ علیه السلام ته کتاب (تورات).

۳:- زبور دی چي پر حضرت داؤد علیه السلام باندي نازل سوی دی لکه څنګه چي الله تعالی فرمایلي: ﴿وَاٰتَيۡنَا دَاوٗدَ زَبُوۡرًا ۚ﴾.[النساء: ۱۶۳].

ژباړه: او ورکړئ ؤ موږ داؤد علیه السلام ته زبور.

۴:- انجیل دی چي پر عیسیٰ علیه السلام باندي نازل سوی دی لکه څنګه چي الله تعالی فرمایلي دي: ﴿ وَقَفَّيۡنَا بِعِيۡسَى ابۡنِ مَرۡيَمَ وَاٰتَيۡنٰهُ الۡاِنۡجِيۡلَ ﴾.[الحدید: ۲۷].

ژباړه: او وروسته را ووست موږ عیسیٰ علیه السلام ځوی د مریمي او ورکړ موږ ده

ته انجيل.

همدا شان په قرآن کريم کي د ابراهيم عليه السلام او موسىٰ عليه السلام د صحيفو يادونه هم سوې ده لکه څنګه چي الله تعالىٰ فرمايلي: ﴿ صُحُفِ اِبۡرٰهِيۡمَ وَمُوۡسٰى ﴾.[الاعلى: ۱۹].

نور نو په قرآن کريم کي د صحيفو شمېر نه دی راغلی خو ځينو علماء کرامو د ځينو رواياتو پر بناء د آسماني صحيفو شمېر (۱۰۰) ښودلی دی چي له هغو څخه (۵۰) په حضرت شيث عليه السلام باندي او (۳۰) په حضرت ادريس عليه السلام باندي، او (۱۰) په حضرت ابراهيم عليه السلام باندي، او (۱۰) په حضرت موسىٰ عليه السلام باندي د فرعون تر غرقېدو دمخه نازلي سوي دي، او بعضي علماء کرامو بيا د موسىٰ عليه السلام په ځای آدم عليه السلام ذکر کړی دی. لېکن ښه خبره دا ده چي د انبياؤ عليهم السلام په څېر آسماني کتابونه هم په يو معلوم شمېر کي حصر نه کړل سي. نبراس (۲۹۰) مخ، شرح الفقه الاکبر (۲۷) مخ.

پر آسماني کتابونو باندي د ايمان څرنګوالی

له قرآن کريم څخه ماسېوا په نورو آسماني کتابونو باندي دا قدر ايمان کفايت کوي چي دغه کتابونه د الله تعالىٰ له لوري څخه نازل سوي او حق دي او کوم کسان چي په دغه کتابونو سره مخاطب وه پر هغوی يې قبول او متابعت فرض ؤ، لېکن پر قرآن کريم باندي دغه قدر ايمان کفايت نه کوي د دې تر څنګ چي قرآن کريم د الله تعالىٰ د نزد څخه نازل سوی او حق دی د ټو نورو شيانو هم ضرورت سته چي ايمانورباندي راوړل سي تر څو پر قرآن کريم باندي ايمان صحيح سي.

۱:– قرآن كريم قبلول او متابعت يې پر خپل ځان فرض بلل.

۲:– دا عقيده درلودل چي قرآن كريم د هر ډول تحريف او تبديل څخه محفوظ دی او تر قيامته به په همدغه ډول محفوظ وي لكه څنګه چي الله تعالی فرمايلي دي:

﴿اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ۝﴾.[الحجر: ۹].

ژباړه: بېشكه موږ پخپله نازل كړی دی ذكر، پند، قرآن او بېشكه چي موږ د ده خامخا ساتونكي يو (له تزئيده تنقيصه او نورو).

نو په قرآن كريم كي د تحريف كېدلو عقيده درلودل كفر دی.

۳:– دا عقيده درلودل چي قرآن كريم هم د مضمون او هم د الفاظو په اعتبار معجز دی نو ځكه يې څوک نه د مضمون په اعتبار مثل راوړای سي او نه د الفاظو په اعتبار، لكه څنګه چي الله تعالی فرمايلي دي:

﴿ قُلْ لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَّاْتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَاْتُوْنَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيْرًا۝﴾ [بني اسرائيل: ۸۸].

ژباړه: و وايه ای محمده! دوی ته خامخا كه راټول سي ګرد انسانان او ګرد پېريان په دې چي راوړي په شان د دې قرآن (په فصاحت، بلاغت او درايت كي) نو رابه نه وړي په شان د دې قرآن اګر كه سي ځيني د دوی له ځينو نورو سره ملاتړي.

ملا علي قاري رحمه الله عليه ويلي دي (والاعجاز حصل بنظمه ومعناه).

يعني د قرآن كريم اعجاز د ده په نظم او معنا دواړو سره حاصل سوی دی[1].

۴:– دا عقيده درلودل چي قرآن كريم په عربي ژبه نازل سوی او د الفاظو او

---

[1] شرح الفقه الاكبر (۲۵۴) مخ.

معنا دواړو نوم دی نو له همدغي وجهي له عربي څخه ماسېوٰی په بله ژبه د هغه تلاوت کول، او په لمانځه کي يې قرائت کول په داسي حال کي چي د عربي د ويلو څخه عاجزه نه وي، او د عربي متن له راوړلو ماسېوٰی په کومه بله ژبه کي د هغه ترجمه ليکل جواز نه لري.

الله تعالیٰ فرمايلي دي: ﴿إِنَّآ أَنزَلۡنَٰهُ قُرۡءَٰنًا عَرَبِيًّا﴾. [يوسف: ۲].

ژباړه: بېشکه چي موږ نازل کړی دی دا کتاب په دې حال کي چي قرآن عربي دی.

شيخ ابوالبرکات النسفي په منار کي داسي ويلي دي: (وهواسم للنظم والمعنى جميعا).

يعني - دغه قرآن د نظم او معنا دواړو نوم دی[1].

اما دا خبره چي له امام المسلمين ابوحنيفه رحمة الله عليه څخه را نقل سوې ده چي که چيري يو داسي کس چي عربي يې زده وي په لمانځه کي قرائت په پارسي سره و وايي لمونځ يې صحيح دی. امام ابوحنيفه رحمة الله عليه له دغي خبري څخه د امام ابويوسف رحمة الله عليه او امام محمد رحمة الله عليه دې قول ته چي په ذکر سوي صورت کي له عربي څخه ماسېوٰی په بله ژبه سره په لمانځه کي قرائت نه دی روا رجوع کړې ده[2].

۵:- دا عقيده درلودل چي د قرآن کريم په نازلېدو سره چي آخرنی آسماني کتاب دی او تر ټولو بهتر دی د نورو ټولو آسماني کتابونو تلاوت کتابت او بعضي احکام منسوخ سوي دي، يعني يوازي هغه احکام يې له نسخې څخه

[1] نورالانوار (۱۰) مخ.
[2] الهداية اول جلد (۹۵) مخ، شرح الفقه الاکبر (۲۵۴) مخ.

پاته دي چي زموږ په شریعت کي يې بېله انکاره نقل راغلی دی[1].

په يو حديث کي راغلي دي چي حضرت عمر رضي الله عنه نبي ﷺ ته حاضر سو او وې ويل يقيناً موږ له يهودو څخه داسي خبري او حکايتونه اورو چي ښه راته ښکاري نو آيا ته موږ ته اجازه راکوې چي يو څه يې وليکو نبي ﷺ د زجر او انکار په طريقه ورته وفرمايل: آيا تاسو د يهودو او نصاراؤ په شان پخپل دين کي شکمن ياست يقينا ما تاسو ته صاف او روښانه شريعت راوړی دی (وَلَوْكَانَ مُوْسىٰ حَيًّا مَاوَسِعَهُ إِلَّااتِّبَاعِيْ). يعني- که چيري موسیٰ عليه السلام ژوندی وای نو به ده ته زما له اتباع څخه پرته بل څه نه وای جائز. ځکه چي نور شريعتونه ټول له زما په شريعت سره منسوخ سوي دي[2].

له قرآن کريم څخه پرته بل هيڅ آسماني کتاب په خپل اصل پاته نه دی

د تورات، انجيل او زبور په نوم چي اوس کوم کتابونه موجود دي هغه د وحي په اصلي حال نه دي پاته بلکي ډول ډول تحريفات او بدلونونه په کي راغلي دي لکه څنګه چي الله تعالی فرمايلي دي:

﴿ فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ يَكْتُبُوْنَ الْكِتٰبَ بِأَيْدِيْهِمْ ۗ ثُمَّ يَقُوْلُوْنَ هٰذَا مِنْ عِنْدِ اللهِ ﴾.[البقرة: ۷۹].

ژباړه: نو عذاب دی لپاره د هغو کسانو چي ليکي کتاب (له خپله ځانه) په لاسو خپلو بيا وايي دغه (محرفين خلقو ته) چي دا ليکل سوی له نزده د الله دی.

---

[1] شرح العقائد (۱۰۴) مخ.
[2] مشکوة اول جلد (۳۰) مخ.

همدا شان الله تعالی فرمايلي دي:

﴿ وَقَدْ كَانَ فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُوْنَ كَلٰمَ اللّٰهِ ثُمَّ يُحَرِّفُوْنَهٗ مِنْۢ بَعْدِ مَا عَقَلُوْهُ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ○ ﴾. [البقرة: ۷۵].

ژباړه: او بېشکه چي وه يوه ډله (د پخوانيو) له دوی چي اورېده به يې کلام د الله تعالی بيا به يې اړوله هغه خبره وروسته له هغه چي پوه به شول په هغې حال دا چي دوی به پوهېدل (په دې تحريف او افتراء).

اوس نو د موجوده تورات، انجيل او زبور په باره کي دا عقيده درلودل چي دا ټوله الهی وحي دي کفري عقيده ده، اما قرآن کريم چي دی هغه له هر ډول تحريف او تغير څخه تر قيامته محفوظ دی لکه څنګه چي الله تعالی فرمايلي دي:

﴿ وَاِنَّهٗ لَكِتٰبٌ عَزِيْزٌ ○ لَّا يَاْتِيْهِ الْبَاطِلُ مِنْۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهٖ ؕ تَنْزِيْلٌ مِّنْ حَكِيْمٍ حَمِيْدٍ ○ ﴾. [حم السجدة: ۴۱- ۴۲].

ژباړه: حال دا چي يقيناً دا قرآن کريم عزتمند (کلک) کتاب دی چي باطل (دروغ) نه ورته له وړاندي خوا څخه راتلای سي او نه له وروسته خوا څخه بلکي د هر جهته او هر حيثه محفوظ دی او هم دا کتاب د ډېر حکمت خاوند او د ښو صفاتو درلودونکی د (الله تعالی) له پلوه نازل کړی سوی دی.

موږ ټوله اهل القبلة مسلمانان بولو

۵۴:- وَنُسَمِّى اَهْلَ قِبْلَتِنَا مُسْلِمِيْنَ مُؤْمِنِيْنَ مَادَامُوْا بِمَا جَاءَبِهِ النَّبِيُّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ مُعْتَرِفِيْنَ وَلَهُ بِكُلِّ مَاقَالَ وَأَخْبَرَ

مُصَدِّقِيْنَ.

ژباړه: زموږ د قبلې خلک موږ مسلمانان مؤمنان ګڼو ترڅو چې په هغه دین سره چې نبيﷺ راوړی دی اقرار کوونکی وي او نبيﷺ لره په ټول هغه څه سره چې ده ويلي او خلګو ته يې په هغه سره خبر ورکړی تصديق کوونکي وي.

شرح- په (اهل قبلتنا) سره مراد هغه کسان نه دي چې يوازي په لمانځه کي زموږ قبلې ته مخ ګرځوي بلکي مراد هغه کسان دي چې د دين ټول اصول مني او په ټول دين مقدس اسلام سره اقرار کوي نور نو که څه هم ګنهکاره وي، په لمانځه کي قبلې ته مخ ګرځول د مسلمانانو لپاره يوه لويه علامه ده له همدغي وجهي څخه مسلمانان (اهل القبلة) بلل کېږي، مطلب دا دی چې ټول اهل القبلة موږ مسلمانان مؤمنان ګڼو ترڅو چې د يو داسي شي څخه يې انکار نه وي کړی چې هغه له دين څخه په قطعي ډول ثابت وي. نبيﷺ داسي فرمايلي دي:

(مَنْ صَلَّى صَلَاتَنَا وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا وَأَكَلَ ذَبِيحَتَنَا فَذٰلِكَ الْمُسْلِمُ الَّذِىْ لَهُ ذِمَّةُ اللهِ وَذِمَّةُ رَسُوْلِهِ فَلَاتُخْفِرُوا اللهَ فِى ذِمَّتِهِ)[1].

يعني- هغه کس چې زموږ د لمانځه په شان لمونځ وکړي او زموږ قبلې ته مخ وګرځوي او زموږ د حلال سوي حيوان څخه خوراک وکړي نو دا هغه سي مسلمان دي چې ده لره د الله تعالى او د الله تعالى د رسولﷺ عهد او امان ثابت دی نو تاسو د الله تعالى په عهد کي خيانت مه کوئ (يعني د الله تعالى او د الله تعالى د رسولﷺ عهد مه ماتوئ).

له دې حديث څخه هم دا مطلب نه دی چې يو کس دغه درې کارونه وکړئ نو

---

[1]صحيح البخاري (۳۹۱).

هغه مسلمان دی که څه هم له نور دین څخه منکر وي، بلکي دغه درې کارونه د اسلام روښانه علامې دي په دغو کارونو سره اسلام او نور دینونه سره جلا کېږي، نو مطلب دا دی چي کوم کس چي ټول دین و مني باور وربانديي وکړي او له هيڅ يو داسي شي څخه انکار نه کوي چي هغه د دین څخه په قطعي ډول ثبوت لري نو دغه کس مسلمان دی اما که چيري يو کس دغه درې کارونه ټول کوي لېکن د يو داسي شي څخه منکر وي چي هغه له دین څخه په قطعي ډول ثابت وي نو دغه کس مسلمان نه بلکي کافر دی لکه قاديانيان چي د ختم نبوت څخه انکار کوي او مرزا غلام احمد قادياني نبي بولي دغه کسان مسلمانان نه بلکي کافران دي[1].

په دې عقيده کي امام طحاوي رحمه الله دې طرفته اشاره کړې ده چي اسلام او ايمان يو شی دی او مسلمان د ګناه په کولو سره له اسلام څخه نه وزي ترڅو چي ګناه يې حلاله نه وي بللې. د دې تفصيل لږ وروسته راځي.

د الله تعالی په ذات کي غور او فکر کول جواز نه لري

۵۵:- وَلَا نَخُوْضُ فِيْ اللهِ وَلَا نُمَارِيْ فِيْ دِيْنِ اللهِ تَعَالٰى.

ژباړه: موږ د الله تعالی په ذات کي غور او فکر نه کوو او د الله تعالی په دين کي باطله نزاع نه کوو.

شرح- مطلب دا دی چي موږ د الله تعالی په ذات کي غور او فکر نه کوو او نه د الله تعالی په ذات کي بېله علمه څه وايو بلکي د الله تعالی د ذات صفاتو او افعالو په باره کي هغه څه وايو چي د کتاب او سنت سره موافق وي لکه څنګه

---

[1] فيض الباري دوهم جلد (۳۸) مخ.

چي له امام المسلمين ابو حنيفه رحمه الله **څخه نقل راغلی دی** (لَا يَنْبَغِيْ لِأَحَدٍ أَنْ يَنْطِقَ فِيْ ذَاتِ اللهِ بِشَيْءٍ بَلْ يَصِفُهُ بِمَا وَصَفَ بِهِ نَفْسَهُ).

يعني- هيڅ چا لره نه ښايي چي د الله تعالی په ذات کي څه و وايي بلکي د الله جل جلاله په باره کي دي هغه څه بيان کړي چي الله تعالی په هغه سره خپل ذات موصوف کړی دی[1].

همدا شان د الله تعالی په دين کي د تعصب له مخي نزاع او بحث نه کوو ترڅو په غلطو دلايلو سره د الله تعالی د دين مقابله وکړو ځکه چي دا د رسولانو عليهم السلام د ښمنانو تګلاره وه.

(**دلائل**) ۱:- ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِي اللهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّلَا هُدًى وَّلَا كِتٰبٍ مُّنِيْرٍ ﴾.[الحج: ۸].

ژباړه: او د خلکو له جملې څخه ځيني هغه څوک دي کوم چي د الله تعالی په هکله بېله پوهي او بېله دليله او بېله روښانه کتاب څخه جګړې کوي.

۲:- ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِي اللهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطٰنٍ مَّرِيْدٍ ﴾.[الحج: ۳].

ژباړه: او له خلکو څخه ځيني هغه کسان دي چي د الله تعالی په هکله بېله پوهي جګړه کوي او د هر سرکښ شيطان متابعت کوي.

۳:- ﴿ مَا يُجَادِلُ فِيْٓ اٰيٰتِ اللهِ اِلَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ﴾.[المؤمن: ۴].

ژباړه: جګړه نه کوي (طعن نه وايي) په آيتونو د الله تعالی مګر هغه کسان چي کافران سوي دي.

---

[1] شرح العقيدة الطحاوية للميدانى (۹۵) مخ.

اما په دین کي هغسي نزاع او بحث کول چي له هغه څخه حق ته رسېدل او د باطل دفع مطلوب وي دا بالکل مشروع کار دی لکه څنګه چي الله تعالی فرمایلي دي:

﴿وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ﴾. [النحل: ۱۲۵].

ژباړه: او مباحثه کوه له دوی سره په هغي طریقې سره چي هغه ډېره ښه وي.

په قرآن کریم کي مجادله (اختلاف کول) جواز نه لري

۵۶:- وَلَا نُجَادِلُ فِيْ الْقُرْآنِ وَنَشْهَدُ اَنَّهُ كَلَامُ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ نَزَلَ بِهِ الرُّوْحُ الْأَمِيْنُ فَعَلَّمَهُ سَيِّدَ الْمُرْسَلِيْنَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ كَلَامُ اللهِ تَعَالٰى لَا يُسَاوِيْهِ شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ الْمَخْلُوْقِيْنَ وَلَا نَقُوْلُ بِخَلْقِ الْقُرْآنِ وَلَا نُخَالِفُ جَمَاعَةَ الْمُسْلِمِيْنَ.

ژباړه: موږ په قرآن کریم کي مجادله (اختلاف) نه کوو او دا شاهدي ورکوو چي یقیناً دغه قرآن د رب العالمین کلام دی دغه قرآن کریم (د رب العالمین له پلوه) امانتګري پرښتې جبرائیل علیه السلام نازل کړی دی نو یې سیدالمرسلین محمد ﷺ ته ورښودلی دی او دغه قرآن د الله تعالی کلام دی د مخلوقاتو له کلام څخه هیڅ یو شی ورسره برابر نه دی او موږ نه وایو چي د الله تعالی کلام مخلوق (حادث) دی او د مسلمانانو له جماعت څخه مخالفت نه کوو.

شرح- د امام طحاوي رحمه الله دا قول (ولانجادل فی القرآن) د دوو معناؤ احتمال لري:

اوله معنٰی:- موږ په قرآن کريم کي د انکار او تکذيب له مخي مجادله نه کوو لکه څنګه چي کافرانو دغه کار د دې لپاره کاوه چي حق په ورک کړي، بلکي په قرآن کريم سره مجادله کوو يعني حجت او دليل په وايو د سلاح په شان د باطلو ډلو مقابله په کوو.

دوهمه معنٰی:- موږ د قرآن کريم په متواتره قراءتونو کي مجادله (اختلاف) نه کوو بلکي په هر متواتره قراءت سره موږ د قرآن کريم تلاوت حق ګڼو، دغه دواړي معناوي حق دي د دوهمي معنٰی په صحت باندي دا حديث شريف شاهدي ورکوي عبدالله بن مسعود ﷺ فرمايلي دي:

(سَمِعْتُ رَجُلًا قَرَأَ آيَةً سَمِعْتُ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ خِلَافَهَا فَأَخَذْتُ بِيَدِهِ فَأَتَيْتُ بِهِ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كِلَاكُمَا مُحْسِنٌ قَالَ شُعْبَةُ أَظُنُّهُ قَالَ لَا تَخْتَلِفُوا فَإِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ اخْتَلَفُوا فَهَلَكُوا)[1].

ژباړه- ما له يوه کس څخه واورېدل چي يو داسي آيت يې و ويلی چي ما د نبي ﷺ څخه د هغه په خلاف اورېدلی ؤ نو مي دغه کس تر لاس را ونيوی او نبي ﷺ ته مي راوستی نبي ﷺ وفرمايل تاسو دواړه په قرائت کي ښه ياست (يعني د دواړو قرائت صحيح دی) د حديث راوي شعبه رحمه الله ويلي دي زه پر خپل شيخ عبدالملک ګمان کوم چي ده داسي ويلي دي چي نبي ﷺ وفرمايل تاسو په قرآن کريم کي اختلاف مه کوئ ځکه چي کوم کسان چي دمخه تر تاسو وه هغوی په ديني امورو کي اختلاف کړی دی نو د همدغه اختلاف له کبله هلاک سوي دي.

دامام طحاوي رحمه الله له دې قول څخه (ولانخالف جماعة المسلمين) مطلب دا

[1] صحيح البخاري (۲۴۱۰).

دی چي زموږ عقيده همهغه د مسلمانانو له لوی جماعت اهل سنت والجماعت عقيده ده، دوی قرآن کريم چي د الله تعالیٰ کلام دی قديم بولي موږ يې هم قديم بولو نور عقائد مو هم د دغه لوی جماعت عقائد دي د مسلمانانو د لوی جماعت څخه موږ هيڅکله نه جلا کيږو ځکه چي الله تعالیٰ دا امت له دې څخه ساتلی دی چي پر ضلالت (گمراهۍ) باندي اتفاق وکړي لکه څنگه چي نبي ﷺ فرمايلي دي:

(إِنَّ اللهَ لَا يَجْمَعُ أُمَّتِي أَوْقَالَ أُمَّةَ مُحَمَّدٍ ﷺ عَلَى ضَلَالَةٍ وَيَدُاللهِ عَلَى الْجَمَاعَةِ وَمَنْ شَذَّ شُذَّ فِي النَّارِ)[1].

ژباړه- يقيناً الله تعالیٰ زما امت يا يې داسي ويلي: د محمد ﷺ امت پر گمراهی نه را ټولوي او د الله تعالیٰ حفظ او نصرت د مسلمانانو د لوی جماعت سره دی که چيري يو کس د مسلمانانو له لوی جماعت څخه جلا سي نو به يوازي په دوزخ کي واچول سي.

همدا شان نبي ﷺ فرمايلي دي: (إِتَّبِعُوا السَّوَادَ الْأَعْظَمَ فَإِنَّهُ مَنْ شَذَّ شُذَّ فِي النَّارِ)[2].

ژباړه- تاسو د مسلمانانو د لوی جماعت پيروي وکړئ ځکه چي کوم کس چي د مسلمانانو له لوی جماعت څخه جلا سي نو به يوازي په دوزخ کي واچول سي.

دا يو خصوصيت دی چي الله تعالیٰ دغه مرحومه امت ته ورکړی دی چي پر هر شي دوی اتفاق وکړي هغه به د حق څخه وتلی نه وي، نو مسلمانان بايد په هغه لاره باندي ولاړ سي چي د امت اکثره علماء ورباندي تللي دي او له هغو باطلو

---

[1] رواه الترمذي- مشکوة اول جلد (۳۰) مخ.
[2] رواه ابن ماجه- مشکوة اول جلد (۳۰) مخ.

ډلو څخه خپل ځانونه لیري وساتي چي د مسلمانانو د لوی جماعت (اهل السنة والجماعة) څخه وتلي دي او د خپلو نفسي خواهشاتو تابع ګرځېدلي دي لکه معتزله ډله چي دوی قرآن کریم چي د الله تعالی کلام دی مخلوق (حادث) بولي، او لکه د اوس وخت تش په نامه سلفیان او اهل حدیث چي یوازي خپل ځانونه مسلمانان بولي نور ټول مذهبي خلګ مشرکین بولي دا د هغو باطلو ډلو څخه دی چي نبيﷺ یې لا د پخوا څخه پیش ګویي کړې ده او دوی د مسلمانانو د لوی جماعت (اهل السنة والجماعة) څخه وتلي دي نو به دوی د نبيﷺ په فیصله همدغه سي یوازي په دوزخ کي اچول کېږي. د باطلو ډلو په اړوند معلومات به انشاءالله تعالی د کتاب په آخر کي راسي. د دې عقیدې د نورو اجزاؤ تفصیل په (۳۳) عقیده کي وګورئ.

مسلمان یوازي په ګناه کولو سره نه کافر کېږي

۵۷: — وَلَا نُكَفِّرُ اَحَدًا مِنْ اَهْلِ الْقِبْلَةِ بِذَنْبٍ مَالَمْ يَسْتَحِلَّهُ.

ژباړه— موږ د (اهل القبلة) څخه هیڅوک یعني هیڅ یو مسلمان د ګناه په سبب کافر نه ګڼو ترڅو چي هغه ګناه یې حلاله نه وي بللې.

شرح— دا یوه اتفاقي خبره ده چي بعضي داسي ګناهونه سته چي هغه شارع د تکذیب علامې ګرځولي دي لکه بت ته سجده کول او قرآن کریم په مرداریو کي اچول او د کفر په کلماتو سره تلفظ کول او دې ته ورته نور کارونه چي په شرعي دلائلو سره کفر بلل سوی وي که چیري یو کس له دغسي کارونو څخه یو کار وکړي نو د شریعت له مخي دغه کس کافر بلل کېږي، اما له دغسي ګناهونو څخه ماسیوٰی په نورو ګناهونو سره نه مسلمان له ایمان څخه وزي او نه په کفر

کي داخليږي ترڅو چي ګناه يې حلاله نه وي بللې.

(**دلائل**) ۱: - ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى﴾.[البقرة: ۱۷۸].

ژباړه: ای هغو کسانو! چي ايمان يې راوړی دی په تاسو باندي د وژل سوو له کبله قصاص فرض کړی سوی دی.

په دې آيت کي په قاتل باندي قصاص فرض کړی سوی دی ښکاره خبره ده چي په قصد سره د يو نفس وژل کبيره ګناه ده خو بيا هم د مؤمن اطلاقورباندي سوی دی.

۲: - ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا﴾.[التحريم: ۸].

ژباړه: ای هغو کسانو! چي ايمان يې راوړی دی توبه وباسي تاسي الله تعالی ته توبه خالصه ربښتيا د زړه له کومي.

په دې آيت کي له خلکو څخه د توبې طلب سوی دی توبه خو د کبيره ګناهونو له کولو څخه وي خو د دې سره سره الله تعالی د مؤمنانو اطلاق ورباندي کړی دی.

۳: - ﴿وَإِن طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا﴾.[الحجرات: ۹].

ژباړه: که چيري دوه ډلي د مؤمنانو (پخپلو منځونو کي) سره په جنګ او جګړه کي ولويږي پس روغه او صلح وکړئ په منځ د هغو دواړو کي.

په دې آيت کي هم الله تعالی (قاتلين) مؤمنين بللي دي. نور هم داسي آيتونه او حديثونه ډېر دي چي په هغو کي په ګنهګاره بنده باندي د مؤمن اطلاق سوی دی نو دا خبره ثابته سوه چي ګنهګاره مسلمان د ايمان خاوند دی.

۴: - د نبي ﷺ د زمانې څخه بيا تر نن ورځي پوري په دې خبره باندي اجماع

ده چي كوم مسلمان كبيره ګناهونه كړي وي او بيله توبې مړ سي نو به ده ته د جنازې لمونځ وركول كيږي او دعاء به ورته كيږي او د ده لپاره به د الله تعالى څخه بخښنه غوښتل كيږي دا خبره هم اتفاقي ده چي د جنازې لمونځ همدا شان، دعا او استغفار يوازي مسلمان ته جائز دى كافر ته نه دي جائز[1].

اما كه چيري يو كس ګناه حلاله وبولي نو دغه كس ځكه كافر دى چي د ده په دغه كار كي د شارع تكذيب دى چي دا د ايمان (تصديق) سره ټكر لري نو چي كله تكذيب راسي ايمان به نه وي[2].

ګنهكاره مسلمان د معتزله ډلي په آند

معتزله ډله وايي چي كوم مسلمان كبيره ګناه وكړي نه مؤمن او نه كافر دى نو د دوى په آند د كفر او ايمان په منځ كي واسطه سته مؤمن خو ځكه نه دى چي الله تعالى فرمايلي دي:

﴿ أَفَمَن كَانَ مُؤْمِنًا كَمَن كَانَ فَاسِقًا ۚ لَّا يَسْتَوُونَ ﴾. [السجدة: ۱۸].

ژباړه: آيا نو هغه څوک چي مؤمن وي د هغه چا غوندي دى چي فاسق وي دا دواړه ډلي نه دي سره برابري.

په دې آيت كي الله تعالى مؤمن د فاسق مقابل ګرځولى دى نو فاسق مؤمن نه دى فاسق خو هغه څوک دى چي كبيره ګناه وكړي. همدا ن شان نبيﷺ فرمايلي دي:

(لَايَزْنِي الزَّانِيْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ). يعني- زانى به زنا ونه كړي په داسي حال كي چي دى مؤمن وي.

---

[1] شرح العقائد (۸۳- ۸۴) مخونه.
[2] شرح العقائد (۸۷) مخ.

په دې حديث شريف کي له زاني څخه ايمان نفي سوی دی. دغسي حديثونه نور هم سته چي په هغو کي له فاسق څخه ايمان نفي سوی دی. او کافر بيا ځکه نه دی چي د نبيﷺ له زمانې څخه تر نن ورځي پوري امت دغسي کس نه وژني د مرتد نور احکام نه ورباندي جاري کوي او د مسلمانانو په مقبره کي يې دفن کوي.

جواب: په ذکر سوي آيت کي له فاسق څخه مراد کافر دی ځکه چي کفر لوی فسق دی د آيت له سياق څخه دا ښکاره معلومېږي، او ذکر سوی حديث او دغسي نور حديثونه له ګناهونو څخه د زجر او تهديد په طريقه راغلي دي، يا له ايمان څخه کامل ايمان مراد دی نو په ذکر سوي حديث کي د زاني څخه مطلق ايمان نه دی نفي سوی بلکي کامل ايمان ځني نفي سوی دی دا تاويلات موږ د هغو آيتونو او حديثونو له کبله کوو چي له هغو څخه په ښکاره ډول دا ثابتېږي چي فاسق مؤمن دی دغسي يو څو آيتونه موږ دمخه وليکل، داسي حديثونه هم ډېر دي چي کوم کس د توحيد کلمه و وايي او پر دغه توحيد مړ سي نو به جنت ته داخل سي که څه هم فاسق وي[1].

البته فاسق چي جنت ته داخلېږي دا به د الله تعالى فضل وي الله تعالى به پخپل فضل او کرم سره ګناهونه ور معاف کړي يا به د نبيﷺ په شفاعت جنت ته داخل سي يا به د ګناه په اندازه د عذاب تر تېرولو وروسته داخل سي خو په هر صورت دا خبره ثابته ده چي فاسق جنت ته داخلېږي دا خبره هم اتفاقي ده چي جنت ته يوازي مؤمن داخلېږي پر کافر باندي جنت حرام دی اوس نو دا خبره نوره هم روښانه سوه چي فاسق مؤمن دی[2].

---

[1] وګورئ مشکوة المصابيح اول جلد (۱۴) مخ.
[2] د جواب ډېره برخه له شرح العقائد (۸۴) مخ څخه را اخيستل سوې ده.

ګنهکاره مؤمن د خوارجو له نظره

خوارج دا ګمان کوي چي کوم مؤمن ګناه وکړي نو هغه کافر دی د دوی په آند د کفر او ایمان په منځ کي واسطه نسته لکه څنګه چي معتزله وایي د خوارجو او معتزله ؤ د دغي فاسدي عقیدې منشأ او سبب دا دی چي دوی عمل د ایمان لپاره شرط یا جزء بولي نو له همدغي وجهي د عمل په پرېښودلو سره مؤمن له ایمان څخه وتلی یا یې کافر بولي اما د اهل سنت والجماعت په نزد عمل د ایمان لپاره کمال دی نو له همدغي وجهې څخه مؤمن د عمل په پرېښودلو سره نه کافر کېږي بلکي د ایمان کمال یې ځي. د ایمان په اړوند بحث لږ وروسته راځي انتظار وکړئ.

د خوارجو استدلال له هغو نصوصو څخه دی چي له هغو څخه ظاهراً دا معلومېږي چي فاسق کافر دی دغسي نصوص خو ډېر دي خو دلته یې تاسو صرف دوه وګورئ:

۱:- الله تعالی فرمایلي دي: ﴿ وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ ○ ﴾. [المائدة: ۴۴].

ژباړه: او هر څوک چي په هغه څه باندي فیصله ونه کړي چي الله تعالی نازل کړی دی نو دغه کسان همدوی کافران دي.

په کتاب الله فیصله نه کول یوه ګناه ده خو د دې سره سره الله تعالی په دې آیت کي هغه کسان کافران بللي دي چي په ما انزل الله فیصله ونه کړي.

۲:- نبي ﷺ فرمایلي دي: (مَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ مُتَعَمِّدًا فَقَدْ كَفَرَ).

یعني- هغه څوک چي قصداً لمونځ پرېږدي نو یقیناً دغه کس کافر دی.

په دې حديث شريف کي نبيﷺ هغه کس چي قصداً لمونځ پرېږدي کافر بللی دی حال دا چي په قصد سره د لمانځه پرېښودل کبيره ګناه ده کوم کس چي دغسي ګناه کوي هغه فاسق دی.

جواب: تاسو لږ دمخه هغه نصوص ولوستل چي له هغو څخه په ښکاره او قطعي ډول دا معلومېږي چي فاسق مؤمن دی او دا مو هم ولوستل چي پر دغه خبره د امت اجماع هم ده نو له همدغي وجهي څخه هغه نصوص چي خوارج يې په استدلال کي راوړي په خپل ظاهر باندي نه دی پاته بلکي تاويل يې کېږي د مثال په ډول د ذکر سوي آيت په اړوند علماء کرامو څو اقوال ذکر کړي دي:

۱:– له آيت څخه مراد دا دی: هغه څوک چي په ما انزل الله باندي تصديق ونه کړي نو هغه کافر دی.

۲:– له آيت څخه مراد دا دی: هغه څوک چي په ما انزل الله باندي د استهانت او استخفاف په طريقه حکم ونه کړي نو هغه کافر دی.

۳:– دا آيت د يهودانو په باره کي نازل سوی دی او په ما انزل الله سره مراد تورات دی يهودانو خو داسي کول چي د تورات څخه به يې د الله تعالی حکم ايسته کړ او پر ځای به يې له خپله ځانه جوړ سوی حکم مقرر کړ نو دا خو ښېله شکه کفر دی.

او د ذکر سوي حديث په باره کي هم علماء کرامو څو اقوال ذکر کړي دي:

۱:– د حديث شريف مطلب دا دی: هغه څوک چي لمونځ قصداً د استهانت او استخفاف په طريقه پرېږدي نو هغه کافر دی.

۲:– د لمانځه په ترک سره مراد د لمانځه له فرضيت څخه انکار دی نو مطلب دا دی چي کوم کس د لمانځه له فرضيت څخه انکار وکړي نو هغه کافر دی.

۳:– په حديث کي د کَفَرَ کلمه د قارب الکفر په معنا ده نو مطلب دا دی: هغه

څوک چي قصداً لمونځ پرېږدي نو هغه کفر ته نژدې سو.

۴:- په کفر سره کفران النعمة (ناشکري) مراد ده نو مطلب دا دی هغه څوک چي قصداً لمونځ پرېږدي نو یقیناً هغه ناشکري وکړه. همدغه تاویلات د ټولو هغو نصوصو دي چي د دغه حدیث شریف په ډول راغلي دي[1].

ګنهکاره کس ته ګناهونه لوی ضرر لري

۵۸:- وَلَانَقُوْلُ لَا يَضُرُّ مَعَ الْإِيْمَانِ ذَنْبٌ لِمَنْ عَمِلَهُ.

ژباړه: موږ داسي نه وایو چي د ایمان سره ګناه هغه کس ته تاوان نه لري چي دغه ګناه یې کړې ده.

شرح- یعني موږ داسي نه وایو چي ګنهکاره کس ته ګناه تاوان نه لري لکه څنګه چي مرجئه ډله وايي بلکي ګنهګاره کس ته ګناه لوی تاوان لري د ګناهونو په وجه یې د ایمان کمال ځي او د هغه عذاب مستحق ګرځي چي الله تعالی یې پخپل کتاب کي بیان کړی دی او یا رسول ﷺ په هغه سره خبر ورکړی دی. امام طحاوي رحمة الله علیه په دې عقیده سره په مرجئه ډلي باندي رد کړی دی او په مخکنی عقیده سره یې پر معتزله ؤ او خوارجو باندي رد کړی دی مرجئه ډله دا ګمان کوي چي د نجات لپاره یوازي ایمان بس دی تر ایمان راوړلو وروسته ښه اعمالو ته هیڅ ضرورت نسته او بد عملونه هیڅ ضرر نه لري او نه عذابورباندي ورکول کېږي.

امام طحاوي رحمة الله علیه د دوی دغه فاسده عقیده په ښکاره ډول ور رد کړه، له دې عقیدې او مخکنی عقیدې څخه مطلب دا دی چي موږ اهل السنة والجماعة نه

---

[1] شرح العقائد مع الحواشي (۸۵) مخ.

يو مؤمن يوازي په ګناه سره کافر ګڼو لکه څنګه چې خوارج وايي او نه داسي وايو چې مؤمن ته ګناه هيڅ ضرر نه لري لکه څنګه چې مرجئه وايي بلکې زموږ مسلک د دوی په منځ کې دی ګنهکاره کس د ايمان په وجه مؤمن بولو او د ګناه په وجه يې فاسق بولو ګناهونه د ده لپاره لوی تاوان بولو او په آخرت کې يې د الله تعالی تر مشيئة او ارادې لاندې بولو که د الله تعالی اراده د بخښنې وه نو د فضل له مخې به بخښنه ورته وکړي که نه نو د عدل له مخې به د ګناه په اندازه عذاب ورکړي او د مؤمن لپاره ښه اعمال ضروري او د ايمان لپاره يې کمال بولو .

دلائل:

۱:- هر ځای چې په قرآن کريم کې ايمان ذکر سوی دی هلته صالح عمل هم ورسره ذکر دی هر ځای چې تر ايمان وروسته په جنت او رحمت سره زېری ورکول سوی دی هلته نېک عملونه هم ذکر دي نو له دغسي آيتونو څخه دا ښکاره معلومېږي چې ښه اعمال ضروري او ګټمن دي له دغسي آيتونو څخه د مثال په ډول يو آيت وګورئ:

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾.

[البروج: ۱۱].

ژباړه: يقيناً هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او نېک عملونه يې کړي دي نو دوی ته داسي جنتونه دي چې لاندې ترې (څلور) ويالې بهېږي.

۲:- الله تعالی د (العصر) په سورت کې جنس انسان په زيان او تاوان کې بللی دی مګر هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او نېک عملونه يې کړي دي او چې يو تر بله يې په حق سره توصيه کړې ده او هم يې په صبر کولو سره يو تر بله توصيه کړې ده له دې څخه دا ښکاره معلومېږي چې کوم کس چې نېک

عملونه يې نه وي کړي ګنهکاره وي نو هغه په زيان او تاوان کښې دی.

۳:- الله تعالی په ډېرو آيتونو کي له بدو کارونو څخه منع کړې ده حرام يې بللي دي او د دغسي کارونو پر کولو يې عذاب مرتب کړی دی که چيري بد کارونه تاواني نه وای نو به الله تعالی منع نه وای څني کړې او ګنهکاره کس به يې د عذاب مستحق نه وای بللی. نو د مرجئه ډلي عقيده بېله شکه يو لوی حماقت او جهالت دی.

آيا احناف مرجئه دي

سوال:- بعضي کسانو په امام المسلمين ابوحنيفه رحمة الله عليه او د حنفي مذهب په نورو امامانو او مشائخو باندي د ارجاء طعن ويلی دی دليل يې دا ويلی دی چي په معتمدو کتابونو کي پر دوی باندي د ارجاء اطلاق سوی دی حتٰی شيخ عبدالقادر الجيلاني رحمة الله عليه په (غنية الطالبين) کي احناف له مرجئه ډلي څخه شمېرلي دي په دې باره کي ستاسو معلومات څه دي؟[1]

جواب: ارجاء په دوه قسمه ده اول قسم ارجاء دا ده چي عمل ضروري وبلل سي لېکن د ايمان جزء ونه بلل سي. ارجاء وروسته کولو ته ويل کېږي دا چي عمل د ايمان جزء ونه بلل سي دا هم يو قسم وروسته کول دی.

دوهم:- قسم ارجاء بيا دا ده چي عمل دومره وروسته کړل سي چي بېخي ضروري ونه ګڼل سي يوازي ايمان د نجات لپاره کافي وبلل سي او د ګنهکاره کس لپاره ګناهونه تاواني ونه بلل سي لکه څنګه چي يې لږ دمخه تفصيل تېر سو.

نو په کومو معتمدو کتابونو کي چي په احنافو باندي د ارجاء اطلاق سوی

[1] الرفع والتکميل فی الجرح والتعديل (۳۵۲) او (۳۷۴) مخونه.

دی هغه اول قسم ارجاء ده چي سني ارجاء ورته ویل کېږي دغه ارجاء د کتاب او سنت سره بالکل برابره ده جمهور صحابه کرام او د اهل السنة والجماعة اکثره علماء په همدغه عقیده دي نور تفصیل به لږ وروسته راسي په احنافو باندي دغه ارجاء یوازي د هغو کسانو له خوا طعن بلل کېږي چي دوی عمل د ایمان جزء بولي او په ایمان کي د زیادت او نقصان قائل دي خو دا په حقیقت کي طعن نه بلکي حق دی.

علامه تفتازاني رحمة الله عليه ویلي دي: د معتزله ډلي مشهور مذهب دا دی چي کوم کس کبیره ګناه وکړي او بېله توبې مړ سي نو دی همېشه په دوزخ کي دی که څه هم سل کاله په ایمان او طاعت باندي تېر کړي. د دغسي ګنهکاره په باره کي قطعي فیصله نه کول او د ده امر د الله تعالی تر مشیئت او ارادې لاندي بلل لکه څنګه چي اهل الحق وايي د دوی په آند ارجاء ده نو په همدغه اعتبار امام ابوحنیفه رحمة الله عليه او نور فقهاء مرجئه بلل سوي دي[1].

لنډه دا چي په اهل سنت والجماعت باندي د معتزله ډلي لخوا او د نورو هغو کسانو لخوا چي عمل د ایمان جزء بولي ذکر سوي ارجاء طعن او جرح بلل کېږي خو دا په حقیقت کي طعن نه بلکي حق دی. اما دوهم قسم ارجاء چي هغه ضلالت دی له دې څخه خو امام ابوحنیفه رحمة الله عليه او د مذهب ټوله فقهاء حتی ټوله اهل سنت والجماعت پناه غواړي او غندي يې د دې خبري لوی شاهد همدغه ذکر سوې عقیده ده چي امام طحاوي له امام ابوحنیفه، امام ابو یوسف او امام محمد رحمهم الله څخه رانقل کړې ده د امام ابو حنیفه رحمة الله عليه کتابونه لکه (الفقه الاکبر) او (کتاب الوصیة) همدا شان د حنفي مذهب نور کتابونه په ښکاره ډول دا شاهدي ورکوي چي د مرجئه ډلي مذهب باطل دی، د عثمان

---

[1] شرح المقاصد دوهم جلد (۲۳۸) مخ.

البتي رحمه الله څخه نقل راغلی دی چي ده امام ابوحنيفه رحمه الله ته داسي وليکل: (أَنْتُمْ مُرْجِئَةٌ) يعني تاسو مرجئه ياست، امام ابوحنيفه رحمه الله داسي جواب ورکړ، مرجئه په دوه قسمه دی.

(مُرْجِئَةٌ مَلْعُوْنَةٌ وَأَنَابَرِئٌ مِنْهُمْ وَمُرْجِئَةٌ مَرْحُوْمَةٌ وَأَنَا مِنْهُمْ آه).

يعني- يو قسم ملعونة مرجئه دي خو زه له هغو څخه بېزاره يم او بل قسم مرحومه مرجئه دي زه له هغو څخه يم.

اوس نو د (غنية الطالبين) عبارت ته يوه توجيه ضروي ده ځکه چي تاسو ولوستل چي احناف مرجئه نه دي او کومه ارجاء چي هغه ضلالت دی احناف يې په کلکه غندي او بل طرفته پخپله شيخ عبدالقادر الجيلاني رحمه الله په (غنية الطالبين) کي د څو اختلافي مسئلو په بيان کي د امام ابوحنيفه رحمه الله قول د نورو امامانو د اقوالو سره يو ځای راوړی دی او دی يې د امام په نوم ذکر کړی دی[1].

که چيري امام ابوحنيفه رحمه الله د شيخ عبدالقادر الجيلاني رحمه الله په آند له مرجئه ډلي څخه وای نو د ده قول به يې په شرعي امورو کي د نورو امامانو د اقوالو سره نه وای ذکر کړی او دی به يې د امام په نوم نه وای ياد کړی، مولانا عبدالحی لکنوي رحمه الله د دغه عبارت د جواب لپاره د علماء کرامو څو اقوال را نقل کړي دي خو هغه يې بيرته ضعيف ګرځولي دي د بحث په آخر کي يې يو داسي قول رانقل کړی دی چي هغه د ده په نزد مختاره ښکاري هغه دا دی چي په (غنية) کي د احنافو څخه مراد هغه کسان دي چي يوازي په فروعي احکامو کي د امام ابوحنيفه رحمه الله مقلدين دي اما په اصولو (عقائدو) کي مرجئه دي د

[1] وګورئ (غنية الطالبين) دوهم جلد (۸۷) او (۹۶) مخونه.

اغسانيه ډله ده د دغي ډلي مشر غسان الكوفي به خلكو ته خپل خبيث مذهب ويلی او امام ابو حنيفه رحمه الله ته به يې د دغه خبيث مذهب نسبت د دې لپاره کاوه چي رواج پيدا کړي.

د لازياتو معلوماتو لپاره وګورئ (الرفع والتكميل في الجرح والتعديل). (۳۵۲) الی (۳۸۸).

مولانا عبدالحی لکنوي رحمه الله په دغو صفحو کي د ذکر سوي موضوع په اړوند ډېر تفصيلي بحث کړی دی موږ صرف يو څو ټکي ځني را واخيستل[1].

د يو معلوم شخص په باره کي موږ له خپله ځانه د جنتي فيصله نه کوو

۵۹: – نَرْجُو لِلْمُحْسِنِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَيُدْخِلَهُمُ الْجَنَّةَ بِرَحْمَتِهِ وَلَانَأْمَنُ عَلَيْهِمْ وَلَا نَشْهَدُ لَهُمْ بِالْجَنَّةِ وَنَسْتَغْفِرُ لِمُسِيئِهِمْ وَنَخَافُ عَلَيْهِمْ وَلَا نُقَنِّطُهُمْ.

ژباړه– موږ د نېکانو مؤمنانو په باره کي دا اميد لرو چي الله تعالی به دوی ته عفوه وکړي او پخپل فضل او رحمت سره به يې جنت ته داخل کړي او د دوی په باره کي د الله تعالی د عذاب څخه مطمئن نه يو د څو معلومو نېکانو لپاره له خپله ځانه څخه د جنت شاهدي نه ورکوو د ګنهکاره مسلمانانو لپاره د الله

[1] همدا شان وګورئ، (تأنيب الخطيب)، للامام الكوثري رحمه الله (۴۴– ۴۵) مخونه، او شرح الفقه الاكبر (۱۱۹) مخ.

تعالی څخه مغفرت غواړو او د دوی په باره کي د الله تعالی له عذاب څخه وېرېږو خو د الله تعالی له رحمت څخه یې ناامیده نه ګرځوو.

شرح- یعني موږ د نېکانو مسلمانو په باره کي دا امید لرو چي الله تعالی به ګناهونه ور معاف کړي پخپل فضل او رحمت سره به یې جنت ته داخل کړي ځکه چي الله تعالی فرمایلي دي:

﴿إِنَّ الْحَسَنٰتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّاٰتِ﴾.[هود: ۱۱۴].

ژباړه: یقیناً نېک کارونه واړه ګناهونه رژوي.

خو بیا هم د دوی په باره کي د دوی پر ګناهونو باندي د الله تعالی له عذاب څخه مطمئن نه یو ځکه چي ګنهګاره بنده د الله تعالی تر مشیئت او ارادې لاندي دی که چیري د ده په باره کي د الله تعالی د بخښني اراده وه بخښنه به ورته وکړي که نه نو د ګناه په اندازه به عذاب ورکړي ځکه چي الله تعالی داسي فرمایلي دي:

﴿وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ﴾. [النساء: ۴۸].

ژباړه: او بخښي هغه ګناه چي ښکته وي له شرکه هغه چاته چي اراده وفرمایي د مغفرت یې.

همدا شان الله تعالی فرمایلي: ﴿فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ﴾.

[البقرة: ۲۸۴].

ژباړه: نو هغه چاته به ښښنه وکړي چي اراده یې ورته وشي او هغه څوک به معذب کړي چي اراده یې ورته وشي.

د امام طحاوي رحمه الله له دې عبارت (ولانشهدلهم بالجنة) څخه مراد دا دی چي موږ له خپله ځانه څخه د څو خاصو معلومو نېکانو لپاره د جنت شاهدي نه

ورکوو اما هغه کسان چې د هغو په باره کې نبيﷺ د جنت شاهدي ورکړې ده موږ هم د هغو لپاره د جنت شاهدي ورکوو او کوم کس چې نبيﷺ دوزخي بللی دی موږ هم هغه دوزخي بولو همدا شان د عامو مسلمانانو په باره کې دا شاهدي ورکوو چې دوی په جنت کښې دي او د کافرانو په باره کې دا شاهدي ورکوو چې دوی په دوزخ کښې دي همدغه عقیده د آیتونو او صحیح حدیثونو څخه په ښکاره ډول معلومېږي، د امام طحاويرحمه الله له دې عبارت (ونستغفر لمسيئهم) څخه مطلب دا دی چې موږ د ګنهګاره مسلمانانو لپاره له الله تعالی څخه د دوی د ګناهونو بخښنه غواړو ځکه چې همدغه د انبیاؤ عليهم السلام سنت دی الله تعالی له ابراهيم عليه السلام څخه داسې حکایت کړی دی.

﴿رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ﴾. [ابراهيم: ۴۱].

ژباړه: ای زموږ ربه! ماته او زما مور او پلار ته او ټولو مؤمنانو ته په داسې ورځ کې مغفرت وکړې چې حساب ودرېږي (پیل شي).

او الله تعالی هغه کسان ستایلي دي چې د خپلو مؤمنانو وروڼو لپاره مغفرت غواړي داسې يې فرمايلي دي:

﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ﴾. [الحشر: ۱۰].

ژباړه: او همدا رنګه د فئ مالونه د هغو فقیرانو دپاره دي کوم چې د اولنيو مهاجرينو او انصارو څخه وروسته راغلي وي حال دا چې دوی وايي ای زموږ ربه! موږ ته مغفرت وکړې او زموږ هغو ديني وروڼو ته هم کوم چې زموږ څخه په ايمان راوړلو سره مخکښې دي.

نو د مسلمان بايد همدغه طريقه وي د خپل ځان لپاره او د نورو مسلمانانو

ورونو لپاره باید له الله تعالی څخه مغفرت وغواړي. د امام طحاوي رحمه الله دا قول (ولانأمن علیهم) په مرجئه ډلي باندي رد دی چي دوی وايي د ایمان سره ګناه تاوان نه لري او دا قول (ولا نقنطهم) په خوارجو باندي رد دی چي دوی وايي د ګنهکاره مسلمانانو لپاره د الله تعالی د رحمت امید نسته او نه جنت ته داخلیږي د دې رد تفصیل په (۵۸) او (۵۷) عقیده کي وګورئ.

ایمان د خوف او رجاء په منځ کي دی

۶۰:– وَالْأَمْنُ وَالْإِيَاسُ يَنْقُلَانِ عَنْ مِلَّةِ الْإِسْلَامِ وَسَبِيلُ الْحَقِّ بَيْنَهُمَا لِأَهْلِ الْقِبْلَةِ.

ژباړه– د الله تعالی له عذاب څخه بې پروایي او د الله تعالی له رحمت څخه نااميدي انسان د اسلام له دين څخه باسي او د اهل القبلة لپاره د حق لاره د همدغو دوو (امن او ایاس) په منځ کي ده.

شرح– په دې عبارت کي درې عقیدې ذکر سوي دي:

اوله عقیده:– د الله تعالی له عذاب څخه ځان په کامل امن کي ګڼل کفر دی لکه څنګه چي الله تعالی فرمایلي دي:

﴿أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ ۚ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ﴾.[الاعراف: ۹۹].

ژباړه: آیا نو دوی له الله تعالی د ناڅاپه نیولو څخه په امن کي دي نو د الله تعالی له ناڅاپه نیولو څخه نه په امن کي کیږي مګر زیان کار قوم.

دوهمه عقیده:– د الله تعالی له رحمت څخه نااميدي هم کفر دی، لکه څنګه چي الله تعالی فرمایلي دي:

﴿إِنَّهُۥ لَا يَاْيْـَٔسُ مِن رَّوْحِ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْقَوْمُ ٱلْكَٰفِرُونَ﴾. [يوسف: ۸۷].

ژباړه: يقيناً شان دا دی چي د الله تعالی له رحمت څخه نه نااميده کېږي مگر کافر قوم.

دريمه عقيده: – مستقيمه او برابره لاره د خوف او رجاء په منځ کي ده مؤمن به له الله تعالی د عذاب څخه په داسي مرتبه کي وېرېدونکي نه وي چي د الله تعالی له رحمت څخه يې نااميده وگرځوي او نه به د الله تعالی رحمت ته دومره اميد لرونکي وي چي د الله تعالی له عذاب څخه يې په امن کي وگرځوي بلکي مؤمن به د الله تعالی له عذاب څخه وېرېږي او هم به د الله تعالی رحمت ته اميد لري يعني خوف او رجاء به يې دواړه سره برابر وي الله تعالی په مؤمنانو باندي په خوف او رجاء سره ثناء ويلې ده نو خوف او رجاء دواړه له دين د مقاماتو څخه دي. الله تعالی داسي فرمايلي دي:

﴿أَمَّنْ هُوَ قَٰنِتٌ ءَانَآءَ ٱلَّيْلِ سَاجِدًا وَقَآئِمًا يَحْذَرُ ٱلْءَاخِرَةَ وَيَرْجُوا۟ رَحْمَةَ رَبِّهِۦ﴾. [الزمر: ۹].

ژباړه: آيا دغه ذکر سوی کافر بهتر دی او که هغه څوک کوم چي د شپې په برخو کي په داسي حال طاعت کوونکی وي چي سجده کوونکی او درېدونکی (لمونځ کوونکی) وي او په همدغه حال کي د آخرت له عذابه وېرېږي او د خپل رب د رحمت اميد کوي.

همدا شان الله تعالی فرمايلي دي:

﴿يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا﴾. [السجدة: ۱۶].

ژباړه: دوی (مؤمنان) خپل رب د الله تعالی د قهر د وېري او د ده د رحمت د اميد له جهته بولي.

مسلمان په كوم شي سره كافر كېږي

۶۱: – وَلَا يَخْرُجُ الْعَبْدُ مِنَ الْإِيْمَانِ إِلَّا بِجُحُوْدِ مَا أَدْخَلَهُ فِيْهِ.

ژباړه: مسلمان بنده له ايمان څخه نه خارجېږي (نه مرتد كېږي) مګر د هغه شي په انكار سره چي هغه دى په ايمان كي داخل كړى وو.

شرح– مطلب دا دى چي كوم كس د زړه له كومي څخه دوې كلمې د شهادت و وايي نو هغه مؤمن دى يوازي د ګناه په كولو سره نه كافر كېږي البته كه يې چيري له يو داسي شي څخه انكار وكړي چي هغه په ايمان كي داخل كړى وو نو بيا كافر كېږي مؤمن خو د توحيد او د نبيﷺ د رسالت د منلو په وجه په ايمان كي داخل سوى دى اوس نو كه چيري له توحيد څخه انكار وكړي مشرك ګرځي او كه د نبيﷺ له رسالت څخه انكار وكړي هم كافر كېږي. په دې عقيده سره په معتزله ډلي او خوارجو باندي رد دى چي دوى د كبيره ګناه په كولو سره مؤمن له ايمان څخه وتلى بولي او دا عقيده د (۵۷) عقيدې لپاره تاكيد دى تفصيل يې هلته وګورئ.

سوال او جواب

سوال: له ذكر سوي عبارت څخه دا معلومېږي چي تكفير (په يو چا باندي په كفر سره حكم كول) پر جحود (انكار) باندي حصر دى حال دا چي دا حصر صحيح نه دى ځكه چي د كفر په كلمه سره هم سړى كافر كېږي كه څه هم انكار نه وي د مثال په ډول يو كس په نبيﷺ سره استهزاء وكړي نو دا كس كافر دى كه څه هم د نبيﷺ رسالت مني همدا شان كه چيري يو كس له الله تعالى څخه

ماسپوږی د بل چا په نوم ذبح وکړي نو دا کس هم کافر دی که څه هم منکر نه وي خلاصه دا چي کفر لکه څنګه چي په جحود سره راځي همدا شان په قول او فعل سره هم راځي نو تکفیر یوازي پر جحود باندي حصر بلل صحیح نه دی، دا سوال عبدالرحمٰن بن ناصر البراک په شرح العقیدة الطحاویة (۲۲۵) مخ کي کړی دی.

جواب: په ذکر سوي عبارت کي حصر حقیقي نه بلکي اضافي دی یعني په ذکر سوي عبارت سره د امام طحاوي رحمه الله علیه دا مراد نه دی چي تکفیر په جحود باندي حصر دی په بل شي سره تکفیر نسته بلکي د ده مراد دا دی چي په جحود (انکار) سره سړی کافر کېږي نه په ګناه سره لکه څنګه چي خوارج وایي د ده دغه مراد له (۵۷) عقیدې څخه ښکاره معلومېږي تاسو یې مطالعه کړئ.

د ایمان حقیقت څه شی دی

۶۲: – وَالْإِيْمَانُ هُوَ الْإِقْرَارُ بِاللِّسَانِ وَالتَّصْدِيْقُ بِالْجَنَانِ.

ژباړه: د ایمان حقیقت په ژبه سره اقرار او په زړه سره تصدیق دی.

شرح– یعني شرعي ایمان په ژبه سره کلمه طیبه ویل او په زړه سره د نبي صلی الله علیه وسلم تصدیق دی په ټولو هغو شیانو کي چي له ده څخه تر موږ پوري په قطعي او یقیني ډول را رسېدلي دي.

له تصدیق څخه مراد اذعان او باطني انقیاد دی ظن (ګمان) او غیر اختیاري تصدیق لکه څنګه چي د کتابیانو سره وو کفایت نه کوي، له دې عقیدې څخه مطلب دا دی چي اعمال د ایمان په حقیقت کي داخل نه دي که چیري یو کس یوازي په اقرار او تصدیق باندي بسنه وکړي عمل یې نه وي دا کس هم له

مؤمنانو څخه شمېرل کېږي همدغه د امام ابوحنیفه رحمه الله او نورو محققینو علماؤ مسلک دی.

البته د فقهاؤ په نزد اقرار د ایمان رکن دی خو د تصدیق په شان اصلي رکن نه بلکي زائد رکن دی همدغه وجه ده چي د اکراه او عجز په وخت کي ساقطېږي یعني که یو مسلمان د کفري کلمې په ویلو باندي مجبور کړل سي او یا له اقرار څخه عاجزه وي د مثال په ډول ګونګی وي یا د اقرار وخت نه کي پیدا نو په دغه وخت کي اقرار رکن نه دی یوازي د زړه تصدیق کفایت کوي، او د متکلمینو علماؤ په آند بیا اقرار د اسلامي احکامو د اجراء لپاره شرط دی یعني پخپله د ایمان صحت و رباندي موقوف نه دی لېکن پر یو شخص باندي چي په دنیا کي د اسلام احکام جاري کېږي شرط یې اقرار دی خو دا اقرار به د اعلان په ډول وي ترڅو خلګ د ده په اسلام خبر سي د اسلامي احکامو التزام او د دین نوري علامې هم د دغه اعلان په ځای درېږي ترڅو چي ده لره معلوم کفر نه وي، اما په هغه صورت کي چي اقرار د ایمان رکن وبلل سي هلته اعلان ضروري نه دی بلکي په عمر کي یو وار اقرار هم کافي دی که یې څه هم خلګو ته ښکاره نه کړي. ملا علي القاري رحمه الله د دې مسئلې په اړوند داسي لیکلي دي:

(والحق انه رکن عندالمطالبة به وشرط لاجراء الاحکام عند عدم المطالبة[1].

ژباړه- حق خبره دا ده چي کله له یو کس څخه د اقرار مطالبه وسي نو په دغه وخت کي اقرار د ایمان رکن دی او که چیري مطالبه نه وه نو بیا د اسلامي احکامو د اجراء لپاره شرط دی[2].

---

[1] مرقاة). اول جلد (۴۸) مخ.

[2] د دې مسئلې د تفصیل لپاره ذکر سوي د مرقاة حواله او شرح العقائد (۹۰) مخ او شرح الفقه الاکبر (۱۴۱) مخ وګورئ.

اعمال د ایمان په حقیقت کي داخل نه دی

په دې خبره کي شک نسته چي الله تعالی بنده ګان په اعمالو امر کړي دي او کول يې ضروري دی د اعمالو په وجه د ایمان ځلا او روښنایي بالا کېږي د عمل پرېښودونکی د عذاب مستحق ګرځي لېکن اعمال د ایمان په حقیقت کي داخل نه دی امام طحاوي رحمه الله په ذکر سوي عقیده کي چي د امام ابو حنیفه رحمه الله او د ده د اصحابو څخه يې رانقل کړې ده همدغه طرفته اشاره کړې ده ځکه چي په دغه عقیده کي د ایمان حقیقت یوازي اقرار او تصدیق بلل سوی دی نو د امام ابو حنیفه رحمه الله او د ده له اصحابو په نزد اعمال د ایمان په حقیقت کي داخل نه دي.

(**دلائل**) ۱:- په کتاب او سنت کي اعمال په ایمان باندي عطف سوی دی ښکاره خبره ده چي معطوف له معطوف علیه څخه جلا شی وي یعني معطوف په معطوف علیه کي داخل نه وي همدغه د عطف په باب کي حقیقت دی، نو نتیجه يې دا سوه چي اعمال په اصل ایمان کي داخل نه دی د مثال په ډول دغه یو آیت وګورئ:

﴿ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ﴾.[البروج: ۱۱].

تاسو وګورئ په دغه آیت کي ایمان ذکر سوی دی او وروسته بیا نېک عملونه ورباندي عطف سوي دي.

۲:- ایمان د اعمالو د صحت لپاره شرط بلل سوی دی لکه په دې آیت کي:

﴿ وَمَنْ يَّعْمَلْ مِنَ الصّٰلِحٰتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخٰفُ ظُلْمًا وَّلَا هَضْمًا ﴾.[طه: ۱۱۲].

په دې آیت کي (وهو مؤمن) په نحوي لحاظ حال بلل کېږي حال خو د خپل عامل لپاره قيد وي نو حاصل يې همهغه راوزي چي ايمان د اعمالو د صحت لپاره شرط دی يقيني خبره ده چي مشروط په شرط کي داخل نه وي ځکه چي يو شی د خپل ځان لپاره شرط کېدلای نه سي په دې ځای کي مشروط اعمال دي او شرط ايمان دی نو اعمال د ايمان په حقيقت کي داخل نه دی.

۳:- الله تعالی خپل بنده ګان د ايمان په نوم مخاطب کړي دي مؤمنين يې بللي دي او وروسته يې په اعمالو مکلف کړي دي له دې څخه هم په ښکاره ډول دا معلومېږي چي اعمال د ايمان په حقيقت کي داخل نه دی د مثال په ډول يو آيت وګورئ:

﴿ يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ ﴾.[البقرة: ۱۸۳]. الله تعالی په دې آيت کي خپلو بندګانو ته په ايمان سره خطاب کړی دی او وروسته يې په روژه سره مکلف کړی دی.

۴:- هر ځای چي الله تعالی ايمان په قرآن کريم کي ذکر کړی دی هلته يې زړه ته منسوب کړی دی لکه په دې آيت کي:

﴿ اُولٰٓئِكَ كَتَبَ فِيْ قُلُوْبِهِمُ الْاِيْمَانَ ﴾.[المجادلة: ۲۲]. له دغسي آيتونو څخه هم په ښکاره ډول دا معلومېږي چي ايمان يوازي تصديق دی اعمال په کي داخل نه دی.

علامه عثماني رحمه الله د دغي مسئلې د اثبات لپاره تر لس ډېر دلائل رانقل کړي دي وګورئ: فتح الملهم، اول جلد (۳۰۴) مخ.

اوس نو د هغو کسانو په باره کي څه وايا ست چي د امام ابوحنيفه رحمه الله او د ده د اصحابو دا قول چي اعمال د ايمان په حقيقت کي داخل نه دی د کتاب او سنت په خلاف بولي لکه تش په نامه اهل حديث او سلفيان د دوی له ډلي څخه

عبدالرحمٰن بن ناصر البراک هم دی ده د (العقيدة الطحاوية) په شرح (۲۲۷) مخ کي دا خبره په ښکاره ډول کړې ده چي ذکر سوی قول د کتاب او سنت او اجماع په خلاف دی دغسي کسان متعصبين بولي که جاهلان فيصله تاسو وکړئ. د تعجب وړ خبره خو دا ده چي دغه متعصبين کسان احنافو او نورو فقهاوو ته له دې کبله مرجئه وايي چي دوی اعمال د ايمان په حقيقت کي داخل نه بولي[1].

دا چي دوی پر دغو فقهاؤ دغه طعن ولي لګوي او دوی ته زموږ جواب څه دی راسئ له لوی محدث شيخ محمد انور کشميري رحمه الله څخه يې واورو:

(وامامنا وان لم يجعل الأعمال جزءا لكنه اهتم بها وحرض عليها وجعلها اسبابا سارية فى نماء الايمان فلم يهدر ها هدر المرجئة الا ان تعبير المحدثين القائلين بجزئية الأعمال لماكان ابعد من المرجئة المنكرين جزئية الأعمال بخلاف تعبير امامنا الاعظم رحمه الله فانه كان اقرب اليهم من حيث نفي جزئية الأعمال رمي الحنفية بالارجاء وهذا كما ترى جور علينا فالله المستعان ولوكان الاشتراك بوجه من الوجوه التعبيرية كافيا لنسبة الارجاء الينالزم نسبة الاعتزال اليهم فانهم قائلون بجزئية الأعمال ايضا كالمحدثين ولكن حاشاهم والاعتزال وعفاالله عمن تعصب ونسب الينا الإرجاء فان الدين نصح كله لامراماة ومنابذة بالألقاب ـ ولاحول ولاقوة الابالله العلي العظيم)[2].

---

[1] وګورئ شرح العقيدة الطحاوية لعبدالرحمٰن بن ناصر البراک (۲۲۷) مخ او العقيدة الطحاوية، تعليق ابن باز (۲۲) مخ.

[2] فيض الباري اول جلد (۱۲۹) مخ.

ژباړه: زموږ امام ابوحنيفه رحمه الله که څه هم اعمال د ايمان جزء نه دی ګرځولي لېکن په اعمالو سره يې اهتمام کړی دی او تاکيد يې ورباندي کړی دی او د ايمان په نماء کي يې جاري اسباب ګرځولي دي د مرجئه ډلي په شان يې هدر (ضائع) نه دي ګرځولي لېکن کله چي د هغو محدثينو تعبير چي دوی اعمال د ايمان جزء بولي له مرجئه ډلي څخه چي دوی بيا د اعمالو د جزئية څخه منکر دي ډېر ليري ؤ او زموږ د امام اعظم رحمه الله تعبير بيا داسي نه ؤ ځکه چي هغه دوی ته په دې حيث نژدې ؤ چي دواړه (يعني امام ابوحنيفه او مرجئه) د اعمالو جزئية نفي کوي نو له همدغي وجهي په احنافو باندي په ارجاء سره طعن ويل سوی دی خو دا طعن لکه څنګه چي يې ته وينې پر موږ باندي ظلم دی (فالله المستعان) که چيري له تعبيري وجوهو څخه په يوه وجه کي اشتراک د دې لپاره کافي سي چي موږ ته د ارجاء نسبت وسي نو بيا خو دوی ته د اعتزال نسبت لازمېږي ځکه چي معتزله هم د محدثينو په شان اعمال د ايمان جزء بولي لېکن الله تعالی دي دوی له اعتزال څخه وساتي دوی او اعتزال سره ليري دي او الله تعالی دي هغه چاته عفوه وکړي چي تعصب يې کړی او موږ ته يې د ارجاء نسبت کړی دی ځکه چي دين ټوله نصيحت دی يو په بل باندي طعن ويل او يو بل ته بد القاب او بد نومونه استعمالول دين نه دی. (ولاحول ولاقوة الابالله العلی العظيم) په (۵۸) عقيده کي د ارجاء په اړوند بڼه تفصيلي بيان سوی دی تاسو هغه هم مطالعه کړی انشاءالله بڼه پوره کفايت به وکړي.

ايمان د نورو فقهاؤ له نظره

د امام مالک رحمه الله، امام شافعي رحمه الله، امام احمد رحمه الله او نورو محدثينو په نزد بيا ايمان په زړه سره تصديق په ژبه سره اقرار او په ارکانو (اندامونو)

سره عمل دى يعني د دوى په آند ايمان له دغو درو څخه مركب دى لېكن د اجزاؤ په منځ كي يې دا فرق سته كه چيري د يو چا يوازي تصديق نه وي يعني ظاهري قول او عمل يې وي منافق دى او كه يې چيري يوازي اقرار نه وي كفر دى او كه يې چيري يوازي عمل نه وي فاسق دى حكم يې دا دى چي په دوزخ كي به همېشه نه وي مطلب دا دى چي دوى عمل د ايمان داسي جزء بولي چي د انتفاء (نېستى) په صورت كي يې ايمان له منځه نه ځي.

د دغو فقهاؤ دلائل

۱:- په حديث شريف كي راغلي دي چي كله مسلمانانو بيت المقدس ته لمونځ كاوه نو په هغه وخت كي يعني مخكي تردې چي كعبې ته د مخ ګرځولو امر راسي بعضي مسلمانان وفات سول صحابه كرام فرمايي موږ نه پوهېدلو چي د دغو وفات سوو مسلمانانو په باره كي څه و وايو نو الله تعالٰى دغه آيت نازل كړ:

﴿وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيْعَ اِيْمَانَكُمْ ؕ﴾.[البقرة: ۱۴۳]. صحيح البخاري (۴۰).

ژباړه: او نه دى الله تعالٰى چي ضايع كړي ايمان (لمونځ) ستاسي.

په دې آيت كي د ايمان اطلاق په لمونځ باندي سوى دى نو له دې څخه دا ښكاره معلومېږي چي لمونځ په ايمان كي داخل دى لمونځ خو يو عمل دى.

۲:- امام بخاري رحمة الله عليه پخپل صحيح البخاري كي ډېر بابونه د مختلفو اعمالو په باره كي په داسي ډول راوړي دي چي اعمال په ايمان كي داخل دي د مثال په ډول څو بابونه وګورئ:

(بَابٌ الْجِهَادُ مِنَ الْإِيْمَانِ ـ بَابٌ صَوْمُ رَمَضَانَ احْتِسَابًا مِنَ الْإِيْمَانِ) (بَابٌ إِتِّبَاعُ

الْجَنَائِزِ مِنَ الْإِيْمَانِ ـ بَابٌ أَدَاءُ الْخُمُسِ مِنَ الْإِيْمَانِ). او داسي نور، صحيح البخاري اول جلد كتاب الايمان.

۳:- نبيﷺ فرمايلي دي: (الْإِيْمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُوْنَ أَوْ بِضْعٌ وَسِتُّوْنَ شُعْبَةً) .[1]

يعني- ايمان يو څه او اويا، يا يو څه او شپېته شعبې دي. دغه شعبې اعمال دي لکه لمونځ، روژه، حج، جهاد او داسي نور.

د احنافو لخوا جوابونه

په ذکر سوي آيت کي د ايمان اطلاق په لمانځه باندي له دې کبله نه دی سوی چي لمونځ د ايمان جزء دی بلکي دا اطلاق يې له دې وجهي څخه دی چي لمونځ په مؤمنانو باندي واجب دی او له دوی څخه قبلېږي او په جماعت کي اداء يې د ايمان دليل دی[2].

لوی محدث محمد انور کشميري رحمه الله ليکلي دي موږ له دې څخه انکار نه کوو چي په احاديثو کي د ايمان اطلاق په اعمالو باندي سوی دی خو دا اطلاق د احنافو په نزد د مبدأ په اثر باندي دی مبدأ ايمان او اثر يې عمل دی، يقينًا ما وليدل چي قرآن کريم اعمال د ايمان اجزاء نه بولي (لکه څنګه چي لږ د مخه دا بحث تېر سو) نو د ايمان حقيقت له اعمالو څخه جلا سو لکه څنګه چي موږ ويلي دي خو کله چي له دغسي تعبير څخه دا امکان وُ چي ځيني کمزوري کسان به په اعمالو کي تقصير وکړي نو د همدغي تنبيه لپاره چي اعمال اهم دي په احاديثو کي د ايمان اطلاقورباندي سوی دی نو د احنافو په نزد د اعمالو

---

[1] رواه البخاري (۹) و مسلم (۳۵)، واللفظ له من حديث ابي هريرة رضي الله عنه .

[2] تفسير النسفي اول جلد (۱۳۹) مخ.

نسبت ایمان ته داسي دی لکه د وني د ښاخونو نسبت اصل (تنی) ته لکه څنګه چي د وني ښاخونه له خپل اصل څخه شنه دي همدغسي اعمال هم د ایمان څخه حاصلېږي نو ایمان مبدأ او اعمال يې آثار دی. دا د شاه صاحب رحمة الله عليه د کلام خلاصه ده[1].

امام علامه بدرالدين عيني رحمة الله عليه ليکلي دي: دا چي نبي ﷺ ایمان څه او اویا، یا څه او شپېته شعبې بللي دي مجاز دی ځکه چي ایمان په لغت کي د زړه تصدیق دی او د شرعي په اصطلاح کي د زړه او ژبي تصدیق دی تمام او کمال يې په طاعاتو سره دی نو د ایمان اطلاق په دغو شعبو باندي د اصل اطلاق په فروعو باندي دی ځکه چي ایمان اصل او اعمال يې فروع دي نو د ایمان اطلاق په اعمالو باندي مجاز دی په دې تقریر سره ټوله هغه نصوص سره جمع کېږي چي د ایمان په اړوند راغلي دي[2].

آیا په ایمان کي ذکر سوی اختلاف حقیقي دی که لفظي

که څه هم دغه اختلاف د بعضي علماؤ له نظره حقیقي دی خو محققین علماء يې لفظي بولي.

لوی محدث شیخ محمدانور کشمیري رحمة الله عليه ليکلي دي: ټول اهل سنت والجماعت اعمال ضروري ګڼي پرېښودنکی يې کافر نه بلکي فاسق بولي د خوارجو او معتزله ؤ په شان يې په اعمالو کي دومره تشدد نه دی کړی چي پرېښودل يې کفر یا له اسلام څخه وتل بولي او نه يې د مرجئه ډلي په شان بالکل له نظره غورځولي دي خو تر دغه وروسته اهل سنت والجماعت دوې ډلي

[1] فيض الباري اول جلد (۱۳۲) او (۱۳۳) مخونه.
[2] عمدة القاري شرح صحيح البخاري اول جلد (۲۱۳) مخ.

ګرځېدلي دي اکثره محدثين وايي چي اعمال په ايمان کي داخل دي، او زموږ امام اعظم رحمه الله او اکثره فقهاء او متکلمين بيا وايي چي اعمال په ايمان کي داخل نه دي خو پردې خبره د ټولو اتفاق دی که چيري د يو کس تصديق نه وي کافر دی او که يې چيري عمل نه وي فاسق دی نو د دوی په منځ کي خلاف پاته نه سو يوازي په تعبير کي اختلاف دی(۱).

همدا شان علامه بدرالدين عيني رحمه الله ليکلي دي د شارع عليه الصلاة والسلام په کلام کي ايمان د اصل ايمان په معنٰی راغلی دی دا هغه ايمان دی چي اعمال پکښي داخل نه دي لکه په حديث جبريل کي چي کله جبريل عليه السلام له نبي ﷺ څخه د ايمان سوال وکړ نو نبي ﷺ يې په جواب کي داسي وفرمايل:

(الْإِيْمَانُ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَبِلِقَائِهِ وَرُسُلِهِ وَتُؤْمِنَ بِالْبَعْثِ)(۲).

ښکاره خبره ده چي په دغه حديث کي ايمان د اصل ايمان په معنٰی راغلی دی.

همدا شان ايمان د کامل ايمان په معنٰی هم راغلی دی دا هغه سي ايمان دی چي اعمال پکښي داخل دي لکه د وفد عبدالقيس په حديث کي چي راغلي دي:

(أَتَدْرُوْنَ مَا الْإِيْمَانُ بِاللهِ وَحْدَهُ قَالُوْا اللهُ وَرَسُوْلُهُ أَعْلَمُ قَالَ شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللهِ وَإِقَامُ الصَّلَاةِ وَإِيْتَاءُ الزَّكَاةِ وَصِيَامُ رَمَضَانَ وَأَنْ تُعْطُوْا مِنَ الْمَغْنَمِ الْخُمُسَ)(۳).

(په دې حديث کي بيا په ښکاره ډول اعمال په ايمان کي داخل بلل سوي دي همدغه ايمان ته ايمان کامل ويل کيږي) نو په ذکر سوي مسئله کي اختلاف لفظي دی ځکه چي دا اختلاف يوازي د ايمان په تفسير کي دی (يعني ځيني

(۱)فيض الباري اول جلد (۱۲۹) مخ.
(۲)صحيح البخاري (۵۰).
(۳)صحيح البخاري (۵۳).

فقهاء يې په اصل ايمان تفسير کوي او ځيني فقهاء يې په کامل ايمان تفسير کوي) او دا اختلاف په دې کي دى چي په دغو دوو معناؤ کي کومه يوه يې شرعي او کومه يوه يې مجازي ده په معنٰى کي هيڅ اختلاف نسته ځکه چي هغه ايمان چي په هغه سره سړى د دوزخ له داخلېدو څخه خلاصېږي هغه د ټولو مسلمانانو په اتفاق دغه دوهم ايمان دى او هغه ايمان چي په هغه سره سړى له همېشه دوزخ څخه خلاصېږي هغه بيا د اهل سنت والجماعت په اتفاق هغه اول ايمان دى (د کلام خلاصه) کوم فقهاء چي عمل د ايمان رکن بولي د هغو مراد کامل ايمان دى او دا حکم کوي چي د عمل د نه کولو په وخت کي هغه اول ايمان يعني اصل ايمان باقي دى او د همدغه ايمان د وجود په وجه سړى له دوزخ څخه خلاصېږي او کوم فقهاء چي اعمال د ايمان رکن نه بولي د هغو بيا مراد اصل ايمان دى[1].

همدغسي مضمون لوى محدث شيخ محمد انور کشميري رحمة الله عليه د شاه ولي الله رحمة الله عليه څخه هم رانقل کړى دى[2].

همدا شان د دې مسئلې اختلاف په لاندي کتابونو کي صوري او لفظي بلل سوى دى[3]:

آيا په ايمان کي د دلائلو پېژندل ضروري دى که نه

د ټولو مشهورو امامانو او اکثرو نورو فقهاؤ او متکلمينو په نزد تقليدي ايمان معتبر دى يعني که يو کس د دين په ارکانو باندي لکه: توحيد، نبوت،

---

[1] عمدة القاري اول جلد (۱۸۰) مخ.
[2] فيض الباري اول جلد (۱۳۳) مخ.
[3] ۱: فتح الملهم، اول جلد (۳۰۱) مخ. ۲: مرقاة المفاتيح، اول جلد (۴۹) مخ. ۳: شرح العقيدة الطحاوية (۳۱۵) مخ.

لمونځ، زکات، روژه، حج، جازم (ټینګ) اعتقاد ولري بېله دې چي دلائل يې ورته معلوم سي بس هم دغه کس مؤمن دی لکه څنګه چي د اکثرو عوامو ایمان همدغسي دی دغسي ایمان ځکه معتبر دی چي مقلد خو شرعا په ایمان مامور دی او ایمان د زړه تصدیق دی دغه تصدیق خو ده حاصل کړ نو دی مؤمن دی که څه هم دلیل نه پېژني، همدا شان له صحیح البخاري او صحیح مسلم څخه دا ښکاره معلومېږي چي نبيﷺ هغه کسان مؤمنان شمېرل چي تازه به يې په جنګونو کي ایمان راوړی ښکاره خبره ده چي په دغه وخت کي دوی ته دلائل نه وه معلوم او نه نبيﷺ په دغه وخت کي دوی ته دلائل ور ښودلي دي[1].

آیا د اسلام او ایمان په منځ کي فرق سته که نه

ایمان په لغت کي تصدیق ته ویل کېږي لکه څنګه چي الله تعالی فرمایلي دي:

﴿وَمَآ اَنۡتَ بِمُؤۡمِنٍ لَّنَا﴾.[یوسف: ۱۷]. ژباړه: ته موږ لره تصدیق کوونکی نه يې.

او اسلام بیا تسلیم او انقیاد یعني غاړه ایښودلو او تابعداري ته ویل کېږي لکه څنګه چي الله تعالی فرمایلي دي:

﴿وَلَهٗٓ اَسۡلَمَ مَنۡ فِي السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ﴾.[آل عمران: ۸۳].

ژباړه: حال دا چي خاص الله تعالی ته غاړه ایښې ده هر هغه چي په آسمانونو کي دی او په ځمکه کي دی.

د تصدیق محل (ځای) یوازي زړه دی ژبه يې ترجمانه ده او د اسلام محل بیا عام دی زړه، ژبې، اندامونو ټولو ته شامل دی یعني لکه څنګه چي اسلام (تابعداري) په زړه سره وي همدا شان په ژبه او اندامونو سره هم وي نو د لغت

[1] د زیاتو معلوماتو لپاره وګورئ: عمدة القاري، اول جلد (۱۸۴) مخ. فیض الباري، اول جلد (۱۲۸) مخ. مرقاة المفاتیح، اول جلد (۴۸) مخ. شرح الفقه الاکبر (۲۴۵) مخ.

په مقتضٰی اسلام عام او ایمان خاص دی هر تصدیق اسلام دی او هر اسلام تصدیق نه دی ځکه چي اسلام په ژبه او اندامونو سره هم کېدای سي. او د شریعت په اصطلاح کي اسلام ظاهري انقیاد یعني په ژبه او اندامونو سره تابعداري ته ویل کېږي دغه تابعداري اقرار او نېک عملونه دي خو ایمان پکښي شرط دی. او ایمان بیا د نبيﷺ تصدیق دی په ټولو هغو شیانو کي چي له ده څخه تر موږ پوري په قطعي او یقیني ډول را رسېدلي دي، خو دا مکان په صورت کي اقرار پکښي شرط دی له دغه شرعي تعریف څخه دا ښکاره معلومېږي چي د ایمان او اسلام هر یوه جلا حقیقت دی مګر دواړه یو تر بله لازم او ملزوم دي لکه څنګه چي شا او نس یو تر بله لازم او ملزوم دي شا بېله نسه او نس بېله شا نه سي موجود پدلای همدا رنګه اسلام بېله ایمانه او ایمان بېله اسلامه موجود پدلای نه سي.

د ایمان او اسلام د نسبت په باره کي که څه هم د علماؤ مختلف قولونه راغلي دي لېکن موږ دلته د امام غزاليرحمه الله او امام سبکيرحمه الله په قول ځکه اکتفاء وکړه چي دا د ډېرو علماؤ قول دی[1].

ټول هغه څه چي له نبيﷺ څخه په ثبوت رسېدلي دي ایمان وربانډي واجب دی

۶۳:- وَأَنَّ جَمِيْعَ مَا أَنْزَلَ اللهُ فِي الْقُرْآنِ وَجَمِيْعَ مَاصَحَّ عَنْ رَّسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الشَّرْعِ وَالْبَيَانِ كُلُّهُ حَقٌّ.

ژباړه: او موږ وایو ټوله هغه څه چي الله تعالی په قرآن کریم کي نازل کړي دي

[1] وګورئ فتح الملهم اول جلد (۳۰۲) مخ. شرح الفقه الاکبر (۲۳۵) مخ. کتاب اصول الدین للبزدویرحمه الله (۵۴) مخ. عمدة القاري، اول جلد (۱۸۷) مخ.

او ټوله هغه څه چي له نبيﷺ څخه په صحت رسېدلي دي هغه که د ابتدايي شريعت له قسمه څخه دي او که د تفسير له قسمه څخه دي ټوله حق دي.

شرح– په دې عبارت کي امام طحاويرحمه الله دوې مسئلې ذکر کړي دي:

اوله مسئله:– ټوله هغه څه چي په قرآن کريم کي راغلي دي او له نبيﷺ څخه په صحت رسېدلي دي هغه حق او ايمان ورباندي فرض دی. په دې مسئله سره امام طحاويرحمه الله په معتزله ډلي او نورو هغو فاسدو ډلو باندي رد کړی دی چي دوی په احاديثو کي (خبرالواحد) يعني هغه حديث چي يو داسي جماعت يې روايت نه وي کړی چي د عادت له مخي يې په دروغو باندي اتفاق نه وي جائز. حجت نه بولي کومه عقيده چي امام طحاويرحمه الله ذکر کړه دا د ټوله اهل السنة والجماعة عقيده ده د نبيﷺ ټوله هغه احاديث چي د قبول شرطونه پکښې موجود وي هغه که څه هم خبر الواحد وي د ټوله اهل سنت والجماعت په نزد مقبول دي.

(**دلائل**) ۱:– ﴿ يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ وَلَا تُبْطِلُوْٓا اَعْمَالَكُمْ○﴾. [محمد: ۳۳].

ژباړه: ای هغو کسانو! چي ايمان يې راوړی دی اطاعت کوي د الله جل جلاله او اطاعت کوئ د رسول الله جل جلاله او مه باطلوئ تاسي عملونه خپل.

۲:– ﴿ وَمَآ اٰتٰىكُمُ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْهُ وَمَا نَهٰىكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوْا ﴾.[الحشر: ۷].

ژباړه: او هغه څه چي درکړي تاسي ته رسولﷺ د اللهﷺ نو وايي خلئ قبول يې کړئ او هغه څه چي منع کوي (رسول اللهﷺ) تاسي له هغه څخه نو بيرته شی ترې (مه يې غواړئ).

۳:– دا چي نبيﷺ يو يو کس د احکامو د تبليغ لپاره اطرافو ته استول او

خپل ليکونه يې هم د يوه يوه کس په لاس استول د دې ښکاره دليل دی چې خبرالواحد حجت دی، همدا شان صحابه کرامو رضي الله عليهم په ډېرو ځايونو کې په خبرالواحد عمل کړی دی. د لازياتو معلوماتو لپاره وګورئ[۱].

دوهمه مسئله:- امام طحاوي رحمه الله پخپل دې عبارت سره (من الشرع والبيان) دې طرفته اشاره کړې ده چې د نبي ﷺ احاديث په دوه قسمه دي يو قسم يې ابتدايي شريعت دی او بل قسم يې د قرآن کريم تفسير دی دا ټوله حق دي او اتباع يې واجب ده.

په اصل ايمان کې زيادت او نقصان نسته

۶۴:- وَالْإِيمَانُ وَاحِدٌ وَأَهْلُهُ فِي أَصْلِهِ سَوَاءٌ وَالتَّفَاضُلُ بَيْنَهُمْ بِالْخَشْيَةِ وَالتُّقٰى وَمُخَالَفَةِ الْهَوَىٰ وَمُلَازَمَةِ الْأَوْلٰى.

ژباړه: ايمان يو شی دی د ايمان خاوندان (مؤمنان) په اصل ايمان کې سره برابر دي د دوی په منځ کې فضيلت لوړوالی له الله تعالی څخه د وېرې او تقوی او د نفسي خواهشاتو د مخالفت او په اولی (په هر شي کې په ښه طرف) باندې د مداومت (همېشه توب) په اعتبار دی.

شرح- يعني ټوله مؤمنان په اصل ايمان کې چې تصديق دی سره برابر دي د تصديق ذات نه بالا کېږي او نه کمېږي د مؤمنانو په منځ کې تفاضل په هغو جهاتو کښې دی چې په متن کې ذکر سوي دي همدغه د امام ابوحنيفه رحمه الله او د ده د اصحابو او امام الحرمين او نورو ډېرو علماؤ قول دی. د دې قول نسبت

---

[۱] فتح الملهم اول جلد (۳۰) مخ.

امام ابوحنيفه رحمه الله او د ده اصحابو ته لکه څنګه چي په ډېرو کتابونو کي راغلی دی بېله شکه صحيح دی ځکه چي د دې رسالې (العقيدة الطحاوية) په سر کي ليکل سوي دي چي امام طحاوي رحمه الله په دې رساله کي د امام ابوحنيفه رحمه الله او د ده د اصحابو عقائد ذکر کوي نو کوم عقائد چي په دې رساله کي راغلي دي هغه د امام ابوحنيفه رحمه الله او د ده د اصحابو عقائد دي، لوی محدث شيخ محمد انور کشميري رحمه الله د ايمان د زيادت او نقصان دبحث په اول کي که څه هم امام ابوحنيفه رحمه الله ته د دغه قول په نسبت کي خپل تردد بيانوي خو لږ وروسته يې تردد ايسته کېږي او امام ابوحنيفه رحمه الله او د ده اصحابو ته د دغه قول نسبت تسليموي[۱].

ځينو بې علمه کسانو د شاه صاحب د بحث اول ته کتلي دي او دا خبره يې ځني را اخيستې ده چي شاه صاحب امام ابوحنيفه رحمه الله ته د دغه قول نسبت باطل بولي د دغسي کسانو د بې علمي او ناپوهي لپاره بس همدغه کفايت کوي نور څه ته ضرورت نسته.

(**دلائل**) ۱:- د ايمان حقيقت د زړه هغه تصديق دی چي د جزم او اذعان حد ته رسېدلی وي په دغسي تصديق کي د لږ والي او ډېر والي له جهته زيادت او نقصان ممکن نه دی[۲].

۲:- امام اعظم رحمه الله پخپل کتاب الوصية کي فرمايلي دي: ايمان نه بالا کېږي او نه کمېږي ځکه چي د اصل ايمان زيادت ممکن نه دی مګر د کفر په نقصان سره او د ايمان نقصان بيا ممکن نه دی مګر د کفر په زيادت سره نو دا څرنګه کېدای سي چي يو شخص په يوه حالت کي هم مؤمن وي او هم کافر

[۱] وګورئ فيض الباري اول جلد (۱۳۴) مخ.
[۲] شرح الفقه الاکبر (۲۳۲) مخ. فتح الملهم اول جلد (۲۱۳) مخ. شرح العقائد (۹۲) مخ.

مؤمن خو بېله شکه مؤمن دی په ايمان کي يې شک نسته لکه څنګه چي د کافر په کفر کي شک نسته[1].

د نورو فقهاؤ په آند بيا ايمان بالا کېږي او کمېږي

د امام شافعي رحمه الله او نورو اکثرو فقهاؤ په نزد بيا ايمان زيادت او نقصان قبلوي د دغو حضراتو استدلال له هغو آيتونو او حديثونو څخه دی چي ظاهراً په ايمان کي زيادت څني معلومېږي د مثال په ډول څو آيتونه وګورئ:

۱: - ﴿وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيٰتُهٗ زَادَتْهُمْ اِيْمَانًا﴾. [الأنفال: ۲].

۲: - ﴿لِيَزْدَادُوْٓا اِيْمَانًا مَّعَ اِيْمَانِهِمْ﴾. [الفتح: ۴].

۳: - ﴿الَّذِيْنَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوْا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ اِيْمَانًا﴾. [آل عمران: ۱۷۳].

۴: - ﴿فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فَزَادَتْهُمْ اِيْمَانًا وَّهُمْ يَسْتَبْشِرُوْنَ﴾. [التوبة: ۱۲۴].

له دغو آيتونو څخه په ښکاره دول دا معلومېږي چي ايمان زيادت قبلوي نو چي کله يې زيادت قبول کړ نقصان به هم قبلوي. همدا شان له سلفو صالحينو څخه ګڼ شمېر اقوال راغلي دي چي ايمان زيادت او نقصان قبلوي.

د احنافو لخوا جواب

په ايمان کي له مطلق زيادت او نقصان څخه احناف انکار نه کوي بلکي دوی وايي چي په اصل ايمان يعني د تصديق په ذات کي د قلت (لږوالي) او کثرت

[1] شرح الفقه الاکبر (۱۴۵) مخ.

(ډېروالي) له جهته زيادت او نقصان نسته اما زيادت او نقصان په کيفيت يعني په قوت او ضعف کي يا د نورو زائدو امورو له وجهي څخه احناف هم مني نو کوم آيتونه او حديثونه چي له هغوی څخه د ايمان زيادت او نقصان معلومېږي مراد څني زيادت او نقصان د مؤمن به (يعني هغو شيانو چي ايمان ورباندي واجب دی) په اعتبار دی صحابه کرامو رضي الله عليهم په اول کي اجمالي ايمان درلودی خو بيا يو فرض تر بل فرض وروسته نازليدی صحابه کرامو به هم په دغه خاص فرض باندي چي نوی به نازل سو ايمان راوړی همدغه د ايمان زيادت وو خو په ايمان کي په دغه اعتبار زيادت د نبيﷺ تر زمانې وروسته ممکن نه دی ځکه چي د نبيﷺ تر زمانې وروسته وحي قطع سوي دي. دغه قول له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه رانقل سوی دی[1].

يا مراد څني د ايمان په نور کي د ځلا او روښنايي زيادت دی نه د اصل ايمان زيادت ځکه چي د (كلمة التوحيد) نور د مؤمنانو په زړونو کي په هغه اندازه فرق لري چي شمېر يې يوازي الله تعالی ته معلوم دی د بعضي کسانو په زړونو کي يې نور د لمر په شان وي او د بعضي کسانو په زړونو کي د سپوږمۍ په شان وي د بعضي کسانو په زړونو کي د روښانه ستوري په شان وي د بعضي کسانو په زړونو کي د لوی څراغ په شان وي او د بعضي کسانو په زړونو کي بيا د ضعيف څراغ په شان وي خو اصل ايمان د ټولو يو شی دی[2].

همدا شان ملا علي القاري رحمه الله ليکلي دي له زيادت او نقصان څخه مراد قوت او ضعف دی يعني د مؤمنانو ايمان په قوت او ضعف کي فرق لري نه په اصل ايمان کي ځکه چي د لمر په راختلو باندي تصديق ډېر قوي دی تر تصديق

---

[1] وګورئ شرح العقائد (۹۳) مخ، شرح الفقه الاکبر (۲۳۲) مخ.

[2] شرح الفقه الاکبر (۱۴۷) مخ، شرح العقائد (۹۳) مخ.

پر نوي پيدا کېدو د عالم، همدا شان هر هغه تصديق چي د يو شي له مشاهدې څخه حاصل سي قوي دی تر هغه تصديق چي د خبر څخه حاصل وو که څه هم دواړه صورته په اصل تصديق کي سره برابر دي دا خبره هم يقيني ده چي د امت د افرادو ايمان داسي نه دی لکه د نبي ﷺ ايمان او نه داسي دی لکه د حضرت ابوبکر رضي الله عنه ايمان خو دا فرق يې په کيفيت يعني په قوت او ضعف کي دی د نبي ﷺ ايمان همدا شان د حضرت ابوبکر رضي الله عنه ايمان د امت د افرادو تر ايمان ډېر قوي دی که څه هم په اصل ايمان کي ټوله مؤمنان سره برابر دي[1].

دا اختلاف هم د اکثرو علماؤ په نظر لفظي دی

دا اختلاف چي ايمان زيادت او نقصان قبلوي يا يې نه قبلوي هم د ډېرو علماؤ په نظر لفظي دی امام رازي رحمه الله داسي فرمايلي دي:

(هذا البحث لفظي لان المراد بالايمان ان كان هو التصديق فلا يقبلهما و ان كان الطاعات فيقبلهما ثم قال الطاعات مكملة للتصديق فكل ماقام من الدليل على ان الايمان لايقبل الزيادة والنقصان كان مصروفا الى اصل الايمان الذى هوالتصديق وكل مادل على كون الإيمان يقبل الزيادة والنقصان فهو مصروف الى الكامل وهو مقرون بالعمل)[2].

ژباړه- دغه بحث يعني چي ايمان زيادت او نقصان قبلوي يا يې نه قبلوي لفظي دی يعني حقيقي اختلاف نه دی ځکه چي که چيري په ايمان سره مراد تصديق وي لکه څنګه چي احناف وايي نو زيادت او نقصان نه قبلوي او که

---

[1] شرح الفقه الاكبر (۸۷) مخ.
[2] عمدة القاري اول جلد (۱۸۶) مخ.

چيري طاعات په ايمان کي داخل وبلل سي (لکه نور فقهاء چي وايي) نو بيا زيادت او نقصان قبلوي وروسته امام رازي رحمه الله ويلي دي په طاعاتو سره تصديق کامل گرځي نو هر هغه دليل چي له هغه څخه دا معلومېږي چي ايمان زيادت او نقصان نه قبلوي هغه اصل ايمان ته راجع دی چي تصديق دی او هر هغه دليل چي هغه بيا پردې دلالت کوي چي ايمان زيادت او نقصان قبلوي هغه کامل ايمان ته راجع دی چي عمل پکښي داخل دی.

همدا شان ملا علي القاري رحمه الله ليکلي دي:

(فالخلاف لفظي بين ارباب العرفان)[1].

يعني- دغه اختلاف د عرفان د خاوندانو په منځ کي لفظي دی حقيقي نه دی[2].

له دغه اوږد بحث څخه دا معلومه سوه چي امام ابوحنيفه رحمه الله او د ده اصحاب د خپل دې قول لپاره چي په اصل ايمان کي اعمال داخل نه دی او ايمان زيادت او نقصان نه قبلوي ښه کافي دلائل لري او دا خبره هم معلومه سوه چي د اهل سنت والجماعت د فقهاؤ او محدثينو په منځ کي دغه د ايمان په اړوند ذکر سوی اختلاف يوازي په تعبير کي دی په حقيقت کي اختلاف نسته (والحمدلله على ذلك) اوس نو هغه کسان چي امام ا بوحنيفه رحمه الله او د ده اصحاب په ذکر سوي قول کي خطا بولي يا د دوی قول د کتاب او سنت په خلاف بولي يا د دغه قول په وجه دوی له مرجئه ډلي څخه بولي د خپل وخت جاهلان او احمقان بولي که نه فيصله يې پر تاسو.

---

[1] شرح الفقه الاكبر (۸۷) مخ.

[2] همدا شان وگورئ: فتح الملهم اول جلد (۳۱۳) مخ. او شرح العقيدة الطحاوية للميداني (۱۰۳) مخ.

آیا مؤمن داسي ويلای سي (انامؤمن ان شاءالله) که نه

امام شافعي رحمه الله او ځينو نورو فقهاؤ فرمايلي دي چي مؤمن بايد پخپل ايمان باندي قطعي فيصله ونه کړي بلکي (ان شاءالله) دي و وايي يعني داسي دي و وايي: (أَنَا مُؤْمِنٌ إِنْ شَاءَ اللهُ) علماؤ يې وجه داسي بيان کړې ده چي د بنده عاقبت (خاتمه) نه ده معلومه بنده نه دی خبر چي د ژوند په آخر کي به په ايمان باندي ثابت پاته سي که نه نو ان شاءالله بايد و ويل سي. اما احناف او ځيني نور فقهاء بيا وايي چي مؤمن بايد پخپل ايمان باندي قطعي فيصله وکړي ان شاء الله دي نه وايي يعني داسي بايد و وايي (انا مؤمن حقا) يعني زه بېله شکه مؤمن يم. ځکه چي مؤمن خو همدا اوس مؤمن دی د ايمان احکام ورباندي جاري دي نو دی بايد په قطعي ډول د خپل ايمان اظهار وکړی ان شاءالله بايد ونه وايي ځکه چي که چيري ان شاءالله ويل د شک له وجهي څخه وي نو دا خو بېله شکه کفر دی او که چيري د تبرک لپاره وي يا د خاتمې د نه معلومېدو له کبله وي بيا يې هم نه ويل په دې وجه بهتر دي چي په اوسني ايمان کي د شک توهم ورڅخه کېږي.

علامه تفتازاني رحمه الله ليکلي دي: حق خبره دا ده چي په دغه مسئله کي معنوي اختلاف نسته دا ځکه که چيري په ايمان سره يوازي د اذعان حاصلېدل مراد سي نو دا خو همدا اوس حاصل دی (ان شاءالله) بايد ونه ويل سي او که چيري هغه ايمان مراد سي چي په هغه سره له دوزخ څخه نجات پيدا کېږي او نور ثمرات په پيدا کېږي دا بيا د الله تعالی په اراده کي دی اوس يې پر حاصلېدو يقين نسته نو بايد ان شاءالله و ويل سي نو کوم فقهاء چي (ان شاءالله) ويل يې

منع کړی دی د هغو مراد هغه اول ايمان دی او کوم فقهاء چي (ان شاءالله) ويل جائز بولي د هغو بيا مراد دوهم ايمان دی[۱].

ملا علي القاري رحمه الله د علامه تفتازاني د ذکر سوي خبري تائيد په داسي الفاظو سره کړی دی:

(وَهُوَ غَايَةُ التَّحقِيْقِ وَنِهَايَةُ التَّدْقِيْقِ وَاللهُ تَعَالٰى وَلِيُّ التَّوْفِيْقِ)[۲].

همدا شان د لا زياتو معلوماتو لپاره وګورئ[۳].

د کفر اقسام

کفر په لغت کي پټولو او ناشکري ته ويل کېږي او په شرعي اصطلاح کي کفر د ايمان ضد دی د ايمان معنٰی د منلو ده او د کفر معنٰی د نه منلو ده کومي خبري چي په ايمان کي يې منل ضروري دي په هغوی کي د يوې خبري نه منل کفر دی. اوس د کفر څو عام ډولونه وګورئ:

۱: **انکاري کفر**- دا هغه کفر دی چي يو انسان د دين د اساسي شيانو نه په زړه سره تصديق کوي او نه يې په ژبه سره د منلو اقرار کوي لکه عام کفار.

۲: **جحودي کفر**- دا هغه کفر دی چي يو انسان د اسلام د اساسي شيانو حقانيت په زړه کي پېژني خو په ژبه سره د هغوی د منلو اقرار نه کوي. لکه د نبي ﷺ د زمانې د يهودانو کفر او د شيطان (عَلَيْهِ اللَّعْنَةُ) کفر.

۳: **عنادي کفر**- دا هغه کفر دی چي يو انسان ته د دين د اساسي شيانو حقانيت په زړه کي معلومېږي او په ژبه سره هم د هغو اقرار کوي خو قبلوي يې

---

[۱]شرح العقائد (۹۷) مخ.
[۲]شرح الفقه الاکبر (۲۴۳) مخ.
[۳]فتح الملهم اول جلد (۳۱۹) مخ، او شرح الفقه الاکبر (۲۹۱) مخ.

نه یعني اذعان (باور) نه وربانديي کوي او د خپل ځان لپاره يې دين نه بولي. لکه د ابوطالب کفر.

۴: **نفاقي کفر** – دا هغه کفر دی چې یو انسان په زړه کې د اسلام له اساسي شیانو څخه منکر وي خو د یو مصلحت په خاطر پر ژبه د هغوی د منلو اقرار کوي.

۵: **زنديقي کفر** – دا هغه کفر دی چې یو انسان ظاهراً د دین اساسي شیان په زړه او ژبه دواړو سره مني خوله دغو شیانو څخه د بعضو تفسیر او تشریح په هغه ډول کوي چې د صحابه کرامو رضي الله علیهم او تابعینو رحمة الله علیهم د تفسیر او تشریح په خلاف وي همدا شان د امت د اجماع په خلاف وي. لکه قادیانیان او داسې نور. فیض الباري اول جلد (۱۴۴) مخ.

که مو چیري د دې موضوع په اړوند ډېر تفصیل په کار وي نو د شاه صاحب مستقله رساله (اکفار الملحدین) مطالعه کړی هلته شاه صاحب دا مسئله په تفصیل سره څېړلې ده. شرک هم د کفر له اقسامو څخه دی تفصیل يې په اوله عقیده کي تېر سوی دی هلته يې وګورئ. (نَعُوْذُبِاللهِ مِنْ جَمِيْعِ أَنْوَاعِ الْكُفْرِ وَالشِّرْكِ).

د الله تعالی ولي څوک دی

٦٥:- وَالْمُؤْمِنُوْنَ كُلُّهُمْ أَوْلِيَاءُ الرَّحْمٰنِ وَأَكْرَمُهُمْ عِنْدَاللهِ أَطْوَعُهُمْ وَأَتْبَعُهُمْ لِلْقُرْآنِ.

ژباړه: متقیان مؤمنان ټوله د الله تعالی اولیاء (دوستان) دي په دوی کي ډېر

مکرم او معزز د الله تعالی په نزد له دوی څخه هغه څوک دی چي د الله تعالی او د الله تعالی د رسولﷺ ډېر مطیع او د الله تعالی د کتاب (قرآن کریم) ډېر تابع وي.

شرح- یعني هغه کسان چي د دین په پوره ډول پیروي کوي کوم شیان چي په شریعت کي دوی په امر سوي دي هغه په کامله طریقه سره اداء کوي او کوم شیان چي په شریعت کي دوی ځني منع سوي وي له هغو څخه په کلکه پرهېز کوي همدغه کسان د الله تعالی اولیاء دي لکه څنګه چي الله تعالی فرمایلي دي:

﴿ اَلَآ اِنَّ اَوْلِيَآءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ۝ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَكَانُوْا يَتَّقُوْنَ ۝ ﴾. [یونس: ۶۲- ۶۳].

ژباړه: خبردار شئ چي بې شکه د الله ﷻ دوستان چي دي نه په دوی باندي ډار سته او نه به دوی خفه کېږي اولیاء الله هغه کسان دي چي ایمان یې راوړی وي او وي دوی چي له مناهیو څخه پرهېزګاري کوي.

نو په اولیاؤ کي د شمول لپاره تقوٰی شرط ده اما له ګناهونو څخه عصمت (پاکوالی) پکښي شرط نه دی چي بالکل به ګناه نه ځني صادرېږي کېدای سي چي له بعضي اولیاؤ څخه ګناه صادره سي مګر په دغه ګناه باندي دوام نه کوي سمدستي توبه وباسي او پخپله ګناه باندي ندامت ښکاره کوي، همدا شان کرامتونه د اولیاء الله له لازمو صفاتو څخه نه دي تر څو د دوی لپاره علامات وګڼل سي کېدای سي چي بعضي اولیاؤ ته الله تعالی کرامت ورنه کړي ځکه چي اولیاء الله ته کرامتونه ورکول د الله تعالی تر ارادې لاندي دي هغو اولیاؤ ته یې ورکوي چي اراده یې وکړي. نو که څه هم د اولیاء الله په ټولګي کي د شمول لپاره دا کفایت کوي چي سرِی الٰهی او امر په ځای کړي او له نواهیوو

څخه یې ځان وساتي مګر د دې سره سره چې څومره په نفلي عباداتو او د قرآن کریم په اتباع کي څوک وړاندي تېرېږي هغومره یې درجه لوړېږي او د الله تعالی په نزد یې مقبولیت زیاتېږي لکه څنګه چې الله تعالی فرمایلي دي:

﴿اِنَّ اَكۡرَمَكُمۡ عِنۡدَ اللّٰهِ اَتۡقٰكُمۡ ؕ﴾.[الحجرات: ۱۳].

ژباړه: بېشکه چې ډېر مکرم او معزز له تاسي څخه په نزد د الله ﷻ ډېر متقي ادب لرونکی ستاسي دی.

نو دا خبره قطعي (یقیني) ده چې ځیني اولیاء الله تر ځینو نورو فضیلت لري.

علامه تفتازاني رحمه الله د (ولي) تعریف په دا ډول کړی دی:

(وَالْوَلِيُّ هُوَ الْعَارِفُ بِاللهِ تَعَالٰى وَصِفَاتِهِ حَسْبَ مَايُمْكِنُ الْمُوَاظِبُ عَلَى الطَّاعَاتِ الْمُجْتَنِبُ عَنِ الْمَعَاصِيْ الْمُعْرِضُ عَنِ الْإِنْهِمَاكِ فِي اللَّذَّاتِ وَالشَّهَوَاتِ)(۱).

ژباړه: ولي هغه څوک دی چې په الله تعالی او د ده په صفاتو د امکان تر حده داسي عارف وي چې پر طاعاتو دائم او له ګناهونو څخه پرهېز کونکی او په لذاتو او شهواتو کي له کوښښ کولو څخه مخ اړونکی وي.

د اولیاء الله همدغه چوکاټ دی چې تاسو ولوستی ښه یې وپېژنئ که چیري یو څوک پر دغه چوکاټ برابر نه وي هغه شرعًا ولي نه بلل کېږي. د دې مسئلې په اړوند که ډېر معلومات غواړئ نو(۲).

د ایمان شپږ ارکان

۶۶:- وَالْإِيْمَانُ هُوَالْإِيْمَانُ بِاللهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ

---

(۱) شرح العقائد (۱۰۵) مخ.

(۲) روح المعاني (۱۱) جلد (۱۴۶) مخ ته مراجعه وکړئ.

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْقَدْرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ وَحُلْوِهِ وَمُرِّهِ مِنَ اللهِ تَعَالٰى.

ژباړه: ایمان عبارت دی له ایمان راوړلو څخه په الله تعالی او د الله تعالی په ملائکو او د الله تعالی په کتابونو او د الله تعالی په پیغمبرانو عليهم السلام او د آخرت په ورځ او په دغه چي د خیر او شر خوږوالی او تریخوالی یعني آرام او تکلیف ټولو تقدیر د الله تعالی له طرفه دی.

شرح- امام طحاوي رحمة الله عليه لږ دمخه د ایمان حقیقت بیان کړ داسي يې وفرمايل: (الايمان هو الاقرار باللسان والتصديق بالجنان) (٦٢) عقیده.

او دلته يې بیا د ایمان تفسیر د هغو شیانو په بیان سره کړی دی چي ایمان تعلق ورپوري نیسي نو د ده د دواړو عبارتونو حاصل دا دی: ایمان په دغو شپږو امورو باندي په زړه سره تصدیق او په ژبه سره اقرار دی. نو دغه ذکر سوي شپږ امور د ایمان ارکان دي ځکه چي نبي ﷺ په حدیث جبریل کي د ایمان تفسیر په همدغو شپږو امورو سره کړی دی. مشکوة اول جلد (۱۱) مخ.

نو په دغو شپږو ارکانو باندي اجمالي ایمان پر هر مکلف انسان فرض عین دی له دغو ارکانو څخه د اول رکن یعني (ایمان بالله) بیان په اوله عقیده کي او د ملائکو کتابونو او رسولانو عليهم السلام بیان په (۵۳) عقیده کي او د ایمان بالقدر بیان په (۷) عقیده کي تېر سوی دی، اوس یوازي د پنځم رکن یعني ایمان (باليوم الاخر) بیان پاته سو. د یوم الآخر څخه مراد د قیامت ورځ ده ځکه چي دا ورځ د دنیا د ورځو آخري ورځ ده په دغي ورځي باندي د ایمان کیفیت دا دی چي د دغي ورځي په وجود او نورو هغو شیانو باندي چي په دغه ورځ کي سته لکه (بعث بعد الموت) حساب جنت دوزخ او نور هغه شیان چي په نصوصو

کي راغلي دي ایمان راوړل سي[1].

د قیامت د ورځي ذکر الله تعالیٰ په قرآن کریم کي ډېر کړی دی همدا شان د دغي ورځي د تفصیل په اړوند ګڼ شمېر آیتونه راغلي دي: (الواقعة، الحاقة، التکویر، الانفطار، الانشقاق، الزلزلة، القارعة) دا ټوله سورتونه د قیامت د حالاتو په باره کي دي. د قیامت د ورځي نور امور او جزئیات وروسته په متن کي راځي انتظار وکړئ.

موږ پر ټولو رسولانو علیهم السلام ایمان لرو

۶۷:- وَنَحْنُ مُؤْمِنُوْنَ بِذَالِكَ كُلِّهِ وَلَانُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهِ وَنُصَدِّقُهُمْ كُلَّهُمْ عَلٰى مَاجَاؤُابِهِ.

ژباړه: موږ پر ټولو ذکر سوو ارکانو ایمان لرو او د الله تعالیٰ د رسولانو له جملې څخه د یوه کس په منځ کي هم فرق نه کوو (چي بعضي یې ومنو او له بعضو څخه انکار وکړو بلکي پر ټولو ایمان لرو) او د دوی ټولو په هغه څه کي تصدیق کوو چي د الله تعالیٰ له طرفه یې راوړی دی.

شرح- یعني موږ د ایمان پر ټولو ارکانو تصدیق او باور لرو ځکه چي د ایمان له یوه رکن څخه هم انکار کفر دی، او د الله تعالیٰ پر ټولو رسولانو علیهم السلام ایمان لرو د دوی په منځ کي فرق نه کوو چي ځیني یې منو او ځیني یې نه منو بلکي پر ټولو ایمان لرو لکه څنګه چي الله تعالیٰ د مؤمنانو همدغه وصف بیان کړی دی دا سي یې فرمایلي دي:

[1]مرقاة- اول جلد (۵۷) مخ.

﴿كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ ۟ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهٖ ۟﴾.

[البقرة: ٢٨٥].

ژباړه: ټولو مؤمنانو په الله تعالی او د ده په ملائکو او د ده په کتابونو او د ده په پیغمبرانو باندي ایمان راوړی دی (دوی وایي چي) موږ د ده د پیغمبرانو عليهم السلام له جملې څخه د یوه کس په منځ کي هم فرق نه کوو (چي دا منو او دا نه منو).

کوم کسان چي د الله تعالی د پیغمبرانو عليهم السلام په منځ کي فرق کوي چي ځیني مني او ځیني نه مني لکه یهود او نصارٰی الله تعالی د دغسي کسانو په باره کي داسي فرمایلي دي:

﴿ اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيُرِيْدُوْنَ اَنْ يُّفَرِّقُوْا بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيَقُوْلُوْنَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَّنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَّيُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّتَّخِذُوْا بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيْلًا ۝ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ حَقًّا ۚ﴾. [النساء: ١٥٠- ١٥١].

ژباړه: یقیناً هغه کسان چي په الله جل جلاله او د ده په پیغمبرانو عليهم السلام باندي کافران کېږي او غواړي چي د الله تعالی جل جلاله او د ده د پیغمبرانو عليهم السلام په منځ کي جدایي وکړي او (داسي جدایي چي) وایي موږ په ځینو پیغمبرانو عليهم السلام باندي ایمان راوړو او په ځینو باندي کافران کېږو او غواړي چي د دې اسلام او کفر په منځ کي لاره ونیسي دغه ډله خلک همدوی کافران دي په حقه سره. د پیغمبرانو عليهم السلام په اړوند بشپړ معلومات په (٥٣) عقیده کي وګورئ. (هُوَاللّٰهُ الْهَادِيْ إِلٰى سَوَاءِ السَّبِيْلِ).

ګنهکاره کس که په ایمان باندې مړ سي په دوزخ کي همېشه نه پاته کېږي

۶۸:- وَأَهْلُ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ ﷺ فِي النَّارِ لَا يُخَلَّدُونَ إِذَا مَاتُوا وَهُمْ مُوَحِّدُونَ وَإِنْ لَمْ يَكُونُوا تَائِبِيْنَ بَعْدَ أَنْ لَقُوا اللهَ عَارِفِيْنَ (مُؤْمِنِيْنَ) وَهُمْ فِي مَشِيْئَتِهِ وَحُكْمِهِ إِنْ شَاءَ غَفَرَلَهُمْ وَعَفَا عَنْهُمْ بِفَضْلِهِ كَمَا قَالَ تَعَالٰى فِيْ كِتَابِهِ الْعَزِيْزِ ﴿إِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ﴾ [النساء: ۴۸] وَإِنْ شَاءَ عَذَّبَهُمْ فِي النَّارِ بِعَدْلِهِ ثُمَّ يُخْرِجُهُمْ مِنْهَا بِرَحْمَتِهِ وَشَفَاعَةِ الشَّافِعِيْنَ مِنْ أَهْلِ طَاعَتِهِ ثُمَّ يَبْعَثُهُمْ إِلٰى جَنَّتِهِ وَذٰلِكَ بِأَنَّ اللهَ تَعَالٰى تَوَلّٰى أَهْلَ مَعْرِفَتِهِ وَلَمْ يَجْعَلْهُمْ فِي الدَّارَيْنِ كَأَهْلِ نُكْرَتِهِ الَّذِيْنَ خَابُوْا مِنْ هِدَايَتِهِ وَلَمْ يَنَالُوْا مِنْ وَلَايَتِهِ، اَللّٰهُمَّ يَا وَلِيَّ الْإِسْلَامِ وَ أَهْلِهِ ثَبِّتْنَا عَلَى الْإِسْلَامِ حَتّٰى نَلْقَاكَ بِهِ.

ژباړه: د نبيﷺ له امت څخه هغه کسان چي لوی ګناهونه يې کړي وي په دوزخ کي همېشه نه پاته کېږي په دې شرط چي د توحيد (ايمان) په حالت کي مړه سي که يې څه هم توبه نه وي ايستلې خو په دې شرط چي دوی د الله تعالی سره په داسي حال کي ملاقات کړی وي چي په توحيد سره اقرار کونکي (مؤمنين) وي (يعني د ايمان په حالت کي مړه سوي وي) دغه کسان د الله تعالی تر ارادې او حکم لاندي دي که وغواړې نو به په خپل فضل سره ښښنه ورته وکړي او معاف به يې کړي لکه څنګه چي الله تعالی پخپل عزيز کتاب کي

فرمايلي دي: (يقيناً الله تعالى دا نه بښي چي د ده سره شريک ونيول سي او له دې کفر څخه ماسېوٰی نور ګناهونه هغه چاته ښي چي د مغفرت يې اراده وفرمايي) او که چيري الله تعالٰی وغواړي نو به دغو کسانو ته د خپل عدل او حکمت مطابق د دوی د جنايت په اندازه په دوزخ کي عذاب ورکړي بيا به الله تعالٰی دوی پخپل رحمت يا د شفاعت کونکو د شفاعت په واسطه سره چي د ده د طاعت خاوندان دي له دوزخ څخه دباندي را وباسي وروسته به يې خپل جنت ته واستوي ګناهګاره خلګو ته دغه ښنه په دې سبب ده چي الله تعالٰی د خپل معرفت خاوندان دوستان بللي دي دوی يې په دنيا او آخرت کي د منکرينو او مخالفينو په شان نه دي ګرځولي چي د الله تعالٰی له هدايت څخه بې برخي سوي دي او له الله تعالٰی له دوستي او نصرت څخه يې هيڅ حصه نه ده پيدا کړې. ای د اسلام او د اسلام د خاوندانو! ناصره موږ پر اسلام باندي ثابت او دائم ولره ترڅو چي په دغه اسلام سره ستا سره ملاقات کوو.

شرح- کوم کس چي له شرک څخه بغير يوه بله کبيره ګناه وکړي د هغه دوه حکمه دي يو دنيوي او بل اخروي دنيوي حکم يې په (۵۷) عقيده کي تېر سوی دی چي مؤمن د ګناه په کولو سره نه کافر کېږي ترڅو چي ګناه يې حلاله نه وي بللې تفصيل يې هلته وګورئ او اخروي حکم يې امام طحاوي رحمه الله په دې عقيده کي بيان کړی دی چي کوم کس کبيره ګناه وکړي او بېله توبې په ايمان باندي مړ سي نو دغه کس د عذاب مستحق دی لېکن د الله تعالٰی تر ارادې لاندي دی که يې چيري د ښنني اراده وه ښنه به ورته وکړي او که يې د عذاب اراده وه عذاب به ورکړي، کوم مؤمنان چي الله تعالٰی د دوی د ګناهونو په اندازه عذاب ورکړي په آخر کي به يې له دوزخ څخه پخپل رحمت يا د شفاعت کونکو په شفاعت سره را وباسي او جنت ته به يې داخل کړي. د دې تفصيل او

دلائل په (۴۱) عقيده کي وګورئ.

اما کوم کسان چي د الله تعالی په توفيق يې د سره ګناه نه وي کړې يا يې کړې وي خو سمه توبه يې ايستلې وي او تر توبې وروسته يې ګناه نه وي کړې دا کسان خو د سره دوزخ ته نه داخلېږي بلکي په اول وخت کي به د الله تعالی په فضل جنت ته داخل سي، مطلب دا دی چي کوم کس پر ايمان باندي مړ سي هغه بېله شکه جنت ته داخلېږي يا په اول وخت کي يا تر يو څه عذاب تېرولو وروسته- همدغه د اهل سنت والجماعت مسلک دی له کتاب او سنت څخه ښکاره دلائل لري. د لا زياتو معلوماتو لپاره وګورئ[1].

امام طحاوي رحمه الله په دې عقيده سره په خوارجو او معتزله ډلي باندي رد کړی دی د خوارجو په آند چي کوم کس کبيره ګناه وکړي هغه کافر دی او د معتزله ډلي په آند بيا له ايمان څخه وتلی دی او که چيري دغه کس بېله توبې مړ سي د دوی په اتفاق همېشه په دوزخ کي دی د دوی د دغي فاسدي عقيدې شبهات او د اهل سنت والجماعت جوابونه په (۵۷) عقيده کي وګورئ. په ذکر سوي عبارت کي د (من أمة محمد ﷺ) قيد د دې لپاره نه دی چي نور امتونه په وايستل سي بلکي دا قيد يې له دې کبله راوړی دی چي دلته يوازي د نبي ﷺ د امت څخه بحث کېږي، نو په دې حکم کي (چي کوم مؤمنان لوی ګناهونه وکړي همېشه په دوزخ کي نه پاته کېږي) ټوله امتونه سره شريکان دي ځکه چي په صحيح حديث کي راغلي دي چي په آخر کي به هغه څوک هم له دوزخ څخه را ويستل سي چي په زړه کي يې يوه ذره قدر ايمان وي[2].

حتی د (العقيدة الطحاوية) په بعضي نسخو کي دغه د (من امة محمد ﷺ)

---

[1] شرح العقيدة الطحاوية للميداني رحمه الله (۱۰۶) مخ.
[2] صحيح البخاري (۷۴۳۹)، مسلم (۱۸۳).

قيد د سره وجود نه لري عبارت په داسي ډول ذکر دی: (واهل الکبائر فی النار لا یخلدون) (وَبِاللهِ التَّوْفِيْقُ وَمِنْهُ الْوُصُوْلُ إِلَى التَّحْقِيْقِ).

لوی او واړه ګناهونه

ګناهونه په دوه ډوله دي: اول- لوی ګناهونه، دوهم- واړه ګناهونه لکه څنګه چي دا آیت دلالت ورباندي کوي:

﴿ اَلَّذِيْنَ يَجْتَنِبُوْنَ كَبٰٓئِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا اللَّمَمَ ؕ اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ ﴾.[النجم: ۳۲].

ژباړه: (نېکو کاران) هغه کسان دي کوم چي له لویو ګناهونو او بې شرمه ګناهونو څخه ځان ساتي مګر واړه ګناهونه له دې کبله ور بښل کېږي چي یقیناً ستا رب ﷻ د پراخه مغفرت درلودنکی دی.

له دغه آیت څخه دا په ښکاره ډول معلومېږي چي په ګناهونو کي لوی او واړه ګناهونه سته.

د لوی ګناه ډېر تعریفونه سوي دي خو کوم تعریف چي علماؤ ښه بللی دی هغه دادی:

- هغه ګناه چي په قرآن کریم یا نبوي احادیثو کي وعید ورباندي راغلی وي،- پر کوونکي یې لعنت ویل سوی وي،- کونکي ته یې شرعي حد ټاکل سوی وي،- کونکي ته یې فاسق او فاجر ویل سوی وي، دا ټول لوی ګناهونه دي همدا رنګه هغه ګناه هم کبیره ده چي بل څه ته د وسیلې په ډول نه وي بلکي مقصود بالذات وي. همدا شان پر وړه ګناه همېشتوب هم له هغې څخه لویه ګناه جوړوي او کومه ګناه چي کونکي یې د الله تعالیٰ څخه نه وېرېږي او نه یې په

کولو پښېماني کوي یا یو څوک ګناه په داسي ډول کوي چي د هیڅ چا پروا نه لري نو دا هم کبیره ګناه ګرځي همدا شان هغه ګناه هم کبیره ګرځي چي تاوان یې د لویو ګناهونو سره برابر یا تر هغو هم زیات وي[1].

لوی ګناهونه پخپل منځ کښې سره یو شی نه دي بلکي فرق سره لري ځیني یې تر ځینو نورو ډېر لوی دي ترڅو چي اکبر الکبائر یعني شرک ته رسېږي دلیل یې دا دی چي نبي ﷺ په یو حدیث کي، د الله تعالی سره شریک نیول، او مور او پلار ته آزار رسول او د دروغو شاهدي ورکول. اکبرالکبائر یعني ډېر لوی ګناهونه بللي دي[2].

د کبیره ګناهونو پوره تفصیل د شیخ ابن حجر الهیتمي رحمه الله په کتاب (الزواجر عن اقتراف الکبائر) کي وګورئ، د (ورو ګناهونو) مثال همهغه دی چي حضرت ابن عباس رضي الله عنه د حضرت ابوهریره رضي الله عنه له یوه روایت څخه را ایستلی دی د حدیث الفاظ دا دي:

(عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه قَالَ مَارَأَيْتُ شَيْئًا أَشْبَهَ بِاللَّمَمِ مِمَّا قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ إِنَّ اللهَ كَتَبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ حَظَّهُ مِنَ الزِّنٰى أَدْرَكَ ذٰلِكَ لَامَحَالَةَ فَزِنٰى الْعَيْنِ النَّظَرُ وَزِنٰى اللِّسَانِ الْمَنْطِقُ وَالنَّفْسُ تَمَنّٰى وَتَشْتَهِيْ وَالْفَرْجُ يُصَدِّقُ ذٰلِكَ كُلَّهُ أَوْيُكَذِّبُهُ)[3].

ژباړه: حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمایلي دي د ورو ګناهونو د تعیین په اړوند ماته د ابو هریره رضي الله عنه تر حدیث کوم بل شی بهتر نه دی معلوم ابو هریره رضي الله عنه له نبي ﷺ څخه داسي روایت کړی دی چي نبي ﷺ وفرمایل یقیناً الله تعالی د ابن آدم په ذمه باندي له زنا څخه د ده برخه مقرره کړې ده دغه برخه خامخا ده ته

---

[1] الزواجر، اول جزء- ۱۴، ۱۵، ۱۶ مخونه.

[2] صحیح البخاري (۲۶۵۴) مسلم ۸۷.

[3] صحیح البخاري (۶۲۴۳) و مسلم (۲۶۵۷).

رسېدونکې ده، نو د زنا په فعل کې د سترګو برخه حرام کتل دي او د ژبې برخه د هغو خبرو ویل دي چې د زنا مقدمات او اسباب پیدا کوي او د نفس برخه دا ده چې د زنا غوښتنه کوي خو فرج د دې ټولو تصدیق وکړي یعني زنا وکړي یا یې تکذیب وکړي یعني زنا ونه کړي.

په دغه روایت کې حضرت ابن عباس رضي الله عنه، حرام کتل، او د هغو خبرو ویل چې د زنا مقدمات او اسباب پیدا کوي، او دا چې نفس د زنا غوښتنه کوي، له وړو ګناهونو څخه بللي دي.

د لویو ګناهونو د مغفرت اسباب

د بنده ګانو لوی ګناهونه الله تعالی په لاندې وجوهو سره ښښي:

۱: چې بنده له ګناه څخه سمه توبه وباسي حتی چې یو څوک له کفر څخه توبه وباسي او ایمان راوړي هم په تېر سوي کفر باندې نه نیول کېږي. په دې باره کې ښکاره نصوص سته.

۲: چې چاته شفاعتګر شفاعت وکړي، چې په ډېرو نصوصو کې ثابت دی (۴۱) عقیده وګورئ.

۳: چې په چا باندې صرف د الله تعالی لطف او مهرباني وسي خو په دې ډول همدا شان په دوهم ډول کې دا شرط دی چې ګناه به تر کفر را ښکته وي لکه څنګه چې الله تعالی فرمایلي دي:

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾. [النساء: ۴۸].

ژباړه: یقیناً الله تعالی دا نه ښښي چې د ده سره شریک ونیول سي (څوک پرې کافر سي) او له دې کفر څخه ماسېوا نور ګناهونه هغه چاته ښښي چې د مغفرت اراده یې وفرمایي:

له دې آيت څخه دا ښکاره معلومېږي چې که چيري د الله تعالی اراده وسي نو بېله قيده او شرطه پخپل فضل او کرم سره هم د يو چا ګناهونه ښښي خو په دې شرط چې شرک (کفر) نه وي.

د وړو ګناهونو د مغفرت اسباب

د کوچنيو (وړو) ګناهونو د مغفرت اسباب همهغه دمخه ذکر سوي سببونه دي خو د هغو تر څنګ نېک عملونه يې هم اسباب دي يعني په نېکو عملونو سره هم الله تعالی واړه ګناهونه ښښي لکه څنګه چې الله تعالی فرمايلي دي:

﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾. [هود: ۱۱۴].

ژباړه: بېشکه چې نېکۍ (لکه پنځه وخته لمونځ) واړه ګناهونه له منځه وړي. حضراتو مفسرينو د (السيئات) تفسير په وړو ګناهونو سره کړی دی[1].

همدا راز نبي ﷺ فرمايلي دي: (الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ وَرَمَضَانُ إِلَى رَمَضَانَ مُكَفِّرَاتٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ إِذَا اجْتُنِبَتِ الْكَبَائِرُ)[2].

ژباړه: پنځه لمونځونه او د جمعې لمونځ د بلې جمعې تر لمانځه پوري او د رمضان د مياشتي روژه تر بلي رمضان د مياشتي تر روژې پوري محوه کونکي (د منځه وړونکي) دي هغو وړو ګناهونو لره چې د ذکر سوو عبادتونو په منځ کي واقع سوي وي کله چې له لويو ګناهونو څخه پرهېز وکړل سي.

يعني لوی ګناهونه په ذکر سوو عبادتونو سره نه ښښل کېږي بلکي توبه غواړي. په دې باره کي نصوص ډېر دي علماء کرامو ته معلوم دي، دغه ذکر

---

[1] وګورئ تفسير الجلالين (۱۸۹) مخ،. او نور تفسيرونه.
[2] صحيح مسلم (۲۳۳).

سوي اسباب د هغو ګناهونو اسباب دي چي د حقوق الله مربوط وي اما هغه ګناهونه چي حقوق العباد پوري ارتباط لري دا الله تعالیٰ تر هغه پوري نه ښښي ترڅو چي بنده ګان له ګناه څخه ورتېر سي او يا عوض ورڅخه واخلي، او بله خبره دا ده چي دغه ذکر سوي شيان د ګناهونو د مغفرت اسباب دي يعني دا جائزه ده چي الله تعالیٰ يو چاته د ده د نېکو اعمالو په وجه واړه ګناهونه ورمعاف کړي يا يو چاته يو ازي پخپل فضل او کرم سره ګناهونه ور معاف کړي خو دغه د ګناهونو عفوه لازمي نه ده ځکه چي ټوله ګناهونه لوی دي که واړه د الله تعالیٰ تر ارادې لاندي دي که د يو چا په باره کي د الله تعالیٰ د عفوي اراده وه عفوه به ورته وکړي که نه نو عذاب به ورکړي همدغه د (سورة النساء) (۴۸) آيت مضمون دی چي لږ دمخه موږ سره د ژباړي وليکی په دغه آيت کي الله تعالیٰ له شرک څخه ماسېوٰی د نورو ګناهونو د مغفرت وعده کړې ده خو د دغه مغفرت تعلق يې تر خپلي ارادې پوري ورکړی دی نو کېدای سي چي الله تعالیٰ ځيني کسانو ته د ګناهونو ښښنه ونه کړي او کېدای سي چي يو چاته پر وړه ګناه باندي عذاب ورکړي که يې څه هم له لويو ګناهونو څخه پرهېز کړی وي. همدغه د اهل سنت والجماعت مسلک دی[1].

د ذکر سوو اسبابو ترڅنګ د ګناهونو د مغفرت نور اسباب هم سته:

۱: ځوک چي له الله تعالیٰ څخه مغفرت وغواړي او استغفار يې قبول سي.

۲: چي په چا باندي په دنيا کي مصيبتونه راسي او صبرورباندي وکړي.

۳: د ځينو ګناهګارانو لپاره د قبر عذاب هم د ګناه د محوه کېدلو سبب ګرځي.

۴: هغه ځوک چي بل مؤمن دعاء ورته وکړي او مغفرت ورته وغواړي په

---

[1] وګورئ تفسير النسفي، اول جلد (۳۵۳) مخ او شرح العقائد (۸۶) مخ.

ژوند كي يا تر مرګ وروسته.

۵: كله چي يوه مړي ته د ژونديو د پلوه د عبادتونو ثوابونه ور اهداء (سوغات) كړل سي لكه: صدقه، قرائت، حج او داسي نور.

۶: د قيامت د ورځي سختي هم د مؤمنانو لپاره د ګناهونو د محوه كېدلو سبب جوړېږي.

۷: څوک چي د صراط د پله تر تېرېدلو وروسته د بل پله په سر چي د جنت او دوزخ په منځ كي دی انتقام ورڅخه واخيستل سي لكه څنګه چي په يو صحيح حديث كي راغلي دي[1].

له دغو اسبابو څخه د ځينو بيان وروسته را روان دی.

له ټولو ګناهونو څخه توبه واجب ده

توبة په لغت كي رجوع ته ويل كېږي او په شريعت كي يې داسي تعريف سوی دی:

(هی الندم على المعصية من حيث هي معصية مع عزم ان لا يعود إليها اذا قدر عليها كذا عرفه المتكلمون)[2].

يعني- توبه پر ګناه باندي په دې حيث چي ګناه ده پښېماني كول دي سره د پخې ارادې چي دی به بيا دغه ګناه نه كوي كله چيورباندي قادر سي متكلمينو علماؤ يې همدغه سي تعريف كړی دی.

له دغه تعريف څخه دا معلومېږي چي كه چيري يو كس پر مباح شي يا طاعت باندي پښېماني وكړي نو دا توبه نه بلل كېږي همدا شان كه چيري يو كس د

---

[1] صحيح البخاري (۲۴۴۰)، شرح العقيدة الطحاوية (۳۰۸) مخ.
[2] شرح الفقه الاكبر (۲۶۳) مخ.

شرابو پر ځيښلو باندي له دې کبله پښېماني وکړي چي بدن او عقل ته تاوان لري عزت او مال ته نقصان رسوي دا هم شرعا توبه نه ده، امام نووي رحمة الله عليه او ملا علي القاري رحمة الله عليه د شرعي توبې لپاره داسي شرطونه بيان کړي دي:

۱:- له کومي ګناه څخه چي تاسو توبه کوئ هغه ګناه سمدستي پرېږدئ.

۲:- په راتلونکي کي کلکه اراده وکړئ چي بيا به دا ګناه نه کوو.

۳:- په دغه ګناه باندي پښېماني وکړئ او داسي وګڼئ چي دا راڅخه ډېر بد کار سوی دی.

۴:- د دغي ګناه په وجه که له تاسي څخه د الله تعالیٰ کوم حق ضائع سوی وي نو هغه پوره کړئ يعني لمونځ، روژه او داسي نور درڅخه پاته سوي وي د هغو قضا راوړئ او که د بنده کوم حق درڅخه ضائع سوی وي يعني د هغه مال مو اخيستی وي يا مو ظلمورباندي کړی وي او داسي نور نو د هغه حق بيرته ده ته يا د ده وکيل يا وارث ته ورکړئ او يا له ده څخه بښنه وغواړئ.

که چيري په دغو شرطونو کي يو نه وي نو توبه يې نه صحيح کېږي، همدغسي توبه له ټولو ګناهونو څخه واجب ده که چيري يو کس له يوې ګناه څخه توبه وباسي نو له همدغي ګناه څخه يې توبه صحيح ده او باقي ګناهونه يې په ذمه باندي پاته دي همدغه د اهل سنت والجماعت مسلک دی، د دې لپاره چي له ګناهونو څخه توبه واجب ده له کتاب او سنت څخه ډېر دلائل سته همدا شان د امت ورباندي اجماع ده، اوس د مثال په ډول څو آيتونه وګورئ:

۱:- ﴿وَتُوْبُوْٓا اِلَى اللّٰهِ جَمِيْعًا اَيُّهَ الْمُؤْمِنُوْنَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ﴾. [النور:۳۱].

ژباړه: تاسو ټول الله جل جلاله ته توبه وباسئ ای مؤمنانو! د دې لپاره چي تاسو په دواړو دارينو کي فلاح (خلاصی) ومومی.

۲:- ﴿وَّاَنِ اسْتَغْفِرُوْا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوْبُوْٓا اِلَيْهِ﴾. [هود:۳].

ژباړه: او (پس له توحیده امر کوم) چي له خپل رب څخه د پخوانیو ګناهونو مغفرت وغواړئ او بیا همده ته رجوع وکړئ.

۳: - ﴿يَٰٓأَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا تُوْبُوْٓا اِلَى اللهِ تَوْبَةً نَّصُوْحًا﴾. [التحريم:۸].

ژباړه: ای هغو کسانو! چي ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو!) تاسي الله ﷻ ته توبه وباسئ توبه خالصه رښتیا د زړه له کومي.

که چیري یو کس په ذکر سوي طریقه سره له خپلو ګناهونو څخه توبه وباسي الله تعالی یې توبه قبلوي لکه څنګه چي الله تعالی فرمایلي دي:

﴿وَهُوَ الَّذِىْ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهٖ وَيَعْفُوْا عَنِ السَّيِّاٰتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُوْنَ○﴾. [الشورى:۲۵].

ژباړه: او الله ﷻ هغه (مهربان ذات) دی چي د خپلو بندګانو څخه توبه قبلوي او له ګناهونو څخه یې عفوه کوي (تر پښېمانۍ وروسته) او هم په هغو کارونو عالم دی چي تاسو یې کوئ.

د ډېرو معلوماتو لپاره شرح الفقه الاکبر (۲۵۸) مخ، او ریاض الصالحین (۲۴) مخ ته مراجعه وکړئ. (اللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا التَّوْبَةَ مِنْ جَمِيْعِ الذُّنُوْبِ).

د فاسق د امامت په اړوند د اهل سنت والجماعت عقیده

۶۹: - وَنَرَى الصَّلَاةَ خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَّفَاجِرٍ مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ وَعَلٰى مَنْ مَاتَ مِنْهُمْ.

ژباړه: له مسلمانانو څخه د هر نیک او بد (فاسق) تر شا لمونځ جائز بولو او

كوم كس چي له دوی څخه مړ سي د جنازې لمونځ ورته حق بولو.

شرح- په دې عبارت کي دوې مسئلې بيان سوي دي:

اوله مسئله:- د جماعت لمونځونه د جمعې لمونځونه د اختر لمونځونه د امام د فسق له کبله موږ معطله نه پرېږدو بلکي په فاسق امام پسي لمونځ جائز بولو په دې شرط چي مسلمان وي.

(**دلائل**) ۱:- نبي ﷺ فرمايلي دي: (صَلُّوا خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ)[1].

يعني- تاسو د هرنېک او بد شاته لمونځ وکړئ.

۲:- په صحيح حديث کي راغلي دي چي عبيدالله بن عدي حضرت عثمان رضي الله عنه ته په داسي حال کي ورغلی چي هغه د باغيانو له خوا پخپل کور کي محاصره سوی وو نو يې داسي ورته و ويل: ته خو د ټولو خلګو يعني د جماعت امام يې او په تا باندي هغه حالت نازل سوی دی چي ته يې وينې يعني د خوارجو له خوا محاصره سوی يې او موږ ته د فتنې امام لمونځ راکوي او د ده په متابعت کي موږ خپل ځانونه ګنهګاره ګڼو (نو اوس موږ څه وکړو) حضرت عثمان رضي الله عنه په جواب کي داسي ورته وفرمايل: (الصَّلَاةُ أَحْسَنُ مَا يَعْمَلُ النَّاسُ فَإِذَا أَحْسَنَ النَّاسُ فَأَحْسِنْ مَعَهُمْ وَإِذَا أَسَاؤُا فَاجْتَنِبْ إِسَاءَتَهُمْ)[2].

يعني- لمونځ د خلګو په عملونو کي ډېر ښه عمل دی کله چي دوی ښه کار کوي (لکه لمونځ) نو ته هم په دغه ښه کار کي موافقت ورسره وکړه (يعني د ده فسق او نور بد کارونه ستا لمانځه ته تاوان نه رسوي) او کله چي بيا بد کار کوي له بد کار څخه يې ځان وساته (موافقت مه ورسره کوه).

---

[1] اخرجه الدارقطني (۲/ ۷۵)، والبيهقي (۴/ ۱۹).

[2] صحيح البخاري (۶۹۵).

۳:- له صحابه كرامو رضي الله عنهم همدا شان له تابعينو څخه صحيح نقل راغلی دی چي دوی په ظالمانو او فاجرانو امامانو پسې لمونځ کړی دی لکه څنګه چي حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه په لوی ظالم حجاج بن یوسف پسي لمونځ کړی دی[1].

په دغه ذکر سوي مسئله باندي د اهل سنت والجماعت اتفاق دی حتّٰی دغه مسئله د دوی د اصولو او شعائرو څخه بلل کېږي، دا چي له بعضي سلفو څخه په فاسق پسي د لمانځه کولو څخه منع راغلې ده مراد ورڅخه کراهت دی ځکه چي په کراهت کي یې خبره نسته نو له همدغي وجهي څخه دا مسئله علماؤ په عقائدو کي راوړې ده که نه نو دا مسئله په اصل کي له فقهې د احکامو څخه ده.

نو د یو امام د فسق له کبله د جمعې او جماعت یو مخ پرېښودل د مبتدعینو طریقه ده.

د اهل سنت والجماعت دا خبره چي په فاسق امام پسي دي لمونځ وکړي دا په هغه صورت کي ده چي په بل چا پسي د لمانځه کولو امکان نه وي اما که چیري په یو عادل امام پسي لمونځ ممکن وو بیا نو بېله شکه په دغه عادل امام پسي لمونځ بهتر دی که چیري د یو چا سره د دغه فاسق امام د لیري کولو توانؤ نو پرده باندي دا واجب ده چي دغه فاسق او مبتدع امام به ایسته کوي او پر ځای به یې یو عادل امام دروي، دا خبره هم د یادولو ده چي په فاسق پسي لمونځ هغه وخت جائز دی چي فسق او بدعت یې کفر ته نه وي رسېدلی او که یې چیري فسق او بدعت کفر ته رسېدلی وو نو بیا بېله شکه لمونځ نه دی پسي جائز.

دوهمه مسئله:- که چیري فاسق او فاجر مؤمن مړ سي د ده لپاره د جنازې لمونځ حق بولو که څه هم باغیان او قطاع الطریق (د لویو لارو غله) او د امام ابویوسف رحمه الله په نزد د خپل ځان قاتل له دغه عام حکم څخه وتلی دی یعني

---

[1] صحیح البخاري (۱۶۶۰).

دوی ته به د زجر له مخي د جنازې لمونځ نه ورکول کېږي لېکن د امام طحاوي رحمه الله مطلب دا دی چي کوم مبتدع او فاجر مؤمن مړ سي نو موږ په هغه باندي د جنازې لمونځ نه پرېږدو مطلب يې دا نه دی چي هر فاسق ته به د جنازې لمونځ ورکول کېږي.

د دې مسئلې دليل د امت اجماع ده ځکه چي سلف صالحين له صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه را شروع تر نن ورځي پوري فاسقانو مؤمنانو ته د جنازې لمونځ ورکوي، همدا شان په دې باره کي له نبيﷺ څخه داسي حديث را نقل سوی دی (صَلُّوا عَلٰى مَنْ قَالَ – لَاإِلٰهَ إِلَّااللّٰهُ وَصَلُّوا خَلْفَ مَنْ قَالَ لَاإِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ)[1].

يعني– هغه کس چي د توحيد کلمه يې ويلې وي په هغه باندي د جنازې لمونځ وکړئ همدا شان د دغسي کس شا ته د جماعت لمونځ وکړئ.

دا حديث که څه هم علماؤ ضعيف بللی دی لېکن معنٰی يې له دې کبله صحيح ده چي نور نصوص دلالت ورباندي کوي[2].

موږ يو ازي د ګمان له مخي په يو چا باندي د کفر فيصله نه کوو

۷۰:– وَلَا نُنْزِلُ أَحَدًا مِنْهُمْ جَنَّةً وَلَا نَارًا وَلَا نَشْهَدُ عَلَيْهِمْ بِكُفْرٍ وَلَا بِشِرْكٍ وَلَا بِنِفَاقٍ مَالَمْ يَظْهَرْ مِنْهُمْ شَيْءٌ مِنْ ذٰلِكَ وَنَذَرُ سَرَائِرَهُمْ إِلَى اللّٰهِ تَعَالٰى.

ژباړه: موږ له مسلمانانو څخه د هيچا په باره کي نه د جنت فيصله کوو او نه د

[1] رواه الدار قطني في سننه (۱۷۶۱).
[2] وګورئ شرح العقيدة الطحاوية (۳۵۹) مخ، شرح العقائد (۱۱۵) مخ، او شرح الفقه الاکبر (۱۲۳) مخ.

دوزخ او نه په مسلمانانو باندي د کفر شرک او نفاق فتوٰی کوو ترڅو چي له دوی څخه یو له دغو درو شیانو څخه ښکاره سوی نه وي د دوی باطني (پټ) احوال الله تعالٰی ته سپارو.

شرح– په دې عبارت کي درې عقیدې ذکر سوي دي:

اوله عقیده:– موږ د هیڅ یو معین او مشخص مسلمان په باره کي نه د جنتي او نه د دوزخي فیصله کوو ماسیوٰی له هغو کسانو څخه چي نبيﷺ جنتیان بللي دي لکه لس (۱۰) مشهور صحابه کرام رضي الله عنهم او داسي نور چي نبيﷺ د دوی په باره کي د جنت شاهدي ورکړې ده دا ځکه چي د یو معین کس د باطن په حقیقت او د ده په خاتمه باندي یوازي الله تعالٰی علم لري موږ علم نه ورباندي لرو لېکن د نېکانو مؤمنانو په باره کي د الله تعالٰی د مغفرت امید لرو او د ګنهکاره مؤمنانو په باره کي د الله تعالٰی له عذاب څخه وېرېږو. د دې عقیدې یو څه بیان په (۵۹) عقیده کي تېر سوی دی.

دوهمه عقیده:– موږ په هیڅ یو مسلمان باندي صرف د ګمان له مخي د کفر فیصله نه کوو ترڅو چي کفر یې ښکاره سوی نه وي که یې چیري کفر ښکاره سو یعني داسي خبره یې وکړه چي په هغه سره دی د شریعت له مخي کافر بلل کېدی یا یې داسي عمل وکړ چي هغه د کفر سبب وو نو بیا دغه کس کافر بولو. الله تعالٰی فرمایلي دي:

۱:– ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ﴾.

[الحجرات: ۱۲].

ژباړه: ای هغو کسانو! چي ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو) ځان وساتئ تاسي ډېر له بد ګمانیو څخه بېشکه ځیني بدګمانو نه ګناه ده.

۲:– ﴿وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ﴾.[الاسراء: ۳۶].

ژباړه: او ته هغه شي پسي مه ګرځه (پیروي یې مه کوه) په کوم باندي چي تاته علم نه وي.

دريمه عقيده:- موږ د هر چا په باره کي د ده ظاهري حال معتبر بولو د ده په همدغه ظاهري حال باندي د دنيا احکام جاري کېږي کوم کس چي ظاهري حال یې ښه وي د کفر سبب په کي موجود نه وي هغه مسلمان بولو په دنيا کي د مسلمان احکام ورباندي جاري دي او کوم کس چي ظاهر یې کفر وي هغه کافر بولو. نور نو د خلګو د باطني احوالو پلټنه نه کوو بلکي هغه الله تعالی ته سپارو، لکه څنګه چي نبيﷺ فرمايلي دي:

١:- إِنِّيْ لَمْ أُوْمَرْ أَنْ أَنْقُبَ قُلُوْبَ النَّاسِ وَلَا أَشُقَّ بُطُوْنَهُمْ[١].

يعني- زه په دې نه يم امر سوی چي د خلګو د زړونو تفتيش وکړم او نه په دې امر سوی يم چي د خلګو نسونه څيري کړم، (ترڅو د دوی د پټو عقائدو معلومات راته وسي).

٢:- أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّااللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللهِ وَيُقِيْمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ فَإِذَا فَعَلُوا ذٰلِكَ عَصَمُوْا مِنِّيْ دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلا بِحَقِّ الْإِسْلَامِ وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ[٢].

ژباړه: زه امر سوی يم چي د مشرکينو سره جنګ وکړم ترڅو چي دوی د توحيد کلمه وايي او لمونځ کوي او زکات ورکوي کله چي دوی دغه کارونه وکړي نو یې زما څخه د دویويني او مالونه وساتل (يعني نور به نو دوی نه وژل کېږي او نه به د دوی مالونه مباح بلل کېږي) مګر د اسلام په حق سره به

---

[١]صحيح البخاري (٢٣٥١) و مسلم (١٠٦٣).

[٢]صحيح البخاري (٢٥) ومسلم (٢٢). من حديث ابن عمر رضي الله عنه.

مجازات کېږي نور نو د دوی د پټو شیانو حساب پر الله ﷻ دی.

د مسلمانانو په منځ کي قتل او قتال حرام دی

۷۱:- وَلَانَرَىٰ السَّيْفَ عَلٰى أَحَدٍ مِّنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ ﷺ إِلَّامَنْ وَجَبَ عَلَيْهِ السَّيْفُ.

ژباړه- موږ د نبي ﷺ له امت څخه پر هيچا د توري او سلاح پورته کول جائز نه بولو مګر پر هغه چا چي پر هغه باندي د توري او سلاح استعمال د شريعت له مخي واجب وي.

شرح- يعني موږ د هيڅ يو مسلمان قتل او قتال جائز نه بولو بلکي حرام يې بولو مګر هغه څوک چي د هغه قتل او قتال له شرعي اسبابو څخه په يو سبب سره واجب وي د دغو اسبابو تفصيل د فقهې په کتابونو کي وګورئ.

(**دلائل**) ۱:- ﴿وَمَنْ يَّقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهٗ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيْهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهٗ وَاَعَدَّ لَهٗ عَذَابًا عَظِيْمًا۝﴾.[النساء: ۹۳].

ژباړه: او هر څوک چي يو مؤمن په قصد سره و وژني (او د مؤمن دغه قتل روا هم وګڼي) نو د هغه جزاء دوزخ دی چي په دې دوزخ کي به همېشه وي او هم په ده باندي الله ﷻ په غضب دی او له خپل رحمت څخه يې ليري کړی دی او ډېر لوی عذاب يې ورته تيار کړی دی.

۲:- ﴿فَاِنْ تَابُوْا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوْا سَبِيْلَهُمْ ؕ﴾.[التوبة: ۵].

ژباړه: نو که يې (له کفر څخه) توبه وکړه او لمونځونه يې سم ودرول او زکاتونه يې ورکړه نو تاسي يې بيا لاره پرېږدئ (څه مه ورته واياست).

۳:- نبي ﷺ فرمايلي دي: لَايَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَاإِلٰهَ إِلَّااللهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللهِ إِلَّا بِإِحْدَىٰ ثَلَاثٍ النَّفْسُ بِالنَّفْسِ وَالثَّيِّبُ الزَّانِي وَالْمَارِقُ لِدِيْنِهِ التَّارِكُ الْجَمَاعَةَ[1].

ژباړه- يو مسلمان کس چي دغه ذکر سوي دوې کلمې د شهادت وايي د وينې بهول (قتل) يې نه دی جائز مګر له درو خصلتونو څخه په يوه خصلت سره قتل کېږي.

۱:- يو نفس د بل نفس په مقابل کي وژل کېږي، (يعني که يو کس بل معصوم شخص قتل کړي نو د قصاص د شرائطو د وجود په صورت کي يې جزاء قتل دی).

۲:- متزوج زاني وژل کېږي (يعني زاني سړی چي خپله ښځه ولري او زانيه ښځه چي خپل خاوند ولري د رجم د شرائطو د وجود په صورت کي رجم کېږي يعني په ډبرو وژل کېږي).

۳:- هغه کس چي د مسلمانانو جماعت پرېږدي او له خپل دين څخه و وزي (يعني مرتد سي) سزا يې قتل دی. د دې درو مسئلو پوره تفصيل د فقهي په کتابونو کي وګورئ.

د مشروع امام اطاعت واجب دی

۷۲:- وَلَانَرَىٰ الْخُرُوجَ عَلَىٰ أَئِمَّتِنَا وَوُلَاةِ أُمُوْرِنَا وَإِنْ جَارُوْا وَلَانَدْعُو عَلَيْهِمْ وَلَا نَنْزِعُ يَدًا مِنْ طَاعَتِهِمْ وَنَرَىٰ طَاعَتَهُمْ مِنْ

[1] صحيح البخاري (۶۸۷۸) و مسلم (۱۶۷۶).

طَاعَةِ اللهِ عَزَّوَجَلَّ فَرِيْضَةً مَالَمْ يَأْمُرُوْا بِمَعْصِيَةٍ وَنَدْعُو لَهُمْ بِالصَّلَاحِ وَالْمُعَافَاةِ.

ژباړه: موږ زموږ پر مشروع امامانو او حاکمانو باندي په سلاح او قتال سره راوتل جائز نه بولو که يې څه هم ظلم کړی وي او نه دوی ته بده دعا (ښرا) کوو او نه د دوی له طاعت څخه لاس راکاږو او په شرعي امورو کي د دوی طاعت د الله تعالی د طاعت له جملې څخه فرض بولو ترڅو چي په ګناه سره يې امر نه وي کړی او دوی ته د صلاح (نېکي) او مغفرت دعا کوو.

شرح – په دې عبارت کي درې مسئلې ذکر سوي دي:

اوله مسئله:– د مسلمانانو پر مشروع اميرانو او رهبرانو باندي په جنګ سره راوتل جائز نه بولو که څه هم فاسقان وي ترڅو چي له دين څخه وتلي نه وي ځکه چي پر دوی باندي راوتل د مسلمانانو د دين او دنيا د فساد او د کافرانو د تسلط سبب ګرځي نو د امام فسق د دې لپاره برداشت کېږي چي لوی فساد دفعه سي.

(دلائل) (۱).نبيﷺ فرمايلي دي:– (مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللهَ وَمَنْ عَصَانِيْ فَقَدْ عَصَي اللهَ وَمَنْ أَطَاعَ أَمِيْرِيْ فَقَدْ أَطَاعَنِيْ وَمَنْ عَصَىٰ أَمِيْرِيْ فَقَدْ عَصَانِيْ)[1].

ژباړه: هغه کس چي زما اطاعت وکړي نو هغه د الله جل جلاله اطاعت وکړ او هغه کس چي زما نافرماني وکړي هغه د الله تعالی نافرماني وکړه او هغه کس چي زما د امير اطاعت وکړي هغه زما اطاعت وکړ او هغه کس چي زما د امير نافرماني وکړي نو هغه زما نافرماني وکړه.

[1](صحيح البخاري (۷۱۳۷) و مسلم (۱۸۳۵).

۲ :- عبادة بن الصامت رضي الله عنه فرمايلي دي:

(فِيمَا أَخَذَ عَلَيْنَا أَنْ بَايَعَنَا عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ فِي مَنْشَطِنَا وَمَكْرَهِنَا وَعُسْرِنَا وَيُسْرِنَا وَأَثَرَةٍ عَلَيْنَا وَأَنْ لَا نُنَازِعَ الْأَمْرَ أَهْلَهُ إِلَّا أَنْ تَرَوْا كُفْرًا بَوَاحًا عِنْدَكُمْ مِنَ اللهِ فِيهِ بُرْهَانٌ)[1].

ژباړه: د هغو شيانو له جملې څخه چي نبي ﷺ پر موږ باندي شرط کړي دي يو دا ؤ چي زموږ سره يې د امير د خبرو په اورېدلو او د ده په اطاعت باندي زموږ د خوښي او ناخوښی په حالت کي همدا شان زموږ د سختي او آساني په حالت کي او کله چي اميران خپل ځانونه پر موږ باندي مختاره وګڼي بيعت وکړ او دا يې راته و ويل چي موږ به د امير سره د ده په امارت کي منازعه نه کوو مګر که تاسو له امير څخه ښکاره کفر ووينئ او د ده په کفر کي ستاسو سره د الله تعالی له طرفه برهان (دليل) وي.

دوهمه مسئله:- د مشروع اميرانو اطاعت واجب بولو ترڅو چي په ګناه سره يې امر نه وي کړی. د دې مسئلې دلائل همهغه دمخه دوه ذکر سوي حديثونه دي. همدا شان الله تعالی فرمايلي دي:

﴿ يَٰٓأَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ وَ اُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ ﴾.[النساء: ۵۹].

ژباړه: ای هغو کسانو ! چي ايمان يې راوړی دی د الله جل جلاله اطاعت وکړئ او هم د نبي ﷺ اطاعت وکړئ او هم د حاکمانو او مشرانو اطاعت وکړئ چي ستاسو (مسلمانانو) څخه وي.

[1] صحيح البخاري (۷۰۵۶) و مسلم (۱۷۰۹).

همدا شان نبي ﷺ فرمايلي دي: (السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ فِيْمَا أَحَبَّ أَوْكَرِهَ مَالَمْ يُؤْمَرْ بِمَعْصِيَةٍ فَإِذَا أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلَا سَمْعَ وَلَا طَاعَةَ)[1].

ژباړه- پر مسلمان کس د امير د خبرو اورېدل او د ده اطاعت په هغه څه کي چي د دغه کس خوښ وي يا يې خوښ نه وي واجب دی تر څو چي په معصيت (گناه) سره نه وي امر سوی او که چيري د حاکم او امير له خوا په گناه سره امر کړل سو نو بيا يې نه د خبرو اورېدل سته او نه يې اطاعت سته.

په دې باره کي نصوص ډېر دي.

دريمه مسئله:- موږ خپلو مشروع حاکمانو او اميرانو ته بده دعا نه کوو بلکي دوی ته د صلاح او هدايت دعا کوو ځکه چي د دوی صلاح او هدايت د مسلمانانو صلاح او هدايت دی.

نبي ﷺ فرمايلي دي: (الدِّيْنُ النَّصِيْحَةُ قُلْنَا لِمَنْ قَالَ لِلّٰهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُوْلِهِ وَلِأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِيْنَ وَعَامَّتِهِمْ)[2].

ژباړه- د دين لوی رکن نصيحت دی صحابه کرامو رضي الله عنهم سوال وکړ دا نصيحت د چا لپاره دی نبي ﷺ وفرمايل (لله ولكتابه ولرسوله ولأئمة المسلمين وعامتهم). د (النصيحة لله).

معنٰی:- دا ده چي په الله تعالٰی او د ده په اسماؤ او صفاتو باندي ايمان راوړل سي او له ټولو نقصاناتو څخه دده تنزيه وسي او د ده طاعت او عبادت وسي او له نافرماني څخه يې پرهېز وکړل سي.

او د (النصحية لكتابه) معنٰی دا ده چي د الله تعالٰی په کتاب باندي ايمان

---

[1] صحيح البخاري (۷۱۴۴) و مسلم (۱۸۳۹).

[2] صحيح مسلم (۵۵) ومشكوة، دوهم جلد (۴۲۲) مخ.

راوړل سي او عمل په وسي او تلاوت يې وسي.

او د (النصيحة لرسوله) معنٰی دا ده چي د نبيﷺ په نبوت باندي تصديق وسي او اطاعت يې وسي.

او د (النصيحة لأئمة المسلمين) معنٰی داده چي د مسلمانانو د اميرانو په شرعي امورو کي معاونت او اطاعت وسي او د دوی سره جنګ ونه سي او د دوی لپاره د صلاح او هدايت دعا وسي.

او د (النصيحة لعامتهم) معنٰی دا ده چي عامو خلګو ته د دوی د آخرت او دنيا مصالح (د ګټې شيان) وروښودل سي او له دوی څخه ضرر دفع کړل سي او دوی ته نفع راجلب کړل سي.

د ډېر تفصيل لپاره د امام نووي رحمه الله کلام د ذکر سوي حديث په شرح کي وګورئ موږ يې صرف يو څو ټکي رانقل کړه.

ذکر سوې عقيده مطلقه نه ده

شيخ محمدتقي عثماني رحمه الله ليکلي دي: د فقهاؤ له دې قول څخه چي د سلطان طاعت واجب دی ترڅو چي کفر ځني ښکاره سوی نه وي لکه څنګه چي ظاهري نصوص همدغسي دي ځينو خلګو دا فهم کړی دی چي پر جابر او ظالم امام باندي په هيڅ حال کي په جنګ سره راوتل روا نه دي ترڅو چي د اسلام په نوم سره يادېږي خو ذکر سوی حکم دغسي مطلق نه دی په خاص طور بيا د امام ابوحنيفه رحمه الله په مذهب باندي امام ابوبکر الجصاص رحمه الله په (احکام القرآن) کي تر دغه آيت: ﴿لَا يَنَالُ عَهْدِي الظّٰلِمِيْنَ۝﴾.[البقرة: ١٢٤]. لاندي دا سي ليکلي دي:

(وَكَانَ مَذْهَبُهُ مَشْهُوْرًا فِيْ قِتَالِ الظَّلَمَةِ وَأَئِمَّةِ الْجَوْرِ).

يعني- د امام ابوحنيفهرحمه الله مذهب د جائرانو او ظالمانو امامانو په قتال (جنګ) کي مشهور دی. وروسته شيخ محمد تقي عثماني ليکلي دي:

(فالذى يظهر لهذا العبد الضعيف عفاالله عنه بعد مراجعة النصوص الشرعية وكلام الفقهاء والمحدثين فى هذا الباب (والله اعلم) ان فسق الإمام على قسمين الأول ماكان مقتصرا على نفسه فهذا لايبيح الخروج عليه وعليه يحمل قول من قال. ان الإمام الفاسق أوالجائر لايجوز الخروج عليه والثانى. ماكان متعديا وذلك بترويج مظاهر الكفر وإقامة شعائره وتحكيم قوانينه واستخفاف أحكام الدين والا متناع من تحكيم شرع الله مع القدرة على ذلك لاستقباحه وتفضيل شرع غير الله عليه فهذا مايلحق بالكفر البواح ويجوز حينئذ الخروج بشروطه)[1].

ژباړه: د شرعي نصوصو او په دغه باب کي د فقهاؤ او محدثينو د کلام تر مراجعې وروسته چي کوم شی ماته ښکاري (والله اعلم) هغه دا دی چي د امام (سلطان) فسق په دوه ډوله دی اول ډول يې دا دی چي دغه فسق يوازي ترده پوري خاص وي (بل چاته يې تجاوز نه وي کړی) په دغه صورت کي پردغه فاسق سلطان په جنګ سره راوتل جواز نه لري په همدغه صورت باندي د هغه چا قول حمل کېږي چي ويلي يې دي: پر فاسق او ظالم امام په جنګ سره راوتل جواز نه لري، د امام د فسق دوهم ډول دا دی چي نورو خلګو ته يې تجاوز کړی وي په لاندي صورتونو سره:

(۱) د کفر رسمونو ته رواج ورکول، (۲) د کفر د شعائرو (علامو) درول،

---

[1] تکملة فتح الملهم دريم جلد (۱۸۴) مخ.

(۳) د کفر د قوانینو نافذول، (۴) د دین احکام سپک ګڼل، (۵) د قدرت په صورت کي د الله تعالی د شریعت له نافذولو څخه مخ اړول له دې کبله چي دی یې بد بولي، (۶) د الله تعالی څخه ماسېوی د بل چا قوانین د الله تعالی پر قوانینو بنه بلل.

دا هغه سي فسق دی چي په ښکاره کفر پوري غوټه کېږي (یعني حکم یې د ښکاره کفر دی) او په دغه وخت کي پر فاسق سلطان په جنګ سره راوتل په څو شرطونو سره جواز لري.

وروسته شیخ محمدتقي عثمانيرحمه الله لیکلي دي: کوم څه چي ما په دغه موضوع کي لیدلي دي تر ټولو ښه د حکیم الامت اشرف علي تهانويرحمه الله کلام دی د ده په رساله (جزل الکلام فی عزل الامام) کي، دغه رساله د (امداد الفتاوی) په پنځم جلد کي چاپ سوې ده، وروسته شیخ محمد تقي عثمانيرحمه الله د دغي رسالې خلاصه ذکر کړې ده په دغه خلاصه کي یې پر فاسق سلطان په جنګ سره د راوتلو شرطونه هم ذکر کړي دي[1].

(وَبِاللهِ التَّوْفِيْقُ وَمِنْهُ الوُصُوْلُ إِلَى التَّحْقِيْقِ).

له اهل السنة والجماعة څخه بېله لار اختيارول ګمراهي ده

۷۳:- وَنَتَّبِعُ السُّنَّةَ وَالْجَمَاعَةَ وَنَجْتَنِبُ الشُّذُوْذَ وَالْخِلَافَ وَالْفُرْقَةَ.

---

[1] تکملة فتح الملهم دریم جلد (۱۸۷) مخ.

ژباړه: موږ د نبيﷺ د طريقې او د مسلمانانو د جماعت پيروي کوو د يوازي والي او د مسلمانانو د اتفاقي لاري د خلاف او جلا والي څخه پرهېز کوو.

شرح- له سنت څخه مراد د نبيﷺ طريقه ده او له جماعت څخه مراد صحابه کرام رضي الله عنهم او د قيامت تر ورځي پوري د دوی پيروان دي نو مطلب دا دی چي موږ د نبيﷺ د سنت اتباع او پيروي لازمه ګڼو لکه څنګه چي الله تعالی فرمايلي دي:

﴿وَاتَّبِعُوْهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ﴾.[الاعراف: ۱۵۸].

۱:- ژباړه: او د همده (يعني نبيﷺ) متابعت وکړئ د دې لپاره چي تاسي لاره ومومئ.

۲:- ﴿قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِيْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ﴾.[آل عمران: ۳۱].

ژباړه: و وايه ای پيغمبره! (دوی ته) که چيري تاسو ياست چي د الله تعالی سره محبت کوئ نو زما متابعت وکړئ الله تعالی به ستاسي سره محبت وکړي (در څخه راضي به سي)

په دې باره کي آيتونه ډېر دي.

همدا شان موږ د مسلمانانو د جماعت چي صحابه کرام رضي الله عنهم او د دوی پيروان دي اتباع او پيروي کوو په کوم شي باندي چي مسلمانانو اتفاق کړی وي هغه نه پرېږدو، همدغه د صحابه کرامو پيروان الله تعالی د صحابه کرامو رضي الله عنهم سره داسي ستايلي دي:

﴿وَالسّٰبِقُوْنَ الْاَوَّلُوْنَ مِنَ الْمُهٰجِرِيْنَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُمْ بِاِحْسَانٍ رَّضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ تَحْتَهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا﴾.[التوبة: ۱۰۰].

ژباړه: او سبقت کونکي لومړني کسان چي له مهاجرينو او انصارو صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه عبارت دی او نور هغه کسان چي د دوی (مهاجرينو او انصارو) يې په احسان (اخلاص) سره متابعت کړی دی له دوی څخه الله تعالی راضي سوی دی او دوی هم له الله جَلَّ جَلَالُهُ څخه راضي سوي دي او هم الله جَلَّ جَلَالُهُ دوی (ټولو) ته داسي جنتونه تيار کړي دي چي د (ونو او ماڼيو) لاندي يې (څلور ډوله) ويالې بهېږي دوی به هلته تل ترتله همېشه وي.

نو کوم کسان چي د نبي ﷺ په سنت او د صحابه کرامو رضي الله عنهم او د دوی د تابعينو په طريقه باندي روان دي همدغه کسان اهل السنة والجماعة بلل کېږي په اوس وخت کي اهل سنت والجماعت د څلورو مشهورو مذهبونو په پيروانو کي حصر سوي دي په اوس وخت کي چي کوم خلګ له دغو څلورو مشهورو مذهبونو څخه وتلي دي او مذهب شرک يا بدعت بولي دغه کسان د اهل سنت والجماعت څخه نه دي او نه په هغه ډله کي داخل دي چي نبي ﷺ له دوزخ څخه خلاصه ډله بللې ده. د دې موضوع په اړوند د کتاب په اول کي تفصيلي بحث تېر سوی دی هلته يې مطالعه کړئ.

همدا راز موږ د شاذو او نادرو لارو او د اختلاف له اسبابو څخه پرهېز کوو پر کومه لاره چي مسلمانانو اتفاق کړی دی له هغې څخه نه جلا کېږو. الله تعالی فرمايلي دي:

﴿وَاعْتَصِمُوْا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيْعًا وَّلَا تَفَرَّقُوْا ص﴾.[آل عمران: ۱۰۳].

ژباړه: او ټول د الله تعالی رسۍ (قرآن کريم) کلک ونيسئ او مه سره مختلف کېږئ.

همدا شان نبي ﷺ فرمايلي دي: (إِنَّ هٰذِهِ الْأُمَّةَ سَتَفْتَرِقُ عَلٰی ثَلَاثٍ وَسَبْعِيْنَ

فِرْقَةً كُلُّهَا فِيْ النَّارِ إِلَّا وَاحِدَةً قِيْلَ مَنْ هِيَ يَارَسُوْلَ اللهِ قَالَ مَنْ كَانَ عَلٰى مِثْلِ مَا أَنَا عَلَيْهِ الْيَوْمَ وَأَصْحَابِيْ)[۱].

ژباړه: يقيناً دغه امت به ژر په (۷۳) ډلو باندي سره جلا سي له يوې ډلي څخه ماسېوٰی نوري دغه ټولي ډلي په دوزخ کي دي صحابه کرامو وفرمايل: دغه ډله چي له دوزخ څخه خلاصه ده کومه يوه ده نبيﷺ وفرمايل دا هغه کسان دي چي پر داسي طريقه روان وي لکه څنګه چي دا اوس زه ورباندي يم او زما صحابه ورباندي دي.

نو کوم کسان چي د مسلمانانو له جماعت څخه جلا سي او په امت کي اختلاف غواړي لکه د اوس وخت وهابيان او سلفيان چي د امت له اتفاقي لاري څخه چي تقليد او مذهب دی جلا سوي دي او د خپلو نفسي خواهشاتو سره يې برابره لاره پيدا کړې ده يوازي خپل ځانونه مسلمانان بولي نور مذهبي مسلمانان مشرکين بولي دغسي کسان د مستقيمي او برابري لاري څخه وتلي او عاقبت يې ډېر خراب دی لکه څنګه چي الله تعالی فرمايلي دي:

﴿ وَمَنْ يُّشَاقِقِ الرَّسُوْلَ مِنْۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيْلِ الْمُؤْمِنِيْنَ نُوَلِّهٖ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهٖ جَهَنَّمَ ۗ وَسَآءَتْ مَصِيْرًا ﴾. [النساء: ۱۱۵].

ژباړه: او هغه څوک چي د دې څخه وروسته چي ده ته سمه لاره ښکاره سوه د رسولﷺ سره مخالفت کوي او د مؤمنانو له لاري څخه ماسېوٰی د بلي لاري پيروي کوي نو دغه کس به هغه خواته ور وګرځوو چي دی ورګرځېدلی دی او دوزخ ته به يې ور داخل کړو او دا دوزخ بد ځای د ورتلو دی.

---

[۱] الترمذي (۲۶۴۱)، والحاكم (۱/ ۱۲۸)، والطبراني في الأوسط (۸/ ۲۲).

همدا شان نبيﷺ فرمايلي دي: (إِنَّ اللهَ لَايَجْمَعُ أُمَّتِي أَوْقَالَ أُمَّةَ مُحَمَّدٍﷺ عَلٰى ضَلَالَةٍ وَيَدُاللهِ عَلَى الْجَمَاعَةِ وَمَنْ شَذَّ شُذَّ فِيْ النَّارِ). الترمذي (۲۱۶۷).

ژباړه: يقيناً الله تعالى زما امت يا يې داسي وفرمايل: د محمدﷺ امت پر ضلالت باندي نه راټولوي او د الله تعالى د قدرت او احسان يد پر جماعت باندي دی (يعني الله تعالى د مسلمانانو د لوی جماعت حافظ او ناصر دی)، او هغه کس چي د مسلمانانو د لوی جماعت څخه و وزي (خپل ځان ته بېله لاره مختاره کړي) نو به دی د دوزخ په اور کي واچول سي. (هوالله الموفق).

د عادلانو خلکو سره محبت او د ظالمانو سره بغض لرو

۷۴:- وَنُحِبُّ أَهْلَ الْعَدْلِ وَالْأَمَانَةِ وَنُبْغِضُ أَهْلَ الْجَوْرِ وَالْخِيَانَةِ.

ژباړه: موږ د عدل (انصاف) او امانت د خاوندانو سره محبت لرو او د ظلم او خيانت د خاوندانو سره بغض لرو.

شرح- قانون دا دی چي يو محبت لرونکی کس هغه څه خوښوي چي د ده محبوب يې خوښوي او هغه څه بد بولي چي د ده محبوب يې بد بولي او د هغه چا سره دوستي کوي چي د ده محبوب دوستي ورسره کوي او هغه څوک دښمن بولي چي د ده محبوب يې دښمن بولي او د خپل محبوب د رضا په وجه راضي کېږي او د غضب له وجهي يې په غضب کېږي او په هغه څه امر کوي چي د ده محبوب امر په کوي او له هغه شي څخه منع کوي چي د ده محبوب منع ځني کوي، خلاصه دا چي دی د خپل محبوب سره په هر حال کي موافق وي په قرآن

کريم کي راغلي دي چي الله تعالی چي د ټولو مؤمنانو محبوب دی د محسنانو، متقيانو، توابينو او متطهرينو خلګو سره محبت لري نو موږ هم محبت ورسره لرو او الله تعالی د خائنانو، مفسدينو او متکبرينو خلګو سره محبت نه لري نو موږ هم محبت نه ورسره لرو بغض ورسره لرو همدغه محبت او بغض ته (الْحُبُّ فِيْ اللهِ وَالْبُغْضُ فِيْ اللهِ) ويل کيږي لکه څنګه چي په يو حديث کي له نبي ﷺ څخه نقل راغلی دی: (أَوْثَقُ عُرَىٰ الْإِيْمَانِ الْحُبُّ فِيْ اللهِ وَالْبُغْضُ فِيْ اللهِ)[1].

يعني- د ايمان له کړيو څخه ډيره محکمه کړۍ حب فی الله او بغض فی الله دی.

نو موږ د الله تعالی د انبياؤ عليهم السلام او نورو صالحو بندګانو سره محبت لرو او دا محبت واجب ګنو که څه هم هغه محبت چي د الله تعالی سره يې لرو د هغه وړ او لائق بل هيڅوک نه دی د دوی سره زموږ محبت د هر يوه د خپلي مرتبې په اندازه دی د مثال په ډول د يو ولي سره د نبي په شان محبت نه لرو بلکي د ولي د مرتبې په اندازه محبت ورسره لرو همدا شان د ظالمانو او خائنانو سره زموږ بغض هم د دوی د ظلم او خيانت په اندازه دی په لوړه کچه بغض مو د کافرانو سره دی تر کافرانو را وروسته د نورو فاسقانو او ظالمانو سره د دوی د فسق او ظلم په اندازه بغض لرو او دا بغض مو د دوی د فسق او ظلم له کبله دی نه د نورو اغراضو له وجهي څخه دغسي محبت او بغض د ايمان د لوازمو څخه دی او د ايمان کمال دی لکه څنګه چي نبي ﷺ فرمايلي دي:

(مَنْ اَحَبَّ لِلّٰهِ وَأَبْغَضَ لِلّٰهِ وَأَعْطٰى لِلّٰهِ وَمَنَعَ لِلّٰهِ فَقَدِ اسْتَكْمَلَ الإِيْمَانَ)[2].

---

[1] رواه الطيالسي (۳۷۶) و ابن ابي شيبه فی المصنف (۱۵/ ۶۳۰)، والحاکم (۲/ ۴۸۰).
[2] رواه ابوداؤد (۴۶۸۱)، والطبراني فی الکبير (۷۷۳۷).

ژباړه- هغه کس چي د يو چا سره محبت او بغض يې د الله تعالی لپاره وي همدا شان د مال ورکول او منع يې هم د الله تعالی لپاره وي نو دغه کس خپل ايمان کامل کړ.

همداشان نبيﷺ فرمايلي دي: (ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيْهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيْمَانِ أَنْ يَكُوْنَ اللهُ وَرَسُوْلُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَايُحِبُّهُ إِلَّالِلّهِ...)[1].

ژباړه: درې خصلتونه (خويونه) دي هغه کس چي په ده کي دغه درې خصلتونه وي نو ده د ايمان شيريني حاصله کړه اول دا چي الله تعالی او د الله تعالی رسولﷺ ده ته تر بل هر څه محبوب وي دوهم دا چي د کوم کس سره محبت کوي (دوست يې بولي) نو هغه محبت يې نه وي مګر د الله تعالی لپاره. دا خبره هم ياد وساتئ چي يوازي په ژبه سره د محبت دعوی کول کفايت نه کوي بلکي د محبت په مقتضی عمل ضروري دی يعني دا ضروري ده چي د محبت آثار به پر اندامونو باندي ښکاره کېږي د الله تعالی او د الله تعالی د رسولﷺ د محبت آثار په دين سره عمل کول دي يعني د الله ﷻ او د الله ﷻ د رسولﷺ طاعت کول دي او د نورو مؤمنانو سره د محبت آثار دوی ته د خير او نفعي راجلبول او له دوی څخه د ضرر دفع کول دي نو هغه کس چي دی د الله ﷻ او د الله ﷻ د رسولﷺ د محبت دعوی کوي او طاعت يې نه کوي او د مؤمنانو سره د محبت دعوی کوي خو د دوی د خير لپاره کار نه کوي بلکي چمونه ورسره کوي د الله تعالی اولياؤ او صالحو بندګانو ته ضرر رسوي طعنونه او عيبونه ورباندي وايي نو دغه کس پخپله دعوی کي درواغجن دی. همدا شان د کافرانو او نورو ظالمانو، خائنانو او فاسقانو سره يوازي په ژبه سره د بغض

[1] الحديث، صحيح البخاري (۱۶)، و مسلم (۴۳).

دعوىٰ کول کفایت نه کوي بلکي د دغه بغض په مقتضىٰ عمل ضروري دی یعني د دغه بغض آثار به په اندامونو باندي ښکاره کېږي ترڅو قول او فعل سره موافق سي نو که چیري یو کس د مثال په ډول د کافرانو سره د بغض او دښمنۍ دعوىٰ کوي او په عمل کي دوستي ورسره کوي همکاري یې کوي نو دا کس هم پخپله دعوىٰ کي دروا غجن دی.

ډېر تعجب خو بیا هغو کسانو ته دی چي په ژبه سره یې هم دوستان بولي یعني د کافرانو سره په ژبه او عمل دواړو سره دوستي کوي خپل ژوند د دوی په دوستي کيویني دغه کسان دي له لاندي دوو آیتونو څخه عبرت واخلي:

۱:- ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ ٱلۡيَهُودَ وَٱلنَّصَٰرَىٰٓ أَوۡلِيَآءَۘ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمۡ فَإِنَّهُۥ مِنۡهُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ﴾. [المائدة: ٥١].

ژباړه: ای هغو کسانو! چي ایمان یې راوړی دی یهودان او نصارا (د خپلو ځانونو لپاره) کومکیان او دوستان مه نیسئ (چي له دوی سره موالات او دوستي وکړي) دوی ځیني د ځینو نورو کومکیان او دوستان دي (ستاسو کومکیان او دوستان نه دي) او ستاسو څخه چي هر چا د دوی سره دوستي وکړه نو یقیناً هغه له همدوی څخه دی (څه چي هغوی ته رسېږي ده ته به هم ورسېږي) بېشکه الله ﷻ ظالمانو ته (چي پخپلو ځانونو باندي د کفارو سره په دوستي کولو ظلم کوي) هدایت نه کوي.

۲:- ﴿وَلَا تَرۡكَنُوٓاْ إِلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ فَتَمَسَّكُمُ ٱلنَّارُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِنۡ أَوۡلِيَآءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ﴾. [هود: ١١٣].

ژباړه: او تاسو هغو کسانو ته (په دوستي سره) میلان مه کوئ کومو چي ظلم کړی دی نو تاسو ته به د دوزخ اور ورسېږي حال دا چي تاسو ته به پرته د الله ﷻ

هیڅ دوستان نه وي (چي ومو ساتي د عذابه) بیا به ستاسو سره نصرت (کومک) ونه کړه سي.

په دې باره کي نصوص ډېر او مشهور دي.

هر هغه شی چي زموږ تر ادراک لوړ وي د هغه تفويض الله ﷻ ته كوو

۷۵: – وَنَقُوْلُ اللهُ أَعْلَمُ فِيْمَا اشْتَبَهَ عَلَيْنَا عِلْمُهُ.

ژباړه: موږ وايو چي الله تعالی ډېر ښه عالم دی په هر هغه شي چي علم يې په موږ باندي پټ وي.

شرح– په دې مسئله کي د اهل سنت والجماعت همدغه طریقه ده چي په کوم شي باندي علم نه لرې نو يې علم الله تعالی ته سپاري په همدغه طریقه سره الله تعالی خپل نبي ﷺ امر کړی دی داسي يې فرمايلي دي:

﴿قُلِ اللهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوْا ۚ لَهٗ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ﴾.[الكهف: ۲۶].

ژباړه: و وایه (ای محمده ﷺ! دوی ته) چي الله ﷻ د اصحاب الکهف په درنګ (ځنډ) کولو باندي ډېر ښه عالم دی خاص الله ﷻ لره د آسمانونو او ځمکو د غیبو علم دی (او بس).

همدا شان الله تعالی فرمايلي دي: ﴿وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ ۭ﴾.[الاسراء: ۳۶].

ژباړه: او ته هغه شي پسي مه ګرځه (تعقیب يې مه کوه) په کوم باندي چي تاته علم نه وي.

حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ فرمايلي: (مَنْ عَلِمَ فَلْيَقُلْ وَمَنْ لَمْ يَعْلَمْ فَلْيَقُلِ اللهُ أَعْلَمُ فَإِنَّ مِنَ الْعِلْمِ أَنْ يَقُوْلَ لِمَا لَا يَعْلَمُ لَا أَعْلَمُ)[1].

يعني- هغه كس چي په يو شي باندي علم لري نو خبري دي وكړي او هغه كس چي علم نه ورباندي لري نو دي داسي و وايي (الله اعلم) ځكه چي دا هم د علم له جملې څخه دی چي يو كس د هغه شي په باره كي چي علم نه ورباندي لري (لا اعلم) و وايي (يعني د معلوم او مجهول په منځ كي فرق كول هم د علم له جملې څخه دی.

نو هغه كس چي بېله علمه خبري كوي د متشابهاتو يعني هغو نصوصو چي موږ ته يې په مراد باندي علم نه دی راكول سوی فلتهنه كوي دا كس بېله شكه د خپلي هوا پيروي كوي هر كس چي د خپلي هوا او خواهش پيروي كوي لوی گمراه دی لكه څنگه چي الله تعالى فرمايلي دي:

﴿وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوٰىهُ بِغَيْرِ هُدًى مِّنَ اللّٰهِ﴾.[القصص: ۵۰].

ژباړه: او د هغه چا څخه زيات گمراه (بې لاري) څوک دی کوم چي د الله ﷻ له طرفه د هدايت څخه پرته د خپل خواهش پيروي كوي. (يعني همدغه كس لوی گمراه دی). د دې عقيدې په اړوند په (۲) او (۳۶) عقيده كي هم بيان تېر سوی دی هلته يې مطالعه كړئ.

اهل السنة و الجماعة پر موزو باندي مسحه روا بولي

۷۶:- وَنَرَى الْمَسْحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ فِي السَّفَرِ وَالْحَضَرِ كَمَا جَاءَ فِي الْأَثَرِ.

---

[1] صحيح البخاري (۴۷۷۴).

ژباړه: موږ اهل سنت والجماعت د سفر او مقیم کېدلو په حالت کي پر موزو باندي مسحه روا بولو لکه څنګه چي په مشهور حدیث کي دغه مسحه راغلې ده.

شرح- یعني موږ اهل سنت والجماعت پر موزو باندي مسحه څکه روا بولو چي په شریعت کي په مشهورو حدیثونو سره ثبوت لري حتّٰی بعضي علماء دغه حدیثونه متواتر بولي اوس څو حدیثونه وګورئ:

۱:- حضرت مغیرة بن شعبةﷺ فرمايلي دي: (كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّﷺ فِيْ سَفَرٍ فَأَهْوَيْتُ لِأَنْزِعَ خُفَّيْهِ فَقَالَ دَعْهُمَا فَإِنِّي أَدْخَلْتُهُمَا طَاهِرَتَيْنِ فَمَسَحَ عَلَيْهِمَا)[1].

یعني- زه د نبيﷺ سره د تبوک د غزا په سفر کي ملګری وم نو مي قصد وکړ چي د ده موزې راوکاږم نبيﷺ وفرمايل موزې پرېږده څکه چي ما دغه موزې په داسي حال کي په پښو کړي دي چي زما دواړي پښې پاکي وې نو یې پر دواړو موزو مسحه وکړه.

۲:- سعد بن ابي وقاصﷺ روايت کړی دی چي نبيﷺ پر موزو باندي مسحه وکړه[2].

۳:- د عمرو بن أمية الضمريﷺ څخه نقل راغلی دی چي ده نبيﷺ لیدلی دی چي پر موزو یې مسحه کول[3].

۴:- حضرت حذيفهﷺ فرمايلي دي چي نبيﷺ اودس وکړ او پر موزو یې مسحه وکړه. مسلم(۲۷۳).

۵:- د حضرت عليﷺ څخه د موزو د مسح په اړوند سوال وسو ده په

[1] صحیح البخاري (۲۰۶) و مسلم (۲۷۴).
[2] صحیح البخاري (۲۰۲).
[3] صحیح البخاري(۲۰۴).

جواب كي داسي وفرمايل:

(جَعَلَ رَسُوْلُ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهُنَّ لِلْمُسَافِرِ وَيَوْمًا وَلَيْلَةً لِلْمُقِيْمِ)[۱].

يعني– نبيﷺ درې ورځي او درې شپې د مسافر لپاره او يوه ورځ او يوه شپه د مقيم لپاره د موزو مسحه رخصت ګرځولې ده.

په دې باره كي حديثونه ډېر دي حتی حسن بصري رحمه الله فرمايلي دي ماته اويا (۷۰) صحابه كرامو رضي الله عنهم حديث ويلی دی چي نبيﷺ پر موزو باندي مسحه كړې ده. له همدغي وجهي څخه امام ابوحنيفه رحمه الله فرمايلي دي ما پر موزو باندي د مسح د جواز فيصله نه كوله ترڅو چي د موزو په مسحه كي ماته داسي روښانه دلائل را ورسېدل لكه د ورځي روښنايي. امام كرخي رحمه الله فرمايلي دي: زه په هغه چا باندي چي د موزو مسحي ته عقيده نه لري د كفر وېره لرم ځكه چي په دې باره كي حديثونه متواتر ښكاري[۲].

د موزو د مسح شرطونه او نور احكام يې په فقه كي وګورئ ځكه چي دا مسئله د فقهې ده دلته په عقائدو كي ځكه راوړل سوې ده چي دا د اهل سنت والجماعت له شعائرو (علامو) څخه ده. امام طحاوي رحمه الله په ذكر سوې عقيده سره پر روافضو (اهل التشيع) باندي رد كړی دی ځكه چي دوی د موزو له مسح څخه انكار كوي د دوی دغه عقيده په ښكاره ډول د نبيﷺ د سنت په خلاف ده. همدا شان د دوی دا كار چي پر لڅو پښو باندي مسحه كوي په اوداسه كي د پښو وظيفه مسحه بولي هم د كتاب او سنت په خلاف دی ځكه چي الله تعالی داسي فرمايلي دي:

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى

---

[۱] صحيح مسلم (۲۷۶).

[۲] شرح العقائد (۱۱۸)، وشرح العقيدة الطحاوية للميداني (۱۱۲).

الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوْا بِرُءُوْسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ ﴾.[المائدة: ۶].

ژباړه: اى هغو كسانو! چي ايمان يې راوړى دى كله چي تاسي لمانځه ته ولاړيږئ (او تاسو بې اودسه ياست) نو خپل مخونه و وينځئ او هم تر څنګلو پوري خپل لاسونه (سره د څنګلو) و وينځئ او په خپلو سرو باندي مسحه وكړئ او هم خپلي پښې تر پړكيو پوري (سره د پړكيو) و وينځئ.

د ذكر سوي آيت د همدغه قرائت څخه چي (اَرْجُلَكُمْ) د لام په زور سره و ويل سي دا ښكاره معلوميږي چي په اوداسه كي د پښو حكم وينځل دى ځكه چي (ارجلكم) په (وجوهكم) باندي عطف دى نو د معنٰى حاصل يې دا را وځي چي خپلي پښې تر پړكيو پوري هم و وينځئ. لكه څنګه چي يې د آيت په ژباړه كي ذكر وسو. د آيت شريف همدغه مطلب په احاديثو كي ښه پوره روښانه سوى دى هر هغه صحابي رضي الله عنه چي د نبيﷺ د اوداسه صفت يې رانقل كړى دى هغه داسي ويلي دي چي نبيﷺ خپلي پښې و وينځلې لكه د حضرت عثمان رضي الله عنه[۱]،

حضرت عبدالله بن عمرو رضي الله عنه فرمايلي دي په يو سفر كي نبيﷺ له موږ څخه ځان شاته كړ خو بيا په موږ پسي په داسي حال كي را ورسېدى چي د مازديګر لمونځ مو ځنډه ولى وو نو (د تلوار له مخي) مو اودسونه تازه كړه او پښې مو سپكي و وينځلې (چي پوندي يې وچي پاته سوې) نو نبيﷺ په لوړ آواز سره دوه يا درې ځلي داسي وفرمايل: (وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ)[۲].

يعني- هغو پوندو ته چي اوبه نه دي ور رسېدلي له دوزخ څخه عذاب دى.

---

[۱] حديث صحيح البخاري (۱۵۹) و صحيح مسلم (۲۲۶) او د عبدالله بن زيد رضي الله عنه حديث صحيح البخاري (۱۹۱) و صحيح مسلم (۲۳۵).

[۲] صحيح البخاري (۱۶۳).

له دې حديث څخه په ښکاره ډول معلومېږي چې په اوداسه کې د پښو وينځل فرض دي په دې باره کې زښت ډېر قولي او فعلي احاديث رانقل سوي دي چې ځينو علماء کرامو را غونډ کړي دي[۱]،

همدا شان ټولو صحابه کرامو ﷺ اجماع کړې ده چې په اوداسه کې پښې وينځل فرض دي يوه صحابي هم مخالفت نه دی کړی يوازي درې کسانو (علي ﷺ – عبدالله بن عباس ﷺ او انس ﷺ) مخالفت کړی دی خو دوی هم له خپل مخالفت څخه نورو صحابه کرامو رضي الله عنهم ته رجوع کړې ده[۲].

يوه صحابي هم داسي روايت نه دی کړی چې نبي کريمﷺ په اوداسه کې په پښو باندي مسحه کړې ده حال دا چې د پښو وينځل يې تقريباً د تواتر درجې ته رسېږي[۳].

سوال او جواب

سوال:- په ذکر سوي آيت کې خو يو بل متواتر قرائت هم سته چې هغه (اَرْجُلِكُمْ) د لام په زېر سره دی په دې تقدير متبادره دا ده چې په (رُءُوْسِكُمْ) باندي عطف دی او د معنٰی حاصل يې دا دی چې پر خپلو پښو باندي هم مسحه وکړئ نو دا خو ظاهراً د (اهل التشيع) مسلک ثابت سو.

جواب: د آيت شريف مطلب همهغه دی کوم چې د نبيﷺ د احاديثو او سلفو صالحينو له عمل څخه معلومېږي له دغه څخه پرته بله هيڅ لاره نسته لږ دمخه تاسو ولوستل چې د نبيﷺ حديثونه کوم چې د اوداسه په اړوند رانقل سوي

---

[۱] وګورئ تفسير ابن کثير دوهم جلد (۲۶) مخ، شرح معاني الآثار اول جلد (۳۰) مخ.
[۲] اعلاء السنن اول جلد (۴) مخ.
[۳] تفسير المظهري دريم جلد (۴۸) مخ.

دي قولي دي که فعلي تړله د پښو وينځل ثابتوي د سلفو صالحينو عمل هم د پښو په وينځلو باندي دی نو د آیت شریف مطلب هم بېله شکه د پښو وينځل دی لکه څنګه چي اهل السنة والجماعة وايي: دا چي په ذکر سوي آيت کي (أَرْجُلِكُمْ) د لام په زېر سره قرائت هم راغلی دی، د دې په باره کي د علماء کرامو څو اقوال وګورئ چي د دواړو قرائتونو په منځ کي يې تطبيق کړی دی:

۱:- کوم قرائت چي د لام په زور سره دی له هغه څخه لوڅي پښې مراد دي او کوم قرائت چي د لام په زېر سره دی له هغه څخه هغه پښې مراد دي چي په موزو کي وي. تفسير المنار شپږم جلد (۲۳۵) مخ.

۲:- کوم قرائت چي د لام په زېر سره دی هغه هم هغه معنٰی ورکوي چي د لام په زور سره يې ورکوي ځکه چي ذکر سوی زېر (جر) د (جرالجوار) په نامه يادېږي چي د (رُءُوسِكُمْ) د زېر سره د انډيوالي په خاطر (وَأَرْجُلِكُمْ) هم په زېر سره ويل کېږي مګر معنٰی يې له زور څخه د زېر خواته نه را اوړي. د (جرالجوار) مثالونه په عربي کلام کي ډېر دي[1].

۳:- د لام د زېر په قرائت کي د مسح څخه خفيف وينځل مراد دي[2].

پر دې صورت يې مطلب داسي راوځي چي پښې خفيفي (سپکي) و وينځئ نه دا چي مسحه پر وکړئ همدغه معنٰی د لاندي حديث څخه ډېره ښه معلومېږي. النزال رضي الله عنه په يوه اوږده حديث کي وايي چي حضرت علي رضي الله عنه مي وليد چي اوبه ورته راوړل سوي (فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ وَرِجْلَيْهِ)[3].

---

[1] التفسير الكبير (۱۱) جلد (۱۶۱) مخ.
[2] تفسير ابن كثير دوهم جلد (۲۶) مخ، احكام القرآن للجصاص، دوهم جلد (۳۴۶) مخ.
[3] شرح معاني الآثار اول جلد (۳۰) مخ.

يعني- نو يې په خپل مخ او په لاسونو باندي مسحه وکړه او هم يې په خپل سر او خپلو پښو باندي مسحه وکړه.

نو څرنګه چي په ذکر سوي حديث کي په مخ او لاسونو کي هم د مسح لفظ رانقل سوی دی نو معلومه سوه چي دلته خفيف وينځل مراد دي.

۴:- د لام په زېر سره د مسح معنیٰ نه ورکوي بلکي معنیٰ يې موږل دی[1].

پردې صورت يې معنیٰ داسي راوځي چي خپلي پښې په موږلو سره و وينځئ. د لازياتو معلوماتو لپاره[2].

حج او جهاد د فاجر او ظالم امام په ملګري کي هم مشروع دی

۷۷:- وَالْحَجُّ وَالْجِهَادُ فَرْضَانِ مَاضِيَانِ مَعَ أُولِي الْأَمْرِ مِنَ الْمُسْلِمِيْنَ بَرِّهِمْ وَفَاجِرِهِمْ إِلٰى قِيَامِ السَّاعَةِ لَا يُبْطِلُهُمَا شَيْءٌ وَلَا يَنْقُضُهُمَا.

ژباړه- حج او جهاد دواړه فرض دي او د مسلمانانو د اميرانو په ملګري کي نېک وي که بد تر قيامت پوري جاري دي هيڅ شی هم حج او جهاد باطلولای نه سي او نه يې احکام له منځه وړلای سي.

شرح- يعني حج او جهاد له هغه وخت څخه چي الله تعالیٰ فرض کړي دي مشروع دي بيا تر قيامت پوري د اميرانو ظلم او فجور يې نه سي منع کولای

---

[1] تفسير القاسمي (۶) جلد (۱۱۰) مخ.

[2] التفسير الكبير (۱۱) جلد (۱۶۱) مخ او روح المعاني (۶) جلد (۷۳) مخ ته مراجعه وکړئ. وبالله التوفيق.

بلکي د ظالمانو او فاجرانو امامانو په ملګري کي هم د عادلانو امامانو د ملګرۍ په شان حج او جهاد مشروع دي ځکه چي د شريعت له مخي دا واجب نه ده چي امام (امير) به معصوم او عادل وي بلکي يو فاجر او ظالم هم امام (امير) کېدلای سي.

(**دلائل**) ۱:- نبي ﷺ فرمايلي دي ستاسو په اميرانو کي غوره هغه اميران دي چي تاسو له دوی سره محبت لرئ او دوی ستاسو سره محبت لري تاسو دوی ته دعا کوی او دوی تاسو ته دعا کوي او ستاسو په اميرانو کي ډېر بد هغه اميران دي چي تاسو له دوی سره بغض لرئ او دوی ستاسو سره بغض لري تاسو پر دوی باندي لعنت واياست او دوی پر تاسو باندي لعنت وايي عوف بن مالک رضي الله عنه ويلي دي: موږ صحابه کرامو و ويل: ای د الله جل جلاله رسوله! آيا موږ په دغه وخت کي د دوی سره کړی عهد په توره سره نه ماتوو نبي ﷺ وفرمايل:

(لَا مَاأَقَامُوْا فِيْكُمُ الصَّلَاةَ وَإِذَا رَأَيْتُمْ مِنْ وُلَاتِكُمْ شَيْئًا تَكْرَهُوْنَهُ فَاكْرَهُوْا عَمَلَهُ وَلَا تَنْزِعُوْا يَدًا مِنْ طَاعَتِهِ).

يعني- دا کار مه کوئ تر څو چي دوی ستاسو په منځ کي لمونځ دروي (يعني صريح کفر نه وي ځني ښکاره سوی) او کله چي تاسو له خپلو اميرانو څخه يو داسي شی و وينئ چي تاسو يې بد بولی (يعني معصيت وي) نو بيا يې عمل بد وبولئ او له طاعت (پيروي) څخه يې لاس مه کاږئ. صحيح مسلم (۱۸۵۵) دې ته ورته څو نور حديثونه په (۷۲) عقيده کي هم ليکل سوي دي.

۲:- امام بخاري رحمه الله پخپل صحيح البخاري کي يو باب په داسي عنوان راوړی دی:

(بَابٌ الْجِهَادُ مَاضٍ مَعَ الْبَرِّ وَ الْفَاجِرِ) يعني- جهاد د عادل امام او فاجر امام

دواړو په ملګري کي جاري دی. وروسته امام بخاري رحمه الله د نبي ﷺ په دې قول سره دليل ويلی دی:

(الْخَيْلُ مَعْقُوْدٌ فِيْ نَوَاصِيْهَا الْخَيْرُ إِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ الْأَجْرُ وَالْمَغْنَمُ).

يعني: د آسونو د سرونو د وړاندينيو برخو په را ځوړند سوو وېښتانو کي خير (چي اجر او غنيمت دی) د قيامت تر ورځي پوري تړل سوی دی[1].

حافظ ابن حجر رحمه الله د دې حديث په شرح کي داسي ليکلي دي تر امام بخاري رحمه الله وړاندي امام احمد رحمه الله په دغه حديث سره استدلال کړی دی د استدلال طريقه يې دا ده چي نبي ﷺ خير د آسونو د سرونو په وېښتانو کي د قيامت تر ورځي پوري باقي بللی دی او د خير تفسير يې په اجر او غنيمت سره کړی دی هغه غنيمت چي اجر ورسره وي له آسونو څخه په جهاد سره لاس ته راځي (نو د حديث شريف د معنٰی حاصل دا راوځي چي د آسونو د سرونو په وېښتانو کي جهاد د قيامت تر ورځي پوري تړل سوی دی) نور نو دلته نبي ﷺ دا قيد نه دی ذکر کړی چي امام به عادل وي نو حديث شريف د دې دليل دی چي د جهاد فضيلت په هر صورت حاصل دی که د عادل امام په ملګري کي وي او که د ظالم امام په ملګري کي[2].

۳:- حضرت ابو هريرة رضي الله عنه له نبي ﷺ څخه داسي روايت کړی دی:

(قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْجِهَادُ وَاجِبٌ عَلَيْكُمْ مَعَ كُلِّ أَمِيْرٍ بَرًّاكَانَ أَوْفَاجِرًا). سنن ابي داؤد - ۲۵۳۳.

ژباړه: نبي ﷺ فرمايلي دي پر تاسو باندي جهاد د هر امير په ملګری کي

---

[1] صحيح البخاري اول جلد (۳۹۹) مخ، رقم الحديث (۲۸۵۲).
[2] فتح الباري (۶) جلد (۷۰) مخ.

عادل وي که فاجر واجب دی.

۴:- صحابه کرامو رضي الله عنهم همدا شان تابعینو د هر ډول امام په ملګري کي که به عادل ؤ او که به فاجر ؤ بېله انکاره هم حج کاوه او هم جهاد نو دا د دوی له خوا اجماع سوه[1].

همدا ډول د حج او جهاد تعلق خو تر سفر پوري دی نو یو داسي امیر ته ضرورت سته چي د خلګو ضرورتونه پوره کړي نظم او ترتیب یې برابر کړي دغه کارونه لکه څنګه چي په عادل امام سره حاصلېږي همدا شان په فاجر امام سره هم حاصلېږي، امام طحاوي رحمه الله علیه په دې عقیده سره پر اهل التشیع او په خاص طور بیا پر (امامیه) ډلي باندي رد کړی دی دوی وایي جهاد نسته مګر د معصوم امام په ملګري کي او تر نبي ﷺ وروسته یوازي دوولس (۱۲) امامان معصوم دي چي اول یې حضرت علي رضي الله عنه دی او آخر یې محمدبن الحسن العسکري دی دا هغه څوک دی چي دوی یې (الامام والمهدي المنتظر) بولي دوی وایي دغه آخري امام په پنځه کلنۍ کي په (۲۶۰) سنه په (سامراء) نومي ځای په یوه زېر زمیني کي د دښمنانو له ویري څخه پټ سوی دی او په نژدې راتلونکي کي به ظهور وکړي ټوله دنیا به د عدل څخه ډکه کړي، او دوی د هغې زېر زمیني سره یو آس یا یوه بله دابه د دې لپاره درولي وي چي کله هغه را ووزي نو به پر دغه دابه باندي سپور سي، او دوی په هغو وختونو کي چي دوی معلوم کړي دي دا آواز هم ورته کوي (یا مولانا اخرج) یا مولانا اخرج) او داسي نور...

خرافات چي دا ټوله د خندا وړ دي نو دوی د همهغه وخته څخه بیا تر اوسه پوري د دغه امام د راوتلو په امید دي او په دې عقیده دي چي جهاد یوازي د همدغه امام یا د ده د نائب په ملګري کي مشروع دی (و بس). (أَعَاذَنَااللهُ مِنْ

---

[1] شرح العقيدة الطحاوية للميداني (۱۱۳) مخ.

سُوْءِ إِعْتِقَادِهِمْ)[1].

په ليكونكو ملائكو باندي ايمان لرل فرض دى

۷۸:– وَنُؤْمِنُ بِالْكِرَامِ الْكَاتِبِيْنَ فَإِنَّ اللهَ قَدْ جَعَلَهُمْ عَلَيْنَا حَافِظِيْنَ.

ژباړه: موږ په عزتمنو ليكونكو ملائكو باندي ايمان لرو ځكه چي الله تعالى دوى پر موږ باندي (د اعمالو) ساتونكي مقرر كړي دي.

شرح– يعني موږ اهل سنت و الجماعت په (الكرام الكاتبين) ملائكو باندي ايمان لرو دا هغه ملائكي دي چي الله تعالى د بندګانو په احوالو باندي علم وركړى دى او د بندګانو د اعمالو د ساتلو او ليكلو لپاره الله تعالى پر بندګانو باندي مقرري كړي دي.

(**دلائل**) ۱:– ﴿وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحٰفِظِيْنَ۝ كِرَامًا كَاتِبِيْنَ۝ يَعْلَمُوْنَ مَا تَفْعَلُوْنَ۝﴾. [الانفطار: ۱۰، ۱۱، ۱۲].

ژباړه: حال دا چي يقيناً په تاسو باندي (د خپل رب د طرفه) خامخا (د عمل) ساتونكي پرښتې (ټاكل سوي) دي (داسي پرښتې) چي د كرامت والا (او) ليكونكي دي (ستاسي د اعمالو) چي په هغو ټولو كړو وړو پوهېږي كوم چي تاسو يې كوئ (برابره خبره ده چي عقيدوي وي او كه عملي).

۲:– ﴿ اَمْ يَحْسَبُوْنَ اَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰهُمْ ؕ بَلٰى وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ

[1] شرح العقيدة الطحاوية (۳۷۶) مخ. شرح العقائد (۱۱۱) مخ.

يَكْتُبُوْنَ○﴾.[الزخرف: ۸۰].

ژباړه:آیا مشرکان (کفار) ګمان کوي چي بېشکه موږ د دوی پټې خبري او د دوی پټې مشورې نه اورو دغسي نه ده (لکه چي دوی خیال کوي) بلکي اورو یې او زموږ لېږلي سوي پرښتې ورسره (حاضري) دي چي په دوامداره توګه (د دوی کړه وړه) لیکي.

۳:- په قدسي حدیث کي راغلي دي:

(يَقُوْلُ اللهُ إِذَا أَرَادَ عَبْدِى أَنْ يَعْمَلَ سَيِّئَةً فَلَاتَكْتُبُوْهَا عَلَيْهِ حَتَّى يَعْمَلَهَا فَإِنْ عَمِلَهَا فَاكْتُبُوْهَا بِمِثْلِهَا وَإِنْ تَرَكَهَا مِنْ أَجْلِي فَاكْتُبُوْهَالَهُ حَسَنَةً وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَعْمَلَ حَسَنَةً فَلَمْ يَعْمَلْهَا فَاكْتُبُوْهَالَهُ حَسَنَةً فَإِنْ عَمِلَهَا فَاكْتُبُوْهَالَهُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ)[1].

ژباړه: نبيﷺ فرمایلي دي چي: الله تعالی (خپلو فرښتو ته) داسي فرمایي کله چي زما بنده د بد عمل اراده وکړي نو تاسو دغه بد عمل پرده باندي مه لیکئ ترڅو چي دی دغه عمل کوي که یې چیري دغه عمل وکړ نو بیا یوازي هغه بد عمل ولیکي او که یې چیري دغه بد عمل زما د وېري لکبله پرېښود نو بیا دغه بد عمل د ده لپاره حسنه (نېکي) ولیکي او کله چي بیا زما بنده د نېک عمل اراده وکړي او کړی یې نه وي نو دا د ده لپاره نېکي ولیکئ او که یې چیري دغه نېک عمل وکړ نو بیا دغه عمل د ده لپاره په لس (۱۰) چنده تر (۷۰۰) چنده پوري ولیکئ.

په دې باره کي نصوص ډېر او مشهور دي. پر لیکونکو ملائکو باندي ایمان په (الایمان بالملائکة) کي داخل دی چي تفصیل یې په (۵۳) عقیده کي تېر سوی دی. (هوالله المستعان).

---

[1] صحیح البخاري (۷۵۰۱).

پر ملک الموت باندي ايمان لرو

۷۹ :- وَنُؤْمِنُ بِمَلَكِ الْمَوْتِ الْمُوَكَّلِ بِقَبْضِ أَرْوَاحِ الْعَالَمِيْنَ.

ژباړه- موږ پر ملک الموت باندي چي ده ته د ټوله عالم د ارواحو قبض سپارل سوی دی ایمان لرو.

شرح- په ځینو تفسیرونو کي د (ملک الموت) نوم (عزرائیل علیه السلام) ښودل سوی دی[1].

په ملک الموت باندي ایمان هم د (الایمان بالملائکة) له جملې څخه دی چي تفصیل یې په (۵۳) عقیده کي تېر سوی دی، د ملک الموت په باره کي الله تعالی داسي فرمایلي دي:

﴿ قُلْ يَتَوَفّٰكُمْ مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِىْ وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُوْنَ﴾.[السجدة: ۱۱].

ژباړه: (ورته) و وایه (ای محمده صلی الله علیه وسلم!) چي هغه ملک الموت (عزرائیل علیه السلام) ستاسو ارواح قبض کوي کوم چي په تاسو باندي (د ارواحو د قبض لپاره) مقرر کړی سوی دی بیا به (بیرته را ژوندي کړی سي او) خپل رب ته به (د حساب کتاب لپاره) بوتلل سئ.

همدا شان د ملک الموت سره په ملګرو ملائکو باندي هغه که د رحمت ملائکي دي او که د عذاب هم موږ ایمان لرو د دغو ملائکو ذکر هم الله تعالی پخپل کتاب قرآن کریم کي کړی دی:

---

[1] روح المعاني (۲۱) جلد (۱۲۶) مخ. الدرالمنثور (۶) جلد (۵۴۲) مخ.

۱:- ﴿ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِى غَمَرَٰتِ ٱلْمَوْتِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓا۟ أَيْدِيهِمْ ﴾.

[الانعام:۹۳].

ژباړه: او (اى پيغمبره!) كه ته هغه وخت وګورې چي ظالمان (كافران) د مرګ په سختيو كي وي حال دا چي (د عذاب) ملائكي) (ورته) د خپلو لاسونو غځونكي وي (د روح د قبض لپاره) (نو ته به وګورې چي كافران څومره د ذلت په حالت كي راګير دي).

۲:- ﴿ ٱلَّذِينَ تَتَوَفَّىٰهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَٰمٌ عَلَيْكُمُ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْجَنَّةَ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾. [النحل: ۳۲].

ژباړه: متقيان هغه كسان دي چي د رحمت ملائكي يې (د كفر او معصيت څخه) د پاكيزګي په حال كي ارواح قبض كوي (دوى ته به د ارواحو د قبض په وخت كي) (د رحمت) ملائكي وايي چي په تاسو باندي سلامتيا ده (او د قيامت په ورځ به ورته و ويل سي چي) جنت ته د هغو نېكو اعمالو په سبب ننوځئ كوم چي تاسو (په دنيا كي) واست چي كول به مو.

د ملک الموت او د ده داعوانو (كومكيانو ملائكو) ذكر په ګڼ شمېر آيتونو او حديثونو كي راغلى دى. په ذكر سوي اول آيت كي د روح د قبض نسبت ملک الموت ته له دې كبله سوى دى چي اول ځل يې دى د الله تعالى په امر سره د قبض او راويستلو تصرف كوي وروسته نو كه چيري پاک روح وي نو يې د رحمت ملائكي ځني اخلي او د جنت په يوه كفن كي يې ايږدي او كه چيري خبيث روح وي بيا يې د عذاب ملائكي ځني اخلي دا ټوله د الله تعالى په حكم قضا او قدر سره دي همدغه وجه ده چي په دوهم او دريم آيت كي د روح د قبض نسبت ملائكو ته سوى دى همدغه معنى د براءبن عازب رضي الله عنه له حديث

څخه ښکاره معلومېږي چي امام احمد رحمه الله او ابوداؤد رحمه الله يې روايت کړی دی[1].

د روح اړوند عقيده

عبدالله بن مسعود رضي الله عنه وايي چي يوه ورځ زه د نبي ﷺ سره د مديني منورې له آبادی څخه بهر په خرابو کي روان وم حال دا چي نبي ﷺ د خرما د ونې په يوه ښاخ باندي تکيه کوله په عين وخت کي د يهودانو په يوه ټولګي باندي تېر سو نو له دوی څخه ځينو کسانو ځينو نورو ته وويل چي تاسو له ده څخه د روح په هکله پوښتنه وکړئ د همدغي ټولګي څخه ځينو کسانو و ويل تاسو له ده څخه دغه پوښتنه مه کوئ هسي نه چي داسي جواب درکړي چي ستاسو خوښ نه وي (چي هغه د روح تفسير نه کول دي) مګر نورو ټينګار وکړ چي خامخا به پوښتنه ورڅخه کوو نو له دوی څخه يو کس ولاړ سو او ويې ويل چي ای (ابا القاسم ﷺ) روح څه شی دی: (فَسَكَتَ فَقُلْتُ إِنَّهُ يُوحَى إِلَيْهِ فَقُمْتُ فَلَمَّا انْجَلَى عَنْهُ فَقَالَ (وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ) الآية. صحيح البخاري (۱۲۵).

يعني- نو نبي ﷺ سکوت وکړ نو ماله خپله ځانه سره و ويل چي يقيناً وحي ورباندي نازلېږي نو زه ودرېدم نو کله چي له نبي ﷺ څخه د وحي حالت ليري سو، نو دا آيت نازل سو:

﴿ وَيَسْئَلُوْنَكَ عَنِ الرُّوْحِ ۖ قُلِ الرُّوْحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّيْ وَمَآ اُوْتِيْتُمْ مِّنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيْلًا ﴾. [الاسراء: ۸۵].

ژباړه: او ای پيغمبره! کفار ستا څخه د روح په هکله پوښتنه کوي (چي

[1] احمد/۴/ ۲۸۷، ابوداؤد (۴۷۵۳).

حقيقت يې څه شی دی) (دوی ته) و وايه چې روح زما د رب له فرمان څخه (موجود شی) دی او تاسو ته د علم څخه نه دی درکول سوی مګر لږ (چې د روح حقيقت نه سي په پېژندلای).

د روح کلمه په ډېرو معناوو استعمال سوې ده لکه: راحت، قوت، نصرت، قرآن، عيسٰی عليه‌السلام، جبريل عليه‌السلام او داسي نور مګر په دې کي اختلاف دی چې په دې آيت کي د روح کلمه په کومي معنٰی سره ده. يا په بل عبارت په کومه معنٰی باندي نبي ﷺ ته د روح په هکله پوښتنه راجع سوې ده په دې کي له علماء کرامو څخه ډېر اقوال رانقل سوي دي[1].

خو د جمهورو علماؤ په نظر له هغه روح څخه پوښتنه سوې ده په کوم پوري چې د يوه ساکښ ژوند توقف لري همدا نظر صحيح دی[2].

د ځينو مفسرينو کرامو نظر دا دی چې په (وما اوتيتم من العلم الاقليلا) کي خطاب يوازي يهودانو ته متوجه دی اما په دې امت کي الله تعالٰی داسي بنده ګان پيدا کړي دي چې د روح په حقيقت باندي پوهېږي[3].

له همدې کبله د اهل سنت والجماعت له ډېرو علماؤ څخه د روح په تعريف کي ګڼ شمېر اقوال رانقل سوي دي د مثال په ډول لاندي دوه قولونه وګورئ:

۱: – انها جسم لطيف متخلل في البدن تذهب الحياة بذهابها.

يعني – روح يو باريک جسم دی په بدن کي ګډ دی په تګ سره يې د ساکښ ژوند له منځه ځي.

۲: – هي جسم لطيف مشتبك بالبدن اشتباك الماء بالعود الأخضر.

---

[1] وګورئ. تفسير ابن کثير (۳) جلد (۶۱) مخ.
[2] تفسير ابي السعود (۵) جلد (۱۹۲) مخ. البحر المحيط (۷) جلد (۱۰۶) مخ.
[3] تفسير المظهري (۵) جلد (۴۸۵) مخ.

يعني- روح يو باريک جسم دی د بدن سره داسي ګډون لري لکه د اوبو ګډون د شنه لرګي سره[۱].

اما د ځینو مفسرینو نظر بیا دا دی چې په ذکر سوي آیت کي خطاب به ټولو انسانانو ته متوجه وي همدا نظر (علامه الطبري) صواب ګڼلی دی[۲].

له همدې کبله ځیني علماء کرام د روح د حقیقت د معلومولو کوښښ نه کوي. (اللهُ أَعْلَمُ بِحَقِيقَةِ الحَالِ).

د قبر عذاب او په قبر کي سوال حق دی

۸۰ :- وَبِعَذَابِ الْقَبْرِ لِمَنْ كَانَ لَهُ أَهْلًا وَسُؤَالِ مُنْكَرٍ وَنَكِيْرٍ فِي قَبْرِهِ عَنْ رَّبِّه وَدِيْنِهِ وَنَبِيِّهِ عَلَى مَاجَاءَتْ بِهِ الْأَخْبَارُ عَنْ رَّسُوْلِ اللهِ (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وَعَنِ الصَّحَابَةِ (رِضْوَانُ اللهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِيْنَ).

ژباړه: همدا شان موږ د قبر په عذاب باندي د هغه چا لپاره چي د عذاب مستحق وي ایمان لرو همدا راز له میت څخه د ده په قبر کي د دوو ملائکو چي یوه ته یې (منکر) او بل ته یې (نکیر) ویل کېږي په سوال کولو باندي د ده د رب ﷻ او د ده د دین او د ده د نبي ﷺ په اړوند په هغه طور چي په هغه باندي له نبي ﷺ او صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه احادیث راغلي دي ایمان لرو.

شرح- امام طحاوي رحمه الله علیه په دې عبارت کي دوې مسئلې ذکر کړي دي:

اوله مسئله:- د (عذاب القبر) ده. له قبر څخه مراد برزخ دی له برزخ څخه

---

[۱] شرح العقيدة الطحاوية للميداني (۱۱۵).

[۲] تفسير الطبري (۱۵) جلد (۵۷) مخ.

مراد د دنیا او آخرت په منځ کي جهان دی نو په کوم ځای کي چي تر مرګ وروسته د انسان ټول بدن یا د بدن یو غړی وي هغه د ده لپاره برزخ او قبر دی مطلب دا دی هر هغه کس چي مړ سي او د عذاب مستحق وي نو هغه ته به په برزخ کي له عذاب څخه خپله حصه ورسېږي هغه که د ځمکي په نس کي وي که د ځمکي په سر باندي وي که د دریاب په اوبو کي وي که یې مرغان یا نور ځناور وخوري که وسوځول سي او ایره یې په دریاب کي واچول سي یا په هوا کي وشیندله سي او یا په کوم بل داسي ځای کي وي[1].

(**دلائل**) ۱:- الله تعالی فرمایلي دي:

﴿النَّارُ يُعْرَضُوْنَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَّعَشِيًّا ۚ وَيَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ ۗ اَدْخِلُوْٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ﴾. [المؤمن: ۴۶].

ژباړه: (د فرعون د پیروانو په برزخ کي دا حال دی) چي دوی به هر صبا او هر بېګا د دوزخ په اور باندي وړاندي کاوه شي او د قیامت په ورځ (به ملائکو ته د الله تعالی له جانبه و ویل سي) د فرعون پیروان (سره د فرعون) سخت عذاب ته ور داخل کړئ (چي همېشه پکښي واوسېږي).

۲:- د حضرت براء بن عازب ﷺ په حدیث کي راغلي دي چي نبي ﷺ داسي فرمایلي دي:

(وَإِنَّ الْكَافِرَ يُفْتَحُ لَهُ بَابٌ إِلَى النَّارِ فَيَأْتِيهِ مِنْ حَرِّهَا وَسَمُوْمِهَا وَيُضَيَّقُ عَلَيْهِ قَبْرُهُ حَتَّى تَخْتَلِفَ فِيْهِ أَضْلَاعُهُ)[2].

ژباړه- بېله شکه کافر ته به د دوزخ له اور څخه یوه دروازه خلاصه کړل سي نو

[1] شرح الصدور (۱۷۷) مخ.
[2] أحمد ۴/ ۲۸۷، و ابوداؤد (۴۷۵۳).

به ده ته د اور حرارت او ګرمي رسېږي او پرده باندي به خپل قبر تنګ کړل سي تر داسي اندازې پوري چي پوښتي به يې سره تېري سي.

۳:- د عبدالله بن عمر ﷺ څخه نقل راغلی دی چي نبي ﷺ داسي وفرمايل:

(إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَامَاتَ عُرِضَ عَلَيْهِ مَقْعَدُهُ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ إِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَمِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَإِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَمِنْ أَهلِ النَّارِ فَيُقَالُ هذَا مَقْعَدُكَ حَتَّى يَبْعَثَكَ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)[1].

ژباړه- يقيناً کله چي يو له تاسو څخه مړ سي نو صبا او بېګا ورباندي خپل د کېناستولو ځای ور وړاندي کېږي که چيري له جنتيانو څخه وي نو د جنتيانو د ناستي له ځايونو څخه د ناستي ځای ورښودل کېږي او که چيري د دوزخيانو څخه وي نو بيا د دوزخيانو د ناستي د ځايونو څخه د ناستي ځای ورښودل کېږي او ورته ويل کېږي چي دغه ستا د ناستي (همېشه اوسېدلو) هغه ځای دی کوم چي تابه الله تعالی د قيامت په ورځ له خپل قبر څخه ورته را وپاځوي (ژوندی به دي کړي).

د عذاب القبر په اړوند احاديث ډېر دي علماء کرامو متواتر بللي دي[2].

دوهمه مسئله:- په قبر کي د سوال ده: لکه څنګه چي (عذاب القبر) حق دی همدا شان (سوال القبر) هم حق دی په دې باره کي د لاندي صحابه کرامو رضی الله عنهم څخه احاديث رانقل سوي دي:

۱: انس ﷺ، **۲:** براءبن عازب ﷺ، **۳:** تميم الداري ﷺ، **۴:** بشيربن الکمال ﷺ، **۵:** ثوبان ﷺ، **۶:** جابر بن عبدالله ﷺ، **۷:** عبدالله بن

---

[1] صحيح البخاري (۱۳۷۹) و صحيح مسلم (۲۸۶۶).

[2] شرح العقائد (۷۷) مخ. د لا زياتو معلوماتو لپاره وګورئ شرح الصدور، (۱۵۹) مخ (الی) (۱۷۸) او (التذکرة) للامام القرطبي اول جلد (۲۲۷) مخ (الی) (۲۴۰).

رواحة رضي الله عنه، ۸: عبادة بن الصامت رضي الله عنه، ۹: حذيفة رضي الله عنه، ۱۰: ضمرة بن حبيب رضي الله عنه، ۱۱: ابن عباس رضي الله عنه، ۱۲: ابن عمر رضي الله عنه، ۱۳: ابن مسعود رضي الله عنه، ۱۴: عثمان بن عفان رضي الله عنه، ۱۵: عمربن الخطاب رضي الله عنه، ۱۶: عمرو بن العاص رضي الله عنه، ۱۷: معاذبن جبل رضي الله عنه، ۱۸: ابوأمامة رضي الله عنه، ۱۹: ابوالدرداء رضي الله عنه، ۲۰: ابورافع رضي الله عنه، ۲۱: ابو سعيد الخدري رضي الله عنه، ۲۲: ابوقتادة رضي الله عنه، ۲۳: ابوهريرة رضي الله عنه، ۲۴: ابوموسیٰ رضي الله عنه، ۲۵: أسماء رضي الله عنها، ۲۶: ام المؤمنين عائشة رضي الله عنها[۱]،

د حضرت براءبن عازب رضي الله عنه په روايت کي راغلي دي چي نبي ﷺ وفرمايل کله چي ميت په قبر کي کښېښودل سي دوې ملائکي ورته راسي نو يې راکښېنوي او دا سوال ځني وکړي، رب دي څوک دی او دين دي څه شی دی او دغه کس چي په تاسو کي مبعوث سوی وو څوک دی که چيري ميت مؤمن وي نو جواب داسي ورکوي رب مي الله جل جلاله دی او دين مي اسلام دی او دغه کس د الله جل جلاله رسول دی او که چيري ميت کافر وي نو د ذکر سوو سوالونو په جواب کي داسي ورته وايي (هاه هاه لا أدري) نور نو حديث شريف اوږد دی ما صرف يو څو ټکي خلاصه ځني را واخيستل[۲].

له حضرت انس رضي الله عنه څخه هم دغه ته ورته حديث رانقل سوی دی صحيح البخاري (۱۳۳۸) او مسلم (۲۸۷۰) په اکثرو احاديثو کي همدغسي راغلي دي چي ميت ته دوې ملائکي ورځي يعني نور يې څرنګوالی نه دی بيان سوی لېکن د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه په روايت کي راغلي دي چي دغه دوې ملائکي په داسي صورت کي ورځي چي تور رنګ او شنې سترګي به يې وي يوه ته يې

---

[۱] د تفصيل لپاره وګورئ شرح الصدور (۱۱۹) مخ (الی) (۱۴۱) او (التذکرة) اول جلد (۲۰۰) مخ.
[۲] ابوداؤد (۴۷۵۳)، احمد/۴/ ۲۸۷، النسائي (۲۰۰۳)، ابن ماجه (۱۵۴۸).

منکر او بل ته يې نکير ويل کېږي. الترمذي (۱۰۷۱)[۱]،

(اللَّهُمَّ ثَبِّتْنَا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ بِحُرْمَةِ خَيْرِ الْبَرِيَّةِ).

ځينو ګنهکاره مؤمنانو ته هم عذاب القبر ثابت دی

ځينو ګنهکاره مؤمنانو ته هم برزخي عذاب په احاديثو کي راغلی دی خو د دوی او د کافرانو ترمنځ دا فرق دی چي د کافرانو برزخي عذاب د قيامت تر ورځي پوري دوام لري او د ګنهکاره مؤمنانو په هکله يې دوام ضرور نه دی.

دليل: – حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمايلي دي چي: نبي ﷺ د مديني منورې يا مکې مکرمې له باغونو څخه د يو باغ سره تېر سو نو يې د دوو ګنهکاره مؤمنانو آواز واورېدی چي په قبرونو کي عذاب ورکول کېدی نبي ﷺ وفرمايل دغو دوو کسانو ته عذاب ورکول کېږي او دوی ته په داسي کار کي عذاب نه ورکول کېږي چي پرېښودل يې ګران کار وو لېکن د الله تعالی په نزد دا کار کبيره ګناه ده په دوی کي يوه يې له خپلو بولو څخه ځان نه ساتئ او دا بل يې (نميمة) کوله (يعني د يوه کس خبره به يې بل کس ته د فساد لپاره رسوله) وروسته يې يو لمده لښته را وغوښتل او دوې ټوټې يې کړه د هر يوه په قبر باندي يې يوه ټوټه کېښودل له نبي ﷺ څخه سوال وسو چي دا کار دي د څه لپاره وکړ نبي ﷺ وفرمايل: (لَعَلَّهُ أَنْ يُخَفَّفَ عَنْهُمَا مَالَمْ تَيْبَسَا)، يعني – شايد شان دا دی چي له دغو دوو کسانو څخه عذاب سپک کړل سي ترڅو چي دغه دواړه لمدې لښتې نه وي وچي سوي[۲]. (اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُبِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ عَذَابِ

---

[۱] مشکوة اول جلد (۲۵) مخ.

[۲] صحيح البخاري (۲۱۶) و مسلم (۲۹۲).

النَّارِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ).

نېکانو خلګو ته په قبر کي راحت او نعمتونه ستّه

۸۱:– وَالْقَبْرُ رَوْضَةٌ مِنْ رِّيَاضِ الْجَنَّةِ أَوْ حُفْرَةٌ مِنْ حُفَرِ النِّيْرَانِ.

ژباړه: قبر د جنت له باغچو څخه یوه باغچه ده (د مؤمن لپاره) او یا د دوزخ له کندو څخه یوه کنده ده (د کافر لپاره).

شرح– په دې عبارت کي په قبر کي د عذاب ترڅنګ راحت او نعمتونو ته هم اشاره سوې ده یعني نېکانو خلګو ته به په عالم برزخ کي بېلابېل نعمتونه او راحت ورکول کېږي او بدو خلګو ته به پکي عذاب ورکول کېږي (په قبر کي د راحت.)

(**دلایل**) ۱:– کوم عبارت چي امام طحاوي رحمه الله ذکر کړی دی همدغه ته ورته حدیث شریف راغلی دی. الترمذي (۲۴۶۰).

۲:– د عبدالله بن عمر رضي الله عنهما هغه روایت دی چي لږ دمخه د (عذاب القبر) په بحث کښي تېر سو.

۳:– د براءبن عازب رضي الله عنه په روایت کي راغلي دي چي نبي ﷺ وفرمایل کله چي له مؤمن څخه په قبر کي سوال وسي نو د آسمان له طرفه یو آواز کونکی آواز وکړي چي زما بنده رشتیا و ویل نو تاسو (ای ملائکو!) ده ته له جنت څخه یو فرش وغوړوئ او د جنت جامه ور واغوندئ او له جنت څخه یوه دروازه ورته پرانېزئ (فَيَأْتِيهِ مِنْ رَّوْحِهَا وَطِيبِهَا وَيُفْتَحُ لَهُ فِيهَا مَدَّ بَصَرِهِ)[1].

یعني– نو به د جنت راحت او خوش بویي ده ته را رسېږي او ده ته به په قبر کي

[1] ابوداؤد (۴۷۵۳).

د ده د سترګو د ليدلو په اندازه فراخي جوړه سي. په دې باره کي احاديث ډېر دي.

په عالم برزخ کي ثواب او عذاب روح او بدن دواړو ته ورکول کېږي

که څه هم د مرګ په وخت کي روح له بدن څخه ايستل کېږي لېکن فناه کېږي نه کوم وخت چي مړی په قبر کي خښ کړل سي نو بيا روح د سوال او جواب لپاره بيرته د هغه بدن ته راګرځول کېږي لکه څنګه چي د براء بن عازب ﷺ په روايت کي راغلي دي:

(وَتُعَادُ رُوحُهُ فِي جَسَدِهِ).[1] يعني- روح يې خپل بدن ته بيا راګرځول کېږي.

امام ابو حنيفه رحمه الله فرمايلي دي: (وَإِعَادَةُ الرُّوحِ إِلَى جَسَدِ الْعَبْدِ فِي قَبْرِهِ حَقٌّ).

يعني- د بنده بدن ته د ده په قبر کي د روح راګرځول حق دی[2].

خو تر سوال او جواب وروسته هم د روح له بدن سره دومره تعلق ضرور پاته کېږي چي په هغه سره ثواب او عذاب محسوس کړای سي که څه هم بدن په دنيا کي ذره ذره سي ځکه چي الله تعالی قادر دی چي د بدن يوه جزء ته حيات را وګرځوي، همدغه قول چي ثواب او عذاب روح او بدن دواړو ته ورکول کېږي د اهل سنت والجماعت په نزد مختاره دی. لکه څنګه چي ملا علي القاري رحمه الله ويلي دي: (واعلم أن أهل الحق اتفقوا على ان الله تعالى يخلق في الميت نوع حياة في

---

[1] ابوداؤد (۴۷۵۳).
[2] شرح الفقه الاكبر (۱۷۱) مخ.

القبر قدر مايتألم أو يتلذذ)[1].

ژباړه: پوه سه چي يقيناً (اهل الحق) پردې خبره باندي اتفاق کړی دی چي الله تعالیٰ په عالم برزخ کي په مړي کي يو ډول حيات پيدا کوي په داسي اندازه چي دی په هغه سره عذاب او ثواب محسوسولای سي.

د بدن سره د روح تعلقات

د برزخي عذاب يا خوشالۍ لپاره د بدن او روح يو ځای والی ضرور نه دی خو يو خاص ډول تعلق يې سره ضرور دی ترڅو عذاب يا خوشالي حس کړی سي که څه هم اجزاء يې خواره واره وي د ښه وضاحت لپاره د بدن سره د روح تعلقات په لاندي ډول وګورئ:

اول:- د مور په نس (رحم) کي د روح تعلق دی د خپل بدن سره دا يو خاص تعلق دی چي بدن ورباندي ژوندی کېږي حال دا چي رحم ډېر تنګ او بند ځای دی که بالفرض څوک دوهم ځل رحم ته ور وګرځول سي سمدستي به مړ سي.

دوهم:- کله چي څوک له رحم څخه بهر سي نو بيا د روح تعلق په بل ډول صورت نيسي چي د رحم د تعلق څخه بالکل جلا دی ځکه چي هلته په تنګ ځای کي خوشاله وو او ژوند يې کاوه خو دلته په تنګ ځای کي خپه کېږي او مړ کېږي.

دريم:- د خوب په حال کي د روح تعلق دی د خپل بدن سره چي دا بيا د وښتيا سره بالکل منافي دی.

څلورم:- په عالم برزخ کي د روح تعلق دی د خپل بدن سره دا بيا داسي تعلق

---

[1] شرح الفقه الاکبر (۱۷۲) مخ.

دی چي خپل بدن له انحلال (ذره ذره کېدلو) څخه نه سي ساتلی مګر برزخي عذاب وربانديٍ حس کولای سي که څه هم اجزاء يې خواره واره وي.

پنځم:- د قيامت په ورځ کله چي مړی را ژوندی کړل سي د روح تعلق دی د خپل بدن سره دا تر ټولو قوي تعلق دی ځکه چي د دې تعلق سره بدن د همېشه لپاره له مرګ خوب او فساد څخه محفوظ پاته کېږي[1].

تر مرګ وروسته بیا د قیامت تر ورځي پوري ارواح چیري وي

په دې باره کي د (العقيدة الطحاوية) شارح ګڼ شمېر اقوال رانقل کړي دي خو په آخر کي يې داسي ويلي دي د دغو اقوالو له دلائلو څخه معلومېږي چي په عالم برزخ کي د ارواحو ترمنځ ډېر توپير سته ځيني يې په ډېر لوړ مقام (أعلى عليين) کي دي دا د انبياؤ (صلوات الله عليهم وسلامه) ارواح دي چي هلته هم دوی د خپلو مرتبو په اعتبار فرق سره لري او ځيني يې د شنو مرغانو په نسونو کي دي چي په جنت کي ګرځي او را ګرځي دا د شهيدانو ارواح دي، او ځيني بيا د جنت د دروازې سره راګرځول سوي دي او ځيني بيا په قبر کي راګرځول سوي وي، او ځيني په ځمکه کي را ګرځول سوي وي، د ابن ماجه طبراني او بيهقي له يوه روايت څخه معلومېږي چي د مؤمنانو ارواح په جنت کي دي او د کافرانو ارواح په سجين (د ځمکي لاندي طبقه) کي دي والله اعلم. د دې موضوع په اړوند امام جلال الدين السيوطي رحمه الله زښت ډېر روايتونه رانقل کړي دي تاسو

---

[1] شرح العقيدة الطحاوية (۳۸۹) مخ، شرح الصدور (۲۳۱) مخ.

يې مطالعه کړئ[1].

د قبر کنبېکنبل هر چاته سته

د نبي ﷺ له احاديثو څخه ښکاره معلومېږي چي د قبر کنبېکنبل يعني د قبر دوه طرفه د مړي پر بدن باندي سره را نژدې کېدل هر چاته سته په دې باره کي خو حديثونه ډېر دي خو زه به دلته صرف دوه حديثونه رانقل کړم.

۱:- له عبد الله بن عمر ﷜ څخه نقل راغلی دی چي نبي ﷺ داسي وفرمايل:

(هٰذَا الَّذِى تَحَرَّكَ لَهُ الْعَرْشُ وَفُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَشَهِدَهُ سَبْعُوْنَ أَلْفًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ لَقَدْ ضُمَّ ضَمَّةً ثُمَّ فُرِّجَ عَنْهُ)[2].

ژباړه- دغه سعد بن معاذ ﷜ هغه څوک دی چي د ده روح ته د خوشالي په وجه د الله تعالی عرش حرکت وکړ او پرده مبارک باندي د رحمت د نازلېدو لپاره د آسمان دروازې خلاصي کړل سوې او د ده جنازې ته اويا زره ملائکي حاضري سوي خو يقيناً پرده باندي قبر راتنګ کړل سو خو وروسته له ده څخه دغه تنګي ليري کړل سوه.

۲:- ام المؤمنين عائشې ﷞ فرمايلي دي چي نبي ﷺ وفرمايل:

(إِنَّ لِلْقَبْرِ ضَغْطَةً لَوْ نَجَا مِنْهَا أَحَدٌ لَنَجَا مِنْهَا سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ ﷜)[3].

ژباړه- يقيناً قبر لره کنبېکنبل سته که چيري يو څوک څني خلاصېدلای نو به سعد بن معاذ ﷜ څني خلاص سوی وای.

ابو القاسم السعدي رحمه الله ويلي دي د قبر د ضغطي (کنبېکنبلو) څخه نه

[1] شرح الصدور (۲۲۱) مخ الی (۲۴۹).
[2] (النسائي: ۲۰۵۵).
[3] رواه البيهقي في اثبات عذاب القبر، رقم (۱۱۹).

نېک سړی خلاصېدای سي او نه بد خو د مسلمان او کافر په منځ کي دا فرق دی چي دغه د قبر تنګي کافر ته همېشه ده او مسلمان ته یوازي د قبر په اول حال کي ده خو وروسته بیا په قبر کي فراخي ورته راځي. او حکیم ترمذي رحمة الله علیه ویلي دي دا چي هر کس ته د قبر ضغطه سته سبب یې دا دی چي هیڅ یو کس له ګناه څخه خالي نسته که څه هم صالح (نېک سړی) وي نو دغه د قبر ضغطه د صالح سړي لپاره جزاء ګرځول سوې ده خو وروسته د الله تعالی رحمت ورباندي نازلېږي او د انبیاؤ علیهم السلام په باره کي موږ علم نه لرو چي دوی ته دي په قبرونو کي ضغطه وي یا سوال ځکه چي دوی معصوم دي. (صلوات الله وسلامه علیهم اجمعین)[1].

د قبر ځیني احوال ځینو هغو کسانو ته کشف کېدای سي چي الله جل جلاله یې اراده وکړي

د قبر په عذاب او ثواب همدا شان په ټولو امورو د آخرت باندي ایمان د ایمان بالغیب له جملې څخه دی ځکه چي الله تعالی دا احوال له مخلوق څخه پټ ساتلي دي نو موږ په دغو احوالو باندي په همهغه ډول ایمان لرو لکه څنګه چي په نصوصو کي راغلي دي لېکن د قبر ځیني احوال الله تعالی ځینو هغو کسانو ته کشف کوي چي دی یې اراده وکړي لکه څنګه چي الله تعالی خپل نبي ﷺ ته د هغو دوو کسانو عذاب کشف کړ چي دی یې د قبرونو سره تېر سو او د دوی د

[1] شرح الصدور (۱۱۳) مخ.
د لازیاتو معلوماتو لپاره وګورئ. شرح الصدور (۱۱۰) مخ الی (۱۱۴) او (التذکرة فی احوال الموتی وامور الآخرة) (۱۷۵) مخ الی (۱۷۸).

عذاب په سبب يې هم خبر کړ[۱].

دا حديث شريف لږ د مخه موږ پوره ذکر کړی دی.

همدا شان نبيﷺ له مدينې منورې څخه د ماښام په وخت کي بهر و وتی نو يې يو آواز واورېدی وروسته يې داسي وفرمايل: (يَهُوْدُ تُعَذَّبُ فِي قُبُوْرِهَا). يعني- يهودانو ته پخپلو قبرونو کي عذاب ورکول کېږي[۲].

همدا شان ځينو نورو کسانو ته هم د قبرونو ځيني احوال کشف سوي دي لکه په قبر کي د قرآن کريم قرائت او داسي نور.

شيخ جلال الدين السيوطي رحمة الله عليه په دې باره کي ډېر آثار او اخبار رانقل کړي دي تاسو يې مطالعه کړئ[۳].

آيا مړي د ژوندو خبري اوري؟

جمهور صحابه کرام رضی الله عنهم او د امت لوی فقهاء په دې نظر دي چي مړی د ژوندو خبري اورېدلئ سي.

(دلائل) ۱:- نبيﷺ په يوه حديث کي فرمايلي دي: (إِنَّ الْعَبْدَإِ ذاوُضِعَ فِي قَبْرِهِ وَتَوَلَّى عَنْهُ أَصْحَابُهُ إِنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرْعَ نِعَالِهِمْ)[۴].

ژباړه: کله چي بنده پخپل قبر کي کېښودل سي او له ده څخه خپل ملګری بيرته را وګرځي نو يقيناً دغه ميت د ښنوونکو خلګو د څپليو کړپهار اوري.

۲:- عبد الله بن عمر رضي الله عنه وايي چي نبيﷺ د بدر په غزا کي د هغه خام کوهي

[۱] صحيح البخاري (۲۱۶) و مسلم (۲۹۲).
[۲] صحيح البخاري (۱۳۷۵) و مسلم (۲۸۶۹).
[۳] شرح الصدور (۱۸۲) مخ الی (۱۹۴).
[۴] صحيح البخاري (۱۳۷۴) و مسلم (۷۲۱۶).

په غاړه باندي ودرېدی په کوم کي چي د مشرکانو مړي اچول سوي وه او مړي يې مخاطب کړه داسي يې ورته وفرمايل: (هَلْ وَجَدْتُمْ مَّا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا) يعني- آيا تاسو هغه وعده حقه پيدا کړه کومه چي ستاسو رب ﷻ ستاسو سره کړې وه (چي آخرت حق دی، قرآن حق دی او داسي نور) حضرت عمر ﷺ نبي ﷺ ته و ويل آيا ته مړو ته آواز کوې نبي ﷺ يې په جواب کي داسي وفرمايل:

(مَا أَنْتُمْ بِأَسْمَعَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لَا يُجِيبُونَ) يعني- هغه څه چي زه يې وايم تاسو د هغه تر دوی ښه اورېدونکي نه ياست خو صرف دا فرق سته چي دوی د جواب ويلو توان نه لري[1].

٣:- لوی محدث شيخ محمدانورکشميري رحمه الله ليکلي دي د (سماع الأموات) په باره کي احاديث د تواتر حد ته رسېدلي دي په يوه حديث کي چي ابوعمرو رحمه الله صحيح بللی دی داسي راغلي دي: (أَنَّ أَحَدًا إِذَا سَلَّمَ عَلَى الْمَيِّتِ فَإِنَّهُ يَرُدُّ عَلَيْهِ وَيَعْرِفُهُ إِنْ كَانَ يَعْرِفُهُ فِي الدُّنْيَا).

يعني- يو کس چي کله په مړي باندي سلام و وايي نو يقيناً دغه مړی د ده د سلام جواب ورکوي او سلام ويونکي پېژني که يې چيري په دنيا کي پېژندی[2].

سوال او جواب

سوال: عائشې صديقې (ام المؤمنين ﷺ) له دې څخه انکار کړی دی چي مړي د ژوندو خبري اوري استدلال يې د لاندي دوو آيتونو څخه دی: ١:- ﴿

---

[1] صحيح البخاري (١٣٧٠).
[2] فيض الباري (٣) جلد (٤٢) مخ.

اِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى ﴾.[النمل: ۸۰].

ژباړه: بې شکه ته خپل دعوت عنادي کفارو ته چي د مړو سره مشابه دي نه سي اورولی.

۲:- ﴿ وَمَآ اَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَّنْ فِي الْقُبُوْرِ ○ ﴾.[فاطر: ۲۲].

ژباړه: او ته (ای پیغمبره!) کفارو ته اورونکی (هدایت کونکی) نه يې کوم چي د هغو کسانو سره مشابه دي چي په قبرونو کي مړه پراته دي.

له دغو دوو آیتونو څخه ښکاره معلومېږي چي نبيﷺ مړو ته اسماع (اورول) نه سي کولای.

او عائشې صدیقې رضي الله عنها د عبدالله بن عمر رضي الله عنه ذکر سوي روایت چي د (سماع الموتي) په اثبات دلالت کوي د حقیقي معنٰی په لحاظ نه دی منلی[1].

همدا شان ځینو وروستنیو احنافو هم له (سماع الموتي) څخه انکار کړی دی. فیض الباري (۳) جلد (۴۲) مخ.

جواب: ملا علي قاري رحمة الله عليه لیکلي دي زموږ له امامانو څخه هیڅ یو امام د سماع الموتي څخه انکار نه دی کړی دا چي ځینو احنافو د سماع الموتي څخه انکار کړی دی استدلال يې د لاندي فقهې مسئلې څخه دي: (حلف رجل ان لايكلّم فلانا فكلّمه بعد مادفن لايحنث).

یعني- یو سړي داسي قسم کړی وي چي د فلاني کس سره به خبري نه کوي نو دی د هغه فلاني کس سره هغه وخت خبري وکړي چي هغه مړ او دفن کړل سوی وي نو دا سړی پخپل قسم کي حانث نه دی.

ملا علي قاري رحمة الله عليه ویلي دي په دغه مسئله کي د دوی پر خبره باندي دلیل

[1] صحیح البخاري (۳۹۷۹).

نسته ځکه چي د قسمونو بنا په عرف باندي ده دا چي د يو کس سره د ده تر مرګ وروسته خبري وسي دا د خلګو په اصطلاح کي کلام او خبري نه بلل کېږي. نو له همدغي وجهي ځخه دی پخپل قسم کي حانث نه دی[1].

او دا چي عائشې صديقې رضي الله عنها د عبدالله بن عمر رضي الله عنه ذکر سوی روايت د حقيقي معنا په لحاظ نه دی منلی په دې باره کي علامه بدرالدين عيني رحمه الله عليه او حافظ ابن حجر رحمه الله عليه دواړو ليکلي دي چي جمهور صحابه کرام رضی الله عنهم د عائشې صديقې رضي الله عنها سره په دغه خبره کي موافق نه دي بلکي دوی د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه ذکر سوی روايت قبول کړی دی ځکه چي د دغه حديث روايت نورو صحابه کرامو رضی الله عنهم هم کړی دی (سهيلي رحمه الله عليه ويلي دي چي عائشه صديقه رضي الله عنها د نبي صلى الله عليه وسلم په هغه قول کي چي حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه يې روايت کړی دی حاضره نه وه نو کوم کسان چي هلته حاضر وه د هغوی د نبي صلى الله عليه وسلم لفظ تر عائشې رضي الله عنها ښه ياد وو[2].

ځينو علماء کرامو ليکلي دي چي: عائشې رضي الله عنها له خپل قول ځخه د عبدالله بن عمر رضي الله عنه قول ته رجوع کړې ده او هغه ورته غوره برېښېدلی دی[3]،

اما دا چي عائشې صديقې رضي الله عنها د مړو په نه اورېدلو باندي په ذکر سوو دوو آيتونو سره استدلال کړی دی په دې باره کي علماء کرامو داسي ليکلي دي په ذکر سوو دوو آيتونو کي د إسماع (اورولو) نفي سوي دي د سماع (اورېدلو) نفي نه دي سوي دلته خو مطلب إسماع نه بلکي (سماع الموتی) مطلوب ده.

نو علماء کرامو د آيت معنا داسي بيان کړې ده: يقيناً ته پخپله مړو ته خبري نه سې اورولای خو کله چي الله تعالی د دوی د اورولو اراده وکړي بيا يې اوري.

---

[1] فيض الباري (۳) جلد (۴۲۰) مخ.

[2] عمدة القاري (۸) جلد (۲۹۷) مخ، فتح الباري (۳) جلد (۲۹۸) مخ.

[3] اضواء البيان (۶) جلد (۴۲۹) مخ.

او شیخ جلال الدين سيوطي رحمه الله د آيت معنا په لاندي ډکو کي بيان کړې ده:

سماع موتی کلام الخلق قاطبة قد صح فيها لنا الآثار بالكتب
و آية النفي معناها سماع هدی لا يسمعون ولا يصغون للأدب

يعني- (سماع الموتي) د ټولو خلګو خبره ده په دې باره کي مونږ ته صحيح آثار (حديثونه) را رسېدلي دي او په کوم آيت کي چي د مړو اورېدل نفي سوی دی له هغه څخه مراد د نفعي او هدايت اورېدل دي. نو په همدغه ډول د آيت حاصل داسي راوزي چي دغه کفار د مړو په شان دي نو مړو ته خو ستا هدايت فائده نه لري ځکه چي دوی ته ستا هدايت په دنيا کي فائده درلوده اوس چي دوی مړه دي نو يې د هدايت وخت تېر سوی دی دغه کفار که څه هم ژوندي دي خو ستا هدايت دوی ته ځکه فائده نه لري چي دوی د مړو په شان ستا له هدايت څخه نفعه نه اخلي[1].

له دې بيان څخه دا خبره ښکاره معلومه سوه چي د ذکر سوو دوو آيتونو او د عبدالله بن عمر رضي الله عنه د روايت په منځ کي هيڅ منافات نسته او دا خبره هم ثابته سوه چي د امت جمهور علماء (سماع الموتي) مني، د زياتو معلوماتو لپاره وګورئ[2].

د زيارة القبور مسئله

د قبرونو زيارت د علماء کرامو په اتفاق جائز بلکي مستحب دی حتی امام

[1] فيض الباري (۳) جلد (۴۲) مخ.
[2] عمدة القاري (۸) جلد (۲۹۷) مخ، فتح الباري (۳) جلد (۲۹۸)، ارشاد الساري (۳) جلد (۱۳۲)، فيض الباري (۳) جلد (۴۲) مخ، البصائر (۲۱) مخ.

نووي رحمه الله ويلي دي چي د قبرونو زيارت د علماء كرامو په اتفاق د نارينه وو لپاره سنت دی. مرقاة ۴ جلد (۱۱۲) مخ.

د قبرونو زيارت د نبي ﷺ په فعل او قول دواړو سره ثابت دی اوس تاسو په دې باره كي څو حديثونه وګورئ:

۱:- عائشې صديقې رضي الله عنها ويلي دي چي: هر كله به له نبي ﷺ څخه د عائشې رضي الله عنها د نوبت شپه وه نو به نبي ﷺ د شپې په آخر كي د مدينې منورې مقبرې ته چي د (بقيع) په نوم ده بهر وتی او مړو ته به يې داسي سلام ويلی:

(السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَأَتَاكُمْ مَا تُوعَدُونَ غَدًا مُؤَجَّلُونَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ). او داسي دعا به يې ورته كول (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأَهْلِ بَقِيعِ الْغَرْقَدِ)[1].

۲: - حضرت بريده رضي الله عنه ويلي دي چي كله به صحابه كرام رضی الله عنهم مقبرو ته وتل نو به نبي ﷺ د سلام او دعاء لپاره دا الفاظ ور ورښودل: (السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللهُ لَلَاحِقُونَ أَسْأَلُ اللهَ لَنَا وَلَكُمُ الْعَافِيَةَ). مسلم (۲۲۵۷).

۳:- حضرت ابن عباس رضي الله عنه ويلي دي: چي نبي ﷺ د مدينې منورې د قبرونو سره تېر سو نو بيا دوی ته مخامخ ودرېدی او داسي الفاظ يې و ويل: (السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْقُبُورِ يَغْفِرُ اللهُ لَنَا وَلَكُمْ أَنْتُمْ سَلَفُنَا وَنَحْنُ بِالْأَثَرِ)[2].

ملا علي قاري رحمه الله ويلي دي: له دغه حديث څخه دا معلومېږي چي پر مړي باندي د سلام ويلو په حال كي مستحب كار دا دی چي د سلام ويونكی مخ د

[1] مسلم (۲۲۵۵).
[2] جامع الترمذي (۱۰۵۳).

مړي د مخ طرفته وي يعني شا يې قبلې ته وي او په دعا کې هم پر دغه ډول وي (وعليه عمل عامة المسلمين). يعني- په همدغه طرز او طريقه باندې دعا مو مسلمانانو عمل دی[۱].

۴:- نبي ﷺ فرمايلي دي: (كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُوْرِ فَزُوْرُوْهَا)[۲].

يعني- ما تاسي دمخه د قبرونو له زيارت کولو څخه منع کړي واست خو اوس د قبرونو زيارت کوئ (هغه پخوانی حکم چي له زيارت کولو څخه منعه وه منسوخ وګنئ).

(طيبي رحمة الله عليه) د حديث شريف مفهوم داسي بيان کړی دی: يعني ما پخوا تاسو د زيارت کولو څخه ځکه منع کړي واست چي د مړو په ډېر والی سره يو پر بل باندي فخر کول د جاهليت فعل دی (دا وېره وه چي تاسو به دغه فعل وکړئ ځکه چي تاسو د جاهليت وخت ته نژدې واست) اما اوس چي د اسلام ژرنده وګرځېدل او د شرک بنيادونه ونړېدل نو تاسو د قبرونو زيارت کوئ ځکه چي د قبرونو زيارت زړونه نرموي او سړي ته مرګ او د هډوکو زوړوالی وريادوي او له دې څخه ماسېوا نوري فائدې هم لري[۳].

د نېکانو خلګو د قبرونو زيارت ته سفر جائز بلکي مستحب دی

په دمخه بحث کي تاسو ولوستل چي د قبرونو زيارت د نبي ﷺ په فعل او قول دواړو سره ثابت دی او د علماء کرامو په اتفاق مستحب دی ښکاره خبره ده چي

[۱]مرقاة (۴) جلد (۱۱۴) مخ.
[۲]مسلم (۲۲۶۰)
[۳]مرقاة (۴) جلد (۱۱۲) مخ.

د دغسي كار لپاره سفر هم مستحب دی ځکه چي په حديثونو کي د زيارت لفظ راغلی دی د زيارت معنٰی له يو ځای څخه هغه چاته حاضرېدل چي د هغه د زيارت کولو قصد سوی وي نو سفر پخپله د زيارت په نوم کي داخل دی زيارت خو د علماء کرامو په اتفاق مستحب او قربت دی نو زيارت ته سفر هم مستحب او قربت دی، او دمخه مو دا حديث شريف هم ولوستی چي نبيﷺ به د (بقيع) هديرې ته د زيارت لپاره ور وتی، نو چي کله نژدې قبرونو ته وتل جائز دي بيا خو ليري قبرونو ته هم د زيارت لپاره وتل جائز دي[1].

نو د نېکانو خلګو د قبرونو زيارت ته سفر کول قربت (د ثواب کار) دی په خاص ډول بيا د انبياؤ عليهم السلام د مبارکو قبرونو زيارت ته او په خاص ډول بيا د نبيﷺ د قبر شريف زيارت ته امام تقي الدين السبکي رحمة الله عليه يوازي د نبيﷺ د زيارت په اړوند (۱۵) حديثونه ذکر کړي دي[2].

همدا شان يې د څلورو مذهبونو د علماء کرامو اقوال راوړي دي چي هغوی د نبيﷺ زيارت مستحب بللی دی د قاضي عياض رحمة الله عليه يې دا خبره هم رانقل کړې ده چي د نبيﷺ د قبر شريف زيارت د مسلمانانو د سنتونو څخه يو سنت دی د ټولو مسلمانانو وربانديي اتفاق دی او يو داسي فضيلت دی چي د ټولو مسلمانانو ورته رغبت او ميل دی همدا شان يې د احنافو دا خبره هم رانقل کړې ده چي د نبيﷺ د قبر شريف زيارت د واجباتو درجې ته نژدې دی[3].

همدا راز يې له د حضراتو فقهاؤ څخه دا نقل کړی دی چي د حج کونکي لپاره د نبيﷺ زيارت مستحب دی، ښکاره خبره ده چي په دغه زيارت کي به ضرور سفر وي همدا شان يې د حضرت بلال رضي الله عنه په اړوند هغه روايت راوړی دی چي

---

[1] شفاء السقام (۲۶۳) مخ.
[2] شفاء السقام (۸۷) مخ.
[3] شفاء السقام (۲۰۲) مخ.

له شام څخه يې مدينې منورې ته د نبيﷺ د قبر شريف د زيارت لپاره سفر کړی دی[1].

خو د دې ټولو سره سره ځيني کسان د قبرونو زيارت ته سفر جائز نه بولي حتٰی د نبيﷺ د قبر شريف زيارت ته هم سفر جائز نه بولي البته د نبوي مسجد د زيارت په نيت سفر مستحب بولي خو کله چي سړی هلته ورسېږي نو بيا د نبيﷺ د قبر شريف زيارت هم ورته مستحب بولي خو يوازي د نبيﷺ د قبر شريف د زيارت په نيت سفر جائز نه بولي دا د حافظ ابن تيميه او د ده د پيروانو مسلک دی د دوی استدلال د لاندي حديث شريف څخه دی نبيﷺ فرمايلي دي:

(لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدُ الْحَرَامُ وَمَسْجِدُ الرَّسُوْلِ وَمَسْجِدُ الْأَقْصَى)[2].

د دوی په آند د حديث شريف معنٰی داسي ده- هيڅ ځای ته بارونه نه تړل کېږي (يعني هيڅ ځای ته سفر نه کېږي) مګر درو مسجدونو ته چي يو يې مسجد حرام او دوهم د رسولﷺ مسجد او دريم بيت المقدس دی.

دوی وايي د نبيﷺ قبر شريف خو له دغو درو مسجدنو څخه بغير دی نو سفر نه دی ورته جائز[3].

د حافظ ابن تيميه دغه مسلک د امت د جمهورو فقهاؤ او علماؤ د مسلک په خلاف دی ځکه چي د څلورو مذهبونو فقهاء او علماء ټوله د نبيﷺ د قبر شريف زيارت کول او سفر ورته کول مستحب بولي لکه څنګه چي دا بيان دمخه تېر

---

[1] شفاء السقام (۱۸۴) مخ.
[2] صحيح البخاري اول جلد (۱۵۸) مخ، رقم الحديث (۱۱۸۹) ومسلم (۳۲۶۱).
[3] (فيض الباري) دوهم جلد (۵۸۸).

سو، او علماء كرامو د ده د استدلال ګڼ شمېر جوابونه ورکړي دي خو زه به دلته يوازي هغه جواب رانقل کړم چي لوی محدث او د خپلي زمانې امام شيخ محمد انورشاه کشميري رحمه الله په جوابونو کي ډېر ښه جواب بللی دی ده داسي ليکلي دي: (وأحسن الأجوبة عندى أن الحديث لم يرد فى مسألة القبور لما فى المسند لأحمد رحمه الله – لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَى مَسْجِدٍ لِيُصَلَّى فِيْهِ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ) فدل على أن نهى شد الرحال يقتصر على المساجد فقط ولا تعلق له بمسألة زيارة القبور فجره إلى المقابر مع كونه فى المساجد ليس بسديد)[1].

ژباړه: زما په آند د حافظ ابن تيميه د استدلال په جوابونو کي ډېر ښه جواب دا دی چي ذکر سوی حديث د قبرونو په مسئله کي د سره وارد نه دی ځکه چي د امام احمد رحمه الله په مسند کي حديث شريف په داسي لفظ سره راغلی دی: يو مسجد ته د دې لپاره سفر نه کېږي چي په هغه کي لمونځ وکړل سي مګر درو مسجدونو ته، نو له دغه حديث څخه دا ښکاره معلومېږي چي د سفر کولو څخه منعه يوازي پر مسجدونو باندي قصر ده د زيارة القبور تر مسئلې پوري هيڅ تعلق نه لري نو د سفر کولو څخه منعه قبرونو ته کشول سره له دې چي هغه يوازي په مسجدونو کي ده صحيح کار نه دی.

او بله خبره دا ده چي که چيري د حديث شريف معنٰی همهغه وبلل سي لکه څنګه چي حافظ ابن تيميه فهمولې ده نو بيا خو موږ بايد پخپلو کورونو او دائرو کي خپل ځانونه بنديان کړو هيڅ يو ځای ته سفر ونه کړو ځکه چي پر دغه صورت خو له درو مسجدونو څخه بغير بل هر ځای ته سفر ممنوع دی حال دا چي ډېر سفرونه مشروع او په شريعت کي امر په سوی دی د مثال په ډول يو څو

---

[1] فيض الباري دوهم جلد (۵۸۸) مخ.

وګورئ: (۱) د جهاد لپاره سفر، (۲) د کافرانو د وطن څخه د مسلمانانو وطن ته د هجرت سفر، (۳) د علم د طلب لپاره سفر، (۴) د مور او پلار او نورو قريبانو د زيارت لپاره سفر، (۵) د تجارت لپاره سفر.

نو د حديث شريف معنٰی داسي نه ده لکه څنګه چي حافظ ابن تيميه فهمولې ده بلکي معنٰی يې هغه سي ده لکه څنګه چي لوی محدث محمد انور کشميري رحمة الله عليه او د امت نورو اکابرو فهمولي ده، همدا راز شاه صاحب رحمة الله عليه ليکلي دي: حافظ ابن تيميه د همدغه مسلک او دغه استدلال له وجهي په شام کي دوه ځله په فتنه اخته سوی دی يو ځل د خپل شاګرد ابن القيم سره يو ځای بندي سوی دی او بل ځل يوازي بندي سوی دی تر څو چي په داغه محبس کي وفات سوی دی.

وناظره فی تلك المسألة سراج الدين الهندی الحنفی رحمة الله عليه وكان حسن التقرير فلما شرع فی المناظرة جعل الحافظ ابن تيمية يقطع كلام الهندی فقال له ما أنت يا ابن تيمية إلا كالعصفور... إلخ).

يعني- د حافظ ابن تيميه سره په داغه مسئله کي سراج الدين الهندی الحنفی رحمة الله عليه مناظره کړې ده د شيخ سراج الدين ډېر ښه تقرير ؤ کله چي شيخ په مناظره کي شروع وکړه نو حافظ ابن تيميه يې خبري ور پرې کولې نو شيخ هندي ورته و ويل ای ابن تيميه! ته په دې کار کي نه يې مګر د مرغۍ (چغکي) په شان چي خالي چغې وهې او زما خبري را پرې کوې[1].

(د بحث خلاصه) د نبي ﷺ د قبر شريف زيارت او د نبي ﷺ د قبر شريف د زيارت لپاره سفر کول د ټولو مسلمانانو سنت دی او د علماء کرامو په اتفاق

---

[1] فيض الباري دوهم جلد (۵۸۸) مخ.

مستحب او قربت دی او په همدغه لاره باندي د سلفو صالحينو عمل دی يو ازي د يو کس يا دوو کسانو اختلاف اعتبار نه لري حق همهغه دی چي سلف صالحين ورباندي تېر سوي دي لکه څنګه چي شاه صاحب رحمه الله ويلي دي:

(وهوالحق عندی فان آلاف الألوف من السلف كانوا يشدون رحالهم لزيارة النبی ﷺ ويزعمونها من أعظم القربات وتجريد نياتهم أنها كانت للمسجددون الروضة المباركة باطل كانوا ينوون زيارة قبر النبي ﷺ قطعا)[1].

يعني: د شيخ ابن الهمام رحمه الله دا خبره چي د نبي ﷺ د قبر شريف زيارت مستحب دی او واجب ته نژدې دی (نو يې سفر هم قربت [د ثواب کار] دی) زما په نزد حق ده ځکه چي په ملينونو سلفو صالحينو د نبي ﷺ زيارت ته سفر کاوه او دا يې د ثواب په کارونو کي لوی کار ګڼی او دا ګمان کول چي د دوی نيتونه يوازي د مسجد شريف لپاره وه نه د مبارکي روضې لپاره باطل دی دوی په قطعي ډول د نبي ﷺ د قبر شريف د زيارت نيت کاوه.

بس همدغه د سلفو صالحينو عمل زموږ لپاره کافي دی نور څه ته ضرورت نسته د دوی دغه عمل بېله شکه حق دی ځکه چي اصلي شرف او فضيلت د نبي ﷺ دی نبوي مسجد ته چي کوم فضيلت ورکول سوی دی هغه د نبي ﷺ په وسيله دی که چيري دغه مسجد نبي ﷺ ته منسوب نه وای نو به دا مسجد هم د نورو مسجدونو په شان وای نو لکه څنګه چي د نبي ﷺ شرف او فضيلت اصلي دی او د مسجد فضيلت طفيلي دی همدا شان به په سفر کي هم اصلي مقصود د نبي ﷺ د قبر شريف زيارت وي د مسجد نبوي زيارت به طفيلي کېږي، د دې مسئلې تفصيل په لاندي کتابونو کي زما تر نظر تېر سوی دی.

---

[1] فيض الباري، دوهم جلد (۵۸۸) مخ.

۱:- عمدة القاري (۷) جلد (۳۷۷) مخ، ۲:- فتح الباري (۳) جلد (۸۴) مخ، ۳:- فیض الباري دوهم جلد (۵۸۸) مخ، ۴:- مرقاة المفاتیح دوهم جلد (۱۹۰) مخ، ۵:- فتح الملهم شپږم جلد (۲۳۴) مخ، ۶:- شفاء السقام فی زیارة خیرالأنام ، ۷:- البصائر (۳۳۱) مخ، ۸:- ارشاد الساري دوهم جلد (۵۸۸) مخ.

آیا ښځو ته د قبرونو زیارت جائز دی که نه

د ښځو د زیارت په اړوند له نبيﷺ څخه داسي حدیث رانقل سوی دی، حضرت ابوهریرهﷺ ویلي دي: (أَنَّ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعَنَ زَوَّارَاتِ الْقُبُوْرِ).

یعني- یقیناً نبيﷺ پر هغو زیارت کونکو ښځو چي په زیارت کي اضطراب (بې صبري) ژړا او د غم اظهار کوي لعنت ویلی دی[1].

امام ترمذي رحمة الله علیه د دې حدیث سره داسي فرمایلي دي: د ځینو علماء کرامو عقیده دا ده چي دا حدیث په هغه وخت کي وو چي نبيﷺ د زیارة القبور اجازه نه وه کړې خو کله چي نبيﷺ د زیارت کولو اجازه وکړه نو په دغه رخصت کي نارینه او ښځینه دواړه داخل سوه او ځینو علماء کرامو بیا ویلي دي چي نبيﷺ د ښځو لپاره د قبرونو زیارت ځکه مکروه بللی دی چي د دوی صبر لږ دی او بې صبري یې ډېره ده[2].

اوس راسئ د علامه ابن عابدین رحمة الله علیه عبارت وګورئ چي په هغه کي د ښځو د زیارت کولو مسئله په ډېر ښه ډول سره څېړل سوې ده نور څه ته ضرورت نسته ابن عابدین رحمة الله علیه داسي لیکلي دي: (وقیل تحرم علیهن والاصح أن الرخصة

[1] الترمذي (۱۰۵۶) ابن ماجه (۱۵۷۶).
[2] جامع الترمذي (۱) جلد (۳۲۹) مخ.

ثابتة لهن (بحر) وجزم فی شرح المنية بالكراهة لما مرّفي اتباعهن الجنازة وقال الخير الرملي رحمة الله عليه ان كان ذلك لتجديد الحزن والبكاء والندب على ماجرت به عادتهن فلاتجوز وعليه حمل حديث (لَعَنَ اللهُ زَائِرَاتِ الْقُبُوْرِ) وان كان للاعتبار والترحم من غير بكاء والتبرك بزيارة قبور الصالحين فلابأس اذاكن عجائز ويكره اذا كن شواب كحضور الجماعة فی المساجد (آه) وهو توفيق حسن)[1].

يعني- د ښځو د زيارت کولو په اړوند له علماء کرامو څخه درې قولونه راغلي دي:

۱:- پر ښځو باندي د قبرونو زيارت حرام دی.

۲:- علامه ابن نجيم رحمة الله عليه په (بحرالرائق) کي ويلي دي چي اصح قول دا دی چي په زيارت کولو کي رخصت ښځو ته هم ثابت دی يعني ښځو ته زيارت جائز دی.

۳:- په (شرح المنية) کي راغلي دي چي د ښځو زيارت مکروه دی.

الخيرالرملي رحمة الله عليه د دغو درو قولونو د توفيق په اړوند داسي ويلي دي که چيري د ښځو زيارت د غم د تجديد (تازه کولو) ژړا او د غم د اظهار لپاره وي لکه څنګه چي دا د دوی عادت دی نو بيا نه دی جائز په همدغه صورت باندي هغه حديث محمول دی چي په هغه کي پر زيارت کونکو ښځو باندي لعنت راغلی دی او که چيري د دوی زيارت د عبرت ترحم او د صالحينو خلګو د قبرونو په زيارت سره د تبرک لپاره وي ژړا او بې صبري پکښي نه وي او ښځي هم د ډېر عمر لرونکي وي نو بيا د دوی زيارت جائز دی او که چيري ښځي ځواناني وي نو بيا يې زيارت مکروه دی لکه څنګه چي يې په مساجدو کي

[1] رد المحتار (۱) جلد (۶۰۴) مخ.

جماعت ته حاضرېدل مکروه دي. (وَهُوَ تَوْفِيْقٌ حَسَنٌ).

د قبرونو د زيارت کولو طريقه

لږ د مخه تاسو ولوستل چي د قبرونو زيارت د نبيﷺ په فعل او قول دواړو سره ثابت دی خو د زيارت کولو لپاره په شريعت کي خپله طريقه ښودل سوې ده علماء کرامو دغه طريقه د احاديثو په رڼا کي په لاندي ډول بيان کړې ده، زيارت کونکی چي کله مقبرې ته ورسي نو دي مخ د قبر طرفته او شا قبلې ته وګرځوي مخامخ دي مړي ته ودرېږي سلام دي ورته و وايي وروسته دي (سورة الفاتحة) او درې ځله (سورة الاخلاص) و وايي، شيخ ابوبکر بن سعد رحمه الله ويلي دي (سورة الاخلاص) اووه ځله ويل مستحب دی يوولس ځله ويل يې هم له يوه روايت څخه معلومېږي، او له شيخ محمد بن ابراهيم رحمه الله څخه نقل راغلی دی چي (سورة الملک) دي و وايي او په يو بل روايت کي راغلي دي چي (سورة يس) دي و وايي وروسته دي د خپل قرائت ثواب ميت يا امواتو ته وبښي او د همدغي ولاړي په حال کي دي دعا ورته وکړي په زيارت کولو کي همدغه دعا او استغفار عمده شی دی. مړو ته دعا کول او دوی ته د عباداتو ثواب ښښل بېله شکه دوی ته نفعه لري. تفصيل يې په (۸۹) عقيده کي را روان دی.

نور دي نو زيارت کونکي له هغو کارونو څخه ډډه وکړي چي په شريعت کي اصل نه لري او يا حرام بلل سوي دي په لباب المناسک کي د نبيﷺ د زيارت په اړوند داسي راغلي دي:

ولايمس عندالزيارة الجدار ولايلتصق به ولا يطوف ولايَنْحَنِ ولايقبل الارض فانه

بدعة[1].

يعني- زيارت کونکی دي د زيارت په وخت کي د حجرې شريفي دېوال نه مسحه کوي او نه دي خپل ځان ور پوري چسپوي او نه دي پر قبر شريف طواف کوي او نه دي ورته کږېږي او نه دي هغه ځمکه مچوي ځکه چي دغه هر کار بدعت دی.

ملا علي قاريرحمه الله داسي ليکلي دي: (ولا يمسحه ولايقبله فان ذلك من عادة النصارى)[2].

يعني- زيارت کوونکي دي قبر نه مسحه کوي او نه دي يې مچوي ځکه چي دا کار د نصاراؤ د عادت څخه دی.

شيخ محدث عبدالحق دهلويرحمه الله داسي ليکلي دي: (*و مسح نکند قبر را بدست وبوسه ندهد آن را و منحنی نشود و روی بخاك نمالد که این عادت نصاری ست*)[3].

يعني- زيارت کونکی دي په لاس سره قبر نه مسحه کوي او نه دي يې مچوي او نه دي ورته کږېږي او نه دي مخ په خاورو پوري موږي چي دا د نصاراؤ عادت دی[4].

همدا شان علامه ابن عابدينرحمه الله ليکلي دي پر قبر باندي کېناستل او په قبر باندي ختل او د قبر سره خوب کول او قضاء حاجت کول او له مقبرې څخه

---

[1] ارشاد الساري (۵۶۶) مخ.
[2] مرقاة (۴) جلد (۱۱۵) مخ.
[3] اشعة اللمعات (۱) جلد (۷۶۳) مخ.
[4] د لازياتو معلوماتو لپاره وګورئ: مرقاة (۴) جلد (۱۱۵) مخ. اشعة اللمعات (۱) جلد (۷۶۳) مخ. ردالمحتار (۱) جلد (۶۰۴) مخ.

لانده نباتات پرېکول دا تېوله مکروه دي[1].

مطلب دا دی چي زيارت بايد په سنت برابر وسي له هغو بدعاتو او منکراتو څخه په کلکه پرهېز وسي چي ځينو جاهلانو رواج کړي دي لکه زموږ په زمانه کي چي ځينو جاهلانو زيارتونه مېله ځايونه جوړ کړي دي هلته خلک ډولونه او د سروز آلات ږغوي رقصونه کوي په ځينو ځايونو کي نارينه او ښځينه هم سره ګډوي داسي نور منکرات.

ابن حجر رحمة الله عليه پخپله فتاوٰی کي ويلي دي د دغسي فسادونو او منکراتو په وجه زيارت نه پرېښودل کېږي ځکه چي د ثواب کارونه د دغسي منکراتو په سبب نه پرېښودل کېږي بلکي دا ضروري ده چي انسان د ثواب کارونه وکړي او پر بدعاتو او منکراتو رد وکړي بلکي د قدرت په صورت کي يې دفعه ضروري ده[2].

د زيارت کولو لپاره غوره ورځ

ملا علي قاري رحمة الله عليه ويلي دي: په هره هفته کي يوه ورځ د قبرونو زيارت مستحب دی مګر غوره ورځي جمعه، شنبه، دوشنبه، پنجشنبه، دي او محمد بن واسع رحمة الله عليه ويلي دي د جمعې په ورځ او يوه ورځ تر جمعې دمخه او يوه ورځ تر جمعې وروسته مړی پر زيارت کونکو باندي ښه علم لري. نو دا خبره ښکاره معلومه سوه چي جمعه د زيارت کولو لپاره غوره ورځ ده او په دغه ورځ مړی په زيارت کونکو باندي تر نورو ورځو ډېر علم لري[3].

---

[1] ردالمحتار (۱) جلد (۶۰۶) مخ.
[2] ردالمحتار (۱) جلد (۶۰۴) مخ. (هوالله الهادی الی سواء السبيل).
[3] ارشاد الساری (۵۶۹) مخ.

شيخ عبد الحق دهلوي رحمه الله ويلي دي: د جمعې په ورځ زيارت تر نورو ورځو غوره دی په خاص طور بيا د جمعې د ورځي په اول کي په مکه مکرمه او مدينه منوره کي همدغسي عادت دی چي خلک د جمعې د ورځي په اول کي (معلا مقبرې) او (بقيع الغرقد) مقبرې ته ځي. په رواياتو کي راغلي دي چي مړي ته د جمعې په ورځ تر نورو ورځو ډېر علم او ادراک ورکول کېږي تر داسي اندازې چي زيارت کونکی تر نورو ورځو ښه پېژني[1].

د توسل مسئله

د توسل معنٰی په داسي ټکو سره سوې ده، يو څه يا څوک يو چاته وسيله او ذريعه ګرځول، علماء کرامو مشروع توسل په درې قسمه کړي دي اوس يې تاسو يو په يو تفصيل وګورئ:

اول قسم توسل

د الله تعالٰی د نېکو بندګانو څخه د دوی په ژوند کي دعا غوښتل د دې قسم توسل په جواز کي د چا اختلاف نسته امام تقي الدين السبکي رحمه الله ويلي دي:

(هذا شئ لاينكره مسلم بل متدين بملة من الملل)[2].

يعني- دا يو داسي توسل دی چي هيڅ يو مسلمان انکار نه ځني کوي بلکي هغه څوک چي له ملتونو (دينونو) څخه په يو دين باندي وي انکار نه ځني کوي.

په دې باره کي حديثونه مشهور او متواتر دي چي مسلمانان به نبي ﷺ ته ورتلل او دعا به يې ځني غوښتل لکه څنګه چي په صحيح حديث کي راغلي دي

---

[1](اشعة اللمعات) اول جلد (۷۶۳) مخ. (وَاللّٰهُ أَعۡلَمُ).

[2]شفاء السقام (۳۷۷) مخ.

چي يو كس د جمعې په ورځ په داسي حال کي مسجد شريف ته داخل سو چي نبيﷺ ولاړ وو او خطبه يې ويل نو دغه كس نبيﷺ ته مخامخ ودرېدی او ويې ويل: ای د الله ﷻ رسوله! مالونه هلاک سوه لاري قطعه (پرې) سوې نو ته دعا وکړه چي الله تعالی پر موږ باندي باران وکړي نو نبيﷺ خپل مبارک لاسونه پورته کړه او دا دعا يې وکړه:

(اللّٰهُمَّ اسْقِنَا اللّٰهُمَّ اسْقِنَا اللّٰهُمَّ اسْقِنَا– الحديث)[1].

يعني اې الله جل جلاله پر موږ باندي باران وکړه دا دعا يې درې واره وکړه.
همدغه توسل له لاندي آيت څخه ښکاره معلومېږي.

﴿ وَلَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَّلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ جَآءُوْكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُوْلُ لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَّحِيْمًا۝ ﴾. [النساء: ۶۴].

ژباړه: او كه چيري يقيناً دغه منافقان په هغه وخت كي تاته درغلي وای چي دوی پخپلو ځانونو باندي ظلم وكړ (ستا حكم يې ونه مانه او پخپل دغه جنايت باندي پښېمانه سوي وای او ستا څخه يې دعا غوښتې وای) نو د الله تعالی څخه يې بخښنه غوښتې وای او نبيﷺ هم دوی ته مغفرت غوښتی وای نو خامخا به يې الله تعالی ښه توبه قبلونكی او مهربان موندلی وای.

دوهم قسم توسل

په نيكو اعمالو لكه: لمونځ، روژه، د مور او پلار سره نېكي كول، صدقه، ذكر، تلاوت او له ګناهونو څخه په ځان ساتني سره الله تعالی ته توسل دی.
د دغه قسم توسل په جواز كي هم د چا شک نسته لكه څنګه چي يې په دې

---

[1] صحيح البخاري (۱۰۱۳) و مسلم (۸۹۷).

آيت کي ذکر راغلی دی:

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ﴾. [المائدة: ۳۵].

ژباړه: ای هغو کسانو! چي ايمان يې راوړی دی له الله ﷻ څخه و وېرېږئ او همده ته (په طاعت سره) وسيله (نژدېکت) طلب کړئ.

همدا شان په صحيح حديث کي راغلي دي چي يو وخت درو نفرو تګ کاوه په دغه حال کي د باران څخه په تنګ سوه نو يې په غره کي يو غار ته پناه وروړه ناڅاپه له غره څخه د غار پر خوله يو لويه ډبره راولوېدل او د غار خوله يې پر دوی باندي بنده کړه وروسته دوی پخپلو عملونو کي وکتل نو يوه يې د مور او پلار سره احسان کول او دا بل يې د مزدور سره احسان کول او بل يې په زنا باندي تر قادر کېدلو وروسته له زنا څخه خپل ځان ساتل الله تعالی ته وسيله کړه يعني د الله تعالی څخه يې د خپلو دغو اعمالو په وسيله د هغې لويی ډبري ايسته کېدل وغوښتل چي د غار خوله يې بنده کړې وه نو الله تعالی د دوی دعاوي قبولي کړې هغه لويه ډبره چي د غار خوله يې بنده کړې وه الله تعالی ليري کړه تر څو دوی را ووتل او پر خپله مخه ولاړه[1].

د دې حديث شريف څخه ښکاره معلومېږي چي د انسان لپاره دا مستحب کار دی چي د مشکل په وخت کي په خپلو نېکو عملونو سره الله تعالی ته توسل وکړي او د مشکل حل ځني وغواړي لکه څنګه چي دغو درو کسانو دا کار کړی او الله تعالی يې دعاوي قبولي کړې دي.

دريم قسم توسل

په انبياء کرامو عليهم السلام شهيدانو او نورو نيکو بندګانو سره توسل دي، که

---

[1] صحيح البخاري (۵۹۷۴)، و مسلم (۶۹۴۹).

دوی ژوندي وي او که وفات سوی وي په هر صورت په دوی سره توسل یعني د دوی په وسیله له الله تعالیٰ څخه دعا غوښتل مشروع او جائز کار دی.

(**دلائل**) **اول دلیل**:- الله تعالیٰ فرمایلي دي:

﴿وَكَانُوا مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُم مَّا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾. [البقرة: ۸۹].

ژباړه: حال دا چي دوی (بني اسرائیلو د قرآن کریم تر نزول دمخه) (په قرآن کریم او محمد ﷺ) سره په هغو کسانو باندي نصرت غوښت کومو چي کفر غوره کړی وو نو کله چي دوی ته هغه رسول ﷺ راغی چي دوی (د تورات په ستایلو سره) پېژندلی ؤ نو ورباندي کافران سول نو په کافرانو باندي د الله ﷻ لعنت دی (چي حق یې پټ او باطل یې څرګند کړ).

د دې آیت په تفسیر کي علامه الالوسي رحمة الله عليه داسي ویلي دي:

(نزلت في بني قريظة والنضير كانوا يستفتحون على الأوس والخزرج برسول الله صلى الله عليه وسلم قبل مبعثه)– قاله ابن عباس رضي الله عنه و قتادة رحمة الله عليه.

یعني– حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه او قتادة رحمة الله عليه دواړو ویلي دي چي دا آیت د بني قریظه او بني النضیر چي د یهودانو دوې ډلي وې په باره کي نازل سوی دی دغو یهودانو پر اوس او خزرج باندي چي په هغه وخت کي د مشرکینو دوې ډلي وې په نبي ﷺ سره د ده تر بعثت دمخه له الله تعالیٰ څخه نصرت غوښت.

وروسته علامه الألوسي رحمة الله عليه دغه ذکر سوی قول د (سُدِّی رحمة الله عليه) په روایت سره داسي تشریح کړی دی: أنهم كانوا إذا اشتد الحرب بينهم وبين المشركين أخرجوا التوارة و وضعوا أيديهم على موضع ذكر النبي ﷺ وقالوا– (اللهم إنا نسئلك بحق نبيك

الذی وعدتنا أن تبعثه فی آخر الزمان ان تنصرنا الیوم علی عدونا فینصرن)[1].

ژباړه– د دغو یهودانو عادت داسي ؤ چي کله به د دوی او مشرکینو په منځ کي جنګ شدید سو نو به یې تورات بهر را ویستی او په هغه ځای باندي به یې لاسونه کېښودل چي په هغه کي به د نبيﷺ ذکر راغلی ؤ او دا دعا به یې وکړه (یا الله ﷻ موږ ستا څخه ستا د هغه نبيﷺ په حق (منزله رتبه) سره سوال کوو کوم چي تا یې په آخر الزمان کي زموږ سره د بعثت وعده کړې ده چي ته موږ ته نن ورځ زموږ پر دښمن باندي نصرت "بری" راکړه) کله چي به دوی دغه دعا وکړه نو به دوی ته نصرت ورکول سو. په دې باره کي تفسیرالبیضاوي اول جلد (۹۳) مخ، او تفسیر القرطبي دوهم جزء (۴۵۰) مخ هم کتلای سئ.

همدا شان په ذکر سوي آیت کي د (یستفتحون) تفسیر په (یستنصرون) سره امام بخاري رحمه الله هم را نقل کړی دی[2].

له دې آیت څخه دا خبره ښکاره معلومه سوه چي دوی په نبيﷺ سره د ده تر بعثت دمخه بلکي د ده تر ولادت دمخه توسل کاوه دا د نبيﷺ په روحانیت سره توسل ؤ ښکاره خبره ده چي دغه معنٰی تر وفات وروسته نه بدلېږي ځکه چي روحانیت خو له منځه نه ځي بلکي نور هم قوي کېږي نو له دې آیت څخه په نبيﷺ سره توسل د ده تر وفات وروسته هم ثابت دی. که چیري یو څوک سوال وکړي چي دا خو د یهودو په فعل او قول سره استدلال دی نو دا استدلال قابل قبول نه دی.

جواب: دا د قرآن کریم په تقریر سره استدلال دی الله تعالٰی په نبيﷺ سره د دوی توسل په قرآن کریم کي ذکر کړی دی او انکار یې نه دی ورباندي کړی

---

[1] روح المعاني اول جلد (۳۲۰) مخ.

[2] صحیح البخاري دوهم جلد (۶۴۳) مخ.

بلکي انکار يې د دوی پر کفر باندي کړی دی دا يوه منل سوې قاعده ده چي د مخکنيو امتونو شرائع پر موږ باندي لازم دی چي کله يې الله تعالی او د الله تعالی رسول ﷺ بېله انکاره رانقل کړي[1].

دوهم دليل:- په حديث شريف کي راغلي دي چي کله آدم عليه السلام په جنت کي تېر وتنه وکړه نو يې داسي دعا وکړه (يَا رَبِّ أَسْئَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ ﷺ لَمَا غَفَرْتَ لِيْ).

يعني- ای زما ربه! زه ستا څخه د محمد ﷺ په منزله او رتبه سره سوال کوم چي ته ماته مغفرت وکړه. د حديث شريف په آخر کي داسي راغلي دي: (إِنَّهُ لَأَحَبُّ الْخَلْقِ إِلَيَّ إِذْ سَأَلْتَنِي بِحَقِّهِ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكَ وَلَوْلَا مُحَمَّدٌ ﷺ مَا خَلَقْتُكَ)[2].

يعني- الله تعالی ورته وفرمايل: يقيناً محمد ﷺ ماته احب المخلوقات دی نو کله چي تا زما څخه د ده په رتبه سره سوال وکړ نو ما تاته بخښنه وکړې او که چيري محمد ﷺ نه وای نو به ماته نه وای پيدا کړی.

دا حديث امام ذهبي رحمه الله موضوع او امام بيهقي رحمه الله ضعيف بللی دی لېکن د امام ذهبي رحمه الله سره په دغه خبره کي نور علماء کرام موافق نه دي پخپله امام حاکم رحمه الله په (المستدرک) کي دا حديث صحيح بللی دی او نورو علماء کرامو د دغه حديث لپاره قوي شواهد راوړي دي[3].

دريم دليل:- د حضرت عثمان بن حنيف رضي الله عنه څخه نقل راغلی دی چي يو کس په سترګو معيوب نبي ﷺ ته راغلی او داسي عرض يې وکړ چي ته ماته دعا وکړه چي الله تعالی ماته عافيت راکړي نبي ﷺ ورته وفرمايل که دي خوښه وي

---

[1] اصول السرخسي ۲ جلد (۱۰۰) مخ.
[2] المستدرک علي الصحيحين (۴۲۲۸)، البيهقي فی دلائل النبوة (۲۲۳۰)، الطبراني فی المعجم الأوسط (۶۴۹۸) کنز العمال (۳۲۱۳۵).
[3] وګورئ (الشفاء السقام) (۳۶۰) مخ، محق التقول (۱۳۶) مخ.

دعا به درته وکړم او که دي خوښه وي چي صبر وکړې نو دا صبر ستا لپاره خير دی هغه کس ورته و ويل چي دعا راته وکړه نو نبيﷺ امر ورته وکړ چي ښه په ترتيب سره اودس وکړئ او دوه رکعته لمونځ وکړی او دغه دعا وکړئ:

(اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ وَأَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِمُحَمَّدٍ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ يَا مُحَمَّدُ إِنِّي قَدْ تَوَجَّهْتُ بِكَ إِلَى رَبِّي فِي حَاجَتِي هَذِهِ لِتُقْضَى اللَّهُمَّ فَشَفِّعْهُ فِيَّ).

يعني- ای الله يقيناً زه ستا څخه سوال کوم او تاته په محمد ﷺ سره چي د رحمت نبي دی توجه (توسل) کوم ای محمده ﷺ! يقينًا ما په تاسره خپل رب ته زما د دغه حاجت د پوره کېدلو لپاره توسل کړی ای الله ته د ده شفاعت زما په حق کي قبول کړه[1].

د طبرانيرحمه الله په روايت کي د حديث راوي فرمايلي دي چي کله هغه معيوب کس ذکر سوی عمل وکړ نو بالکل جوړ او روغ سو[2].

دغه حديث شريف لويو امامانو لکه امام ترمذيرحمه الله حافظ بيهقيرحمه الله ابواسحاقرحمه الله امام ابن خزيمةرحمه الله او داسي نورو امامانو صحيح بللی دی[3].

په دغه حديث شريف کي که څه هم هغه معيوب کس له نبيﷺ څخه د دعا غوښتنه کړې ده لېکن نبيﷺ دعا نه ده ورته کړې بلکي ده ته يې امر وکړ چي اودس او لمونځ وکړي او وروسته د حاجت دغه ذکر سوې دعا وکړي په دغه دعا کي په ښکاره ډول د نبيﷺ په مبارک ذات او د ده په رتبه سره توسل دی.

---

[1] الترمذي (۳۵۷۸) وابن ماجه (۱۳۸۵) والامام احمد فی المسند (۱۶۷۸۹)، والامام الحاکم فی المستدرک (۱۱۸۰) والامام ابن خزيمة فی صحيحه (۱۲۱۹).

[2] المعجم الکبير للطبراني (۸۲۳۱).

[3] د لازياتو معلوماتو لپاره وګورئ شفاء السقام (۳۶۹) مخ.

هر هغه ځوک چي دغه حديث شريف له خپل ظاهر څخه بل طرفته اړوي د هغه په باره کي علامه محمد زاهد کوثري رحمه الله داسي ليکلي دي:

(وصرفه عن ظاهره تحريف للكلم عن مواضعه بهوى)(۱).

يعني- دغه حديث له خپلي ظاهري معنٰى څخه بل طرفته اړول د کلماتو تحريف دی له خپلو ځايونو څخه په هوی(نفسي خواهش سره).

لوی محدث شيخ محمد انور کشميري رحمه الله د ذکر سوي حديث په اړوند داسي ويلي دي:

(فثبت منه التوسل القولي أيضا وحينئذٍ انكار الحافظ ابن تيمية تطاول).

ژباړه- له دغه حديث څخه قولي توسل (يعني نېکان خلک الله تعالی ته په دعا کي وسيله ګرځول) هم ثابت سو اوس نو د حافظ ابن تيميه انکار عبث دی(۲).

څلورم دليل: د طبراني رحمة الله عليه په روايت کي راغلي دي چي يو کس له حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه څخه د يو حاجت د پوره کېدلو غوښتنه درلوده خو ده ته دومره وخت نه پيدا کېدی چي حضرت عثمان رضي الله عنه ته خپل حاجت ور وړاندي کړي نو حضرت عثمان بن حنيف رضي الله عنه همهغه د حاجت دعا چي په دمخه حديث کي يې ذکر وسو ور وښودل کله چي هغه کس اودس او لمونځ وکړ او هغه دعا يې وکړه نو يې حاجت پوره سو(۳).

له دې حديث څخه دا خبره ښکاره معلومه سوه چي دغه د حاجت دعا چي په هغه کي په نبي ﷺ سره توسل دی او نبي ﷺ هغه معيوب کس ته ورښودلې وه

(۱) محق التقول (۱۰۲) مخ.

(۲) فيض الباري (۴) جلد (۴۸۴) مخ.

(۳) المعجم الكبير (۸۲۳۲) مجمع الزوائد/۲ (۲۷۹)، الترغيب/ (۶۰۶)، البيهقي/۲ (۱۶۶).

یوازي د نبيﷺ تر ژوند پوري خاصه نه وه بلکي د نبيﷺ تر وفات وروسته هم دغه دعاء کېدای سي ځکه چي حضرت عثمان بن حنيف رضي الله عنه د نبيﷺ تر وفات وروسته د حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه په خلافت کي دغه د حاجت دعا هغه کس ته ور وښودل چي حاجت يې درلودی او هيچا هم انکار نه دی ورباندي کړی نو له دې حديث شريف څخه په نبيﷺ سره توسل د ده تر وفات وروسته هم ثابت سو.

پنځم دليل:- د طبراني رحمة الله عليه په روايت کي راغلي دي چي نبيﷺ فاطمة بنت أسد رضي الله عنها ته دعا وکړه او په دعا کي يې داسي و ويل: (بِحَقِّ نَبِيِّكَ وَالْأَنْبِيَاءِ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِيْ فَإِنَّكَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِيْنَ).

يعني- ای الله جل جلاله! ته فاطمة بن اسد رضي الله عنها ته ستاد نبيﷺ او د هغو انبياؤ چي ترما دمخه تېر سوي دي په حق (رتبه) سره مغفرت وکړه ځکه چي ته ارحم الراحمين يې[1].

په دې حديث کي نبيﷺ په ښکاره ډول په هغو انبياؤ عليهم السلام سره هم توسل کړی دی چي وفات سوي وه.

شپږم دليل:- د حضرت ابوسعيدالخدري رضي الله عنه په روايت کي راغلي دي چي نبيﷺ وفرمايل چي کوم کس له خپل کور څخه لمانځه ته و وزي او دا دعا وکړي: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ السَّائِلِيْنَ عَلَيْكَ- الحديث. يعني- ای الله جل جلاله زه ستا څخه د سوال کونکو په هغه حق (رتبه) سره چي تا ورکړې ده سوال کوم[2].

د دې حديث اسناد که څه هم ځينو علماء کرامو ضعيف بللی دی لېکن نورو

---

[1] المعجم الكبير (۲۵)- (۳۵۲) دا حديث ابن حبان او حاکم صحيح بللی دی. محق التقول (۱۳۵) مخ.
[2] سنن ابن ماجه (۷۷۸).

علماء کرامو بيا صحيح بللی دی[1].

په دې حديث کې په عامو مسلمانانو سره توسل دی ژوندي وي که مړه.

د توسل د اثبات لپاره دلائل ډېر دي خو دا قدر چې ذکر سوه دلته کفايت کوي د لازياتو معلوماتو لپاره هغه کتابونه مطالعه کړئ چې په توسل کي مستقل ليکل سوي دي يا د توسل مسئله تفصيلي پکښي راغلې ده لکه: (محق التوسل فی مسئلة التوسل)، للعلامة محمد زاهد الکوثري رحمه الله عليه، (حول التوسل والاستغاثة) للعالم المحدث محمد عابد السندي رحمه الله عليه، (شفاء السقام فی زيارة خير الانام)، للامام المحقق تقی الدين السبکي رحمه الله عليه، (التأمل فی حقيقة التوسل) للعالم المحدث عيسى بن عبدالله/ (البصائر) لمولانا حمدالله جان الداجوی رحمه الله عليه.

پر توسل باندي د اسلامي امت تعامل دی

د صحابه کرامو رضی الله عنهم له زمانې څخه را شروع تر نن ورځي پوري اسلامي امت په انبياؤ عليهم السلام او نورو نېکو اشخاصو سره توسل کوي نو دا د اهل سنت والجماعت له مسائلو څخه يوه مسئله ده.

امام تقي الدين السبکي رحمه الله عليه د توسل په اړوند داسي ليکلي دي:

(اعلم انه يجوز ويحسن التوسل والاستغاثة والتشفع بالنبی صلى الله عليه وسلم الى ربه سبحانه وتعالى جواز ذلك وحسنه من الأمور المعلومة لكل ذی دين المعروفة من فعل الأنبياء والمرسلين وسير السلف الصالحين والعلماء والعوام من المسلمين ولم ينكر احد ذلك من اهل الأديان ولاسمع به فی زمن من الازمان حتى جاء ابن تيمية فتكلم فی ذلك

---

[1] د تحقيق لپاره وګورئ محق التقول (۱۴۰) مخ.

بكلام يلبس فيه على الضعفاء الأغمار وابتدع مالم يسبق اليه في سائر الأعصار)[۱].

ژباړه- پوه سه چي په نبي ﷺ سره د ده رب ﷻ ته توسل استغاثه تشفع روا او ښه کار دی د دغه کار جواز او ښه والی له هغو امورو (کارونو) څخه دی چي هر دینداره کس ته معلوم دی او د انبیاؤ او رسولانو علیهم السلام له فعل څخه معروف او مشهور دی د سلفو صالحینو علماء کرامو او عامو مسلمانانو له سیرتونو (طریقو) څخه معلوم دي د توسل څخه انکار هیڅ یو دین درلودنکي کس نه دی کړی او نه دغه انکار په یوه زمانه کي له یو چا څخه اورېدل سوی دی ترڅو چي ابن تیمیه راغلی او د توسل په اړوند یې هغه څه و ویل چي په هغه سره دی پر ضعیفو او بې تجربې خلکو باندي حق پټوي او هغه څه یې نوي پیدا کړه چي په مخکنیو زمانو کي د یو چا له خوا نه وه پیدا سوې.

همدا شان علامه محمد زاهد کوثري رحمه الله لیکلي دي:

(وعمل الأمة المتوارث طبقة فطبقة في ذلك مما يصعب استقصاؤه وفي ذلك كتب خاصة)[۲].

ژباړه: په توسل کي د اسلامي امت عمل چي له پېړی پېړی څخه را شروع دی په هغسي اندازه دی چي پوره یادول یې مشکل کار دی په دې باره کي په خاص طور کتابونه لیکل سوي دي.

پخپله (محمد زاهد کوثري رحمه الله) د ذکر سوي رسالې په آخر کي د دغسي کتابونو مثال په داسي ټکو کي بیان کړی دی: (ومن اراد أن يعرف عمل الأمة في التوسل بخير الخلق فليراجع (مصباح الظلام في المستغيثين بخير الأنام) (للامام القدوة

---

[۱] شفاء السقام (۳۵۷) مخ.
[۲] محق التقول (۱۰۹) مخ.

أبي عبدالله النعمان بن محمد بن موسى التلمساني المالكي المتوفى سنة (٦٨٣) وهومن محفوظات دارالكتب المصرية)[۱].

کله چي دا خبره ثابته سوه چي پر توسل باندي د اسلامي امت تعامل دی نو په ښکاره ډول ویلای سو چي توسل حق دی ځکه چي د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه په یوه روایت کي راغلي دي چي نبي ﷺ داسي وفرمایل: (إِنَّ اللهَ لَا يَجْمَعُ أُمَّتِي عَلَى ضَلَالَةٍ)[۲]،

یعني - یقیناً الله تعالی زما امت پر ګمراهي باندي نه راجمعه کوي.

دا حدیث که څه هم امام ترمذي رحمه الله غریب بللی دی لېکن د ابوداؤد یو مرفوع روایت یې تائید کوي د ابوداؤد په روایت کي داسي راغلي دي: یقیناً الله تعالی تاسي له درو خویونو څخه ساتلي یاست له دغو درو څخه یو دا دی (وَأَنْ لَا تَجْتَمِعُوا عَلَى ضَلَالَةٍ)، یعني تاسو به پر ګمراهي باندي اتفاق نه کوئ[۳].

په نیکو اشخاصو سره توسل د دیوبندي علماؤ له نظره

مولانا خلیل احمد سهارنپوري رحمه الله د دیوبندي علماء کرامو په نمایندګي داسي لیکلي دي:

(عندنا وعند مشائخنا يجوز التوسل فى الدعوات بالأنبياء والصالحين من الأولياء والشهداء والصديقين فى حياتهم وبعد وفاتهم بان يقول فى دعائه اللهم إنى اتوسل إليك

[۱]محق التقول (۱۵۴) مخ.
[۲]الترمذي (۲۱۶۷).
[۳]التلخيص الحبير/ ۳/ ۱۶۲.

بفلان أن تجيب دعوتي وتقضي حاجتي الى غير ذلك)[1].

ژباړه: په دعاؤ کي په انبیاؤ علیهم السلام او نورو صالحینو بندګانو لکه اولیاء الله شهداء صدیقینو سره توسل د دوی په ژوند کي او د دوی تر وفات وروسته زموږ او زموږ د مشائخو په نزد جائز او روا کار دی په داسي ډول چي یو بنده پخپله دعا کي داسي و وایي: (ای الله! زه تاته په فلاني ولي سره توسل کوم چي ته زما دعا قبوله کړه او زما حاجت را پوره کړه، او یا دې ته نژدې نور الفاظ دي و وایي، ذکر سوی کتاب (المهند علی المفند) چي د (عقائد اهل السنة والجماعة) په نوم یادیږي هغه کتاب دی چي پر هغه باندي د مکې مکرمې، (مدینې منورې)، مصر، شام، برصغیر هند، د علماء کرامو تصدیقونه موجود دي نو په نېکو اشخاصو سره توسل د دغو ټولو علماء کرامو په نزد جائز بلکي ښه کار دی.

اوس نو د هغو کسانو په باره کي څه وایاست چي خپل ځانونه دیوبندي علماء بولي دیوبندي یې د خپلو ځانو لپاره شعار ګرځولي وي په دیوبند افتخار کوي خلګو ته وایي چي موږ د دیوبندي مشائخو پر مسلک روان یو پخپلو خبرو کي د دیوبندي مشائخو خورا ډېره مدحه کوي او په نېکو اشخاصو سره توسل حرام یا شرک بولي دا کسان درواغجنان بولي که نه غالباً به ستاسو جواب (هو) وي، په اوسنۍ ټولنه کي د دغسي درواغجنانو وجود بې مثاله نه دی ځکه چي په مخکنیو زمانو کي هم دغسي درواغجنان پیدا سوي دي حتیٰ داسي لوی درواغجنان هم پیدا سوي دي چي په نبي ﷺ پوري یې د درواغو د تړلو هڅه کړې ده خو د اسلامي امت د امامانو لخوا دغه درواغجنان رسوا سوي او خلګو ته ښودل سوي دي نو د اوسنۍ زمانې درواغجنان به هم د هغو په څېر رسوا

[1](المهند علی المفند) (السوال الثالث والرابع) (۲۳) مخ.

کیږي او خلګو ته به ښو دل کیږي، (وَمِنَ اللهِ الْهِدَايَةُ وَالتَّوْفِيْقُ).

سوال او جواب

سوال:- د حنفي مذهب په ډېرو کتابونو کي له امام ابوحنیفه رحمة الله علیه، امام ابویوسف رحمة الله علیه او امام محمد رحمة الله علیه څخه نقل راغلی دی چي په دعا کي داسي الفاظ استعمالول لکه: (أَسْأَلُكَ بِحَقِّ فُلَانٍ) (أَسْأَلُكَ بِحَقِّ أَنْبِيَائِكَ وَرُسُلِكَ) او داسي نور مکروه دي همدا شان داسي دعا کول (اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِمَعْقِدِ الْعِزِّ مِنْ عَرْشِكَ) هم د امام ابوحنیفه رحمة الله علیه او امام محمد رحمة الله علیه په نزد مکروه ده خو امام ابویوسف رحمة الله علیه دغه دعا مکروه نه ده بللې. نو له دغه عبارت څخه خو دا معلومېږي چي امام ابوحنیفه رحمة الله علیه او امام ابویوسف رحمة الله علیه او امام محمد رحمة الله علیه په نیکو اشخاصو سره توسل مکروه بللی دی او تاسو یې جائز بولئ؟

جواب: امام ابوحنیفه رحمة الله علیه او امام محمد رحمة الله علیه دا دعا (اللهم انی اسألك بمعقد العز من عرشك) ځکه مکروه بللې ده چي له دغي دعا څخه دا توهم کیږي چي(عز) چي د الله تعالی صفت دی تر عرش پوري تعلق لري عرش خو حادث (نوی پیدا) دی نو کوم شی چي تر عرش پوري تعلق ولري هغه به هم حادث وي او الله تعالی خو له دې څخه پاک دی چي د ده (عز) تر یو حادث شي پوري تعلق ولري ځکه چي د الله تعالی (عز) د ده د ذات او نورو صفاتو په څیر قدیم او ازلي دی او په (بحق فلان) سره یې دعا بیا ځکه منعه کړې ده چي مخلوق لره پر الله تعالی باندي حق (واجب) نسته دا یوازي د معتزله ډلي عقیده ده چي پر الله

تعالی باندي نېکو بندګانو ته ثواب ورکول او بدو خلګو ته عذاب ورکول واجب بولي.

نو ذکر سوو امامانو په دغو خاصو الفاظو سره توسل د يوې خاصي معنٰی په اعتبار مکروه بللی دی مطلق توسل يې مکروه نه دی بللی د مثال په ډول کچيري يو کس په دعا کي (بحرمة فلان) يا (بوسيلة فلان) و وايي نو د دې هيڅ يو امام او فقيه رد نه دی کړی حتّٰی علماء کرامو ليکلي دي چي که چيري په (بحق فلان) سره هغه حق و اخيستل سي چي الله تعالی د خپل فضل له مخي دغه (فلان) ته ورکړی دی نو بيا په (بحق فلان) سره هم توسل جائز دی لکه څنګه چي لږ دمخه په حديثونو کي تاسو (بحق محمد ﷺ) او (بحق السائلين عليك) ولوستل. همدا شان په صحيح حديث کي راغلي دي چي نبي ﷺ و فرمايل: (حَقُّ الْعِبَادِ عَلَى اللهِ أَنْ لَّا يُعَذِّبَهُمْ). صحيح البخاري (۶۵۰۰).

ښکاره خبره ده چي په دغه حديث شريف کي هم (حق) د واجب په معنٰی نه دی بلکي له حق څخه مراد هغه حق دی چي الله تعالی د خپل فضل له مخي ځينو بندګانو ته مقرر کړی دی، او يا په حق سره مراد حرمة عظمة او رتبه ده نو پردغه صورت هم په (بحق فلان) سره توسل جائز دی.

دا جواب د ملا علي قاري رحمه الله له عبارت څخه را اخيستل سوی دی اوس تاسو د ده عبارت وګورئ:

(قيل ويحرم قوله فى الدعاء– أسألك بمعقد العزمن عرشك) و قد روى بتقديم القاف على العين فلا يجوز اتفاقا لا ستحالة معناه على الله سبحانه وتعالى و روى بعكسه فكذا يحرم لا نه يوهم تعلق العز بالعرش والعرش حادث ومايتعلق به يكون حادثا والله

سبحانه متعال عن تعلق عزه بالحوادث فان عزه قديم كذاته وسائر صفاته وعن ابي يوسف انه لابأس به وبه أخذ الفقيه أبوالليث قيل ويحرم ان يقول فى دعائه بحق فلان نبياكان أو وليا أوبحق البيت أو المشعر الحرام لأنه لاحق للخلق على الله لكن قديقال إنه لاحق لهم وجوبامن أصله لكن الله سبحانه جعل لهم حقا من فضله أويراد بالحق الحرمة والعظمة فيكون من باب الوسيلة وقد قال الله تعالىٰ ﴿ وَابْتَغُوٓا اِلَيْهِ الْوَسِيْلَةَ ﴾. [المائدة: ۳۵]. وقدعدمن آداب الدعاء التوسل بالأنبياء والأولياء على مافى (الحصن الحصين) وجاء فى رواية اللهم إنى أسألك بحق السائلين عليك وبحق ممشاى إليك فإنى لم اخرج أشراً ولا بطراً- الحديث)[1].

د دې عبارت مضمون همهغه دی چې ما دمخه ذکر کړ نو یې پښتو ژباړې ته ضرورت نسته عربي عبارت مې صرف د علماء کرامو لپاره رانقل کړ، د دې موضوع په اړوند (شفاء السقام)، (۳۶۶) مخ هم کتلای سئ.

سوال او جواب

سوال:- ځیني هغه کسان چې له دین څخه ناخبره دي لکه مجسمه ډله چې وهابیان هم له دوی څخه دي داسي سوال کوي؟ په نېکو اشخاصو سره توسل ځکه شرک دی چې دا خو له الله تعالىٰ څخه ماسېوٰی له بل چا څخه غوښتنه ده که تاسو وایاست چې دا توسل خو موږ د دې لپاره کوو چې د نیکو اشخاصو په وسیله موږ الله تعالىٰ ته نژدې سو تر څو الله تعالىٰ زموږ دعاء قبوله کړي نو دا خو هم کټ مټ هغه کار دی چې مشرکین یې کوي مشرکین هم وایي چې موږ د

---

[1] فتح باب العناية (۴) جلد (۴۹) مخ.

خپلو بتانو عبادت يوازې د دې لپاره كوو چې الله تعالى ته مو په رتبه كې نژدې كړي ترڅو الله تعالى له دوزخ څخه نجات راكړي لكه څنګه چې الله تعالى فرمايلي دي:

﴿وَالَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءَ مَا نَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُوْنَآ اِلَى اللّٰهِ زُلْفٰى﴾.[الآية الزمر:۳].

ژباړه: او هغه كسان چې د الله تعالى څخه په غير يې نور دوستان (معبودان) نيولي دي (وايي چې) موږ د خپلو معبودانو عبادت د بل هيڅ سببه نه كوو مګر د دې لپاره چې دوى موږ الله تعالى ته ورنژدې كړي نژدې كول (او له دوزخ څخه نجات راكړې).

نو كوم كسان چې زيارتونو ته ځي او په نېكو اشخاصو سره توسل كوي يا په ژونديو نېكانو سره توسل كوي دا كسان د هغو مشركينو په شان دي چې د بتانو عبادت كوي او كوم شخص چې دوى توسل په كوي هغه د بت په شان دى. (نعوذبالله منه).

دا ټولي هغه خبري دي چې ما پخپله له دوى څخه اوريدلي او هم مي د دوى په كتابونو كي لوستي دي؟

جواب: تاسو مخكي ولوستل چې په نېكو اشخاصو سره توسل له قرآن كريم او نبوي سنتو څخه ثابت دى او د اسلامي امت وړاندي تعامل دى نو بيا دغسي يو كار څرنګه شرک كېداى سي آيا الله تعالى او د الله تعالى رسولﷺ په شرک سره امر كوي (معاذالله) د دوى دا خبره چې په توسل كي له الله تعالى څخه ماسېوٰى د بل چا څخه غوښتنه ده. مطلق غلطه ده ځكه چې د توسل څخه مراد دا دى چې د نېكو اشخاصو يا نېكو اعمالو په وسيله د الله تعالى څخه

غوښتنه وسي نو په توسل کي يوازي له الله تعالىٰ څخه غوښتنه ده نه د بل چا څخه او که چيري يو کس د الله تعالىٰ څخه ماسېوئ بل څوک حقيقي متصرف وګڼي او له هغه څخه مستقيم خپل حاجت وغواړي او د مشکلاتو حل کونکی يې وګڼي، حقيقي موثر يې وبولي نو دا خو بيا توسل نه دی بلکي شرک دی موږ پر هيڅ يو مسلمان دا ګمان نه سو کولای چي دی به دغه د شرک عمل کوي ځکه چي شرک خو د هيڅ يو مسلمان کار نه دی البته په عوامو خلګو کي ځيني داسي کسان سته چي د زيارت او توسل د آدابو مرعات نه کوي نو دا بيا د علماء کرامو وظيفه ده چي په نرمي سره يې سمي لاري ته برابر کړی.

دغه غريبان چي د توسل په وجه مسلمانان د شرک په غشي ولي دېر بې پروا دي دا فکر نه کوي چي دغه غشی به پر دوی باندي را وګرځي. حضرت ابوهريره رضي الله عنه له نبي ﷺ څخه داسي روايت کړی دی: (إِذَا قَالَ الرَّجُلُ لِأَخِيهِ كَافِرٌ فَقَدْ بَاءَ بِهِ أَحَدُهُمَا)[1].

ژباړه- کله چي يو کس خپل مسلمان ورور ته و وايي چي ته کافر يې نو په دوی کي يوه يې دغه کفر واخيست.

دا ځکه چي که چيري د دغي خبري ويونکی په واقع کي صادق وي يعني هغه بل کس کافر وي نو بيا خو هغه کس کافر دی او که چيري ويونکی درواغجن وي يعني هغه بل کس کافر نه بلکي مؤمن وي نو بيا دغه ويونکی کافر دی ځکه چي ده پر ايمان باندي د کفر فيصله وکړه کوم کس چي پر ايمان باندي د کفر فيصله وکړي هغه کافر دی دغه حديث شريف امام بخاري رحمه الله پر همدغه معنیٰ باندي حمل کړی دی که څه هم نورو علماء کرامو بيا پر زجر او تغليظ

---

[1] صحيح البخاري (۶۱۰۳).

باندي **حمل** کړی دی. ارشاد الساري (۱۰) جلد (۲۸۶) مخ.
د پښتو ژبي صوفي شاعر عبدالرحمٰن بابا وايي:

کـرد ګلو کړه چې سيمه دي ګلـزار شي
اغزی مه کره په پښو کي به دي خار شي
تـه چې بـل پـه غشـو ولې هسې پـوه شـه
چې هم دا غشی به ستا پـه لور ګـزار شي
کـوهي مـه کنـه د بـل سـړي پـه لار کـي
چيـري ستـا بـه د کـوهي پـه غـاړه لار شي

د دوی دا خبره (چې په نيکو اشخاصو سره توسل د مشرکينو د **عمل** په شان دی) ښکاره ګمراهي ده هيڅ يو مسلمان نېک اشخاص معبودان نه بولي نه يې حقيقي متصرفين بولي بلکي د الله تعالیٰ نېک بنده ګان يې بولي الله تعالیٰ ته يې وسيله ګرځوي غوښتنه له الله تعالیٰ څخه کوي او دا کار د شريعت له مخي جائز دی لکه څنګه چې يې لږ دمخه بيان تېر سو، او کوم **عمل** چې مشرکين يې کوي هغوی خو خپل بتان آلهه (معبودان) بولي عبادت يې کوي حقيقي متصرفين يې بولي د الله تعالیٰ سره يې شريکان بولي کوم آيت چې دوی په استدلال کي ذکر کړی دی له هغه څخه د مشرکينو دغه **عمل** ښکاره معلومېږي ځکه چې په آيت کي (مانعبدهم) راغلی دی له (مانعبدهم) څخه ښکاره معلومېږي چې مشرکين خپل بتان معبودان بولي عبادت يې کوي نو دا خو بېله شکه هغه شرک دی چې الله تعالیٰ په ګڼ شمېر آيتونو کي منعه ځني کړې ده او الله تعالیٰ يې هيڅ کله نه بښي نو د مسلمانانو د توسل او د مشرکينو د **عمل** ترمنځ ښکاره توپير سته دوی يې ځکه توپير نه کوي چې شيطان ورباندي غالب سوی او پر سترګو يې د جهالت پردې غوړېدلي دي او يا سخت متعصبين دي له

همدغي وجهي څخه دوی د خپلي باطلي مدعي لپاره داسي دلائل راوړي چي په هغو کي د دوی جواب وي يو مثال يې همدغه دی چي تاسو وليدی. (هُوَاللهُ الْهَادِى إِلٰى سَوَاءِ السَّبِيْلِ).

د تبرک مسئله

وهابيان مطلق تبرک شرک بولي حال دا چي د نبيﷺ په مبارکو وېښتانو چپنه او نورو جامو او آثارو سره صحابه کرامورضی الله عنهم تبرک کړی دی چي دا د نبيﷺ په تبرکاتو سره توسل دی اوس تاسو د دغو تبرکاتو د اثبات لپاره څو لاندي مضمونونه وګورئ:

د نبيﷺ په مبارکوو رېښتانو سره تبرک

د نبيﷺ په مبارکو وېښتانو سره تبرک په ګڼ شمېر روايتونو سره ثابت دی خو دلته د بېلګي په ډول صرف څلور حديثونه وګورئ:

اول حديث:- حضرت انس رضي الله عنه ويلي دي: کله چي نبيﷺ (په حج کي د لوی اختر په ورځ) جمرة العقبه (آخري څلی) و ويشتی او خپله قرباني يې وکړه او د سر خرولو اراده يې وکړه نو يې سر خرونکي ته د خپل مبارک سر راسته طرف ور وړاندي کړ سرخرونکي دغه راسته طرف ور وخروئ وروسته يې حضرت ابوطلحه رضي الله عنه راطلب کړ او دغه وېښتان يې ورکړه وروسته يې د خپل مبارک سر چپه طرف ور وړاندي کړ او داسي يې ورته و ويل: د سر دغه طرف وخروه سر خرونکي هم هغسي وکړه وروسته يې دغه وېښتان هم حضرت ابوطلحه رضي الله عنه ته ورکړه وروسته يې ابوطلحه رضي الله عنه ته داسي وفرمايل: (اقْسِمْهُ

بَيْنَ النَّاسِ)، يعني- دغه وېښتان خلګو ته ور تقسيم کړه[1].

امام نووي رحمه الله د دغه حديث شريف په شرحه کي داسي ليکلي دي، له دغه حديث د فائدو څخه يوه فائده د نبيﷺ په وېښتانو سره تبرک دی او د تبرک لپاره د ده مبارک د وېښتانو د ساتلو جواز دی[2].

شيخ محدث عبدالحق دهلوي رحمه الله د دغه حديث په شرحه کي داسي ليکلي دي: همدا شان نبيﷺ خپل نوکان هم پرې کړه او حاضرينو ته يې ور تقسيم کړه د نبيﷺ دغه تبرکات په امت کي تر نن ورځي پوري پاته دي. اشعة اللمعات دوهم جلد (۳۸۰) مخ.

دوهم حديث:- محمد بن سيرين رحمه الله ويلي دي چي ما حضرت عبيده رحمه الله ته و ويل چي زموږ سره د نبيﷺ د وېښتانو څخه څه شی سته چي موږ ته د حضرت انس رضي الله عنه له خوا را رسېدلی دی نو حضرت عبيده رحمه الله داسي و فرمايل:

(لَأَنْ تَكُوْنَ عِنْدِی شَعَرَةٌ مِنْهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا وَمَافِيْهَا).

يعني- زما سره د نبيﷺ د يوه وېښته وجود ماته تر دنيا او مافيها ډېر محبوب دی[3].

دريم حديث:- عثمان بن عبدالله رحمه الله ويلي دي: چي زه خپلي کورنۍ ام سلمي رضي الله عنها ته د اوبو د يوې داسي پيالې سره ولېږلم چي په سپينو زرو سره ښايسته سوې وه او د نبيﷺ د مبارکو وېښتانو څخه څه شی پکښي موجود ؤ عادت داسي ؤ چي کله به يو انسان ته نظر يا يو بل مرض ورسېدی نو به يې ام

[1] صحيح مسلم (۳۱۵۵)، اللفظ له (صحيح البخاري) (۱۷۱) مشکوة اول جلد (۲۳۲) مخ.
[2] مسلم اول جلد (۴۲۱) مخ.
[3] صحيح البخاري (۱۷۰) مخ.

سلميﷺ ته یوه لویه کاسه واستوله (د دې لپاره چې د نبيﷺ په مبارکو ویښتانو سره استشفاء وکړي) (فَاطَّلَعْتُ فِي الْجُلْجُلِ فَرَأَيْتُ شَعَرَاتٍ حُمْراً).

یعني– نو مې په جلجل کې (چې د نبيﷺ مبارک ویښتان پکښې ساتل سوي وه) د معلوماتو راغونډولو لپاره د کتلو هڅه وکړه نو مې څو سره ویښتان ولیدل[1].

شهاب الدین احمد القسطلانيرحمه الله د حدیث مراد داسې بیان کړی دی، ام سلميﷺ د نبيﷺ له مبارکو ویښتانو څخه څو ویښتان په جلجل کې چې د زنګولې په شان یو شیٔ ساتلې وه د خلګو عادت داسې وو چې د دغو ویښتانو په وسیله یې له الله تعالیٰ څخه د ناروغیو شفا غوښتل، د شفا غوښتلو یې دوه ډوله وه:

اول– دغه مبارک ویښتان به یې په یوه داسې پیاله کې واچول چې په هغه کې به اوبه وې بیا به یې د شفا لپاره څښلې (لکه څنګه چې د عثمان بن عبدالله رحمه الله اهل (کورنی) همدغه کار کړی دی.

دوهم– په لویه کاسه (لګن) کې به یې اوبه واچولې او هغه جلجل به یې هم پکښې واچوئ چې د نبيﷺ مبارک ویښتان پکښې ساتل سوي وه وروسته به خلګ په دغو اوبو کې د شفا لپاره کیناستل[2].

څلورم حدیث:– حضرت انسﷺ وېلي دي یقیناً ما نبيﷺ په داسې حال کې ولیدی چې سر خرونکی د ده مبارک سر ورخروئ او صحابه کرام رضی الله عنهم چار چاپېره ورباندې را تاؤ سوي وه (فَمَا يُرِيدُونَ أَنْ تَقَعَ شَعْرَةٌ إِلَّا فِي يَدِرَجُلٍ). یعني– دوی دا قصد نه درلودی چې د نبيﷺ یو مبارک ویښته

---

[1] صحیح البخاري (۵۸۹٦).

[2] ارشاد الساري (۱۰) جلد (۱۵٦) مخ، همدا شان وګورئ عمدة القاري (۲۲) جلد (۷٦) مخ.

ولوېږي مګر د يو سړي په لاس کي[1].

د نبي ﷺ په مبارکه چپنه او نورو جامو سره تبرک

اول حديث:- د صحيح مسلم په يوه روايت کي داسي راغلي دي: د أسماء رضي الله عنها مولى عبد الله رحمه الله ويلي دي چي ماته أسماء رضي الله عنها يوه داسي چپنه را ويستل چي طيالسه او کسروانيه ورته ويل کېږي او د ګرېبان ټوټه يې د ورېښمو وه همدا شان د چپني دوه چاکه چي يو يې مخ ته او بل يې شاته درلودی په ورېښمو ګنډل سوي وه نو يې داسي وفرمايل: (هٰذِهِ كَانَتْ عِنْدَ عَائِشَةَ حَتَّى قُبِضَتْ فَلَمَّا قُبِضَتْ قَبَضْتُهَا وَكَانَ النَّبِي ﷺ يَلْبَسُهَا فَنَحْنُ نَغْسِلُهَا لِلْمَرْضٰى لِنَسْتَشْفِيَ بِهَا).

يعني- دغه چپنه د ام المؤمنين عائشې رضي الله عنها سره وه ترڅو چي وفات سوه کله چي عائشه رضي الله عنها وفات سوه نو بيا هغه چپنه ما واخيستل دغه چپنه نبي ﷺ پخپل ژوند کي اغوستله نو موږ دغه چپنه مريضانو ته د شفا د طلب لپاره پرېولو (مطلب يې دا دی چي موږ د دغي چپني اوبه مريضانو ته د شفا لپاره ورکوو)[2].

د دغه حديث په شرحه کي امام نووي رحمه الله داسي ليکلي دي:

(وفي هذا الحديث دليل على استحباب التبرك بآثار الصالحين وثيابهم)[3].

ژباړه: په دغه حديث کي پر دا خبره دليل دی چي د صالحينو خلکو په آثارو او د دوی په جامو سره تبرک مستحب دی.

دوهم حديث:- د بخاري شريف په يوه روايت کي راغلي دي چي يوې ښځي نبي ﷺ ته يو څادر هديه کړ نو نبي ﷺ دغه څادر لنګ کړ عبد الرحمٰن بن عوف رضي الله عنه ورته و ويل دا څومره ښه څادر دی ماته يې راکړه نبي ﷺ ورته و ويل

---

[1] مسلم (۶۰۴۳).
[2] صحيح مسلم (۵۴۰۹) مشکوة دوهم جلد (۳۷۴).
[3] مسلم دوهم جلد (۱۹۰) مخ.

ښه دی درکوم يې صحابه کرامورضی الله عنهم پر عبدالرحمٰن بن عوف رضي الله عنه باندې په دغه کار کې ملامتيا و ويل عبدالرحمٰن بن عوف رضي الله عنه د دوی په جواب کې داسې و ويل: (رَجَوْتُ بَرَكَتَهَا حِيْنَ لَبِسَهَا النَّبِيُّ ﷺ لَعَلِّي أُكَفَّنُ فِيْهَا)،

يعني- کله چې نبي ﷺ دغه ځادر واغوست نو يې زه د برکت اميد لرم او زه په دې اميد يم چې په دغه ځادر کې به کفن کړل سم[1].

دريم حديث:- د بخاري او مسلم په يوه روايت کې راغلي دي چې ام عطيې رضي الله عنها وفرمايل: نبي ﷺ موږ ته په داسې حال کې راغلی چې موږ د ده لور زينب رضي الله عنها ته غسل ورکاوه نو يې د غسل د ترتيب تر ښودلو وروسته وفرمايل کله چې مو غسل پای ته ورسوئ بيا ما خبر کړی کله چې مو غسل خلاص کړ نو مو نبي ﷺ ته خبر ورکړ وروسته نبي ﷺ خپل ازار (لنګ) موږ ته راکړ او داسې يې وفرمايل: (أَشْعِرْنَهَا إِيَّاهُ) يعني- زينب رضي الله عنها ته دغه ازار تر کفن لاندې ورکړئ (د دې لپاره چې برکت يې زينب رضي الله عنها ته ور ورسيږي)[2].

شهاب الدين احمد القسطلاني رحمة الله عليه ليکلي دي: نبي ﷺ دغه کار د دې لپاره وکړ چې د ده د جامې برکت زينب رضي الله عنها ته ورسيږي او دا کار نبي ﷺ په آخر کې وکړ په اول کې يې ونه کړ د دې لپاره چې د نبي ﷺ له مبارک بدن څخه د ازار د را جلا کېدو وخت نژدې سي ترڅو بېله ځنډه د زينب رضي الله عنها مبارک بدن ته د نبي ﷺ مبارک ازار ور ورسيږي[3].

شيخ عبدالحق دهلوي رحمة الله عليه د دغه حديث په شرحه کې داسې ليکلي دي:

(وهذاالحديث اصل فی التبرك بآثار الصالحين ولباسهم). يعني- د صالحينو په

---

[1] صحيح البخاري (۶۰۳۶).
[2] صحيح البخاري (۱۲۵۴) مسلم (۲۱۶۸).
[3] ارشاد الساري (۳) جلد (۲۱) مخ.

آثارو او د دوی په لباس سره په تبرک کي دا حديث اصل او دليل دی[۱].

د نبيﷺ په عَرَق (خوله) سره تبرک

حضرت انسرضي الله عنه فرمايلي دي چي ام سليمرضي الله عنها به نبيﷺ ته چرمي فرش وغوړاوه نو به نبيﷺ د دې په خونه کي پر دغه فرش د غرمې خوب کاوه کله چي به نبيﷺ ولاړ سو نو به ام سليمرضي الله عنها د نبيﷺ عَرَق (خوله) او هغه وېښتان چي د نبيﷺ له مبارک سر او ږيري څخه به لوېدلي وه را واخيستل او په يوه ښيښه کي به يې واچول بيا به يې په (سک) کي چي يو قسم خوشبويي ده واچول د حديث راوي ثمامهرحمه الله ويلي دي:

(فَلَمَّا حَضَرَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ الْوَفَاةُ أَوْصَىٰ أَنْ يُجْعَلَ فِي حَنُوْطِهِ مِنْ ذٰلِكَ السُّكِّ قَالَ فَجُعِلَ فِي حَنُوطِهِ).

يعني- کله چي أنس بن مالکرضي الله عنه ته وفات حاضر سو نو يې وصيت وکړ چي له هغې خوشبويي څخه چي د نبيﷺ مبارکه خوله او وېښتان پکښې اچول سوي وه يو څه د ده په حنوط يعني هغه خوشبويي کي چي د ميت لپاره جوړېږي واچول سي حضرت ثمامهرحمه الله ويلي دي هغه خوشبويي همهغه ډول لکه څنګه چي ده وصيت کړی وو د ده په حنوط کي واچول سوه[۲].

علامه بدرالدين عينيرحمه الله د دغه حديث په شرحه کي داسي ليکلي دي: يقيني خبره ده چي ام سليمرضي الله عنها د نبيﷺ مبارکه خوله او وېښتان د تبرک لپاره اخيستي دي او د نبيﷺ مبارکه خوله يې په نوره خوشبويي کي ځکه اچولې ده چي پر يوازي خوله باندي د وچېدلو وېره وه او حضرت انسرضي الله عنه هم ذکر سوی

---

[۱]لمعات ثلورم جلد (۳۱۸) مخ.
[۲]صحيح البخاري (۶۲۸۱) و طرفه فی مسلم (۶۰۵۵).

کار د تبرک او له مشقتونو څخه د پناه غوښتلو لپاره کړی دی[۱].

د مسلم شریف په یوه روایت کي راغلي دي چي کله ام سلیمﷺ د نبيﷺ مبارکه خوله راټولوله نو نبيﷺ ورته وفرمایل دا څه کوئ (یا ام سلیم) ام سلیمﷺ ورته و ویل:

(يَا رَسُوْلَ اللهِ نَرْجُو بَرَكَتَهُ لِصِبْيَانِنَا قَالَ أَصَبْتِ).

ژباړه: ای د اللهﷻ رسوله! موږ د خپلو ماشومانو لپاره د دغي مبارکي خولې د برکت امید لرو نبيﷺ ورته وفرمایل: ستا دغه کار سم دی[۲].

د نبيﷺ په ګڼ شمېر آثارو سره تبرک

امام بخاري رحمه الله په صحیح البخاري کي په لاندي عنوان یو باب ذکر کړی دی:

بَابُ مَاذُكِرَ مِنْ دِرْعِ النَّبِيِّ ﷺ وَعَصَاهُ وَسَيْفِهِ وَقَدَحِهِ وَخَاتَمِهِ وَمَا اسْتَعْمَلَ الْخُلَفَاءُ بَعْدَهُ مِنْ ذٰلِكَ مِمَّالَمْ يُذْكَرْ قِسْمَتُهُ وَمِنْ شَعَرِهِ وَنَعْلِهِ وَآنِيَتِهِ مِمَّا يَتَبَرَّكُ أَصْحَابُهُ وَغَيْرُهُمْ بَعْدَ وَفَاتِهِ.

امام بخاري رحمه الله په دغه ترجمة الباب کي د نبيﷺ لاندي آثار ذکر کړي دي:

۱: ځغره، ۲: لکړه، ۳: توره، ۴: پیاله، ۵: انګشتري، ۶: وېښتان، ۷: چوټی، ۸: لوښي، او دا یې ویلي دي چي له دغو آثارو څخه ځیني یې خلفاء الراشدینو تر نبيﷺ وروسته استعمال کړي دي خو د تقسیم ذکر یې نه دی سوی او دا یې هم ویلي دي چي په دغو آثارو سره د نبيﷺ تر وفات وروسته صحابه کرامو رضی الله عنهم او نورو کسانو تبرک کړی دی. وروسته امام

[۱] عمدة القاري (۲۲) جلد (۴۰۰) مخ.
[۲] مسلم (۶۰۵۶).

بخاري رحمه الله په دغه باب کي ځو هغه روايتونه راوړي دي چي په هغو کي د نبي ﷺ د انګشترى، چپلکو، پيالې او توري يادونه سوې ده[1].

حافظ ابن حجر رحمه الله د دغه باب په شرحه کي داسي ليکلي دي:

(الغرض من هذه الترجمة تثبيت أنه صلى الله عليه وسلم لم يورث ولابيع موجوده بل ترك بيدمن صار إليه للتبرك به).

ژباړه- د امام بخاري رحمه الله له ذکر سوي ترجمة الباب څخه مطلب د دې خبري ثابتول دي چي نبي ﷺ هيڅ يو مال په ميراث نه دى پرې ايښى او نه د ده سره موجود شيان د ده تر وفات وروسته خرڅ سوي دي بلکي دغه شيان يې د هغه چا په لاس کي چي ورورسېږي د تبرک لپاره پرې ايښي دي[2].

همدا شان د مسلم په يوه روايت کي ابوحازم رحمه الله ويلي دي چي سهل بن سعد رضي الله عنه موږ ته هغه پياله راويستل چي نبي ﷺ اوبه پکښي څښلي وې نو موږ په هغه پياله کي اوبه وڅيښلې (ثُمَّ اسْتَوْهَبَهُ بَعْدَ ذٰلِكَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِالْعَزِيْزِ فَوَهَبَهُ لَهُ).

يعني- تردغه وروسته حضرت عمر بن عبدالعزيز رحمه الله له حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه څخه د دغي پيالې د هبى طلب وکړ نو حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه هم هغه پياله ور هبه کړه[3].

امام نووي رحمه الله د دغه حديث په شرحه کي داسي ليکلي دي: (هذافيه التبرك بآثار النبي ﷺ)، يعني په دغه حديث کي د نبي ﷺ په اثارو سره د تبرک اثبات

[1] صحيح البخاري اول جلد (۴۳۸).
[2] فتح الباري (۶) جلد (۲۵۵) مخ.
[3] صحيح مسلم (۵۲۳۶).

دی[1].

د نبيﷺ د اوداسه څخه په پاته سوو اوبو سره تبرک

اول حديث: – حضرت ابو جحيفهؓ ويلي دي چي نبيﷺ پر موږ باندي په سخته ګرمي کي را ووتی نو د اوداسه اوبه ورته راوړل سوې نو يې له دغو اوبو څخه اودس تازه کړ (فَجَعَلَ النَّاسُ يَأْخُذُوْنَ مِنْ فَضْلِ وَضُوئِهِ فَيَتَمَسَّحُوْنَ بِهِ).

يعني – نو خلګو د نبيﷺ د اوداسه د پاته سوو اوبو څخه يا د هغو اوبو څخه چي د نبيﷺ د اوداسه د اندامونو څخه څڅېدلي اوبه اخيستلې او خپل ځانونه يې د تبرک لپاره په مسحه کول[2].

که چيري دغه را اخيستل سوي اوبه هغه اوبه وي چي د نبيﷺ له اوداسه څخه پاته سوي وي نو صحابه کرامو رضی الله عنهم په دغو اوبو سره تبرک ځکه کاوه چي نبيﷺ خپل مبارک لاس پکښي ايښی وو او که چيري هغه اوبه وي چي د نبيﷺ له مبارکو اندامونو څخه څڅېدلې نو بيا يې په دغو اوبو سره تبرک ځکه کاوه چي د نبيﷺ پر مبارکو اندامونو باندي تېري سوي وي[3].

دوهم حديث: – د بخاري شريف په يوه روايت کي داسي راغلي دي:

(وَإِذَا تَوَضَّأَ النَّبِيُّ ﷺ كَادُوا يَقْتَتِلُونَ عَلَى وَضُوئِهِ). يعني – کله چي به نبيﷺ اودس تازه کړ نو نژدې وه چي صحابه کرام رضی الله عنهم د نبيﷺ د اوداسه پر اوبو باندي جګړه سره وکړي. صحيح البخاري (۱۸۹).

دريم حديث: – ابو موسیٰؓ ويلي دي چي: نبيﷺ يوه داسي پياله را طلب کړه چي په هغه کي اوبه وې نو يې خپل مبارک لاسونه او مبارک مخ په دغه

---

[1] صحيح مسلم دوهم جلد (۱٦٩) مخ.
[2] صحيح البخاري (۱۸۷).
[3] وګورئ ارشاد الساري اول جلد (۳۷۸) مخ.

پياله کي پرېولل او هغه اوبه يې هم پکښې واچولې چې نبيﷺ پخپله مبارکه خوله کي اخيستي وې وروسته يې حضرت بلال رضي الله عنه او حضرت ابوموسٰى رضي الله عنه ته داسي وفرمايل:

(اشْرَبَامِنْهُ وَأَفْرِغَا عَلَى وُجُوهِكُمَا وَنُحُورِكُمَا) يعني- تاسي دواړه له دغو اوبو څخه څه وڅښئ او پر خپلو مخونو او ځيګرونو يې هم توى کړئ[1].

د دغه حديث شريف روايت امام مسلم رحمه الله هم کړى دى خو د مسلم شريف په روايت کي لاندي زيادت راغلى دى. (فَأَخَذَا الْقَدَحَ فَفَعَلَا مَا أَمَرَهُمَا بِهِ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ فَنَادَتْهُمَا أُمُّ سَلَمَةَ مِنْ وَرَاءِ السِّتْرِ أَفْضِلَا لِأُمِّكُمَا مِمَّا فِي إِنَائِكُمَا فَأَفْضَلَا لَهَا مِنْهُ طَائِفَةً).

يعني- نو حضرت بلال رضي الله عنه او حضرت ابوموسٰى رضي الله عنه هغه پياله واخيستله او هغه عمل يې وکړ چې نبيﷺ دوى په امر کړې وه ام سلمي رضي الله عنها ل حجاب د شا څخه دوى ته آواز وکړ چې تاسو د خپلي مور لپاره ستاسي د پيالې له اوبو څخه يو څه پرېږدي نو دوى هم د ام المؤمنين ام سلمي رضي الله عنها لپاره د هغو اوبو څخه يو څه پرېښودلې[2].

د نبيﷺ په مبارکو لاسونو سره تبرک

اول حديث:- حضرت انس رضي الله عنه ويلي دي، عادت داسي وو چې کله به نبيﷺ د سهار لمونځ وکړ نو به د مدينې منورې خادمان د خپلو هغو لوښو سره يو ځاى راغلل چې په هغو کي به اوبه وې (فَمَا يُؤْتَى بِإِنَاءٍ إِلَّا غَمَسَ يَدَهُ فِيْهِ وَرُبَّمَا جَاءَهُ فِي الْغَدَاةِ الْبَارِدَةِ فَيَغْمِسُ يَدَهُ فِيْهَا).

---

[1] صحيح البخاري (۱۸۸).
[2] صحيح مسلم دوهم جلد (۳۰۳) مخ. رقم الحديث (۶۴۰۵).

يعني- نبيﷺ ته هيڅ يو لوښی نه راوړل کېدی مګر چي نبيﷺ به خپل مبارک لاس په هغه لوښي کي غوټه کړ ډېر ځله داسي هم کېدل چي خادمانو به نبيﷺ ته لوښی په داسي سهار کي راوړل چي په هغه کي به يخ ؤ خو بيا هم نبيﷺ خپل مبارک لاس په هغو لوښو کي غوټه کاوه[1].

ښکاره خبره ده چي صحابه کرامو رضی الله عنهم دغه کار د تبرک لپاره کاوه.

دوهم حديث:- د بخاري شريف په يوه روايت کي داسي راغلي دي:

(وَقَامَ النَّاسُ فَجَعَلُوا يَأْخُذُوْنَ يَدَيْهِ فَيَمْسَحُوْنَ بِهِمَا وُجُوْهَهُمْ قَالَ فَأَخَذْتُ بِيَدِهِ فَوَضَعْتُهَا عَلٰى وَجْهِى فَإِذَا هِيَ أَبْرَدُ مِنَ الثَّلْجِ وَأَطْيَبُ رَائِحَةً مِنَ الْمِسْكِ).

ژباړه: حضرت ابو جحيفهﷺ ويلي دي، خلګ ولاړ سول نو يې د نبيﷺ مبارک لاسونه رانيول او خپل مخونه يې په مسحه کول حضرت ابو جحيفهﷺ ويلي دي نو ما هم د نبيﷺ مبارک لاس را ونيوی او پر خپل مخ مي کېښودی صفت يې داسي ؤ چي تر واوري يخ او بوی يې تر مشکو ډېر ښه ؤ[2].

د نبيﷺ په مبارکو ناړو سره تبرک

په صحيح حديث کي راغلي دي چي أسماءﷺ وفرمايل: زما حمل په عبد الله بن زبيرﷺ سره په مکه مکرمه کي ؤ او ولادت يې په قباء کي وسو بيا مي نبيﷺ ته ور وړی او د ده مبارک په بغل کي مي کېښودی، (ثُمَّ دَعَا بِتَمْرَةٍ فَمَضَغَهَا ثُمَّ تَفَلَ فِي فِيْهِ فَكَانَ اَوَّلَ شَيْءٍ دَخَلَ جَوْفَهُ رِيْقُ رَسُوْلِ اللهِﷺ ثُمَّ حَنَّكَهُ بِتَمْرَةٍ ثُمَّ دَعَالَهُ وَبَرَّكَ عَلَيْهِ).

يعني- وروسته يې يوه خرما را وغوښتل او وېژول بيا يې د خپلي مبارکي

---

[1] صحيح مسلم دوهم جلد (۲۵۶) مخ رقم الحديث (۶۰۴۲).

[2] صحيح البخاري اول جلد (۵۰۲) مخ، رقم الحديث (۳۵۵۳).

خولې او به د عبدالله بن زبیر رضي الله عنه په خوله کې واچولې اول شی چې د عبدالله بن زبیر رضي الله عنه نس ته داخل سو هغه د نبي ﷺ مبارکې ناړې وې بیا یې د عبدالله بن زبیر رضي الله عنه په خوله کې ژول سوې خرما واچول او دعا یې ورته وکړه همدا شان یې د برکت دعا ورته وکړه[۱].

همدا شان حضرت انس رضي الله عنه ویلي دي چې کله د عبدالله بن ابي طلحه رضي الله عنه ولادت وسو نو ما نبي ﷺ ته د ځو خرماوو سره ور وړی نو یې هغه خرماوې پخپله مبارکه خوله کې وژولې او د عبدالله بن ابي طلحه رضي الله عنه په خوله کې یې ور واچولې او د عبدالله نوم یې ورباندې کېښود ی[۲].

همدا شان ام المؤمنین عائشې رضي الله عنها ویلي دي چې نبي ﷺ ته به ماشومان راوړل کېدل نو به ده د برکت دعا ورته کول او خرما به یې ژول بیا به یې د دوی په خوله کې ور اچول[۳].

په دې باره کې حدیثونه ډېر دي، امام نووي رحمه الله د حضرت انس رضي الله عنه د روایت په شرحه کې داسې لیکلي دي:

(وفی هذا الحدیث فوائد منها تحنیك المولود عند ولادته وهو سنة بالاجماع ومنها ان یحنکه صالح من رجل او امرأة ومنها التبرك بآثار الصالحین وریقهم وكل شئ منهم ومنها كون التحنیك بتمر وهو مستحب ولو حنك بغیره حصل التحنیك ولكن التمر افضل)[۴].

ژباړه: په دغه حدیث کې ځو فائدې دي چې یوه یې ماشوم ته د ولادت په

---

[۱] صحیح البخاري دوهم جلد (۸۲۲) مخ، رقم الحدیث (۵۴۶۹) مسلم (۵۶۱۷).
[۲] مسلم (۵۶۱۳).
[۳] مسلم (۵۶۱۹).
[۴] صحیح مسلم دوهم جلد (۲۰۹) مخ.

وخت کي د خرما يا يو بل داسي شی ژول او په خوله کي وراچول دي (چي دغه ته تحنيک ويل کېږي) همدغه تحنيک د علماء کرامو په اتفاق سنت دی، د حديث شريف بله فائده دا ده چي دغه تحنيک بايد يو نېک سړی يا يوه نېکه ښځه وکړي، او بله فائده يې د صالحينو په آثارو د دوی په ناړو او د دوی په هر شي سره تبرک دی. بله فائده يې دا ده چي تحنيک په خرما سره مستحب دی که يې چيري په بل شي سره تحنيک وکړ نو بيا هم سنت تحنيک اداء سو لېکن په خرما سره تحنيک افضل دی.

د نبيﷺ د مبارکي پزي په اوبو سره تبرک

د بخاري شريف په يوه روايت کي داسي راغلي دي: (وَمَا تَنَخَّمَ النَّبِيُّ ﷺ نُخَامَةً إِلَّا وَقَعَتْ فِي كَفِّ رَجُلٍ مِنْهُمْ فَدَلَكَ بِهَا وَجْهَهُ وَجِلْدَهُ)[1].

ژباړه: نبيﷺ له خپلي پزي څخه اوبه نه دي را ايستلي مګر چي هغه به له صحابه کرامو رضی الله عنهم څخه د يو صحابيؓ په لاس کي ولوېدلې نو به يې دغه اوبه پخپل مخ او پوست پوري وموښلي. دغه کار صحابه کرامو رضی الله عنهم د تبرک او د نبيﷺ د تعظيم لپاره کاوه[2].

د نبيﷺ د حضور او لمانځه په ځايونو سره تبرک

اول حديث:- حضرت موسیٰ بن عقبهؒ ويلي دي چي ما سالم بن عبداللهؒ وليدی چي د مديني منورې او مکې مکرمې په منځ کي په لار کي يې په څو خاصو ځايونو کي لمونځ کاوه او ويل يې چي د ده پلار حضرت عبدالله بن عمرؓ په دغو ځايونو کي لمونځ کاوه او عبدالله بن عمرؓ بيا نبيﷺ ليدلی ؤ چي په دغو ځايونو کي يې لمونځ کاوه. په وروسي روايت کي

[1] صحيح البخاري اول جلد (۳۸) مخ.
[2] وګورئ ارشاد الساري اول جلد (۴۳۴) مخ.

عبدالله بن عمر ﷺ دغه ځايونه په تفصيل سره بيان کړي دي[۱].

امام کرماني رحمه الله د دغه حديث په شرحه کي داسي ليکلي دي: حضرت عبدالله بن عمر ﷺ په دغو ځايونو کي لمونځ د تبرک لپاره کاوه او همېشه خلګ د صالحينو خلګو په ځايونو سره تبرک کوي[۲].

دوهم حديث:- د بخاري شريف په يوه روايت کي راغلي دي: چي حضرت عتبان بن مالک ﷺ له نبي ﷺ څخه سوال وکړ چي ته راسه او زما په خونه کي لمونځ وکړه ترڅو زه هغه ځای مصلی (د لمانځه ځای) وګرځوم نو نبي ﷺ هم د ده سوال قبول کړ کله چي نبي ﷺ د ده خوني ته داخل سو نو يې داسي ورته وفرمايل: (أَيْنَ تُحِبُّ أَنْ أُصَلِّيَ مِنْ بَيْتِكَ قَالَ فَأَشَرْتُ لَهُ إِلَى نَاحِيَةٍ مِنَ الْبَيْتِ فَقَامَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ فَكَبَّرَ فَقُمْنَا فَصَفَفْنَا فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ).

يعني- ستا په خونه (کوټ) کي دي کوم ځای خوښ دی چي زه لمونځ پکښي وکړم عتبان بن مالک ﷺ ويلي دي چي ما د خوني يو طرف ور وښودی نو نبي ﷺ ودرېدی او تکبير يې ووايه موږ هم ودرېدلو او صف مو جوړ کړ نو نبي ﷺ دوه رکعته لمونځ وکړ وروسته يې سلام وګرځاوه[۳].

حافظ ابن حجر رحمه الله د دغه حديث په شرحه کي داسي ليکلي دي:

(وفيه التبرك بالمواضع التى صلى فيها النبى ﷺ او وطئها ويستفادمنه أن من دعي من الصالحين للتبرك به أنه يجيب اذا امن الفتنة).

يعني- په دغه حديث کي په هغو ځايونو سره د تبرک اثبات دی چي نبي ﷺ

---

[۱] صحيح البخاري اول جلد (۷۰) مخ.
[۲] شرح الكرماني دريم جلد (۲۰۰) مخ، همدا شان وګورئ فتح الباري اول جلد (۷۳۶) مخ، ارشاد الساري اول جلد (۶۷۳) مخ.
[۳] صحيح البخاري اول جلد (۶۰) مخ، رقم الحديث (۴۲۵).

لمونځ پکښي کړی دی او یا یې مبارک قدم وراندي ایښی دی او له دغه حدیث څخه دا هم معلومېږي چي که چیري یو صالح او نېک کس یو ځای ته د تبرک لپاره دعوت سي نو یې دی باید دعوت قبول کړي که چیري له فتنې څخه په امن کې وي[1].

همدا شان حافظ ابن حجر رحمه الله د دغه حدیث په اړوند بل ځای داسي لیکلي دي:

(فهوحجة فى التبرك بآثار الصالحين)، یعني- دغه حدیث د صالحینو خلکو په آثارو سره په تبرک کې حجت او دلیل دی[2].

اوس نو د هغو کسانو خبري خوشي افسانې دي چي دوی وایي دغسي تبرکات یوازي تر نبي صلی الله علیه وسلم پوري خاص وه بل څوک نه وراندي قیاسېږي، آیا دوی به پر دغه خبره باندي یو دلیل راوړي هیڅکله به یې رانه وړي (ولوكان بعضهم لبعض ظهيرا).

دریم حدیث:- همدا شان د بخاري شریف په یوه بل روایت کې راغلي دي: چي حضرت سالم رحمه الله په ذوالحلیفه د (وادي العقیق) په منځ کې په هغه ځای کې نزول کاوه چیري چي به د ده پلار حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه نزول کاوه حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه بیا په دغه ځای کې استراحت ځکه کاوه چي دا د نبي صلی الله علیه وسلم معرس (د شپې په آخر کې د استراحت ځای) وو[3].

---

[1] فتح الباري اول جلد (۶۷۷) مخ.

[2] فتح الباري اول جلد (۷۳۶) مخ.

[3] فتح الباري (۶) جلد (۱۰۸) مخ. ارشاد الساري (۵) جلد (۳۱۱) مخ. صحيح البخاري اول جلد (۲۰۸) مخ، رقم الحديث (۱۵۳۵).

په نېکانو خلګو سره تبرک

امام بخاري رحمة الله عليه په صحيح البخاري کي په داسي عنوان يو باب راوړی دی:

(بَابُ مَنِ اسْتَعَانَ بِالضُّعَفَاءِ وَالصَّالِحِيْنَ فِي الْحَرْبِ).

حافظ ابن حجر رحمة الله عليه او شهاب الدين احمد القسطلاني رحمة الله عليه د دغه باب په شرحه کي داسي ليکلي دي (اى ببركتهم ودعائهم)[1].

يعني دا باب د هغه چا په باره کي دی چي د ضعفاؤ او صالحينو خلګو په برکت او دعا سره په جنګ کي مدد (کومک) وغواړي يعني دغه کار يې مشروع او جائز دی.

وروسته امام بخاري رحمة الله عليه په دغه باب کي څو حديثونه ذکر کړي دي چي يو يې د حضرت ابوسعيد الخدري رضي الله عنه روايت دی چي نبي صلى الله عليه وسلم وفرمايل، يوه داسي زمانه به راسي چي په هغه کي به له خلګو څخه يو جماعت غزا کوي نو به و ويل سي آيا په تاسو کي يو صحابي ستهنو به جواب ورکړل سي چي (هو) سته نو به پر دغه صحابي مبارک باندي فتحه راسي بيا به داسي زمانه راسي چي وبه ويل سي آيا په تاسو کي يو تابعي سته دلته به هم جواب د (هو) وي نو به پر دغه تابعي باندي فتحه راسي بيا به داسي زمانه راسي چي وبه ويل سي آيا په تاسو کي له تبع تابعينو څخه يو څوک سته جواب به ورکول سي چي (هو) سته نو به پر دغه کس باندي هم فتحه راسي[2].

له يوه وطن څخه بل وطن ته د تبرکاتو انتقال جائز دی

د نسائي په يوه روايت کي راغلي دي: طلق بن علي رضي الله عنه ويلي دي چي موږ څو کسان له خپل وطن څخه د نبي صلى الله عليه وسلم طرفته د بيعت لپاره و وتلو نو مو بيعت

[1] صحيح البخاري اول جلد (۴۰۵) مخ.
[2] صحيح البخاري اول جلد (۴۰۵) مخ. رقم الحديث (۲۸۹۷).

ورسره وکړ او لمونځ مو ورسره وکړ او خبر مو ورکړ چي زموږ په وطن کي موږ لره یوه کلیسا سته (دغه خلگ نصارٰی وه کله چي یې ایمان راوړی نو یې وغوښتل چي کلیسا ماته کړي) نو مو له نبي ﷺ څخه د ده له اوداسه څخه د پاته سوو اوبو د هبې طلب وکړ نو نبي ﷺ اوبه راطلب کړې اودس یې تازه کړ او پخپله مبارکه خوله کي یې اوبه واچولې وروسته یې دغه اوبه په لوښي کي توی کړې او موږ ته یې و ویل تاسي ولاړ سئ کله چي خپل وطن ته ورسئ نو کلیسا مو ماته کړئ او پر ځای یې دغه اوبه وشندئ او مسجد وربانديجوړ کړئ موږ ورته و ویل وطن مو لیري دی گرمي سخته ده په لوښي کي اوبه وچېږي نو نبي ﷺ وفرمایل: (مُدُّوهُ مِنَ الْمَاءِ فَإِنَّهُ لَا يَزِيدُهُ إِلَّا طِيبًا).

یعني– دغو اوبو ته نوري اوبه وربالا کړې یقیناً دغه اوبه هغو نورو اوبو ته ښه والی او برکت ورېخښي[1].

ملا علي قاري رحمه الله له حافظ ابن حجر رحمه الله څخه د دغه حدیث په شرحه کي داسي نقل کړی دی:

(وفيه التبرك بفضله عليه السلام ونقله الى البلاد ونظيره ماء زمزم فانه عليه السلام كان يستهديه من أمير مكة ليتبرك به أهل المدينة ويؤخذ من ذلك أن فضلة وارثيه من العلماء والصالحين كذالك)[2].

ژباړه– په دغه حدیث کي د نبي ﷺ له اوداسه څخه په پاته سوو اوبو سره د تبرک او نورو ښارونو او ځایونو ته یې د نقل کولو استحباب دی د دې مثال د زمزم اوبه دي ځکه چي نبي ﷺ د مکې مکرمې له امیر څخه د زمزم د اوبو طلب د

[1] سنن النسائي (۷۰۱)، مشکوة اول جلد (۶۹) مخ.
[2] مرقاة، دوهم جلد (۲۰۴) مخ.

دې لپاره کاوه چې د مدينې منورې خلگ تبرک په وکړي له دغه حديث څخه دا حکم هم را اخيستل کېږي چې د نبيﷺ د وارثانو چې علماء او صالحين دي له اوداسه څخه پاته سوي اوبه هم دغسې دي (يعني تبرک په جائز دی)

شيخ مولانا عبدالحق دهلوي رحمة الله عليه هم دغسې مضمون ذکر کړی دی په آخر کې يې داسې ليکلي دي: (و فضل وارثان او که علما و صلحاء اند و تبرک بآثار وانوار ايشان همبرين قياس است)[1].

کوم کسان چې له تبرک څخه انکار کوي د هغوی دليل

هغه کسان چې د صالحينو په آثارو سره د تبرک څخه انکار کوي استدلال يې د لاندې دوو روايتونو څخه دی:

اول روايت:- له حضرت نافع رحمة الله عليه څخه نقل راغلی دی چې کله حضرت عمر رضي الله عنه ته خبر ورسېدی چې خلگ د حديبيې هغې درختې (ونې) ته ورځي چې تر هغې لاندې صحابه کرامو رضی الله عنهم له نبيﷺ سره بيعت کړی ؤ او هلته لمونځ کوي نو حضرت عمر رضي الله عنه دغه خلگ و وېرول او د ونې د پرېکولو امر يې وکړ نو هغه ونه هم پرېکړل سوه[2].

دوهم روايت:- معرور بن سويد رحمة الله عليه ويلي دي چې موږ د حضرت عمر رضي الله عنه سره په حج کې و وتلو کله چې له حج څخه را وگرځېدی نو يې خلگ وليدل چې يو مسجد ته په تلوار ورتلل نو حضرت عمر رضي الله عنه پوښتنه وکړه چې دا څه شی دی خلگو په جواب کې ورته و ويل چې دا يو داسې مسجد دی چې نبيﷺ لمونځ پکښې کړی دی نو حضرت عمر رضي الله عنه وفرمايل: همدغسې تر تاسو دمخه اهل الکتاب هلاک سوي دي هغوی د خپلو انبياؤ آثار کليساوي

---

[1] اشعة اللمعات اول جلد (۳۵۵) مخ.
[2] فتح الباري (۷) جلد (۵۵۸) مخ.

ګرځولي وې نو هغه کس چي پرده باندي په دغه مسجد کي د لمانځه وخت را ورسېږي نو دي لمونځ پکښي وکړي که نه نو پر خپله مخه دي ولاړ سي[۱].

جواب: له حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه او حضرت مسيب رضي الله عنه څخه د حديبيې د درختي په اړوند داسي نقل راغلی دی چي دغه درخته پر موږ باندي په راتلونکي کال کي پټه سوه يعني له موږ څخه يې ځای ورک سو[۲].

طارق بن عبدالرحمٰن رحمة الله عليه ويلي دي چي زه د حج لپاره روان سوم په لار کي د داسي خلګو سره تېر سوم چي لمونځ يې کاوه ما ورته و ويل دا کوم مسجد دی دوی و ويل دا هغه درخته ده چي تر هغې لاندي نبي ﷺ بيعة الرضوان کړی دی (دوی تر هغې درختي لاندي د لمانځه لپاره مسجد جوړ کړی ؤ) نو زه سعيد بن المسيب رحمة الله عليه ته ورغلم او د دغو خلګو بيان مي ورته وکړ سعيد بن المسيب رحمة الله عليه وفرمايل ماته خپل پلار مسيب رضي الله عنه چي دی هم له هغو صحابه کرامو رضی الله عنهم څخه دی چي هغو په حديبيه کي تر درختي لاندي د نبي ﷺ سره بيعت کړی دی داسي حديث ويلی دی، کله چي موږ د حديبيې تر صلحې وروسته په دا بل کال کي ور و وتلو نو د هغې درختي ځای راڅخه هېر کړل سو پيدا مو نکړه حضرت سعيد بن المسيب رحمة الله عليه و ويل:

(إِنَّ أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ ﷺ لَمْ يَعْلَمُوْهَا وَعَلِمْتُمُوْهَا أَنْتُمْ فَأَنْتُمْ أَعْلَمُ).

يعني- د نبي ﷺ اصحابو ته د هغې درختي ځای نه ؤ معلوم او تاسي ته معلوم دی نو تاسو تر دوی ډېر خبرداره ياست[۳].

له دغه حديث شريف څخه داسي ښکاري چي کومه درخته چي دا خلګو د

---

[۱] تکملة فتح الملهم (۳) جلد (۲۰۷) مخ.

[۲] وګورئ صحيح البخاري دوهم جلد (۵۹۹) مخ، رقم الحديث (۴۱۶۴) همدا شان صحيح البخاري اول جلد (۴۱۵) مخ، رقم الحديث (۲۹۵۸) صحيح مسلم دوهم جلد (۱۳۰) مخ، رقم الحديث (۴۷۸۱).

[۳] صحيح البخاري دوهم جلد (۵۹۹)، رقم الحديث (۴۱۶۳).

هغې سره لمونځ کاوه هغه درخته نه وه چې تر هغې لاندې بیعت سوی ؤ حضرت سعید بن المسیب رحمة الله علیه هم د دوی پر دغه کار باندې انکار کړی دی چې دوی د لمانځه لپاره یوه داسې درخته معلومه کړې وه چې تر هغې لاندې بیعت نه ؤ سوی په دې خاطر یې انکار نه دی وړباندې کړی چې دوی هلته په لمانځه سره تبرک کاوه نو کېدای سي چې حضرت عمر رضي الله عنه هم له همدغې وجهې څخه هغه درخته پرې کړې وي نه له دې کبله چې ده تبرک جائز نه ګڼۍ اما کوم چې د حضرت جابر رضي الله عنه څخه نقل راغلی چې که چیرې زما سترګې روغې وای نو به ما تاسې ته د هغې درختې ځای ښودلی وای[1].

له دغه حدیث څخه هم داسې نه ښکاري چې حضرت جابر رضي الله عنه ته د هغې درختې ځای یقیني معلوم ؤ کېدای سي چې ده دې دا خبره د غالب ګمان له مخې کړې وي نو بیا خو د هغې درختې ځای په یقیني ډول نه سو معلوم[2].

او که چیرې حقیقت داسې وي چې دا درخته ځینو صحابه کرامو ته لکه حضرت جابر رضي الله عنه په یقیني ډول معلومه وه لکه څنګه چې د حافظ ابن حجر رحمة الله علیه همدغسې رأیه ده او حضرت عمر رضي الله عنه هم د هغې معلومې درختې د پرېکولو امر کړی وي نو بیا حضرت عمر رضي الله عنه دا کار ځکه کړی دی چې ده ته وېره پیدا سوه چې خلګ به په دغه ځای کې د لمانځه التزام وکړي کوم کسان چې تر دوی وروسته راځي له هغو څخه به حقیقت ورک سي په دغه ځای کې به لمونځ واجب وبولي د همدغې وېرې له کبله یې پر هغو کسانو هم انکار کړی دی چې دوی هغه مسجد ته په تلوار ورتلل چې په هغه کې نبي صلی الله علیه وسلم لمونځ کړی ؤ حافظ ابن حجر رحمة الله علیه د دغې موضوع په اړوند داسې لیکلي دي: (او خشی ان

[1] مسلم (۴۷۷۴).
[2] تکملة فتح الملهم (۳) جلد (۲۰۵) مخ.

يشكل ذلك على من لايعرف حقيقة الأمر فيظنه واجبا).

يعني- حضرت عمر ﷛ پر هغو کسانو چي دوی هغه ځای ته ورتلل چي په هغه کي نبي ﷺ لمونځ کړی ؤ انکار ځکه کړی دی چي دی بېرېدلی دی چي دا کار به پر هغه چا باندي مشکل سي چي حقيقت يې نه وي ورته معلوم نو به د واجب ګمان ورباندي وکړي[1].

همدا شان علامه ابن بطال ﷫ ليکلي دي: (انما خشى عمر ﷛ أن يلتزم الناس الصلاة فى تلك المواضع حتى يشكل ذلك على من يأتي بعدهم ويرى ذلك واجبا).

يعني- حضرت عمر ﷛ پر ذکر سوو کسانو باندي انکار ځکه کړی دی چي دی وېرېدلی دی چي خلګ به په دغو ځايونو کي د لمانځه التزام وکړي نو به دغه کار پر هغو کسانو باندي مشکل سي چي تر دوی وروسته راځي او په دغو ځايونو کي به لمونځ واجب وبولي[2].

خلاصه دا ده چي حضرت عمر ﷛ دغه کار له دې کبله نه دی کړی چي ده د صالحينو په آثارو سره يې تبرک جائز نه بللی يا يې د تبرکاتو بندول غوښتل لکه څنګه چي سلفيان او وهابيان وايي تاسو وګورئ له ده څخه پخپله د نبي ﷺ په آثارو سره تبرک ثابت دی. د بخاري شريف په يوه روايت کي راغلي دي چي نبي ﷺ د حضرت زبير ﷛ څخه هغه نېزه په عاريت وغوښتله چي ده په بدر کي ابو ذات الکرش په وژلی ؤ نو حضرت زبير ﷛ هم هغه نېزه نبي ﷺ ته ورکړه کله چي نبي ﷺ وفات سو نو حضرت زبير ﷛ هغه نېزه بيرته واخيستله وروسته هغه نېزه حضرت ابوبکر ﷛ څني طلب کړه حضرت زبير ﷛ هم هغه نېزه ورکړه

---

[1] فتح الباري اول جلد (۷۳۶).

[2] شرح ابن بطال دوهم جلد (۱۷۱) مخ، همدا شان وګورئ عمدة القاري (۴) جلد (۴۰۹) مخ، شرح الکرماني (۳) جلد (۲۰۰) مخ، ارشاد الساري اول جلد (۶۷۴) مخ.

کله چي حضرت ابوبکر رضي الله عنه وفات سو بيا حضرت عمر رضي الله عنه ځني طلب کړه ده هم هغه نېزه ورکړه کله چي حضرت عمر رضي الله عنه وفات سو بيا حضرت زبير رضي الله عنه واخيستله وروسته حضرت عثمان رضي الله عنه ځني طلب کړه نو ده هم هغه نېزه ورکړه کله چي حضرت عثمان رضي الله عنه قتل کړل سو بيا د حضرت علي رضي الله عنه په لاس کي ولوېدل وروسته عبدالله بن زبير رضي الله عنه ځني طلب کړه نو هغه نېزه د عبدالله بن زبير رضي الله عنه سره وه ترڅو چي قتل کړل سو[۱].

شيخ محمد تقي عثماني رحمه الله د دغه حديث تر ذکر کولو وروسته داسي ليکلي دي:

(وهذا يدل على اهتمام الخلفاء الراشدين ومنهم الفاروق رضي الله عنه بالمحافظة على عنزة والعنزات في العالم كثيرة وما ذلك الالانها بقيت عند رسول الله ﷺ زمانا فارادوا التبرك بها).

يعني- له دغه حديث څخه معلومېږي چي خلفاء راشدينو چي حضرت عمر فاروق رضي الله عنه هم له دوی څخه دی د نېزې پر ساتلو باندي اهتمام درلودی نوري نېزې هم په عالم کي ډېري دي (چي خلګو ساتلي دي) دغه کار دوی نه دی کړی مګر له دې کبله چي دغه نېزې د نبي ﷺ سره څه زمانه پاته سوې ده نو دوی په دغو نېزو سره د تبرک قصد کړی ؤ[۲].

اوس نو د هغو کسانو په باره کي تاسو فيصله وکړئ چي د تبرک په اړوند ګڼ شمېر ښکاره نصوص چي يو څه يې موږ ذکر کړه ټوله شاته غورځوي او د تبرک پر حراموالي دغسي بې ځايه دليلونه وايي لکه څنګه چي تاسي وليدل. (وَبِاللّٰهِ التَّوْفِيْقُ وَمِنْهُ الوُصُوْلُ إِلَى التَّحْقِيْقِ).

---

[۱] صحيح البخاري دوهم جلد (۵۷۰) مخ، رقم الحديث (۳۹۹۸).
[۲] تکملة فتح الملهم (۳) جلد (۲۰۷) مخ.

پر بعث ، جزاء او د قيامت په نورو احوالو باندي ايمان لرو

۸۲ :– وَنُؤْمِنُ بِالْبَعْثِ وَجَزَاءِ الْأَعْمَالِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالْعَرْضِ وَالْحِسَابِ وَقِرَاءَةِ الْكِتَابِ وَالثَّوَابِ وَالْعِقَابِ وَالصِّرَاطِ وَالْمِيْزَانِ وَالْمِيْزَانُ يُوْزَنُ فِيْهِ أَعْمَالُ الْمُؤْمِنِيْنَ مِنَ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ وَالطَّاعَةِ وَالْمَعْصِيَةِ.

ژباړه– موږ تر مرګ وروسته پر ژوندون او د قيامت په ورځ د اعمالو پر جزاء ايمان لرو همدا شان د الله تعالی پر دربار باندي د بندګانو پر وړاندي کېدلو او د بندګانو سره د الله تعالی په حساب کولو او د هر سړي د خپلي عمل نامې پر ويلو او نېکانو خلګو ته پر ثواب او بدانو ته پر عذاب او په هغه پل چي پر دوزخ باندي پروت دی او په ترازو باندي ايمان لرو دا هغه ترازو دی چي په هغه کي د مؤمنانو عملونه خير دی که شر طاعت دی که معصيت تلل کېږي.

شرح– دغه ټولي مسئلې په (الايمان باليوم الآخر) کي داخلي دي چي يو څه بحث يې په (۶۶) عقيده کي تېر سوی دی. پر بعث يعني تر مرګ وروسته ژوندون باندي ايمان هغه سي عقيده ده چي ټوله انبياء عليهم السلام ورباندي متفق دي همدا شان مسلمانان، يهودان او نصرانيان ټوله اتفاق ورباندي لري يوازي فلاسفه ملاحده ځني منکر دي. بعث همدا شان د دې عقيدې نور اجزاء په ګڼ شمېر آيتونو او حديثونو سره ثابت دي خو دلته تاسو د بېلګي په ډول د دې عقيدې د هر جزء لپاره يو يو آيت وګورئ:

اول آيت: ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّوْرِ فَإِذَا هُمْ مِّنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُوْنَ○﴾.

[يس:۵۱].

ژباړه: او (بيا به) په شپېلۍ کي (دوهم ځل) پوکی وکړی شي نو ناڅاپه به دوی د قبرونو څخه خپل رب ته ورو ځغلي.

دوهم آيت: ﴿يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا ۖ وَمَا عَمِلَتْ مِن سُوٓءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُۥٓ أَمَدًۢا بَعِيدًا ۗ﴾. [آل عمران: ۳۰].

ژباړه: له هغې ورځي څخه (و وېرېږئ) چي هر څوک هر هغه څه حاضر کړی سوي (پکښي) ومومي چي ده کړي وي له خيره او هر هغه څه چي ده کړي وي له بدي څخه دا نفس به آرزو کوي چي کاشکي د ده او د دغه بدعمل په منځ کي ډېره اوږده مسافه وای.

دريم آيت: ﴿وَعُرِضُوا۟ عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا ۖ﴾. [الكهف: ۴۸].

ژباړه: او دوی به په رب ستا صف صف وړاندي کړل سي.

څلورم آيت: ﴿وَكَفَىٰ بِنَا حَٰسِبِينَ﴾. [الأنبياء: ۴۷].

ژباړه: او موږ د حساب کونکو په حيث بس (او کافي) يو.

پنځم آيت: ﴿ٱقْرَأْ كِتَٰبَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ ٱلْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا﴾. [الاسراء: ۱۴].

ژباړه: (هر انسان ته به د قيامت په ورځ کي و ويل سي چي) خپل کتاب (عملنامه) دي پخپله ولوله چي نن ورځ ستا خپل ځان په همدا تا باندي د حساب کوونکي په حيث کفايت کوي.

شپږم آيت: ﴿وَمَن يُرِدْ ثَوَابَ ٱلْءَاخِرَةِ نُؤْتِهِۦ مِنْهَا ۚ﴾. [آل عمران: ۱۴۵].

ژباړه: او هر څوک چي (پخپل عمل سره) د آخرت ثواب غواړي نو هغه ته به د همدغه اخروي ثواب څخه څه ورکړو.

اووم آيت: ﴿وَاللّٰهُ شَدِيْدُ الْعِقَابِ۝﴾.[آل عمران: ۱۱].

ژباړه: او د الله تعالی عذاب (پر کافرانو) ډېر سخت دی.

اتم آيت: ﴿وَإِنْ مِّنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا ۚ كَانَ عَلٰى رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا۝﴾.[مريم: ۷۱].

ژباړه: او (ای انسانانو!) ستاسو څخه هیڅوک نسته مګر په دوزخ باندي تېرېدونکی (ای پیغمبره!) دا کار ستا په رب باندي حتمي فیصله کړی سوی دی.

د اکثرو مفسرينو په آند له دغه آيت څخه مراد په پل صراط باندي تېرېدل دي لکه څنګه چي نبيﷺ په يوه اوږده حديث کي فرمايلي دي: (وَيُضْرَبُ الصِّرَاطُ بَيْنَ ظَهْرَيْ جَهَنَّمَ فَأَكُوْنُ أَنَا وَأُمَّتِي أَوَّلَ مَنْ يُجِيْزُ)[1].

يعني- پل صراط به د دوزخ پر منځ باندي جوړ کړل سي نو به زه او زما امت اولني هغه کسان وي چي په دغه پل باندي تېرېږي.

د آيت شريف د ذکر سوي معنٰی په اعتبار يې حاصل داسي کېږي چي ټوله انسانان به په پل صراط باندي تېرېدونکي وي چي ځيني به د مراتبو په تفاوت سره تېر سي او ځيني نور به د مراتبو په تفاوت سره له دغه پل څخه دوزخ ته ور ولوېږي چي څوک به ورڅخه بيرته را ووځي او څوک به په دايمي توګه پکښي پاته سي.

د پل صراط په اړوند نبيﷺ په يوه اوږده حديث کي داسي فرمايلي دي: (په دوزخ باندي يو پل سته چي تر وېښته نری او تر توري تېره دی چي درباندي د اوسپني چنګکونه او اغزي سته چي هغه څوک رانيسي کومو ته چي د الله تعالی اراده وسي خلګ به په دغه پله باندي په داسي ډولونو سره وي چي ځيني

---

[1] صحيح البخاري دوهم جلد (۱۱۰۶) مخ، رقم الحديث (۷۴۳۸).

به وربانديي د ستركو د رپ په اندازه وخت کي تېرېږي ځيني به وربانديي د برېښنا په څېر وي ځيني به وربانديي د باد غونديي وي ځيني به داسي وي لکه چي په ښه غښتلو آسونو بانديي سواره وي ځيني به لکه چي په اوښانو بانديي سواره وي په دغه حال کي به ملائکي دعاء کوي چي ای ربه! روغ رمټ يې پوري باسې، ای ربه روغ يې تېر کړې نو ځيني خلگ به د سلامتيا په حال نجات ومومي او ځيني نور به زخمي سوي د سلامتيا خاوندان سي او ځيني نور به نسکور په دوزخ کي واچول سي)[1].

همدغه مضمون په نورو احاديثو کي هم په څه تفاوت سره راغلی دی[2].

امام قرطبي رحمه الله ليکلي دي په آخرت کي دوه پلونه سته يو يې لوی پل دی چي د ټوله اهل المحشر لپاره د دوزخ پر منځ بانديي دی لکه څنگه چي يې د مخه ذکر وسو او بل پل بيا د جنت او دوزخ په منځ کي خاص د هغو مؤمنانو لپاره دی چي تر لوی پله ور تېر سي لکه څنگه چي نبي ﷺ فرمايلي دي: (مؤمنان به له اور څخه خلاص سي وروسته به د جنت او دوزخ په منځ کي پر يو پل بانديي را وگرځول سي نو به ځينو ته د ځينو نورو څخه د هغو ظلمونو قصاص ور واخيستل سي چي په دنيا کي د دوی ترمنځ وه، (حَتَّى إِذَا هُذِّبُوا وَنُقُّوا أُذِنَ لَهُمْ فِي دُخُولِ الْجَنَّةِ).

يعني– نو کله چي دوی پاک کړل سي نو به جنت ته د داخلېدلو اجازه ورکول سي[3].

نهم آيت: ﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا﴾.

---

[1] مسند امام احمد بن حنبل (۹) جلد (۴۱۵) مخ.

[2] صحيح البخاري دوهم جلد (۱۱۰۷) مخ، رقم الحديث (۷۴۳۹)، صحيح مسلم اول جلد (۱۰۲) مخ، رقم الحديث (۱۸۳).

[3] صحيح البخاري دوهم جلد (۹۶۷) مخ رقم الحديث (۶۵۳۵) التذکرة دوهم جزء (۱۷۹) مخ.

[الانبياء: ۴۷].

ژباړه: او موږ به د قيامت په ورځ کي د انصاف درلودنکي تلي کښېږدو نو په هيڅ نفس به د هيڅ شي ظلم ونه کړل سي.

موازين د ميزان جمعه ده چي د ترازو (تلي) په معنٰی دی د آيت شريف ظاهري معنٰی دا ده چي د قيامت په ورځ به ډېري تلي وي لکه څنګه چي د ځينو علماؤ همدغه قول دی چي د هر سړي يا هر امت لپاره به ځانګړې تله وي خو عام علماء کرام په دې نظر دي چي تله به يوه وي موازين د تعظيم لپاره يا د موزوناتو يعني اعمالو په اعتبار جمعه راغلې ده. (وَاللّٰهُ أَعْلَمُ).

د قيامت په ورځ تله څنګه ده

د قيامت په ورځ کي چي موږ په کومه تله (ترازو) باندي عقيده لرو د هغې په ټولو کيفياتو باندي موږ علم نه لرو او نه ورباندي د پوهېدلو مکلفيت لرو د دې تلي په باره کي موږ په هومره کيفيت باندي معتقد يو څومره چي په نصوصو کي ثابت دی د مثال په ډول له عبد الله بن عباس ﷺ څخه د ترازو د کيفيت په اړوند داسي نقل راغلی دی:

(الْمِيْزَانُ لَهُ لِسَانٌ وَكَفَّتَانِ يُوْزَنُ فِيْهِ الْحَسَنَاتُ وَالسَّيِّئَاتُ) [1].

ژباړه: د قيامت د ورځي تله يو موټی او دوې پلې لري چي نېکي او بدي پکښې تلل کېږي.

د قيامت په ورځ څه شی تلل کېږي

د اهل السنة والجماعة پخه عقيده دا ده چي د قيامت په ورځ به د اعمالو د

[1] الدر المنثور (۳) جلد (۴۲۰) مخ.

تول لپاره د محشر په میدان کي تله ودروله سي دغه تله په زښتو ډېرو آیتونو او حدیثونو سره ثابته ده چي ځینو مفسرینو کرامو را غونډ کړي دي[1].

نو دغو ټولو نصوصو ته تاویل ورکول او د معتزله وو غوندي په سوچه عقل باندي اعتماد کول د بې عقلي څخه په غیر بل شی نه دی، پاته سوه دا خبره چي څه شی به تلل کېږي په دې باره کي مختلف احادیث رانقل سوي دي نو له همدغي وجهي څخه علماء کرام پکښي په لاندي ډول اختلاف النظر لري:

اول نظر: د ځینو علماء کرامو په نظر پخپله اعمال تلل کېږي[2].

لکه څنګه چي د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما هغه روایت چي په مخکني مضمون کي موږ ذکر کړ دلالتورباندي کوي، همدا شان د بخاري شریف آخرنی حدیث (كَلِمَتَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمٰنِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ) هم دلالت ورباندي کوي. اعمال که څه هم اعراض او کیفیات دي خو هغه ذات اقدس جل جلاله چي اعمال یې پیدا کړي دي هغه یې په تول باندي هم قادر دی د آخرت کارونه په دنیا باندي قیاس کول غلطي ده ځکه چي د هر جهان جدا احکام دي موږ ته همدومره کفایت کوي چي عقیده ورباندي وکړو او په کیفیت باندي د نه پوهېدلو له کبله د ثابت شي څخه انکار ونه کړو.

دوهم نظر: د ځینو علماء کرامو په نظر صحیح خبره دا ده چي اعمال نامې یعني هغه کاغذات چي اعمال پکښي ثبت سوي دي تلل کېږي[3].

دا ځکه چي نبي ﷺ په یو اوږد حدیث کي فرمایلي دي، چي د یو سړي (۹۹)

---

[1] وګورئ تفسیر المظهري (۳) جلد (۳۶۶) مخ.
[2] تفسیر المراغی (۸) جلد (۱۰۷) مخ.
[3] تفسیر النسفي دوهم جلد (۴۰۷) مخ، تفسیر القرطبي (۸) جلد (۱۶۵) مخ.

ډېري لويي اعمالنامې به د قيامت په ورځ د تلی په يوه پله کي واچول سي او د ده تر اعمالو پوري مربوط يو وړوکی کاغذ به د تلی په بله پله کي واچول سي چي پردغه کوچني کاغذ به ليکل سوي وي (أَشْهَدُأَنْ لَاإِلٰهَ إِلَّااللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُوْلُهُ) (فَطَاشَتِ السِّجِلَّاتُ وَثَقُلَتِ الْبَطَاقَةُ).

يعني- نو ټولي لويي اعمالنامې به سپکي سي او کوچنی کاغذ ګوټې به دروند سي[1].

دريم نظر: ځيني علماء کرام بيا وايي چي د قيامت په ورځ به الله تعالی له اعمالو څخه اجسام جوړ کړي له نېکو اعمالو څخه به ښايسته او له بدو اعمالو څخه به بد رنګه اجسام جوړ کړي او په تله (ترازو) کي به وتلل سي. ځکه چي نبيﷺ فرمايلي دي: (يَجِيْءُ الْقُرْآنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَالرَّجُلِ الشَّاحِبِ فَيَقُوْلُ أَنَا الَّذِى أَسْهَرْتُ لَيْلَكَ وَأَظْمَأْتُ نَهَارَكَ)[2].

ژباړه: قرآن کريم به د قيامت په ورځ (قاري ته) د يوه ډنګر سړي په څېره ورشي (ته به وايې چي په قرائت سره ډنګر سوی دی) نو به ورته و وايي چي زه هغه يم چي ستا شپه مي بې خوبه کړې وه او ستا ورځ مي تږې کړې وه (زما په قرائت سره به د شپې بې خوبه وې او د ورځي به تږی وې)

د اعمالو د تول په اړوند همدغه درې نظرونه مشهور دي، د الله تعالی د قدرت څخه څه ليري نه ده چي اعمال هم پخپله څېره کي وتلي او هم يې د اعمالنامو په ضمن کي وتلي او هم يې مجسم وګرځوي او د تول لاندي يې راولي. (وَاللهُ أَعْلَمُ).

[1] جامع الترمذي (۲) جلد (۹۲) مخ.
[2] سنن ابن ماجه (۲٦۷) مخ، رقم الحديث (۳۷۸۱).

د کافرانو اعمال هم تلل کېږي

د نصوصو له ظاهري عباراتو څخه معلومېږي چې د اعمالو تول عام دی یوازي تر مؤمنانو پوري خاص نه دی بلکي د کافرانو اعمال هم تلل کېږي همدغه د ځینو علماء کرامو قول دی[1].. دغه قول ډېرو مفسرینو غوره بللی دی اما کوم چي دا آیت راغلی دی:

﴿فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا﴾.[الكهف: ١٠٥]. له دغه آیت څخه خو ظاهراً دا معلومېږي چي د کافرانو اعمال باطل دي نو به د دوی لپاره د قیامت په ورځ تله ونه درول سي لکه څنګه چي د ځینو علماء کرامو همدغه قول دی لېکن هغه علماء کرام چي دوی د اعمالو تول عام بولي د دغه آیت شریف تفسیر داسي کوي، نو دوی (کافرانو) ته به د قیامت په ورځ د نفعي تله ونه دروو یعني وزن خو سته مګر دوی ته هیڅ نفعه نه رسوي بلکي زیان ورته رسوي، یا یې معنیٰ دا ده: چي موږ به کافرانو ته په څه ارزښت باندي قائل نه سو یعني موږ به دوی ته هیڅ قدر ورنه کړو[2].

سوال او جواب

سوال:- د مؤمنانو د اعمالو د تول وجه خو ښکاره ده نېکي به یې د بدیو سره مقابل سي نو به حقیقي تول وسي کافر لره خو د سره نېکي نسته نو هغه به کوم شی وي چي د ده د کفر او بدیو سره مقابل سي ترڅو تول راسي؟

جواب: کافر ته به ترازو ودرول سي د ده کفر او بدي به د تلي په یوه پله کي

[1] روح المعاني (۸) جلد (۸۵) مخ

[2] تفسیر الجلالین (۲۵۳) مخ، تفسیر النسفي (۲) جلد (۳۲۲) مخ.

واچول سي وروسته به ورته و ويل سي آيا ستا سره يوه نېکي سته چي په دا بله پله کي يې واچوي دی به پخپلو اعمالو کي وګوري خو هيڅ يوه نېکي به پيدا نه کړي نو به د ترازو هغه پله چي د ده کفر او بدي پکښي اچول سوي وي کښته ولوېږي او هغه بله خالي پله به يې لوړه وخېږي همدغه د ده د ترازو سپک والی دی چي الله تعالی په دغه آيت کي اشاره ورته کړې ده:

﴿وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ۝ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ۝﴾[1].

د اعمالو په وزن کي څه حکمت دی

که څه هم د قيامت په ورځ د الله تعالی په علم باندي علاوه د اعمالو وزن ته څه حاجت نسته ځکه چي د هر شي وزن او ارزښت الله تعالی ته معلوم دی لېکن علماء کرامو يې لاندي حکمتونه بيان کړي دي:

اول:- ترڅو د الله تعالی عدل د خلګو په حضور کي په ډاګه سي او هر څوک يې وګوري.

دوهم:- ترڅو بنده ګان خپل دنياوي کړه وړه پخپلو سترګو وګوري.

دريم:- ترڅو په بندګانو باندي د الله تعالی حجت په څرګنده توګه اثبات سي.

څلورم:- ترڅو په دنيا کي خلګ ورباندي امتحان کړي چي عقيده ورباندي کوي او که دا کار ورته (العياذبالله) دروغ ښکاري[2].

اوس نو د معتزله ډلي دا خبره خوشي افسانه ده چي دوی وايي اعمال خو ټوله الله تعالی ته معلوم دي نو يې وزن او تول عبث دی.

---

[1] [القارعة: ۹-۸]. (التذکرة) دوهم جزء (۱۳۸) مخ.

[2] تفسير القاسمي (۷) جلد (۱۴) مخ، زادالمسير (۳) جلد (۱۱۶) مخ.

علامه تفتازاني رحمه الله خو لا داسي هم ليکلي دي، ښايي د اعمالو په تول کي يو داسي حکمت وي چي موږ علم نه ورباندي لرو د يو شي په حکمت باندي زموږ نه پوهېدل عبث نه واجبوي[1].

جنت او دوزخ همدا اوس موجود او د همېشه لپاره باقي دي

۸۳:- وَالْجَنَّةُ وَالنَّارُ مَخْلُوقَتَانِ لَاتَفْنَيَانِ أَبَدًا وَلَا تَبِيْدَانِ وَإِنَّ اللهَ تَعَالٰى خَلَقَ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ قَبْلَ الْخَلْقِ وَخَلَقَ لَهُمَا أَهْلًا فَمَنْ شَاءَ مِنْهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ أَدْخَلَهُ فَضْلًا مِنْهُ وَمَنْ شَاءَ مِنْهُمْ إِلَى النَّارِ أَدْخَلَهُ عَدْلاً مِنْهُ وَكُلٌّ يَعْمَلُ لِمَا قَدْ فُرِغَ لَهُ وَصَائِرٌ إِلٰى مَا خُلِقَ لَهُ.

ژباړه: جنت او دوزخ همدا اوس مخلوق او موجود دي هيڅکله فنا (نېستي) کېږي نه او الله تعالى جنت او دوزخ د پېريانو او انسانانو تر ايجاد دمخه پيدا کړي دي او د دواړو يعني جنت او دوزخ لپاره يې اهل پيدا کړي دي نو کوم کس چي الله تعالى يې له دوی څخه جنت ته د روانولو اراده وکړي نو به يې د خپل فضل له مخي جنت ته داخل کړي او کوم کس چي بيا الله تعالى يې له دوی څخه دوزخ ته د روانولو اراده وکړي نو به يې د خپل عدل له مخي دوزخ ته داخل کړي او هر کس د هغه څه عمل کوي چي د ده لپاره د هغه فيصله سوې وي او هر کس هغه شي ته ميل کونکی دی چي دی د هغه لپاره پيدا سوی وي.

نو کوم کس چي د جنت لپاره پيدا سوی وي نو هغه په نېک عمل سره جنت ته

---

[1] شرح العقائد (۷۹) مخ.

ميل كونكى وي او كوم كس چي د دوزخ لپاره پيدا سوى وي نو هغه بيا په بد عمل سره دوزخ ته ميل كونكى وي.

شرح- امام طحاوي رحمة الله عليه په دې عبارت كي پنځه عقيدې ذكر كړي دي اوس يې تاسو په تفصيل وګورئ:

اوله عقيده:- جنت او دوزخ همدا اوس مخلوق او موجود دي، د دې عقيدې دلائل له كتاب او سنت څخه په هغه اندازه دي چي د ټولو راوړل ناشونى كار دى خو د بېلګي په ډول يو څو وګورئ:

۱:- ﴿النَّارُ يُعْرَضُوْنَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَّعَشِيًّا﴾.[المؤمن: ۴۶].

ژباړه: (په برزخ كي د فرعون د پيروانو دا حال دى چي) دوى په اور د دوزخ باندي هر صبا هر بېګا ور وړاندي كړل كېږي.

۲:- ﴿عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوٰى﴾.[النجم: ۱۵].

ژباړه: چي د سدرة المنتهى په نزد جنة المأوى هم موقعيت لري.

۳:- ﴿أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِيْنَ﴾.[آل عمران: ۱۳۳].

ژباړه: دغه جنت د پرهېزګارانو لپاره تيار كړل سوى دى.

۴:- ﴿وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِيْٓ أُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِيْنَ﴾.[آل عمران: ۱۳۱].

ژباړه: او له هغه اور څخه ځانونه وساتئ كوم چي د كافرانو لپاره تيار كړل سوى دى.

۵:- د آدم عليه السلام او حواء رضي الله عنها هغه قرآني قصه چي الله تعالى دوى ته په جنت كي سكونت وركړ او بيا يې د هغې خطا له كبله چي له دوى څخه وسول بيرته د جنت څخه ځمكي ته راكښته كړل. د دې ښكاره دليل دى چي جنت لا د پخوا څخه موجود ؤ.

۶:- ټوله هغه دلائل چي د عذاب القبر او د قبر د استراحت په اړوند راغلي دي همهغه د دوزخ او جنت په وجود باندي دلالت کوي ځکه چي د قبر عذاب د دوزخ څخه او استراحت يې د جنت څخه دی لکه څنګه چي په دې باره کي صحيح حديثونه راغلي دي چي يو څو يې موږ د عذاب القبر په بحث کي وليکل. په دې عقيده سره په معتزله وو باندي رد دی چي دوی وايي جنت او دوزخ اوس نه دي موجود بلکي الله تعالٰی يې د قيامت په ورځ پيدا کوي.

د دوی دغه عقيده په ښکاره ډول د کتاب او سنت په خلاف ده.

دوهمه عقيده:- جنت او دوزخ او اهل يې د همېشه لپاره باقي دي هيڅکله نه فنا کېږي.

(**دلائل**) ۱:- ﴿ أُكُلُهَا دَآئِمٌ وَّظِلُّهَا ﴾. [الرعد: ۳۵].

ژباړه: د جنت مېوې او سوري به همېشه وي.

۲:- ﴿ إِنَّ هٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهٗ مِنْ نَّفَادٍ ﴾. [ص: ۵۴].

ژباړه: يقيناً دغه د جنت نعمتونه هرومرو زموږ (درکړه سوې) روزي ده چي هيڅ فنا او ختم نه لري.

۳:- ﴿ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ أَبَدًا ﴾. [التوبة: ۲۲].

ژباړه: حال دا چي دوی به په دغو جنتونو کي همېشه تل ترتله وي.

۴:- ﴿ يُرِيْدُوْنَ أَنْ يَّخْرُجُوْا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ﴾. [المائدة: ۳۷].

ژباړه: کافران به (د قيامت په ورځ) غواړي چي له دوزخ څخه و وځي حال دا چي دوی به له هغه اور څخه وتونکي نه وي او دوی لره دائمي عذاب دی.

۵:- ﴿كُلَّمَآ اَرَادُوٓا اَنۡ يَّخۡرُجُوۡا مِنۡهَا مِنۡ غَمٍّ اُعِيۡدُوا فِيۡهَا﴾.[الحج: ۲۲].

ژباړه: هر کله چي دوزخيان د غم له کبله اراده وکړي چي له دوزخ څخه و وځي نو بيرته په دغه اور کي ورګرځول کېږي.

۶:- ﴿فَاَمَّا الَّذِيۡنَ شَقُوۡا فَفِي النَّارِ لَهُمۡ فِيۡهَا زَفِيۡرٌ وَّشَهِيۡقٌ○ خٰلِدِيۡنَ فِيۡهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالۡاَرۡضُ اِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ؕ اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيۡدُ○ وَاَمَّا الَّذِيۡنَ سُعِدُوۡا فَفِي الۡجَنَّةِ خٰلِدِيۡنَ فِيۡهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالۡاَرۡضُ اِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ؕ عَطَآءً غَيۡرَ مَجۡذُوۡذٍ○﴾.[هود: ۱۰۶- ۱۰۸].

ژباړه: نو هر څه هغه کسان چي بدبختان سوي دي نو دوی به په اور کي وي (او) دوی لره به (هلته د خرو غوندي) لوړ آواز او ټيټ آواز وي په داسي حال کي چي دوی به هلته دومره مده وي لکه په دنيا کي د آسمانونو او ځمکي دوام بغير له هغه زيادت څخه چي الله تعالی يې اراده وکړي (چي هغه لره نو پای نسته) (معنی يې دا ده چي دوی به په دوزخ کي همېشه وي) يقيناً رب ستا (په کامل قدرت سره) د هر هغه کار کونکی دی چي اراده يې وکړي او هر څه هغه کسان چي نېک بختان سوي دي نو دوی به په جنت کي وي په داسي حال کي چي دوی به هلته دومره مده وي لکه په دنيا کي د آسمانونو او ځمکي دوام بغير له هغه زيادت څخه چي الله تعالی يې اراده وکړي (چي هغه لره نو پای نسته) (معنی يې دا ده چي دوی به په جنت کي همېشه وي) (دا ستا د رب ورکړه ده) داسي ورکړه چي بې انتهاء ده (پای نه لري).

د دې تفسير حاصل دا دی چي په (الاماشاءربك) کي د (الا) کلمة د استثناء لپاره نه بلکي د (غير) په معنی ده. حضراتو مفسرينو د دغو آيتونو تفسير په ډېرو ډولونو سره کړی دی خو موږ يې هغه تفسير وکړ کوم چي شيخ جلال الدين

السيوطي رحمه الله غوره او له تکلف څخه خالي بللی دی[(١)].

اوس نو دغه آیتونه پردې خبره باندې دلیل نه سي کېدای چې جنتیان په جنت کې او دوزخیان په دوزخ کې همېشه نه دي بلکې پردې خبره دلیل دی چې جنتیان په جنت کې او دوزخیان په دوزخ کې همېشه دي لکه څنګه چې نور محکم آیتونه چې یو څو یې موږ لړ د مخه ولیکل ښکاره دلالت ورباندې کوي.

سوال:- الله تعالی فرمایلي دي: ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ﴾.[القصص: ٨٨].

ژباړه: هر شی فنا موندونکی دی مګر ذات د الله جل جلاله (چې تل باقي دی).

نو له دې آیت څخه خو ظاهراً دا معلومېږي چې جنت او دوزخ هم فنا کېږي؟

جواب: له آیت څخه مراد همهغه دی چې د اسلام امامانو بیان کړی دی دوی داسي ویلي دي یعني هر هغه شی چې الله تعالی د فنا او هلاک فیصله ورباندې کړې ده هغه به هالک فنا موندونکی وي، نو جنت او دوزخ خو د فنا لپاره نه بلکې د بقاء لپاره پیدا سوي دي[(٢)].

نو دا عقیده اتفاقي ده چې جنت او دوزخ د همېشه لپاره باقي دي یوازې جهمیه ډله وایي چې جنت او دوزخ فنا کېږي خو د دوی دغه قول د کتاب او سنت او اجماع په خلاف دی هیڅ دلیل ورباندې نسته[(٣)].

دریمه عقیده:- الله تعالی د جنت او دوزخ لپاره خپل خپل اهل پیدا کړي دي. لکه څنګه چې الله تعالی فرمایلي دي:

﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ﴾.[الأعراف: ١٧٩].

ژباړه: او بېشکه موږ د جهنم لپاره د پېریانو او انسانانو څخه ډېر پیدا کړي

---

(١) تفسیر جلالین اول جلد (١٨٨) مخ.
(٢) شرح العقیدة الطحاویة (٤١٧) مخ.
(٣) شرح العقائد (٨٢) مخ.

دي.

همدا شان د مسلم په یوه روایت کي نبيﷺ داسي فرمايلي دي:

(إِنَّ اللهَ خَلَقَ لِلْجَنَّةِ أَهْلًا خَلَقَهُمْ لَهَا وَهُمْ فِي أَصْلَابِ آبَائِهِمْ وَخَلَقَ لِلنَّارِ أَهْلًا خَلَقَهُمْ لَهَا وَهُمْ فِي أَصْلَابِ آبَائِهِمْ)[1].

ژباړه: يقيناً الله تعالی د جنت لپاره اهل پيدا کړي دي دوی يې د جنت لپاره په داسي حال کي پيدا کړي دي چي دوی د خپلو پلرونو په ملاوو کي وي، او الله تعالی د دوزخ لپاره هم اهل پيدا کړي دي دوی يې د دوزخ لپاره په داسي حال کي پيدا کړي دي چي دوی د خپلو پلرونو په ملاوو کي وي.

څلورمه عقيده:- الله تعالی جنتيان جنت ته د خپل فضل له مخي داخلوي او دوزخيان دوزخ ته د خپل عدل له مخي داخلوي. يعني د بندګانو په باره کي د الله تعالی حکم د فضل او عدل په منځ کي ګرځي او راګرځي، په دې باره کي نصوص ډېر او مشهور دي.

پنځمه عقيده:- هر کس هغه شي ته ميل کونکی او رجوع کونکی دی کوم چي دی د هغه لپاره پيدا کړل سوی دی. د دې عقيدې تفصيل او دليل په (۴۴) عقيده کي وګورئ.

د جنت او دوزخ په اړوند نور معلومات په هغو کتابونو کي وګوري چي خاص په دغسي موضوعاتو کي ليکل سوي دي لکه (التذکرة) للامام القرطبي دوهم جزء.

[1] صحيح مسلم دوهم جلد (۳۳۷) مخ، رقم الحديث (۶۷۶۸).

ټوله شيان د الله تعالی په تقدير سره دي

۸۴: – وَالْخَيْرُ وَالشَّرُّ مُقَدَّرَانِ عَلَى الْعِبَادِ.

ژباړه: هر خير او شر چې پر بندګانو باندي راځي له پخوا څخه پر دوی باندي مقدر او نوشته سوي دي.
د تقدير مسئله په دې کتاب کي څو ځله تېره سوې ده خو تفصيل يې په (۷) عقيده کي تېر سوی دی هلته يې مطالعه کړئ.

د بنده قدرت په دوه ډوله دی

۸۵: – وَالْإِسْتِطَاعَةُ الَّتِي يَجِبُ بِهَا الْفِعْلُ مِنْ نَحْوِ التَّوْفِيْقِ الَّذِي لَا يَجُوزُ أَنْ يُوصَفَ الْمَخْلُوقُ بِهِ فَهِيَ مَعَ الْفِعْلِ وَأَمَّا الْإِسْتِطَاعَةُ مِنْ جِهَةِ الصِّحَّةِ وَالْوُسْعِ وَالتَّمَكُّنِ وَسَلَامَةِ الْآلَاتِ فَهِيَ قَبْلَ الْفِعْلِ وَبِهَا يَتَعَلَّقُ الْخِطَابُ وَهُوَ كَمَا قَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾. [البقرة: ۲۸۶].

ژباړه: هغه قدرت چې د هغه په سبب سره د بنده فعل (کار) ضروري ګرځي هغه د الله تعالی د توفيق اثر دی هسې توفيق چې هغه د مخلوق لپاره صفت نه سي کېدای (بلکي د الله تعالی صفت دی) نو همدغه قدرت د بنده د فعل سره يو ځای وي اما هغه قدرت چې هغه د مکلف د صحت، طاقت، آلاتو او اسبابو له

جهته دی هغه بیا د بنده تر فعل (کار) دمخه وي په همدغه قدرت پوري د الله تعالی خطاب او تکلیف تعلق نیسي (یعني د بنده د مکلف کېدلو بنیاد او اساس همدغه قدرت دی) لکه څنګه چي الله تعالی فرمایلي دي: (الله ﷻ هیڅوک نه مکلف کوي مګر د هغه د قدرت په اندازه).

شرح- امام طحاوي رحمه الله چي قدرت دوه ډوله ته تقسیم کړ همدغه د عامو اهل السنة والجماعة قول دی امام طحاوي رحمه الله په دې عقیده سره په معتزله ډلي باندي رد کړی دی چي دوی وایي بنده لره یوازي هغه قدرت سته چي په هغه سره فعل ضروري ګرځي او دا قدرت به هم تر فعل دمخه وي ځکه چي بنده تر فعل دمخه مکلف دی د مثال په ډول کله چي د لمانځه وخت داخل سي نو هغه کس چي لمونځ نه کوي هغه هم په لمانځه سره مکلف دی نو که چیري بنده ته تر فعل دمخه قدرت ثابت نه سي نو به عاجز سړی مکلف سي ښکاره خبره ده چي د عاجز سړي تکلیف نه دی جائز.

د امام طحاوي رحمه الله د رد حاصل دا دی چي د بنده د کار کولو قدرت په دوه ډوله دی:

اول هغه قدرت دی چي په هغه سره د بنده کار خامخا کېږي دغه قدرت یو صفت او عرض دی چي الله تعالی یې د خپلي ارادې له مخي بنده ته ورکوي بنده په همدغه قدرت سره خپل اختیاري کارونه کوي نو کله چي دغه قدرت صفت او عرض دی نو به ضرور د فعل سره یو ځای وي که نه نو د بنده فعل به بېله قدرته وسي ځکه چي عرض لره خو بقا نسته چي له یوې زمانې څخه بلي زمانې ته پاته سي د بنده کار بېله قدرته کېدل ناشونی دی قدرت په همدغي معنٰی سره الله تعالی له کافرانو څخه په دې آیت کي نفي کړی دی: ﴿ مَا كَانُوْا يَسْتَطِيْعُوْنَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوْا يُبْصِرُوْنَ ○ ﴾.[هود: ۲۰]. د آیت معنٰی دا نه ده چي

کافرانو د حق د اورېدلو توان ځکه نه درلودی چي دوی کاڼه وه او د توحید د دلائلو د لیدلو توان یې ځکه نه درلودی چي دوی ړانده وه ځکه چي د دوی سترګي او غوږونه بالکل سالم او روغ وه بلکي معنٰی یې دا ده چي د دوی سره د ضد او عداوت له کبله هغه قدرت نه وو چي د فعل یعني ایمان راوړلو سره یو ځای وي دغه قدرت د تکلیف بنیاد او اساس نه دی تاسو وګورئ الله تعالٰی له دوی څخه دغه قدرت نفي کړی دی خو بیا هم دوی په ایمان راوړلو سره مکلف وه.

دوهم قدرت بیا د آلاتو او هغو اسبابو د سلامتیا په معنٰی دی چي په کار کولو کي ورته ضرورت وي دغه قدرت تر فعل دمخه وي او د بنده د مکلف کېدلو بنیاد او اساس همدغه قدرت دی لکه څنګه چي الله تعالٰی فرمایلي دي:

﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾. [آل عمران: ۹۷].

ژباړه: او په خلګو باندي خاص د الله ﷻ لپاره د بیت الله زیات کول فرض دی (خو دا په) هغه چا باندي چي د بیت الله طرفته د لاري قدرت لري.

حضراتو مفسرینو د (سبیل) معنٰی په سورلۍ او توښه سره کړې ده همدا شان له بدني طاقت څخه هم چاره نسته. الله تعالٰی په دغه آیت کي د حج د اداء کولو فرضیت په سورلۍ توښه او بدني طاقت باندي موقوف کړی دی ښکاره خبره ده چي دغه شیان له اسبابو څخه دي او تر حج دمخه وي نو دا خبره ثابته سوه چي قدرت د آلاتو او اسبابو د سلامتیا په معنٰی د تکلیف بنیاد او اساس دی او دا قدرت تر فعل دمخه وي اوس نو د معتزله وو دا خبره عبث ده چي که چیري قدرت د فعل سره یو ځای وي نو به عاجز سړی مکلف کړل سي دغه خبره عبث ځکه ده چي قدرت په لومړۍ معنٰی سره که څه هم د فعل سره یو ځای دی خو هغه د تکلیف بنیاد او اساس نه دی او قدرت په دوهمه معنٰی سره چي هغه د

تکلیف اساس او بنیاد دی او ټوله خلګ مطیع دي که عاصي پکښي یو شان دي، د بنده تر فعل دمخه وي نو د عاجز سړي مکلف کېدل نه لازمېږي[۱].

د بنده ګانو د افعالو خالق الله تعالی دی

۸۶: — وَأَفْعَالُ الْعِبَادِ خَلْقُ اللهِ تَعَالٰى وَكَسْبٌ مِنَ الْعِبَادِ.

ژباړه— د بنده ګانو کارونه د الله تعالی مخلوق دي او د بنده ګانو په کسب سره دي.

شرح— لکه څنګه چي الله تعالی د بنده ګانو خالق دی همدا شان یې د افعالو (کارونو) هم خالق دی خو بنده پخپلو کارونو کي مجبور نه دی ځکه چي الله تعالی د کسب قدرت ورکړی دی همدغه د اهل السنة والجماعة مسلک دی.

امام طحاوي رحمه الله په دې عقیده سره پر معتزله ؤ او جبریه ؤ دواړو باندي رد کړی دی معتزله ډله وايي چي بنده د خپلو اختیاري افعالو خالق دی او جبریه ډله بیا وايي چي بنده پخپلو کارونو کي مجبور دی هیڅ قسم قدرت ورسره نسته. د دې مسئلې تفصیل او دلائل په (۷) عقیده کي وګورئ.

الله تعالی هیڅوک د هغه تر طاقت بالا نه دی مکلف کړی

۸۷: — وَلَمْ يُكَلِّفْهُمُ اللهُ تَعَالَى إِلَّا مَا يُطِيقُونَ وَلَا يُطِيقُونَ إِلَّا مَا كَلَّفَهُمْ وَهُوَ تَفْسِيرُ (لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ) نَقُولُ لَا حِيْلَةَ لِأَحَدٍ وَلَا

[۱] د لا زیاتو معلوماتو لپاره وګورئ شرح العقائد (۶۷ مخ الی ۷۰).

حَرَكَةَ لِأَحَدٍ وَلَا تَحَوُّلَ لِأَحَدٍ عَنْ مَعْصِيَةِ اللهِ إِلَّا بِمَعُونَةِ اللهِ وَلَا قُوَّةَ لِأَحَدٍ عَلَى إِقَامَةِ طَاعَةِ اللهِ وَالثُّبَاتِ عَلَيْهَا إِلَّا بِتَوْفِيقِ اللهِ تَعَالَى.

ژباړه- الله تعالی خپل بنده ګان نه دي مکلف کړي مګر په هغه څه سره چي دوی یې طاقت لري، او دوی طاقت نه لري مګر د هغه څه چي الله تعالی دوی ته قدرت ورباندي ورکړی دی همدغه دوهم قول د دغه حدیث (لاحول ولاقوة إلابالله) تفسیر دی موږ د دغه حدیث په تفسیر کي داسي وایو هیڅ کس لره نه یوه حیله سته نه حرکت او نه له معصیت څخه ګرځېدل مګر د الله تعالی په معونت (کومک) سره او نه یو کس لره د الله تعالی د طاعت کولو او په هغه باندي د ثابت پاته کېدلو قوت سته مګر د الله تعالی په توفیق سره.

شرح- په دې عبارت کي دوې عقیدې راغلي دي.

اوله عقیده:- الله تعالی چي هر څه احکام پر بندګانو لازم کړي دي هغه ټوله د دوی د طاقت استعداد او قدرت سره برابر دي په دغو ټولو احکامو کي داسي یو حکم نسته چي هغه د بنده تر طاقت وتلی وي، لکه څنګه چي الله تعالی فرمایلي دي:

﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾. [البقرة: ۲۸۶].

ژباړه: الله تعالی هیڅوک نه مکلف کوي مګر د هغه د قدرت په اندازه.

د دې عقیدې په اړوند نور مباحث په شرح العقائد (۷۱) مخ کي کتلای سئ.

دوهمه عقیده:- بنده ګان یوازي د هغه څه قدرت لري چي الله تعالی قدرت ورباندي ورکړی وي بنده په خپل سر د الله تعالی له ارادې څخه پرته هیڅ هم نه سي کولای لکه څنګه چي الله تعالی فرمایلي دي:

﴿وَمَا تَشَآءُوْنَ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ○﴾.[الدهر: ۳۰].

ژباړه: او تاسو (د هيڅ لاري د طاعت) اراده نه سئ کولای مګر په هغه وخت کي چي الله ﷻ (ورته) اراده وکړي (او توفيق درکړي).

د دې عقيدې دليل هغه حديث هم دی چي امام طحاوي په متن کي ذکر کړی او تفسير يې هم کړی دی بشپړ حديث خو اوږد دی خو يوه ټوټه يې په دا ډول ده: حضرت ابو موسٰی أشعري رضي الله عنه ويلي دي چي نبي ﷺ ماته وفرمايل آيا زه تاته د جنت له خزانو څخه يوه خزانه نه ښيم ما ورته و ويل (هو) راته يې وښيه نو نبي ﷺ وفرمايل هغه خزانه دغه ده (لاحول ولاقوة إلابالله)[1].

له دغه حديث شريف څخه دا هم معلوميږي چي (لَاحَوْلَ وَلَاقُوَّةَ إِلَّابِاللّٰهِ) يو عظيم الشان ذکر دی.

په عالم کي چي هر شی جاري دی هغه د الله تعالی په اراده سره دی

۸۸:- وَكُلُّ شَيْءٍ يَجْرِيْ بِمَشِيْئَةِ اللهِ تَعَالَى وَعِلْمِهِ وَقَضَائِهِ وَقَدْرِهِ غَلَبَتْ مَشِيْئَتُهُ الْمَشِيْئَاتِ كُلَّهَا وَغَلَبَ قَضَاؤُهُ الْحِيَلَ كُلَّهَا يَفْعَلُ مَايَشَاءُ وَهُوَ غَيْرُ ظَالِمٍ أَبَدًا تَقَدَّسَ عَنْ كُلِّ سُوْءٍ وَحَيْنٍ وَتَنَزَّهَ عَنْ كُلِّ عَيْبٍ وَشَيْنٍ ﴿لا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُوْنَ○﴾.[الانبياء: ۲۳].

---

[1] صحيح البخاري دوهم جلد (۹۴۹) مخ، رقم الحديث (۶۴۰۹) و مسلم (۲۷۰۴) واللفظ له.

ژباړه: په عالم کي هر شی د الله تعالی په اراده علم قضاء (فیصله) او تقدیر سره جاري دی د الله تعالی اراده د مخلوق په ټولو ارادو باندي غالبه ده او د الله تعالی فیصله پر ټولو حیلو او اسبابو باندي غالبه ده الله تعالی هغه کار کوي چي اراده یې وکړي او الله تعالی هیڅکله ظالم نه دی او له هري بدی او نقصان څخه پاک دی همدا شان له هر بد صفت او عیب څخه پاک دی (الله تعالی فرمایلي) له الله ﷻ څخه د هغه شي پوښتنه نه سي کېدلی کوم چي پخپله یې کوي او بنده ګان چي دي (د الله تعالی د پلوه) ورڅخه پوښتنه کول کېږي.

شرح– مطلب دا دی چي په دنیا او آخرت کي ټوله شیان د الله تعالی په اراده علم قضاء او تقدیر سره دي بنده لره اراده سته خو هغه هم د الله تعالی تر ارادې لاندي ده بنده د اسبابو په فعل سره مأمور دی خو هغه هم د الله تعالی تر قضاء لاندي دي. د دې عقیدې تفصیل او دلائل په (۷) عقیده کي وګورئ.

او د الله تعالی کارونه د عدل او حکمت له مخي جاري دي د فضل او عدل په منځ کي ګرځي او راګرځي الله تعالی پر هیچا باندي ظلم نه کوي لکه څنګه چي الله تعالی فرمایلي دي:

﴿وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ﴾.[حم السجدة: ۴۶].

ژباړه: او ستا رب پر بندګانو ظلم کونکی نه دی.

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ﴾.[النساء: ۴۰].

ژباړه: یقیناً الله تعالی د یوې ذرې په اندازه ظلم نه کوي.

او الله تعالی له هر عیب او نقصان څخه پاک دی لکه څنګه چي د الله تعالی په نومونو کي د (اَلْقُدُّوْسُ) همدغه معنی ده الله تعالی فرمایلي دي:

﴿اَلْمَلِكُ الْقُدُّوْسُ السَّلٰمُ﴾.[الحشر: ۲۳].

ژباړه: الله ﷻ کامل واکدار (له ټولو قبائحو او نواقصو څخه) ښه پاک (له ټولو عیبو څخه) منزه او سالم دی.

د ژوندیو کسانو په عمل سره مړو ته نفعه رسیږي

۸۹: – وَفِي دُعَاءِ الْأَحْيَاءِ لِلْأَمْوَاتِ وَصَدَقَاتِهِمْ مَنْفَعَةٌ لِلْأَمْوَاتِ.

ژباړه: د مړو لپاره د ژوندو خلکو په دعاء کي او د دوی په صدقاتو (خیراتو) کي مړو ته نفعه ستده.

شرح– په دې عبارت کي دوې عقیدې ذکر سوي دي:

اوله عقیده: – ژوندي کسان چي د مړو لپاره د مغفرت او رحمت کومه دعاء کوي نفعه یې مړو ته رسیږي.

(**دلائل**) ۱: – الله تعالی فرمایلي دي:

﴿ وَالَّذِيْنَ جَآءُوْ مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِيْنَ سَبَقُوْنَا بِالْاِيْمَانِ ﴾. [الحشر: ۱۰].

ژباړه: او (همدا رنګه د فئ مالونه) هغو (کسانو لره دي) چي د اولنیو مهاجرینو او انصارو څخه وروسته (دنیا ته) راغلي وي حال دا چي دوی وایي ای زموږ ربه! موږ ته مغفرت وکړه او هغو کسانو ته هم کوم چي زموږ څخه په ایمان راوړلو کي دمخه دي.

په دغه آیت کي الله تعالی پر هغو کسانو باندي ثناء ویلې ده چي مخکنیو مؤمنانو ته دعاء کوي نو دا خبره ثابته سوه چي د ژوندو کسانو دعاء مړو ته نفعه رسوي.

۲: – الله تعالی مړو ته د جنازې په لمانځه کي دعاء مشروع ګرځولې ده همدا

شان د مړي د دفن په وخت کي او تر دفن وروسته او د قبرونو د زيارت په وخت کي هم الله تعالی د مؤمنانو مړو لپاره دعاء مشروع ګرځولې ده. په دې باره کي حديثونه مشهور دي يو څو يې موږ د زيارة القبور په مسئله کي وليکل دا ټوله د دې دلائل دي چي د ژوندو کسانو دعاء مړو ته نفعه رسوي نو د مؤمنانو خلګو او مؤمنانو ښځو لپاره بېله شکه دعاء مشروع ده مړه وي که ژوندی.

دوهمه عقيده:- ژوندي کسان چي د مړو لپاره کوم خيراتونه کوي نفعه يې مړو ته رسېږي.

(دليل) حضرت عبدالله بن عباس ﷺ ويلي دي چي د سعد بن عبادة ﷺ مور په داسي حال کي وفات سوه چي دی حاضر نه ؤ نو سعد بن عبادة ﷺ نبي ﷺ ته راغلی او ويې ويل ای د الله ﷻ رسوله! زما مور وفات سوه او زه حاضر نه وم نو اوس که زه يو شی د مور لپاره صدقه کړم آيا نفعه يې ورسېږي نبي ﷺ ورته وفرمايل (هو) ور رسېږي سعد بن عبادة ﷺ و ويل:

فَإِنِّي أُشْهِدُكَ أَنَّ حَائِطِي الْمِخْرَافَ صَدَقَةٌ عَلَيْهَا.

يعني- يقيناً زه تا شاهد ګرځوم چي زما باغ چي د مخراف په نوم دی پردې باندي صدقه دی[1].

کومه عقيده چي امام طحاوي رحمه الله ذکر کړه همدغه د ټوله اهل سنت والجماعت عقيده ده بلکي هر هغه کس چي بدني عبادت وکړي لکه: لمونځ، روژه، تلاوت، ذکر، يا مالي عبادت وکړي لکه خيرات، او ثواب يې بل چاته وبخښي مړ وي که ژوندی دا جائز کار دی او ثواب يې هغه کس ته رسېږي نور نو فرق نه لري چي د عبادت کولو په وخت کي د هغه کس نيت وکړي او يا عبادت د خپل ځان لپاره وکړي وروسته يې ثواب بل چاته وبخښي او پخپله په

[1] صحيح البخاري اول جلد (٣٨٧) مخ. رقم الحديث (٢٧٦٢).

عبادت کي هم فرق نسته فرض وي که نفل همدغه د اهل سنت والجماعت مسلک دی[1].

امام طحاوي رحمة الله عليه په دې عقيده سره پر هغو مبتدعينو رد کړی دی چې دوی وايي مړو ته د ژوندو کسانو له عمل څخه هيڅ نفعه نه رسيږي هغه که دعاء وي او که بل عمل د دوی دغه قول په کتاب او سنت سره مردود دی لکه څنګه چې تاسو ولوستل.

سوال او جواب

سوال: له مخکنيو نصوصو څخه دا ثابته سوه چې د ژوندو کسانو د عمل نفعه مړو ته رسيږي او له ځينو نصوصو څخه بيا ظاهراً دا معلوميږي چې انسان ته يوازي د خپل عمل نفعه رسيږي او د بل چا د عمل ورته هيڅ ګټه نه رسيږي لکه څنګه چې الله تعالى فرمايلي دي:

۱:- ﴿وَاَنۡ لَّيۡسَ لِلۡاِنۡسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى○﴾.[النجم: ۳۹].

ژباړه: او بله دا ده چې هيڅ انسان ته نسته مګر د هغه (عمل ثواب) چې پخپله يې کړی وي.

۲:- ﴿لَهَا مَا كَسَبَتۡ وَعَلَيۡهَا مَا اكۡتَسَبَتۡ ؕ﴾.[البقرة: ۲۸۶].

ژباړه: د هر چا لپاره د هغه عمل ثواب دی چې ده کړی دی او د هغه عمل (وبال) ورباندي دی چې ده کړی دی.

اوس نو د دغسي نصوصو په منځ کي تطبيق څه ډول دی.

جواب: د العقيدة الطحاوية شارح ويلي دي علماء کرامو د دې سوال ډېر

[1] ردالمحتار اول جلد (۶۰۵) مخ.

جوابونه کړي دي خو دوه يې اصح دي. موږ به يې يوازي هغه جواب رانقل کړو چي ده ډېر قوي بللی دی هغه دا دی، د آيتونو معنٰی دا نه ده چي يو کس د بل چا له عمل څخه نفعه نه سي اخيستلی بلکي معنٰی يې دا ده چي يو کس يوازي د خپل عمل مالک دی د بل چا د عمل مالک نه سي کېدای خو له دې څخه دا نه لازمېږي چي يو کس د بل چا له عمل څخه نفعه نه سي اخيستلی چي کله يې هغه د ده لپاره وکړي يا يې ثواب ور وبخښي نو د بل چا د عمل پخپله عمل کونکی مالک دی د عمل مالک کولای سي چي د خپل عمل ثواب بل چاته وبخښي او يا يې د خپل ځان لپاره پرېږدي د دې يو ښکاره مثال دا دی چي انسان لره نسته مګر د ده خپل مال يعني انسان يوازي د خپل مال مالک دی د بل چا د مال مالک نه دی خو له دې څخه دا نه لازمېږي چي انسان د بل چا د مال څخه نفعه نه سي اخيستلی بلکي کېدای سي چي هغه کس ده ته خپل مال هديه يا صدقه کړي او دی نفعه ورڅخه واخلي[1].

الله تعالی د بندګانو دعاوي قبلوي

۹۰: – وَاللهُ تَعَالَى يَسْتَجِيْبُ الدَّعَوَاتِ وَيَقْضِي الْحَاجَاتِ.

ژباړه: الله تعالی د بندګانو دعاوي قبلوي او حاجتونه يې اداء کوي.

شرح– مطلب دا دی چي الله تعالی د بندګانو جائزي دعاوي قبلوي او جائز حاجتونه يې اداء کوي د ټولو خلګو په منځ کي دا خبره اتفاقي ده چي دعاء د منافعو په راجلبولو او د ضررونو په دفعه کولو کي لوی سبب دی.

(دلائل) الله تعالی فرمايلي دي:

---

[1] شرح العقيدة الطحاوية (۴۴۹) مخ.

۱:- ﴿ وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادِیۡ عَنِّیۡ فَاِنِّیۡ قَرِیۡبٌ ؕ اُجِیۡبُ دَعۡوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ ۙ ﴾.[البقرة: ۱۸۶].

ژباړه: او کله چي زما په باره کي زما بنده ګان درڅخه پوښتنه وکړي (چي زه ورته نژدې یم او که لیري) نو زه ورته نژدې یم (په علم او اجابت سره) د غوښتونکي سوال قبلوم کله چي ما وبولې.

۲:- ﴿ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادۡعُوۡنِیۡۤ اَسۡتَجِبۡ لَكُمۡ ؕ ﴾.[غافر: ۶۰].

ژباړه: او ستاسو رب فرمايي چي زما څخه سوال کوئ چي زه يې درته قبول کړم.

سوال او جواب

سوال:- له ذکر سوو آيتونو څخه معلومېږي چي د دعاء او سوال قبلېدل حتمي دي او د الله تعالی وعده ده چي کله ورڅخه څوک څه وغواړي هغه به ضرور ورکوي خو د دې سره سره موږ ګورو چي زموږ ډېري دعاوي نه قبلېږي.

جواب: په دې کي شک نسته چي د الله تعالی هره وينا حقه ده او وعدې يې ټولي د واقع سره برابري دي او هيڅ خلف پکښي نسته خو د دعاء قبلېدل يوازي دا نه دي چي بنده ته د ده غوښتل سوی شی ورکول سي کله همدغسي وسي چي الله تعالی بنده ته د ده غوښتل سوی شی په عين وخت کي ورکړي او کله بيا دغه شی په بل وخت کي ورکړي کله بيا ورته بالکل آخرت ته وساتل سي کله کله يې بيا د غوښتل سوي شي په عوض کي له ضرر څخه بچ کړي[1].

همدغه جواب له احاديثو څخه ښکاره معلومېږي د مثال په ډول دوه حديثونه

[1] تفسير النسفي اول جلد (۱۶۱) مخ.

وګورئ:

اول: – مَا مِنْ أَحَدٍ يَدْعُو بِدُعَاءٍ إِلَّا آتَاهُ اللّٰهُ مَا سَأَلَ أَوْ كَفَّ عَنْهُ مِنْ سُوْءٍ مِثْلَهُ مَا لَمْ يَدْعُ بِإِثْمٍ أَوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ[۱].

ژباړه: هيڅوک يوه دعاء نه کوي مګر الله جَلَّ جَلَالُهُ همهغه شی ورکوي چې غواړي يې او يا به ورڅخه د همهغه سوال په مثل بدي ليرې کړي ترڅو چې يې په ګناه او يا د صله رحمي په قطعه کولو باندې سوال نه وي کړی.

دوهم: – په يوه بل روايت کې دا هم ورسره سته (وَإِمَّا أَنْ يُدَّخَرَ لَهُ فِي الْآخِرَةِ وَإِمَّا أَنْ يُكَفَّرَ عَنْهُ مِنْ ذُنُوْبِهِ بِقَدْرِ مَا دَعَا)[۲].

ژباړه: او يا به ورته په آخرت کې ذخيره کړل سي او يا به ورڅخه د سوال په اندازه ګناهونه عفوه کړل سي.

د دعاء د قبلېدو موانع

لاندې څو شيان د دعاء د اجابت موانع ښودل سوي دي.

اول: د خوراک، څښاک، لباس او غذا حراموالی د اجابت موانع دی ځکه چې نبي ﷺ په يو اوږد حديث کې فرمايلي دي: (الرَّجُلُ يُطِيْلُ السَّفَرَ أَشْعَثَ أَغْبَرَ يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ يَا رَبِّ يَا رَبِّ وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ وَغُذِيَ بِالْحَرَامِ فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَالِكَ)[۳].

ژباړه: يو سړی چې اوږد سفر کوي ببر سر خړ پړ چې دواړه لاسونه يې آسمان

---

[۱] جامع الترمذي دوهم جلد (۱۷۵) مخ، رقم الحديث (۳۳۸۱).
[۲] جامع الترمذی دوهم جلد (۲۰۱) مخ، رقم الحديث (۳۶۰۴).
[۳] صحيح مسلم اول جلد (۳۲۶) مخ، رقم الحديث (۲۳۴۶).

ته پورته کړي وي او داسي وايي ای زما ربه! ای زما ربه! حال دا چي خوراک يې حرام وي، څښاک يې حرام وي، لباس يې حرام وي او په حرامو باندي لوی سوی وي نو څنګه به د دغه ډول سړي دعاء قبوله سي.

دوهم: د مطلب په لاسته راوړلو کي عجله (تلوار) کول.

دريم: د ګناه او د صله رحمي د قطعي سوال کول، لکه څنګه چي نبيﷺ فرمايلي دي:

(لَايَزَالُ يُسْتَجَابُ لِلْعَبْدِ مَالَمْ يَدْعُ بِإِثْمٍ أَوْقَطِيعَةِ رَحِمٍ مَالَمْ يَسْتَعْجِلْ قِيْلَ يَارَسُولَ اللهِ مَاالْإِسْتِعْجَالُ قَالَ يَقُولُ قَدْ دَعَوْتُ وَقَدْ دَعَوْتُ فَلَمْ أَرَ يَسْتَجِيْبُ لِي فَيَسْتَحْسِرُ عِنْدَ ذٰلِكَ وَيَدَعُ الدُّعَاءَ)[1].

ژباړه: همېشه د بنده دعاء قبلېږي ترڅو چي د ګناه او يا د صله رحمي د پرېکولو سوال ونه کړي او ترڅو چي عجله (تلوار) ونه کړي پوښتنه وسوه چي ای د الله ﷻ رسوله! عجله څه شی ده؟ نبيﷺ وفرمايل عجله دا ده چي يو کس داسي و وايي سوال مي وکړ سوال مي وکړ نو مي ونه ليدل چي سوال راته قبول سي نو ستومانه سي او د سوال څخه لاس واخلي.

څلورم: خپلي دعاء ته نه متوجه کېدل، لکه څنګه چي نبيﷺ په يو حديث کي فرمايلي دي: ای خلګو! تاسو له الله تعالی څخه په داسي حال کي سوال کوئ چي په اجابت سره يقين کونکي ياست (فَإِنَّ اللهَ لَا يَسْتَجِيْبُ لِعَبْدٍ دَعَاهُ عَنْ ظَهْرِ قَلْبٍ غَافِلٍ).

يعني: دا ځکه چي الله تعالی د داسي بنده سوال نه قبلوي چي د غافل زړه له شا څخه يې بولي.

---

[1] صحيح البخاري (۶۳۴۰)، و مسلم دوهم جلد (۳۵۲) مخ، رقم الحديث (۲۷۳۵) واللفظ له.

يعني سوال ورڅخه کوي خو ورته متوجه نه وي چي څه غواړي يوازي د سوال ګردان کوي[1].

پنځم: په دعاء کي تر حد تجاوز کول، لکه څنګه چي الله تعالی فرمايلي دي: ﴿إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾. [الاعراف: ۵۵].

ژباړه: بې شکه الله ﷻ تجاوز کونکي نه خوښوي.

په دعاء کي د تجاوز خو ډېر ډولونه دي خو دلته يې تاسو صرف دوه ډولونه وګورئ:

اول: يو داسي سوال کول چي هغه د سوال کوونکي سره مناسب نه وي د مثال په ډول چي يو څوک د خپل ځان لپاره شفاعت کبري وغواړي چي هغه د نبي ﷺ له خواصو څخه دی.

دوهم: يوه ورځ عبدالله بن مغفل رضي الله عنه له خپل زوی څخه واورېدل چي داسي سوال يې کاوه ای الله! زه در څخه هغه سپينه ماڼۍ غواړم چي کله زه جنت ته ور داخل سم زما په راسته طرف کي وي پلار يې ورته و ويل: ای زويه! له الله ﷻ څخه جنت وغواړه او له دوزخ څخه وربانديي پناه ونيسه (نور وړاندي مه ځه) ځکه چي ما له نبي ﷺ څخه اورېدلي دي چي ويل يې: (سَيَكُونُ فِي هٰذِهِ الأُمَّةِ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الطُّهُورِ وَالدُّعَاءِ).

يعني – ژر دی چي په دغه امت کي به داسي خلګ پيدا سي چي په اوداسه او دعاء کي به تر حد تجاوز کوي، يعني ستا دعاء تر حد تجاوز دی[2].

---

[1] مسند احمد بن حنبل دوهم جلد (۵۹۲) مخ.
[2] مسند احمد ۴/ ۸۷، و ابوداؤد (۹۶).

په دعاء کې لاسونه پورته کول

دا چې د دعاؤ د قبول ځايونه او وختونه کوم دي او آداب يې څه دي او هغه کومې دعاوې دي چې له نبيﷺ څخه رانقل سوې دي دا يو اوږد بحث دی جدا رساله غواړي تفصيل يې د حديثو په کتابونو کې دی لکه (کتاب الدعوات) د بخاري شريف او (ابواب الدعوات) د ترمذي شريف او داسې نور. د دعاء کولو له آدابو څخه دا هم دی چې لاسونه پورته کړل سي او ورغوي د آسمان طرفته ونيول سي او د لاسونو شاګاني د ځمکې طرفته وګرځول سي کله چې دعاء ختمه سي نو دواړه لاسونه دې په مخ باندې راکش کړل سي ځکه چې نبيﷺ همداسې کړي دي[1].

په اجتماعي ډول سره دعاء کول

لکه څنګه چې په انفرادي ډول (يوازي يوازي) دعاء کول له احاديثو څخه ثبوت لري همدا شان په اجتماعي ډول دعاء کول چې يو څوک دعاء کوي او نور خلک آمين ورباندې وايي هم ثبوت لري لکه څنګه چې په حديث شريف کې راغلي دي:

(لَا يَجْتَمِعُ مَلَأٌ فَيَدْعُو بَعْضُهُمْ وَيُؤَمِّنُ بَعْضُهُمْ إِلَّا أَجَابَهُمُ اللهُ).

يعني- يوه ټولۍ خلک به نه سي سره راجمعه چې ځيني يې دعاء کوي او ځيني بيا آمين ورباندې وايي مګر چې الله تعالى به د دوی دعاء قبوله کړي[2].

---

[1] صحيح البخاري دوهم جلد (۹۳۸) مخ، سنن ابي داؤد اول جلد (۲۰۹) مخ، معارف السنن (۳) جلد (۱۲۱) مخ.

[2] المستدرک (۳) جلد (۳۴۷) مخ، کنزالعمال اول جلد (۱۷۷) مخ، مجمع الزوائد (۱۰) جلد (۱۹۴) مخ، رقم الحديث (۱۷۳۴۷) المعجم الکبير ۴/ ۲۲.

علامه بنوري رحمه الله د دغه حديث تر راوړلو وروسته داسي ليکلي دي:

(وهو دليل الدعاء بهيئة الإجتماعية ومظنة قبولها اكثر من دعاء الوحدان)

يعني - دغه حديث په اجتماعي ډول سره د دعاء دليل دی او د اجتماعي دعاء د قبول اميد تر انفرادي دعاء ډېر دی[۱].

همدا شان ملا علي القاري رحمه الله ليکلي دي:

(فَإِنَّ الْهَيْئَةَ الْإِجْتِمَاعِيَّةَ لَهَا بَرَكَةٌ كَثِيرَةٌ فِي الْعِبَادَاتِ الْإِلَٰهِيَّةِ).

يعني - اجتماعي هيئت لره په الٰهي عباداتو کي ډېر برکت سته[۲].

قاضی بیضاوي رحمه الله پخپل تفسير (۸) مخ کي همدغه ته ورته خبره ليکلې ده.

اوس نو د هغو خلګو خبره خوشي افسانه ده چي دوی وايي تر لمانځه او د مړي تر دفن کولو وروسته په اجتماعي ډول سره دعاء بدعت ده ځکه چي نبي ﷺ نه ده کړې دا خبره ځکه افسانه ده چي د ذکر سوي حديث حکم چي د اجتماعي دعاء په اړوند دی عام دی ټولو خلګو او ټولو وختونو ته شمول لري هغه که تر لمانځه وروسته وي او که د مړي تر دفن وروسته وي يا يو بل وخت وي تر څو چي منعه ثابتېږي. آيا دغه کسان چي تر لمانځه او د مړي تر دفن وروسته په اجتماعي ډول سره دعاء بدعت بولي دا به ثابته کړي چي نبي ﷺ په دغو وختونو کي د اجتماعي دعاء څخه منعه کړې ده هيڅکله نه (وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا).

---

[۱] معارف السنن (۳) جلد (۱۲۲) مخ.

[۲] مرقاة (۱۰) جلد (۴۲۵) مخ.

آيا داويل جائز دي چي د کافر دعاء قبلېږي

جمهور علماء کرام په دې نظر دي چي دا ويل نه دي جائز چي د کافر دعاء قبلېږي ځکه چي الله تعالى فرمايلي دي: ﴿وَمَا دُعَآءُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ۝﴾.

[الرعد: ۱۴].

ژباړه: او (حقيقت دا دی چي) د کافرانو دعاء نه ده مګر په ګمراهي کي (چي ګټه ورته نه کوي)

او ځيني علماء کرام بيا وايي دا جائزه ده چي د کافر دعاء قبوله سي ځکه چي الله تعالى له ابليس (عليه اللعنة) څخه داسي حکايت کړی دی:

﴿قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْنِيْٓ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ۝ قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِيْنَ۝﴾.

[الحجر: ۳۶- ۳۷].

ژباړه: ابليس و ويل ای زما ربه! ماته تر هغې ورځې پوري مهلت راکړه چي مخلوقات له قبرونو څخه را پورته کړل کيږي الله تعالى ورته وفرمايل نو يقيناً ته د مهلت ورکړل سوو څخه يې (مهلت درکړل سو).

همدغه د کافر د دعاء قبلېدل دي همدغه د کافر د دعاء قبلېدل د ابو القاسم الحکيم رحمه الله او ابونصر الدبوسي رحمه الله قول دی الصدر الشهيد رحمه الله ويلي دي په همدغه قول باندي فتوٰی ده[1].

او ځينو علماء کرامو بيا ويلي دي چي د کافرانو دعاء د دنيا په اړوند قبلېږي او د آخرت په اړوند نه قبلېږي په همدغه قول سره نصوص سره جمعه کيږي. الخيالي علي شرح العقائد النسفية (۱۴۹) مخ. (والله اعلم).

---

[1] شرح العقائد (۱۲۳) مخ.

الله تعالی د هر شي مالک دی

۹۱: – وَيَمۡلِكُ كُلَّ شَيۡءٍ وَلَا يَمۡلِكُهُ شَيۡءٌ وَلَا غِنَى عَنِ اللّٰهِ تَعَالَى طَرۡفَةَ عَيۡنٍ وَمَنِ اسۡتَغۡنَى عَنِ اللّٰهِ تَعَالَى طَرۡفَةَ عَيۡنٍ فَقَدۡ كَفَرَ وَصَارَ مِنۡ أَهۡلِ الۡحَيۡنِ.

ژباړه: الله تعالی د هر شي مالک دی د الله تعالی هیڅوک مالک کېدای نه سي او د سترګو د رف په اندازه هم د الله تعالی څخه غنٰی (بې نیازي) نسته او کوم کس چي د سترګو د رف په اندازه د الله تعالی څخه خپل ځان غني وبولي نو بېله شکه کافر دی او د هغو کسانو له جملې څخه دي چي د هلاکت وړتیا لري.

شرح – مطلب دا دی چي الله تعالی د هر شي مالک او متصرف دی (الملک) د الله تعالی د نمونو څخه دی او الله ﷻ غني دی هیڅ شي ته محتاج نه دی ټوله مخلوقات الله تعالی ته په وجود او نورو حالاتو کي محتاج دي هیڅوک د سترګو د رف په اندازه له الله تعالی څخه غني کېدای نه سي بلکي ټوله مخلوقات همېشه په هره لحظه کي الله تعالی ته محتاج دي.

(**دلائل**) ۱: – ﴿فَسُبۡحٰنَ الَّذِيۡ بِيَدِهٖ مَلَكُوۡتُ كُلِّ شَيۡءٍ وَّاِلَيۡهِ تُرۡجَعُوۡنَ﴾.

[یٰس: ۸۳].

ژباړه: نو هغه اقدس ذات ﷻ ته پاکي ده چي د ده په (بلاکیفه) ید کي د هر شي ټینګه واکداري ده او خاص همده ته به (تاسو ټول په آخرت کي) بیرته بېول کېږئ.

۲: – ﴿قُلِ اللّٰهُمَّ مٰلِكَ الۡمُلۡكِ﴾. [آل عمران: ۲۶].

ژباړه: و وايه چي ای الله ﷻ ! ای د واکداري مالکه!.

۳:- ﴿يَاأَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَآءُ إِلَى اللهِ ۚ وَاللهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيْدُ ۝﴾

[فاطر: ۱۵].

ژباړه: ای خلګو! تاسي الله ﷻ ته فقيران محتاجان ياست او الله ﷻ چي دی همدی غني بې پروا ښه ستايل سوی دی.

نو کوم کس چي د الله ﷻ څخه خپل ځان غني وبولي هغه بېله شکه کافر دی.

غضب او رضا د الله تعالی له صفتونو څخه دي

۹۲:- وَإِنَّ اللهَ تَعَالَى يَغْضَبُ وَيَرْضَى لَا كَأَحَدٍ مِنَ الْوَرَىٰ.

ژباړه: الله تعالی پر ګنهکاره بندګانو باندي په غضب کېږي او د نېکانو خلګو څخه راضي کېږي خو غضب او رضا يې په مخلوق کي د يوچا په شان نه دي.

شرح- د امام طحاوي رحمه الله مطلب دا دی چي غضب او رضا د الله تعالی له صفتونو څخه دی لېکن د الله تعالی غضب او رضا داسي نه دي لکه د مخلوق غضب او رضا لکه څنګه چي د الله تعالی ټوله صفتونه همدغسي دي چي د مخلوق د صفتونو سره مشابهت نه لري لکه څنګه چي الله تعالی فرمايلي دي:

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ۚ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ۝﴾. [الشوری: ۱۱].

ژباړه: د الله تعالی په مثل هيڅ شی نسته (نه په اقدس ذات کي او نه په عالي صفاتو کي) او همدی ښه اورېدونکی ډېر ښه ليدونکی دی.

امام طحاوي رحمه الله په دې عقيده سره پر معتزله ډلي او مشبهه ډلي دواړو باندي رد کړی دی تفصيل يې په دوهمه عقيده کي وګورئ. د الله تعالی د

غضب او رضا ذکر په ډېرو آیتونو او حدیثونو کي راغلی دی خو دلته د بېلګي په ډول څو آیتونه وګورئ:

اول: – ﴿مَنْ لَّعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ﴾. [المائدة: ۶۰].

دوهم: – ﴿وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهٗ﴾. [النساء: ۹۳].

دريم: – ﴿وَبَآءُوْ بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ﴾. [البقرة: ۶۱].

څلورم: – ﴿رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ﴾. [المائدة: ۱۱۹].

پنځم: – ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ يُبَايِعُوْنَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾. [الفتح: ۱۸].

د صحابه کرامو رضي الله عنهم په شان کي د اهل السنة والجماعة طريقه

۹۳: – وَنُحِبُّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا نُفْرِطُ فِي حُبِّ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَلَا نَتَبَرَّأُ مِنْ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنُبْغِضُ مَنْ يُبْغِضُهُمْ وَبِغَيْرِ الْخَيْرِ يَذْكُرُهُمْ وَلَانَذْكُرُهُمْ إِلَّا بِخَيْرٍ وَنَرَى حُبَّهُمْ دِيْنًا وَإِيْمَانًا وَإِحْسَانًا وَبُغْضَهُمْ كُفْراً وَنِفَاقاً وَطُغْيَاناً.

ژباړه: موږ د نبي صلی الله علیه وسلم د اصحابو رضي الله عنهم سره محبت لرو له دوی څخه د یوه په محبت کي تر حد تجاوز نه کوو او نه له یو صحابي څخه بېزاره کېږو او هر هغه څوک چي د صحابه کرامو رضی الله عنهم سره بغض لري (بد يې بولي) او په بدي سره يې يادوي موږ د هغه کس سره بغض لرو او بد يې بولو موږ صحابه

كرام نه یادوو مګر په نېکي سره او د دوی سره محبت د دين ايمان او احسان علامه بولو او د دوی سره بغض د کفر نفاق او سر کي علامه بولو.

شرح- صحابي هغه څوک دی چي د نبيﷺ سره يې په داسي حال کي ملاقات کړی وي چي ايمان يې ورباندي راوړی وي او پر اسلام باندي وفات سوی وي[1].

امام طحاوي رحمه الله په دې عقيده سره پر اهل التشيع او خوارجو باندي رد کړی دی اهل التشيع هغه ګمراه ډله ده چي د حضرت علي رضي الله عنه او د ده د اولاد په محبت کي تر حد تېری کوي حتی حضرت علي رضي الله عنه يې د پيغمبري تر مرتبې پوري رسولی دی او له اهل بيت څخه ماسېوا د نورو صحابه کرامو رضی الله عنهم سره بغض لري بد يې بولي په خاص طور بيا حضرت ابوبکر رضي الله عنه او حضرت عمر رضي الله عنه چي د دوی په شان کي بيا ډېره ګستاخي کوي د اهل التشيع په مقابل کي بيا خوارج دي دا بيا هغه ګمراه ډله ده چي د حضرت علي رضي الله عنه او نورو صحابه کرامو سره بغض او عداوت لري حتی د کفر نسبت يې ورته کړی دی (اعاذناالله من سوء اعتقاد هم) وهابيان او سلفيان هم د دغو ګمراه ډلو پر مسلک باندي روان دي دوی هم د دغو ګمراهانو په څېر د ځينو صحابه کرامو په باره کي ډېره ګستاخي کوي حتی حضرت عمر رضي الله عنه او حضرت عثمان رضي الله عنه ته يې د بدعت نسبت کړی دی ځکه چي حضرت عمر رضي الله عنه تراويح شل رکعته کړي دي او حضرت عثمان رضي الله عنه بيا د جمعې د لمانځه لپاره دوهم اذان چي اوس اول کېږي مقرر کړی دی.

خو اهل السنة والجماعة د دغو ټولو ګمراهانو د فاسدو عقائدو څخه بېزاره دي بلکي د دغو ټولو ګمراهانو سره بغض واجب بولي نو موږ اهل سنت

---

[1] نخبة الفکر (۱۴۸) مخ.

والجماعة د ټولو صحابه کرامو رضی الله عنهم سره محبت لرو د هیڅ یو صحابي په محبت کي تر حد تجاوز نه کوو او نه د یو صحابي څخه بېزاره کېږو د صحابه کرامو رضی الله عنهم سره محبت د ایمان علامه او بغض یې د کفر علامه بولو.

د صحابه کرامو رضی الله عنهم د فضیلت په اړوند ګڼ شمېر آیتونه او حدیثونه راغلي دي خو دلته د بېلګي په ډول یو څو وګورئ، الله تعالی فرمایلي دي:

۱: ﴿ وَالسّٰبِقُوْنَ الْاَوَّلُوْنَ مِنَ الْمُهٰجِرِيْنَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُمْ بِاِحْسَانٍ رَّضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ تَحْتَهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴾. [التوبة: ۱۰۰].

ژباړه: او سبقت کونکي لومړني کسان چي له مهاجرینو او انصارو څخه عبارت دي او نور هغه کسان چي د دوی (مهاجرینو او انصارو) په نېکي سره متابعت کوي له دوی څخه الله ﷻ راضي سوی دی او دوی هم د الله ﷻ څخه راضي سوي دي او الله ﷻ دوی ته داسي جنتونه تیار کړي دي چي د (ونو او ماڼیو) لاندي یې (څلور ډوله) ویالې بهیږي دوی به هلته تل ترتله همېشه وي دغه (رضا او جنت) ډېر لوی بری دی.

۲: همدا شان الله تعالی د مهاجرینو او انصارو صحابه کرامو رضی الله عنهم په باره کي داسي فرمایلي دي:

﴿ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ حَقًّا ؕ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ﴾. [الانفال: ۷۴].

ژباړه: دغه (مهاجرین او انصار) همدوی په حقه سره مؤمنان دي دوی لره مغفرت او د کرامت څخه ډکه روزي ده (چي جنت دی).

۳: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ يُبَايِعُوْنَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾. [الفتح: ۱۸].

ژباړه: بې شکه الله ﷻ له مؤمنانو (صحابه کرامو رضی الله عنهم) څخه په هغه وخت کي راضي سوی دی کله چي هغوی د ونې لاندي له تا سره (د جهاد) بیعت کاوه.

همدا شان د صحابه کرامو رضی الله عنهم د فضیلت په اړوند نبيﷺ فرمایلي دي:

۱: – (خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِيْنَ يَلُوْنَهُمْ ثُمَّ الَّذِيْنَ يَلُوْنَهُمْ –[۱]

ژباړه: په خلګو کي بهترین زما د زمانې خلک دي (یعني صحابه کرام رضی الله عنهم) وروسته بیا هغه کسان بهترین دي چي دوی ته نژدې دي (یعني تابعین) وروسته بیا هغه کسان بهترین دي چي دوی ته نژدې دي یعني (اتباع التابعین).

۲: – (لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي فَلَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَابَلَغَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلَا نَصِيْفَهُ)[۲].

ژباړه: تاسو زما صحابه کرامو رضی الله عنهم ته ښکنځل مه کوئ که چیري ستاسو څخه یو نفر د احد د غره په اندازه سره زر د الله ﷻ په لار کي نفقه کړي بیا به هم د هغوی د یو نفر یوه چاریک ته ونه رسېږي او نه به نیم چاریک ته ورسېږئ.

۳: – (آيَةُ الْإِيْمَانِ حُبُّ الْأَنْصَارِ وَآيَةُ النِّفَاقِ بُغْضُ الْأَنْصَارِ)[۳].

---

[۱] الحدیث). صحیح البخاري (۲۶۵۲) و مسلم (۲۵۳۳).
[۲] صحیح البخاري (۳۶۷۳) واللفظ له، ومسلم (۲۵۴۱).
[۳] صحیح البخاري (۱۷) و مسلم (۷۴).

ژباړه: د ایمان علامه د انصارو صحابه کرامو رضی الله عنهم سره محبت دی او د نفاق علامه د انصارو صحابه کرامو سره بغض دی.

همدغه د انصارو صحابه کرامو رضی الله عنهم حکم د مهاجرینو صحابه کرامو رضی الله عنهم هم دی.

دا خو د عامو صحابه کرامو رضی الله عنهم په باره کې څو آیتونه او حدیثونه دي چې تاسو ولوستل همدا شان د لویو صحابه کرامو رضی الله عنهم د هر فرد په فضیلت کې هم نصوص راغلي دي وګورئ د بخاري شریف کتاب المناقب او د احادیثو نور کتابونه. نو د دغو آیتونو او حدیثونو په رڼا کې موږ ټوله صحابه کرام عادلان بولو محبت ورسره واجب بولو او ثناء ورباندې وایو لکه څنګه چې الله تعالی ثناء ورباندې ویلې ده پر هیڅ یو صحابي باندې طعن نه وایو، علامه تفتازاني رحمه الله لیکلي دي د صحابه کرامو رضی الله عنهم په منځ کې چې کوم اختلافونه او جنګونه راغلي دي هغه ټوله د تأویلاتو له مخې وه یعني دوی ټولو د حق طلب کاوه خو ځینې یې په اجتهاد کې حق ته رسېدلي دي او ځینې یې خطا سوي دي کوم مجتهد چې پخپل اجتهاد کې خطا سي هغه خو معذور دی بلکې مأجور دی.

(فسبهم والطعن فيهم ان كان مما يخالف الادلة القطعية فكفر كقذف عائشة رضى الله عنها والا فبدعة وفسق).

یعني– صحابه کرامو رضی الله عنهم ته ښکنځل کول او پر دوی باندې طعن ویل که چیرې د قطعي دلائلو په خلاف وو نو بیا دا کار کفر دی لکه پر عائشې رضی الله عنها باندې طعن ویل (لکه څنګه چې اکثره اهل التشیع دغه طعن وایي دغه طعن ویل له دې کبله کفر دی چې دا له قرآن کریم څخه انکار دی ځکه چې د عائشې رضی الله عنها په برائت (پاکي) کې آیتونه راغلي دي) او که چیرې پر صحابه

كرامو باندي طعن ويل د قطعي دلائلو په خلاف نه وو نو بيا دا كار بدعت او فسق دى[1].

د صحابه كرامو د فضيلت په باره كي كه مو اوږدو كتابو ته لاس رسى نه كيږي نو بيا د دوو ديوبندي علماؤ مولانا ابوبكر رحمة الله عليه او مولانا عبدالخالق رحمة الله عليه كتاب چي نوم يې دى (صحابه كرام رضى الله عنهم د اهل حديثو "سلفيانو" په نظر كي) مطالعه كړئ په دغه كتاب كي په لنډ ډول د صحابه كرامو رضى الله عنهم فضيلت بيان سوى دى وروسته هغه طعنونه او عيبونه پكښي راټول كړل سوي دي چي د سلفيانو مشرانو پر صحابه كرامو رضى الله عنهم باندي ويلي دي او د دوى د طعنونو ښه كافي جوابونه پكښي سوي دي كوم كس چي دغه كتاب مطالعه كړي نو به د سلفيانو ګستاخي او فساد ښه ورته معلوم سي او دا فيصله به وكړي چي سلفيان كټ مټ د اهل التشيع او خوارجو پر مسلک باندي روان دي او له اهل سنت والجماعت څخه وتلي دي.

تر نبي ﷺ وروسته خلفاء راشدين

۹۴:- وَنُثْبِتُ الْخِلَافَةَ بَعْدَ النَّبِيِّ ﷺ اَوَّ لًا لِأَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيْقِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ تَفْضِيلًا لَهُ وَتَقْدِيمًا عَلَى جَمِيْعِ الْأُمَّةِ ثُمَّ لِعُمَرَبْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ثُمَّ لِعُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ثُمَّ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِيْ طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَهُمُ الْخُلَفَاءُ الرَّاشِدُوْنَ وَالْأَئِمَّةُ الْمُهْتَدُوْنَ الَّذِيْنَ قَضَوْا بِالْحَقِّ وَكَانُوْبِهِ يَعْدِلُوْنَ.

---

[1] شرح العقائد (۱۱۶) مخ.

ژباړه: موږ اهل سنت والجماعت تر نبيﷺ وروسته اول ځل حضرت ابوبکر رضي الله عنه ته خلافت ځکه ثابت بولو چي ده ته تر نورو صحابه کرامو رضی الله عنهم فضيلت سته او تر ټوله امت وړاندي دی وروسته بيا حضرت عمر رضي الله عنه ته خلافت ثابت بولو، وروسته بيا حضرت عثمان رضي الله عنه ته خلافت ثابت بولو، وروسته بيا حضرت علي رضي الله عنه ته خلافت ثابت بولو همدغه څلور حضرات خلفاء راشدين دي او هغسي امامان دي چي دوی هدايت حاصل کړی دی دوی هغه کسان دي چي په حق سره يې قضاء کول او په حق سره يې عدل کاوه.

شرح– مطلب دا دی چي په صحابه کرامو رضی الله عنهم کي همدغه څلور خلفاء راشدين دي د نبوت خلافت همدوی ته ثابت دی او د دوی د أفضليت او خلافت ترتيب همهغه دی چي په متن کي ذکر سو دغو حضراتو صحابه کرامو ته د خلفاء راشدينو لقب پخپله نبيﷺ ورکړی دی لکه څنګه چي يې فرمايلي دي: (فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِيْنَ الْمَهْدِيِّيْنَ– الحديث).

يعني– زما پر سنت باندي ټينګ ودرېږئ همدا شان د خلفاء راشدينو پر سنت باندي چي دوی ته هدايت ورکول سوی دی هم ټينګ ودرېږئ[1].

لومړی خليفه حضرت ابوبکر رضي الله عنه

د ده مبارک نوم عبدالله لقب يې صديق او کنيت يې ابوبکر ؤ د ده نسب په (مرة) کي د نبيﷺ د مبارک نسب سره ګډېږي د ده د پلار نوم عثمان او کنيت يې ابوقحافه ؤ دی د نبيﷺ له مبارک ولادت څخه دوه کاله او څو مياشتي وروسته په مکه مکرمه کي پيدا سوی دی په نارينهؤ کي تر ټولو په اسلام کي

---

[1] ابوداؤد (۴۶۰۷) والترمذي (۲۶۷۶) وأحمد/ ۴/ ۱۲۶.

دمخه دی د (۱۳) هجري کال د جمادیٰ الآخرة میاشتي په (۲۲) د سه شنبې په شپه د (۶۳) کالو په عمر وفات سوی دی حضرت ابوبکر رضي الله عنه تر نبي ﷺ وروسته تر ټولو أفضل او لومړی خلیفه دی. کله چي نبي ﷺ وفات سو نو په هغه ورځ صحابه کرام رضی الله عنهم د بنو ساعده په یو سایه درلودنکي ځای کي سره راټول سول تر یو څه مباحثې او منازعي وروسته يې د حضرت ابوبکر رضي الله عنه پر خلافت باندي اجماع راغلل او بیعت يې ورسره وکړ. صحیح البخاري (۳۶۶۸). حضرت علي رضي الله عنه هم تر یو څه توقف وروسته د صحابه کرامو رضی الله عنهم په حضور کي بیعت ورسره وکړ[۱].

په دې کار کي الله تعالیٰ صحابه کرامو رضی الله عنهم ته د هغه څه توفیق ورکړ چي نبي ﷺ اشاره ورته کړې وه نبي ﷺ د حضرت ابوبکر رضي الله عنه خلافت ته په ګڼ شمېر حدیثونو کي اشاره کړې ده خو دلته د بېلګي په ډول یو څو وګورئ:

۱:- نبي ﷺ د خپلي مریضي په حالت کي داسي وفرمایل: (مُرُوا أَبَابَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ).

یعني: تاسي ابوبکر رضي الله عنه ته امر وکړئ چي خلګو ته لمونځ ورکړي[۲].

نو حضرت ابوبکر رضي الله عنه هم د نبي ﷺ د امر سره مطابق د صحابه کرامو رضی الله عنهم امام ؤ حتیٰ په هغه وخت کي هم امام وو چي نبي ﷺ په هغه وخت کي وفات سو نو دا په ښکاره ډول دې طرفته اشاره ده چي تر نبي ﷺ وروسته حضرت ابوبکر رضي الله عنه په خلافت سره احق دی.

۲:- نبي ﷺ عائشې رضي الله عنها ته وویل ما دا قصد کړی ؤ چي ابوبکر رضي الله عنه او د ده زوی ته څوک واستوم ترڅو راسي او د خلافت وصیت ورته وکړم ځکه چي دا

---

[۱] شرح العقائد (۱۰۸).
[۲] صحیح البخاري (۶۶۴) و مسلم (۴۱۸).

ښه نه ده چي بيا يو څوک و وايي چي خلافت زما دی او يا يو څوک د خلافت تمنٰی وکړي (ثُمَّ قُلْتُ يَأْبَى اللهُ وَيَدْفَعُ الْمُؤْمِنُوْنَ).

يعني- بيا مي دا فيصله وکړه چي الله تعالٰی د ابوبکر ﷺ د خلافت څخه ماسېوٰی د بل چا د خلافت څخه منعه کوي او مؤمنان هم د بل چا خلافت دفعه کوي. (نو وصيت کولو ته ضرورت نسته)[1].

۳:- جبير بن مطعم ﷺ ويلي دي چي نبي ﷺ ته يوه ښځه راغلل نو يې د يو شي په باره کي خبري ورسره وکړې نبي ﷺ امر ورته وکړ چي بل وخت مراجعه وکړي ښځي ورته و ويل: ای د الله رسوله! ماته خبر راکړه که چيري زه راغلم او ته مي پيدا نه کړې (د ښځي مراد دا ؤ که چيري زه راغلم او ته وفات سوی وې نو زه څه وکړم) نبي ﷺ ورته وفرمايل: (إِنْ لَمْ تَجِدِيْنِي فَأْتِي أَبَابَكْرٍ) يعني- که دي زه پيدا نه کړم نو بيا ابوبکر ﷺ ته ورسه[2].

دا خبره چي حضرت ابوبکر ﷺ تر نبي ﷺ وروسته تر ټولو افضل دی هم په ګڼ شمېر حديثونو سره ثابته ده خو دلته يوازي يو حديث وګورئ: عمرو بن العاص ﷺ ويلي دي چي ما نبي ﷺ ته و ويل تاته په خلګو کي څوک ډېر محبوب دی نبي ﷺ و ويل عائشه ﷺ، ما ورته و ويل په نارينه ؤ کي نبي ﷺ و ويل د عائشې ﷺ پلار ابوبکر ﷺ، ما ورته و ويل وروسته څوک دی نبي ﷺ وفرمايل وروسته عمر بن الخطاب ﷺ دی، وروسته يې څو نور خلګ وشمېرل[3].

---

[1] صحيح البخاري (۵۶۶۶) واللفظ له ومسلم (۲۳۸۷).
[2] صحيح البخاري (۷۲۲۰) و مسلم (۲۳۸۶).
[3] صحيح البخاري (۳۶۶۲) و مسلم (۲۳۸۴).

دوهم خليفه حضرت عمر فاروق رضي الله عنه

د ده مبارک نوم عمر لقب يې فاروق او کنيت يې ابوحفص دی د ده نسب په (کعب) کې د نبي ﷺ د مبارک نسب سره يو ځای کيږي د پلار نوم يې خطاب ؤ د فيل تر واقعې (۱۳) کاله وروسته په مکه مکرمه کې پيدا سوی دی د نبوت په شپږم کال يې اسلام قبول کړی دی د ده په اسلام سره په مکه مکرمه کې اسلام ښکاره سو او مسلمانان ډېر ورباندې خوشحاله سوه دی مبارک د هجرت په (۲۳) کال د ذوالحجې د مياشتې په (۲۶) د (۶۳) کالو په عمر د مجوسي کافر ابو لؤلؤه له خوا په خنجر سره زخمي کړل سو بيا وروسته شهيد سو، (إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ).

حضرت عمر رضي الله عنه په دا ډول خليفه وټاکل سو چې حضرت ابوبکر رضي الله عنه د خپل عمر په آخر کې د خلافت وصيت ورته وکړ او خلګ يې أمر کړه چې د ده سره بيعت وکړي خلګو هم په اتفاق د ده سره بيعت وکړ نو د حضرت عمر رضي الله عنه خلافت د حضرت ابوبکر رضي الله عنه په وصيت او د أمت په اتفاق سره ثابت دی[۱].

په دې کې شک نسته چې تر حضرت ابوبکر رضي الله عنه وروسته حضرت عمر رضي الله عنه په خلافت سره احق ؤ دی د حضرت ابوبکر رضي الله عنه سره په ډېرو هغو نصوصو کې ملګری دی چې د حضرت ابوبکر رضي الله عنه په فضيلت کې راغلي دي د مثال په ډول نبي ﷺ به ويل:

(جِئْتُ أَنَا وَأَبُوبَكْرٍ وَعُمَرُ وَ دَخَلْتُ أَنَا وَأَبُوبَكْرٍ وَعُمَرُ وَخَرَجْتُ أَنَا وَأَبُوبَكْرٍ وَعُمَرُ)[۲].

---

[۱] شرح العقائد (۱۰۸) مخ او تاريخ الخلفاء (۸۳) مخ.
[۲] صحيح البخاري (۳۶۷۷) و مسلم (۲۳۸۹) واللفظ له.

دريم خليفه حضرت عثمان رضي الله عنه

د ده مبارک نوم عثمان لقب يې ذوالنورين او کنيت يې ابوعبدالله او ابوعمرو ؤ د ده نسب په (عبدمناف) کي د نبي ﷺ د مبارک نسب سره يو ځای کېږي، د فيل له واقعې څخه په شپږم کال کي پيدا سوی دی د پخوانيو اسلام راوړونکو څخه دی ده ته نبي ﷺ خپله لور (رقيه رضي الله عنها) تر نبوت دمخه په نکاح ورکړې وه کله چي (رقيه رضي الله عنها) د بدر د غزا په شپو کي وفات سوه نو بيا نبي ﷺ خپله بله لور ام کلثوم رضي الله عنها په نکاح ورکړه همدغه وجه ده چي ده ته ذوالنورين (د دوو رڼاګانو خاوند) ويل کېږي د هجرت په (۳۵) کال د تشريق د ورځو په منځ کي د (۸۲) کالو په عمر شهيد سو او په بقيع هديره کي خاورو ته وسپارل سو.

حضرت عثمان رضي الله عنه په دا ډول خليفه وټاکل سو چي کله حضرت عمر رضي الله عنه زخمي کړل سو نو يې د خلافت د تعين کار شپږو صحابه کرامو رضی الله عنهم ته وسپارئ چي نومونه يې په لاندي ډول دي:

۱: حضرت علي رضي الله عنه، ۲: حضرت عثمان رضي الله عنه، ۳: حضرت زبير رضي الله عنه، ۴: حضرت طلحة رضي الله عنه، ۵: سعد بن ابي وقاص رضي الله عنه، ۶: عبدالرحمٰن بن عوف رضي الله عنه.

د حضرت عمر رضي الله عنه مطلب دا ؤ چي تاسي شپږ کسان پخپل منځ کي يو خليفه وټاکئ خو تر څه بحث وروسته د خليفه د ټاکلو کار حضرت عبدالرحمٰن بن عوف رضي الله عنه ته وسپارل سو حضرت عبدالرحمٰن بن عوف رضي الله عنه تر ډېرو مشورو وروسته حضرت عثمان رضي الله عنه خليفه کړ او د صحابه کرامو په حضور کي يې بيعت ورسره وکړ وروسته حضرت علي رضي الله عنه او نورو صحابه کرامو مهاجرينو

او انصارو بیعت ورسره وکړ[۱].

د اهل سنت والجماعت عقیده دا ده چې د خلفاء راشدینو د خلافت ترتیب د دوی د فضیلت د ترتیب سره موافق دی تر نبيﷺ وروسته په ټوله امت کې حضرت ابوبکر رضي الله عنه افضل دی وروسته حضرت عمر رضي الله عنه دی وروسته حضرت عثمان رضي الله عنه دی وروسته حضرت علي رضي الله عنه دی.

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه ویلي دي:

(كُنَّا نُخَيِّرُ بَيْنَ النَّاسِ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ ﷺ فَنُخَيِّرُ أَبَا بَكْرٍ ثُمَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ ثُمَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ).

یعني- موږ صحابه کرامو د نبيﷺ په زمانه کې ځیني صحابه کرام پر نورو خیر بلل حضرت ابوبکر رضي الله عنه مو تر نبيﷺ وروسته تر ټوله امت افضل بلې وروسته مو حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه أفضل ګڼی او وروسته مو حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه أفضل ګڼی[۲].

څلورم خلیفه حضرت علي رضي الله عنه

د ده مبارک نوم علي لقب یې أسد الله او مرتضیٰ کنیت یې ابوالحسن او ابو تراب ؤ د نبيﷺ تر بعثت لس کاله دمخه په مکه مکرمه کې پیدا سوي دي د ده پلار ابوطالب د نبيﷺ سکه أکا ؤ نو دی نبيﷺ ته په نسب کې تر نورو خلفاء راشدینو ورنژدې ؤ دی هم د نورو خلفاء راشدینو په څېر د هغو کسانو څخه دی چې د جنت زېری ورباندي سوی دی او نبيﷺ خپل ورور ګرځولی ؤ په ماشومانو کې اول ماشوم دی چې ایمان یې راوړی دی هیڅ وخت یې د بت

[۱] صحیح البخاري (۳۷۰۰) ومسلم (۵۶۷) وایضاً صحیح البخاري (۷۲۰۷).
[۲] صحیح البخاري (۳۶۵۵).

عبادت نه دی کړی نبي ﷺ خپله ګرانه لور (فاطمه ﷺ) ده ته په نکاح ورکړې وه د هجرت په (۴۰) کال د روژې د میاشتې په (۱۷) په کوفه کې د خوارجو د یو کس ابن ملجم لخوا زخمي کړل سو او د دغې میاشتې په (۱۹) د (۶۳) کلنۍ په عمر شهید سو او هلته په کوفه کې خاورو ته وسپارل سو.

حضرت علي ﷺ د حضرت عثمان ﷺ تر شهادت وروسته په دا ډول خلیفه وټاکل سو چې د مهاجرینو او أنصارو مشران ورباندې راټول سوه او د خلافت د قبلولو مطالبه یې ځنې وکړه او بیعت یې ورسره وکړ ځکه چې دی د خپلې زمانې په خلګو کې تر ټولو په خلافت سره أحق ؤ[1].

د خلفاء راشدینو په اړوند دغه ذکر سوي معلومات د تاریخ الخلفاء او د حدیثو د کتابونو څخه را اخیستل سوي دي د دوی په اړوند نور معلومات او د دوی فضائل په همدغو کتابونو کې په تفصیل سره ذکر سوي دي.

د نبوت خلافت دېرش کاله ؤ

تر نبي ﷺ وروسته کامل خلافت دېرش کاله ؤ ځکه چې نبي ﷺ فرمایلي دي: خِلَافَةُ النُّبُوَّةِ ثَلَاثُونَ سَنَةً ثُمَّ يُؤْتِي اللهُ الْمُلْكَ مَنْ يَشَاءُ[2].

ژباړه: د نبوت خلافت دېرش کاله دی وروسته بیا الله تعالی سلطنت (بادشاهي) هغه چاته ورکوي چې اراده یې وکړي.

د خلفاء راشدینو رضی الله عنهم د هر یوه د خلافت مده ځینو علماء کرامو داسې بیان کړې ده: حضرت ابوبکر ﷺ دوه کاله او درې میاشتې. حضرت عمر ﷺ لس کاله او شپږ میاشتې، حضرت عثمان ﷺ څو ورځې کم دوولس

---

[1] شرح العقائد (۱۰۹) مخ.
[2] الترمذي (۲۲۲۶) وابوداؤد (۴۶۴۶) واللفظ له.

کاله، حضرت علي ﷺ څلور کاله او (۹) میاشتي[1].

اوس نو د دېرشو کالو څخه شپږ میاشتي او څو ورځي پاته سوي شیخ جلال الدین السیوطي رحمه الله ویلي دي چي حضرت حسن بن علي ﷺ د خپل پلار تر شهادت وروسته شپږ میاشتي او څو ورځي خلافت وکړ[2].

اوس نو د نبوت د خلافت هغه دېرش کلونه پوره سوه چي نبي ﷺ یې یادونه کړې وه.

هغه لس کسان چي د جنت زېری ورباندي سوی دی

۹۵:- وَأَنَّ الْعَشَرَةَ الَّذِيْنَ سَمَّاهُمْ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَشَّرَهُمْ بِالْجَنَّةِ نَشْهَدُ لَهُمْ بِالْجَنَّةِ عَلَى مَاشَهِدَ لَهُمْ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَوْلُهُ الْحَقُّ وَهُمْ (أَبُوبَكْرٍ (وَعُمَرُ (وَعُثْمَانُ (وَعَلِيٌّ) وَطَلْحَةُ) وَالزُّبَيْرُ) وَسَعْدٌ) وَسَعِيْدٌ) وَعَبْدُالرَّحْمٰنِ بْنُ عَوْفٍ) وَأَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ) وَهُوَ أَمِيْنُ هٰذِهِ الْأُمَّةِ رِضْوَانُ اللهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِيْنَ).

ژباړه: یقیناً هغه لس کسان چي نبي ﷺ یې نومونه یاد کړي دي او دوی ته یې په جنت سره زېری ورکړی دی موږ هم هغوی ته په جنت سره شاهدي ورکوو په هغه ډول چي نبي ﷺ دوی ته شاهدي ورکړې ده او د نبي ﷺ قول حق دی، هغه لس کسان دا دي:

---

[1] النبراس (۵۰۴) مخ.
[2] تاریخ الخلفاء (۱۹۶) مخ.

۱- ابوبكر الصديق رضي الله عنه ، ۲- حضرت عمر الفاروق رضي الله عنه ، ۳- حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه ، ۴- حضرت علي بن ابي طالب رضي الله عنه ، ۵- طلحة بن عبيد الله رضي الله عنه ، ۶- الزبير بن العوام رضي الله عنه ، ۷- سعد بن ابي وقاص رضي الله عنه ، ۸- سعيد بن زيد رضي الله عنه ، ۹- عبد الرحمٰن بن عوف رضي الله عنه ، ۱۰- حضرت ابو عبيدة بن الجراح رضي الله عنه چي د دغه أمت امين دی.

شرح- مطلب دا دی چي نبي ﷺ دغو لسو كسانو ته د جنت زيری وركړی دی او جنتيان يې بللي دي[۱].

نو موږ هم د ايمان او تصديق له مخي دوی جنتيان بولو په دغو لسو كسانو كي ځلور خلفاء راشدين رضی الله عنهم دي د دوی په اړوند لږ د مخه څه بيان تېر سو چي دوی د دغه امت خير او أفضل دي او أفضليت يې د دوی د خلافت پر ترتيب دی وروسته بيا دوی ته په فضيلت كي نژدې پاته شپږ كسان دي د دغو لسو كسانو په اړوند د هر يوه جدا جدا فضائل هم په احاديثو كي راغلي دي لكه څنګه چي امام طحاوي رحمه الله د حضرت ابو عبيده رضي الله عنه يوه فضيلت ته اشاره كړې ده چي دی د دغه أمت أمين دی[۲].

حضرت ابوبكر رضي الله عنه ، حضرت عمر رضي الله عنه او حضرت عثمان رضي الله عنه ته د جنت زيری په بل حديث سره هم ثابت دی وګورئ صحيح البخاري (۳۶۹۳) ومسلم (۲۴۰۳). د دغو لسو كسانو ترڅنګ نورو صحابه كرامو رضی الله عنهم ته هم نبي ﷺ د جنت شاهدي وركړې ده لكه ثابت بن قيس رضي الله عنه. صحيح البخاري (۴۸۴۶) ومسلم (۱۱۹) او حضرت حسن رضي الله عنه او حضرت حسين رضي الله عنه ، الترمذي (۳۷۶۸) او هغه صحابه كرام رضی الله عنهم چي (بيعة الرضوان) ته حاضر

---

[۱] ابوداؤد (۴۶۴۹) والترمذي (۳۷۴۷).

[۲] صحيح البخاري (۳۷۴۴).

سوي وه[1].

امام طحاوي رحمه الله يوازي لس كسان ځكه ذكر كړي دي چي دوى ته يو ځاى په يوه وخت كي د جنت زيرى وركول سوى دى، نو موږ هر هغه ثوك جنتي بولو چي هغه نبي ﷺ جنتي بللى وي موږ د خپله ځانه ثخه د يو معلوم شخص په باره كي نه د جنتي فيصله كوو او نه د دوزخي بلكي موږ داسي شاهدي وركوو چي مؤمنان جنتيان دي او كافران دوزخيان دي[2].

له نفاق ثخه د پاكوالي علامه

۹۶:– وَمَنْ أَحْسَنَ الْقَوْلَ فِي أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ وَأَزْوَاجِهِ الطَّاهِرَاتِ مِنْ كُلِّ دَنَسٍ وَذُرِّيَّاتِهِ الْمُقَدَّسِيْنَ مِنْ كُلِّ رِجْسٍ فَقَدْ بَرِئَ مِنَ النِّفَاقِ.

ژباړه: هر هغه ثوك چي د نبي ﷺ د صحابه كرامو په باره كي او د ده د بيبيانو په باره كي چي د هر ډول ناپاكيو ثخه پاكي دي او د ده د اولادونو په باره كي چي د هر ډول عيبونو ثخه پاک دي ښه خبري وكړي نو يقيناً دغه كس د نفاق ثخه پاک دى.

شرح– مطلب دا دى چي د نفاق ثخه هغه ثوک پاک دى چي د صحابه كرامو رضى الله عنهم او د نبي ﷺ د أزواجو طاهراتو او د ده د پاكو اولادونو په باره كي ښه نظر ولري د دوى سره د محبت له مخي يې مدحه كوي فضائل يې بيانوي

---

[1] ابوداؤد (۴۶۵۳) والترمذي (۳۸۶۰) او داسي نور صحابه كرام رضى الله عنهم.

[2] شرح العقائد (۱۱۷) مخ.

مرتبې يې پېژني او د دوی د يادولو په وخت کي ترضي (رضی الله عنهم) وايي. ځکه چي د دوی سره بغض درلودل او طعن وربانديويل د منافقينو کار دی اول ځل يې اساس دوی ايښی دی تر دوی وروسته بيا أهل التشيع او خوارجو د دوی بار پر اوږو اخيستی دی همدغه مسلک سلفيانو او وهابيانو هم خپل کړی دی تفصيل يې په (۹۳) عقيده کي وګورئ.

د نبي ﷺ بيبيانو مبارکانو ته الله تعالی په قرآن کريم کي امتياز ورکړی دی او أمهات المؤمنين يې بللي دي د دوی لپاره همدغه منقبت بس دی، الله تعالی داسي فرمايلي دي:

۱:- ﴿يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِيِّ لَسۡتُنَّ كَأَحَدٖ مِّنَ ٱلنِّسَآءِ﴾. [الأحزاب: ۳۲].

ژباړه: ای د نبي ﷺ ښځو تاسي د نورو ښځو د ټولګی په شان نه ياست (ستاسو مراتب ډېر لوړ دي).

۲:- ﴿وَأَزۡوَٰجُهُۥٓ أُمَّهَٰتُهُمۡ﴾. [الأحزاب: ۶].

ژباړه: او د نبي ﷺ ښځي (په تعظيم او تحريم کي) د مؤمنانو مورګاني دي.

همدا شان نبي ﷺ هم خلک د خپل أهل بيت سره محبت کولو ته په ډېرو حديثونو کي ترغيب کړي دي او پر دوی باندي يې د طعنونو څخه منعه کړي دي خو دلته د بېلګي په ډول دوه حديثونه وګورئ:

۱:- نبي ﷺ په يو حديث کي فرمايلي دي: زه ستاسو څخه په داسي حال کي تلونکی يم چي تاسو ته دوه درانه شيان پرېږدم اول د الله ﷻ کتاب دی چي په هغه کي نور او هدايت دی نو تاسي هغه ښه مضبوط ونيسئ او دوهم زما أهل بيت دي.

(أُذَكِّرُكُمُ اللهَ فِي أَهْلِ بَيْتِي، أُذَكِّرُكُمُ اللهَ فِي أَهْلِ بَيْتِي، أُذَكِّرُكُمُ اللهَ فِي أَهْلِ بَيْتِي).

يعني- زه د خپل أهل بيت په باره کي تاسي د الله ﷻ څخه وېروم (چي تاسو يې د حقوقو خيال وساتئ) نبي ﷺ د تاکيد لپاره دغه خبره درې ځله کړې ده[1].

۲:- نبي ﷺ د يو حديث په آخر کي داسي فرمايلي دي: (وَأَحِبُّوا أَهْلَ بَيْتِي بِحُبِّي).

يعني- تاسو زما سره د محبت پر بنياد زما د اهل بيت سره محبت کوئ[2].

أَللّٰهُمَّ ثَبِّتْنَا عَلَى حُبِّكَ وَحُبِّ نَبِيِّكَ وَحُبِّ أَصْحَابِهِ وَأَهْلِ بَيْتِهِ أَجْمَعِيْنَ. آمين.

د نبي ﷺ مبارکي بيبياني

د نبي ﷺ ټولي هغه بيبياني چي ده واده ورسره کړی دی يوولس (۱۱) دي چي نومونه يې په لاندي ډول دي:

۱: حضرت ام المؤمنين خديجة بنت خويلد رضي الله عنها، ۲: حضرت ام المؤمنين سودة بنت زمعة رضي الله عنها، ۳: حضرت ام المؤمنين عائشة بنت ابي بکر رضي الله عنها، ۴: حضرت ام المؤمنين حفصة بنت عمر الفاروق رضي الله عنها، ۵: حضرت ام المؤمنين ام سلمة بنت ابي أمية رضي الله عنها، ۶: حضرت ام المؤمنين ام حبيبة بنت ابي سفيان رضي الله عنها، ۷: حضرت ام المؤمنين زينب بنت جحش رضي الله عنها، ۸: حضرت ام المؤمنين زينب بنت خزيمة رضي الله عنها، ۹: حضرت ام المؤمنين ميمونة بنت الحارث رضي الله عنها، ۱۰: حضرت ام المؤمنين جويرية بنت الحارث رضي الله عنها، ۱۱: حضرت ام المؤمنين صفية بنت حيی رضي الله عنها[3].

له دوی څخه دوې (حضرت خديجه او حضرت زينب بنت خزيمه رضي الله عنهما د

[1] صحيح مسلم (۶۲۲۵).
[2] الترمذي (۳۷۸۹).
[3] شرح الفقه الاکبر (۱۸۷) مخ.

نبيﷺ په ژوند کي وفات سوي دي او پاته (۹) ټولي د نبيﷺ د وفات پر مهال ژوندۍ وې، دوی ټولي په دې کي سره شريکاني دي چي د نبيﷺ بيبياني دي او دوی ته هغسي فضيلت سته چي نورو ښځو ته نسته او دوی أمهات المؤمنين دي خو په دوی کي أفضلي حضرت خديجه او حضرت عائشهرضي الله عنهما دي ځکه چي دوی ته هغه سي فضائل ثابت دي چي نورو أمهات المؤمنين ته نسته حضرت خديجې رضي الله عنها ته نبيﷺ په جنت کي د داسي خوني زېرى ورکړى دى چي له داسي ملغلري څخه به وي چي منځ يې خالي وي او هيڅ آواز او مشقت به پکښې نه وي[1].

همدا شان نبيﷺ فرمايلي دي: (وَخَيْرُ نِسَائِهَا خَدِيجَةُ)

يعني- د دغه اُمت د ښځو خير او أفضله خديجه رضي الله عنها ده[2].

همدا شان د حضرت عائشې رضي الله عنها په اړوند نبيﷺ فرمايلي دي:

(وَإِنَّ فَضْلَ عَائِشَةَ عَلَى النِّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ).

يعني- يقيناً د عائشې رضي الله عنها فضيلت د دې أمت پر نورو ښځو داسي دى لکه د ښوروا فضيلت پر نور طعام)[3].

حضرت عمرو بن العاص رضي الله عنه ويلي دي چي ما نبيﷺ ته وويل:

(أَيُّ النَّاسِ أَحَبُّ إِلَيْكَ قَالَ عَائِشَةُ). يعني- په خلکو کي کوم يو درته ډېر محبوب دى نبيﷺ وفرمايل: عائشه رضي الله عنها[4].

نو په دې کي شک نسته چي په أمهات المؤمنين کي أفضلي خديجه او

---

[1] صحيح البخاري (۳۸۱۹).
[2] صحيح البخاري (۳۸۱۵) و مسلم (۲۴۳۰).
[3] صحيح البخاري (۳۴۱۱) و مسلم (۲۴۳۰).
[4] صحيح البخاري (۳٦٦۲) و مسلم (۲۳۸۴).

عائشه رضي الله عنها دي پاته سوه دا خبره چي په دوی دوو كي كومه يوه أفضله ده ځينو علماء كرامو ويلي دي چي ام المؤمنين عائشه رضي الله عنها أفضله ده او ځينو علماء كرامو بيا ويلي دي چي ام المؤمنين خديجه رضي الله عنها أفضله ده، حافظ ابن حجر رحمة الله عليه همدغه قول ته ترجيح وركړې ده. والعلم عندالله تعالیٰ[1].

د نبي ﷺ مبارک اولادونه

د نبي ﷺ خپل صلبي اولادونه درې زامن او څلور لوڼي وې د زامنو نومونه يې په دا ډول دي:

اول– حضرت قاسم، دوهم– حضرت عبدالله چي د طيب او طاهر په نومونو هم يادېږي، دريم: حضرت ابراهيم. دوی ټول د نبي ﷺ په ژوند كي ماشومان وفات سوي دي او د نبي ﷺ د لوڼو نومونه په لاندي ډول دي:

اوله– حضرت فاطمه رضي الله عنها، دوهمه– حضرت رقيه رضي الله عنها، دريمه– حضرت زينب رضي الله عنها، څلورمه– حضرت ام كلثوم رضي الله عنها، دوی ټولي لوی سوې او بيا واده سوي دي د حضرت فاطمې رضي الله عنها ماسوی دوی هم ټولي د نبي ﷺ په ژوند كي وفات سوي دي. او د نبي ﷺ د اولادونو سلسله دحضرت فاطمې رضي الله عنها څخه ماسوی د بلي لور څخه نه ده پاته سوې د نبي ﷺ شريف نسل يوازي د حضرت فاطمې رضي الله عنها د زامنو حضرت حسن رضي الله عنه او حضرت حسين رضي الله عنه څخه نشر سوی دی[2].

او د نبي ﷺ ټول اولادونه د حضرت خديجې رضي الله عنها څخه ؤ يو حضرت ابراهيم د

---

[1] فتح الباري (۷) جلد (۱۷۵) مخ.
[2] شرح الفقه الأكبر (۱۸۴) مخ الی (۱۸۷).

هغه مبارک د وينزي ماريې قبطيې ﷺ څخه ؤ[1].

دا خو د نبي ﷺ صلبي اولادونه وه د حضرت فاطمې ﷺ اولاد حضرت حسن رضي الله عنه او حضرت حسين رضي الله عنه او کوم شريف نسل چي له دوی څخه نشر سوی دی ټول د نبي ﷺ اولاد دي. د حضرت فاطمې ﷺ او حضرت حسن رضي الله عنه او حضرت حسين رضي الله عنه ګڼ شمېر مناقب او فضائل په احاديثو کي راغلي دي خو دلته يې ځکه نه ليکم چي په خلګو کي مشهور دي.

د أمت د علماؤ احترام واجب دی

۹۷:- وَعُلَمَاءُ السَّلَفِ مِنَ السَّابِقِيْنَ وَمَنْ بَعْدَهُمْ مِنَ التَّابِعِيْنَ أَهْلُ الْخَيْرِ وَالْأَثَرِ وَأَهْلُ الْفِقْهِ وَالنَّظَرِ لَايُذْكَرُوْنَ إِلَّا بِالْجَمِيْلِ وَمَنْ ذَكَرَهُمْ بِسُوْءٍ فَهُوَ عَلَى غَيْرِ السَّبِيْلِ.

ژباړه: د سلفو يعني صحابه کرامو رضی الله عنهم او د دوی د پېروانو علماء د خير او أثر خاوندان دي (يعني د نبي ﷺ د آثارو پيروان دي) او د فقه او نظر خاوندان دي د دوی يادونه نه کېږي مګر په نېکي سره کوم کس چي دوی په بدي او بې ادبي سره ياد کړي نو هغه کس د مسلمانانو د لاري څخه بغير پر باطله لار دی.

شرح- مطلب دا دی چي د امت امامان فقهاء او نور علماء کرام د صالح عمل خاوندان او د نبي ﷺ د آثارو کلک پيروان وه همدا شان د فقه او نظر خاوندان وه د ټول امت په اتفاق دوی پر هدايت وه الله تعالی په ګڼ شمېر آيتونو کي دوی

---

[1] فتح الباري (۷) جلد (۱۷۲) مخ.

ستايلي دي د بېلګې په ډول دوه آيتونه وګورئ:

۱: - ﴿يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ ۙ وَالَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ دَرَجٰتٍ ؕ﴾.

[المجادلة: ۱۱].

ژباړه: الله ﷻ به ستاسو د جملې څخه هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړی دی او په خاص ډول بيا هغو کسانو ته چې علم ورکول سوی دی درجې او مرتبې اوچتې کړي.

۲: - ﴿اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا ؕ﴾. [فاطر: ۲۸].

ژباړه: يقيناً د الله تعالى له بندګانو څخه پوهنده علماء د الله ﷻ څخه بېرېږي.

همدا شان د علم او علماؤ په فضيلت کي ګڼ شمېر حديثونه هم راغلي دي چې په خلګو کي مشهور دي نو د سلفو د علماؤ احترام واجب دی ځکه چې د حق علماء د انبياؤ عليهم السلام وارثان دي او دين مقدس اسلام چې الٰهی علوم دي د همدوی لخوا موږ ته را رسېدلی دی قرآن کريم نبوي احاديث د قرآن کريم تفسير د احاديثو شرحه دا ټول د دوی په ذريعه سره موږ ته را رسېدلي دي په خاص طور بيا تر صحابه کرامو رضی الله عنهم را وروسته د فقهاؤ او مجتهدينو لکه څلور مشهور امامان پر أمت باندي لوی احسان دی ځکه چې دوی د کتاب او سنت څخه احکام را ايستلي او امت ته يې وړاندي کړي دي نو د امت د علماؤ بايد مرتبې وپېژندل سي د صحابه کرامو رضی الله عنهم د علماؤ خپله مرتبه ده تر دوی وروسته بيا په امت کي د فقهاؤ او مجتهدينو بله مرتبه ده د حضراتو مفسرينو او د حديثو د ناقلينو او شارحينو بله مرتبه ده د دوی ترمنځ هم هر عالم ته جدا مرتبه سته د دوی ټولو په اړوند د مؤمنانو طريقه دا ده چې د دوی د علم دين او ايمان په خاطر د دوی سره محبت لري او په نېکي سره يې يادوي، او که

چيري يو ځوک را پاڅېږي د امت پر علماؤانتقادونه کوي طعنونه وربانديوايي لکه: وهابيانو او سلفيانو چي دغه کار خپل کړی دی دوی يوازي خپل ځانونه پر حق بولي نور امت ټول پر باطل بولي د امت پر فقهاؤ او امامانو طعنونه وايي حتّی پر صحابه کرامو رضی الله عنهم هم طعنونه وايي نو دغه کسان بېله شکه پر دين بې اعتماده دي ځکه چي دين د همدغو علماء کرامو لخوا موږ ته را رسېدلی دی نو د امت پر علماؤ بې اعتمادي پر دين بې اعتمادي ده او پر صحابه کرامو او د سلفو پر نورو علماؤ انتقاد په حقيقت کي پر نبيﷺ انتقاد دی (نعوذبالله) ښکاره خبره ده چي دا د مؤمنانو لاره نه ده کوم کسان چي د مؤمنانو لاره پرېږدي هغه به ضرور دوزخ ته ورځي لکه څنګه چي الله تعالی فرمايلي دي:

﴿ وَمَنْ يُّشَاقِقِ الرَّسُوْلَ مِنْۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيْلِ الْمُؤْمِنِيْنَ نُوَلِّهٖ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهٖ جَهَنَّمَ ۖ وَسَآءَتْ مَصِيْرًا ﴾. [النساء: ۱۱۵].

ژباړه: او هغه ځوک چي تردې وروسته چي ده ته سمه لاره ښکاره سوه د رسولﷺ مخالفت کوي او د مؤمنانو د لاري څخه په غير د بلي لاري پيروي کوي نو به دی موږ هغه خواته وګرځوو چي دی ورګرځېدلی دی او دوزخ ته به يې ورداخل کړو او (دا دوزخ) بد ځای د ورتلو دی.

﴿ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِيْنَ سَبَقُوْنَا بِالْاِيْمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِيْ قُلُوْبِنَا غِلًّا لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا رَبَّنَآ اِنَّكَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴾. [الحشر: ۱۰].

هیڅ یو ولي د نبي مرتبې ته نه سي رسېدای

۹۸:- وَلَا نُفَضِّلُ أَحَدًا مِّنَ الْأَوْلِيَاءِ عَلَىٰ أَحَدٍ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَنَقُوْلُ نَبِيٌّ وَاحِدٌ أَفْضَلُ مِنْ جَمِيْعِ الْأَوْلِيَاءِ.

ژباړه: موږ هیڅ یو ولي ته پر هیڅ یو نبي فضیلت نه ثابتوو او موږ وایو چي یو نبي د جهان تر ټولو اولیاؤ أفضل دی.

شرح- مطلب دا دی چي هیڅ ولي د یو نبي درجې ته نه سي رسېدای د ټول جهان تر اولیاؤ یو نبي افضل دی ځکه چي انبیاء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ د دې ترڅنګ چي په دوی کي د ټولو اولیاؤ کمالات سته د هر قسم ګناهونو څخه معصوم دي د خاتمې د وېري څخه په امن کي دی په وحیو او د ملک په حضور سره عزت ورکول سوی دی د احکامو په تبلیغ او خلګو ته په هدایت کولو امر کړل سوي دي (دا ټول هغه امتیازات دي چي الله تعالی یوازي انبیاؤ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ته ورکړي دي هیڅ یو ولي ته دغه امتیازات نسته) نو دا چي د کرامیه ډلي د ځینو کسانو څخه نقل راغلی دی چي دا جائزه ده چي ولي تر نبي افضل سي دا بېله شکه کفر او ګمراهي ده[1].

الله تعالی د انبیاؤ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ په باره کي داسي فرمایلي دي:

﴿وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعٰلَمِيْنَ﴾. [الأنعام: ۸۶].

ژباړه: او (له دغو انبیاؤ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ څخه) هر یوه ته مو (د خپلو خپلو زمانو) پر عالمونو باندي فضیلت ورکړی ؤ.

همدا شان الله تعالی فرمایلي دي:

[1] شرح العقائد (۱۱۸) مخ.

﴿ وَاجْتَبَيْنٰهُمْ وَهَدَيْنٰهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴾. [الأنعام: ٨٧].

ژباړه: او دا ټول انبياء مو غوره کړي وه او د برابري لاري هدايت مو ورته کړی وو.

نو په دې کي شک نسته چي انبياء عليهم السلام په ټوله مخلوق کي بهتره او غوره کسان دي نور کسان چي يو مقام ته رسېږي يوازنی لاره يې د نبي ﷺ اتباع ده د هر چا چي د نبي ﷺ اتباع ډېرېږي په هغه اندازه يې ولايت قوي کېږي نو دا خبره هيڅ امکان نه لري چي يو ولي دي د نبي درجې ته ورسېږي. د ولي په اړوند مستقل بحث په (۶۵) عقيده کي تېر سوی دی هلته يې مطالعه کړئ.

شارح ابن ابی العز او عبدالرحمٰن بن ناصر البراک د شيخ ابن تيميه په پيروي پر ځينو صوفيهؤ لکه شيخ ابن العربي او د ده ملګري ځکه د کفر فيصله کړې ده چي دوی ويلي دي چي ولايت تر نبوت أفضل دی او نور يې هم داسي خبري کړي دي چي هغه د شريعت په خلاف دي[1].

او نورو معتدلو علماؤ بيا د دوی دغه فيصله نه ده منلې او ويلي يې دي چي دغه کسان د شيخ ابن العربي د ځينو عبارتونو په مراد پوه سوي نه دي او ځيني بيا هغه سي خبري ورته منسوبي کړي دي چي هغه د دښمنانو لخوا د دسيسې په ډول د ده په کتابونو کي داخلي کړل سوي دي. ملا علي قاري رحمه الله ويلي دي – د ځينو صوفيهؤ دا قول چي ولايت تر نبوت أفضل دی معنٰی يې دا ده چي د نبي ولايت د ده تر نبوت أفضل دی (دا يې معنٰی نه ده چي د ولي ولايت د نبي تر نبوت افضل دی ترڅو دا باطله نتيجه ورکړي چي ولي تر نبي افضل دی) او د شيخ ابن العربي څخه چي د دغي موضوع په اړوند نوري داسي خبري رانقل

[1] وګوري شرح العقيدة الطحاوية لابن ابي العز (۴۹۱) مخ، وشرح العقيدة الطحاوية لعبدالرحمن (۳۹۰) مخ.

سوي دي چي هغه د مسلمانانو د عقيدې په خلاف دي (فحسن الظن به انه من المفتريات عليه المنسوبات اليه).

يعني- نو پر ده باندي ښه ګمان دا دی چي دا د هغو خبرو څخه دي چي پر ده يې افتراء سوې ده (په ده پوري تړل سوي دي) او ده ته منسوبي سوي دي (په حقيقت کي د ده نه دي)[1].

شيخ عبدالوهاب شعراني رحمه الله په (اليواقيت والجواهر) الجزء الأول کي د شيخ ابن العربي ډېره ښه دفاع کړې ده اول ځل يې د ده عقائد رانقل کړي دي چي په هغو کي هيڅ يوه بده عقيده نسته وروسته يې د ده څه احوال ذکر کړي دي او دا خبره يې ثابته کړې ده چي د ده په کتابونو کي ټوله هغه شيان چي د شريعت د ظاهر او د جمهورو علماؤ د عقائدو په خلاف دي هغه د دښمنانو لخوا د دسيسې په ډول د ده په کتابونو کي داخل کړل سوي دي وروسته يې د هغو لويو علماؤ يادونه کړې ده چي پر ده يې ثناء ويلې ده او د ده کتابونه يې قبول کړي دي وروسته يې د ده د ځينو مشکلو عبارتونو تأويل کړی دی چي په هغو کي د ولايت او نبوت په اړوند ذکر سوې مسئله هم شامله ده او وروسته يې د صوفيه کرامو له طرفه په دې کار کي عذر بيان کړی دی چي دوی ځيني داسي عبارتونه ويلي دي چي په هغو داسي يو څوک نه پوهېږي چي د دوی په مسلک کي داخل نه وي.

شيخ جلال الدين السيوطي رحمه الله هم د شيخ ابن العربي په دفاع کي يو کتاب ليکلی دی نوم يې دی (تنبيه الغبي في تبرئة ابن العربي) والله اعلم.

---

[1] شرح الفقه الاکبر (۲۱۱) مخ.

د اولياء كرامو كرامتونه حق دي

۹۹:- وَنُؤْمِنُ بِمَاجَاءَ مِنْ كَرَامَاتِهِمْ وَصَحَّ عَنِ الثِّقَاتِ مِنْ رِوَايَاتِهِمْ.

ژباړه: موږ پر هغه څه ايمان لرو چي (په كتاب او سنت كي) د اولياء كرامو د كرامتونو څخه راغلي دي او چي د ثقه او اعتمادي راويانو څخه (په دغه باره كي) د دوى روايتونه ثابت سوي دي.

شرح- مطلب دا دى چي د اولياء كرامو هغه كرامتونه چي په كتاب او سنت كي راغلي دي پر هغو باندي زموږ ايمان دى همدا شان هغه كرامتونه چي د اعتمادي راويانو په روايت سره رانقل سوي دي پر هغو باندي هم زموږ ايمان دى.

اوس هم كېداى سي چي د يو ولي پر لاس كرامت ښكاره سي د ولي په اړوند بحث په (۶۵) عقيده كي وګورئ. نو لكه څنګه چي د انبياؤ عليهم السلام څخه د معجزو ښكاره كېدل حق دى همدا شان د اولياءالله څخه هم د كرامتونو ښكاره كېدل حق دى خو دا ټوله د الله تعالٰى تر قدرت او ارادې لاندي دي د ولي كرامت نسبت هغه نبي ته چي دى يې امتي دى د هغه نبي معجزه ده. كرامت هغه د عادت په خلاف كار ته ويل كېږي چي الله تعالٰى يې د ولي په لاس په داسي حال كي ښكاره كړى چي د نبوت دعوٰى يې نه وي كړې. او هغه د عادت په خلاف كارونه چي الله تعالٰى د انبياؤ عليهم السلام په لاسونو باندي ښكاره كړي دي هغو ته معجزې ويل كېږي چي د قرآن كريم په اصطلاح كي په بينات آيات او براهينو سره تعبير سوي دي. اما هغه د عادت په خلاف كار چي د كافر منافق او فاسق

په‌لاس ښکاره سي هغه‌ته کرامت نه بلکي استدراج ويل کېږي.

هغه کافر چي د خدايي دعوٰی وکړي کېدای سي چي د ده په‌لاس ځيني داسي د عادت څخه وتلي کارونه ښکاره سي چي د ده د حکم سره موافق وي لکه څنګه چي به فرعون د نيل سند ته د بهېدلو امر وکړ نو هغه به هم د ده د حکم سره موافق وبهېدی او لکه دجال چي د صحيحو احاديثو مطابق د ده په لاس به هم ځيني داسي د عادت څخه وتلي کارونه ښکاره کېږي چي هغه به د ده د حکم سره موافق وي، اما هغه کافر چي په دروغو سره د نبوت دعوٰی وکړي د هغه په‌لاس د عادت څخه وتلی يو داسي شی نه سي ښکاره کېدای چي هغه د ده د حکم سره موافق وي ځکه چي په دغسي صورت کي به بيا د نبي د پېژندلو دروازه بنده سي اما هغه کس چي د خدايي دعوه وکړي او پر لاس يې د عادت څخه وتلي داسي شيان هم ښکاره سي چي د ده د حکم سره موافق وي بيا هم دغه کار د الله تعالٰی د پېژندلو دروازه نه بندوي ځکه چي هر عاقل پوهېږي چي دغه کس مخلوق دی مخلوق خو خدای نه سي کېدای[1].

د اولياء کرامو ځيني کرامتونه داسي دي چي په قرآن کريم کي راغلي دي د مثال په ډول:

۱– اصحاب کهف تر (۳۰۹) کالو پوري ويده پاته کېدل او دغسي ډېره مده بېله اوبو او طعامه ژوند کول.

۲– د حضرت مريم رضي الله عنها بېله خاونده د ماشوم پيدا کېدل.

۳– همدا شان حضرت مريم رضي الله عنها ته بې موسمه د ميوو راتلل. او داسي نور.

همدا شان د اولياء کرامو ځيني کرامتونه په صحيحو حديثونو سره هم ثابت دي د مثال په ډول:

---

[1] د ډېر تفصيل لپاره وګورئ شرح العقائد (۱۰۵) مخ، او شرح الفقه الاکبر (۱۳۰) مخ.

۱:- د حضرت عمر رضي الله عنه په ليک سره د نيل سند بهېدل[1].

۲:- حضرت عمر رضي الله عنه په مدينه منوره کي پر منبر باندي خپل لښکر په نهاوند کي وليدی چي د مدينې منورې څخه (۵۰۰) فرسخه ليري دی او دښمن يې وليدی چي د غره شاته يې کمين ورته نيولی وو نو يې د لښکر امير (ساريه) ته د منبر څخه ور بږغ کړه (يا سارية الجبل الجبل) يعني- ای ساريه! په غره کي و اوسئ.

حضرت عمر رضي الله عنه په دغه قول سره خپل لښکر ته آګاهي ورکړه چي د غره شاته دښمن کمين نيولی دی د لښکر امير (ساريه) هم د حضرت عمر رضي الله عنه آواز په نهاوند کي واورېدی او عمل يې په وکړ نتيجه يې دا سوه چي الله تعالی دښمن مات کړ[2].

۳:- حضرت خالد بن الوليد رضي الله عنه زهر وڅښل او هيڅ ضرر يې ورته نه ورساوه[3].

۴:- د حارث لور ويلي دي زما په الله جل جلاله قسم دی چي ما تر حضرت خبيب رضي الله عنه خير (غوره) بندي هيڅکله نه دی ليدلی زما په الله جل جلاله قسم دی چي ما دی يوه ورځ وليدی چي د انګورو خوشه يې په لاس کي وه او خوراک يې ځني کاوه په داسي حال کي چي دی په قيد کي ؤ او په مکه مکرمه کي هيڅ مېوه نه وه[4].

۵:- همدا شان په ذکر سوي حديث کي راغلي دي چي کله د قريشو کفار خبر سوه چي حضرت عاصم رضي الله عنه شهيد سوی دی نو يې يو څوک د دې لپاره ور

---

[1] البداية والنهاية ۷/ ۱۱۴.
[2] رواه ابونعيم فی دلائل النبوة برقم (۵۲۵- ۲۵۶- ۲۵۷- ۱۵۸).
[3] ابويعلی (۷۱۸۶) وابو نعيم فی الدلائل (۳۶۸).
[4] صحيح البخاري اول جلد (۴۲۸) مخ. رقم الحديث (۳۰۴۵).

ولېږی چي د حضرت عاصم‌ﷺ د مبارک بدن څخه یو شی لکه سر دوی ته راوړل سي ترڅو په یقیني ډول معلومه سي چي حضرت عاصم‌ﷺ قتل کړل سوی دی حضرت عاصم‌ﷺ د بدر په ورځ د دوی د مشرانو څخه یو کس وژلی ؤ کله چي د دوی سړی حضرت عاصم‌ﷺ ته ورغلی نو الله تعالی د حضرت عاصم‌ﷺ د ساتني لپاره پرده باندي د سایه کونکي وریځي په شان غالبوزي ودرولې نو دوی دا قدرت پیدا نه کړ چي د ده د مبارک بدن څخه یو شی پرې کړي. دا د یو ولي کرامت دی د ده تر وفات وروسته.

۶:- حضرت انس‌ﷺ ویلي دي چي د نبي‌ﷺ د اصحابو رضی الله عنهم څخه دوه کسان (عبادبن بشر‌ﷺ او اسید بن حضیر‌ﷺ) د نبي‌ﷺ د مجلس څخه په یوه تاریکه شپه کي په داسي حال کي را ووتل چي د دوو څراغانو په شان رڼاوي ورسره وې چي د دوی په مخ کي یې رڼا کوله کله چي دوی سره جلا سوه نو بیا د هر یوه سره یو نور وو ترڅو چي خپل کور ته ورسېدل[1].

دا خو د بېلګي په ډول د اولیاء کرامو څو هغه کرامتونه بیان سوه چي په قرآن کریم او صحیحو احادیثو کي راغلي دي پر دغسي کرامتونو باندي ایمان فرض دی همدا شان د هغو کرامتونو منل هم ضروري دی چي د اولیاء کرامو څخه د اعتمادي راویانو په ذریعه رانقل سوي دي انکاري یې ګمراهي ده د اولیاء کرامو څخه بې شمېره کرامتونه رانقل سوي دي تفصیل یې د تاریخ په کتابونو او هغو کتابونو کي وګورئ چي مستقل د اولیاء کرامو په کرامتونو کي لیکل سوي دي.

---

[1] صحیح البخاري اول جلد (۵۱۴) مخ، رقم الحدیث (۳۶۳۹).

د قيامت پر علامو باندي ايمان فرض دی

۱۰۰:- وَنُؤْمِنُ بِأَشْرَاطِ السَّاعَةِ مِنْهَا خُرُوجُ الدَّجَّالِ وَنُزُولُ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) مِنَ السَّمَاءِ وَنُؤْمِنُ بِطُلُوعِ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَخُرُوجِ دَآبَّةِ الْأَرْضِ مِنْ مَوْضِعِهَا.

ژباړه: موږ د قيامت پر علامو باندي ايمان لرو چي ځيني يې د دجال راوتل دي او د آسمان څخه د عيسٰی علیہ السلام راکښته کېدل دي او همدا شان موږ د مغرب له طرفه د لمر پر راختلو او د دابة الارض د خپله ځايه څخه پر راوتلو ايمان لرو.

شرح- مطلب دا دی چي موږ د قيامت پر ټولو هغو علامو باندي ايمان لرو چي په قرآن کريم او نبوي احاديثو کي راغلي دي د قيامت علامې ډېري دي نبي ﷺ په ګڼ شمېر حديثونو کي بيان کړي دي خو امام طحاوي رحمة الله عليه د غه څلور ځکه ذکر کړي دي چي دا ډېر لوی امور او د خلګو د عادت څخه بالکل وتلي دي. دجال په لغت کي لوی درواغجن او د حق او باطل ګډوډ کونکي ته ويل کېږي دلته له دجال څخه مراد هغه خاص کافر دی چي نبي ﷺ په خپلو متواترو احاديثو سره خپل امت ته ورپېژندلی دی د دجال راوتل د قيامت د لويو علامو څخه دی الله تعالی به د بندګانو د ازمويښت لپاره د هغه په لاس ډېر حيرانونکي شيان جاري کړي او د خدايي دعوه به وکړي نو له همدغي وجهي څخه د دجال فتنه به ډېره لويه فتنه وي.

نبي ﷺ په يوه حديث کي فرمايلي دي چي دجال به يو قوم ته ورسي او دعوت به ورکړي نو به دوی ايمان ورباندي راوړي او تصديق به يې وکړي نو به دی آسمان ته امر وکړي هغه به باران و اوروي او ځمکي ته به امر وکړي هغه به

نباتات شنه کړي.

نو به د دغو خلګو حیوانات ښه چاغ او ماړه سي او بیا به بل قوم ته ورسي او دعوت به ورکړي خو دا قوم به یې دعوت ور رد کړي نو به پر دوی وچ کالي راسي او هیڅ مال به ورسره نه وي او د یوې خرابې سره به تېرېږي هغې ته به و وایي چي ته دي خپلي ټولي خزانې را وباسه هغه به خپلي ټولي خزانې بهر راوباسي او دا خزانې به د عسلو د مچمچیو په شان په ده پسې وي بیا به یو ځوان سړی را وبولي د توري په وهلو سره به یې دوې ټوټې کړي چي دغه دوې ټوټې به د غشي د ویشتلو په اندازه سره لیري وي وروسته به دغه قتل کړل سوی سړی را وبولي نو به دی هم ورته راسي مخ به یې تازه وي او خندا به کوي[1].

په دغه حدیث کي دا هم راغلي دي چي دجال د شام او عراق په منځ کي راوزي راسته او چپه طرفته به فساد کوي په ځمکه کي د ده د استوګني مده څلوېښت ورځې ده اوله ورځ به یې د کال غوندي، دوهمه ورځ به یې د میاشتي غوندي او دریمه د اونۍ غوندي لویې وي او پاته نوري ورځې به د عادي ورځو په شان وي.

نبيﷺ په یو بل حدیث کي فرمایلي دي: دجال به په داسي حال کي راووزي چي د ده سره به اوبه او اور وي هغه شی چي خلګ یې اوبه ویني هغه اور دی سوځل کوي او هغه شی چي خلګ یې اور ویني هغه یخي او خوږې اوبه دي نو که چیري له تاسي څخه یو څوک دغه زمانه ونیسي نو دي په هغه شي کي ولوېږي چي دی یې اور ویني ځکه چي هغه خوږې او پاکي اوبه دي[2].

همدا شان نبيﷺ یوه ورځ د خلګو په منځ کي دجال ذکر کړ نو یې داسي

---

[1] صحیح مسلم، دوهم جلد (۴۰۰) مخ، رقم الحدیث (۷۳۷۳).
[2] صحیح مسلم (۷۳۷۰).

وفرمايل:

إِنَّ اللهَ لَيْسَ بِأَعْوَرَ أَلَا إِنَّ الْمَسِيحَ الدَّجَّالَ أَعْوَرُ الْعَيْنِ الْيُمْنَى كَأَنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ.

يعني- يقيناً الله تعالى ړوند نه دی آګاه و اوسئ چي دجال په راسته ستركه ړوند دی ستركه يې د هغې انګور دانې په شان ده چي په خوشه كي تر نورو دانو دباندي راوتلې وي[1].

او نبي ﷺ په يو بل حديث كي داسي فرمايلي دي: هر نبي خپل قوم د ړانده دجال څخه وېرولی دی اګاه و اوسئ يقيناً دجال ړوند دی او يقيناً ستاسي رب ﷻ ړوند نه دی او د ده د دوو ستركو په منځ كي (كافر) ليكل سوی دی[2].

د آسمان څخه د عيسیٰ عليه السلام راكښته كېدل هم په صحيحو احاديثو ثبوت لري خو دلته يو حديث وګورئ. نبي ﷺ فرمايلي دي: زما په هغه ذات قسم دی چي زما نفس د ده په (بلاكيفه) يد كښې دی يقيناً نژدې ده چي په تاسي كي به عيسیٰ عليه السلام عادل حاكم راكښته سي د نصرانيانو صليب به مات كړي د خنزير د وژلو امر به وكړي جزيه به پورته كړي (خلګ به اسلام راوړي كه چا اسلام رانه وړی هغه به و وژني) او مال به ډېر سي تر داسي اندازې چي هيڅوک به يې نه قبلوي[3].

په صحيحو احاديثو كي راغلي دي چي د عيسیٰ عليه السلام كار دا هم دی چي په (باب لد) نومي ځای كي به كافر دجال و وژني[4].

---

(۱) صحيح البخاري (۳۴۳۹).
(۲) صحيح البخاري (۷۱۳۱) ومسلم (۲۹۳۳).
(۳) صحيح البخاري (۲۲۲۲) و مسلم (۱۵۵).
(۴) صحيح مسلم (۷۳۷۳).

او د مغرب څخه لمر راختلو ته په لاندي آيت کي اشاره سوې ده الله تعالی داسي فرمايلي دي:

﴿ يَوْمَ يَأْتِىْ بَعْضُ اٰيٰتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا اِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِيْٓ اِيْمَانِهَا خَيْرًا ﴾.[الانعام: ۱۵۸].

ژباړه: په هغه ورځ چي ستا د رب (د قدرت) ځيني علامې راسي (لمر د مغرب څخه را وخېژي) نو داسي هيڅ نفس ته به د ده ايمان راوړل څه ګټه ونه رسوي چي تردې وړاندي يې نه ايمان راوړی وي او نه يې په خپل ايمان کي د خير کسب کړی وي.

مطلب دا دی چي په دغه وخت کي د توبې دروازه بندېږي. د دغه آيت شريف تفسير په لاندي حديث کي راغلی دی نبيﷺ فرمايلي دي: قيامت به رانه سي ترڅو چي لمر د مغرب څخه را خېژي نو کله چي (راوخېژي او) خلک يې وويني نو هغه خلک به ټول ايمان راوړي چي د ځمکي پر مخ باندي وي نو دا به هغه وخت وي چي هيڅوا ته به د ايمان راوړل ګټه ونه رسوي چي پخوا يې ايمان نه وي راوړی (يعني نبيﷺ د حديث په آخر کي ذکر سوی آيت تلاوت کړ)[1].

او د دابة الارض په اړوند الله تعالی داسي فرمايلي دي:

﴿ وَاِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ اَخْرَجْنَا لَهُمْ دَآبَّةً مِّنَ الْاَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ اَنَّ النَّاسَ كَانُوْا بِاٰيٰتِنَا لَا يُوْقِنُوْنَ ﴾.[النمل: ۸۲].

ژباړه: او کله چي په کفارو باندي د عذاب خبره واقع سي (قيامت ورته رانژدې سي) نو موږ به دوی (خلکو) ته د ځمکي څخه داسي يوه دابة (ژوندی خوځېدونکی تلونکی) را وباسو چي د دوی سره به خبري کوي چي يقيناً خلک

---

[1] صحيح البخاري (۴۶۳۵) و مسلم (۳۹۶).

وه چي زموږ (د الله ﷻ) په آيتونو باندي يې يقين نه کاوه.

همدا شان نبي ﷺ فرمايلي دي: (إِنَّ اَوَّلَ الْآيَاتِ خُرُوْجًا طُلُوْعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَخُرُوْجُ الدَّابَّةِ عَلَى النَّاسِ ضُحًى وَأَيُّهُمَا مَاكَانَتْ قَبْلَ صَاحِبَتِهَا فَالْأُخْرَىٰ عَلَىٰ إِثْرِهَا قَرِيْبٌ)[1].

يعني- يقيناً د قيامت له لويو علامو څخه د ظهور د حيثه اول د مغرب څخه د لمر راختل دي او د څاښت په وخت کي په خلګو د دابة الارض راوتل دی نو هره يوه چي په دغو دواړو کي په خپلي ملګري علامي باندي دمخه سوه نو بله ملګري يې ورپسي نژدې ده[2].

حضرت حذيفة بن أسيد رضي الله عنه ويلي دي چي نبي ﷺ موږ ته په داسي حال کي راغلی چي موږ مذاکره (يو د بل سره خبري) کولې نو نبي ﷺ وفرمايل تاسي د څه شي په اړوند خبري کوئ صحابه کرامو رضی الله عنهم ورته و ويل موږ د قيامت په اړوند خبري کوو نبي ﷺ ورته وفرمايل يقيناً قيامت به قائم نه سي ترڅو چي تاسي تر قيامت دمخه لس (۱۰) علامې وينئ وروسته نبي ﷺ دغه لس علامې په دا ډول بيان کړې:

۱- د خان (دود) ۲- دجال، ۳- دآبة الارض، ۴- مغرب څخه د لمر راختل- ۵- د آسمان څخه د عيسىٰ عليه السلام راکښته کېدل، ۶- ياجوج او ماجوج، ۷- په مشرق کي خسف (په مځکه کي غائبېدل، ۸- په مغرب کي خسف، ۹- په جزيرة العرب کي خسف، ۱۰- اور دی چي د يمن څخه راوزي خلګ محشر ته

---

[1] صحيح مسلم (۲۹۴۱).

[2] د دابة الارض په اړوند تفصيلي معلومات په تفاسيرو کي وګورئ لکه: تفسير ابن کثير دريم جلد (۶۸۳) مخ او تفسير القرطبي (۷) جلد (۲۱۰) مخ.

ورټولوي[۱].

د قیامت د رانژدې کېدو علامې نوري هم سته چې په ګڼ شمېر حدیثونو کې راغلي دي د قیامت علامې ځیني غټې دي لکه څنګه چې په مخکني حدیث کې تاسو ولوستلي او ځیني بیا کوچنی دي په کوچنیو کې بیا ځیني تېري سوي دي او ځیني یې وروسته را رواني دي د دې ټولو تفصیل د تفاسیرو او حدیثو په کتابونو او هغو کتابونو کې وګورئ چې مستقل د قیامت په علاماتو کې لیکل سوي دي.

د کاهن او عراف خبري د منلو نه دي

۱۰۱:- وَلَا نُصَدِّقُ كَاهِنًا وَلَا عَرَّافًا وَلَا مَنْ يَدَّعِي شَيْئًا بِخِلَافِ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ وَإِجْمَاعِ الْأُمَّةِ.

ژباړه: موږ د هیڅ یو کاهن عراف او کوډګر تصدیق نه کوو (خبري یې نه منو) او نه د هغه چا تصدیق کوو چې هغه د یو داسي شي دعوه کوي چې هغه د کتاب، سنت او د امت د اجماع په خلاف وي.

شرح- کاهن هغه سړی دی چې د راتلونکو موجوداتو په اړوند خلګو ته خبر ورکوي او دا دعوه کوي چې دی په پټو شیانو خبر دی. عراف بیا هغه کاهن دی چې د څو خاصو مقدماتو تر ترتیب وروسته خلګو ته د غلا سوي ورک سوي یا داسي بل شی د ځای په اړوند معلومات ورکوي او یا دا دعوه کوي چې ده ته پیری سته هغه یې د راتلونکو موجوداتو په اړوند خبروي.

---

[۱] صحیح مسلم (۲۹۰۱).

رمال او منجم هم تر کاهن لاندي دي رمال هغه څوک دی چي د خطونو يا ډبرو په استعمال سره د علم غيب دعوه کوي او منجم هغه څوک دی چي د ستورو په راختلو او لوېدلو سره د علم غيب دعوه کوي او ستورو ته په عالم کي تاثير ثابتوي. دا ټوله د شريعت له مخي مذموم دي پر دغو کسانو او هغه چا باندي چي د دوی تصديق کوي د کفر فيصله سوې ده[1].

حضراتو فقهاؤ پر دغو کسانو باندي د کفر فيصله ځکه کړې ده چي الله تعالیٰ فرمايلي دي:

﴿قُلْ لَّا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ﴾.[النمل: ۶۵].

ژباړه: ای پيغمبره! و وايه چي هغه کسان کوم چي په آسمانونو او ځمکو کي دي (ټول) په غيبو باندي نه پوهېږي مګر الله ﷻ (ورباندي پوهېږي او بس).

دغسي آيتونه نور هم ډېر دي، نو د ذکر سوو کسانو دعوه د دغسي آيتونو سره معارضه ده.

همدا شان نبي ﷺ فرمايلي دي: (مَنْ أَتَىٰ كَاهِنًا فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُوْلُ فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ)[2].

ژباړه: هغه کس چي کاهن ته ورسي او تصديق يې وکړي په هغه څه سره چي دی يې وايي نو دغه کس په هغه څه سره کافر سو چي پر نبي ﷺ نازل کړل سوي دي.

د کاهنانو لپاره دا بس ده چي الله تعالیٰ دوی ډېر دروغجنان بللي دي داسي يې فرمايلي دي:

---

[1] ردالمحتار دريم جلد (۲۹۷) مخ.

[2] ابواؤد (۳۹۰۴)، والترمذي (۱۳۵)، وابن ماجه (۶۳۹)، واحمد (۲)، (۴۲۹) وغيرهم.

﴿ هَلۡ أُنَبِّئُكُمۡ عَلَىٰ مَن تَنَزَّلُ ٱلشَّيَٰطِينُ ۝ تَنَزَّلُ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٖ ۝ يُلۡقُونَ ٱلسَّمۡعَ وَأَكۡثَرُهُمۡ كَٰذِبُونَ ۝ ﴾. [الشعراء: ۲۲۱-۲۲۳].

ژباړه: آیا موږ تاسو ته په هغه چا باندي خبر درکړو چي شیطانان ورباندي راکښته کېږي شیطانان په هر ډېر دروغجن او ډېر ګنهکار باندي ورکښته کېږي (چي هغه کاهنان دي) او دغه دروغجنان (شیطانانو ته) غوږ ږدي او د دوی اکثریت (د اقوالو د حیثه) دروغجنان دي اکثره خبري یې دروغ دي.

همدا شان په صحیح حدیث کي راغلي دي چي خلګو د نبي ﷺ څخه د کاهنانو په اړوند سوال وکړ (چي د دوی خبري د اعتماد وړ دي که نه) نبي ﷺ ورته وفرمایل کاهنان هیڅ شی نه دي (یعني خبري یې د اعتماد وړ نه دي) خلګو ویل: ای د الله تعالی رسوله! دوی یو وخت د یو داسي شي په اړوند خبر ورکوي چي هغه رښتیا وي نبي ﷺ وفرمایل دغه کلمه د حق څخه ده جني (پېری) یې د ملائکو څخه په تلوار را اخلي بیا یې د خپل دوست (چي کاهن دی) په غوږ کي داسي وراچوي داسي آواز ورته کوي لکه څنګه چي چرګ خپلو ملګرو ته آواز کوي:

(فَيَخْلِطُونَ فِيهَا أَكْثَرَ مِنْ مِائَةِ كَذْبَةٍ)، یعني- نو بیا دغه کاهنان له خپله ځانه دغه د حق په کلمه کي تر سلو ډېر دروغ ګډ کړي[1].

مطلب دا دی چي کاهنان لوی دروغجنان او د شیطانانو پیروان دي کوم مال چي دوی ته ورکول کېږي د امت په اجماع حرام دی دا چي دوی په استقلالي ډول د خپلو ځانو لپاره د علم غیب دعوه کوي او یا دا دعوه کوي چي موږ ته پېریان د پټو شیانو معلومات راوړي ځکه چي هغوی ته علم غیب سته او یا په

[1] صحیح البخاري (۶۲۱۳) و مسلم (۵۸۱۷).

ستورو سره د علم غيب دعوه كوي او ستورو ته تاثير ثابتوي نو دا خلګ بېله شكه كافران دي او كوم كسان چي دغو كاهنانو ته ورځي او تصديق يې كوي (خبري يې مني) هغه هم كافران دي. اما هغه د غيبو خبري چي انبياؤ عليهم السلام كړي دي هغه خو د الله تعالی په اعلام (خبرولو) سره دي، يعني په ښكاره وحي سره دي دا د دوی لپاره معجزه ده او كومي د غيبو خبري چي اولياء كرامو كړی دی هغه هم د الله تعالی په اطلاع (خبرولو) يعني په الهام سره دي او دا د دوی لپاره كرامت دی دا خبره هم ياد وساتئ چي د اولياء كرامو كشف د انبياؤ عليهم السلام تر كشف په رتبه كي كم دی. او كه چيري يو څوک د راتلونكو شيانو نسبت يوې عادي علامې ته وكړي په دې معنٰی چي الله تعالی دغه فلانی شی د فلاني شي لپاره علامه ګرځولې ده د مثال په ډول يو كس په راتلونكي كي د باران، واوري او بادونو د را الوتلو نسبت د ستورو حركت ته په دې معنٰی وكړي چي الله تعالی د ستورو ځني خاص حركتونه د دغو كارونو لپاره علامې ګرځولي دي د الله تعالی عادت داسي جاري دی چي د دغي علامې تر پيدا كولو وروسته دغه كارونه كوي او دا هم كېدای سي چي الله تعالی د يو كار علامه پيدا كړي او هغه كار ونه كړي يعني د دغه كس دا عقيده وي چي د ټولو شيانو خالق الله تعالی دی ستوري يې د ځينو حوادثو لپاره علامه ګرځولې ده نو بيا دغه كس په دغه خبره سره نه كافر كېږي خو بيا هم ځينو علماء كرامو ويلي دي چي دغه خبره يې ښه نه ده بايد ځيني منعه كړل سي[1].

---

[1] د دې مسئلې تفصيل په (مجموعة رسائل ابن عابدين) الرسالة (سل الحسام الهندي) او ردالمحتار (۳) جلد (۲۹۷) مخ كي وګورئ.

موږ د سلفو صالحينو طريقه حق بولو

۱۰۲ :- وَنَرَى الْجَمَاعَةَ حَقًّا وَصَوَابًا وَالْفُرْقَةَ زَيْغًا وَعَذَابًا.

ژباړه: هغه څه چي مسلمانانو اتفاق وربانديې کړی دی هغه موږ حق او صواب بولو له دوی څخه مخالفت او جلا کېدل بې لاري او عذاب بولو.

شرح- مطلب دا دی چي د مسلمانانو لوی جماعت پر کومه لاره باندي تللی دی هغه لاره موږ حق او صواب ګڼو له دغي لاري څخه جلا کېدل ګمراهي او عذاب بولو لکه څنګه چي نبيﷺ فرمايلي دي: (مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ قِيْدَ شِبْرٍ فَقَدْ خَلَعَ رِبْقَةَ الْإِسْلَامِ مِنْ عُنُقِهِ). يعني هغه کس چي د مسلمانانو د جماعت څخه د يوې لوېشتي په اندازه ليري سي نو يې د خپلي غاړي څخه د اسلام کړی ايسته کړه[1].

د دې عقيدې تفصيل په (۷۳) عقيده کي وګورئ خو دلته به دا شی ور بالا کړم چي اختلاف په دوه ډوله دی:

اول:- د فقهاؤ او مجتهدينو اختلاف دی دوی چي په ځينو فروعي مسائلو کي اختلاف کړی دی هغه بالکل حق دی حتّی په ځينو روايتونو کي رحمت بلل سوی دی ځکه چي د دوی اختلاف د دليل پر بناء او حق ته د رسېدو لپاره ؤ او دوی هم د اختلاف اهل وه ځکه چي دوی د فقاهت او اجتهاد خاوندان وه څلورو مشهورو امامانو رحمهم الله چي په ځينو فروعي مسائلو کي کوم اختلاف کړی دی دا د هغه اختلاف فرعه دی چي په صحابه کرامو رضی الله عنهم کي موجود ؤ نو د حضراتو فقهاؤ او مجتهدينو اختلاف بېله شکه حق دی.

[1] ابوداؤد (۴۷۵۸) و احمد ۵، (۱۸۰).

دوهم:- د نااهله او بې علمه کسانو اختلاف دی يعني هغه کسان چي فقهاء او مجتهدين نه وي لکه: معتزله، اهل التشيع، خوارج او تش په نامه اهل حديث او سلفيان او نوري داسي ګمراه ډلي، امام طحاوي رحمة الله عليه د همدغسي ډلو اختلاف زيغ (ګمراهي) بللې ده ځکه چي د دوی اختلاف پر ضد او تعصب باندي بناء دی دوی د امت تر امامانو رحمهم الله خپل ځانونه اوچت بولي همدغه وجه ده چي دوی د امامانو رحمهم الله تقليد حرام يا شرک بولي حال دا چي دوی په ټوله امت کي نااهله او بې علمه کسان دي دوی بې له اهليته د خپلو نفسي غوښتنو سره سم د قرآن کريم او احاديثو څخه احکام را اخلي دوی په قطعي ډول خپل ځانونه پر حق بولي او د حق خلک په قطعي ډول پر باطل بولي همدغه وجه ده چي دوی د امت په اتفاق ګمراهان دي د دغي مسئلې تفصيل زموږ په کتاب (زبدة التحقيق فی الاجتهاد والتقليد) (۱۳۰) مخ کي وګورئ.

د الله تعالی دين په آسمان او ځمکه کي يو دی

۱۰۳:- وَ دِيْنُ اللهِ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَاحِدٌ وَهُوَ دِيْنُ الْإِسْلَامِ كَمَا قَالَ اللهُ تَعَالٰى - ﴿وَمَنْ يَّبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِيْنًا فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْهُ﴾. [آل عمران: ۸۵]. وَقَالَ تَعَالٰى - ﴿وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِيْنًا﴾. [المائدة: ۳].

ژباړه: د الله تعالی دين په آسمان او ځمکه کي يو دی چي هغه د اسلام دين دی لکه څنګه چي الله تعالی فرمايلي دي: او هغه څوک چي د اسلام څخه په غير بل دين غواړي نو هيڅکله به له ده څخه قبول نه کړل سي) همدا شان الله تعالی فرمايلي دي: او اسلام مي ستاسو لپاره د دين په حيث غوره کړ.

همدا شان الله تعالىٰ فرمايلي دي: ﴿إِنَّ الدِّيْنَ عِنْدَ اللّٰهِ الْإِسْلَامُ﴾.

[ال عمران: ۱۹].

ژباړه: بې شکه د الله ﷻ په نزد غوره دين اسلام دی.

شرح- د دين الاسلام حقيقت الله تعالىٰ ته انقياد (غاړه ايښودل) او يوازې د الله تعالىٰ عبادت او طاعت دی همدغه د ټولو ملائکو انبياؤ عليهم السلام او نورو مؤمنانو دين دی ټولو رسولانو عليهم السلام خلکو ته اسلام راوړی دی ځکه چې هر رسول خلګ يوازې د الله تعالىٰ عبادت ته دعوت کړي دي په دې باره کې ګڼ شمېر آيتونه راغلي دي خو کله چې الله تعالىٰ محمد ﷺ نبي کړ نو بيا اسلام يوازې هغه شريعت سو چې محمد ﷺ راوړی دی هر هغه څوک چې د نبي ﷺ پر شريعت باندې ايمان نه لري هغه پر اسلام باندې نه دی نو يهود او نصارىٰ که څه هم خپل ځانونه انبياؤ عليهم السلام او د الله تعالىٰ کتابونو تورات او انجيل ته منسوبوي خو بيا هم مسلمانان نه دي ځکه چې دوی د الله تعالىٰ په کتابونو کې تحريف کړی دی بدلون يې په کې راوستلی دی انبياء عليهم السلام يې قتل کړي دي نور يې هم لوی لوی کفري جرمونه کړي دي په دې باره کې صريح آيتونه راغلي دي د دې ټولو سره سره يې د نبي ﷺ د رسالت څخه هم انکار کړی دی د يو چا د کفر لپاره يوازې دغه هم کفايت کوي چې د نبي ﷺ رسالت نه مني نو که چيري يو کس و وايي چې يهود او نصارىٰ هم پر صحيح دين دي دغه کس بېله شکه کافر دی دا خبره مي ځکه وکړه چې په اوسني زمانه کې ځيني خلګ وحدة الاديان (د ټولو دينونو يو والي) ته دعوت کوي او دا عقيده لري چې يهود، نصارىٰ او مسلمانان ټوله پر صحيح دين دي نو دوی بايد سره يو سي پخپل منځ کې اتحاد سره وکړي د دغې عقيدې خلګ بېله شکه کافران دي ځکه چې د دوی دغه عقيده د صريحو آيتونو سره معارضه ده.

د اسلام دين يوه ميانه لاره ده

۱۰۴: – وَهُوَ بَيْنَ الْغُلُوِّ وَالتَّقْصِيرِ وَبَيْنَ التَّشْبِيهِ وَالتَّعْطِيلِ وَبَيْنَ الْجَبْرِ وَالْقَدَرِ وَبَيْنَ الْأَمْنِ وَالْإِيَاسِ.

ژباړه: دغه د اسلام دين د تجاوز او كوتاهي په منځ كي دى او د تشبيه او تعطيل په منځ كي دى او د جبر او قدر په منځ كي دى او د امن او نااميدى په منځ كي دى.

شرح– د متن د مفرداتو تعريفونه:

۱– (غلو) تر شرعي حد تجاوز كول.

۲– (تقصير) په شرعي احكامو كي كوتاهي كول.

۳– (تشبيه) الله تعالى په صفاتو كي د مخلوق سره مشابه ګرځول. لكه څنګه چي د مشبهه ډلي دغه مسلک دى.

۴– (تعطيل) د الله تعالى څخه د ده صفات نفي كول. لكه څنګه چي د جهميه او معتزله ډلي دغه مسلک دى.

۵– (جبر) بنده ګان پخپلو كارونو كي مجبور ګڼل. لكه څنګه چي د جبريه ډلي دغه مسلک دى.

۶– (قدر) د الله تعالى د تقدير څخه انكار كول او بنده د خپلو افعالو خالق بلل. دا هم د معتزله ډلي مسلک دى له هم دغي وجهي څخه دوى ته قدريه ويل كيږي.

۷– (امن) د الله تعالى د عذاب څخه ځان په امن كي ګڼل. لكه څنګه چي د

مرجئه ډلي دغه مسلک دی.

۸- (اياس) د الله تعالیٰ د رحمت څخه نااميده کېدل. لکه څنګه چي د خوارجو او معتزلهٔ دغه مسلک دی، دوی وايي چي يو څوک کبيره ګناه وکړي هغه ته به ضرور الله تعالیٰ عذاب ورکوي او کله چي دوزخ ته داخل سي بيا هيڅکله ورڅخه راوتلای نه سي د دوی دغه فاسده عقيده ګنهګاره مؤمنان د الله تعالیٰ د رحمت څخه نااميده کوي.

مطلب دا دی چي دغه صفات ټوله د اسلام له نظره مذموم او مردود دي اسلام د دغو صفاتو په منځ کي يوه داسي مستقيمه او برابره لاره ده چي هيڅ کوږوالی پکښي نسته نوري لاري ټولي يو طرفته کږې دي. اسلام د غلو او تقصير په منځ کي دی په دې معنیٰ چي په اسلام کي نه تر حد تجاوز سته لکه څنګه چي نصرانيانو کړی دی عيسیٰ عليه السلام يې د الله ﷻ زوی بللی دی (معاذالله) او نه په اسلام کي تر حد کوتاهي سته لکه څنګه چي يهودو دغه کار کړی دی دوی عيسیٰ عليه السلام ولدالزنا بللی دی (معاذالله) مسلمانان وايي چي عيسیٰ عليه السلام د الله تعالیٰ بنده او د الله تعالیٰ رسول دی.

او اسلام د تشبيه او تعطيل په منځ کي دی په دې معنیٰ چي اسلام د الله تعالیٰ صفات د مخلوق د صفاتو سره مشابه نه بولي او نه د الله تعالیٰ صفات نفي کوي بلکي الله تعالیٰ ته د ده صفات په همغه ډول ثابت بولي لکه څنګه چي د ده د شان سره لائق وي. تفصيل يې په (۲) عقيده کي وګورئ.

او اسلام د جبر او قدر په منځ کي دی په دې معنیٰ چي په اسلام کي نه جبر سته او نه قدر اهل سنت والجماعت ټوله شيان د الله ﷻ په اراده تقدير او خلق سره بولي خو بنده ته هم اختيار او د کسب قدرت ثابت بولي. تفصيل يې په (۷) عقيده کي وګورئ.

او اسلام د امن او اياس په منځ کي دی په دې معنٰی چي نه په اسلام کي د الله تعالٰی د عذاب څخه بې پروا کېدل سته او نه د الله تعالٰی د رحمت څخه نا اميده کېدل سته بلکي اسلام دا وايي چي بنده به د خوف او رجاء په منځ کي وي يعني بنده به د الله تعالٰی د عذاب څخه وېرېږي او هم به د الله تعالٰی رحمت ته اميد لري. تفصيل يې په (۶۰) عقيده کي وګورئ. (هوالله الهادی الی سواء السبيل).

د دې کتاب ټوله عقائد زموږ دين او زموږ عقيده ده

۱۰۵:– فَهٰذَا دِيْنُنَا وَاعْتِقَادُنَا ظَاهِرًا وَبَاطِنًا وَنَحْنُ بُرَاءُ إِلَى اللهِ تَعَالٰى مِنْ كُلِّ مَنْ خَالَفَ الَّذِيْ ذَكَرْنَاهُ وَبَيَّنَّاهُ.

ژباړه: همدغه د کتاب د شروع څخه مسائل بيا تر دې ځايه پوري زموږ د اهل سنت والجماعت دين دی او په ظاهر او باطن کي زموږ عقيده ده او موږ الله تعالٰی ته د هر هغه چا څخه بېزاره يو چي د هغه څه مخالفت يې کړی وي چي موږ ذکر او بيان کړه.

شرح– مطلب دا دی چي په دغه کتاب کي ذکر سوي عقائد زموږ د اهل سنت والجماعت داسي دين دی چي په هغه سره موږ د الله تعالٰی طاعت او عبادت کوو په زړونو سره عقيده ورباندي لرو په ژبو سره اقرار په کوو او په افعالو سره يې تصديق کوو هر هغه مبتدع چي د دغو عقائدو مخالفت کوي موږ الله تعالٰی ته د هغه څخه بېزاري غواړو ورڅخه ليري کېږو او دښمن يې بولو ځکه چي دا عقائد ټوله د قرآن کريم او د نبيﷺ د احاديثو څخه را اخيستل سوي دي نو د دغو عقائدو څخه مخالفت د کتاب او سنت څخه مخالف دی هر څوک چي د

کتاب یا سنت څخه مخالفت کوي ګمراه دی بېزاري او لیري والی ورڅخه ضروري دی.

په آخر کې پر ایمان باندې د ثابت پاته کېدو دعاء

وَنَسْأَلُ اللهَ تَعَالَى أَنْ يُثَبِّتَنَا عَلَيْهِ وَيَخْتِمَ لَنَابِهِ وَيَعْصِمَنَا مِنَ الْأَهْوَاءِ الْمُخْتَلِفَةِ وَالْآرَاءِ الْمُتَفَرِّقَةِ وَالْمَذَاهِبِ الرَّدِيَّةِ كَالْمُشَبِّهَةِ وَالْجَهْمِيَّةِ وَالْجَبْرِيَّةِ وَالْقَدْرِيَّةِ وَغَيْرِهِمْ مِمَّنْ خَالَفَ السُّنَّةَ وَالْجَمَاعَةَ وَاتَّبَعَ الْبِدْعَةَ وَالضَّلَالَةَ وَنَحْنُ مِنْهُمْ بُرَآءُ وَهُمْ عِنْدَنَا ضُلَّالٌ وَأَرْدِيَاءُ– وَاللهُ أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ وَإِلَيْهِ الْمَرْجِعُ وَالْمَآبُ.

ژباړه: موږ د الله تعالی څخه دا سوال کوو چې پر همدغه دین او اعتقاد مو ثابت او دائم ولري او پر دغه دین او اعتقاد زموږ خاتمه وګرځوي او د مختلفو خواهشاتو او متفرقو مفکورو او خرابو مذهبونو څخه موږ وساتي خراب او غلط مذهبونه لکه: د مشبهه، جهمیه، جبریه، قدریه او له دوی څخه ماسوی د نورو هغو کسانو مذهبونه چې د نبيﷺ د سنت او د صحابه کرامو رضی الله عنهم د طریقې مخالفت کړی وي او د بدعت او ضلالت پیروي یې کړې وي.

موږ د دغسې باطلو ډلو څخه بېزاره یو او دوی زموږ په نزد ګمراهان او خراب خلګ دي. الله تعالی په صواب باندې ښه عالم دی او خاص الله ﷻ ته رجوع او بیرته ګرځېدل دي.

شرح– امام طحاوي رحمه الله خپل کلام پر ذکر سوي دعاء باندې ځکه ختم کړ چې دا یو مهم امر دی بنده دې ته محتاج دی چې الله تعالی هدایت ورته وکړي او پر هدایت او ایمان یې ثابت او دائم ولري او د فاسدو عقائدو او غلطو لارو څخه یې را وګرځوي همدغه وجه ده چې الله تعالی موږ امر کړی یو چې په هر

لمانځه کي به داسي وايو:

﴿ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ ۝ صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّيْنَ ۝ ﴾. [الفاتحة: ۶، ۷].

ژباړه: ای الله جَلَّجَلَالُهُ! موږ ته سمه لاره وښیه، د هغو کسانو لاره چي تا ورباندي انعام کړی دی نه (د هغو بدو کسانو لاره چي) پر هغو باندي غضب کړل سوی او نه (د هغو بدو کسانو لاره چي) ګمراهان دي.

(فَنَسْأَلُ اللهَ أَنْ يُثَبِّتَنَا عَلَى الْإِسْلَامِ وَالْإِيْمَانِ وَالْإِعْتِقَادِ الْحَقِّ وَيَعْصِمَنَا مِنْ جَمِيْعِ الضَّلَالَاتِ وَالْفِتَنِ مَاظَهَرَ مِنْهَا وَمَابَطَنَ). آمین ثم آمین.

د ګمراه ډلو اړوند لنډ معلومات

کله چي امام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ په ذکر سوي دعاء کي د څو ګمراه ډلو یادونه وکړه نو زه غواړم چي د دغو ډلو په باره کي په مختصر ډول څه ولیکم. نبي ﷺ په مشهور حدیث کي فرمایلي دي: چي زما امت به (په اصولو او عقائدو کي) په درو اویا ډلو باندي و وېشل سي دوی ټوله (د بد اعتقاد له کبله) دوزخ ته د داخلېدو لائق دي مګر یوه ډله چي هغه به د دوزخ څخه خلاصه وي، صحابه کرامو رضی الله عنهم سوال وکړ دغه یوه ډله څوک دي نبي ﷺ وفرمایل دا هغه ډله ده چي زما او زما د صحابه کرامو رضی الله عنهم په لاره باندي روانه وي[1].

هغه ډله چي د نبي ﷺ او صحابه کرامو په لاره باندي روانه وي هغه اهل سنت والجماعت دي همدغه ډله نبي ﷺ پر هدایت بللې ده په اوسنۍ زمانه کي اهل سنت والجماعت د څلورو مشهورو مذاهبو پیروان دي (وبس). هر مسلمان

[1] الترمذي (۲۶۴۱) والحاکم ۱/۱۲۸، والطبراني فی الاوسط ۸/۲۲.

عاقل په دې خبره پوهېږي چې د نبيﷺ په دغه حديث کې په گمراه او بدو ډلو سره مراد هغه فقهاء نه دي چې دوی په ځينو فروعي مسائلو کې اختلاف سره کړی دی او د دين په اصولو او عقائدو کې سره يو دي ځکه چې د دوی اختلاف خو حق دی د خطاء په صورت کې هم اجر ورکول کېږي د دې موضوع په اړوند په (۱۰۲) عقيده کې بيان تېر سوی دی. بلکې د نبيﷺ مراد هغه گمراه ډلې دي چې دوی د خپلو نفسي خواهشاتو پر بناء د ځينو شبهاتو له کبله د اهل سنت والجماعت څخه د دين په اصولو او عقائدو کې جلا سوي وي مثال يې همهغه ډلې دي چې امام طحاوي رحمه الله يې په دعاء کې ياد ونه کړې ده[1].

نو لکه څنگه چې نبيﷺ پېش گويي کړې ده هم هغسې په دې امت کې گمراه ډلې پيدا سوې چې د اهل سنت والجماعت سره په اصولو او عقائدو کې اختلاف لري دا خو يقيني نه ده معلومه چې د دغو گمراه ډلو شمېر پوره سوی دی که نه لېکن ملا علي القاري رحمه الله د مواقف په حواله ليکلي دي چې د گمراهانو بنيادي ډلې اووه دي:

۱: معتزله ډله چې دوی بيا په خپل ځان کې (۲۰) ډلې سوې دي.

۲: شيعه ډله چې دوی بيا (۲۲) ډلې سوې دي.

۳: خوارج چې دوی هم (۲۰) ډلې سوې دي.

۴: مرجئه ډله دوی (۵) ډلې سوې دي.

۵: نجاريه ډله دوی درې ډلې سوې دي.

۶: جبريه ډله دوی دغه يوه ډله ده.

۷: مشبهه يا مجسمه ډله دا هم يوه ډله ده.

دا (۷۲) ډلې سوې دا ټولې ډلې د فاسدو عقائدو له کبله په دوزخ کښې دي

---

[1] د لازياتو معلوماتو لپاره وگورئ (الفرق بين الفرق) (۱۴) مخ.

يوازي يوه ډله د الله تعالى له عذاب څخه خلاصه ده چي هغه اهل سنت والجماعت دي، يعني اهل السنت والجماعت ته د فاسدو عقائدو له کبله عذاب نه ورکول کېږي ځکه چي د دوی ټوله عقائد صحيح دي[1].

په دې امت کي چي نوري داسي ګمراه ډلي پيدا کېږي چي عقائد يې د اهل سنت والجماعت څخه جلا وي هغه به ضرور د دغو ګمراه ډلو سره په څه ناڅه فاسدو عقائدو کي شريکي وي د مثال په ډول تش په نامه اهل حديث او سلفيان يوه ګمراه ډله ده دوی په ځينو عقائدو کي لکه مسلمانانو ته د شرک نسبت کول. د خوارجو سره شريکان دي او په ځينو عقائدو کي بيا لکه الله تعالى ته جسميت ثابتول د الله تعالى صفات د مخلوق د صفاتو سره مشابه بلل. د مشبهه ډلي سره شريکان دي.

د ذکر سوو ګمراه ډلو په اړوند بشپړ معلومات او د دوی عقائد په (الفرق بين الفرق) او (الملل والنحل) کي په تفصيل سره ذکر سوي دي هلته يې مطالعه کړئ.

د بدعت مسئله

امام طحاوي رحمه الله په ذکر سوي دعاء کي د بدعت يادونه هم کړې ده نو له همدغي وجهي څخه زه غواړم چي د بدعت په اړوند هم يو څه وليکم، نبي ﷺ په ګڼ شمېر حديثونو کي د بدعت څخه منعه کړې ده او ضلالت يې بللی دی خو دلته د مثال په ډول يو حديث شريف وګورئ نبي ﷺ په يوه حديث کي داسي فرمايلي دي:

[1] مرقاة اول جلد (۲۴۸) مخ.

(فَإِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللهِ وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ وَشَرَّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ)[1].

ژباړه: يقيناً په خبرو كي بهتره د الله تعالى كتاب دى او په ښو طريقو او سيرتونو كي بهتره د نبيﷺ طريقه او سيرت دى او په كارونو كي ډېر بد هغه دي چي په دين كي نوي پيدا سوي وي (يعني بدعتونه) او هر بدعت ګمراهي ده.

بدعت په لغت كي هر هغه نوي شي ته ويل كېږي چي د مخه يې مثال نه وي، او د شريعت په اصطلاح كي هغه نوي كار ته ويل كېږي چي د نبيﷺ د سنت مخالف وي يعني چي په دين كي يوه داسي نوې عقيده يا نوى كار را وايستل سي چي د دين د اصولو سره په ټكر كي وي او عبادت وبلل سي. په طريقه محمديه (٣١) مخ كي د بدعت شرعي معنٰى داسي بيان سوې ده: (هو الزيادة فى الدين او النقصان منه الحادثان بعد الصحابة بغير اذن من الشارع لاقولا ولافعلا لاصريحا ولااشارة).

يعني- بدعت د شريعت په اصطلاح كي په دين كي زيادت يا تر دين نقصان دى داسي زيادت او نقصان چي د صحابه كرامو رضى الله عنهم تر زمانې وروسته پيدا سوي وي او د شارع عليه‌السلام له خوا يې هيڅ اجازه نه وي نه قولي نه فعلي او نه صريحي او نه په اشاره سره.

نو نبيﷺ چي په ذكر سوي حديث كي امت د بدعت څخه وېرولى دى او ضلالت يې بللى دى هغه هم دغه په شرعي معنٰى سره بدعت دى لكه څنګه چي ملا علي القاري رحمة‌الله‌عليه د ذكر سوي حديث په شرحه كي ليكلي دي:

---

[1] صحيح مسلم (٨٦٧).

(ای كل بدعة سيئة ضلالة). يعني هر سيئه بدعت ضلالت دی[۱].

سيئه بدعت همهغه په شرعي معنٰی سره بدعت دی چي د مخه يې ذکر وسو.

دغه بدعت په عقيده کي هم کېدای سي لکه د ګمراه ډلو فاسد عقائد دا ډېر خطرناکه بدعت دی حتٰی تر کفر پوري هم رسېدای سي او دغه سيئه بدعت په عمل کي هم کېدای سي هر هغه عمل چي په دين کي نوی پيدا کړل سي او په شريعت کي يې هيڅ اصل نه وي هغه ته عملي بدعت ويل کېږي کوم کس چي په دغه عملي بدعت اخته وي هغه فاسق دی.

اما هغه نوي شيان چي خلګو د دنيوي ژوند لپاره را ايستلی دی لکه: موټر، طياره، تليفون، نوې اسلحې او داسي نور او يا هغه شيان چي خلګو په دين کي نوي را ايستلي وي او په شريعت کي يو اصل ولري د شريعت د اصولو مخالف نه وي لکه موذن خانه، ديني مدرسې او داسي نور دغسي شيان بدعت دي خو په لغوي معنٰی سره، نه په شرعي معنٰی سره نو نبيﷺ د دغسي شيانو څخه نه منعه کړې ده او نه يې ضلالت بللی دی، ځکه چي نبيﷺ فرمايلي دي: (مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هٰذَا مَالَيْسَ فِيْهِ فَهُوَرَدٌّ)[۲].

ژباړه: کوم کس چي زموږ په دغه دين کي يو داسي شی نوی پيدا کړي چي هغه په دغه دين کي نه وي (يعني د شريعت مخالف وي) نو هغه شی مردود دی.

له دغه حديث څخه په ښکاره ډول معلومېږي چي سيئه او مردود بدعت هغه دی چي يو کس په دين کي يو داسي شی نوی پيدا کړي چي هغه د شريعت

---

[۱] مرقاة اول جلد (۲۱۶) مخ.
[۲] صحيح البخاري (۲٦۹۷).

مخالف وي. نو دا حديث د مخکني حديث (وكل بدعة ضلالة) لپاره تفسير دی نو په هغه حديث کي هم د بدعت څخه دغه سيئه او مردود بدعت مراد دی چي په دغه حديث کي ذکر سوی دی له دغه حديث څخه دا هم معلومېږي چي هغه نوي شيان چي خلکو د دنيوي ژوند لپاره را ايستلي دي او هغه شيان چي خلکو په دين کي نوي را ايستلي وي او د شريعت مخالف نه وي هغه سيئه او مردود بدعات نه دي.

همدا شان نبي ﷺ فرمايلي دي: (مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ- وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهَا وَ وِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ)[1].

ژباړه: کوم کس چي په اسلام کي نېکه او ښه طريقه شروع کړي (که څه هم د دغي طريقې ښه والی په نص سره ثابت نه وي بلکي په استنباط سره ثابت وي، دليل الفالحين اول جلد (۳۷۹) مخ). نو د دغي طريقې اجر او ثواب ده لره دی او د هغه چا د اجر مثل هم ورته سته چي ترده وروسته يې په دغه طريقه عمل کړی وي بېله دې چي د عمل کوونکو د ثوابونو څخه څه شی کم سي او کوم کس چي بيا په اسلام کي بده طريقه شروع کړي نو د دغي طريقې ګناه پرده باندي ده او د هغه چا د ګناه مثل همورباندي سته چي ترده وروسته يې په دغه طريقه عمل کړی وي بېله دې چي د عمل کونکو د ګناهونو څخه څه شی کم سي.

امام نووي رحمه الله د دغه حديث په شرحه کي داسي ليکلي دي:

وفي هذا الحديث تخصيص قوله (صلى الله عليه وسلم) (كل محدثة بدعة وكل بدعة

[1] صحيح مسلم (۲۳۵۱).

ضلالة) وان المراد به المحدثات الباطلة والبدع المذمومة[۱].

يعني - کله چي له دغه حدیث څخه دا ښکاره ثابته سوه چي ځيني نوي کارونه نېک او ښه کېدای سي نو په دغه حدیث کي د نبيﷺ د دې قول چي هر نوی کار بدعت دی او هر بدعت ضلالت دی. تخصيص دی د تخصيص معنٰی دا ده چي د نبيﷺ دغه قول پر خپله عامه معنٰی باندي نه دی پاته ترڅو هر بدعت ضلالت سي بلکي مراد ورڅخه هغه نوي کارونه دي چي باطل وي او هغه بدعتونه دي چي مذموم او بد وي يعني د شريعت په خلاف وي.

په بدعت کي حسنه (ښه) بدعت سته

دا خبره له خپله ځانه نه کوم چي په بدعت کي حسنه بدعت سته د دې لپاره ډېر دلائل سته خو دلته د بېلګي په ډول يو څو وګورئ:

اول دليل:- همهغه د مسلم شريف روايت دی چي مو ړ لږ د مخه ذکر کړ په هغه روايت کي راغلي دي چي کوم کس په اسلام کي ښه طريقه شروع کړي نو يې ثواب د ده دی او د هغه چا د ثواب مثل هم ورکول کېږي چي تر ده وروسته يې په دغه طريقه عمل کړی وي. امام احمد، بزار، طبراني او ابن ماجه، همدغه حديث ته ورته روايتونه راوړي دي المحدث الفقيه عبدالله الصديق د دغو حديثونو تر ذکر کولو وروسته داسي ويلي دي، له دغو احاديثو څخه په ښکاره ډول معلومېږي چي په بدعت کي هم حسنه سته او هم سيئه- حسنه هغه بدعت دی چي د شريعت د اصولو سره موافق وي دغه حسنه بدعت که څه هم د ده د شخص په اعتبار نوی پيدا دی لېکن د نوعي په اعتبار مشروع دی ځکه چي

---

[۱] صحيح مسلم اول جلد (۳۲۷) مخ.

دغه بدعت د شريعت په يوه قاعده يا د يو آيت يا حديث په عموم کي داخل دی له همدغي وجهي څخه حسنه ورته ويل کېږي او کوم کس چي د دغسي بدعت اساس کښېږدي هغه ته يې تر وفات وروسته هم ثواب جاري دی.

او سيئه يا هغه بدعت دی چي د شريعت د اصولو سره مخالف وي همدغه بدعت مذموم او ضلالت دی[۱].

دوهم دليل: - کله چي حضرت عمر ﷺ په صلاة التراويح کي خلک پر يوه قاري ابي بن کعب ﷺ باندي راټول کړه يعني دی يې ور امام کړ او بله شپه را ووتی خلک يې وليدل چي په يوه قاري پسي لمونځ کوي نو يې داسي وفرمايل: (نِعْمَ الْبِدْعَةُ هٰذِهِ) يعني دا ښه بدعت دی[۲].

د حضرت عمر ﷺ له دغه قول څخه ښکاره معلومېږي چي په بدعت کي ښه بدعت سته.

دريم دليل: - کله چي حضرت ابوبکر ﷺ زيد بن ثابت ﷺ ته امر وکړ چي قرآن کريم جمعه کړي نو زيد بن ثابت ﷺ ورته و ويل تاسي څنګه داسي کار کوئ چي هغه نبي ﷺ نه دی کړی، حضرت ابوبکر ﷺ ورته وفرمايل: (هُوَ وَاللهِ خَيْرٌ) يعني په الله ﷻ قسم دی چي دغه کار خير دی[۳].

د حضرت ابوبکر ﷺ له دغه قول څخه هم ښکاره معلومېږي چي په بدعتونو کي ښه او خير بدعت سته.

څلورم دليل: - نبي ﷺ فرمايلي دي: (إِنَّ اللهَ لَا يَجْمَعُ أُمَّتِي عَلَىٰ ضَلَالَةٍ). الترمذي (۲۱۶۷).

---

[۱] محق التقول (۲۴۲) مخ.
[۲] صحيح البخاري اول جلد (۲۶۹) مخ.
[۳] صحيح البخاري دوهم جلد (۷۴۵) مخ.

ژباړه: یقیناً الله تعالی زما امت پر گمراهي باندي نه را ټولوي.

او د حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ څخه داسي نقل راغلی دی: (مَارَآهُ الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَاللهِ حَسَنٌ). یعني- هغه شی چي مسلمانان یې ښه وبولي هغه د الله تعالی په نزد ښه دی[۱].

له دغسي حدیثونو څخه هم دا ښکاره معلومېږي چي ځیني داسي بدعتونه سته چي هغه ضلالت نه بلکي د الله تعالی په نزد ښه دي. اوس نو د هغو بې مذهبه او بې علمه کسانو خبره خوشي افسانه ده چي دوی وایي په بدعت کي حسنه بدعت نسته هر بدعت ضلالت دی.

د بدعت د تقسیم اړوند د څو علماء کرامو اقوال

۱:- امام شافعي رحمه الله ویلي دي: البدعة بدعتان محمودة ومذمومة فماوافق السنة فهو محمود وماخالفها فمذموم.

یعني- بدعت په دوه ډوله دی ښه او بد کوم بدعت چي د سنت سره موافق وي هغه ښه دی او کوم بدعت چي د سنت سره مخالف وي هغه بد دی[۲].

۲:- حافظ ابن حجر رحمه الله د حضرت عمر ﷺ د دې قول (نِعْمَ الْبِدْعَةُ هٰذِهِ) په شرحه کي داسي لیکلي دي: (والتحقیق أنها ان كانت مما تندرج تحت مستحسن فی الشرع فهی حسنة وان كانت مما تندرج تحت مستقبح فی الشرع فهی مستقبحة والا فهی

---

[۱] مرقاة اول جلد (۲۱۷) مخ.
[۲] رواه ابونعیم فی الحلیة ۹/ ۱۱۳.

من قسم المباح وقد تنقسم الى الاحكام الخمسة)[۱].

ژباړه: تحقيق دا دی که چيري دغه بدعت په دا ډول وو چي تر يو داسي شي لاندي کېدی چي هغه په شريعت کي ښه ؤ نو دغه بدعت ښه دی او که چيري په دا ډول بدعت وو چي تر يو داسي شي لاندي کېدی چي هغه په شريعت کي بد وو نو دغه بدعت بد دی او که چيري دغسي يو ډول هم نه وو نو بيا د مباح د قسمه څخه دی او بدعت پنځه احکامو ته هم وېشل کېږي.

۳:- قاضي أبوبکر ابن العربي رحمه الله عليه د نبي ﷺ د دې قول (إِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الْأُمُوْرِ) په شرحه کي ليکلي دي: يقيناً محدث يعني بدعت په دوه ډوله دی يو هغه سي بدعت دی چي د شهوت او ارادې پر مقتضٰی کېږي او په شريعت کي هيڅ اصل نه لري دا بدعت په قطعي ډول باطل دی او بل بيا هغه سي بدعت دی چي يو نظير او مثال پر بل نظير او مثال باندي چي په شريعت کي ثابت وي حمل کړل سي دغسي بدعت د خلفاؤ رضی الله عنهم او امامانو رحمة الله عليهم سنت دی. يعني دا ښه بدعت دی[۲].

۴:- امام نووي رحمه الله عليه په (تهذيب الاسماء واللغات) کي داسي ليکلي دي.

البدعة إحداث مالم يكن في عهد رسول الله ﷺ وهي منقسمة إلى حسنة وقبيحة[۳].

ژباړه: بدعت د داسي يو شي پيدا کول دي چي د نبي ﷺ په زمانه کي نه ؤ دغه بدعت ښه او بد ته تقسيمېږي.

۵:- امام ابن الأثير رحمه الله عليه ويلي دي: بدعت په دوه ډله دی يو د هدايت بدعت

---

[۱] فتح الباري (۴) جلد (۳۲۱) مخ.
[۲] عارضة الاحوذي/ ۱۰- ۱۴۶، ۱۴۷.
[۳] محق التقول (۲۱۸) مخ.

او بل د ضلالت بدعت دی، هغه بدعت چې هغه د الله تعالی او د الله تعالی د رسولﷺ د امر په خلاف وي هغه مذموم او باطل بدعت دی او هغه بدعت چې هغه د یو داسې شي تر عموم لاندې وي چې هغه الله تعالی ښه بللی وي الله تعالی یا د الله تعالی رسولﷺ خلګ ورته ترغیب کړي وي دغسې بدعت ممدوح او ښه دی[1].

په بدعت کې تقسیم یوه ښکاره او روښانه خبره ده انکار یې حماقت دی ځکه چې مسلمانانو په دین کې د دین د حفاظت او ترقي لپاره ډېر داسې نوي شیان را ایستلي دي چې د نبيﷺ په زمانه کې نه وه د مثال په ډول:

۱- مدرسې جوړول، ۲- دننه په مدرسو کې درجې جوړول، ۳- موذن خانې جوړول، ۴- د کتابونو تصنیف کول، ۵- د ګمراه ډلو د رد لپاره دلائل تنظیمول. اوس به نو پر دغسې شیانو څوک د سیئه بدعت فیصله وکړي زه خو فکر نه کوم چې یو عاقل انسان به دغه جرئت وکړي.

د بدعت اقسام

حضراتو فقهاؤ ویلي دي چې بدعت پنځه قسمه دی:

۱- واجب، ۲- حرام، ۳: مندوب، ۴- مکروه، ۵- مباح.

د دغو اقسامو د پېژندلو طریقه دا ده چې بدعت د شریعت پر اصولو او قواعدو باندې عرض کړل سي که چیرې د ایجاب تر قواعدو لاندې کېدی واجب دی که د تحریم تر قواعدو لاندې کېدی حرام دی که د مندوب تر قواعدو لاندې کېدی مندوب دی که د مکروه تر قواعدو لاندې کېدی مکروه دی او که د مباح تر قواعدو لاندې کېدی مباح دی.

---

[1] النهایة اول جلد (۱۱۲) مخ.

د واجب بدعت مثال- د قرآن کريم او نبوي احاديثو د فهم لپاره علم صرف او علم نحو زده کول. او پر ګمراه ډلو باندي رد کول، او د فقهې او عقائدو اصول ليکل.

د حرام بدعت مثال- د ګمراه ډلو لکه قدريه، جبريه او داسي نورو مذاهب.

د مندوب بدعت مثال- مدرسې او موذن خانې جوړول او هر هغه د خير کار چي د نبيﷺ تر زمانې وروسته خلګو شروع کړی وي.

د مکروه بدعت مثال- مساجد ښايسته کول دغه کار د امام شافعي رحمة الله عليه پر مذهب باندي مکروه دی اما احناف يې مباح بولي.

د مباح بدعت مثال- د ژوند په چارو کي نوي شيان د شريعت په چوکاټ کي استعمالول.

د بدعت تقسيم دغو پنځو اقسامو ته په لاندي کتابونو کي زما تر نظر تېر سوی دی.

۱: فتح الباري (۴) جلد (۳۲۱) مخ. ۲: ارشاد الساري (۴) جلد (۱۲۰) مخ. ۳: شرح صحيح مسلم للنووي رحمة الله عليه صحيح مسلم اول جلد (۲۸۵) مخ. ۴: مرقاة اول جلد (۲۱۶) مخ. ۵: اشعة اللمعات اول جلد (۱۳۵) مخ. ۶: ردالمحتار اول جلد (۳۷۶) مخ. ۷: (طريقه محمديه) اول جزء (۳۰) مخ. ۸: (محق التقول) (۲۱۸) مخ. الحاوي للفتاوی[۱](۲۰۲) مخ، ۹: الفتاوی الحديثية (۲۰۳) مخ.

سوال او جواب

سوال:- لږ د مخه په حديث شريف کي دا خبره تېره سوه چي هر بدعت ضلالت دی نو بيا څرنګه حضراتو فقهاؤ په بدعت کي واجب مندوب او مباح پيدا کړي دي.

جواب: د بدعت د مسئلې په شروع کې مو دا خبره ثابته کړه چې په هغه حديث کې له بدعت څخه مراد سيئه بدعت دی يعني هغه بدعت چې د شريعت د اصولو مخالف وي دغه ډول بدعت ته شرعي بدعت ويل کېږي دغه بدعت د نبيﷺ د قول سره مطابق سراسر ضلالت دی هيڅ يو عالم په دغه بدعت کې حسنه بدعت نه پيدا کوي او نه يې واجب مندوب او مباح ته تقسيموي اما کوم بدعت چې حضراتو فقهاؤ حسنه او سيئه بدعت ته تقسيم کړی دی يا يې واجب مندوب او مباح پکښې پيدا کړی دی هغه شرعي بدعت نه بلکې لغوي بدعت دی لغوي بدعت تر شرعي بدعت عام دی ځکه چې بدعت په لغت کې هر هغه نوي شي ته ويل کېږي چې دمخه يې مثال نه وي له دغه عام بدعت څخه نه نبيﷺ منعه کړې ده او نه يې ضلالت بللی دی[1].

مطلب دا دی چې حضراتو فقهاؤ کوم شي ته واجب يا حسنه بدعت ويلی دی هغه ضرور په شريعت کې يو اصل لري ښکاره يا پټ کوم نوی شی چې په شريعت کې اصل ولري هغه شرعي بدعت نه دی، حافظ ابن رجب حنبليرحمه الله د نبيﷺ د دې قول (كل بدعة ضلالة) په شرحه کې داسې ليکلي دي: (والمراد بالبدعة ما أحدث مما لاأصل له فى الشريعة يدل عليه فاماماكان له أصل من الشرع يدل عليه فليس ببدعة شرعا وان كان بدعة لغة).

يعني- په حديث کې د بدعت څخه مراد په دين کې هغه نوی پيدا سوی شی دی چې په شريعت کې ورته هيڅ يو داسې اصل نه وي چې دلالت ورباندې وکړي اما هغه نوی شی چې د شريعت څخه يو داسې اصل ورته وي چې دلالت

[1] طريقه محمديه/ اول جزء (۲۹) مخ، احسن الكلام فى البدعة والسنة (۲۰۵) مخ.

وربانديکوي هغه شرعي بدعت نه دی که څه هم لغوي بدعت دی[1].

همدا شان يې څو کرښې وروسته په دغه صفحه کي داسي عبارت ليکلی دی:

(واماما وقع فی کلام السلف من استحسان بعض البدع فانما ذلك فی البدع اللغوية لاالشرعية).

يعني– اما هغه څه چي د سلفو په کلام کي راغلي دي چي ځيني بدعتونه يې ښه بللي دي هغه په لغوي بدعتونه کي دي نه په شرعي بدعتونو کي.

وروسته حافظ ابن رجب رحمة الله عليه د لغوي بدعتونو څو هغه مثالونه ذکر کړي دي چي صحابه کرامو رضی الله عنهم ښه بللي دي او عمل يې په کړی دی[2].

نو هغه نوي شيان چي سلفو صالحينو او فقهاؤ ښه بدعتونه بللي دي هغه يوازي په لغوي معنٰی سره بدعتونه دي په حقيقت کي بدعتونه نه دي ځکه چي دا ټوله په شريعت کي اصل لري له همدغي وجهي څخه ځيني علماء کرام لکه امام رباني رحمة الله عليه پر دغسي شيانو باندي د بدعت اطلاق نه کوي بدعت يې نه بولي بلکي په سنت کي يې داخل بولي امام رباني رحمة الله عليه پخپل مکتوبات اول جلد (۱۸۶) مکتوب کي ليکلي دي: ماته په هيڅ بدعت کي حسن او نورانيت نه معلومېږي. د امام رباني رحمة الله عليه دغه خبره وهابيانو اخيستې ده او د دې لپاره يې دليل ګرځولې ده چي په بدعت کي حسنه بدعت نسته د دوی دغه استدلال غلط دی ځکه چي د امام رباني د ذکر سوي خبري په شرحه کي د مکتوبات محشي داسي ليکلي دي د امام رباني رحمة الله عليه دا قول چي په بدعت کي حسن نسته د مخکنيو علماء کرامو د دې قول سره چي بدعت يې حسنه او سيئه بدعت

---

[1] جامع العلوم والحکم (۳۱۰) مخ.

[2] د تفصيل لپاره وګورئ جامع العلوم والحکم (۳۱۰) مخ الی (۳۱۳).

ته تقسيم کړی دی مخالف نه دی ځکه چي هغه بدعت چي علماء کرام يې حسنه بولي يعني چي په شريعت کي اصل لري هغه امام رباني رحمة الله عليه په سنت کي داخل بولي نو دغسي کار د ده په آند هم بېله شکه مشروع دی د دوی ترمنځ يوازي دا فرق سته چي مخکني علماء کرام د لغوي بدعت اطلاق وربانديکوي او امام رباني رحمة الله عليه يې د سره بدعت نه بولي د دې خبري د تفصيل لپاره د ذکر سوي مکتوب پر هامش باندي ليکل سوې حاشيه وګورئ. د محشي جواب مي ځکه رانقل کړ چي د يو کتاب محشي تر ډېر غور او څېړني وروسته د کتاب د تشريح په اړوند يو څه ليکي که نه نو زما په فکر کي يو بل جواب ؤ چي هغه ماته ښه ښکارېدی. (وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ).

هر هغه فعل چي نبي ﷺ نه وي کړی وهابيان يې بدعت بولي

لږ دمخه تاسو د امت د لويو علماؤ او فقهاؤ دا خبره ولوستله چي په دين کي هغه نوی شی چي هغه د شرعي اصولو مخالف وي مردود او سيئه بدعت دی نبي ﷺ همدغه بدعت ضلالت بللی دی، او هغه نوی شی چي هغه د شرعي اصولو مخالف نه وي په شريعت کي يو اصل ولري که څه هم پټ اصل وي دغسي شی سيئه بدعت نه بلکي حسنه بدعت دی د بدعت اطلاق يوازي د لغوي معنٰی په اعتبار وربانديکېږي په دغه خبره کي هيڅ يو اعتمادي عالم اختلاف نه لري لېکن په امت کي ځيني بې علمه او بې مذهبه کسان سته چي په بدعت کي حسنه بدعت نه مني دوی وايي هر هغه فعل چي نبي ﷺ نه وي کړی وروسته خلګو پيدا کړی وي هغه سيئه بدعت دی که څه هم صحابه کرامو رضی الله عنهم پيدا کړي وي دغه بې ادبه خلګ چي د خوارجو له نسل څخه دي صحابه کرامو رضی الله عنهم ته هم د بدعت او ضلالت نسبت کوي په دوی کي

معتدل کسان داسي وايي کوم فعل چي نبيﷺ او صحابه کرامو نه وي کړی هغه بدعت او ضلالت دی نور يې نو دې ته نه ګوري چي دغه فعل د شريعت تر اصولو لاندي دی که نه دغه بې علمه او بې مذهبه خلک د بدعت کلمه خورا ډېره استعمالوي حتّی يو داسي شی چي هغه د دوی د طبيعت په خلاف وي هغه ته هم بدعت وايي پر کوم شي باندي چي دوی د بدعت فيصله وکړي عمده دليل يې دا وي چي دا کار نبيﷺ نه دی کړی يا دا کار نه نبيﷺ کړی دی او نه سلفو صالحينو کړی دی د دوی دغه استدلال سراسر غلط دی ځکه چي دا يوه داسي خبره ده چي دوی علم نه ورباندي لري دا علم دوی ته د کومه ځايه حاصل سو چي دغه فلانی کار په سلفو صالحينو کي هيچا نه دی کړی آيا د سلفو صالحينو په ټولو کارونو دوی خبر دي دا چي دوی د يو شي په اړوند علم نه لري دا ورڅخه نه لازمېږي چي دغه شی په واقع کي هم نسته او بله خبره دا ده چي نبيﷺ يو کار نه وي کړی پرېښی يې وي دا د دې دليل نه سي کېدای چي دغه کار حرام دی ځکه چي د نبيﷺ ترک (د يو کار پرېښودل) يوازي د تحريم له وجهي نه دی بلکي د نورو وجوهو احتمال هم لري اوس د مثال په ډول يو څو وګورئ:

۱:- کېدای سي چي نبيﷺ يو کار له دې وېري څخه پرې ايښی وي چي د ده پر امت به فرض کړل سي لکه څنګه چي يې صلاة التراويح په جماعت سره پرې ايښي دي[1].

همدا شان عائشېؓ ويلي دي: (يقيناً نبيﷺ داسي ؤ چي يو عمل به يې په داسي حال کي پرېښو وی چي د ده به خوښه وه چي دغه عمل وکړي خو له دې وجهي به يې پرېښوو ی چي خلک به عمل په وکړي نو به ورباندي فرض کړل

[1] صحيح البخاري (۱۱۲۹).

سي[۱].

۲:- کېدای سي چي نبيﷺ یو شی د خپل عادت او طبیعت له مخي پرې ایښی وي.

خالد بن الولید رضي الله عنه ویلي دي چي نبيﷺ ته بریان سوی ضب (سمساره) راوړل سوه نو نبيﷺ د خوراک لپاره خپل مبارک لاس ور اوږد کړ (د یو چا له طرفه) ورته و ویل سوه چي دا سمساره ده نو نبيﷺ خپل مبارک لاس ځني را ایسته کړ حضرت خالد رضي الله عنه ورته و ویل آیا دغه ضب حرام دی نبيﷺ ورته و فرمایل: (لَا وَلٰكِنَّهُ لَا يَكُونُ بِأَرْضِ قَوْمِي فَأَجِدُنِي أَعَافُهُ).

یعني- نه (حرام نه دی) لېکن زما د قوم په ځمکه کي نسته نو زه یې د خپل طبیعت له مخي بد بولم[۲].

۳:- کېدای سي چي نبيﷺ یو شی له دې وېري څخه پرې ایښی وي چي د ځینو صحابه کرامو په زړونو کي به تغیر راسي لکه څنګه چي یې د کعبې شریفي نړول او د ابراهیم علیه السلام پر اساس باندي بیرته جوړول پرې ایښي دي[۳].

۴:- کېدای سي چي نبيﷺ ځیني کارونه له دې وجهي څخه پرې ایښي وي چي مباح وي کول او نه کول یې یو شان وي دا خبره به هیڅ یو عاقل و نه کړي چي نبيﷺ ټول له مباح کارونه کړي دي نو کوم شی چي یې پرې ایښی دی هغه حرام دی.

د ذکر سوي بیان څخه دا ښکاره معلومېږي چي کوم شی چي نبيﷺ پرې ایښی وي کېدای سي چي هغه مباح مستحب یا مسنون وي نو دا خبره ثابته سوه

---

[۱] صحیح البخاري (۱۱۲۸).
[۲] صحیح البخاري (۵۴۰۰).
[۳] صحیح البخاري (۱۵۸۳).

چي د نبيﷺ ترک (د يو کار پرېښوول) د دغه کار پر حراموالي باندي دلالت نه کوي. شيخ عبدالله الصديق رحمه‌الله ويلي دي:

(والترك وحده إن لم يصحبه نص على ان المتروك محضور لايكون حجة فى ذلك بل غايته ان يفيد أن ترك ذلك الفعل مشروع و أماأن ذلك الفعل المتروك يكون محظورا فهذا لايستفاد من الترك وحده وإنما يستفادمن دليل يدل عليه)[1].

يعني- دا چي نبيﷺ يو کار نه وي کړی پرې ايښی يې وي يا سلفو صالحينو يو کار نه وي کړی پرې ايښی يې وي که چيري د دغو پرېښوولو سره داسي يو دليل نه وو ملګری چي د پرېښول سوی شي حرام والی په ثابت سي نو يوازي دغه پرېښوول د پرېښوول سوي شي پر حرام والي حجت نه دی بلکي د دغو پرېښوولو نهايي اثر دا دی چي دا خبره ورڅخه معلومه سي چي د دغه پرېښوول سوي فعل پرېښوول مشروع دي اما دا چي دغه پرېښوول سوی فعل حرام يا مکروه دی دا يوازي د پرېښوولو څخه نه را اخيستل کېږي د يو شي حرام والی يوازي له يو داسي دليل څخه را اخيستل کېږي چي هغه د دغه شي پر حرام والي دلالت کوي[2].

اوس نو دا خبره ښه روښانه ثابته سوه چي د بې مذهبه خلګو دا وينا چي فلانی کار ځکه بدعت دی چي نه نبيﷺ کړی دی او نه سلفو صالحينو کړی دی سراسر غلطه ده حقه خبره دا ده چي خلګو کوم کار په دين کي نوی را ايستلی وي هغه بايد د شريعت له اصولو سره وکتل سي که چيري ورسره مخالف ؤ نو

---

[1] محق التقول (۲۵۴) مخ.
[2] د دې موضوع تفصيل په (محق التقول) (۲۵۰) مخ کي تر (۲۵۶) مخ پوري وګورئ.

دغه کار بېله شکه سيئه بدعت او ضلالت دی او که چيري ورسره مخالف نه ؤ د شريعت د اصولو څخه تر يو اصل لاندي کېدی نو بيا دغه کار حسنه بدعت دی که څه هم په سلفو صالحينو کي نه وي، دا خبره هم ياد وساتئ چي پر يو کار باندي دا فيصله کول چي دا د شرعي اصولو په خلاف دی د هر بې علمه او ناپوه سړي کار نه دی دا فيصله به هغه څوک کوي چي د شريعت په اصولو ښه پوه وي کوم کس چي د شريعت په اصولو نه پوهېږي هغه به دا فيصله څرنګه وکړي چي دغه فلانی کار د شرعي اصولو په خلاف دی، نو په دغه فيصله کي به د امت د لويو علماؤ اقوالو ته رجوع کېږي (هُوَ اللهُ الْمُوَفِّقُ) .

هٰذَا آخِرُ مَاأَرَدْتُ إِيْرَادَهُ فِيْ شَرْحِ الْعَقِيْدَةِ الطَّحَاوِيَّةِ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ وَالْمِنَّةُ وَصَلَّى اللهُ وَسَلَّمَ وَبَارَكَ عَلٰى نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ خَيْرِ الْبَرِيَّةِ وَعَلٰى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَعَلٰى مَنْ تَبِعَهُمْ بِإِحْسَانٍ إِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.

خادم الأحاديث النبوية مولوي محمد (محمدي) کان الله له، وقت الفراغ يوم الجمعة تاسع رمضان المبارک سنه ۱۴۳۶ هـ ق

د شرحي مراجع

۱: القرآن الكريم
۲: صحيح البخاري للامام ابي عبدالله محمد بن اسماعيل البخاري رحمه الله.
۳: صحيح مسلم للامام ابي الحسين مسلم بن الحجاج القشيري رحمه الله.
۴: سنن ابي داؤد للامام الحافظ ابي داؤد سليمان السجستاني رحمه الله.
۵: سنن نسائي للامام الحافظ ابن عبدالرحمن النسائي رحمه الله.
٦: جامع الترمذي للامام الحافظ ابي عيسٰى الترمذي رحمه الله.
۷: سنن ابن ماجه للامام الحافظ ابي عبدالله بن ماجه القزويني رحمه الله.
۸: مسند الامام المجتهد المحدث ابي عبدالله احمد بن حنبل رحمه الله.
۹: المستدرك على الصحيحين للامام الحافظ ابي عبدالله الحاكم النيسابوري رحمه الله.
۱۰: مجمع الزوائد للحافظ نورالدين علي بن ابي بكر الهيثمي رحمه الله.
۱۱: كنزل العمال/ للعلامة علاءالدين على المتقى بن حسام الدين الهندي البرهان فوري رحمه الله.
۱۲: المعاجم/ للامام الطبراني رحمه الله.
۱۳: مشكوة المصابيح للامام ولي الدين الخطيب التبريزي رحمه الله.
۱۴: عمدة القاري شرح صحيح البخاري للامام العلامة بدرالدين ابي محمد محمود العيني رحمه الله.
۱۵: فتح الباري شرح صحيح البخاري للامام الحافظ احمد بن علي بن حجر العسقلاني رحمه الله.
۱٦: ارشاد السارى شرح صحيح البخاري لأبي العباس أحمد القسطلاني رحمه الله.
۱۷: شرح ابن بطال/ للعلامة علي بن خلف بن عبدالملك بن بطال البكري القرطبي رحمه الله.
۱۸: شرح الكرماني/ للامام شمس الدين محمد بن يوسف الكرماني رحمه الله.
۱۹: فيض الباري للمحدث الكبيرالفقيه محمد انور كشميري رحمه الله.
۲۰: تكملة فتح الملهم بشرح صحيح الامام مسلم تأليف محمد تقي العثماني رحمه الله.
۲۱: شرح صحيح مسلم للامام النووي رحمه الله.
۲۲: معارف السنن شرح جامع الترمذي تأليف الشيخ محمد يوسف البنوري رحمه الله.
۲۳: مرقاة المفاتيح شرح مشكوة المصابيح للمحدث الشهير علي بن سلطان القاري رحمه الله.

۲۴: اشعة اللمعات تأليف شيخ عبدالحق محدث دهلوي رحمه الله.
۲۵: تفسيرالجلالين للامامين الهمامين جلال الدين المحلي وجلال الدين السيوطي رحمهما الله.
۲٦: تفسير القرآن الكريم لمولانا محمودحسن والعلامة شبيراحمد العثماني رحمهما الله.
۲۷: روح المعاني للعلامة الألوسي البغدادي رحمه الله.
۲۸: الجامع لاحكام القرآن لأبي عبدالله محمد بن احمد القرطبي رحمه الله.
۲۹: انوار التنزيل واسرار التأويل للامام القاضي ناصرالدين البيضاوي رحمه الله.
۳۰: تفسير النسفي تأليف أبي البركات عبدالله بن أحمد بن محمود النسفي رحمه الله.
۳۱: تفسير القرآن العظيم للامام الحافظ أبي الفداء اسماعيل بن كثير رحمه الله.
۳۲: رد المحتار علي الدرالمختار للعلامة الفقيه ابن عابدين رحمه الله.
۳۳: حاشية الطحطاوي على الدرالمختار تأليف العلامة السيدأحمدالطحطاوي الحنفي رحمه الله.
۳۴: الأشباه والنظائر تأليف العلامة زين الدين بن ابراهيم بن نجيم رحمه الله.
۳۵: شرح الحموي علي الأشباه والنظائر للعلامة أحمد بن محمد الحموي المصري رحمه الله.
۳٦: فتح باب العناية للامام الفقيه الملا علي القاري رحمه الله.
۳۷: مجموعة رسائل العلامة الملا علي القاري رحمه الله.
۳۸: مجموعة رسائل ابن عابدين رحمه الله.
۳۹: مجموعة رسائل اللكنوي للشيخ المحدث محمد عبدالحى اللكنوي رحمه الله.
۴۰: شرح مختصرالطحاوي للامام ابي بكرالرازي الجصاص رحمه الله.
۴۱: الفتاوى الحديثية تأليف شيخ الاسلام احمدبن محمدبن علي بن حجر الهيتمي رحمه الله.
۴۲: الحاوي للفتاوى- للامام السيوطي رحمه الله.
۴۳: دليل الفالحين- تأليف محمد بن علان الصديقي الشافعي رحمه الله.
۴۴: جامع العلوم والحكم- تأليف الامام الحافظ ابن رجب الحنبلي رحمه الله.
۴۵: النهاية- للامام مجدالدين أبى السعادات ابن الأثير رحمه الله.
۴٦: التذكرة- للامام الحافظ ابي عبدالله محمد بن احمد القرطبي رحمه الله.
۴۷: ارشاد الساري الى مناسك الملا علي القاري رحمه الله.
۴۸: طريقه محمديه- تأليف المولوي محمد بن بيرعلي المعروف ببر كلى رحمه الله.
۴۹: شرح الصدور- تأليف جلال الدين عبدالرحمٰن السيوطي رحمه الله.
۵۰: الرفع والتكميل- للامام أبي الحسنات محمد عبدالحي اللكنوي رحمه الله.

٥١: تاريخ الخلفاء للامام جلال الدين عبدالرحمٰن السيوطي رحمة الله عليه.

٥٢: شفاءالسقام- تأليف الامام تقي الدين السبكي الشافعي رحمة الله عليه.

٥٣: الملل والنحل للامام أبي الفتح محمد بن عبدالكريم الشهرستاني رحمة الله عليه.

٥۴: الفرق بين الفرق- تأليف الامام عبدالقاهر بن طاهر بن محمد البغدادي رحمة الله عليه.

٥٥: شرح كتاب الفقه الأكبر- للامام الملا علي القاري الحنفي رحمة الله عليه.

٥٦: شرح العقائد- للعلامة سعدالملة والدين التفتازاني رحمة الله عليه.

٥٧: الخيالي على شرح العقائد النسفية- لمولانا الخيالي رحمة الله عليه.

٥٨: النبراس علي شرح العقائد- لمولانا الحافظ محمد عبدالعزيز رحمة الله عليه.

٥٩: المسامرة- لكمال الدين محمد بن محمد بن ابي بكر بن علي بن ابي شريف رحمة الله عليه.

٦٠: المعتمد فى المعتقد- لمولانا ابي عبدالله فضل الله التوربشتى رحمة الله عليه.

٦١: شرح العقيدة الطحاوية- تأليف علي بن علي بن محمد بن ابي العز رحمة الله عليه.

٦٢: شرح العقيدة الطحاوية-تأليف العلامة الفقيه المحقق عبدالغني الغنيمي الميداني الحنفي رحمة الله عليه.

٦٣: شرح العقيدة الطحاوية- تأليف فضيلة الشيخ عبدالرحمٰن بن ناصر البراك رحمة الله عليه.

٦۴: مقالات الكوثري- للشيخ محمدزاهد الكوثري رحمة الله عليه.

٦٥: تأنيب الخطيب- ايضاً للشيخ محمد زاهد الكوثري رحمة الله عليه.

٦٦: محق التقول- ايضاً للشيخ محمد زاهد الكوثري رحمة الله عليه.

٦٧: كلمة علمية هادية فى البدعة وأحكامها- تأليف وهبى سليمان غاوجي رحمة الله عليه.

٦٨: حول التوسل والاستغاثة- للعالم العابد الفقيه المحدث محمد عابد السندي رحمة الله عليه.

٦٩: جلاء الأفهام- لابن القيم الجوزية رحمة الله عليه.

٧٠: البصائر- لمولانا حمدلله جان الداجوي رحمة الله عليه.

٧١: المهند علي المفند- تأليف مولانا خليل احمد صاحب سهارنپوري رحمة الله عليه.

٧٢: اليواقيت والجواهر- تأليف الشيخ عبدالوهاب بن أحمد بن علي الشعراني الحنفي رحمة الله عليه.

٧٣: التفسير الكبير/ للامام الهمام المناظر الكبير الفخر الرازي رحمة الله عليه.

٧۴: تفسير المظهري/ للقاضى ثناءالله فاني فتي رحمة الله عليه.

٧٥: صفوة التفاسير- تأليف العلامة محمد علي الصابوني رحمة الله عليه.

٧٦: تفسير عزيزي/ للامام المفسر المحدث عبدالعزيز بن الامام ولي الله الدهلوي رحمة الله عليه.

٧٧: الفتاوى الخيرية- لشيخ الاسلام والمسلمين مولانا خيرالدين الرملي رحمة الله عليه.

٧٨: فتاوى حقانية/ للشيخ مولانا عبدالحق صاحب رحمۃ اللہ علیہ.

٧٩: رياض الصالحين- تأليف الامام أبي زكريا يحيٰى بن شرف النووي رحمۃ اللہ علیہ.

٨٠: حجة الله البالغة- للامام المحدث الكبيرشاه ولي الله الدهلوي رحمۃ اللہ علیہ.

٨١: الكوثر البخاري- تأليف العارف بالله المفسر المحدث محمد شريف الله مولويانوي رحمۃ اللہ علیہ.

٨٢: نورالانوار- لمولانا الحافظ احمد بن ابي سعيد رحمۃ اللہ علیہ.

٨٣: الزواجر عن اقتراف الكبائر- تأليف أبي العباس احمد بن محمد بن علي ابن حجر المكي رحمۃ اللہ علیہ.

٨٤: اساس التقديس فى علم الكلام- للامام الهمام المناظر الكبير فخرالدين الرازي رحمۃ اللہ علیہ.

٨٥: شرح معاني الآثار- للامام ابي جعفراحمد بن محمد المصري الطحاوي رحمۃ اللہ علیہ.

٨٦: اعلاء السنن- للمحدث العلامة مولانا ظفراحمد العثماني رحمۃ اللہ علیہ.

پاٸی